

LJUTOMER.

Zgodovina trga in sreza.

Po Slekovčevih kronikah in drugih virih

objavil

profesor **Fran Kovačič.**

Ljutomer v 17. stoletju.

V Mariboru, 1926.

Izdalo Zgodovinsko društvo.

Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru.

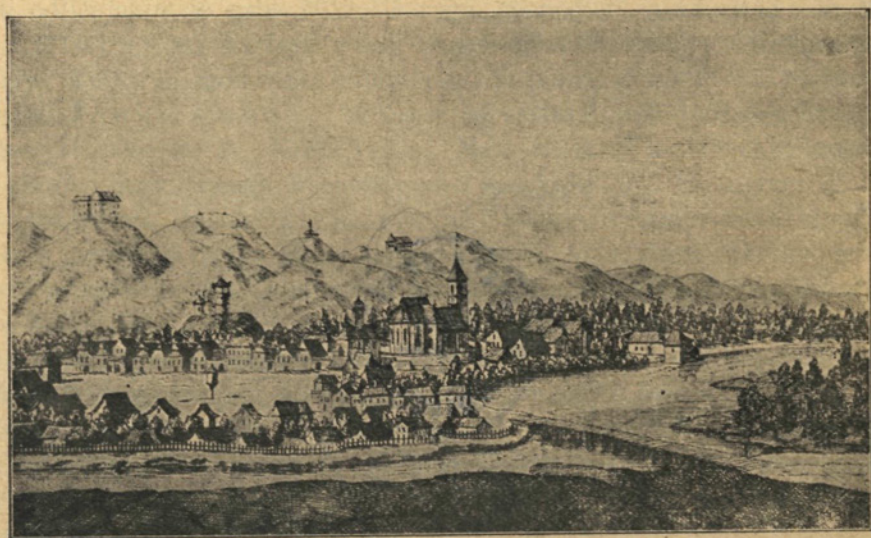
LJUTOMER.

Zgodovina trga in sreza.

Po Slekovčevih kronikah in drugih virih

objavil

profesor **F r a n K o v a č i ć.**

Ljutomer v 17. stoletju.

V Mariboru, 1926.

Izdalo Zgodovinsko društvo.

Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru.

finden	ed findo	du findest	lenit
brechen			brachŭ
bringen			brachŭ
schieren			schoss

908(497.12 Ljubomer)

25251 / 1984

Predgovor.

Gradivo za to delo je po večini z neizmerno marljivostjo zbral prvi predsednik »Zgodovinskega društva«, l. 1903 umrli Matej Slekovec. Na prošnjo takratnega ljutomerskega dekana Ivana Skuhala je že l. 1896 zgotovil obsežno ljutomersko kroniko in jo sam na čisto prepisal. Pomagal mu je pri tem takratni skriptor v dvorni knjižnici na Dunaju dr. Fr. Simonič, ki je zlasti zbral podatke za življenjepis J. Knolca in dr. Fr. Miklošiča, dočim je njegova hčerka Vera napravila za kroniko slike obeh odličnjakov in grba Miklošičevega, gospodični Antonija in Marija Štupca sta narisali razne druge grbe in zemljevid ljutomerske župnije. Kulturno zgodovino ljutomersko je pomagal sestavljati Slekovec kapelan Janko Munda. Slekovec je sestavil tudi bolj ali manj natančne kronike za Sv. Križ, Veržej, Malo Nedeljo in Gornjo Radgono. To gradivo je večinoma uporabljeno v tej knjigi, le to in ono je bilo treba predelati, dopolniti, z ozirom na sedanjo draginjo tiska skrajšati ali celo izpustiti, drugo pa iz novā sestaviti, tako zlasti splošen zgodovinski pregled, potem kroniko Sv. Jurija in Kapele. Izpustiti so se morali v tej knjigi, žal, odstavki »Odlični rojaki«. Ako bi se namreč »odlični rojaki« objavili tako natančno, kakor bi bilo potrebno, bi knjiga bila še dvakrat toliknega obsega. Kaj takega je bilo mogoče le v knjigi »Trg Središče«, ki je bila omejena na eno župnijo. Ta izpustitev je opravičljiva tudi zato, ker ravno izhaja slovenski Biografski leksikon, kjer pride v poštev vsaka, za našo kulturno zgodovino količkaj pomembna oseba.

Po številu odličnjakov se pač malokateri okraj naše slovenske domovine more meriti z ljutomerskim, ki je že v prejšnjih stoletjih dal lepo število odličnih mož duhovskega in svetnega stanu. Pa tudi po kakovosti šteje ljutomerski okraj med svoje rojake zelo odlične može, nekatere celo svetovnega glasu. Omenimo le najodličnejše. V početku 19. stoletja slovita dva zdravnika: Josip Ivan Knolec in Rafael Husijan. Knolec je bil rojen v Ljutomeru 2. marca 1793, Husijan pa v Veržaju 12. februarja 1801. Sloveči Kern je na dunajskem vseučilišču ustanovil operatorski institut in s tem podal dunajski medicinski fakulteti podlago poznejšemu njenemu svetovnemu slovesu. V ta institut so sprejemali le najbolj nadarjene mlade zdravnike, ki so svoje študije z odliko dovršili,

in sicer le po 6, pozneje po 8 na leto. Med temi izbranimi učenci Kernovimi sta bila tudi Slovenca Knolc in Husijan. Slednji je bil pozneje telesni zdravnik cesarja Franca I., Knolc pa je bil najprej profesor medicine v Solnogradu, potem na Dunaju, kjer je deloval tudi kot vladni svetovalec v zdravstvenih zadevah in kot pisatelj medicinske stroke. Umrl je na Dunaju 12. junija 1862. Tema se je pozneje pridružil tretji zdravnik, Matija Prelog, ki ni znamenit toliko kot zdravnik, marveč kot vnet rodoljub, buditelj naroda in organizator podrobnega narodno-prosvetnega dela. Prelog se je narodil v Hrastju 27. septembra 1813, umrl je v Mariboru 27. januarja 1872.

Ljutomerskemu okraju gre čast, da je dal štajerski slovenski književnosti prvega pesnika, ta je bil Leopold Volkmer, rojen v Ljutomeru 13. oktobra 1741, umrl kot kapelan pri Sv. Urbanu 7. febr. 1816.

Slovanskemu jezikoslovju je dal Ljutomerski okraj največjega učenjaka dr. Franja Miklošiča, ki je po učenosti gotovo najslavnejši rojak Ljutomerskega okraja, rojen v Radomerščaku h. št. 11, župnije Ljutomerske kot sin malega kmeta Jurija Miklošiča in njegove žene Marije, roj. Zbovič, dne 20. novembra 1813. Umrl je na Dunaju 7. marca 1891.

Ledino na polju slovenske pravne znanosti je oral Malonedelčan dr. Jakob Razlag, zaslužen tudi kot buditelj narodne zavesti, kot politik in leposlovec, rojen v Radoslavcih dne 12. julija 1826, umrl dne 5. junija 1880 v Brežicah.

Na Moti v križevski (sedaj kapelski) župniji je tekla zibel največjemu slovenskemu cerkvenemu dostojanstveniku, kardinalu dr. Jakobu Misiji, ki je bil rojen dne 30. julija 1838, je od 1884 do 1898 bil škof ljubljanski, potem nadškof goriški in je kot tak postal kardinal l. 1899. Umrl je dne 24. marca 1902. — Križevska župnija je imela še drugega cerkvenega odličnjaka, infuliranega stolnega dekana lavant. dr. Ivana Križaniča, ki se je narodil v Borecih dne 12. avgusta 1843, umrl na posetu pri Sv. Križu dne 31. julija 1901.

Prvi štajersko-slovenski zgodovinar je bil istotako rojak Ljutomerskega političnega okraja, namreč Anton Krempel, rojen na Poličkem vrhu gornjeradgonske župnije dne 29. januarja 1790.

Pa tudi med živečimi je lepo število zaslužnih in odličnih mož iz Ljutomerskega okraja, ki delujejo v slovstvu in znanosti ter v raznih panogah javnega življenja. O njih bo pisala bodoča zgodovina.

Ta časten venec naj ne služi prazni bahariji, temveč v spodbudo sedanjim mlajšim in bodočim rodovom, da posnemajo dela svojih slavnih prednikov in se pokažejo njih vredne naslednike.

Radi obsežnosti gradiva se je moral opustiti tudi zemljepisni, krajepisni in narodopisni opis ter se je delo omejilo le na zgodovinski del.

A tudi tu smo se pri drugih župnijah poleg ljutomerske morali omejiti le na najvažnejše zgodovinske podatke. Marsikomu se bo morda zdelo presuhoparno in odvišno naštevanje osebnih imen duhovnikov in učiteljev. A ta stvar se v krajevnih kronikah ne more prezreti. Da se spis preveč ne raztegne, smo natančnejše podatke podali po možnosti le pri župnikih in šolskih upraviteljih, ki so stalno službovali v dotičnih krajih. Zaslужijo pa vsi, da se ohrani v zgodovini dotičnega kraja vsaj njihovo ime, za katerim se krije navadno mnogo truda, trpljenja in dela, o katerem pa ni nikjer nič zapisano. Zgodovinar mora, žal, računati z dejstvom, da slaba dejanja zapuščajo za seboj več žalostnih spominov, kakor redno in vestno izvrševanje dolžnosti. Marsikdo leto za letom mirno in tiho deluje, dočim drugi s svojimi prestopki in zanemarjanjem stanovskih dolžnosti dajejo posla svojim oblastim in so tako njihova slaba dejanja ovekovečena v uradnih aktih, pri prvih pa je baš molk dobro znamenje, vendar njihova dobra dela so v podrobnosti izginila iz človeškega spomina. Le če se je kdo posebno odlikoval v svoji službi, je še kaj zabeleženo o njem, a med takimi posebno odličnimi in pa med malopridnimi delavci je še cela vrsta navadnih poprečnih delavcev, ki so po svojih zmožnostih vršili svoje dolžnosti do človeške družbe, pa zaslužijo, da se vsaj njihovo ime ohrani potomstvu.

Pri krajevnih imenih je pisatelj načeloma stal na stališču ljudske govorice. Krajevno nazivoslovje je nekaka jezikovna okamenina, ki jo treba vzeti tako, kakor je. Zato se je opustilo književno poimenovanje in sprejelo ljudsko, n. pr. Vučja ves mesto Volčja vas, Križovci mesto Križevci, verženski mesto veržejski. Izjema je pri Ljutomeru; po ljudski govorici bi se moralo pisati Lotmerk, lotmerški, a ker je že slovensko ime Ljutomer dobro vdomačeno, se je dala temu prednost pred tujko. Vendar je v tem oziru pisatelj za večjo elastičnost in zato rabi vmes tudi književne oblike, n. pr. križevski mesto križovski.

Da je sploh prišlo do izdaje ljutomerske zgodovine, k temu je pripomogel rajni ljutomerski dekan Josip Ozmeč, ki je v ta namen »Zgodovinskemu društvu« sporočil 10.000 din., od katere svote so se pa odtegnile pristojbine v znesku 260 din. Razen tega so v isti namen darovali: Okrajna posojilnica ljutomerska 1600 din., Križevska posojilnica 1000 din., Gornjeradgonska okrajna posojilnica 500 din., Posojilnica pri Sv. Jurij na Ščavnici 500 din., Trška občina Ljutomer 100 din., Trška občina Veržej 250 din., Lončarič Josip, župnik pri Sv. Jederti nad Laškim, 100 din., Cajnko Valentin, katehet v Varaždinu, 100 din., Družba sv. Mohorja 200 din., dr. Fran Kovačič, profesor v Mariboru, 200 din., Ivan Koroša, železničar v Mariboru, 40 din., Alojz Sunčič, kapelan pri Mali Nedelji, 80 din.

Še kratko pojasnilo glede slik v knjigi. Ker so klišeji sedaj nenevadno dragi, si društvo ni moglo nalagati ogromnih stroškov z nabavljanjem klišejev, ker naštete podpore izdaleka ne jamčijo za kritje primanjkljaja. V knjigo so zato sprejete le tiste slike, za katere je društvo samo že od prej imelo klišeje, ali jih je dobilo na posodo od Cirilove tiskarne in Mohorjeve družbe, ali se je našel kak dobrotnik, ki je poravnal stroške. Zato se glede slik naj vpošteva ta okoliščina, če bo kdo pogrešal med slikami to in ono, ali se mu bo zdela kaka slika nepotrebna. Nemože reči se ne morejo od društva zahtevati.

Končno izreka izdajatelj iskreno zahvalo predstavnikom cerkvenih in šolskih uradov, ki so pri zbiranju gradiva kaj pripomagali. Prav posebna zahvala gre gg. odbornikoma »Zgodovinskega društva« Matiju Ljubši in Niku Vrablu, ki sta čitala korekture, razen tega je prvi podal iz svoje zbirke precej podatkov za vrsto dušnih pastirjev, zlasti pri Sv. Juriju, Mali Nedelji, Kapeli in Gornji Radgoni, drugi pa podatke o ljutomerskih in gornjeradgonskih sodnikih in notarjih, o učiteljih in novejših ljutomerskih zdravnikih. Ker se je knjiga tiskala čez leto dni, se na med tem nastale osebne spremembe ni bilo mogoče več ozirati.

Tako pa naj potuje knjiga o ljutomerski zgodovini med rojake, naj vzbuja spomine na davno pretekle, vesele in žalostne čase, neguje ljubezen do domače grude in vspodbuja zlasti mlajši zarod k vstrajnemu delu, poštenemu življenju, požrtvovalnosti in vnemi za ideale, zakaj narod, kateremu so ugasnile zvezde višjih ciljev, je obsojen v dušno in telesno smrt.

Kot spremnica na pot tej knjigi naj sledi pesmica Božidara Flegeriča, ki jo je nalašč sestavil za Slekovčevo ljutomersko kroniko:

Na dan, na beli svet izleti,
Kar bilo skrito je dozdej,
Za dom rojakom srca neti,
Jih vnemaj za domači kraj.

Minolih zgodeb lepa vrsta
V tem skromnem spisu zbrana je,
Podlaga domovini čvrsta
Čitateljem ž njim dana je.

Kot človek vinu se raduje,
Katero več let krije sod,
Starino učenjak spoštuje,
Ki dela za svoj mili rod.

Ta spis krasoto te krajine,
Najlepše morda izmed vseh,
Ki last so naše domovine,
Oznanjaj po slovenskih tleh!

O Velikinoči 1926.

Prof. Fr. Kovačič.

Slovstvo.

- Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen, razni zvezki.
 Buchberger Fr., Städte und Märkte des steier. Unterlandes. Graz. Volksblatt 1902, Nr. 187.
 (Corretti Fr.) Ein Beitrag zur Chronik des Marktes Luttenberg als Grenzort der südöstlichen
 Steiermark. Marburg 1899.
 Časopis za zgodovino in narodopis, različni letniki.
 Dopsch A., Landesfürstliche Gesamturbare. Wien und Leipzig 1910.
 Erzenjak Sim.-Schétina Vikt., Heimatkunde des Bezirkes Oberradkersburg. Radgoma 1887.
 Gubo Andr., Aus Steiermarks Vergangenheit. Graz, 1913.
 Hausmann Fr., Südsteiermark, Graz 1925.
 Hirsch Dr. C., Heimatkunde des Herzogthums Steiermark. Dunaj, 1879.
 Hlubek Dr. Fr. X., Ein treues Bild des Herzogthumes Steiermark. Gratz 1860.
 Höhn, Bad Radein. Wien-Leipzig 1914.
 H(ofrichter) J. C., Die Privilegien der k. k. lf. Stadt Radkersburg. Radkersburg, 1842.
 " " Luttenberg in Untersteiermark. Gradec, 1850.
 Janisch Jos. Andr., Topogr.-statistisches Lexicon von Steiermark. Graz 1885.
 Kovačič Fr., Trg Središče. Maribor 1910.
 Kreml Anton, Dogodivšine Štajerske zemle. Gradec, 1845.
 Lapajne, Ljutomer. Letopis Mat. Slov. 1878, str. 117—124.
 Ljubša Matija, Das alte Zunftwesen. Graz 1898.
 " " Die Christianisierung der Diocese Seckau. Gradec, 1911.
 Mell A., Handwerkerverbände und Zunftwesen in Steiermark.
 Mell Ant. und Hans Pirchegger, Steirische Gerichtsbeschreibungen. I. B. Graz 1914.
 Mittheilungen des Histor. Vereines für Steiermark. Razni letniki.
 Muchar Dr. Alb., Geschichte des Herzogtums Steiermark. I—VIII. Gradec 1844—1867.
 Novice, razni letniki.
 Peinlich Dr. Rich., Geschichte der Pest in Steiermark I—II. Graz 1877, 1878.
 Pirchegger H., Geschichte der Steiermark. I. Gotha 1923.
 Planer Eugen, Recht und Richter in den innerösterreichischen Landen. Graz 1911.
 Pokopališča pri cerkvah Lavantinske škofije. Maribor, 1916.
 Popelka Dr. Fritz, Die Landesaufnahme Innerösterreichs von Johannes Clobuciarich 1601 do
 1605. Graz, 1924.
 Sagen aus dem Luttenberger Gebirge über Namensursprung einiger Gegenden. Steirischer
 National-Kalender 1856, str. 42—43.
 Slovenski Gospodar. Maribor 1867—1920.
 Schmutz, Historisch-topographisches Lexikon. Graz 1822.
 Tomek Dr. E., Geschichte der Diözese Seckau. I. B. 1917.
 Voditelj v bogoslovnih vedah. Maribor 1898—1916.
 Zahn v. Dr. Jos. Urkundenbuch I—III. Graz 1875, 1879, 1903.
 " " " Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter. Wien 1893.

Prvi del.

Občni zgodovinski podatki o ljutomerskem srezu.

1. Prazgodovinska in rimska doba.

V davno preteklih dobah je v srednji Evropi bilo tako toplo podnebje, kakor sedaj v Afriki. Rastle so pri nas velikanske rastline in v divjih pragozdovih so se sprehajali sloni in predpotopni jeleni. Pri kopanju nekega studenca blizu Sv. Jurija na Ščavnici so našli čeljusti mastodonta in predpotopnega jelena, ki se sedaj hranijo v mariborskem muzeju. Tudi v Ljutomerskih goricah so se tu in tam izkopale kosti predpotopnih živali. V tistih časih je bilo po srednji Evropi mnogo ognjenikov, na kar še sedaj spominja njih stožasta oblika. Murskemu polju najbližji ognjenik je bil Klek višje Radgone. Ko so podirali staro križevsko cerkev, so vmes našli tudi vulkanično kamenje. Eden teh kamenov je tudi v mariborskem muzeju. Najbrž so kamenje za staro cerkev vozili od Kleka. Iz istega časa je okamenina naši trti popolnoma enake rastline, ki so jo našli bojda pri kopanju studenca na Stari gori pri Sv. Juriju na Ščavnici.

Potem je prišla ledena in potopna doba, ko so naše hribe in doline zakrile velikanske gromade snega in leda. Ko je nastopila zopet toplejša doba, se je sneg in led stalil in naši kraji so se potopili v globoko vodovje, pravo morje. Polagoma so ginevale vode in prikazali so se najprej najvišji vrhovi gorovja, potem nižji griči, naše Slovenske in Ljutomerske gorice. Dravsko in Mursko polje s sosedno ogrsko ravnico je pa še dolgo pokrivalo »panonsko morje.« To nam spričujejo okamenine raznih živali, ki žive le v morju. Mariborski muzej hrani gruče pomorskih polžev, školjke, morske klobuke in zvezde, ki so se našli v Slovenskih goricah, polži pa pri Moti blizu Ljutomera. Okamenine morskih školjk so se našle zlasti v Hercegovščaku pri Radgoni.

Zemljeznanci mislijo, da so Ljutomerske gorice bile prvotno visoka planjava, po kateri so sčasoma vode izgreble globoke jarke in doline. Bujno rastlinstvo prejšnje tople dobe je propadlo in okamenelo pod globokimi plastmi naplavin ter se spremenilo v premog. Kjer se danes ziblje po polju žitno klasje, so nekdanj pljuskali morski valovi; po ljutomerskih gričih so vode zapustile debele plasti peska, laporja, prodca in vapnenca ter pripravile tla vinski trti, ki rodi tako izborna vino.

Obljuditi so se mogli naši kraji kajpada šele takrat, ko so se dovolj izsušili. Prvi prebivalci so se naseljevali po višinah, pa tudi po nižinah ob rekah in močvirjih; stavili so si svoje kolibe celo nad vodo na kole (mostišča), kjer so bili varni pred zverino in sovražnimi sosedi, voda pa jim je tudi dajala dovolj rib in povodnih ptic za hrano. Prvi prebivalci so prišli v naše kraje gotovo iz Jutrovega, ob rekah Donavi, Dravi, Muri itd. Bili so še na nizki stopinji izomike, vendar nje osnovna počela so že imeli. Kovin še niso poznali, svoje orodje in orožje so si izdelovali iz kamena, živalskih kosti, rogovja in lesa, in sicer včasih prav spretno. Ta doba, ko še ljudje niso poznali kovin, se imenuje **k a m e n e n a d o b a** ter sega od neznane davnine do blizu 1500—1000 let pred Krist. Deli se v **s t a r e j š o** in **n o v e j š o** kameneno dobo. V slednji se kaže že znaten napredek. Orodje je gladko izdelano. Ljudje v tej dobi ne živijo samo od lova, pečajo se že s poljedelstvom in živinorejo. Poznajo že ječmen, proso in pšenico; rž in oves sta prišla v naše kraje šele pozneje. V svojih stajah imajo že vdomačeno govedo, koze in ovce, nekoliko pozneje tudi svinje. Od ovočja so uživali jabolka, hruške, trnulje, glog, ščipek, maline, kopine, bezgove jagode, bukevco in žir. Posodje je narejeno iz ila brez lončarskega vretena in žgano v ognju, pa je precej rodo, debelo in včasih slabo žgano.

V tej davni dobi, torej več kot 1000 let pred Kr., so bili kraji današnjega ljutomerskega sreza že obljudeni. Dokaz temu so kameniti predmeti, ki so se tu in tam našli ter jim ljudje pravijo »gromske strele.« Zelo važno je, če se kje izkoplje tako kamenito orodje, ker je to gotovo znamenje prastare naseljenosti dotičnega kraja. Mnogokje se kaka naselbina da zasledovati nepretržno od kamenene dobe do današnjih dni. Ker v teh krajih ni tako trdega kamena, je dotično orodje prišlo semkaj po kupčiji iz drugih krajev. Sledovi novokamenenih naselbin so se našli okoli Radgone, Negove, pri Sv. Juriju ob Šč., pri Veržeju, na Kamenščaku, okoli Sv. Tomaža, kjer je kapelan Vrbnjak okoli l. 1830 našel kakih 50 komadov kamenitih sekir, v Prekmurju okoli Turnišč.

Polagoma so se ljudje seznanili z rudami in začeli izdelovati svoje orodje in orožje iz kovin. **K o v i n s k a d o b a** pomenja že znatno višjo stopnjo omike. Prebivalci goratih krajev Srednje Evrope so se že zgodaj seznanili z ulivanjem **b a k r a**, katerega so v obilici nahajali v domačiji. Deloma so se priselili v naše kraje od juga in izhoda tudi novi, naprednejši doseljenci, ki so že poznavali izdelovanje orodja iz kovin. Kmalu so prišli na to, da se baker da dobro mešati s kositrom in se dobi iz te zmesi jako trpežna in lična kovina — **b r o n e c**.

Za kameneno dobo sledi **b r o n č e n a d o b a**, ki traja v Evropi približno od l. 1500 do 500 pred Kr. Tudi tu se razločuje **s t a r e j š a** in **n o v e j š a**,

naprednejša brončena doba. Cvetočo brončeno obrt je imela med drugimi deželami današnja Ogrska, od koder so tudi naši kraji dobivali brončeno robo. V tej dobi so se od izhoda razširili k nam Iliri, Slovanom zelo sorodno pleme, zato se imenuje ta doba tudi *ilirsk a* doba, pa tudi *hallstattsk a* po največjem najdišču te kulture pri Hallstattu na Gor. Avstrijskem. Sledov te kulture najdemo v ljutomerskem srezu veliko več ko prejšnje kamenene dobe. V to dobo spadajo grobišča (gomile) okoli Negove (in Kapele). Sledovi naselbin brončene dobe se nahajajo okoli Radgone, v Veržaju, na Krapju, pri Moti (kjer je sedaj evenska šola), okoli Terbegovec in Berkovec pri Sv. Juriju na Ščavn., v Radomerju. Žal, da ti predmeti niso sistematično zbrani in preiskani. Ljudje so razvozili gomile in notri najdene predmete razbili in raztresli. Kapelan Fr. Vrbnjak je svoj čas v okolici Ljutomerski izkopal mnogo zaponk in drugega orodja ter vse skupaj shranil v zvonik, kjer so pozneje vse pometali v stran. Ni se našel v Ljutomeru človek, ki bi znal ceniti te za prazgodovino Murskega polja neprecenljive predmete!

Okoli l. 500 pred Kr. so se začeli pomikati proti jugu in jugoizhodu Gali ali Kelti, ki so prodrli tudi v naše kraje ter so si Ilire deloma podjarmili, deloma se ž njimi pomešali. Ti so prinesli s seboj nove, popolnejše kulturne oblike. Začenja se nova doba, t. i. *keltišk e ali lat è nsk e* kulture. La Tèn se imenujejo plitčine v Neufchatelskem jezeru na Švicarskem, kjer se je našlo doslej največje skladišče orodja in orožja te dobe in se zato imenuje *lat è nsk a*, kakor prejšnja po Hallstattu. V tej dobi je že dobro razvita železna obrt, pred katero se polagoma umika brončena. A le polagoma, ker stari domači prebivalci naših krajev so se krčevito držali svojih starih izdelkov in oblik in niso marali za novotarije keltskih »prišlekov.« Najznačilnejši za to dobo je *lat è nski* meč, ki ima tanko, ravno, vseskozi enako široko, $1\frac{1}{3}$ m dolgo, na obeh straneh ostro rezilo z dolgim, tankim, trnu podobnim ročajem z glavico na koncu. Med rezilom in ročajem je pritrjena zvoncu podobna krivina, ki je značilno znamenje *lat è nskih* mečev.

Druga značilna posebnost te dobe je posebna *z a p o n k a* (fibula), ki se na koncu utika ne končuje z buckom, temveč je z utikovim koncem zavita nazaj proti loku in sredi njegovega hrbta ž njim spojena. — Med posodami je zelo običajna ročka s kljunastim, visoko štrlečim žlebom. Lončeno posodje je izdelano že na lončarskem vretenu in žgano v pečnici. Med okraski se nahajajo stekleni predmeti, zlasti modre grolice.

Mrliče so navadno sežigali in pepel devali v posodo ter jo položili v štirioglat, s kamnito ploščo pokrit prostor in nanj nametali kup zemlje — gomilo. V to dobo spadajo najbrž gomile ob Suhači med Cezanjevci in Noršinci, ki so jih ljudje — na travnikih razvozili, posodje pa razbili,

druge je pa razkopal najbrž prej imenovani Vrbnjak. Po opisu v gomilah najdenih kamenitih plošč, kolikor se ljudje spominjajo¹⁾, smemo sklepati, da so to grobovi laténske dobe. Iz iste dobe so najbrž gomile v Dokležovju onstran Mure. Ta kulturna doba je pri nas segala do prihoda Rimljanov (okoli l. 15 pred Kr.) ter se potem razvila v posebno rimsko pokrajinsko kulturo. Krivo bi bilo misliti, da so pred prihodom Rimljanov naše kraje pokrivala le divje šume in močvare ter da so ljudje bili poldivjaki. Pri nas se je že takrat gojilo poljedelstvo in cvetela je kupčija. Po Muri se je že takrat iz Norika (današnje Gornje Štajerske) dovažalo izvrstno noriško železo. V Italijo so naši kraji izvažali žito, kože, svinjsko mast. Pri nas je bila takrat svinjereja zelo razvita. Tu so bili velikanski hrastovi logi, kjer je bilo obilo žira za svinje. Saj še so se do 19. stoletja ohranili nekateri ostanki starih hrastovih logov. Na nje spominjajo tudi mnoga krajevna in rodbinska imena: Hrastje, Hraščice, Hraščani, Hrašenski vrh, Hrastovec, Hrašovci, Hrastovšak, Logarovci, ki so nastali na izkrčenem logu, Prelogi itd. Na ravninah ob Muri in Dravi je tudi od prastarih časov cvetela konjereja. Znana je že bila tudi čebeloreja. Po hribovju so nedvomno že pred Rimljani gojili tudi vinsko trto. Pod Rimljani so se vinogradi le obnovili, povečali in zasadili z boljšo trto.

Za rimske vlade se je kultura naše zemlje znatno dvignila. Zboljšalo se je poljedelstvo, dvignila kupčija. Rimljani so sem spravili nove naseleljence, nastale so vojne postojanke in nove naselbine. Rimljani so uredili politično upravo, katere središča so bila večja mesta. Današnji Ljutomerski srez je najbrž spadal pod Ptuj. Zgradili so tudi na vse strani izvrstne ceste, ki so služile še dolgo v srednji vek in tvorijo mnogokje še sedaj podlago našim cestam. Ljutomerske gorice so prepletale ceste, ki so šle od Italije preko Celja in Ptuja proti Donavi, kjer je bila meja rimske države, druge pa navzdol proti Sremu in dalje proti Carigradu.

Gotovo je v rimski dobi šla ena izmed cest po Ščavniški dolini mimo Stare gore in Vidma (Sv. Jurija). Na Jamni je še okoli l. 1860 bilo znano izročila, da je tod šla »rimska cesta.«²⁾ Od Ptuja proti Savariji (današnje Sobotišče — Szombathely) in Donavi je šlo skozi današnji Ljutomerski srez kajpada več cest. Po antoninskem itinerariju (potopisu) je 30 tisoč korakov od Ptuja bila postaja *H a l i c a n u m*. Splošno se misli, da je tu bil prehod čez Muro in da je ta kraj iskati pri današnji Dolnji Lendavi. Druga postaja se imenuje »Ad Vicesimum«, t. j. ob dvadesetem miljniku. Radi slovke »ces« so nekateri mislili, da je ta postaja bila pri Cezanjevcih. Bolj verjetno je, da je bila nekje pri Radgoni. Po drugih je tu bilo mesto

¹⁾ Poročilo g. Mar. Schneider, učiteljice v Cezanjevcih na Zg. dr. — ²⁾ Po sporočilu rajn. župnika Antona Šijanca, rojenega na Jamni.

Raelitanum. V bližnjih Žetincih so okoli l. 1904 zadeli na neki njivi na rimsko zidovje in na mozaike, sploh se je okoli Radgone našlo več rimskih spomenikov; sledovi rimske kulture so raztreseni tudi na levi strani Mure gori do Strassa in Lipnice. Tod je gotovo šla stara rimska cesta, ki se je nadaljevala nižje Radgone proti Veržeju in Ljutomeru. Pri napravi verženskega kolodvora so l. 1923 zadeli na ostanke rimske stavbe, ki je stala kajpada blizu ceste; sedanja okrajna cesta od Razkrižja čez Moto, Krapje in Veržej gre na podlagi rimske ceste.

Po Mucharju¹⁾ se je pri Radgoni našel kamen, ki ga je Kaj Sempronij Summinus postavil sebi, ženi Muzi in devetletnemu sinčku Primu. Na nekem v okolici Strassa najdenem kamenu pa se omenja Kaj Sempronij Secundinus. V cerkveni zid v Murski Soboti je vzdian kamen, katerega napis nam pove, da je ta spomenik bil postavljen nekemu Publiju Aeliju Viatorju (Potniku). Žal, da je znaten del kamena z napisom odkrhan.

Okoli Ljutomera so se našli novci cesarja Hadrijana. Ob stari cesti blizu Cezanjevec se je l. 1839 našel na neki njivi zlat rimski denar,²⁾ žal, da ni povedano, katerega cesarja.

Prazgodovinske gomile se nahajajo v jurjevški župniji v šumici ob pešpoti, ki skrene od velike ceste k cerkvi Sv. Duha.³⁾

Sledovi nekega prazgodovinskega selišča so se našli pri Berkovcih na Hrašovčevih njivah, kjer od l. 1856 stoji križ. Po poročilu dr. Vogrina v jurjevški kroniki so se videli tu nasipi (gomile?) in okopi, torej je utegnili biti tu neko taborišče. Pri razkopavanju nasipov so našli globoko v zemlji kamen od žrmelj in prazno steklenico. Nasproti tem nasipom, a na desni strani Ščavnice, v malonedeljski župniji, je bil po istem poročilu star precetinski grad (Vogrin razlaga to: grad preko brega Ceta), iz katerega ruševin so pozneje postavili malonedeljsko cerkev, zlasti stolp. Kraj pa, kjer je nekdam stal grad, se še imenuje »Gradišče.«

V neki gomili višje Cezanjevec je našel Vrbnjak obrabljeni žrmeljski kamen, ki je služil že za podlago ognjišču, kjer so sežigali mrličje, torej so te gomile dokaj pozne, morda že iz dobe preseljevanja narodov.

Ob dolnjem toku Mure in Drave je ob prihodu Rimljanov stanovalo neko ljudstvo *Sereti* ali *Serapili*, ki so mejili z Jasi, ki so stanovali okoli Varaždina in so se Varaždinske toplice po njih imenovale »Aquae Iasiae.«

Precej sledov prazgodovinskih naselbin se nahaja v gornjeradgonski župniji, žal, da so tudi ti predmeti raztreseni in izgubljeni ter ni moči natančneje določiti, kateri dobi so pripisovati dotični grobovi. Tako poroča

¹⁾ I, 419. — ²⁾ Hofrichter str. 64. — ³⁾ Vrbnjakovo poročilo na graško histor. društvo

1851. Sedaj v dež. arhivu v Gradcu št. 639, 693, 781.

Vrbnjak graškemu historičnemu društvu l. 1851, da je pred manjšimi vrati radgonskega gradu poleg manjših bila tudi gomila srednje velikosti, na kateri je stala velikanska lipa, ki so ji prisojevali 1000 let starosti. L. 1789 so to lipo podrli in zemljo zravnali. Pod glavnimi koreninami so našli ostanke bojne opreme, kose neke čelade, oklepa, meča, nekaj oglja, črepinje razbitega lonca in zarjavele komade konjske oprave.

Severozapadno od Gornje Radgone so na župnijskem zemljišču l. 1830 zravnali več nizkih gomil, v katerih so našli razbito posodje, oglje, komade čelad, mečev, sulic in zaponk od konjskega jermenja.

Nižje trga, kjer se ločita ljutomerska in ptujska cesta, je bilo več gomil, v katerih se je našlo oglje, razbito posodje, razno brončeno in železno orodje, meči, bodala, odlomki oklepov in nekaka kolesca, Vrbnjak misli, da od kakega malika. Na teh gomilah so do l. 1800 stale vislice. L. 1797 si je za časa francoske okupacije neki viničar hotel tu zakopati svoj denar, pa je našel cel lonec starega denarja, rimskega ali srednjeveškega, žal, poročilo ne pove.

Nekoliko dalje odtod ob ptujski cesti so l. 1797 zravnali precej veliko gomilo ter našli v njej oglje, razbite lonce, zarjavelo bojno orožje in konjsko opravo.

V občini Črešnjevci ob vozni in peški poti v Zbigovce je v neki šumici, ki so jo izkrčili l. 1829, bila dokaj velika gomila in na njej star hrast. Ko so ga podrli, so našli pod njim oglje in lončene črepinje. Iz vsega smemo sklepati, da so te gomile poznejše, morda že iz dobe preseljevanja narodov. Niso pa bili to v boju padli sovražniki, temveč domačini, ker le tem so napravljali gomile.

Ne ve se za gotovo, so li Sereti bili keltskega ali ilirskega rodu. Ptolomej smatra razna, za rimske zavlade v naši deželi stanujoča ljudstva kot potomce domačih prastanovnikov. Vsled opetovanih vstaj so jih Rimljani strašno iztrebili in razselili, vendar ugonobili jih niso. Toda preostali domačini so bili brez moči in so mirno prenašali rimski jarem ter se, zlasti v bolj prometnih krajih, sčasoma porimljanili.

Mursko polje z Ljutomerskimi goricami je pred Rimljani in pod Rimljani spadalo k pokrajini P a' n o n i j i. Ni čuda, da se po Murskem polju tako redko najdejo sledovi rimske omike, ker so ti kraji skozi stoletja strašno trpeli od sovražnih napadov.

Že po l. 379 so barbari opetovano opustošili naše dežele ter se tudi deloma naselili ob Rabi, Muri, Dravi in Savi. Okoli l. 448 so ti kraji prišli pod oblast Atilovo. Odkloniti je trditev, ki se je po Kremplu¹⁾ precej udomačila, da je hunski kralj Atila imel pri Kapeli svoj tabor, tam, kjer

¹⁾ Dogodivšine str. 55.

je gradišče Kocijan. Vidi se še okrogli griček z dvojnimi obkopskim jarkom. A to je bil navaden srednjeveški obrambni stolp, ki pa lahko seveda sega tudi v rimsko in predrimsko dobo. Da bi pa Atila tu stoloval, je izključeno. Gradišče je veliko premajhno za taborišče mogočnega Atila. Tisti kamen z napisom, ki ga Kreml navaja, če se je res našel, je iz poznejše dobe. Besede »in eremo« (v puščavi) v tem napisu so nam pa važen kažipot v nekem drugem oziru. V srednjem veku se opetovano omenja neki kraj »Wildenhag«, o katerem se natančneje ne ve, kje bi bil iskati. Nemška beseda »Wildenhag« pomeni isto, kar latinski »eremus.« Bližnja okolica Kapele, kjer je danes cerkev in Kocijanovo gradišče, se je nekdaj zvala Puščava, pozneje je dobil kraj ime pó kapeli, t. j. podružni cerkvi radgonske župnije. Po razpadu hunske države se vleže gost mrak na naše kraje tje do karolinške dobe.

2. Staroslovenska doba do konca 13. stoletja.

Dolgo časa so nad Slovenci strašno gospodarili divji A v a r i. Mursko polje je kajpada bilo tudi pozorišče njih grozot in iz avarskih časov so najbrž vijugasti jarki, ki se vlečejo po spodnjem Murskem polju, zlasti med Veržejem in Ljutomerom. Kreml bo imel prav, da so avarskega pokolenja nekateri prebivalci ob Muri, ki se po obrazu, postavi, celem životu in šegah razločujejo od drugih. Zlasti v Krabonošu so najbrž ostanki Avarov, katerim so se pozneje pridružili še nekateri Ogri. Ni pa verjetno, kakor trdi Kreml, da bi prva slovka v imenu trga Veržēja bila avarska, namreč: var, t. j. avarski tabor. To ime se da razložiti drugače. Druga imena, ki imajo koreniko var, so ohranila prvotni samoglasnik a, n. pr. varaš, Varaždin, dočim se Veržej nikdar ne imenuje Varžej, temveč le Veržej.

Avare je za vselej potolkel frankovski kralj Karol Veliki koncem 8. stoletja. Karol sam je s svojimi četami prodiral proti Avarom ob Donavi, dočim je drugo vojsko vodil njegov sin Pipin od Furlanije po stari rimski cesti čez Celje in Ptuj skozi Ljutomerske gorice in preko Murskega polja dalje proti Donavi.

Ko je okoli l. 840 dobil Pribina najprej v zajm, potem v last zemljo ob reki Zali, je tudi Mursko polje z Ljutomerskimi goricami spadalo pod njegovo oblast, potem pa njegovega sina Kocela, ker se je njuna zemlja raztezala na zapadu do Drave in je tudi Ptuj spadal v to ozemlje. Ob času Pribinovem in Kocelovem je bilo tu postavljeno mnogo cerkev, a za gotovo vemo le, da je ena teh cerkev bila v Ptuj, ena ali dve pa zelo verjetno v današnji Radgoni. Istotako je Mursko polje spadalo neposredno pod duhovno oblast sv. Metodija. O vsem tem nas natančneje pouči občna

slovenska zgodovina,¹⁾ zatorej o tem tukaj ni treba natančneje razpravljati.

Med l. 896—900 so pa divji Madjari strašno opustošili vso zemljo med Donavo in Dravo. Razumljivo je, da je pri tem posebno hudo trpelo Mursko polje in je potem, ko so po l. 955 začeli odganjati Madjare, še dolgo ostalo v njihovi oblasti. O vseh teh hudih bojih nimamo skoraj nobenih poročil.

Važno je pa za nas, kdo je bil zemljiški gospod tukaj, t. j. čegava je bila zemlja. Vrhovni gospod je kajpada bil vladar, a on je zemljo dajal svojim zvestim svetnim in cerkvenim velikašem. Iz listine l. 1242 zvemo,²⁾ da je deželni vojvoda štajerski Friderik Babenberški takrat imel v zajmu vso desetino in pa »otok, ki se imenuje Lutenwerde, z gradom in vsem, kar je k njemu spadalo« — od Solnograda.

Ljutomerski grad s celo okolico je torej v 13. stoletju last solnograških škofov. Ko je l. 1270 postal nemški cesar Rudolf Habsburški, je nadškof Friderik l. 1277 podelil njegovim sinovom zajme, ki so jih prej imeli Babenberžani, med temi je bilo 264 kmetij okoli Ljutomera. Ljutomerske zajme je dobil nadvojvoda Albreht, s katerim je imel nadškof dolgoletne prepire, pa mu je končno prepustil vse dohodke okoli Ljutomera.

Kako in kdaj je pa Solnograd dobil v roke to zemljo? Iz zgodovine vemo, da so po l. 1057 do 1242 razmere med solnograškimi nadškofi in nemškimi vladarji bile napete in neprijazne, torej v tem času nadškofje te zemlje niso mogli dobiti. L. 1057 je cesar Henrik IV. potrdil solnograški cerkvi njena posestva, med njimi Ptuj in zemljo krog Ptuja. O kakem kraju »Lutenwerde« v tej listini ni govora, omenja se pa več krajevnih imen, od katerih nam je vsaj nekatera iskati na Murskem polju. Zemlja »Lutenwerde« se torej l. 1057 skriva pod nekim drugim imenom. Listina Henrika IV. se dobesedno vjema z listino Henrika III. iz l. 1051. Ta listina pa zopet ponavlja le to, kar je l. 984 potrdil Solnogradu cesar Oton III. V vseh teh listinah se omenja neka zemlja »Ruginesfeld«. »Ruginesfeld« pomeni v slovenščini »Rženo polje.« Ruginesfeld se l. 1057 omenja zadnjič, mesto njega nastopa pozneje »Lutenwerde«, ki se pa poprej nikjer ne omenja.

Ko so Madjare odgnali ter začeli zemljo znovič naseljevati, je izginilo marsikatero staro ime in se zamenjalo z novim, mnogokrat po kakem zajmniku, ki je zemljo naselil.

¹⁾ Beri o tem Kos, Gradivo II. Gruden, Zgodovina slov. naroda. — ²⁾ O vsem tem natančneje v „Časopisu“ 1919, str. 71—82.

»Ruginesfeld« pa lahko zasledujemo od l. 984 še dalje nazaj. Listina Otona III. l. 984 se opira na listino Otona II. l. 982, a tukaj se Ruginesfeld ne omenja. To je umljivo, ker l. 982 se je določila meja med nemško državo in Ogrsko, pri tem je pa Mursko polje z Ljutomerom, kakor tudi okoliš Ormoža in Velike Nedelje, ostalo še pod Madjari. Torej cesar ni mogel potrditi Solnogradu tega, kar ni bilo v njegovi oblasti. Omenja se pa Ruginesfeld v listini istega cesarja iz l. 977. Tudi to je umljivo. L. 955 so bili Madjari na Leškem polju strašno tepeni in na celi črti so jih začeli potiskati nazaj. Nastala je možnost, da se jim iztrga tudi nekdanj solnograška posest, zato se je Solnograd požuril in si dal od cesarja potrditi svojo nekdanjo posest, ker bi se lahko zgodilo, da bi si jo po osvobojenju od Madjarov lastil kdo drug. Solnograd je hotel dokazati, da je že neposredno pred prihodom Madjarov imel v lasti razne zemlje. Ker pa ni imel pristne listine, jo je nekdo pred l. 982 ponaredil na podlagi listine 860 in jo pripisal Arnulfu l. 890. Ta ponaredba ni prinesla Solnogradu kake nove posesti, marveč ž njo si je hotel le zagotoviti svojo nekdanjo posest. V Arnulfovi listini iz l. 890 in l. 891 se obakrat med solnograško posestjo omenja »Ruginesfeld.« L. 891 pa je izrecno povedano, da je ta zemlja bila nekdanj last v o j v o d a K o c e l a.

Solnograško cerkev je l. 860 obdaroval tudi kralj Ludovik Nemec, a v tej listini se ne omenja ne Ptuj in ne Ruginesfeld, kar je celo naravno, ker je oboje imel takrat še v lasti Kocel. Takrat je kralj podaril solnograškemu nadškofu cerkev v D u d l e b i h, kar je najbrž poznejša Radgona, ker v poznejših časih vidimo, da je v Radgoni imel nadškof le cerkveni patronat, ne pa zemlje.

Zakaj se pa zemlja »Lutenwerde« imenuje otok? To ni nič čudnega. Mura, Ščavnica in »Murica«, ki se vleče — najbrž od avarskih časov — po dolnjem Murskem polju, so res tvorile otoke. Ime Ruginesfeld je le nemška prestava za Rženo polje in to ime se je do danes ohranilo v imenu trga Veržeja ter se je še začetkom 19. stoletja dolnje Mursko polje imenovalo V e r ž e n s k o p o l j e (prva črka V je bila prvotno predlog ter se je polagoma stopila z imenom: v erži).

Poleg Solnograda pa zasledimo na Murskem polju v starodavnih časih še druge zemljiške gospode. Ofenziva proti Madjarom se je v naših krajih ob Dravi in Muri vodila deloma iz solnograškega Ptuja, deloma iz Koroškega, kjer so v Lavantinski in po Dravski dolini doli do Maribora od srede 11. stoletja imeli velikanska posestva Sponhajmci, ki so se priženili iz Porenščine na Koroško. Ti so potiskali Madjare nazaj in širili svojo oblast proti Muri. L. 1090 so Sponhajmci v Št. Pavlu v Labodski dolini ustanovili benediktinski samostan. Menihom tega samostana je bilo namenjeno, da obnovijo krščanstvo, ki so ga ob Muri in Dravi Madjari več ali

manj zatrli. V ta namen so jim dali med Muro in Dravo obširna posestva. Benediktinci so tu naseljevali ljudi in ustanavljali cerkve. Deloma je, zlasti v gornjih Slovenskih goricah, to delo izvrševal tudi benediktinski samostan v Admontu na Gor. Štajerskem. Cerkveni vpliv pri tej obnovi se kaže med drugim v tem, da imajo med Muro in Dravo skoraj vsi večji kraji ime od svetnika. V ljutomerski dekaniji imata le Ljutomer in Veržej svetno ime, vse druge župnije pa cerkveno: Sv. Križ, Sv. Jurij, Mala Nedelja, Kapela (od kapele), Sv. Peter, Apače (po benediktinskem opatu).

Že okoli l. 1120 je šentpavelski samostan po zamembi dobil celo dediščino Engelberta Sponhajmca v »ptujski marki«, t. j. okoli Maribora in po Slovenskih goricah. Med temi se na našem ozemlju omenja Borava, Negova, Plitvica in neki Pribisendorf, poleg tega še 12 vasi in vinogradov, ki se natančneje ne imenujejo, a so najbrž iskati okoli Sv. Jurija na Šč. in Negove kot podlaga poznejšega vlastelinstva (predium) poleg »Ljutomerske« zemlje. Ker je »ljutomerska okolica« segala blizu današnje Kapele, nam je tu najbrž misliti na negovsko graščino z njenim obsežnim posestvom. Potem je med l. 1163—1191 Sifrid II. Sponhajmski podaril samostanu še 7 vasi okoli Radgone — najbrž v Apački kotlini. Vsa ta posestva pa so jim Madjari v 12. stoletju hudo opustošili. Ker v teh krajih ni bilo miru pred Madjari, menihi pa niso mogli braniti svoje zemlje z oboroženo silo, zato so, kakor zvemo iz listine l. 1222, odstopili onih 7 kmetij pri Radgoni in vlastelinstvo poleg »Ljutomerske zemlje« deželnemu vladarju. Ono vlastelinstvo so imeli že prej od samostana v zajm razni vojvodovi ministerijalci, t. j. vitezi, ki so bili v službi štajerskega deželnega vojvoda. Ti so lažje branili zemljo pred sovražnikom, kakor pa oddaljeni samostan. S tem se vjema, da v starejših časih zasledimo vse polno utrjenih gradičev po Murskem polju. Tak obrambni grad je bil Branek, potem grad v Lokavcih, pri Sv. Križu (sedanje pokopališče, nekdanj imenovano Gradišče), v Banovcih (Lampiščak), v Veržaju, v Gajšovcih in na Murščaku (Atilov grad). Dolinica pri tem gradu (sedaj »Šitjova graba«) se je nekdanj imenovala »Kačji dol«, iz tega so Nemci napravili Katzianer, iz tega pa zopet Slovenci Kocijan.

Pod benediktinskim vplivom se je v teh krajih tudi obnovilo in utrdilo krščanstvo, o čemur nam je posebej govoriti.

Poprej še pa treba spregovoriti o strelskih dvorcih, ki so bili zelo razširjeni po Murskem polju in so v najožji zvezi z obrambo proti Madjarom.

3. Strelski dvorci.

Prvič zasledimo strelce v oni dobi, ko so Madjare potiskali iz alpskih dežel na ogrsko ravnino. L. 1164 se v Mariboru omenjata dva strelca,

l. 1172 in okoli l. 1175 v Lipnici, istotako l. 1185 Volkun in njegov brat Sigefrid, ki sta bila najbrž tudi strelca.

Strelci so bili najnižja stopnja zajmnikov (fevdnikov); deželnoknežji strelci so dobili v zajm posamezne kmetije in dvorce ter jim je bila odpuščena ali znatno znižana dača, zlasti pa robota, vsaj prvotno so bili davka prosti, a zato so morali biti pripravljeni vsak čas osebno nastopiti vojno službo. Iz krajev, koder se omenjajo strelski dvorci, je sklepati, da je njih vojna služba bila pred vsem namenjena obrambi proti nenadnim napadom sovražnih tolp. O pravi meji v današnjem zmislu v 12. in 13. stoletju ne moremo govoriti; zemlja med Dravo in Muro je bila sploh obmejno ozemlje, izpostavljeno neprestanim sovražnim napadom. Obmejne razmere si moramo misliti po priliki tako, kakor so bile ob turški meji še do l. 1878, kjer so vsak čas vdrle večje ali manjše tolpe na sosedno ozemlje plenit in požigat. V obmejnih vaseh je bila kaka večja hiša za silo utrjena, vsaj z jarkom obkrožena, kamor so se vaščani zatekli ob času nevarnosti in se branili, kakor so se mogli in znali. Proti velikim napadom so bila kajpada taka strelska branišča brez moči.

Strelski zajmi so obsegali ali po eno kmetijo ali več; v otokarskem urbarju (iz 13. stoletja) zasledimo dvakrat zajm z dvema kmetijama, enkrat pa 6. Včasih je obsegal tudi celo vas. V večjih vaseh sta bila po dva strelska zajma.

Celotnega števila strelskih dvorcev nam seveda viri niso ohranili, a kolikor jih je znanih, predstavljajo nekake pasove, po katerih je nemška država odrivala Madjare. Strelce zasledimo v Braslovčah v Savinjski dolini, a ti gotovo niso bili osamljeni, le da nam o drugih viri ne poročajo. Drugi pas strelskih dvorcev je na Dravskem polju in v Slovenskih goricah, ki so nastali gotovo takrat, ko so Madjare vrgli čez Dravo. Okoli Radgone in Ljutomera je bila zadnja etapa pri odgonu Madjarov.

V splošnih obrisih nam odsvitajo razmere med Muro in Dravo koncem 12. in v prvi polovici 13. stoletja, če primerjamo otokarski urbar z babenberškim ter si ogledamo listine takratnega časa. V listinah se l. 1237—1260 Radgona sploh ne omenja, v babenberškem urbarju, ki je nastal okoli l. 1220—1230, radgonske velike župe tudi ni, pač pa se v dodatku med kraji, kjer je deželni vladar dobival vladarske dohodke (regalijske), omenja kraj »Netgesperch«, pod čemur je pač misliti na Radgono. Nesla je vladarju letno 180 mark. V tem so obseženi le deželnosodni dohodki in morda mitnina, o podložniških dačah v naravi ali denarju ni nič zaznamovano. Isti urbar pa v mariborski župi, in sicer v Ulrikovem uradu (in officio Ulrici), ki se je raztezal po Slovenskih goricah, omenja naslednje kraje, ki so pozneje bili v radgonski župi: Vrangov (Brengova) z 10 kmetijami med Sv. Trojico in Sv. Antonom, Konop (Kunova) blizu Negove z

9 kmetijami in Maiori Drongov (Velika Trotkova) z 9 kmetijami, Negova s 14 kmetijami in Mala Trotkova s 14 kmetijami. Dandanes je le ena Trotkova blizu Sv. Benedikta, a se vas loči v dve skupini in se sploh v srednjem veku razločujeta dve Trotkovi.

Kako pridejo ti kraji v mariborsko okrožje, zakaj se ne omenja več krajev radgonske župe, zakaj je radgonski urad v babenberškem urbarju sploh izpuščen, ko se vendar sicer omenja že l. 1182?¹⁾ Ker je takrat radgonski urad po večini bil pod Madjari. L. 1211 je govor o radgonski župniji. L. 1213 se omenja predstojnik radgonske župe Gebhard in župnik radgonski Markvard l. 1213 in 1214. L. 1222 dobi vojvoda od št. pavelskega samostana 7 kmetij (mansus) okoli Radgone, potem se do l. 1260 sploh ne omenja več. Vsekako je to v zvezi s takratnimi vojnimi homatijami med Ogri in štajerskim vojvodom ter je pri tem Radgona z Murskim poljem morda do Ščavnice prišla za dalje časa pod ogrsko oblast.

Ko so pa Ogrom zopet iztrgali radgonsko župo, je razumljivo, da so mejo dobro zastražili. Otokarjev urbar našteva 27 strelskih zajmov, deloma po Murskem polju, deloma po Slovenskih goricah. Vseh dvorcev pa urbar najbrž niti ne omenja, ali so nastali šele pozneje.

Svoj pomen so strelci ohranili tako dolgo, dokler se je vojna služba opirala le na osebno razmerje ter so vitezi in hlapci tvorili jedro vojne moči. Pozneje so se čete polnile z najemniki in značaj starih strelskih dvorcev se je zlasti v 15. stoletju znatno spremenil, ker so deželnoknežji zajmi radi pomanjkanja denarja zlasti pod Friderikom III. bili večinoma zaštevani. Posestniki strelskih dvorcev so se sčasoma zenačili z navadnimi podložniki zemljiške gospode dotičnega okrožja. Le tu in tam so še bili dolžni, z orožjem pohiteti na pomoč ob času sovražnega napada ter so bili nekaka izjema na raznih gospoščinah. Vendar spomin na strelske zajme se je še dolgo ohranil in vlada sama se jih je spominjala ob času turških napadov.

Napačno bi bilo misliti, da so strelci zgolj nemško-feudalna uredba. Ločiti je treba njih pravno razmerje in pa stvar samo. Časovne razmere in potrebe so uporabile in uredile to, kar je bilo pri Slovanih že zdavno običajno: samobran proti sovražniku. Vsaka župa je imela pri Slovanih določen kraj, kjer so iskali zavetja. V prvotnih razmerah jim je za »grad« služila gosta šuma pa jarki, potoki, reke in močvirje. Slovani so bili pred vsem pešci; konj se pri vojnih pohodih niso posluževali. Slovani so bili od nekdaj izvrstni strelci.

¹⁾ Zahn U. B. I. št. 620. Dotična listina je izdana prav v Radgoni v prilog žičkemu samostanu.

Da so brambovci ravno po Dravskem in Murskem polju dobili ime sagittarii — strelci, je pripisovati svojstvu starih slovenskih bojevnikov, ki so se odlikovali posebno v streljanju z lokom.

Na Murskem polju so vsi strelski dvorci bili ob vodovju in močvirju, prav po načinu staroslovenske strategike. Opravičena je torej trditev, da se je uredba strelskih dvorcev kot neka posebnost ob ogrski meji oslonila na stari, udomačeni, praslovenski običaj vojevanja.

Spomin na nekdanje strelce se je še ohranil v mnogoterih rodbinskih imenih: Strelec, Šuc ali Šüc, in pa v krajevnih imenih: Žice, Strelci, Stročja ves pri Ljutomeru. Posamezne strelske dvorce navedemo pri dotičnih vaseh.

4. Turki na Murskem polju.

Radi celotnosti podamo* tu le kratek pregled o turških navalih na današnji ljutomerski okraj, drugače je ta stvar obdelana že v raznih zgodovinskih knjigah.¹⁾

Turški navali, ki so tako strašno gorje povzročali že v 15. stoletju po Kranjskem, Koroškem, celo Primorskem in Štajerskem na desni strani Drave, so krajem med Dravo in Muro prizanesli. Velikanska sprememba pa se je zgodila v 16. stoletju, ko so turški napadi dobili čisto drugo smer. Poprej se je večkrat trdilo, da je že vojvoda Ernest I. 1418 potolkel Turke pri Radgoni. Ta bitka ni zgodovinska, bila je tega leta le neka praska s vpadlimi Madjari, Turki takrat niso prišli v radgonsko okolico. V 15. stoletju jim je kolikor toliko zapirala pot ogrska država, zlasti pod krepko roko kralja Matjaža Korvina. Ogrri sicer niso bili dobri sosedi. Tako n. pr. l. 1520 v nedeljo po Križevem javlja Lenart Harrach, stotnik v Ptuj, štajerskim stanovom, da se mu je »včeraj« od zanesljive strani poročalo, da so Ogri vdrli čez Muro ter oplenili Veržej in sedem vasi, odgnali živino in pobili več ljudi. Potem so napadli Radgono, kjer so zadeli na odpor, kar jih je le še bolj razkačilo. L. 1526 dne 29. avgusta je pa sultan Soliman II. pri Mohaču popolnoma premagal Ogre, na bojišču je našel žalostno smrt tudi ogrsko-hrvaški kralj Ludovik II. Na Ogrskem je zavladalo sedaj popolno razsulo. V kratkih letih je večji del Ogrske in Slavonije (ki je takrat obsegala vso hrvatsko zemljo med Dravo in Savo) prišel pod turško oblast. Turki so postali naši najbližji sosedi. Poleg tega so nastale hude homatije radi izpražnjenega ogrskega prestola. Del Ogrov si je izvolil za kralja Habsburžana Ferdinanda, večina pa sedmograškega vojvodo Ivana Zapolja. Med obema tekmeceema je prišlo do vojne. Zapolja

¹⁾ Ilwof v „Mitteilungen“ zv. IX, X, XV, XXXII. Parapat v „Letopisu“ Mat. Sl. 1871 Slekovec v „Slov. večernicah“ zv. 48. Kovačič, Trg Središče str. 287 d. Gruden, Zgodovina slov. naroda.

je bil premagan, pa se je zatekel pod okrilje turškega sultana, ki se je potegnil zanj. Že l. 1531 so Turki rogovili po ljutomerski okolici in zažgali trg Ljutomer, brezdvomno tudi Veržej in razne vasi po Murskem polju, dasi nimamo o tem naravnost poročila. Odslej kraji ob Muri niso imeli miru skoraj poldrugo stoletje. Če so mirovali Turki, pa so razbijal ogrski četaši in nezadovoljneži, največkrat pa oboji skupaj.

Kraji ob Savi in desno od Drave so znanprej nekoliko manj trpeli, ker jih je ščitila hrvatsko-slavonska granica, Dravsko polje pa zlasti mogočni Zrinjski, ki so od l. 1546 posedali Medjimurje in niso pustili Turka skozi svojo zemljo na Štajersko. Kraji ob Muri so pa bili celo odprti.

Pod mučnim vtisom turškega napada na ljutomersko okolico l. 1531 so štajerski, koroški in kranjski deželni stanovi sklenili, da se morajo ob mejah postaviti straže pešcev in konjиков. Tako so naši kraji dobili vojaške posadke, ki so pa ljudem delale silne nadlege. L. 1532 je bilo Mursko polje celo taborišče. Tod se je pomikal s svojo četo hrabri hrvatski junak Nikola Jurišič ter zastavil v Kiseku pot turškemu sultanu, ki se je z ogromno vojsko pomikal proti Dunaju. Po brezuspešnem obleganju te trdnjave se je sultan napotil nazaj domov. Glavno krdelo turške vojske je drlo mimo Gradca čez Lipnico in Maribor, postranski čopori pa so se zaletavali, pleneč in moreč, tudi v Slov. gorice. L. 1536 so na novo utrdili Radgono in nekaj let potem ni slišati o turških napadih. Strahovito so pa razsajali zopet l. 1562 po ljutomerski okolici. L. 1566 je pri obleganju trdnjave Siget umrl strašni sultan Soliman II. Njegov naslednik sultan Selim II. je bil eden najslabših turških vladarjev; odslej začne bledeti zvezda turške moči, vendar Mursko polje med Ljutomerom in Radgono še ni čutilo nobene olajšave.

Nevarnost se je povečala, ko je l. 1600, padla v turške roke za naše kraje važna trdnjava Kaniža. Že naslednjega leta so Turki vdrl v Medjimurje, potem pa ob Muri zavili proti Ljutomeru in gori do Radgone strašno razbijali. Napadi so se ponovili tudi l. 1602 in 1603. Najstrašnejše pa je bilo l. 1605. Pobunjeni ogrski hajduki so se združili s Turki in vdarili v poletnem času preko Mure. Od Radgone do Ljutomera pa do Ormoža in Drave je bilo vse vničeno in požgano. To je bil eden najhujših napadov. Posebna komisija je ugotovila, da so požgali 1551 hiš, odgnali 3513 ljudi, 5000 konj, 12.408 govedi in drobnice. Trga Ljutomer in Veržej sta bila do tal požgana, enako so bile vasi le kadeča se pogorišča. Strahoto nam pojasnjujejo nekatere podrobnosti. Iz Nove vesi pri Veržeu so odgnali 28 oseb, ki se niso mogle pravočasno skriti. Nekemu Juriju Kocijanu so ugrabili ženo in 12letnega sinčka, Filipu Brcku so odgnali troje otrok, Martinu Brcku so ugrabili in odvedli nosečo ženo in sinčka, Benediktu

Moršaniču ženo in omoženo hčer, obe z malima otrokoma in noseči. Koliko nepopisne žalosti se skriva za temi suhimi podatki!

Ko se je avstrijski poslanik v Carigradu pritožil radi tega napada, ki je bil v nasprotju s sklenjenim mirom, je veliki vezir hladno zmajal z ramami, češ, kar se je zgodilo, se je zgodilo! Mursko polje je pa še istega l. 1605 zadela druga nesreča. V jeseni je nastopilo silno deževje in povzročilo velikansko povodenj, ki je napravila ogromno škode, kjer je še sploh kaj ostalo. Ljudje so bili tako ubožani, da so še l. 1607 sicer skopi deželni stanovi odpustili zemljiški in hišni davek tistim, ki so jim Turki požgali domovje, še za dve leti. Onim pa, ki so izgubili živino in drugo imetje, tudi ostale davke. Od l. 1605 do 1610 je imela dežela mir, a tem bolj so ljudi tlačile domače vojne čete, ki jih je vlada razpostavila za stražo. L. 1640 so pa zopet Turki strašno opleniili Mursko polje od Ljutomera gori do Cmureka. L. 1649 je pred Olsnico ali Mursko Soboto pridrla 4000 turških konjikov, ki so prodrli do radgonskega gradu, pa ga niso mogli vzeti, zato so se pa znosili nad okolico, požgali več hiš in ugrabili kakih 40 ljudi. Potem je bil nekaj let mir, a l. 1655 so zopet opleniili radgonsko okolico.

L. 1664 se je zopet velikanska turška vojska pomikala proti Dunaju. Izprva so se bali, da bo vdarila na Štajersko, vendar jim je ban Zrinjski zakrčil pot. Zato je pa mrgolelo domače vojske, ker je glavni del cesarske vojske pod poveljstvom Montekukolija bil razvrščen ob Muri in Dravi. Vojaki so imeli slab red, pa še slabšo hrano in plačo, zato so ljudem siloma jemali, kar se je dalo. Kakor sedaj po svetovni vojni, se je tudi takrat razpaslo verižništvo. Dočim so tržani v Ljutomeru in Veržeu ter kmetje po vaseh neznansko trpeli vsled nastanjevanja vojaštva, deloma so morali tudi sami služiti, so razni barantači brezskrbno trgovali po Murskem polju in Ljutomerskih goricah. Zlasti se je pijančevanje zelo razširilo. Delamržni ljudje so si z verižništvom dobili denarja, pa nakupili vina ter ga potem točili in prodajali, kakor se jim je zljubilo. Podivjanost je bila tolika, da lastniki vinogradov niso skoraj smeli k svojim vinogradom, ker so jim viničarji grozili, da jih pobijejo.

Po veliki zmagi pri Sv. Gothardu ob Rabi dne 1. avgusta 1664 je bil nekaj časa mir pred Turki, dasi so od Kaniže sem večkrat razne tolpe hodile na plen v Prekmurje in na štajersko stran. Turki so se pa med tem pripravljali, da operejo svoj poraz. L. 1682 je bilo že gotovo, da je vojna neizogibna. Ob Muri in Dravi je bilo celo zimo živahno vrvenje. Dovažali so živila in strelivo, nabirali konje, vojaštvo je dan za dnem korakalo skozi trge in vasi ter delalo ljudem obilo nadlege. Glavna zbirališča vojnih potrebščin so bila v Radgoni in v Ptuj. O pustu 1683 so bile prepovedane vse veselice, župani so morali naznaniti vse postopake in

berače, da so jih polovili in prisilili delati nasipe v Radgoni. Po gričih so pripravili velike kupe hlodja, da ga zažgejo in dajo znamenje, če bi sovražnik vdrl v deželo. Ker je v hudi zimi Mura popolnoma zamrznila, je bila nevarnost, da se iz Ógrskega priklatijo kaki rogovileži. Ker so se bali ogleduhov in roparjev, so ustavili ves promet z Ogrsko. Ko je pa izostalo ogrsko žito, je nastala velika draginja. Tržani v Ljutomeru, v Veržeju in Središču ter radgonski meščani so morali noč in dan stati na straži ob Muri. Spomladi je obmejne kraje tlačila mučna negotovost, ker se dolgo ni vedelo, kod se bo turška vojska pomikala. Bali so se, da bo drla ob Muri in Dravi. Nekoliko so se oddahnili naši kraji, ko se je zvedelo, da se turška vojska vali po sredi Ogrske, daleč proč od štajerske meje. Varni pa vendar niso bili popolnoma, ker se je bilo bati raznih drugih rogoviležev. S strahom so pa vsi pričakovali, kako se bo končala krvava igra pred Dunajem.

V nedeljo, 3. oktobra, se je po vseh župnijskih cerkvah opravljala zahvalna služba božja za sijajno zmago nad Turki. Bil je to velik zgodovinski dogodek, zaključek večstoletnega trpljenja. Odslej turško kopito ni več stopilo na slovensko zemljo, dasi kraji ob Muri in Dravi še niso mogli uživati popolnega miru, ker so mesto Turkov nadlegovali obmejne kraje — Kruci.

5. Kruci na Murskem polju.¹⁾

Med mnogimi sovražniki, ki so nekdaj teptali rodovitne kraje med Muro in Dravo in katerih še ljudstvo do danes ni pozabilo, zavzemajo poleg Turkov prvo mesto Kruci. Beseda »Kruc« pomeni na Murskem polju in v Slov. goricah drznega in neustrašnega korenjaka, pa tudi podivjanega človeka brez vsakega sočutja in vere, kateremu ni nič sveto.

Prve sledove Krucev zasledimo že za časa cesarja Maksimilijana I. Okoli l. 1514 se je zbralo več kot 10.000 ogrskih kmetov, da bi šli nad Turka. Po vzgledu starih križarjev so si pripeli na desno ramo ali na prsa rdeč križ in po tem križu — latinski crux — so se imenovali Kru-ciari ali okrajšano: Kruci. Zbrani kmetje pa pod svojim vodjem Jurijem Dosom niso šli nad Turke, marveč so planili nad osovražene ogrske graščake in nastala je strahovita ogrska kmetska vstaja. Odslej so se vsi ogrski nezadovoljnejši, navadno tolpa plenaželjnih razbijačev, zvali sploh Kruci.

Ko so l. 1683 Turki korakali proti Dunaju, jim je kazal najkrajšo pot »kralj Krucev«, njegove tolpe so se pa nalik povodnji razlile na vse strani in pretile, da prekoračijo tudi Muro. Takrat jim je junaški križevski žup-

¹⁾ O Krucih so pisali Slekovce „Slov. Gosp.“ 1880. L. Janžekovič istotam 1838. Knjižica „Kruc na Slov. Štajerskem“, Maribor 1905 in Kovačič, Trg Središče, str. 320 i. t. d.

nik s svojimi ljudmi zabranil prehod na štajersko stran. Ta prizor predstavlja brezdvomno stara slika v ljutomerski občinski hiši, ki jo je dal Pornat napraviti l. 1690 ter napis izrecno pravi, da se slika nanaša na ogrske vstaše. Slika je bila najbrž prvotno v križevski cerkvi, ko so pa za Josipa II. morali iz cerkev odstraniti vse posvetne slike, je najbrž prišla v ljutomersko svetovalnico in pozneje se je mislilo, da slika predstavlja, kako Ljutomerski župnik vodi Ljutomeržane proti Krucem. A Pornat nikdar ni bil Ljutomerski župnik in l. 1683 ni bilo Krucev na Mursko polje.¹⁾

Simon Pornat gre proti Krucem.

Pač pa so l. 1685 Kruci vdrli preko Mure nižje Veržēja ter na Murskem polju naplenili blaga, požgali nekaj hiš in se nagloma umaknili na Ogrsko. Zasledoval jih je Ljutomersko-braneški graščak Tomaž baron Mauerburg ter jim pri tem ugrabil nekega petletnega turškega otroka, ki je bil potem krščen.

¹⁾ S to Pornatovo sliko je križ. Napis na sliki (objavljen celotno v knjižici „Kruci na Slov. Štajerskem“, str. 26, op. 1) izrecno pravi, da je on — Simon Pornat — dal napraviti sliko l. 1690 kot župnik „tukaj“, torej pri Sv. Križu v zahvalo Bogu, ki ga je rešil iz velike nevarnosti za časa ogrske vstaje 1683. Z druge strani pa je gotovo, da je prišel k Sv. Križu šele februarja 1687. Torej je moral v tisto nevarnost priti kot malonedeljski župnik. Prizor, ki ga slika predstavlja, se odigrava na štajerski strani nasproti Tišini in Soboti (Ojsnici). Ali se je morda slikar zmotil v letnici 1683 mesto 1685?

Oče ulovljenemu dečku je bil Ibrahim, ki ga je dal razkačeni Kara Mustafa v Gjuru na grozovit način umoriti, mati Dinva je iz Bude zbežala z otrokom k Tökölyu. Njegove čete so vzele otroka s seboj na Štajersko, kjer je prišel v roke štajerskih vojakov. Krstil ga je pri Sv. Miklavžu župnik Mihael Žager 8. junija 1687. Za botra mu je bil Ivan Jožef baron Mauerburg ter je otrok bil krščen na ime Franca Karola. Boter je potem otroka vzgojeval, a kaj je postalo iz njega, ni znano. Boter je umrl 10. marca 1719 star 60 let ter je pokopan pri minoritih v Ptuju. (Simon Povoden.)

Hujše so čutili naši kraji pest groznih Krucev, ko je stopil na čelo ogrskim vstašem Franc Rakoci II., sin Helene, hčeri umorjenega Petra Zrinjskega. Celi roji nezadovoljnežev so se mu l. 1703 pridružili, plamen vstaje je švignil skoraj po celi Ogrski. Njegovi četaši so se razkropili na vse strani. V dveh večjih oddelkih so prebrodili Muro v Medjimurju in pri Veržeu. Utaborili so se v Nedeljišču in v Veržeu. Odtod so se razlili kakor povodenj čez Mursko polje ter napravili na Moti, pri Braneku in na Razkrižju manjše tabore, kamor so spravljali naplenjeno blago. V Veržeu samem so napravili tržanom za 3304 gl. 48 kr. škode, poleg tega jim odgnali 28 glav živine in štiri Veržence zvezane vrgli v Muro.

V Ljutomer so pridirjali 8. febr. 1704, a takratni župan Jurij Smrekar je odbil prvi napad, toda naslednji dan so se vrnili v večjem krdelu ter premagali trško stražo in se z groznim krikom vsuli v trg. Najprej so oplenili cerkev ter pobrali dragocenosti, oltarje in kipe znosili na kup ter zažgali. Kapelan Matija Kosi in ormoški frančiškan Bruno sta povžila posvečene hostije, ki so jih divjaki izsipali na oltar. Župnik Ljutomerski Andrej Vizer se je skril v klet in od tam pisal radgonskemu dekanu o svoji nesreči. Kruci so mu oplenili in požgali raznih reči za 4451 gl. Kapelan Kosi se jim je nekoliko ustavljal, zato so mu pobrali ves imetek in ga zvezanega vlekli s seboj. Pozneje so ga sicer izpustili, ali ugrabljenih reči mu niso vrnili. V cerkev so postavili konje. Potem so oplenili trške hiše in končno trg zažgali. Škoda, ki so jo napravili Ljutomeržanom, se je cenila na 40.234 gl. Enako so oplenili vse vasi na Murškem polju ter požgali gradič na Cvenu, ki se ni več dvignil iz ruševin. Prodrli so tudi v bližnje Ljutomerske gorice. Niso samo plenili blaga in živine, marveč tudi z ljudmi ravnali kakor Turki. Mnoge so postreljali in smrtno izbili, nekaterim so porezali nosove in ušesa, druge do nagega slekli in počenjali ž njimi nezaslišane grdobije.

Končno je prišel na pomoč z oboroženo silo grof Žiga Trautmannsdorf, tudi radgonski župan Draš je zbral 30 meščanov in 3000 oboroženih kmetov ter je vdrl zadnji dan februarja proti Braneku. Med tem jih je že Žiga Trautmannsdorf razkropil. Draš se je tedaj napotil proti Ljutomeru,

kjer je še ostalo kakih 300 Krucev. Bili so premagani in so morali zapustiti trg. 80 Krucev je bilo ubitih, 8 vlovljenih, od Slovencev je padel 1, 5 je bilo ranjenih. Ugrabili so Krucem mnogo zastav, bobnov, sabelj in drugega orožja. Pri tej bitki se je odlikoval posebno Draš, ki je sam ubil 5 Krucev. Čez šest dni je prišla nova četa od Radgone na pomoč. Od Mure pri Krapju se je pomikala proti Ljutomeru nova tolpa Krucev. Sedaj je pritisnil nanje od spodnje strani Draš, od Ljutomera župan Jurij Smrekar s četo tržanov in kmetov, od zgornje strani pa ravnokar došla četa Radgončanov in Verženci. Vnela se je krvava bitka. Končno so Kruce premagali in v Muro potisnili. Draševa četa je uplenila tri lepe zastave, dva bobna, veliko orožja, 90 konj in okoli 100 parov čevljev. Nad 50 Krucev je bilo živih vjetih, med njimi vodja Ferenc Borzoš in njegova dva sina. Oče je umrl v radgonski ječi, sinova pa sta se naselila pri Sv. Juriju ob Ščavnici ter sta pradedu Ferencu v Krabonošu. Okoli 300 Krucev je mrtvih obležalo. Pokopani so po ljudskem izročilu v Stročji vesi ob razpotju v precej veliki gomili, na kateri stoji sedaj kapelica. Tudi ob levi strani ceste med ljutomerskim kolodvorom in trgom, kjer je sedaj štirikotna mlaka in zidano znamenje, so bojda pokopani Kruci. Ko so trupla strohnela, se je zemlja usedla in nastala je mlaka.

Na Moti so Kruci vzeli 42 konj, več ko 130 goved in 60 svinj, 108 rojev, za 140 gl. slanine in svinjskega mesa; 72 korcev zrnja, sočivja in moke, 18 štrtinjakov vina; obleke, blazin in enake robe za 630 gl., vozne sprave in pohišta za 300 gl. ter 141 voz sena.

Iz Stročje vesi so odgnali 39 konj, 94 goved, 154 svinj, 41 rojev, slanine, svinjskega mesa in zabele za 360 gl., moke, sočivja in zrnja 914 korcev, 13 štrtinjakov vina in jesiha, obleke, usnja, preje z onim vred, kar je zgorelo, za 580 gl., 128 vozov sena in otave, 6 kop škop.

Pristavčanom so vzeli 24 konj, 43 goved, 115 svinj, 47 rojev, slanine, klobas, mesa in začimbe za 70 gl., 460 korcev zrnja, sočivja in moke, 4 štrtinjake vina, obleke, obutala, usnja, platna in druge robe za 280 gl., vozne sprave za 480 gl., sena in otave s tem, kar je zgorelo, za 125 voz.

Na Cvenu so vzeli kmetom 50 konj, 76 goved, 100 svinj, 40 rojev, svinjskega mesa in zabele za 170 gl., 142 korcev zrnja, 11 veder vina, obleke, platna, blazin, usnja, preje in druge robe za 360 gl., vozne sprave in pohišta za 387 gl. V cvenskem gradu so napravili škode za 11.500 gl.

Enako so divje tolpe razbijale in plenile v Križevcih, Ključarovcih, na Grabah, v Branoslavcih, Cezanjevcih in drugih vaseh na Murskem polju. Okoli Sv. Križa so pobrali 12 konj, 9 goved, svinjskega mesa, kopunov, obleke, preje za 220 gl., 20 korcev ovsa, 4½ štrtinjake vina, 160 kolačev kruha, 12 voz sena, vozne sprave za 102 gl.

Iz cezanjevske cerkve so odnesli kelih, vreden 24 gl.

Razbijali so tudi po vinogradih, na Kamenščaku in okolici so zažgali več hiš.

Tudi Verženci so se dobro držali ob tem napadu, ker jih je cesar Josip I. pohvalil v pismu 27. novembra 1706 radi njihove pogumnosti, zvestobe in požrtvovalnosti.

Verženski strelci, ki se omenjajo že l. 1550, so imeli dva izvrstna vodja, nekega Čopora in Štefana Ropoša. Čopora je bil po izročilu rojen v hiši št. 72 po domače Škofekovi, bil je sodar in silno močen korenjak, nosil je železno srajco in oklep. Ropoša je bil bojda lastnik hiše št. 28. Bil je trški župan in sta od njega ohranjeni še dve pismi in več podpisov. Pisal je latinski in je najbrž pohajal varaždinsko gimnazijo. Bil je dvakrat oženjen, prva žena mu je bila Urša Lovrenčič, druga pa Magdalena Gaberc.

V bojih s Kruci je kazal mnogo vojaškega talenta, poguma in zvijače. Kruci so imeli pred njim velik strah. Nosil je bojda tudi železno srajco, po ljudski pravljici je bil zmrznjen in se ga ni prišla nobena krogla. Premagal je nekoč Kruce pri »Meki«, na polju med Krapjem in Veržejem. Ko je zvedel, da gredo Kruci od Razkrižja, je urno zbral svoje strelce in druge prostovoljce ter jih skril v grmovje ob cesti, ki se nižje Veržeja odcepi od velike ceste in gre proti Banovcem, sam pa je jezdil naprej proti Krapju. Kmalu ga srečajo predstraže Krucev in vprašajo, kdo je in kam gre. Odgovoril je, da je odposlanec iz Veržeja in želi govoriti z njihovim vodjem. Skušal je Kruce pregovoriti, naj se mirno vrnejo, a ti so odvrnili, da želijo obedovati v Veržeju. Moral je jezdit vstric njihovega vodja. Ko pridejo do Meke, vspodbode svojega plavca in iz zasede plane krdelo nad Kruce, ki se prestrašijo in zbeže. Mnogo je bilo ubitih, drugi so se skušali rešiti čez Muro in so v vodi utonili.

Ko so l. 1923 na tem mestu pripravljali prostor za nov kolodvor, so dejanski našli konjska in človeška trupla, ostroge i. dr., kar potrjuje ljudsko pripoved.

Čez nekaj časa dobi zopet Ropoša glas, da nameravajo Kruci vdariti preko Mure od severovzhodne strani. Hitro zbere svojo četo in jo razpostavi v bojno vrsto. Kruci so poslali naprej glasnika, da prihajajo kot prijatelji, samo Ropoša naj jim izroče. Verženci odvrnejo, da jim je Ropoša ljubši kakor njihovo prijateljstvo. Kruci so se na to vrnili na Ogrsko.

Največji sovražnik Ropošev je bil neki »nemešnjak« v Bakovcih. Nekoč je pisal Ropoši, naj mu pošlje dva funta svojega mesa. Ropoša mu odvrne, naj si pride sam ponj. Ob neki priliki se preobleče nemešnjak po veržensko ter gre z lovskim psom na veržensko polje. Ropoša je

ravno oral na svoji njivi, ko se mu približa navidezen lovec, ki ga pa pravočasno spozna. Takoj zgrabi za puško, ki jo je imel pripeto na plavcu med oranjem. Obe puški počita naenkrat in nemešnjak se zvrne mrtev na tla. Ropoša pa je rekel: »Ti si mi pisal po dva funta mojega mesa, sedaj si mi pa prinesel celi cent svojega.« Oral je naprej, kakor bi se ne bilo nič zgodilo.

Neko pismo iz l. 1704 poroča, da je Ropoša vrnil Krucem njih obisk, vdaril je s krdelom na Ogrsko ter odgnal 29 glav živine. Nekoč je šel nad svojega nasprotnika tudi v Bakovce. Iz vasi je vse pobegnilo, le v neki hiši je našel malega otroka v zibelki. Razjarjeni Ropoša mahne s sabljo ter preseka zibelko z otrokom vred. Od tega časa bojda ni več imel miru. Umorjeni otrok mu je bil vedno pred očmi in je neki zelo težko umiral. Umrl je v visoki starosti 3. junija 1746.

L. 1704 so Kruci taborili v Veržeju poleg cerkve na sedanjem pokopališču. Cerkvi so odnesli star kelih, vreden 50 gl. V dotičnih aktih je naštetu 33 tržanov, katerim so Kruci odnesli različno robo.

Pri Veržeju so razen v Meki pokopani Kruci še na treh mestih: pri Hrasteku nižje Veržeja, pri Studenčku blizu Mure in pri bunčkem križu ob cesti med Veržejem in Bunčani.

L. 1706 so divjali Kruci višje Radgone, 1707 so razsajali tudi okoli Male Nedelje in po Ljutomerskih goricah. L. 1710 so zadnjič plenili okoli Radgone. Končno je bila Rakocijeva vstaja 1711 zadušena in konec je bil sovražnih napadov od ogrske strani do l. 1848.

Krivo bi bilo misliti, da so ti divjaki bili Prekmurci, bili so to četaši z notranjosti Ogrske in prekmursko ljudstvo je baš tako trpelo od njih, kakor štajersko. Iz strahu in plenaželjnosti so se jim kajpada posamezniki pridružili, kakor se je to zgodilo tudi v Središču.

6. Razprtije z Madjari zaradi Mure.

Neuravnani, v množino panog razdeljeni tok Mure je večkrat, zlasti pa v prvi polovici 16. veka povzročil med Štajerci in Ogri dolgoletne prepire in tožbe, v katere so bili več ali manj zapleteni tudi prebivalci vseh ob Muri ležečih krajev radgonske, križevske in ljutomerske župnije.

Da bi svoja obširna posestva okrožil in bolj zavaroval pred Muro, ki je svoj tok le prerada spreminjala, je dal Tomaž Szechy, graščak v Gornji Lendavi, početkom 16. veka onkraj Turjenec na ogrski strani zavoziti dve strugi, dve panogi pa z močnim poprečnim jezo tako združiti, da se je tok reke obrnil z vso silo na štajersko stran. Ker pa je Mura vsled tega začela podkapati najrodovitnejše njive in se celo hišam bližati, bili so prebivalci Murskega polja prisiljeni, zaradi svojevoljne uravnave

Mure, ki je njim in tudi deželi delala ogromno škodo, pritožiti se pri vladi.

Štajerski cesarski namestnik je nato stopil v dogovor s Tomažem Szechyjem, a ker se z dobrim ni dalo ničesar doseči in je Mura vedno več zemljišč podkapala, je poslal l. 1511 inženirja z dovoljnim številom delavcev na Mursko polje, da bi z jezom zabranili večjo škodo. Pa komaj so bili dva dni delali, je planil Tomaž Szechy s svojimi ljudmi nanje, razpodel delavce na vse strani, inženirja pa odgnal s seboj ter ga vrgel v ječo. Kmalu potem je napravil z ogrskimi vojaki močne nasipe na štajerski strani in razpostavil na nje topove, da si tamošnjih prebivalcev ni nihče upal blizu. Tako zavarovani so ogrski delavci izkopali tam tri precej široke jarke in Muro v nje napeljali. Potem so jez na ogrski strani še bolj utrdili in nižje tega napravili še eden jez. Vsled tega se je Mura obrnila še bolj proti Štajerski in njeni valovi so z vso silo butali v rahlo zemljišče, ki se je rušilo, da je bilo groza. V kratkem času so izginili najlepši travniki in njive in čez par let tudi tri vasi, namreč Pirovci, Pipovci in precejšnji del sedanje Stare vasi. Prebivalci so se naselili potem v Zasadih in so iz premožnih kmetov postali ubogi želarji.

Deželna vlada je sicer l. 1524 poslala tje komisarje, da bi potrebno ukrenili, a komaj so bili ti z ogromno množino ljudstva dospeli k Muri, je prihrul Tomaž Szechy z vojaki in je začel s topovi in puškami streljati na štajersko stran. Morali so torej naglo odbežati, da so si rešili življenje. Prebivalci Murskega polja so začeli na to, kolikor se je sploh še dalo, braniti svoja zemljišča pred deročimi valovi, a k vodi se niso smeli približati, kajti na drugi strani je noč in dan stražil oddelek vojakov, ki je vsako delo tik Mure zabranil. Premožnejši so v dolgosti pol milje dali nekoliko od obrežja v zemljo zabiti debele kole in navoziti jezove, a kakor hitro je voda vse to podkopala in odplavila, morali so z gradbo vnovič začeti, pa le na suhem, kajti Madjari nikakor niso dovolili, da bi kole zabijali v vodo.

Enako je ravnal in tok Mure na Štajersko silil tudi Anton Banffy, graščak v Dolnji Lendavi, katerega zemljišča so se razprostirala po planjavi nasproti Veržeju.

Ker je vsled tega struga Mure postala zelo ozka, je planila voda že pri srednji povodnji čez obrežje ter se razlila po nizkem Murskem polju, da je bilo podobno jezeru. Škoda na njivah je bila ogromna. Pogostokrat so prebivalci nižje ležečih vasi dobili vodo tudi v svoje hrame, kar je povzročilo razne bolezni pri ljudeh in pri živini. Trpele pa so v tem oziru najbolj sledeče vasi: Bunčani, Krapje, Krištanci, Babinci, Mota, Cven, Pristava, zlasti pa trg Veržej, ki je bil takrat še celo ob Muri.

Deželni stanovi so se sicer leto za letom pogajali s svojevoljnimi Madjari, vršile so se komisije druga za drugo, posvetovali so se zdaj v

Radgoni, zdaj v Gradcu, a vlada ogrskega kralja Ladislava in Ludovika II. je bila preslaba ter si ni upala s strogimi sredstvi nastopiti proti oholim madjarskim plemenitašem. K temu so prišle še nesrečne domače homatije zlasti v verskih zadevah, in tudi Turki so vedno bolj pritiskali, zato pa se tudi Habsburžani, vedoč, da ako začnejo z odločnostjo postopati zoper madjarske plemenitaše, bodo jih le še bolj odtujili, niso upali, kaj v korist oškodovanih krajev ukreniti. In tako beremo v dotičnih obširnih zapisnikih, da je manjkalo zdaj denarja, zdaj primernega časa, a v resnici je manjkalo prave volje. Zato pa je ostalo tudi leta in leta vse pri starem, le Mura je dalje drla in spravila v nevarnost celo Mursko polje. Zlasti je bil Ferdinand I. prva leta svojega vladanja proti Madjarom zelo prizanesljiv ter jim je vse spregledal, a ko so Turki l. 1537 pri Oseku pobili krščansko vojsko, je sprevidel, da utegne v kratkem potrebovati tudi pomoč Štajercev. Zato je pričel proti Madjarom postopati bolj odločno. Pa tudi Štajerci so v raznih skupščinah zahtevali od vlade nujne pomoči ter pretili, da bodo svoje vojake namesto proti Turkom poslali na Ogrsko krotit predrzne plemenitaše, ki so povzročali deželi toliko gorja. Deželni glavar Janez baron Ungnad je torej spoznal za potrebno, proti graščakom Gornje in Dolnje Lendave nastopiti z vojaško silo.

V Gornji Lendavi je med tem očeta Tomaža nasledil sin Štefan Szechy, tega pa l. 1537 še bolj drzen Aleksij Thurzo, ogrski namestnik, zato pa so prepiri med Štajerci in Ogri postajali vedno bolj nevarni.

Junija 1537 je pustila deželna vlada štajerska pod zavetjem pešcev in konjikov Kacijanerjeve armade na ogrski strani izkopati več jarkov in s tem tok Muri vsaj toliko uravnati, da ne bi Štajercem delala nove škode. Thurzo je dal jarke takoj zopet zakopati in z visokimi jezovi zavarovati, potem pa je prignal 2000 oboroženih vojakov, ki so Hrastju nasproti napravili nov velikanski nasip. Vsled tega so Štajerci prišli še v večjo nevarnost. Zato so se obrnili do Kacijanerja. Ta je oholemu graščaku pisal zelo strogo pismo in mu zagrozil, da bo mahoma nazaj poklical vse štajerske čete, ki se na Ogrskem bojujejo zoper Turke, če ne bo pogubljivega nasipa takoj odstranil. To se sicer ni zgodilo, a vojaki so morali zaradi skupnega podjetja Avstrije in Ogrske proti Turkom ostati v Slavoniji. Zato je Ferdinand ukazal, naj se razprava o uravnavi Mure preloži za dva meseca. Dva meseca sta pretekla, a tudi pri zopetni obravnavi se zaradi ogrske svojeglavnosti niso mogli sporazumeti in zato so štajerski deželni stanovi enoglasno sklenili, se vsaki uravnavi Mure, ki bi se godila na škodo Štajercev, ustaviti z vojaško silo.

Pa že februarja l. 1538 so podložniki Thurzo-ta stari nasip, katerega je voda podkopala, tako ponovili, da se je Mura obrnila naravnost proti

Veržeu. Ker so zaradi te samovoljnosti v Radgono sklicane obravnave (31. marca in 28. oktobra) ostale brezuspešne, so sklenili deželni stanovi januarja 1539, da bodo, kakor hitro bo nastopilo ugodno vreme, pod vodstvom deželnega glavarja dotične jeze odstranili in Muro v staro strugo napeljali. To se je tudi zgodilo. Ker so se pa Madjari ustavljali, je tekla na obeh straneh kri in nekega madjarskega davkarja, ki je ljudi šuntal, so na rokah in nogah zvezanega v Muro vrgli.

Pa Thurzo je kmalu zbral precejšnjo četo vojakov in delavcev ter je hotel napraviti nove nasipe. Vsled sklepa od dne 24. aprila 1539 so potem ogrskega namestnika nagovarjali najprej z dobrim, naj nameravano delo opusti, kajti drugače so prisiljeni, mu to z vojaško silo zabraniti. Že so bili vojaki, pešci in konjiki s topovi in drugim orožjem na potu v Radgono, ko Ferdinand zapove kakor Štajercem tako tudi Ogrom mir in ukaže slavnemu Nikolaju Jurišiču, naj s precejšnjo vojsko gre na Mursko polje in skrbi za red in mir. Tako pride Jurišič v Veržej in dokler je on tam bival, vladal je na obeh straneh Mure mir. V poznejših letih so se enaki prepiri še večkrat ponavljali; mnogokrat je prišlo do krvavih prask, kajti eni so napadali drugega in leto za letom je bilo slišati o medsebojnih ropih in nasilstvih, zlasti so se v tem odlikovali Ogri. Muro so rivali zdaj sem, zdaj tja. Vršila so se dolgotrajna pogajanja in ogledi, a ker je vlada vedno omahovala, ostalo je vse pri starem. V drugi polovici 16. stoletja so se nemirni duhovi polagoma poglobili, Mura pa, razkosana v neštevilne panoge, spominja še danes na nekdanji razdor med Ogri in Štajerci.¹⁾

L. 1573 je velikanska povodenj napravila ogromno škodo krajem ob Muri. Škoda je bila tako huda, da je trg Veržej 5. marca 1574 prošil, naj se mu odpusti ves davek.²⁾

Pozneje je Mura včasi sama popravila, kar so bili Ogri po krivici vzeli Štajercem. V neki pritožbi 94letnega Jurija Pintariča z dne 19. avg. 1752 beremo, da je Mura pred kakimi 60 leti, torej proti koncu 17. veka, spremenila svojo strugo ter vdrla proti ogrski strani in je prebivalcem v Hrastju zapustila veliko naplavljenega in z grmovjem obraslega sveta, ki pa ni bil za nikakšno rabo. Tedaj je oče imenovanega Jurija Pintariča z dvema drugima kmetoma v Rihtarovcih (Kegl in Emberič) izkrčil grmovje ter napravil pašnik. Zato pa so njihove hiše s Hraščani vred imele pravico do paše na imenovanem pašniku, kar so jim pa pozneje hoteli vzeti. Gosposka je pa 26. avgusta 1758 imenovanim posestnikom pripoznala pravico do paše.

¹⁾ Glej Beiträge zur Kunde steirischer Geschichte 1883, 92—136. Muchar, Geschichte von Steiermark. VIII., 399.

²⁾ Kapper, Beiträge 32, str. 126.

Tudi v 17. in 18. stoletju so se Štajerci večkrat pritoževali čez Ogre, da so svojevoljno spreminjali meje, zlasti je veliko takih pritožb v verženskem arhivu zoper beltinske graščake.

Šele pod Marijo Terezijo je bila končno l. 1755 določena meja med Štajersko in Ogrsko ter so od Spodnje Mote do Radgone tozadevna dela izvršili od 20. maja do 1. decembra. Podložniki dotičnih graščin ob Muri so morali v gospoščino ali roboto ter napravljati potrebne nasipe in kupe zemlje kot mejnike. Tu in tam so bili postavljeni veliki kameniti mejniki, ki še deloma sedaj stojijo. Večino terezijanskih mejnikov je spodkopala Mura, ki je s spodkopavanjem in poplavami delala tudi še naprej ogromno škodo, ali po terezijanski mejni ureditvi vsaj ni prišlo do večjih prask radi meje. Zadnja desetletja pred svetovno vojno se je vsaj za silo regulirala Mura do Veržēja. Naposled je trianonski mir pokopal stare prepire med prebivalci to- in onstran Mure ter brate po krvi, upamo, da za vedno, združil v eno državo. Nekdanjim prepirom pa seveda ni bilo krivo ljudstvo, temveč samopašni velikaši, ki so imeli vso oblast v rokah.

7. Leto 1848.

Razburkani valovi tega leta niso našli posebnega odmeva v Ljutomeru, kjer so prebivalci živeli res patrijarhalno življenje. O kaki narodni zavesti ni bilo kaj čutiti ne na nemški, ne na slovenski strani. Še celo takrat v vseh večjih krajih običajne narodne garde niso tu ustanovili. Najbolj zaveden Slovenec v trgu je bil mladi zdravnik dr. Matija Prelog. Proti njemu je — iz zavisti — koj od njegovega prihoda hujskal ljutomerske »purgarje« Anton Rožič, neveden in oduren trški kirurg. Dne 28. avgusta se je sešlo na neki primiciji nekoliko dijakov pri Sv. Križu blizu Ljutomera in sklenilo v Cezanjevcih, da pojdejo v Ljutomer pozdravit narodnega vodjo dr. Preloga. Mirno so prišli na trg s Kamenščaka, pred njimi je nesel eden slovensko zastavo in jih peljal pred Prelogovo stanovanje. Bilo je okoli 10. ure predpoldne. Trije gredo nato v I. nadstropje, da bi ga pozdravili v imenu vseh. Dr. Prelog, ki je bil ravno pri kosilu, odpre okno in reče s čašo vina v roki: »Na zdravje vseh vernih Slovencev!« Nato so zavpili dijaki trikrat »Živijo.« In glej, iz vseh hiš, ki so bile prej videti popolnoma prazne, pridere razgrajajoča, divja drhal nemškutarskih tržanov, najetih hlapcev, pomočnikov in drugih postopačev (celo pse so ščuvali) in kriči »Živio — osli vun! vun! ubijte te pse!« Dobro oboroženi so jih obkolili in začeli pretepati in obmetavati s kamenjem; zastavo (Hundefahne) so raztrgali in vrgli v blato; časopise, katere so našli pri dijaki, so razčesali; praporščak je obležal pol mrtev. Dr. Prelog uide le z veliko težavo; da si reši življenje, skoči s prvega nadstropja

na dvorišče in jo pobriše natihem iz lastne hiše. Drhal vdere zares v hišo, preišče vse in gotovo bi ga bila razmrcvarila, če bi ga bila našla.« (Dopis Mihalovskega iz Ljutomerske okolice v »Sloveniji« 5. sept.)¹⁾

Dr. Ilešič navaja v svoji brošuri še nekaj dopisov iz »Slovenije«, »Slav. Allg. Zeitung« in »Slav. Zentralblätter«, ki se bavijo s tem dogodkom. V njih ne navajajo dopisniki več Preloga; tiče se le zastave, katero so raztrgali tržani. Kakor se trdi, so se kesali Ljutomeržani kmalu tega čina in prosili celo na nekem zborovanju 1. septembra, katero je sklical Nedved, oskrbnik graščine braneške, dijake odpuščanja, izgovarjaje se, da so bili popolnoma vinjeni. Okoličani so vsled tega napada vdrli 17. septembra v trg in obesili slovensko zastavo na stolpu; tega dne so se pa pogumni tržani kar poskrili po svojih hišah.

Dr. Lovro Vogrin je zapisal v malonedeljsko kroniko o dogodkih 1. 1848 v Ljutomerskem okraju še te-le podatke: V ponedeljek, 9. aprila, je šel on (Vogrin) po maši previdet bolnika v Moravski vrh, kapelan Ejlec in bogoslovec Jakob Razlag (znani poznejši narodnjak dr. Razlag), ki je pobegnil iz Gradca pred revolucijo, sta šla na sprehod po Razlagovem bregu. Naenkrat opazita na poti nenavadno veliko stopinj, ki so se vedno bolj množile. Morala je tod iti cela procesija ljudi. Radovedna, kaj bi to pomenilo, sta šla za stopinjami in prišla sta pred branečki grad. Tu je bila zbrana ogromna množica ljudi, ki so prišli nad graščinske uradnike. Posebno so imeli na piki Antona Slana in Jožefa Kafu-a, ki so ju imeli za goljufa in hudobneža. Skrila sta se v grajski zvonik in ju niso našli. Po pisarnah so premetali in polomili vse, kar so našli, in grajskim uslužbencem kazali zobe. Ejlec in Razlag sta malonedeljske župljane pomirila in jih napotila domu, nato so se razšli tudi drugi.

Naslednjega dne 10. aprila je pa ljudstvo vrelo nad lokavški grad. Tu so vjeli oskrbnika Tratnika, ga vlekli iz pisarne in vsega izbili. Vendar je imel še toliko moči, da je pobegnil v Maribor in izprosil vojaško pomoč. Čez dva dni je že bilo vojaštvo v Lokavcih in konec je bil izgredom.

Od lokavškega grada so rogovileži drli nad križevskega župnika Mannerja, ki je pa pobegnil v Veržej. Križevski šolnik je začel v plat zvoniti, ljudje so od vseh strani bežali skupaj in se postavili v bran proti

¹⁾ Košček (škrlatno-rdeč) raztrgane zastave je shranila v svojem molitveniku tržanka Cecilija Steyer, po njej ga je dobila njena hči, žena dr. Aleks. Rožiča, sina imenovanega kirurga, ki je bil očevidec opisanega dogodka. On ga je 1. 1921 izročil takratnemu gerentu g. Misiji. ta pa predsedniku „Zg. dr.“ in se sedaj hrani v mariborskem mestnem muzeju. Dr. Rožič je sestavil o tem iz svojega spomina spisek, kjer pravi, da je oddelek Perczelovih pri Čakovcu stoječih madjarskih čet mislil vdariti na Ljutomer, toda vstaši niso mogli prekoračiti Mure.

Ko je Jelačič korakal proti Madjarom, je oddelek levega krila njegovih serežanov bil nekaj časa nastanjen tudi v Ljutomeru, slično pozneje na povratku. Tudi druge cesarske čete so na pohodu na Ogrsko bile začasno nastanjene v Ljutomeru.

nemirnežem, med katerimi so se posebno odlikovali Grabčani. Ob mlaki, kjer sedaj stoji boreska kapela, so se spoprijeli in vstaši so bili tepeni. Neki kmet Kosi iz Grab je dobil tako hud udarec po glavi, da mu je koža visela čez oči.

Iste dne je pobegnil iz Ljutomera tudi ljudomili dr. Ivan Gottweiss, ki so ga ljudje dolžili goljufije, da si je prilastil 60.000 gl. občinskega premoženja, kar pa seveda ni bilo res. Nato so ljudje drli nad oskrbnika Wutta v Fürstovem gradiču in nad negovskega oskrbnika Schluttenberga, ki sta bila obče osovražena kot surova in ohola človeka. Oba sta se pa že zavarovala z vojaštvom in jima niso mogli do živega. Naslednjo noč so se videli z malonedeljskega griča štirje požari.

Slovence med Muro in Dravo sta l. 1848 v državnem zboru zastopala Andrej Dominkuš, izvoljen v Ptuju, in dr. Fran Miklošič, izvoljen pri Sv. Lenartu v Slov. gor. Volitev v Frankobrod se ti kraji niso hoteli udeležiti.

Z zakonom dne 7. septembra 1848 je bilo odpravljeno podložništvo in s tem je prenehala tudi večstoletna vez odvisnosti ljutomerskega trga od graščine. Toda podložniki so morali plačati odškodnino graščinski gosposki za davščine, ki jih je ta sprejemala od svojih podložnikov. Za izmero te odškodnine so se vzeli poprečni letni dohodki. Podložniki so morali zložiti toliko glavnice kot odkupnino, da je nesla približno toliko obresti, kakor poprej letni graščinski dohodki. Dotična glavnica se je pa razdelila na tri dele. Ena tretjina se je odpisala kot nadomestek 20odstotnega popusta urbarijalne dače, drugi dve tretjini je dobil graščak, a podložniki so plačali le eno tretjino, dočim je zadnjo tretjino prevzela dežela.

Odkupnina pri Braneku je znesla 157.582 gl. 15 kr. takratnega denarja, pri Dolnjem gradu pa 8023 gl. 45 kr.¹⁾

Mnogo zemlje dolnjegrajske graščine so že prej pokupili podložniki. Zemljiške knjige ljutomerske izkazujejo med l. 1757—1790 od graščine na novo kupljene zemlje 107 oralov in še povrh dve njivi brez označene mere. Le v dveh slučajih je pripomba, da si je na zemljišču, kupljenem od graščine, novi posestnik postavil hram, vse drugo je služilo le povečavi že obstoječih kmetskih posestev.

Brez odškodnine so odpadle vse davščine in pristojbine, ki so jih podložniki plačevali graščini kot sodni in politični oblasti, ker mesto graščinske gosposke so se sedaj uvedli cesarski politični in sodni uradi. Ljutomer postane po l. 1848 sedež politične, sodne in davčne oblasti.

¹⁾ Hlubek, Ein treues Bild des Herzogtumes Steiermark str. 128 in 129.

S 1. majem 1850 se je izvedla nova organizacija sodišč na bivšem Štajerskem temeljem cesarske naredbe z dne 25. julija 1849, ki je namesto patriomnijalnih (graščinskih) sodišč ustanovila okrajna sodišča kot prvo inštanco v civilnih zadevah in za prestopke v kazenskih zadevah, ter okrajna zborna sodišča, katerim so bili prideleni izprašani sodniki kot prisedniki, za izvrševanje kazenskega sodstva zaradi pregreškov; druga inštanca so bila deželna sodišča, ki so sodila tudi o hudodelstvih. Ljutomer je bil sedež okrajnega zbornega sodišča z okrajnim sodnikom na čelu, tremi asesorji, državnim pravdnikom, vodjem zemljiške knjige, tremi kancelisti, dvema izvršilnima organoma in dvema slugama. Imelo je sedem pisarniških sob in štiri zapore v Ljutomeru ter eno pisarno s šestimi celicami za zapore v Braneku. Delokrog tega zbornega sodišča se je raztezal na okrajna sodišča v Gornji Radgoni, Ljutomeru in Ormožu. Deželno sodišče je bilo v Celju.

Ta ureditev pa ni dolgo trajala, ker so se že dne 31. decembra 1851 določile nove osnovnice za pravosodno upravo, da naj bo sodstvo ločeno od upravnih oblastev samo pri upravnih sodiščih ter pri drugi in tretji inštanci, z upravo v »okrajnem uradu.« Okrajna glavarstva so se opustila dne 30. oktobra 1854, ko so novi okrajni uradi stopili v življenje. Končno-veljavno se je izvedla ločitev sodstva od uprave leta 1867, ko so se zopet ustanovila čista okrajna sodišča. Sojenje o pregreških je prešlo na okrožno sodišče v Celju do dne 1. januarja 1898, ko je začelo poslovati novoustanovljeno okrožno sodišče v Mariboru.¹⁾

V naslednjem podamo pregled okrajnih glavarjev in predstojnikov okrajne sodnije v Ljutomeru, ki jasno kaže, kako je celo v tej nepolitični zadevi avstrijska vlada v popolnoma slovenski okraj vrivala ljudi strogo nemškega mišljenja.

Ljutomerski okrajni glavarji.

1860—1870 je bil Anton Globočnik najprej okr. predstojnik. 1868 je nastalo okr. glavarstvo. Bil je Slovincem pravičen. 1870—1875 okr. glavar Haas, ki je bil pozneje glavar v Celju, v Ljutomeru se je vsaj nekoliko oziral na Slovence, dočim je njegov naslednik 1875 do 1887 Ritter von Premmerstein-Premrau bil zagrizen Nemec in veliki policist, ki je zasledoval zlasti narodno misleče duhovnike in učitelje. 1887—1890 Franc Baron Mac Nevin O'Kelly, pod njim se je otvorila železnica Ljutomer—Radgona. Bil je hud nemški agitator. 1890 do 1894, Heinrich grof Attems, poznejši predsednik kranjske dežele. 1894—1895 Henrik von Cron, pozneje glavar v Ljubljani. 1896—1901 Franc Supanich Edler von Haberkorn, znan po svojem brezdolju. Od 1. 1. 1901—31. 7. 1908 Herman Ritter von Rainer zu Harbach, hud nemški nacionalc. Od 1. 8. 1908—31. 8. 1916 Franc Bouvard Edler von Châtelet, Ljutomeržan. Od 1. 8. 1916—1. 8. 1918 Viktor Kastner-Pöhr, komisar Dunajčan. Od 1. 8.—31. 10. 1918 Dr. Ludwig von Schönhofer, vodja okr. glavarstva. Po prevratu: Od 1. 11. 1918—25. 1. 1920 Dr. Peter Vavpotič. 26. 1. 1920 Dr. Alojzij Gregorin, kratko časa, potem zopet dr. P. Vavpotič.

Seznam okrajnih sodnikov v Ljutomeru od 1. 1850.

Franc Piringar 8. 6. 1850—29. 10. 1854, je bil še Bezirksvorsteher, torej politična in sodnijska uprava skupaj — Nemec. Anton Globočnik 29. 10. 1854—1871, je bil še tudi po-

¹⁾ To in naslednja seznama je sestavil g. Niko Vrabl, bivši sodnik v Ljutomeru.

litični in sodnijski uradnik — Slovenec. Ivan Kastelic 1871—1879, okr. sodnik — zadnji Slovenec kot predstojnik — zelo družaben. Maier 1879—1880 vodja — Nemec. Franc Piringer ml. 1880—1884, Nemec, pa pošten in pravičen sodnik. Pramberger, 1884, vodja, baje Nemec. Štefan Katzianschitz, 1884—1890, Nemec, sicer pa koncilijski in dober sodnik za stranke. Ivan Jesernig, 1890—17. 5. 1901, roj. Slovenec, svoječasni „Triglavan“, pozneje pa hud nemškutar. Dr. Jožef pl. Ducar, 17. 5.—12. 6. 1901, vodja, hud Nemec. Alojz Doxat, 12. 6. 1901 do 20. 2. 1910, žalostnega spomina, zagrižen Nemec in krivičen sodnik. Dr. Fritz Fehleisen, 20. 2. 1910—29. 12. 1911, Nemec, Korošec, sicer pa pošten. Dr. Fridrik Kratter, 29. 12. 1911 do 7. 3. 1912, vodja, Nemec. Ferdinand Meditz, 7. 3. 1912—22. 11. 1918, Kočevar, hud Nemec, v slabem spominu radi vojnega posojila. Dr. Ivan Jantič, 22. 11. 1918—19. 12. 1918, od Sv. Lenarta v Slov. gor. Dr. Hinko Irgolič, 19. 12. 1918—7. 9. 1919. Dr. Davorin Senjor, 7. 9. 1919—30. 4. 1920, oba od Velike Nedelje. Niko J. Vrabl, 30. 4. 1920—17. 1. 1921, doma iz Središča. Dr. Domo Turato do 23. 12. 1921. Dr. Milko Gaber do 9. 5. 1925. Feliks Verbič od 9. 5. 1925 naprej.

V kazenskem oddelku okrajnega sodišča so bili sodniki (in avskultanti): Anton Šavelj, 14. 8. 1919—21. 9. 1919. Dr. Josip Dolničar, 5. 12. 1919—7. 1. 1922. Karol Novak, 7. 1. 1922 do 10. 5. 1922. Dr. Ivan Mak, 10. 5. 1922—3. 6. 1922. Ivan Tratnik od 7. 6. 1922 naprej.

8. Politično in društveno življenje

od začetka ustave do poloma avstrijske države (1860—1918).

Ta dolga, skoraj šestdesetletna doba je bila v avstrijski državi polna neprestanih narodnostnih bojev, ki so odmevali tudi v sicer popolnoma slovenskem ljutomerskem okraju.

Na podlagi volilnega zakona, razglašenega s cesarskim patentom 26. februarja 1861, so se tega leta vršile prve deželnozborske volitve na štajerskem. Državnih poslancev niso volili volilci, temveč deželni zbori. Te volitve so našle Slovence popolnoma nepripravljene; niso imeli političnih časnikov, ne kake organizacije, ne jasno načrtanega programa. Trg Ljutomer je bil uvrščen v mestno-trško skupino Ptuj—Ormož—Središče—Rogatec, v tej skupini je bil izvoljen dr. Jožef vitez Waser, ki se je pred volitvami delal prijaznega Slovincem in bojda celo podpisal neko slovensko peticijo na ministrstvo, pozneje pa je bil zagrižen nasprotnik Slovincem. Kmečke občine ljutomerskega okraja so bile združene z gornje-radgonskim in ormoškim v eden volilni okoliš, volilni možje so morali iti v Ormož na volišče.

L. 1862 izvoljeni deželni zbori so poslovali do l. 1867, ko so bili 2. januarja razpuščeni. Nove volitve so se vršile 21. januarja in so za Slovence častno izpadle. V kmečki skupini Gornja Radgona—Ljutomer—Ormož je bil izvoljen dr. Matija Prelog. Tudi v mestno-trški skupini so Slovenci postavili svojega kandidata Jos. Šumana, a ker je volišče bilo le v Ptuj, so volilci iz Ljutomera, Ormoža in Središča ostali lepo doma in tako je Šuman dobil le 12 glasov.

Kritična je bila prva volitev v okrajni zastop, ki se je vršila 13. aprila 1867. Nemškutarji so si bili popolnoma svesti zmage, ker razmerje glasov je bilo: 10 slovenskih proti 20 nemškim. A s spretno taktiko

se je slovenski stranki posrečilo, razdvojiti nasprotnike in zmaga je bila dobljena. Prvi načelnik okrajnega zastopa je bil dr. Ploj, za njim pa: Avgust Schenkl, graščak Lokavškega grada.

Drugi načelniki okrajnega zastopa so bili: Od 1870 do 1905: Iv. Kukovec, veleposestnik v Ljutomeru. Od 1908 do 1919: Jožef Rajh, veleposestnik na Moti. Od 1919 do 1923: Joško Rajh, veleposestnik na Moti. Od 1923 naprej: Jakob Rajh, posestnik v Ljutomeru.

Pri volitvah v okrajni zastop l. 1870 je celo osem malonedeljskih volilcev potegnilo z nemškutarji, ki so dobili v okrajnem zastopu premoč, tako vsaj je sklepati iz Mohoričevega dopisa v štev. 19 »Slov. Gospodarja« l. 1873, kjer pravi, da je prejšnji okrajni zastop imel nemškutarsko večino. V št. 23 z dne 5. junija 1873 pa se poroča, da so Slovenci pri volitvah v okrajni zastop zmagali s 14 glasovi proti 11. Vlada je na vsak način hotela pomoči Nemcem do večine. To se vidi zlasti iz tega, da je trgu Veržaju, ki je pošiljal v okrajni zastop narodne može, vedno zniževala število zastopnikov. Prvotno jih je imel pet, končno samo tri, Ljutomeru pa je število zviševala, da je le prišlo več nemškutarjev vanj.

Sploh se je po l. 1867 začelo živahno delovanje. Meseca januarja 1868 je bila ustanovljena *ljutomerska čitalnica*. Prvi načelnik ji je bil Matija Zemljič, pozneje renegat, podnačelnik pa župnik dr. Anton Klemenčič. Še istega leta je čitalnica imenovala za častne člane dr. Janeza Bleiweisa, dr. Štefana Kočevarja in škofa Strossmajerja, ki ji je podaril 100 gl.

Pri deželnozborskih volitvah l. 1870 je v kmečki skupini ljutomersko-ormoškega okoliša bil izvoljen prvokrat za deželnega poslanca ljutomerski industrijalec Ivan Kukovec, ki je bil potem dolgo let deželni poslanec in voditelj ljutom. Slovencev (u. 1905). Vodja ljutom. nemškutarjev je bil ta čas notar Högelsberger; ko je ta l. 1870 odšel, je prevzel vodstvo zdravnik dr. Aleks. Rožič, za notarja pa je prišel iz Idrije (!) zopet zagrizen Nemec Höchtl, ki je bil tako drzen, da je županom razposlal samo nemški oglas o nastopu svoje službe. L. 1878 je ta nemški mogotec prišel v preiskavo in bil odstavljen. Iz okolice ljutomerske je iz tistega časa vredno omeniti več zavednih mož, ki niso sklonili tilnika pred bahato nemškutarijo in vrlo delovali na kmetih za narodno probujo; ti možje so bili: Ignacij Mohorič v Podgradju, Alojz Šonaja v Veržaju, I. Kralj v Ilijaševcih, Anton Božič v Radoslavih. V celem okraju so biti takrat narodno najbolj probujeni Malonedeljčani, kar je bilo delo njihovega župnika A. Krempla. V Stročji vesi se je kot čebelar in zaveden Slovenec odlikoval Marko Novak.

Ljutomerski trški »napredni« nemškutariji tistega časa podaja res zabavno karakteristiko neki dopisnik (menda Mohorič) v »Slov. Gosp.«

št. 17 l. 1870: »... zarod, kateri, ako ni na lovu, ali ako si v gostilni starih kvant ne pripoveduje, na Mihaličevi klopi sedi, v zrak zija, zeva in Bogu dan krade.« Tip malotrške komodne buržoazije z omejenim duševnim obzorjem, pa s tem večjo zagrizenostjo!

Trški župan je bil takrat usnjar Jožef Steyer, pod katerim je Ljutomer slovel po blatnih cestah in slabem občinskem gospodarstvu.

L. 1873 je državni zbor sklenil novi zakon za državnoborske volitve. Po tem zakonu niso več volili državnih poslancev deželni zbori, temveč volilci sami, a v kmečkih občinah so še pridržali zistem volilnih mož. Ljutomerski okraj je bil prideljen volilnemu okolišu Ptuj—Gornja Radgona—Ormož—Sv. Lenart—Rogatec—Šmarje. Med slovenskimi volilci je prišlo tokrat do razpora. Proti prejšnjemu poslancu Hermanu je nastopil dr. Ploj. Njegovi pristaši so agitirali na nelojalen način, da Herman z duhovščino hoče zopet kmetom naložiti roboto in desetino. Ljudstvo tej agitatorični laži ni verjelo, izvoljen je bil Herman, Ploj celo v gornje-radgonskem okraju, kjer je bil domačin, ni dobil niti enega glasu.

L. 1873 so se vršile tudi občinske volitve v Ljutomeru in Slovenci so se jih prvič udeležili v tretjem razredu, a ostali so v manjšini z 9 glasovi, ker so nekateri uradniki bili nalašč postavljeni v ta razred, da so pomogli nemškutarjem do zmage.

Istega leta se je delalo na to, da bi Ljutomer dobil železnico. Osnovalo se je v ta namen posebno društvo, ki pa se je kmalu razšlo in stvar je zaspala ter se vresničila šele 20 let pozneje.

Zelo važna za celi ljutomerski okraj je bila ustanovitev ljutomerske posojilnice (prvotno so ji dali ime »Založnica«, po češkem založna), ki je začela poslovati 15. septembra 1872 ter je do 31. dec. 1873 imela 101.982 gl. 2 kr. prejemkov in 97.013 gl. 94 kr. izdatkov. L. 1874 so bila pravila nekoliko spremenjena in posojilnica 27. oktobra registrirana kot »Okrajna posojilnica v Ljutomeru.« Tistega leta je Ivan Kukovec v »Slov. Gospodarju« poljudno razložil ustanavljanje posojilnic.

L. 1875 so se začele konjske dirke na Cvenu. L. 1877 so Slovenci dobili v roke ljutomersko kmetijsko podružnico. Nemškutarji so se med seboj sprli ter večinoma izstopili in to priliko so Slovenci dobro porabili.

L. 1911 se je ustanovila zadruga za rejo žrebet.

Z ozirom na sedanje razmere je zanimivo, da je že l. 1883 okrajni zastop ljutomerski priporočal, naj se zboljšajo ceste v Prekmurje, in izrazil željo, naj se zgradi železnica iz Prekmurja v Ljutomer. To je bilo takrat radi madjarskega odpora neizvedljivo, izvršilo se je pa, kar je po naravi že zdavna bilo potrebno, po novem državnem urejenju ter je bil

l. 1922 otvorjen most preko Mure pri Veržejju, l. 1924 pa železnica Murska Sobota—Ljutomer—Ormož.

L. 1883 je 15. decembra umrl dolgoletni in zaslužni poslanec Miha Herman, rojen Nemec, a Slovencem vedno pravičen in zavzet za njihove pravice. Na njegovo mesto je odbor »Slovenskega društva za Štajersko« priporočil kot kandidata ognjevitnega ljudskega govornika Božidar Raiča, ki je bil tudi izvoljen ter je od 360 oddanih glasov dobil 318 glasov, nemškutar Loeschnigg 42 in sicer iz ljutomerskega okraja le 1 glas. Pri naslednjih državnoborskih volitvah 2. junija 1885 je bil Raič celo enoglasno izvoljen, žal, da ga je smrt pokosila že 6. junija 1886. Za njim je zastopal ljutomerski volilni okraj v državnem zboru dr. Lavoslav Gregorec do l. 1900, ko je bil početkom septembra državni zbor razpuščen. Peto kurijo je zastopal Josip Žičkar. Po Žičkarjevi smrti (1905) je zastopal isto kurijo dr. Anton Korošec. V kmetski skupini je bil izvoljen 8. januarja 1901 dr. Miroslav Ploj do l. 1907, ko je kot kandidat Slovenske kmetске zveze bil na podlagi novega volilnega reda izvoljen v okrajih Maribor levi breg, Sv. Lenart, Gornja Radgona Ivan Roškar, ki je zastopal ta okraj do državnega poloma. V dež. zboru je za Kukovcem zastopal ljutom. okraj od 1890 do 1896 dr. Ivan Dečko, potem dr. Franjo Rosina 1896—1901, l. 1902 je bil izvoljen Ivan Kočevnar iz Središča, leta 1909 na podlagi novega volilnega zakona v splošni skupini dr. A. Korošec, v kmetski skupini pa Ivan Roškar in Franc Robič.

Zakon iz l. 1886 je občinam predpisal gasilski red, kjer bi se pa ustanovilo gasilsko društvo, je imel občinski zastop skrbeti za gasilsko spremo. Po l. 1890 so se začela snovati po občinah na Murskem polju gasilska društva, zlasti odkar je l. 1892 ljutomerska okrajna posojilnica določila novim društvom zdatno podporo. Narodni nasprotniki so tudi to človekoljubno napravo skušali pritegniti v službo svojih političnih ciljev in v gasilnih društvih ustvariti gnezda renegatstva, a ob zavednosti prebivalstva so se ti poskusi izjalovili. V nemškutarskem taboru je bilo le trško-ljutomersko društvo (ustanovljeno že l. 1871) in pod pritiskom okrajnega glavarja Mac Newina nekaj časa gasilsko društvo v Veržejju. Ostale občine so si takoj izpočetka ustanovile gasilska društva s slovenskim poveljnim jezikom po vzorcu enakega društva v Središču. L. 1894 se je ustanovila »Zveza prostovoljnih gasilskih društev ljutomerskega okraja.¹⁾

Med l. 1893 in 1902 je ljutomerske vinogradnike zadela občutna gospodarska kriza, ker je trtna uš polagoma vničila ves stari trs in je trebalo vinograde popolnoma prenoviti na amerikanski podlagi. Vendar so s pomočjo države in dežele kmalu preboleli ta udarec.

¹⁾ J. Karba v „Slov. Gosp.“ 1909, št. 38, 39.

10. Razne prireditve in proslave.

Prvi slovenski tabor v Ljutomeru.

Ljutomeru gre čast, da se je v njem začela velevažna doba slovenskih taborov. Ti tabori sicer niso dosegli svojega poglobitnega namena: zedinjene Slovenije, in so se sčasoma izrodili v teatralne manifestacije in pivsko veseličenje, vendar so za probujo naroda bili velikanškega pomena in njih vodilna misel se je ravno čez 50 let, l. 1918, preskušana in očiščena v dolgem ognju trpljenja vresničila na način, o katerem se prirediteljem ljudskih taborov pred polstoletjem niti sanjati ni moglo.

Prvi tabor se je vršil v Ljutomeru, v nedeljo 9. avgusta 1868 v Sršenovem logu zunaj trga. Število udeležencev so cenili nad 7000. Še dolgo je živela ta veličastna prireditev v spominu ljudstva na Murskem polju in v Slov. goricah. Celo od koroške meje so prišli kmetje peš ali na okrašenih vozovih. Že na predvečer in zjutraj na vse zgodaj je pokanje topičev naznanjalo daleč naokoli, da se bliža slovesni trenutek prvega slovenskega ljudskega tabora.

Tabor je otvoril ljutomerski župnik dr. Klemenčič, sklicujoč se na postavo, ki je dovoljevala zborovanje pod milim nebom. Za predsednika je predlagal dr. Razlaga, kar je bilo z burnim odobravanjem sprejeto. Razlag je govoril o potrebi narodne celokupnosti in o narodnih pravicah.

Domačin, posestnik Ivan Kukovec je govoril o pravicah slovenskega jezika v uradih, utemeljuje prvo resolucijo. Dr. Zarnik je govoril k drugi resoluciji, o vpeljavi slovenskega jezika v cerkvene urade. Božidar Raič je dvakrat prišel k besedi, govoril je o narodnem šolstvu in o rabi slovenskega jezika v šolah, pa o zedinjeni Sloveniji. Dr. Prelog je govoril o deželnem gospodarstvu, pri katerem se ni skoraj nič oziralo na potrebščine slovenskega Štajerja. Dr. Vošnjak je govoril zoper zvezo z Nemčijo in zoper dualizem.

Kot vladin komisar je prisostvoval taboru okrajni glavar Globočnik, kateremu je predsednik Razlag dal dobro spričevalo in ga je zato ljudstvo tudi živahno pozdravilo.

Kakor nalašč je mesec dni pozneje graško namestništvo zaukazalo, da se na glavni šoli v Ljutomeru v 3. in 4. razredu vpelje nemščina kot učni jezik, ker da tako želijo trška in okoliške občine. Zoper ta ukrep je vložilo 26. septembra 1868 ugovor osem okoliških županov.

Med drugimi prireditvami, ki so se vršile v Ljutomeru, sta poleg tabora l. 1868 prekosili vse druge po ogromni udeležbi od blizu in daleč dve, namreč tisočletnica sv. Cirila in Metoda dne 6. septembra 1863 in sedemdesetletnica rojstva slav. domačina, vit. Franca Miklošiča 2. sep-

tembra 1883. Obe sta bili tako sijajni in veličastni, da pač zaslužita, da se spomin na nju ohrani potomcem tudi v tej knjigi.

Prva »beseda« v Ljutomeru 6. septembra 1863.¹⁾

Že v soboto so se pripeljali pevci iz več krajev, dijaki so prihajali od vseh strani. V nedeljo je bila slovesna božja služba, pri kateri se je izvrstno pela slovenska maša Iv. Miklošiča. Skladatelj je sam petje vodil. Okoli ene popoldne so se pripeljali gostje iz Ptuja, Maribora, Slov. Bistrice in drugih krajev. Na Kamenščaku pri Prelogu je bil čez cesto razpet slavalok s prijaznim pozdravom: »Dobro došli!« Narodne trobojnice so se vile nad njim. Ko so se gostje pripeljali, so začeli možnarji pokati in gospod srenjski predstojnik z gospodom župnikom jih je kratko pa srčno pozdravil, na kar je spregovoril dr. I. Ploj z navdušenim govorom. Okoli štirih so se pripeljali celjski gostje. Njim so sledili drugi iz raznih krajev. Proti šesti uri se vzdignejo pevci z zastavami na čelu proti vili vrh griča, ki se vspanja nad trgom.

Šele drugi dan so zapustili prijazni Ljutomer zadnji gostje, ki so bili prišli iz Celja, Mozirja, Maribora, Slov. Bistrice, Ptuja, Haloz, Središča, Slovenskih goric, Varaždina, Štrigove, Razkrža, Beltinec in več prekmurskih krajev.

Tako je praznoval Ljutomer svojo prvo »besedo« dostojno in vneto, in slovenski narod je pokazal, da ga duh sv. Cirila in Metoda, duh narodne omike navdaja in da se veljave svoje zaveda.

Miklošičeva svečanost.²⁾

Miklošičeva svečanost se je vršila v Ljutomeru 2. septembra 1883. Že leto poprej, namreč v nedeljo, 3. septembra 1882, se je osnoval poseben odbor, ki je vse potrebno pripravil. V tem odboru so bili: Božidar Raič, župnik pri Sv. Barbari v Halozah, Karol Glaser, profesor, dr. Lovro Požar, proforski kandidat, in iz Ormoža Jesih in Kranjc, notarska koncipijenta ter dr. Žižek, zdravnik v Ormožu. Za predsednika so izvolili Kukovca, deželnega poslanca, za zapisnikarja pa dr. L. Požara.

Svečanost se je vršila na glavnem trgu ljutomerskem. Govorili so: dr. Krek, Božidar Raič, slavljenčev brat profesor Ivan Miklošič. Močno je razveselil celo množico brzojav iz Beograda, da je srbski kralj Milan podelil slavljencu red sv. Save I. vrste.

Vrlo uspeli pevski nastop pri tej slavnosti je rodil misel združitve vseh slovenskih pevcev v celokupno pevsko društvo, ki je imelo svoj sedež v Ptujju ter je nekaj let prirejalo na raznih krajih velike koncerte. Lokalno

¹⁾ Natančneje popisana v „Novicah“. — ²⁾ Gl. „Slov. Gosp.“ 1883, št. 16.

pevsko društvo se je ustanovilo l. 1894, dočim so si Nemci ustanovili tako društvo že l. 1891.

Proglas in proslava ujedinjenja SHS.

Veličasten zaključek raznih svečanih prireditev v Ljutomeru je bila proslava ujedinjenja Srbov, Hrvatov in Slovencev v samostojno državo. Vršila se je ta slavnost v nedeljo, dne 3. novembra 1918. Prejšnji dan je ljutomerski narodni svet, kateremu je bil predsednik g. Viktor Kukovec, podpredsednik pa dekan Josip Ozmec, prevzel županstvo, sodnijo in glavarstvo. Že zvečer so bile narodne hiše in tudi mnoge prej nemškutarske

okrašene z narodnimi trobojnicami, cvetjem in transparenti. Ves trg je bil razsvetljen, kolikor je bilo to takrat sploh mogoče. Drugi dan se je po slovesni sv. maši začel od Kukovčeve hiše pomikati impozanten sprevod, na čelu banderij jezdecev, potem dekleta v narodni noši, župani celega okraja, telovadni društvi Orel in Sokol, pevska društva, godbe, vojaštvo, vojni ujetniki, nebroj občinstva iz Štajerskega, Prekmurja in Medjimurja. Sprevod se je pomikal po okrajni cesti na Cerkvenci trg, čez Stari trg na Glavni trg pred glavarstvo, kjer se je mesto avstrijskega orla že bliščal nov grb SHS. Balkon okrajnega glavarstva je bil ves okrašen s trobojnicami. Z balkona je nagovoril množico novi okrajni glavar dr. P. Vau-potič. Razen njega so govorili: V. Kukovec, dekan Ozmec, gerent Misija, L. Petovar, prekmurski rojak Cigan iz Črensovec. Navdušenje je bilo nepopisno.¹⁾

¹⁾ Poročilo v „Straži“ št. 89 in „Slov. Gosp.“ št. 45.

Drugi del.

Zgodovina župnij.

I. Župnija Ljutomer.

1. Postanek in obseg župnije.

Ne da se sicer določiti, kdaj in po kom je bila ustanovljena ljutomerska župnija in kdo je bil njen prvi dušni pastir, vsekako je pa začetek ljutomerske cerkve iskati v davnih časih, brezdvomno po prizadevanju solnograških nadškofov. Kako so prišli solnograški nadškofje do oblasti v teh krajih, je povedano že prej. Kajpada je župnijsko upravo v teh krajih bilo mogoče izvesti šele takrat, ko so Madjare potisnili preko Mure, najbrž šele v 12. stoletju. Radgonska cerkev se prvič omenja l. 1182, prvi župnik l. 1185.

V začetku pa ljutomerska župnija ni bila samostalna, ampak je spadala mnogo let kot vikarijat k radgonski župniji. Slednja je namreč obsegala razen Radgone še sledeče sedanje župnije: Apače, Sv. Benedikt, Negova, Sv. Anton, Sv. Križ z Veržejem, Sv. Jurij na Ščavnici, Mala Nedelja, Kapela, Sv. Peter in Ljutomer. To povzamemo iz neke listine iz l. 1267, ki razločno povdarja, da se je obseg urada in deželske sodnije v Radgoni popolnoma vjemal z obsegom tamošnje župnije.¹⁾ Okrožje radgonske sodnije pa je svoje dni obsegalo navedene kraje.

Radgonski župnik je bil v tej dobi patron vseh cerkva v okrožju radgonske župnije ter je imel pravico, pobirati cerkvene dohodke, pa tudi dolžnost oskrbovati dušno pastirstvo. Zato je pri oddaljenih podložnih cerkvah nastavljal stalne vikarje, katere je solnograški nadškof potrjeval, pri bližnjih pa so dušno pastirstvo opravljali njegovi kapelani.

Že v prvi polovici 15. veka se navajajo duhovnije s stalno nameščenim duhovnikom v Ljutomeru (Lutzenberg), pri Sv. Križu (ad Sanctam crucem in Lutenwerd), pri Sv. Benediktu (sancti Benedicti in Collibus), v Apačah (Abstal) in pri Sv. Juriju na Ščavnici.²⁾

Ljutomerska duhovnija je l. 1445 obsegala razen trga še sledeče vasi: »Ober, Nider Puehle in« (Radomerje in Radomerščak), »Vogrischdorff« (Vogričovci), »Pruenigen« (Branoslavci), »Cesann« (Cezanjevci), »Narschen« (Noršinci), »Wagendorf« (Babinci), »Ober, Nider Chreppin« (Gornje in Spodnje Krapje), »Wyen« (Cven), »Mayerhofel« (Pristava), »Schützendorff« (Stročja ves), vkup 193 hiš.³⁾

¹⁾ in ²⁾ Beiträge, X., 102. — ³⁾ J. v. Zahn, Ortsnamenbuch, 320.

Koncem 15. veka je ljutomerska duhovnija dobila drugega patrona. V soboto pred godom sv. Julijane l. 1495 je namreč solnograški nadškof Sigmund župnijo v Radgoni, katero so nekaj časa posedali škofje v »Chiemsee-u«, daroval z vsemi pravicami in pripadki sekovskemu škofu Matiju Scheittu in njegovim naslednikom v zboljšek pičlih dohodkov, in sicer, kakor povdarja dotična listina, ker je sekovska cerkev radi neprestanih bojov in turških napadov od dne do dne bolj propadala.¹⁾

Vsled tega je postal sekovski škof župnik cele nekdanje radgonske župnije ter je, kakor v Radgoni, tako tudi po drugih duhovnijah, katerim je bil do tje patron radgonski župnik, nastavljal vikarje ali namestnike. Še l. 1617 povdarja neki sekovski zapisnik o radgonski župniji, da ji je pridruženo šest župnij, v katerih ima pravico sprejemati vikarje in župnike župnik sam (namreč škof). Razen Sv. Petra, kjer je bil nameščen kapelan, še: 1. Apače, 2. Sv. Benedikt, 3. Negova, 4. Sv. Jurij na Ščavnici s podružnico Sv. Trojice pri Mali Nedelji, 5. Sv. Križ in 6. Ljutomer.²⁾

Nekateri župniki so sicer ugovarjali, češ, da so jim z omenjeno daritvijo bile vzete prvotne pravice, a nič ni pomagalo; sekovski škofje so, opiraje se na besede »z vsemi pravicami in pritikami«, izvrševali patronat, kakor čez radgonsko, tako tudi čez druge pripojene župnije.

In tako je sekovski škof ostal tudi ljutomerski župniji, katere zavetnik je bil lastnik Dolnjega grada, oziroma Braneka, patron do l. 1789. Takrat pa se je knezoškof Adam Jožef grof Arko tej pravici odpovedal. Ker zavetna gosposka za patronat ni marala, ga je prevzel vsled vladne naredbe z dne 12. februarja 1789 štajerski verski zaklad, oziroma deželni vladar, ki ga izvršuje še dandanes.

Dotično naznanilo c. kr. okrožnega urada v Mariboru se glasi doslovno:

„Nr. 8896.

An den Hrn. Pfarrer zu Luttenberg.

Nachdem der Hr. Fürstbischof zu Seggau, welcher die dortige Pfarre in Ermanglung eines eigenen Patronus, bisher Jure ordinario zu verleichen hatte, nun auf die Jure ordinario ausgeübte Patronatsrecht Verzicht gethan, und die Orthsherrschaft selbes zu übernehmen sich nicht geneigt fand, so ist mittelst hoher sub Verord. von 12ten l. M. und Empfang den Heutigen beschloßen worden, daß dieß Patronat künftighin dem Religionsfond, und folglich mittelst selben dem Landesfürsten angehöre, welches mit dem Beysatze hiemit erinert wird, daß sich in allen jenen Fällen des Patronatsrecht, in welchen vorhin an den Hrn. Fürstbischof zu Seggau zu rekuriren war, in die Zukunft durch das Kreisamt an den Religionsfond zu verwenden seye.

K. k. Kreisamt Marburg, den 25. Februar 1789.

Anton Graf von Colloredo m. p.
Kreishauptmann.“

Do l. 1495 so slovenski kraji med Dravo in Muro spadali pod neposredno upravo solnograških nadškofov, od l. 1495—1786 so s pooblaščenjem nadškofovim upravljali štajerski del solnograške nadškofije sekovski škofje kot namestniki ali generalni vikarji solnograškega nad-

¹⁾ Aqu. J. Caesar, Annales ducatus Styriae, III., 610 in 611.

²⁾ Knezoškofijski arhiv v Gradcu.

škofa. Vsled prenaredbe cesarja Jožefa II. se je l. 1786 nadškof grof Colloredo odpovedal vrhovni duhovni oblasti nad Štajersko in naši kraji so bili priključeni sekovski škofiji, h kateri je prišlo nekaj župnij celo na desni strani Drave.

To za Slovence mučno in krivično stanje je trajalo do l. 1859, ko je Slomšek prestavil škofijski sedež iz Št. Andraža na Koroškem v Maribor in pod svojo pastirsko palico zbral več ali manj vse štajerske Slovence ter s tem naše kraje rešil gotove narodne smrti.

Da so nadškofje mogli lažje upravljati svojo škofijo, so jo po priliki v 11. stoletju razdelili v večja okrožja, katerim na čelo so postavili arhidijakone ali nadduhovnike. Na bivšem Štajerskem je vsa zemlja od Röthelsteina nižje Brucka pa do Drave tvorila spodnještajerski arhidijakonat, kamor je spadala tudi Radgona s celim svojim okolišem.

L. 1786 je prenehala služba arhidijakona, zato so pa vpeljali okrožne dekanije ter jim podredili več dekanij. Ljutomer je spadal pod okrožno dekanijo v Ptuj.

Dekan za Ljutomer je bil do l. 1786 župnik v Radgoni, pozneje pa nekaj časa pri Sv. Križu. Od l. 1817 naprej je bila dekanija in 1848—1854 tudi okrožna dekanija v Ljutomeru, a po odhodu župnika Franca Cvetka l. 1854 so dekanijo predstavili k Sv. Juriju na Ščavnici. Čez 33 let, namreč oktobra l. 1887, je župnik v Ljutomeru postal dekan, l. 1924 pa zopet križevski župnik. Ko je 1. decembra 1923 apačka župnija prišla od sekovske škofije pod lavantinsko, so jo pridelili ljutomerski dekaniji.

V političnem oziru obsega župnija ljutomerska od l. 1850 deset občin, ki spadajo pod okrajno glavarstvo v Ljutomeru, v sodnijskem pa pod tamošnjo okrajno sodnijo.

Na vzhodni strani sega ljutomerska župnija do Mure, ki je delala deželno mejo in ločila ljutomersko župnijo od ogrskih župnij beltinske in črensovske. Nižje Mote je proti jugovzhodu deželna meja med Slovenijo in Medjimurjem tudi župnijska meja med Ljutomerom in Štrigovo v zagrebški nadškofiji. Proti jugu gre župnijska meja med ljutomersko in miklavževsko župnijo po vrhu Strmca in Ilovca, potem svetinjsko po vrhu Brätenščaka, Radomerščaka in Žerovinščaka. Proti zahodu meji ljutomerska župnija na tomaževsko in malonedeljsko. Župnijska meja se drži povsod občinskih in okrajnih mej.

Proti severozahodu in severu sta mejni župniji Sv. Križ in Veržej; župnijsko mejo delajo občinske meje med Branoslavci in Grabami, Noršinci in Lokavci, Babinci in Šalinci, Krapjem in Veržejem, kjer se meja dotakne zopet Mure. Te meje so ostale iste od najstarejših časov, ko je bila ustanovljena ljutomerska župnija.

2. Ljutomerski dušni pastirji.

A. Župniki ljubumerski.¹⁾

1. Rugger, naveden kot priča 13. januarja l. 1328.²⁾

2. Scheyrer (Schreyer) Konrad je naveden kot župnik ljubumerski v listini, s katero je Rudolf Lasberški ustanovil na binkoštno soboto l. 1410 v ljubumerski cerkvi večno dnevno rano sv. mašo. Isti župnik je imenovan tudi v listini z dne 21. marca l. 1414, ko je Janez Lokavski (von Lohkatz) prodal cerkvi sv. Janeza v Ljutomeru svoj delež pri mlinu na Ščavnici zunaj trga, ki ga je dotlej posedal skupno z župnikom Konradom Scheyer. Za svojo polovico je dobil 44 funtov dunajskih vinarjev.³⁾ Podložen je pa bil ta mlin velikonedeljskim križnikom.

3. Kadler Lenart je kot župnik ljubumerski na dan sv. Mihaela l. 1478 s tržanom in cerkvenim ključarjem Tomažem Vratnikom prodal tržanu Ulriku Pernerju hišo v Ljutomeru, katero je bil cerkvi sporočil rajni magister Matej Cimerman, tržan v Ljutomeru.⁴⁾

4. Leisser Boštjan imenovan za ljubumerskega župnika l. 1513.⁵⁾

5. Reinisch Klement. Stara ljubumerska kronika ga imenuje Kl. Degota in pravi o njem, da je v Ljutomeru župnikoval l. 1521—1545. Dne 4. julija l. 1528 je hodil s kapelanom in tržani v Radgono pred deželnotnežjo komisijo, ki je preiskovala, če je kje že razširjena Lutrova vera. Od tržanov se imenujejo: Pankrac Moskatter (Makoter?), Tomaž Heber, Blaž Marko, cerkveni ključarji, trški sodnik Simon Pibiz in še šest tržanov, katerih imena niso navedena. O Lutrovi veri takrat v Ljutomeru ni bilo sledu, tudi pritožbe niso imeli druge, kakor da so se cerkveni ključarji pritožili zoper nekega Radgončana Benedikta, tržana v Ljutomeru, da je vzel ljubumerski cerkvi vinograd in štrtinjak vina in noče vrniti ugrabljenega. L. 1528 je štela ljubumerska župnija 900 obhajancev, l. 1545 pa okoli 1500. Vizitacijski zapisnik iz l. 1545 pravi, da je bilo takrat ljubumersko župnišče leseno, župnik je imel že takrat posestvo za kakih 20 delavnikov, a ni bilo celo obdelano; imel je tri konje, dve kravi in nekaj mlade živine. L. 1542 je priznal župnik Klement svoje dohodke, imel je med drugim vinograd »Weissenpresserberg«, podložen velikonedeljskim križnikom, ki mu je nesel 6 gl. na leto⁶⁾; po zapisniku l. 1545 je imel vinograd na Slamnjaku, ki je dajal na leto okoli 4 štrtinjake vina.

6. Korošec Benedikt do l. 1563, ko je umrl. Naveden je v listini, s katero je bil imenovan njegov naslednik. L. 1556 je na Jurjevo

¹⁾ Vrsta ljubumerskih župnikov in kapelanov je (po Slekovčevih sestavkih) objavljena že v „Voditelju v bogoslovnih vedah“ l. 1906 in 1907. Tukaj se omejimo le na ono, kar je znano o njih delovanju v Ljutomeru. — ²⁾ Mitth. d. H. V. f. St. 43 (1895), str. 31.

³⁾ Hofrichter, Luttenberg, str. 36. — ⁴⁾ Hofrichter, str. 37.

⁵⁾ Opazka na stari listini v šk. arhivu v Mariboru. — ⁶⁾ Deželni arhiv v Gradcu.

potrdil, da mu je župan Andrej plačal 5 gl. za rano sv. mašo, katero je bil ustanovil Rudolf Lasberški.¹⁾

7. F a b r i P e t e r, duhovnik oglejske škofije. Dne 2. maja 1563 ga je sekovski škof Peter predložil solnograškemu nadškofu in ta ga je imenoval za župnika v Ljutomeru kot naslednika umrlega Bened. Korošca.²⁾

Ob Jurjevem l. 1577 je Fabri odšel iz Ljutomera. Sekovski škof Jurij poroča dne 13. aprila 1577 iz Brež na Koroškem solnograškemu nadškofu, da so se B a n f i i (Panphi) kot zavetniki ljutomerske cerkve zelo trudili spraviti tja za župnika kakega luterana.³⁾ A Banfii niso bili ljutomerski graščaki; ali je tedaj škof v svojem poročilu zamenjal ime, ali pa so kot sosedni prekmurski graščaki imeli vogtijo v najem. Pristaši luteranstva pa so bili Rindscheiti, ki so ta čas posedali Dolnji grad in se je najbrž za njihovega časa zateplo luteranstvo v Ljutomer.

Župnik Fabri je iz Ljutomera odšel v Apače, kjer je župnikoval najbrž do l. 1588.⁴⁾

8. K h i a n e z (menda Šijanec?) B o l f e n k. O njem je znano le to, da je 21. novembra 1590 prišel v neki zadevi k trškemu županu.⁵⁾

9. M o š o c i (Moszoczy) M a r k o, rodom Oger, je župnikoval v Ljutomeru okoli l. 1590.⁶⁾

L. 1593 je vsled ukaza nadvojvode Ernesta, ki je vladal Štajersko mesto nedoletnega Ferdinanda, in solnograškega nadškofa vizitiral spodnještajerske župnije in samostane sekovski škof Martin Brenner. Škofa sta spremljala graški župnik Andrej Peyrer in vladni svetnik Adam Vischer. Dotični obširni zapisnik o vizitacijah se je žalibog izgubil, a iz opazk škofovega dnevnika je razvidno, da je prišel tudi v Ljutomer, tukaj birmal in posvetil dva oltarja.

10. S i m o n i č (Simonitius, Sumanaethius) P a v e l, posvečen na naslov kapelanije in beneficija Sv. Petra pri Radgoni, in sicer na pustno nedeljo 13. februarja l. 1600 v subdijakona, na kvatarno soboto i. l. v dijakona, drugi dan, na kvatarno nedeljo 27. februarja pa v mašnika. V Ljutomeru je župnikoval od l. 1601 pa najbrž do l. 1619.

Iz takratnega velikega pomanjkanja duhovnikov in slabih dohodkov ljutomerskega župnika je razumljivo, da je Simonič že leto dni po svojem posvečenju postal župnik v Ljutomeru. Bilo je to v nesrečo njemu in župniji, zakaj bil je eden najslabših župnikov ljutomerskih. Dne 12. junija 1607 je nenadoma sekovski škof Martin Brenner prišel vizitirat v Ljutomer, a župnika ni našel doma. V cerkvi je še bilo vse precej v redu, le na oltarjih, ki jih je bilo pet, ni bilo nikjer križa. Sv. Rešnje Telo je bilo

¹⁾ Trški arhiv v Ljutomeru. — ²⁾ Izvirna listina v šk. arhivu v Mariboru.

³⁾ Istotam. — ⁴⁾ Graščanski arhiv v Negovi. — ⁵⁾ Deželni arhiv v Gradcu.

⁶⁾ Zapisnik škofa Brennerja v šk. arhivu v Gradcu.

dostojno shranjeno, krstni kamen tudi v redu. Popoldne se je škof odpeljal k Sv. Križu, kamor je potem prišel tudi župnik Simonič in škof ga je ostro pokaral radi njegovega pohujšljivega življenja. Proti župniku malonedeljskemu se je Simonič pritožil, da mu trumoma (turmatim), t. j. po več skupaj spoveduje in odvezuje njegove župljane.¹⁾ To je bilo takrat navada med luteransko okuženimi duhovniki.

Slabo življenje Simoničevo je bilo tem bolj obžalovati, ker je takrat v Ljutomeru bilo več luteranov. Rindscheiti kot graščaki so bili pristaši luteranstva in so ga tudi v trgu podpirali, proti koncu 16. stoletja pa je Dolnji grad postal lastnina Petra Draškoviča, nečaka slavnega Hrvata kardinala Jurija Draškoviča. Peter je večinoma prebival na ljutomerskem gradu, bil je katoličan in luteranstva ni podpiral. Vendar se je še v trgu držalo nekaj časa.

L. 1611 je župnik Simonič škofu poročal, da je tistega leta v Ljutomerski župniji bilo 1073 ljudi pri spovedi in sv. obhajilu, a šest tržanov in podložnikov Petra Draškoviča je naznanil kot luterane.²⁾ Ti so bili: Jurij Schlosser, Pavel Wagner, Daniel Khüß (Kiš?), Janez Schneid, Janez Unger, Baltazar Armstorffer (Cvenski). Slednji je obljubil, da postane katoličan. Ker so imena teh tržanov celo nemška (le Kiš bi utegnil biti Oger), so jih najbrž Rindscheiti kot obrtnike in luterane nalašč naselili v trg iz Nemškega, saj so tudi v Radgoni tvorili jedro luteranske občine nemški priseljenci.

L. 1617 dne 13. oktobra je zopet Ljutomer obiskal sekovski škof Jakob Eberlein. Tudi on ima v svojem zapisniku o župniku Pavlu Simoniču in cerkvenih razmerah ljutomerskih obširno in neugodno poročilo.

L. 1609 je Simonič poslal škofijstvu napoved svojih dohodkov, iz katere je razvidno, da je župnik ljutomerski takrat dobival: med podložniki Petra Draškoviča $\frac{1}{3}$ žitne desetine, kakor je bila letina. L. 1608 je dobil 97 kop pšenice in 20 kop ovsa. Med podložniki grofa Friderika Trautmansdorfa je v treh vaseh tudi imel $\frac{1}{3}$ žitne desetine ter je prejšnje leto dobil 15 kop pšenice in 3 kope ovsa. V vinogradih je dobil v dobrih letinah po tri polovnjake (vasa) vinske desetine. V treh vaseh še raznovrstnega zrnja 13 graških četrtink, razen tega v treh vaseh 25 grošev, v celi župniji pa v križevem tednu 80 sirov ali toliko grošev, potem ravno toliko klobas in prediva, ali pa toliko krajcarjev. Mlin je našel celo zapuščen, pa ga je na svoje stroške popravil in mu je nesel v deževnih letih po 50 korcev. Davkov je plačeval na leto 40 gl. 5 š 4 d. Celokupne dohodke je cenil na 180 gl. L. 1617 pa so se mu dohodki cenili na 600 gl.

Luteranov takrat ni bilo več v Ljutomeru, spovedancev in obhajancev je bilo l. 1617 čez 2000, a poslednje olje še vedno ni bilo v navadi, ker so

¹⁾ Knezoškofijski arhiv v Gradcu. — ²⁾ Izvirna listina v šk. arhivu v Mariboru.

se ga ljudje silno bali, češ, da mora potem človek takoj umreti. O cerkovniku Juriju Lončariču pravi škofov zapisnik, da je zvonil angelski pozdrav le zjutraj in zvečer ob enem za verne duše, zvonjenje opoldne še v Ljutomeru ni bilo v navadi. Naročilo se mu je, naj zveni tudi opoldne.

Simonič je bil takrat star 50 let. Pritožil se je tokrat zoper miklavževskega župnika. Tomaža Greciniča, da poroča njegove župljane brez njegovega dovoljenja, krščuje, pokaplje in spoveduje trumoma.¹⁾

Pavel Simonič je umrl v Ljutomeru v drugi polovici l. 1619.

11. Bobkovič (Bobkhovitsch) Jurij, župnik od novembra 1619 najbrž do leta 1625. Rodom Hrvat iz zagrebške škofije, se je izšolal v Gradcu ter bil posvečen l. 1619, in sicer 30. junija v subdijakona, 2. julija v dijakona, 7. julija pa v mašnika.

V Ljutomeru je že dne 3. decembra 1619 tožil Blaža Finača, njegovo ženo in Janeza Megge-ta zaradi obrekovanja, da je imel grešno razmerje z Meggetovo nevesto. Imenovani so tajili, da bi bili kaj takega govorili, a ko so priče to potrdile, je bil Finač obsojen, da pred štirimi odličnimi moži prosi župnika odpuščanja.

12. Nenadič Gregorij je župnikoval v Ljutomeru od l. 1625—1629.

13. Gaiger Janez, župnik od l. 1629—1638, ko je umrl. Kot župnik ljutomerski je imel l. 1631 hude tožbe z grofom Gašparom Draškovičem. Grof je župnika tožil zaradi različnih reči, a tudi župnik je imel mnoge pritožbe zoper grofa, zlasti pa njegovega oskrbnika Petra Merkasa, ki ga je hudo zasramoval in hotel celo ubiti. Župnik je radi tega l. 1632 prosil škofijstvo, naj bi mu dalo drugo župnijo, a ker se to ni zgodilo, je ostal v Ljutomeru do svoje smrti meseca marca l. 1638.

14. Segur Matej, župnik od maja 1638 do 1652. Dne 7. maja 1638 je ukazal sekovski šof dekanu v Radgoni, dr. Martinu Eberleinu, naj Mateja Segurja v njegovem imenu inštalira na župnijo ljutomersko, rajnega zadeve uredi in novemu župniku odkaže dohodke.²⁾

L. 1645 je davila kuga v Ljutomeru. Ko so pa tržani storili obljubo, da bodo šli vsako leto dne 2. julija s procesijo na Polenšak in da bodo tje darovali lepo bandero, je bolezen prenehala.³⁾

15. Krajner Lukež, župnik od 1652 do 1662. Od 26. dec. 1650 je bil vikar pri Sv. Petru pri Radgoni, odkoder je l. 1652 prišel za župnika v Ljutomer.⁴⁾

16. Slivar — semtertje Shivar — Jurij, župnik od 1663 do 1669, ko je umrl. V Ljutomer se je priselil od Sv. Lovrenca v Slov. gor. početkom leta 1663.

¹⁾ Knezoškofijski arhiv v Gradcu. — ²⁾ „Protocollum Ecclesiasticum Episcopatus Seccov.“ v Gradcu. — ³⁾ Listine v šk. arhivu v Mariboru. — ⁴⁾ Krstna knjiga Radgonska.

Dne 8. junija l. 1666 priča Jurij Slivar, kot župnik v Ljutomeru, s cerkvenima ključarjema Jurijem Markovičem in Ivanom Merkasom, da sta rajna Matjaž Reich in Marija Šebel sporočila župni cerkvi sv. Janeza v Ljutomeru svoje vinograde v Mihalovskem vrhu in na Plešivici, ki sta podložna Maksimilijanu Gallerju, baronu v Schwambergu, Lannachu in Waldschachu, c. kr. svetovalcu in komorniku.

Prva leta je Slivar z Ljutomeržani dobro izhajal, zadnji čas pa so ga vedno tožili in zahtevali njegovo odstavo. L. 1667 in 1668 so ga tožili višjemu duhovniku, da je posekal okoli 100 večjih in manjših hrastov v župnijski šumici v Spodnjem kotu, v sadovnjaku pri mlinu pa da je dal posekati brez dovoljenja graščinske gosposke slive, višnje in hruške, ki so vsako leto rodile; mlin je celo zanemaril, hlev je dal postaviti, potem ga pa prodal. Zoper župnikovo gospodinjo se pritožujejo, da slabo gospodari in je vsled njene lahkomišljenosti že trikrat nastal požar, ki bi bil skoraj vpepelil župnišče in celi trg. Meseca junija 1668 so v trški seji burno razpravljali o pritožbi zoper župnika, da je razžalil župana in mu fige kazal, da kapelanu ni dal drugo jesti, ko govedino in zelje itd.

Nadduhovnik je pisal tržanom 3. avgusta 1668, da bo v kratkem prišel sam v Ljutomer ter preiskal celo zadevo. Ker ga pa hitro ni bilo, so šli nekateri tržani v Gradec, da bi se osebno pritožili pri škofu. Ker se je pa škof ravno takrat mudil v Solnogradu, jih je odpravil nadduhovnik, naj potrpijo, dokler se škof ne vrne.

Nadaljne spletke je preprečila smrt, ki je župnika Slivarja meseca junija 1669 spravila v večnost.

17. Dumblič Janez, župnik od julija 1669 do 10. junija 1673. Rodom Hrvat je služil nekaj časa na Ogrskem v županiji »Zetschi« kot župnik pri Sv. Juriju, a od novega leta 1669 je živel v Varaždinu. Prve dni junija t. l. se je potovaje v Radgono oglasil v Ljutomeru, kjer je ravno takrat župnik Jurij Slivar ležal na smrt bolan ter je tudi še tisti dan umrl. Tržani ga torej nagovorijo, naj tako dolgo ostane v Ljutomeru in opravlja dušno pastirstvo, dokler sekovski škof ne pošlje drugega duhovnika tje. Janez Dumblič je v to privolil ter je zaradi pomanjkanja duhovnikov prav lahko dobil tudi od višjega duhovnika potrebno dovoljenje, opravljati dušno pastirstvo. A preden je bil imenovan od škofa nov župnik, si je vedel Dumblič pridobiti ljutomerskega graščaka, ki je trdil, da je patron cerkve v Ljutomeru (pa imel je le pravico zavetništva, »vogtije«, in ne pravico patronata, t. j. imenovati župnika) in tudi tržane, ki so takrat imeli od graščaka v najem vogtijsko pravico.

Ko je torej vsled ukaza sekovskega škofa prišel višji duhovnik v Ljutomer, da bi dne 2. julija 1669 inštaliral bivšega »chorimagistra« v Radgoni Jurija Staravašnika, katerega je škof imenoval za župnika v

Ljutomeru, prišla je velika množica ljudi k njemu ter mu naznanila, da nočejo Staravašnika, ampak Dumbliča za župnika. To je višji duhovnik poročal škofu, ki je zaradi miru privolil in ljutomersko župnijo podelil Dumbliču. Inštaliral ga je radgonski dekan M a t i j a J u r a j v pričujočnosti središkega župnika Jurija Rozmaniča in križevskega župnika Janeza Jurija Žurmana tako slovesno, da enake inštalacije nihče ni pomnil.

Toda prvotna naklonjenost Ljutomeržanov se je kmalu izgubila in že čez leto dni so župnikovi najiskrenejši prijatelji bili njegovi najhujši sovražniki. Tega si je bil največ sam kriv, ker se je proti ljudem vedel zelo surovo, svoje dolžnosti zanemarjal in precej pohujšljivo živel. Zato so ga tržani tožili zaporedoma zdaj pri višjem duhovniku, zdaj pri škofu ter zlasti slednjega prosili, naj ga pokara, da se poboljša, ali pa ga naj odstrani.

Vse tožbe je poslalo škofijstvo dne 11. maja l. 1672 župniku Dumbliču v opravičevanje. Ta se je potem v obširnem pismu zagovarjal in zatrjeval svojo nedolžnost, a poleg tega je zopet zanemarjal svoje dolžnosti in tako dal povod novim pritožbam. Zlasti so mu Ljutomeržani zelo zamerili, ker dne 2. julija 1672 ni hotel spremljati zaobljubne procesije na Polenšak ter je celo kapelanu prepovedal udeležbo. Izgovarjal se je sicer v nekem pismu do solnograškega nadškofa s tem, da mu tržani za to niso ničesar dali ter mu niso na potu ponudili kapljice vina in drobtinice kruha, a to razburjenih duhov ni pomirilo, ampak jih je le še bolj razkačilo. Ker se je bilo bati vstaje, je naročil škof višjemu duhovniku, naj gre osebno v Ljutomer in posreduje med župnikom in razkačenimi tržani. To se je spomladi l. 1673 tudi zgodilo, a vse prizadevanje višjega duhovnika je bilo brezuspešno, kakor razvidimo iz njegovega dotičnega poročila, v katerem med drugim pravi, da ni mogel nič opraviti s temi »divjimi glavami.« V imenu škofa je ukazal višji duhovnik župniku, naj ima po nedeljah popoldne nauk za otroke in naj sprejme kapelana, ki bode zmožen ne samo slovenskega, ampak tudi nemškega jezika, da bodo tudi Nemci lahko opravili sv. spoved doma in jim ne bode treba dalje hoditi. Magistrat je obljubil, dajati kapelanu na leto 50 gl. v denarjih in en štrtinjak vina.

Pa župnik Dumblič ni hotel o tem ničesar slišati, ampak ves raztopen je rekel, da za Ljutomeržane ne stori ničesar; za nje nima še niti dobre besede ter tudi noče dalje biti pri njih. Ako mu povrnejo stroške, katere je imel pri popravljanju župnišča in pri mlinu, odide še danes....

Vsled te prostovoljne rezignacije je podelil sekovski škof ljutomersko župnijo Gregoriju Grahovcu, kateri se je zavezal, da hoče predniku povrniti, kar je prav. A že pri inštalaciji novega župnika dne 10. junija 1673 je nastal velik prepir med tržani in kmeti, ker je Dumblič našuntal slednje zoper prve in zoper novega župnika. Tudi proti dekanu se je vedei

zelo surovo ter je škofijski ukaz rezignacije raztrgal pred njegovimi očmi. Ko pa je vendarle izprevidel, da mora oditi, je hotel seboj vzeti tudi portatile in več drugih cerkvenih stvari, a še o pravem času je novi župnik to zapazil in zabranil. Razkačen čez to je jezdil od vasi do vasi ter šuntal ljudi zoper tržane in novega župnika. Semtertje je celo grozil, da bo de mlin zažgal, če ga bodo »Kranjcu« dali, preden so njemu povrnili stroške popraviljanja . . . Zaradi tega so se tržani pritožili zopet pri škofu ter ga prosili, naj da Dumbliča zapreti. Dekan radgonski Janez Krst. Fasol, ki je vsled tega dobil ukaz, naj ga kot tata in zapravljevca cerkvenega premoženja zapre, ga ni mogel nikjer zasačiti. Potikal se je večinoma po Hrvaškem, ali pa je bival v Gradcu; v Radgono je prišel le zelo redkokrat in še takrat natihoma.

Ker se je zaradi odškodnine bil obrnil do posvetne oblasti, je precej časa preteklo, preden je bila stvar poravnana; nasledke razdraženosti so čutili tudi nasledniki.¹⁾

Omenimo tukaj še, da je l. 1672 Ljutomerske vinograde in njive potolkla toča; vrhu tega je po letu razsajala precej časa griža tako hudo, da so imeli vsak dan po tri do štiri mrliča. Župnija je imenovanega leta štela 2921 duš.²⁾

18. Grahovič (Grahovac) Gregorij, inštaliran za župnika dne 10. junija 1673, je služboval v Ljutomeru do l. 1681, ko je bil odstavljen.

Kakor poroča višji duhovnik in župnik v Gradcu dne 7. jan. 1677, je župnik v Ljutomeru, Gregorij Grahovac, na sveti dan med sv. mašo nekega fanta s palico tako pretepel, da je kri tekla. Vsled tega je bila cerkev oskrunjena, a ker je kapelan služil kmalu potem v njej sv. mašo, zopet rekonsiliirana.

L. 1678 se je v obče govorilo, da pride po smrti radgonskega župnika Janeza Jurija Žurmana Grahovac za župnika v Radgono. Ljutomerski tržani bi se ga bili radi rešili in so ga priporočali škofu za Radgono, za naslednika v Ljutomeru pa predlagali svojega kapelana ali pa miklavževskega župnika Luka Sokoliča. Toda Grahovac ni dobil Radgone, ostal je v Ljutomeru in tržani so ga obsipali z novimi tožbami. Dne 10. aprila 1679 so ga citirali celo v občinsko svetovalnico, kjer mu je župan pred svetovalstvom očital njegove grehe: da neče spovedovati, da neki Hoffnerci ni podelil poslednjega olja, da ob velikonočnih praznikih ni pridigoval in ne bral evangelija, da je vzel s seboj v župnišče bratovščinski nabiralnik, da ne oznanjuje ustanovljenih maš, da je njegov mlinar posekal hrast v občinski šumi.

¹⁾ Poročilo višjega duhovnika in župnika v Gradcu, Boštjana Parth-a od dne 17. dec. 1673 v šk. arhivu v Mariboru. — ²⁾ Kn. šk. arhiv v Gradcu.

Župnik se je zagovarjal, da je spovedovanje in pridigovanje njegova skrb, da se ni v tem oziru nič zanimalo, mlinarja pa naj le kaznuje, ker je brez njegovega povelja posekal hrast. Gospodje svetovalci pa naj gledajo tudi malo na kapelana, da ne bo vsak dan pijan, ko s tržani popiva.

Župnik je bil za to do pepelnice suspendiran. A ker so se zoper njega ponavljale pritožbe, se je pričela dolgotrajna preiskava, ki se je l. 1681 končala z odstavo župnika.¹⁾

Gregorij Grahovac je odšel nato k Sv. Juriju na Ščavnici, kjer je do junija 1682 opravljal kapelansko službo, potem pa je odšel v Gornjo Radgono k tamošnjemu oskrbniku, Janez Wendtseyssenu. Ta se je mnogo trudil, da bi Grahovcu pripomogel ali k župniji Sv. Križa, ali pa zopet k Ljutomerski, a škofijstvo ni hotelo o tem ničesar slišati.²⁾ Kam je Grahovac potem odšel in kje je umrl, ni bilo mogoče zaslediti.

19. Friesacher Friderik, obojnega prava doktor, župnik od l. 1681 do l. 1682. Doma je bil iz Celja. Na Grahovčevo mesto je škof prezentiral Friderika Friesacherja, naročivši radgonskemu dekanu, naj ga inštalira, predniku pa izroči škofijski dekret odstave. Ob enem je škof pisal tudi Ljutomeržanom, da je vsled pritožb odstranil dosedanjega vikarja ter župnijo v Ljutomeru podelil Frideriku Friesacherju, učenemu in vsega spoštovanja vrednemu duhovniku, zato pa tudi upa, da ga bodo kot svojega dušnega pastirja spoštovali in ga vsestransko podpirali.³⁾

A komaj je Friesacher prišel v Ljutomer, začel je bolehati na umu ter je zaradi onemoglosti julija l. 1682 prostovoljno rezigniral⁴⁾ in umrl v Gradcu pri usmiljenih bratih 6. novembra 1692.⁵⁾

Vsled tega je sekovski škof dne 24. julija 1682 naročil višjemu duhovniku v Lipnici, Jakobu Doblerju, naj prej ko prej razpiše konkurz in potem tega, ki bode po večini glasov za sposobnega spoznan, tje pošlje. Ob enem naj v Ljutomeru nastavi tudi novega kapelana. Novega vikarja naj v duhovnih zadevah inštalira sam, v imovinskih pa z vogtijsko gosposko.⁶⁾

Dotični konkurz se je vršil dne 26. avgusta t. l. Za župnijo se je sicer oglasilo več prošnikov, a h konkurzu je prišel le bivši dekan in mestni župnik v Radgoni, Andrej Sdeniz, katerega pa izpraševalci niso spoznali za sposobnega. Zato je dekan med prošniki kot najsposobnejšega spoznal Štefana Podhrastnika, kapelana v Wolfsbergu, ki je že dvakrat napravil potrebno skušnjo in je bil v vsakem oziru hvalevrednega vedenja. Naročil mu je, naj takoj gre v Ljutomer in nastopi službo župnika. To je tudi storil.⁷⁾

¹⁾ ²⁾ in ³⁾ Listine v škofijskem arhivu v Mariboru. — ⁴⁾ Kn. šk. arhiv v Gradcu.

⁵⁾ Bolniški zapisnik pri usmiljenih bratih. — ⁶⁾ in ⁷⁾ Šk. arhiv v Mariboru.

20. Podhrastnik Štefan, »slobodnih ved in modroslovja magister«, je prišel početkom septembra l. 1682 v Ljutomer, a že čez nekaj tednov je zopet odšel.

Po njegovem odhodu iz Ljutomera se je napotil lipniški župnik in dekan Jakob Dobler sam v Ljutomer ter je tržane, ki so takrat imeli vogtijske pravice, nagovarjal, naj plačajo zaostale davke, drugače ne bodo dobili novega župnika v Ljutomer. Tudi z bivšim župnikom Grahovcem in prošnjikom Sdenizem se je v tem oziru pogajal, a brez povoljnega uspeha. Dušno pastirstvo je med tem opravljal Peter Šumi, kapelan, ki pa bi imel — tožen zaradi različnih stvari — že zdavna oditi.

O vsem tem je omenjeni dekan Dobler poročal dne 5. oktobra 1682 škofu; iz njegovega poročila zvemo, da je ljutomersko župnišče bilo takrat celo podrto in prazno, kapelan je stanoval v neki drugi hiši, župnijsko zemljišče pa bilo popolnoma zanemarjeno, česar so sokrivi tudi tržani, ki si lastijo vogtijske pravice, pa ne pazijo na župnijsko imetje. Enake razmere da so tudi v drugih župnijah po Slovenskih goricah in ni dobiti za nje duhovnikov, ki bi bili tako potrebni za ono »surovo, neukrotljivo, barbarsko ljudstvo.« Zato priporoča, naj se pri prihodnji sinodi ali po deželnem knezu splošno naroči vogtijskim gosposkam, da bolj skrbijo za župnijsko imetje, ne pa ga še grabijo. V Ljutomeru ni bilo najti nobenega popisa, kakšne dohodke za pravo ima župnik. Poučil je tudi Ljutomeržane, če že tožijo kakega duhovnika, naj opremijo pismo s trškim pečatom in lastnoročnim podpisom dveh prič izmed svetovalstva, ne pa, kakor se je zgodilo pred letom, poroča eden belo, drugi črno s podpisi in pečati kakih vinskih bratov, ki se drznejo pisati v imenu celega trga ali župnije, dočim magistrat in župljani o tem nič ne vedo. Zaostali dolgovi na davku so znašali 291 gl. 2 š 16 d.¹⁾

Koncem oktobra l. 1682 je poslal višji duhovnik križevskega kapelana Franca Ks. Senny-a kot provizorja v Ljutomer, kar je škof z dopisom z dne 7. novembra t. l. odobril ter naročil, naj Senny ostane v Ljutomeru, dokler on sam ne pride tje. Ako se bode hvalevredno vedel, bode imel prednost pred vsemi drugimi prošnjiki. Ker pa je nastopila rana zima in so vrhu tega v Ljutomer in okolico prirazbijali divji Kruci, škof ni prišel v Ljutomer, ampak je ukazal, naj se župnija podeli začasno dosedanjemu provizorju Fr. Ks. Senny-u.²⁾

21. Senny Franc Ks av. od 30. oktobra 1682 provizor, od februarja 1683 pa začasni župnik do 3. julija 1686.

L. 1669 je prišel za kapelana v Ljutomer, kjer je služil več let. Meseca decembra 1681 je nastopil kapelanijo pri Sv. Križu, odkoder je koncem oktobra 1682 odšel za provizorja v Ljutomer, kjer je v naslednjem letu

¹⁾ Šk. arhiv v Mariboru. — ²⁾ Izvirna listina v škofijskem arhivu v Mariboru.

postal začasni župnik. Ker je odstavljeni župnik Gregorij Grahovac še vedno imel upanje, da pride nazaj v Ljutomer in je zaradi tega delal s svojimi privrženci Senny-u raznovrstne sitnobe, je prosil slednji l. 1686 za izpraznjeno župnijo Sv. Marjete niže Ptuja, katero je tudi dobil. Dne 3. julija t. l. se je odpovedal ljutomerski župniji¹⁾ ter se preselil k Sv. Marjeti. Ondi je župnikoval le pol leta, kajti umrl je 52 let star v Ptuj in je bil ondi dne 6. januarja 1687 pokopan.²⁾

Po njegovem odhodu iz Ljutomera je poslal višji duhovnik v Strassgangu, Franc Dreer, v Ljutomer antonovskega vikarja Andreja Raputh-a, na tega mesto pa radgonskega kapelana Štefana Podhrastnika, kar je škof Janez Ernest z dopisom z dne 13. julija t. l. odobril in Andreja Raputh-a imenoval za župnika v Ljutomeru.³⁾ Višji duhovnik je dobil ob enem ukaz, naj ga prej ko prej inštalira.

22. Raputh Andrej, slobodnih ved magister, je prišel v Ljutomer dne 3. julija l. 1686 ter je župnikoval ondi do julija 1690, ko je umrl.

Ker se je vsled ukaza višjega duhovnika Dreerja preselil v Ljutomer, ga graščak ni hotel priznati kot postavnega župnika in mu izročiti imovine, »temporalia«; trdil je namreč, da ima pravico župnika v Ljutomeru prezentirati le on, ne pa škof ali kdo drugi. Zaradi tega se je Raputh dne 18. julija 1686 pritožil pri škofu, ki je graščaku razjasnil »jura collationis« in »jura advocatie« (pravico podeljevati župnijo in pravico odvetništva) ter ga pomiril.⁴⁾

L. 1689 je zadela Ljutomer velika nesreča. Grozen požar je uničil večino trga in tudi cerkev je pogorela. Ta nezgoda je župnika celo potrla; začel je hirati ter je umrl julija 1690.

Andrej Raputh je začel novembra 1687 pisati krstno knjigo v Ljutomeru.

23. Pergoznik Miklavž, imenovan za župnika 5. sept. 1690, je služboval do marca 1697.

Dne 26. marca 1694 je prodal z dovoljenjem škofovim trgu župnijski mlin na Ščavnici s travnikom vred, za kar so se Ljutomeržani zavezali, dajati vsakateremu župniku v Ljutomeru na leto 12 veder dobrega ljutomerskega vina (16 veder štrtinjak). V dotični listini se tudi omenja, da je mlin pri velikem požaru, ki je dne 7. maja 1689 vpepelil trg in cerkev, do tal pogorel.⁵⁾

Tudi župnik Pergoznik je imel s tržani vedne pravde in dasi se je zanj potegoval baron Karol Ferdinand Schaffman, jerob Mauerburgovih nedoletnih otrok, je bil l. 1696 vendarle odstavljen. Že ob Martinovem t. l. bi bil moral župnijo prepustiti radgonskemu kapelanu Matiju Wiserju

¹⁾ Kn. šk. arhiv v Gradcu. — ²⁾ Mrtvaška knjiga ptujska.

³⁾ Šk. arhiv v Mariboru. — ⁴⁾ in ⁵⁾ Listine v šk. arhivu v Mariboru.

in oditi, a obotavljal se je in ščuval kmete zoper novega župnika, ki zaradi tega ni hotel iti v Ljutomer. Šele marca 1697 je vsled strogega ukaza škofovega nastopil Wiser župnijo,¹⁾ Pergoznik pa je odšel v Radgono, kjer je kot beneficiat pri cerkvi Marije Pomočnice umrl l. 1713. Pokopali so ga ondi dne 27. septembra t. l.²⁾

24. Wiser Matija, »Ss. Theologiae Licentiatus«, župnik v Ljutomeru od marca 1697 do 14. decembra 1707.

Doma iz Cerknice na Kranjskem je bil v mašnika posvečen l. 1683 na naslov kneza Eggenberga. V Ljutomeru je imel l. 1704 mnogo prestati od divjih Krucev, ki so z Ogrskega prihruli na Štajersko ter v Ljutomeru in okolici grozno razsajali. Pri tej priliki mu je pogorelo tudi župnišče ter je junija i. l. prosil tržane, da bi smel porabiti za stavbo župnišča 150 gl. denarja bratovščine naše ljube Gospe, kar lahko kje kedaj cerkev povrne. A niso mu dovolili ničesar, češ, da je tudi cerkev škodo trpela.

Dne 14. decembra l. 1707 ga je sekovski škof Franc Anton grof Wagensperg imenoval za župnika in dekana v Radgoni, kjer ga je dne 12. februarja 1708 slovesno inštaliral Janez Friderik Ernest baron Rechling, višji duhovnik v Strassgangu.³⁾ Umrl je v Radgoni, 74 let star, dne 3. oktobra 1729 ter je bil pokopan v grobnico kapele sv. Križa.⁴⁾

25. Bernardin Martin, imenovan 7. januarja 1708, je služboval do 26. februarja 1715.

Rojen je bil v Laškem trgu. Dne 7. januarja 1708 ga je sekovski škof Franc Anton grof Wagensperg imenoval za župnika v Ljutomeru, kamor je odšel koncem januarja t. l. Umrl je v Ljutomeru dne 26. februarja 1715.⁵⁾

26. Ozmec Matej, župnik v Ljutomeru od 17. marca 1715 do junija 1721, potem drugič od Jurjevega 1722 do 12. aprila 1733, ko je umrl.

Rojen je bil v Ljutomerski župniji l. 1676 ter je kot bogoslovec tretjega leta bil posvečen l. 1701 na naslov Bolfanka Kalhauser de Raunach in Liechtentall. Dne 17. marca 1715 ga je sekovski škof Jožef Dominik grof Lamberg imenoval za župnika v Ljutomeru. Meseca aprila se je preselil v Ljutomer ter je takoj začel s prostovoljnimi darovi popravljati precej zapuščeno župno cerkev, katero je potem 27. aprila 1717 z veliko slovesnostjo posvetil prej imenovani sekovski škof, ki je pri tej priložnosti tudi birmal 2707 oseb.

Župnik Ozmec je bil vedno slabega zdravja, l. 1721 pa je tako opešal, da je le z veliko težavo izvrševal svoje dolžnosti. Vsled tega se je koncem maja istega leta odpovedal župniji in odšel v Radgono za beneficijata.

¹⁾ Listine v šk. arhivu v Mariboru. — ²⁾ in ⁴⁾ Mrtvaška knjiga radgonska.

³⁾ Opomba v krstni knjigi radgonski. — ⁵⁾ Šk. arhiv v Mariboru.

Ljutomeržani pa ga niso mogli pozabiti, tem manj, ker je njegov naslednik Ertl zelo zanikarno opravljal svojo službo. Župljani so torej že l. 1722 prosili škofa, naj Ertla odstavi in jim da zopet Ozmece za župnika, in so se celo obvezali, vzdrževati mu v pomoč še drugega kapelana. Škofijstvo je res pripravilo Ertla, da se je župniji odpovedal in Ozmec se je ob Jurjevem l. 1722 povrnil v Ljutomer, kjer so ga sprejeli z veliko radostjo in nepopisno slovesnostjo. Deloval je potem kot župnik v Ljutomeru zelo plodonosno še 11 let, dokler ni na veliko žalost Ljutomeržanov 12. aprila l. 1733 izdihnil svoje duše. Stara ljutomerska kronika mu daje lepo spričevalo, da je bil v pravem pomenu dober pastir, učen in resnično pobožen, poln ljubezni in gorečnosti, v vsakem oziru zglednega življenja.

27. Ertl (Erthl) Gregorij Janez od junija 1721 do Jurjevega l. 1722. Rojen je bil najbrž v Svečini l. 1680. Bil je popolno nasprotje vrlega župnika Ozmece: mlačen, nereden, zanikarn, pijači vdan. V spovednico sploh ni hotel iti, češ, da ima za to kapelana. Bil je vedno pijan in je počenjal razne neumnosti. Tako je o Vel. noči 1722 med kropljenjem z blagoslovljeno vodo sredi cerkve naenkrat obstal ter prijel nekega krojača za suknjo, zraven stoječega starčka pa za brke ter ju glasno vprašal, kje imata pisanko, kar je povzročilo splošen smeh. Ni čuda, da so bili Ljutomeržani ž njim skrajno nezadovoljni. Dne 7. aprila 1722 so pisali škofu in našteli vse župnikove nerednosti in prosili, naj ga odstavi. Vsled škofijskega ukaza se je Ertl ob Jurjevem l. 1722 odpovedal župniji ter odšel,¹⁾ neznano kam.

28. Bratuša Lovro od 23. maja 1733 do 15. junija 1734.

Rodom je bil Radgončan ter je bil v 29. letu svoje dobe v Gradcu posvečen v mašnika 15. aprila 1713. Potreben »titulus mensae« mu je dal trg Veržej dne 2. maja 1712, a njegov oče Jakob jim je moral zastaviti vinograd.²⁾

Decembra 1713 je prišel za kapelana v Ljutomer, novembra 1714 pa k Mali Nedelji, kjer je služboval do maja 1718. Takrat se je preselil k Sv. Križu na Murskem polju, kjer je ostal deset let. Koncem aprila 1728 je postal vikar pri Sv. Petru pri Radgoni, od koder je l. 1730 šel za župnika k Mali Nedelji, a junija 1733 je postal župnik v Ljutomeru. Tukaj je služboval le kratko časa, ker že 15. junija 1734 ga je dohitela nagla smrt v Radgoni, kamor je bil prišel zdrav in čvrst.

29. Petek Jožef Matija, doktor bogoslovja.³⁾

Temu za Ljutomer zelo zaslužnemu možu je zasijala luč življenja v Ljutomeru dne 17. januarja 1707. Njegov oče Matjaž je bil spoštovan in

¹⁾ Kn. šk. arhiv v Gradcu in v Mariboru. — ²⁾ Trški zapisnik v Veržēju.

³⁾ Po izvirnih listinah kn. šk. arhiva v Gradcu in v Mariboru.

premožen tržan, zato so ga Ljutomeržani večkrat izvolili za župana in najodličnejše rodbine so ga jemale za krstnega botra svojim otrokom in za stàrešina pri porokah.

Prvi pouk je prejel Jožef Matija Petek v Ljutomeru, a že l. 1717 je prišel v Ruše, kjer je na tamošnji učilnici vrlo napredoval. Modroslovja in bogoslovja se je učil v Gradcu, kjer ga je sekovski škof Jakob Ernest grof Liechtenstein, ki je nadarjenemu mladeniču bil zelo naklonjen, posvetil v mašnika dne 8. aprila 1730. Potem še je nadaljeval bogoslovske študije, a oktobra 1731 je prišel za kapelana v Ljutomer ter je služboval ondi blizu tri leta. Med tem se je marljivo pripravljaj za stroge preskušnje iz vseh bogoslovskih ved, da bi postal doktor sv. pisma. Pa preden je še izvršil vse študije; imenoval ga je njegov pokrovitelj škof Jakob Ernest kot bakalavreja bogoslovja dne 30. julija 1734 za župnika v Ljutomeru. V svoji novi službi je našel toliko skrbi in raznovrstnih opravil, da bi bil nadaljevanje bogoslovskih študij najbrž opustil, ko bi ga ne bil imenovani škof Jakob Ernest o priliki vizitacije 22. do 24. julija 1736 iznova k temu vspodbudil. Že decembra t. l. se je podvrgel zadnji skušnji v Gradcu ter postal doktor bogoslovja.

Neumorno delaven in vnet za lepoto hiše božje, oskrbel je v 13 letih svojega župnikovanja cerkvi marsikateri kras ter se je neustrašeno potegoval za cerkvene pravice, katere so hoteli graščaki brezobzirno kratiti.

L. 1737 je spravil nove orgle z 12 spremenil in nov bratovski oltar v čast sv. Janezu. L. 1738 je stari stolp spremenil v kapelo, za katero je dobil dne 12. maja t. l. dovoljenje, da sme v njej služiti sv. mašo.

L. 1740 je naročil pri Francu Wasserju, mizarskem mojstru v Ptuj, nove cerkvene stole, l. 1741 pa pri Francu Abrahamu Skakarju, pozlatařu v Lipnici, nov oltar sv. Križa, ki je bil 25. aprila t. l. postavljen. V omenjenem letu je bila cerkev tudi prav okusno poslikana; slikar Mat. Markl iz Gradca je zaslužil za to 170 gl.

L. 1743 je bil napravljen nov tabernakelj, l. 1744 pa z dovoljenjem deželске gosposke postavljena velika grobnica za odlične mrliče. V slednji namen je daroval Janez Urban Kobalj, »syndicus« v Ljutomeru, cerkvi sv. Ivana 150 gl., za kar bi se imelo služiti na leto šest svetih maš in sicer dve peti zanj in štiri tihe za njegovo soprogo Trezo. Ker so za grobnico izdali le 100 gl., so ostalih 50 gl. vložili v cerkveno blagajnico in k tej svoti od doneskov pri pogrebih priložili toliko, da je glavnica zadoštovala za ustanovljene sv. maše.

V to grobnico je bil dne 19. novembra 1746 položen tudi oče župnikov, Matija Petek, ki je umrl 79 let star. Njemu je čez pol leta sledil sin Matija Jožef Petek, ki je dne 16. maja 1747 zaspal v Gospodu v 41. letu svoje dobe, poln zaslug in obžalovan od vseh.

Najboljši spomenik si je postavil v svoji oporoki od dne 10. aprila 1747 z ustanovo druge kapelanije.

Priporočivši svojo dušo usmiljenju božjemu in molitvi vernih, za katere se je trudil, naroči, naj njegovo truplo položijo v grobnico med očeta Matjaža in mater Gero, da sin počiva in čaka vstajenja v sredi svojih ljubljenih roditeljev. Glavnega dediča imenuje svojo dušo in duši očeta in matere ter določi, da se ima vsa njegova dedščina po stariših — namreč 2000 gl — obrniti za ustanovo drugega kapelana. V ta namen naj se iz njegove zapuščine porabijo vse njegove terjatve, vinograda na Kogu in Brebrovniku, potem hiša v Ljutomeru in ako bi to še ne zado- stovalo, tudi njiva v Babincih. Obresti od te glavnice ima za drugega kapelana dobivati župnik, ki pa mora služiti za to 19. novembra obletnico z enim nokturnom, peto sv. mašo in dve tihi sv. maši in za svečavo kupiti cerkvi štiri sveče. Potem mora župnik dajati kapelanu hrano in 60 gl. letne plače. Kapelan pa je dolžan:

1. služiti vsak petek pri oltarju sv. Križa eno sv. mašo zanj in njegove stariše;

2. imeti po nedeljah popoldne, če vreme dopušča, krščanski nauk za odrasle po vaseh, in sicer od bele nedelje do rožnovenske nedelje v Mekotnjaku in na Cvenu, po zimi pa po drugih vaseh, kar naj župnik redno naznani.

Da bi pa župniku bilo olajšano oskrbovanje kapelana, mu sporoči še dva vinograda, v Slamnjaku* in Pavlovskem vrhu, in dve njivi, eno v Grabanici s 5 orali, drugo na Kamenščaku z 1 oralom, potem hosto in vrt v »Stratini.«

Povsem zaslužena je pohvala, ki mu jo je naslednik v župnijski službi zapisal v staro kroniko, da je bil v vsakem oziru zgleden pastir, vreden, da se mu ohrani časten spomin; bil je župljanom učenik, pastir, oče, z ljubeznijo, besedo, zgledom, gorečnostjo je vsem vse postal. Pobožno je živel in pobožno umrl po dolgi bolezni, star šele 40 in pol leta. Dne 18. maja l. 1747 je bil pokopan.

30. Fr a s J a n e z M i h a e l, svobodnih ved in bogoslovja magister, župnik v Ljutomeru od 1. avgusta 1747 do 16. septembra 1752. Narodil se je dne 27. avgusta 1707 pri Sv. Križu na Murskem polju kot zakonski sin Jožefa in Katarine Fras¹⁾ in je bil v mašnika posvečen 12. aprila 1732.²⁾

Najprej je kapelanil pri Sv. Juriju na Ščavnici, odkoder je l. 1733 od- šel za vikarja k Sv. Petru pri Radgoni. Junija 1744 je prišel za župnika v Negovo, kjer je služil tri leta.³⁾ Dne 26. maja 1747 ga je imenoval sekovski škof Leopold Ernest grof Firmian za župnika v Ljutomeru. Ker

¹⁾ Krstna knjiga župnije Sv. Križa. — ²⁾ Ordinacijski zapisnik v Gradu.

³⁾ J. Orožen, I., 260.

pa je graščak kot zavetnik delal precej časa zapreke ter ga ni hotel potrditi, je nastopil župnijo šele 1. avgusta t. l. Čez pet let, namreč 16. septembra 1752, je odšel za župnika v Apače, a dne 10. maja 1757 se je vrnil zopet v Ljutomer¹⁾ ter je ondi župnikoval do 14. julija 1759, ko je v 52. letu svoje dobe zaspal v Gospodu.

31. Haring Krištof Joakim, doktor sv. bogoslovja, župnik od 18. oktobra 1752 do 17. februarja 1757, ko je resigniral. Bil je zakonski sin Andreja in Katarine Haring ter se je narodil v Slov. Bistrici 7. dec. 1687.²⁾ Ž njim so Ljutomeržani imeli velike sitnobe, kajti semtertje je bil celo zmešan ter je uganjal razne norosti.

L. 1755 so Ljutomeržani o priliki vizitacije poročali višjemu duhovniku Ernestu Antonu pl. Azula, da se njihov župnik Haring zlasti o polni luni vede celo zmešano in zaradi tega se nihče ne upa v župnišče. To je potrdil tudi oskrbnik grada, ki je med drugim navedel, kako čudno se je župnik vedel pri njem, ko ga je bil na veliko sredo v gradu obiskal. Nekoliko časa se je namreč pametno ž njim razgovarjal, a naenkrat se je začel vesti nekako smešno in oskrbnik je takoj spoznal, da je zopet prišel ob pamet. Med drugimi neumnostmi, katere je govoril, začel je po napevu: Sveti, sveti, sveti — peti: »Närrisch, närrisch, über-närrisch . . ., närrisch ist Haring der Pfarrer, der grösste Narr ist der Verwalter.«

Dne 2. maja 1756 je odšel v Gradec in kapelan Jakob Kampuš je bil postavljen za provizorja. Junija se je vrnil iz Gradca precej zdrav, a čez 14 dni je zopet znorel. Zato je prišel početkom julija t. l. zdravnik Ganser v Ljutomer, ki je dal župnika zapreti v hišo ter je naročil, naj ga vedno stražijo.

Dne 6. julija t. l. poroča kapelan Jakob Kampuš škofijstvu, da župniku ni nič bolje, zato ga je hotel župan dati zvezati in v Radgono zape-ljati, a on je to zabranil. Zato pa vpraša, kaj mu je storiti. Vsled tega je škofijstvo dne 16. julija t. l. ukazalo dekanu v Radgoni, naj mu priskrbi ondi stanovanje, ali pa ga naj spravi h križevskemu župniku Kostweinu, s katerim sta bila vedno prijatelja. Že 20. t. m. je slednji vzel Haringa k sebi, kjer je postal celo pameten. Dne 3. septembra t. l. piše Kostwein škofu, da mu je pri vsem tem, da Haring ne kaže nobenih znamenj norosti, vendarle težavno in sitno, ga dalje pri sebi imeti. Ker bi mu nadaljnje bivanje pri Sv. Križu vtegnilo več škoditi, kakor koristiti, prosi, naj ga spravijo v Radgono, kjer dobi lahko vsak čas zdravniško pomoč. To se je tudi zgodilo. Dasi je bil pozneje celo pameten, mu je škofijstvo vsekako prepovedalo, vrniti se nazaj v Ljutomer in prevzeti župnijo brez

¹⁾ Listine v šk. arhivu v Mariboru. — ²⁾ Krstna knjiga Slov. Bistrice.

oskrbnika v duhovnih zadevah. Zato je dne 17. februarja 1757 rezigniral. Vsled tega je sekovski škof podelil ljutomersko župnijo dne 10. maja t. l. župniku v Apačah Janezu Mihaelu Frasu, ki pa je moral predniku plačevati na leto 30 gl. pokojnine.¹⁾

32. **Leygeb Anton**, »Ss. Theol. Doctor Rom.«, sekovski konzistorijalni svetovalec, župnik od 25. avgusta 1759 do 6. februarja 1773, ko je 51 let star umrl. Bil je Ljutomeržan, zakonski sin Andreja »Leydtgeba« in Katarine, roj. Gimpl, ter se je narodil v Ljutomeru dne 14. jun. 1722. V mašnika ga je posvetil v Ebersdorfu pri Dunaju dunajski škof Franc Anton Marxer dne 24. avgusta l. 1749.²⁾ L. 1757 je prišel za vikarja k Sv. Petru pri Radgoni, od tam pa 25. avgusta 1759 za župnika v Ljutomer. Zlasti je za olepševanje župnijske cerkve in podružnice v Cezanjevih mnogo storil ter si nabral nevenljivih zaslug. Z ozirom na njegovo učnost in goreče pastirsko delovanje ga je sek. škof Jožef Filip grof Spaur 24. marca 1770 imenoval za konzistorijalnega svetovalca.

33. **Jeraša Andrej**, župnik od 13. febr. 1773 do 6. julija 1779, ko je 58 let star umrl. V Ljutomer je prišel od Sv. Petra pri Radgoni, kjer je bil šest let vikar.³⁾ Rodom je bil Kranjec ter je bil v mašnika posvečen dne 20. septembra 1749 v Vidmu na Laškem od kardinala Danijela Delfina, patriarha oglejskega.⁴⁾

34. **Kranjc Jožef Janez**, župnik od 18. julija 1779 do 24. jan. 1800, ko je umrl.

Narodil se je dne 17. septembra 1730 v Poterni pri Radgoni in je bil od sekovskega škofa Leopolda Ernesta grofa Firmiana dne 12. jun. 1756 v mašnika posvečen.⁵⁾

Decembra 1759 je prišel za kapelana v Ljutomer ter je ondi služboval do februarja 1762. Pozneje je kapelanil v Negovi, od koder je prišel dne 18. julija 1779 za župnika v Ljutomer. Kanonično vmeščen je bil dne 26. junija 1780 od višjega duhovnika v Strassgangu Jožefa Venceslava Stögerja. Umrl je v Ljutomeru dne 24. januarja 1800, 70 let star.

Po njegovi smrti je dobil ljutomersko župnijo

35. **Leitenstetter Franc Ksav.**, župnik od 17. junija 1800 do svoje smrti dne 13. julija 1815.

Rojen v Radgoni l. 1739, je bil v mašnika posvečen l. 1764. L. 1776 je prišel za vikarja k Sv. Petru pri Radgoni, od tam pa l. 1792 za župnika in dekana v Apače, kjer je služboval do 17. junija 1800, ko je odšel v Ljutomer. Ondi je umrl 76 let star dne 13. julija 1815 ob dveh popoldne.

Po njegovi smrti je dobil ljutomersko župnijo izmed peterih prošnikov

¹⁾ Listine v šk. arhivu v Mariboru. — ²⁾ Kn. šk. arhiv v Gradcu.

³⁾ Krstna knjiga radgonska. — ⁴⁾ in ⁵⁾ Vizitacijski zapisnik v kn. šk. arhivu v Gradcu.

36. Jaklin Mihael, knezoškof. duh. svetovalec, župnik in dekan od 1. aprila 1816 do 23. junija 1847.

Narodil se je dne 6. avgusta 1770 pri Jeruzalemu v Ljutomerskih goricah kot zakonski sin Andreja »Jokla« in žene Marije, roj. Makoter¹⁾ ter je z izvrstnim uspehom študiral gimnazijo v Varaždinu, modroslovje in bogoslovje pa v Gradcu, kjer je bil v mašnika posvečen 4. avg. 1793. Kapelanoval je najprej pri Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah, od koder je marca 1800 prišel v Središče. Pa že septembra t. l. je moral v Ljutomer, kjer je kapelanal od 15. oktobra 1802, potem pa se je preselil v Jarenino. Od tod je čez poldrugo leto prišel za provizorja v Limbuš, kjer je služil do junija 1805. Takrat je postal župnik pri Svetinjah ter je deloval ondi do 31. marca 1816, ko je odšel za župnika v Ljutomer. Tam je postal kmalu tudi dekan in knezoškofijski svetovalec ter je v 31 letih svojega odnogenega službovanja storil veliko dobrega in si zagotovil časten spomin.

Od vseh obžalovan je zaspal v Gospodu dne 23. junija 1847 v 77. letu svoje dobe, sporočivši svoje velike vinograde domači in sosednim župnijam. Stara kronika pravi o njem, da je bil izobražen mož in milega značaja.

L. 1880 so mu postavili župniki ljutomerski, miklavževski in svetinjski lep spominek iz belega marmorja z napisom:

„Tukaj počiva
gospod
Mihal Jaklin,
dekan,
roj. 1770. † 23. junija 1847.
R. I. P.

V hvaležen spomin postavili 1880 Fr. Šrol, župnik v Ljutomeru, K. Majhenič, župnik pri Sv. Miklavžu, J. Gajšek, župnik pri Svetinjah.

Tukaj še omenimo, da je dekan Mihael Jaklin l. 1819 predložil škofijstvu v Gradcu slovenski katekizem v potrdilo. Ker pa se je dekan na Vidmu, Jurij Alič, kateremu je bil omenjeni katekizem poslan v pregled in oceno, izrazil, da je narečje v mariborskem okrožju različno od onega v celjskem okrožju, je naročilo škofijstvo dne 16. avgusta t. l. Jaklinu, naj prestavo tako uredi, da bodo katekizem lahko rabili tudi v celjskem okraju.²⁾ Je-li to storil, ni znano.

37. Cvetko Franc, kn. šk. duhovni svetovalec, okrožni dekan in župnik od 30. julija 1848 do 6. avgusta 1854.

Temu slavnemu rodoljubu je tekla zibelka v Dornavi hišna števil. 19 zunaj Ptuja, kjer je kot zakonski sin Jožefa Cvetka, kmeta, in Neže, roj.

¹⁾ Krstna knjiga Sv. Miklavža v Ljut. gor. — ²⁾ Kn. šk. arhiv v Gradcu.

Šešerko, dne 14. septembra l. 1789, zagledal luč sveta.¹⁾ Ko je bil dovršil ptujsko ljudsko šolo z najboljšim uspehom, so ga poslali stariši na gimnazijo v Maribor, kjer je tudi jako dobro napredoval in bil poseben ljubljenelec prof. dr. Gottweiss-a, ki je v bistrem mladeniču vzbudil ljubezen do pesništva. V knjižici, izdani od dr. Murka: »Fabule in pesme Leopolda Volkmera«, nahajata se na koncu dve pesmi Cvetkovi, katerih ena opeva lepoto štajerske dežele, druga pa dogodek iz življenja cesarja Franca.

Modroslovske šole je Cvetko obiskoval v Gradcu ter se posebno prikipul slavnemu zgodovinarju prof. A. Schnellerju, ki ga je vzgojil za izvrstnega zgodovinarja.

Po dovršenih modroslovskih študijah je stopil v graško bogoslovnico, kjer se je tudi v bogoslovskih naukih izmed vseh odlikoval. Kot bogoslovec drugega leta je bil od prof. Schnellerja, ki je zaradi bolezni moral opustiti svoja predavanja, zaznamovan za najsposobnejšega, ki bi ga mogel namestovati. In res je Cvetko potem predavanja Schnellerjeva tako izvrstno nadaljeval, da ni le vseh poslušalcev obdržal, ampak še več jih je pridobil in celo častniki in uradniki so ga hodili poslušat. Z enako dobrim uspehom je kot bogoslovec tretjega leta namestoval na vseučilišču prof. dr. Wisenauerja iz cerkvenega prava.

Ker v Gradcu takrat ni bilo škofa, je moral Cvetko po dovršenih bogoslovskih študijah z drugimi tovariši iti k Sv. Andražu na Koroškem, kjer ga je lavantinski knezoškof Leopold Maksimilijan, grof Firmian, dne 18. septembra 1813 posvetil v mašnika.

Kot novomašniku zložil in posvetil mu je Štefan Modrinjak,²⁾ takrat župnik pri Sv. Tomažu, znamenito pesem, katero tukaj objavimo po izvorniku, najdenem v Ptujju:

„Amico Zvetkoni (Priatelju Cvetku).

Z Zadnji človek je na sveti,
Ki svoj rod za nič drži,
Zapstoj so mu rožni cveti
Njemu nikaj ne diši.

V V nadrih maternih se 'zhрани
V njej reji se zredi;
Mačoho osladno hrani
Mater pa za nič drži

E Erjav kakti Judež bodi,
Naj te pes za plotom jé,
Med Slovence naj ne hodi,
Ki je prav Slovenec ne.

T Ti prijatelj Cvetko jesi,
Matrne dežele cvet,
Z Dornavske, kamenske vesi,
Z lukom zrejen, pa oplet.

K Kokol nesi med pšenicoj,
Ščipek raseš 'zmed kopriv:
Kokol 'ztrga se že z klicoj,
Ščipek pa je ves pikljiv.

O O, kak ja želim vam vživat.
Dugo podmesečni svet.
Primic, šmigoc, Cvetko vivat,
Dosti, dosti dugo let!“

¹⁾ Krstna knjiga župnije sv. Petra in Pavla v Ptujju.

²⁾ Štefan Modrinjak, rodom Središčan je bil takrat župnik pri Sv. Tomažu više Velike Nedelje, pozneje pa pri Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah.

O novem letu 1814 je Cvetko nastopil prvo kapelansko službo v Ljutomeru, od koder se je oktobra t. l. preselil k Sv. Lovrencu v Slov. goricah. Ondi je namesto zanikrnega in v izvrševanju svojih dolžnosti nemarnega učitelja Jožefa Štuheca poučeval precej časa otroke v šoli, kar naddekan Karol Jožef Kellner v svojem poročilu do škofijstva l. 1816 pohvalno omenja. Od tam je 5. septembra 1821 odšel k Sv. Marjeti na Pesnici, kjer pa ni dolgo kapelanoval, kajti že dne 11. januarja 1823 je prevzel župnijo v Limbušu. Kot župnik v Limbušu je do l. 1826 oskrboval tudi hočko dekanijo in je bil ves čas svojega 20letnega ondotnega župnikovanja tudi komisar za izpite iz veronauka na mariborski gimnaziji.

Marca 1843 je bil po posredovanju nadvojvoda Ivana, s katerim se je bil v Pekrah seznanil, imenovan nadžupnikom in okrožnim dekanom v Ptuj, kjer so ga 23. aprila t. l. inštalirali. Tam je že v naslednjem letu 1844 obhajal z veliko slovesnostjo sv. misijon v spomin na tisočletni obstanek ptujske nadžupnije.

V burnih letih 1847 in 1848 je moral Cvetko zavoljo svojega trdnega značaja in cerkvenega duha v Ptuj veliko pretrpeti. Vsled tega je prosil za ljutomersko župnijo, katero je dne 30. julija 1848 tudi dobil. Pa tudi v Ljutomeru mu je novodobna svoboda pripravila marsikatero bridko uro in ker se njegov duh ni mogel z novotarijami nikakor sprijazniti, je dne 6. avgusta 1854 rezigniral in stopil v pokoj. Zadnja leta je preživel v Mariboru pri svojem nečaku, poznejšem stolnem dekanu Jožefu Kostanjevcu, pri katerem je dne 5. julija 1859 umrl.

Najbolj priljubljen predmet mu je bila zgodovina, zraven pa se je marljivo bavil s slovanskimi jeziki, zlasti staroslovenščino je dobro poznal. Slovanski učenjaki, ki so se za slovensko narečje zanimali, so ga večkrat obiskovali; z Dobrovskim in prof. Kuhanskim je pismeno občeval o slovenskih zadevah. V Limbušu se je, kakor je bilo že omenjeno, seznanil z nadvojvodom Ivanom, ki je imel v Pekrah vinograd in ostal je ž njim vedno v prijateljski zvezi.

Kot cerkveni govornik je Cvetko tako slovel, da si je med duhovniki pridobil častno ime »slovenski Ciceron.« Svoje pridige je vselej napisal in se jih vestno naučil. Njegove rokopise pa je zadela navadna usoda slovenskih pisateljev, da so se po smrti raznesli in pokončali. Le nekaj pridig se je slučajno rešilo iz zapuščine rajnega J. Kostanjevca. Te je v »Slov. prijatelju« l. 1879 in 1880 priobčil Ivan Skuhala, takrat ravnatelj dijaškega semenišča in profesor bogoslovja.

Svoje posvetno premoženje je Cvetko sporočil na sedem štipendij revnim slovenskim dijakom ter si tudi v tem oziru zagotovil blag spomin.¹⁾

¹⁾ Slov. prijatelj, 1878, str. 523—525.

38. K l e m e n č i č A n t o n, doktor bogoslovja in župnik v Ljutomeru od 2. novembra 1854 do 11. novembra 1873.

Narodil se je dne 26. maja 1819 v župniji kapelski in je bil kot bogoslovec tretjeletnik posvečen v mašnika dne 27. julija 1843. Po dovršenih bogoslovskih študijah je prišel dne 15. avg. 1844 za kapelana k Sv. Križu na Zelenem travniku, od koder je moral že dne 6. marca 1845 v Fernico. Ker pa je dne 12. junija 1849 bil na graškem vseučilišču promoviran v doktorja bogoslovja, so ga poklicali dne 22. oktobra t. l. na vseučilišče v Gradec, kjer je namestoval profesorja nraoslovja ali moralke. Pa z novim leto 1851 je zapustil to službo in je odšel za kapelana na Kalvarienberg pri Gradcu. Odtod je dne 30. marca t. l. prišel za administratorja k Sv. Juriju na Ščavnici, od tam pa dne 14. novembra t. l. za podravnatelja v kn. šk. duhovno semenišče v Gradcu.

Dne 2. novembra 1854 je postal župnik v Ljutomeru, kjer si je kot iskren domoljub nabral nevenljive zasluge za narodno stvar. Bil je modre in prebrisane glave, jeklenega značaja in dobrega srca ter je na vso moč branil slovenske pravice. Da je ljutomerski okraj v narodnem oziru bil tako probujen, je največ njegova zasluga. Le škoda, da je s svojo preveliko darežljivostjo in z nesrečnimi špekulacijami zabredel v dolgove in tako ima ljutomerska kronika celo prav, ako trdi, da je umrl obložen z dolgovi. Sitnob ga je rešila smrt dne 11. novembra 1873.

Njegov grob kinča lep spominek z napisom:

„Dr. Anton Klemenčič,
župnik Ljutomerski
od 1. 1854—1873,
rojen 26. velik. travna 1819
umrl 11. listopada 1873.

—+—+—
Buditelj narodov
Bil vedno si goreč
Razširjal blagoslov
Za domorodno reč.
R. I. P.“

Po njegovi smrti je župnija ostala precej časa izpražnjena, da bi se ž njenimi dohodki pokrile vsaj cerkvene tirjatve.

39. Š i n k o M a t i j a, kn. šk. duhovni svetovalec in župnik v Ljutomeru od 28. februarja 1875 do 4. junija 1879. Umrl je kot vpokojenec v Središču 21. februarja 1913. O njem: M. Slekovec, Kapela žalostne M. B. v Središču, str. 108, in Kovačič, Trg Središče, str. 246—247.

40. Š r o l F r a n c, kn. šk. duhovni svetovalec in župnik v Ljutomeru od 1. septembra 1879 do 31. decembra 1885.

Bil je zakonski sin Antona Šrola, kovača na Mosteh hišna štev. 9, župnije Sv. Lovrenca v Slov. gor., in Katarine, roj. Šegula ter se je narodil dne 29. novembra 1829 ob 5. uri zaran.¹⁾

Kot bogoslovec tretjeletnik dne 27. decembra 1852 v Gradcu v mašnika posvečen je začel pastirovati dne 1. septembra 1853 kot kapelan v Arvežu. Od tod je prišel dne 1. februarja 1854 k Sv. Antonu v Slov. gor., kjer je služboval do 19. oktobra 1855, ko je bil premeščen k Sv. Petru pri Radgoni. Tam je kapelanił do 1. oktobra 1859, potem pa se je preselil k Sv. Lenartu v Slov. gor., kjer je služil osem let.

Dne 10. novembra 1867 je postal župnik v Svečini, od koder je prišel dne 1. septembra 1879 v Ljutomer. Ondi je bil dne 7. septembra 1881 imenovan za kn. šk. duhovnega svetovalca ter je umrl za pljučnico dne 31. decembra 1885, sporočivši svoje premoženje dijaškemu semenišču v Mariboru.

Na marmornatem spomeniku, katerega je dalo postaviti dijaško semenišče v znamenje hvaležnosti, se nahaja sledeči napis:

Č. g.

France Šrol,
kn. šk. duh. svetovalec
in župnik

* 29. novembra 1829

† 31. decembra 1885.

Bil je ljub Bogu in ljudem,
njegov spomin je blagoslovljen.

(Sirah 45, 1.)

R. I. P.

Postavilo dijaško semenišče Lavantinske škofije.

41. Skuhala Ivan, kn. šk. duhovni svetovalec, dekan in župnik v Ljutomeru od 25. marca 1886 do 18. februarja 1903.²⁾

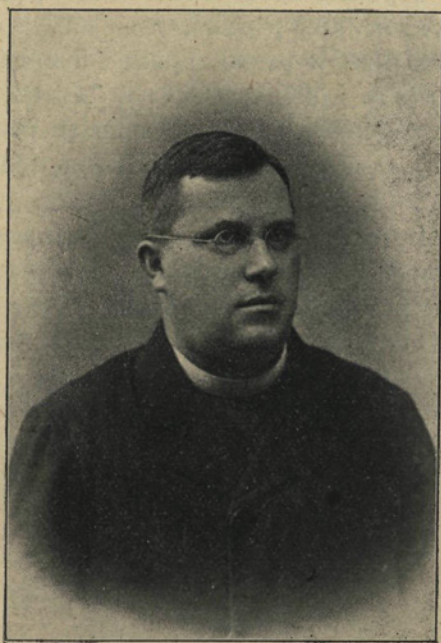
42. Jurkovič Martin, kn. šk. duhovni svetovalec, dekan in župnik ljutomerski od 12. septembra 1903 do 31. avgusta 1915. Dne 1. sept. 1915 je postal prošt v Ptuj. L. 1900 je izdal v Mariboru »Šmarnice«, l. 1903 pa istotam »Vrtec sv. devištva ali Nauki za mladenke.«³⁾

43. Ozmeč Jožef. Rojen v Obrežu pri Središču 18. februarja 1866, je postal duhovnik 25. julija 1890. Podatki o njegovem službovanju so do l. 1910 podani v knjigi »Trg Središče« in v »Voditelju« 1907, str. 317. Na ljutomersko župnijo je bil vmeščen 1. marca 1916. Dne 16. julija i. l.

¹⁾ Krstna knjiga župnije Sv. Lovrenca v Slov. gor., VII., 123.

²⁾ Obširnej življenjepis je spisal in izdal v posebni knjižici kanonik Jernej Voh. Maribor 1903. — ³⁾ Drugo o njem v »Voditelju« 1906, str. 380.

je postal duhovni svetovalec, 1. avgusta pa dekan. Kot zaslužen in delaven slovenski rodoljub je bil v začetku vojne v Ptuj u postavljen na »črno listo« tistih, ki so se imeli zapreti in postaviti pred vojno sodišče. Ptujski narodni nasprotniki so že pripravljali drhal na »sprejem« župnika Ozmece in orožniki so nekega dne meseca avgusta dobili nalog, da ga vklenjenega pripeljejo v Ptuj. Slučajno je pa tisti dan odšel k vinogradu v Haloze.

Dekan Josip Ozmec.

Domačini so mu poslali glas, naj se ne vrača, ker ga čaka aretacija. Odšel je peš skozi Haloze in Ljutomerske gorice v Ljutomer na kolodvor ter se odpeljal naravnost v Gradec in se predstavil cesarskemu namestniku, češ, tu sem, če imate kaj z menoj! Namestnik Clary se je hinavsko čudil in izvijal, kako da je Ozmec prišel na črno listo. Vendar odločen nastop Ozmečev ga je nagnil, da je ustavil vsako daljnje preganjanje.

Z velikimi upi ga je sprejela ljutomerska dekanija kot marljivega in praktičnega delavca na narodnem, gospodarskem in cerkvenem polju. V zadnjih letih svetovne vojne mu je bila izročena skrb za naše begunce z Goriškega, ki so se zatekli v ljutomerski okraj. Ob polomu je bil podpredsednik ljutomerskega narodnega sveta. Ko se je s koncem vojne in narodnim osvobojenjem odprlo širo polje njegovemu delovanju, ga

je meseca julija 1919 napadla zavratna bolezen na obistih, od katere se ni več opomogel. Iskal je sicer pomoči pri raznih zdravnikih in zdravišiških, a končno je podlegel 24. oktobra 1923 ob 10. uri zvečer.

44. **Lovrec Andrej**, župnik od 1. decembra 1924. Rojen pri Sv. Lovrencu v Slov. gor. 12. novembra 1879, posvečen v Mariboru dne 20. julija 1902. Služboval je kot kapelan v Hočah, od koder je l. 1909 prišel k Sv. Juriju na Ščavnici, od tod pa 1910, 1. avgusta, v Ljutomer, kjer je bil po odhodu Jurkovičevem in po smrti Ozmečevi provizor.

B. Kapelani.

Dušno pastirstvo v Ljutomeru je bilo že svoje dni zaradi zelo obljubljenih vasi na polju, zlasti pa z ozirom na raztresene hiše v oddaljenih hribih, precej težavno. Zato je bil župniku v pomoč ondi nameščen navadno tudi kapelan. Vizitacijski zapisnik od l. 1528 omenja enega, oni od l. 1545 pa celo dva duhovna pomočnika, katerih eden je imel ustanovljeno rano sv. mašo v župnijski cerkvi, drugi pa maše bratovščine naše ljube Gospe pri podružnici v Podgradju. Oba sta dobivala od župnika na leto — navadne plače s hrano vred vsak po 6 gl. Isti zapisnik poroča, da je tudi na gradu bila posebna kapelanija in je grajski kapelan imel za dotacijo vinograd in njivo.

Proti koncu 16. veka do druge polovice 17. stoletja je pa zaradi verskih homatij nastalo toliko pomanjkanje duhovnikov, da je le malo-katera župnija imela kapelana. V tej v verskem oziru mračni in žalostni dobi je moral tudi župnik v Ljutomeru obširno župnijo oskrbovati sam brez vsakega pomočnika. Šele l. 1664 je prišel v Ljutomer zopet kapelan.

Vsled pogodbe z dne 16. majnika 1664 je obljubil župnik **Jurij Slivar** kapelanu poleg proste hrane zrnsko zbirco v Vogričevcih in Vidanovcih. Pozneje je pobiral po celi župniji prostovoljno zbirco v zrnju in moštu, cerkev pa mu je izplačevala na teden 1 tolar in sicer iz ustanove Petra Križaniča.

Od trga je dobival župnik za kapelanovo hrano iz vinograda na Radomerščaku, katerega je bila tržanka Gera Pucher v ta namen sporočila in katerega je do konca 17. veka oskrbovala občina, potem pa cerkev, — navadno štrtinjak vina, kapelan pa 50 gl. letne plače.

Sprva je kapelan stanoval v župnišču, a ker je tamošnja soba po letih postala nerabljiva, so mu odkazali tržani stanovanje v šoli. Tam so nekateri kapelani, ki so v tej dobi imeli lastno hrano ter so zato namesto župnika dobivali od trga štrtinjak vina, točili vino. Ko pa je bilo župnišče po požaru dne 7. maja 1689 zopet postavljeno, dobil je v njem tudi kapelan primerno stanovanje.

Kakor je razvidno iz trških zapisnikov, je sprejemal v 17. veku kapelane v službo magistrat, — to pa vsikdar s sporazumljenjem župnika, kajti le v tem slučaju jih je višji duhovnik potrdil. Istotako je pa magistrat tudi slovo dal kapelanu, ki mu ni ugajal. Sploh je imel kapelan v Ljutomeru v tej dobi, ko so se tržani z župniki vedno prepirali in tožili, zelo neprijeten položaj. Pozneje pa, ko je višji duhovnik ali celo škof nastavljal kapelane, je postal tudi ljutomerski kapelan od magistrata bolj neodvisen, a zato se je večkrat zgodilo, da so mu odrekli običajno letno plačo.

L. 1722 so se Ljutomeržani s posebno pogodbo dne 7. aprila zavezali, župniku Mateju Ozmecu na ljubo in v pomoč vzdrževati še drugega kapelana, kateremu je potem blagi župnik dr. Jožef Matija Petek v svoji oporoki z dne 10. aprila 1747 z velikodušno ustanovo zagotovil obstanek in življenje.

Vsled Petkove ustanove sta bila v Ljutomeru nameščena znanprej vedno dva kapelana, ki sta imela vrhu brezplačne hrane v župnišču prstovoljno zrnko in vinko zbirco.

Ko se je število šol tako pomnožilo, da dva kapelana nista mogla več shajati, je meseca februarja 1896 ministrstvo za uk in bogočastje ustanovilo za Ljutomer še tretjo kapelanijsko službo.

* * *

Po imenu znani kapelani v Ljutomeru so naslednji:

1. Rasenfelder Vincencij, ki je dne 4. julija 1528 hodil z župnikom Klementom Reinischem in nekaterimi tržani v Radgono k vizitaciji.

2. Scherwitch Gregorij 1562.

3. Krobat Jurij 1562, kapelan v Ljutomeru, potrdi s prejšnjim dne 5. decembra prejem letne plače.

4. Tušilovič (Thoshilouitsch) Matija Pavel 1664—1665.

5. Šajnovič (Scheinouitsch) Franc 1665.

6. Bezjak (Wefsiakh) Daniel 1667.

7. Senny Franc Ksav. 1668—1670. Pozneje je bil župnik v Ljutomeru.

8. Ferenc Franc 1670.

9. Feieš Janez Štefan 20. novembra 1671, 1672—1674.

10. Falešič Matija 1672.

11. Grahovac Jan. Vinc., stričnik ljutomerskega župnika Gregorja Grahovca, 1676—1677, 1683—1684.

12. TERNONIK (Thernonigg) Fr. Adam 1677 do decembra 1681.

13. Šumi Peter, kapelan v Ljutomeru od 1681—1683, ko je bil odstavljen.

14. Križanič (Grisanec) Matija 1684.
15. Grašič Jurij 1687.
16. Marčič Janez Krst. 1687 in 1688.
17. Terbonik Lukež od 1688 do avgusta 1693.
18. Frankovič Matija od 17. avgusta 1693 do julija 1696.
19. Wazher (Baizer) Janez Krst. od julija 1696 do aprila 1697.
20. Doller Matija od aprila 1697 do marca 1698.
21. Kolenc Lukež od marca 1698 do marca 1699.
22. Kos Matej od marca 1699 do 5. decembra 1705.
23. Lamprecht Lavrencij od decembra 1705 do maja 1708.
24. Sedevesek (tudi Sedelšek) Janez od maja 1708 do nov. 1709.
25. Lesičnik (Lesiznik) Martin Ignacij od novembra 1709 do decembra 1713.
26. Bratuša Lavrencij od decembra 1713 do novembra 1714.
27. Stariha Matija od novembra 1714 do 14. januarja 1717.
28. Rapatec Janez Mihael od julija 1717 do oktobra 1728.
29. Perne Jožef Karol od oktobra 1728 do oktobra 1731.
30. Petek Matija Jožef od oktobra 1731 do junija 1733. Domačin, pozneje tudi župnik v Ljutomeru.
31. Piberšek Janez Jurij od junija 1733 do maja 1734; od 1735 do maja 1737.
32. Plošnik (Ploschnegg) Janez Primož od maja 1734 do aprila 1735.
33. Senekovič Tomaž od maja 1737 do novembra 1740.
34. Heric Boštjan Ignacij od avgusta 1737 do junija 1741.
35. Glavač Anton Jožef od novembra 1740 do 15. jan. 1744.
36. Veruc Ignacij Jakob od junija 1741 do februarja 1745.
37. Benkovič Janez od maja 1744 do 26. julija 1747.
38. Borko Andrej od februarja 1745 do aprila 1755.
39. Lašič Vid od julija 1747 do srede januarja 1748.
40. Žizek Matija Janez od druge polovice januarja 1748 do avgusta 1753.
41. Ravnak Primož Felicijan od avg. 1753 do marca 1756.
42. Škorjanec Jakob od aprila 1755 le nekatere tedne.
43. Panijan Janez Alojzij od junija 1755 do 18. dec. 1761.
44. Kampuš Jakob od 20. marca 1756 do januarja 1759.
45. Panijan Janez Krst., stričnik prej omenjenega Janeza Alojzija, od maja 1759 do decembra t. l.
46. Kranjc Jožef Janez od decembra 1759 do februarja 1762. Pozneje župnik.

47. Korošec Jurij od novembra 1760 do marca 1761. Potem od junija 1764 do svoje smrti 12. oktobra 1768.

48. Herič Janez Krst. od marca 1761 do maja 1762.

49. Kurnik Jernej od februarja 1762 do decembra 1763.

50. Martinič Jernej od maja 1762 do septembra 1770.

51. Schweinzer Boštjan od decembra 1763 do 20. marca 1764.

52. Slana Blaž od 20. marca 1764 do 14. aprila t. l.

53. Poljanec Matej od 15. oktobra 1768 do marca 1773.

54. Bizjak Matija od septembra 1770 do junija 1772.

55. Jelen Matija, bakalar¹⁾ bogoslovja, od jun. 1772 do jun. 1777.

56. Kikl Anton Jožef od marca 1773 do julija 1781.

57. Haffner Anton od junija 1777 do 26. januarja 1795.

58. Šeruga Jurij od julija 1781 do junija 1797.

59. Ojnik Mihael od 26. januarja 1795 do septembra 1800.

60. Jaklin Mihael od 3. septembra 1800 do 15. oktobra 1802.

Pozneje župnik in dekan v Ljutomeru.

61. Kosi Blaž od novembra 1802 do novembra 1806.

62. Antolič Vid od 5. novembra 1806 do oktobra 1813.

63. Petovar Jožef Filip od 5. nov. 1809 do 15. aprila 1812.

64. Zadergal Matija od 8. maja 1812 do 20. novembra 1813.

65. Viličnjak Martin od 20. novembra 1813 do 1815.

66. Cvetko Franc od decembra 1813 do oktobra 1814. Bil je pozneje župnik in dekan v Ljutomeru.

67. Poljanec Štefan od 20. oktobra 1814 do novembra 1817.

68. Kureš Filip od druge polovice julija 1815 do 1. aprila 1816

69. Rubin Anton od druge polovice okt. 1816 do 18. jun. 1819,

ko je umrl.

70. Golob Jurij od novembra 1817 do decembra 1822.

71. Donau Janez Jurij od septembra 1819 do februarja 1821.

72. Zemljič Jakob od februarja 1821 do 1. maja 1822.

73. Vrbnjak Franc od decembra 1822 do novembra 1828.

74. Grosskopf Matija od 26. avgusta 1828 do 24. sebr. 1836.

75. Kocmut Jožef od septembra 1830 do avgusta 1848.

76. Fras Franc od 24. februarja 1836 do 15. oktobra 1838.

77. Bežan Matija od septembra 1838 do 6. januarja 1848.

78. Ozmec Janez od 15. oktobra 1838 do 14. januarja 1840.

79. Lipuš Rajmund od maja 1840 do 1. oktobra 1842.

80. Bratuša Emerik od 1. oktobra 1842 do 18. avgusta 1845.

81. Holc Jakob od 18. avgusta 1845 do 25. novembra 1846.

¹⁾ Bakalar je nižja stopnja akademične časti pred doktoratom.

82. Trstenjak Davorin od 25. novembra 1846 do 18. maja 1847.
83. Šetor Peter od 16. julija, 1847 do 10. februarja 1849.
84. Ferik Matija od 6. januarja 1848 do 7. novembra 1851.
85. Dolinar Matija od 10. septembra 1848 do 18. januarja 1855.
86. Raič Božidar od 26. oktobra 1850 do 23. aprila 1851.
87. Suhač Anton od 23. aprila 1851 do 30. marca 1852.
88. Maučič Jožef od 30. marca 1852 do 4. julija 1854.
89. Ferlan Andrej od 20. septembra 1852 do 6. oktobra 1854.
90. Simonič Janez Nep. od 6. septembra 1854 do 5. avg. 1857.
91. Vuk Andrej od 23. julija 1854 do 19. oktobra 1864.
92. Rajšp Janez od 21. januarja 1855 do 1. maja 1861.
93. Vogrin Mihael od 5. avgusta 1857 do 2. decembra t. l.
94. Toplak Franc od februarja 1858 do aprila 1860.
95. Repotočnik Rajmund od 29. avgusta 1860 do 15. nov. 1861.
96. Ermenec Franc Sal. od novembra 1861 do septembra 1866.
97. Antolič Ivan od 19. oktobra 1864 do 1. oktobra 1872.
98. Berglez Ivan od 1. septembra 1866 do oktobra t. l.
99. Vojsk Jožef od 29. oktobra 1866 do 4. julija 1868.
100. Simonič Janez Evang. od septembra 1867 do 4. julija 1868,
zopet od 25. marca 1879 do 1. julija 1883.
101. Merčnik Anton od 4. julija 1868 do 1. marca 1875.
102. Ozmec Franc od 1. oktobra 1872 do konca avgusta 1875.
103. Meško Martin od 11. decembra 1873 do 12. avgusta 1875.
104. Napast Martin od 12. avgusta 1875 do 1. maja 1881.
105. Štuhec Marko od avgusta 1875 do 21. septembra 1879.
106. Jurkovič Martin od 1. maja 1881 do 12. maja 1883. Pozneje
župnik in dekan ljutomerski.
107. Osenjak Martin od 12. maja 1883 do 11. februarja 1891.
108. Šoštarič Ferdinand od 4. junija 1883 do 30. julija 1890,
med tem tudi četrto leta provizor.
109. Bohanec Ivan od 1. avgusta 1890 do 15. oktobra 1892.
110. Wenig Karol od 12. februarja 1891 do 24. avgusta 1893.
111. Pajtler Ivan od 15. oktobra 1892 do 28. januarja 1894.
112. Vaupotič Matija od 25. avgusta 1893 do 3. sept. 1894.
113. Ozmec Jožef od 29. januarja 1894 do 28. novembra 1897.
Pozneje župnik in dekan ljutomerski.
114. Brglez Franc (mlajši) od 4. sept. 1894 do 31. jan. 1900.
115. Osenjak Matej od 28. novembra 1897 do srede jan. 1898.
116. Weixl Jožef od 9. februarja 1898 do 15. septembra 1899.
117. Srabočan Anton od 15. septembra 1899 do 1. dec. 1904.
118. Ciuha Ferdinand od 31. januarja 1900 do 30. aprila 1912

119. Kociper Janez Evang. od 1. avg. 1902 do 15. sept. 1907.
120. Škamlec Ignacij Lojol. od 1. dec. 1904 do 31. jul. 1910.
121. Lovrec Andrej od 1. avgusta 1910. Sedaj župnik ljutomerski.
122. Barbič Mihael od 1. avgusta 1914 do 1917.
123. Živortnik Pavel od 1. avgusta 1917 do 31. julija 1920.
124. Ferik Mihael od 1. avgusta 1920.
125. Zadavec Matija od 1. avgusta 1917 do 31. julija 1924.
126. Jerič Janez od 1. avgusta 1924.
127. Pajtlar Janez od 1. avgusta 1925.

3. Cerkve in kapele.

A. Župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika.

a) Opis sedanje cerkve.

Župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika je visoka in prostorna zgradba, obrnjena proti vzhodu. Že po zunanji obliki lahko vsakdo spozna, da je prezbitarij z gotskimi podporniki, kritimi z napoševno enostransko strešico, iz starejše dobe, kakor ladija z golimi, enoličnimi in gladkimi stenami in velikimi četvero kotnimi okni. Na prezbitariju, ki se končuje s tremi stranmi osmeroogelnika, se dobro poznajo sledovi prvotnih gotških oken, ki so jih v poznejši dobi spremenili v četvero kotna. Pod okni je krog in krog stavbe izpeljan opasni zidec (Kiffsims), ki se ovija tudi krog podpornikov.

V cerkev vodi troje vrat — od zahodne, južne in severne strani, pa tudi iz žagrada na južni strani prezbitarija sta dva vhoda v cerkev. Glavni vhod je od zahodne strani, kjer se pri velikih vratih opaža nenavadno debelo zidanje, ostanek nekdanjega stolpa. Sedanji zvonik je prizidan ob severni strani prezbitarija. Prezbitarij meri v dolgosti 12 m, v širokosti pa 6.3 m. Ima gotski zvezdast svod, ki sloni na služnikih, katerih sklepniki so okrašeni z kamenoseškimi znamenji. L. 1874 so bile stene in svod v prezbitariju poslikane na fresko. Osredje je 19 m dolgo in 19 m široko, ima torej obliko štirikota in je razdeljeno v tri enako visoke ladije, katerih srednja je širja. Križasti svodi slonijo na štirih visokih slopih. Šest velikih četvero kotnih oken — tri na južni in tri na severni strani — razsvetljuje osredje. Na zahodni strani je pevski kor, sloneč na štirih slopih, nanj vodijo lesene stopnice od moške in ženske strani.

Zvonik je bil svoje dni lastnina tržanov, ki so tu imeli svoj trški arhiv. Do l. 1885 je bil le malo višji od cerkvene strehe. Imel je piramidalno obliko in je bil z opeko krit. Omenjenega leta so ga pa po priza-

devanju župnika Šrola za pet metrov povišali in mu napravili visoko šiljasto streho iz kositra.

V zvoniku je do vojne rekvizicije viselo pet zvonov. Največji je tehtal 22 stotov 60 funtov in je imel napis: »Zu Gottes Lob und Ehre hat mich gegossen Martinus Feltl in Gratz anno 1773.« Drugi je imel napis: »Ecce signum, crucis, fugite partes adversae, vicit Jesus, leo de tribu Juda. Medardus Reig in Gratz hat mich gossen anno 1689.« Na tretjem se čita: »Per intercessionem s. Sebastiani, s. Rochi et s. Floriani a fulgure et tempestate libera nos Domine. Medardus Reig in Gratz hat mich gossen 1689.« Četrti je imel napis: »Johann Feltl in Gratz anno 1838.« Peti in najmanjši s podobo sv. Barbare je bil kupljen l. 1885 in je imel napis: »Kupila me je mladina župnije Ljutomerske. Vžil me je Janez Dencl v Mariboru 1885.«

Nove zvonove je naročil še dekan Ozmec, a so bili blagoslovljeni šele na Cvetno nedeljo l. 1924. So trije: Prvi »Dis« tehta 1170 kg, drugi »Gis« 460 kg, tretji »H« pa 290 kg. Stari zvon, ki je ostal in je sedaj kakor preje drugi po teži, ima glas »Fis.« Stali so vsi trije 96.965 din.

Sedanji žagrad na južni strani prezbiterija in oratorij nad njim so prizidali za časa župnika Jaklina (1816—1847), kakor se pripoveduje, proti njegovi volji, zato ni hotel cerkvene oprave preseliti v nov žagrad, marveč šele njegov naslednik Fr. Cvetko.

Cerkev ima pet oltarjev, veliki oltar in štiri stranske. Nastavek velikega oltarja je napravljen v priprostem preporodnem slogu, izdelal ga je podobar Holcinger v Mariboru l. 1797, slikar I. Jandl v Gradcu pa je napravil novo sliko sv. Janeza Krstnika. L. 1810 ga je radgonski pozlatar Simon Adamec pobarval in pozlatil. Celo delo je stalo 2660 gl. dun. vr. Sredi nastavka je velika slika sv. Janeza, ki krščuje Zveličarja v reki Jordanu. Napravil jo je graški slikar Beyer pred birmo l. 1856. Ob isti priliki je napravil imenovani slikar tudi sliki Srca Jezusovega in Marijinega. Na evangeljski strani sta kipa očeta Janezovega, Caharija in apostola Petra, na listni ali moški strani pa matere Elizabete in apostola Pavla. Vrh oltarnega nastavka je kip Boga očeta, obdan od angelov. Velik tabernakelj je ves pozlačen in dokaj okusno napravljen.

Ob koncu stranske ladije na moški strani je priprost oltar sv. Jožefa s precej umetniško sliko. Somerno s tem oltarjem je na ženski strani oltar sv. rožnega venca, napravljen l. 1737, barval ga je Franc Anton Ramschüsl, podobo rožnivenške kraljice je naslikal slikar Tanner v Gradcu l. 1856. V južni stranski ladiji tik vrat je oltar sv. Križa z misijonskim križem, postavljen in blagoslovljen 25. aprila l. 1741; napravil ga je Franc Abraham Sgakhar, podobar v Lipnici, za 100 gl., slikar Matija Marchl v Gradcu pa ga je pobarval za 170 gl. V severni

ladiji je oltar sv. Janeza Nepomučana, l. 1740 kot stari oltar prenovljen in posvečen temu svetniku. Med Jožefovim oltarjem in slavolokom, ki loči ladijo od prezbitorija, je pridiznica, postavljena l. 1719. Krstni kamen, izklesan iz rdečega porfirija, je pod korom na ženski strani.

Orgle z 12 spremeni je napravil l. 1737 Jurij Miteregger, orglarski mojster v Gradcu, za 300 gl.; bile so že večkrat popravljene, a l. 1901 je 7. junija na neznan način nastal ogenj na koru in orgle so postale žrtev plamena. K sreči se je ogenj pravočasno opazil in pogasil, drugače bi bil vpepelil celo cerkev. Nove orgle je napravil Jožef Brandl v Mariboru za 3000 gl.

Med razno znotranjo opravo, ki nima kake posebne umetniške vrednosti, so omeniti lestenci in bandera kot spomini na nekdanje rokodelske zadruga ali cehe. Prvi lesteneč (od vhoda) v srednji ladiji je iz navadne pločevine in ga je dala napraviti kovaška zadruga l. 1844. Na robovih podkve, ki služi kot ročaj pri potezanju lestence, so vrezana imena takratnih mojstrov: Jožef Eisenbichler iz Radgone (menda načelnik), I. Kopun, Alojz Brumen, O. Voršič, Klabučar, Galla, eno ime je nečitljivo. V ženski stranski ladiji je lesteneč iz medi čevljarske zadruga, v moški pa skupno mizarjev, tesarjev in lončarjev.

V duhovnišču visi masiven lesteneč iz medenine tkalske zadruga iz l. 1772. Pri požaru l. 1901 so lestenci popadali na tla, ker so ožeta že pregorela.

Na ženski strani glavne ladije je zastava čevljarske zadruga zelene barve; na eni strani je patron čevljarjev sv. Ehrhard, na drugi strani pa sv. Trojica z vzklikoma: »Prosi za nas! Usmili se nas!« Ta zastava je ob enem last krojaške zadruga. Napraviti sta jo dali obe zadrugi za 100 gl. l. 1893, ker je stara bila že čisto raztrgana.

Vsled vročine pri požaru l. 1901 je odpadel v srednji ladiji ves omet, deloma tudi v stranskih. Cerkev je trebalo na novo ometati in poslikati. Slikarsko delo je prevzel slikar Franjo Horvat v Gornji Radgoni za 2800 K.

Prezbitorij je nanovo poslikal v l. 1922 slikar Anton Čeh v Ljutomeru, ta slikarija je na presno. Nanovo so poslikane samo stene; strop je ostal kakor preje. Na evangelijski strani so na steni tri velike slike. Prva predstavlja obglavljenje sv. Janeza Krstnika, druga prizor, ko v puščavi sv. Janez Kristusa pozdravlja z besedami: »Glejte Jagnje božje«, tretja pa trenutek, ko se v templju prikaže angel Cahariju in mu oznaní Janezovo rojstvo. Na gornjem vrhu stene so na obeh straneh še po štiri slike in sicer na evangelijski strani štirje veliki preroki, na listni pa štirje evangelisti. Na notranji steni loka, ki loči prezbitorij od ladje, so

še tri slike in sicer predstavlja srednja Zveličarja, stranski pa apostola Petra in Pavla. Vse delo je stalo 26.300 kron. Istočasno je bil prenovljen tudi glavni oltar. Delo je izvršil pozlatar Fr. Zamuda od Sv. Križa na Murskem polju za 25.000 kron.

b) Prvotna cerkev.

O početku Ljutomerske cerkve se je med narodom ohranila ljubka pravljica, vredna, da jo tukaj objavimo.

Pred več ko tisoč leti je bil kraj, kjer sedaj stoji trg Ljutomer, še obraščen z gosto šumo, kjer so brezskrbno živele razne divje živali. V Dolnjem gradu je bival grof, ki je rad zahajal na lov. Prigodilo se je, da je prišel nekega dne na prostor sedanje Ljutomerske cerkve ter se je utrujen vlegel v senco košatega hrasta. Ni dolgo počival, ko zasliši nad seboj neko šumenje. Ko se ogleda kvišku, vidi, kako požrešen jastreb podi belega goloba. Uboga ptica se grofu usmili. Hitro vzame lok, nastavi puščico, nategne, pomeri in puščica sfrči po zraku ter dohiti jastreba. Smrtno zadet, pade predrzni ropar na zemljo. Golob pa leti nizdol h grofu ter mu sede na ramo. Grof vzame golobčka v roko ter gladi njegovo mehko, snežnobelo perje. Tu zagleda okoli vratu privezано zlato nit, na niti pa pripet majhen bel papir. Pogleda papir, a kako se začudi, ko zagleda na njem podobo sv. Janeza Krstnika, ki krščuje Zveličarja v reki Jordanu. Grof odveže ptiču zlato nit in golobček odleti. V spomin na ta dogodek je dal grof ondi sezidati kapelico v čast sv. Janezu Krstniku. Okoli te kapelice so se potem naselili ljudje in tako je nastal Ljutomer. Kapelica je sčasoma razpadla, a prebivalci so sezidali novo in večjo.

Zopet drugi pripovedujejo, da je dolnjegrajski grof, ki je rad zahajal na lov, prišel nekega dne na kraj sedanje cerkve. V goščavi je zasačil medveda. A ko je sprožil nanj, ga je slabo zadel. Ranjeni kosmatinec se z groznim rjojenjem spusti za grofom, ki se skrije pred zverjo v nekem votlem hrastu. Ko medved prisopiha do hrasta, voha na vse strani ter se spenja po drevesu, v katerem je čepel grof skrit. Videč, da zanj ni rešitve, stori obljubo, da bo ondi postavil cerkev, ako ostane pri življenju. Kosmatinec se sčasoma umiri ter šepa naprej po hosti, dokler vsled izgubljene krvi ne pade. Grof je kmalu potem izpolnil obljubo in postavil cerkev, posvečeno njegovemu imenjaku sv. Janezu Krstniku. V spomin na ta dogodek so Ljutomeržani v svoj grb vzeli medveda na verigi.

Prvotna cerkev sv. Ivana Krstnika je stala brez dvoma tam, kjer je glavna ladija sedanje cerkve. Zidana je bila v romanskem slogu ter je bila 19 metrov dolga in nekaj čez 6 metrov široka. Imela je proti vzhodu

apsido z glavnim oltarjem, na zapadno stran pa glavni vhod in predložen močen zvonik.

Ker se je sčasoma prebivalstvo zelo pomnožilo, je postala prvotna cerkev vsekako premajhna. Zato so jo že v prvi polovici 15. veka zdatno povečali. Odstranili so namreč staro apsidno ter prizidali v takrat običajnem gotškem slogu 12 metrov dolgi sedanji prezbiterij. V tisti dobi so postavili tržani na severni strani prezbiterija precej visok zvonik. V njem je v pritličju bila prva kapela, katero so v poznejših letih spremenili v žagrad. Nad njo je bila obokana, proti ognju varna sobica, v kateri je trg shranjeval denar, dragocenosti, listine o svoboščinah in druga važnejša pisma. Ključ do te sobe se je izročil vsakateremu županu na dan volitve. Ta soba se še zdaj imenuje »Šackamra.«

V prezbiteriju so imeli lastniki Dolnjega grada majhne grobnice. Ondi so pokopali tudi župnike, v ladiji pa druge odlične osebe.

Okoli cerkve je bilo pokopališče z zidom obdano.

O tej prvotni cerkvi poročajo razni zapisniki marsikaj, pa vendar ne toliko, da bi mogli podati natančen opis cerkve. Zato podamo po časovnem redu le dotična poročila.

L. 1410 »am hl. Pfüingsabendt« je Rudolf Lasberški ustanovil v cerkvi sv. Ivana »večno vsakdanjo rano mašo.«¹⁾

L. 1414, dne 21. marca, je Janez Lokavski prodal cerkvi sv. Ivana v Ljutomeru mlin na Ščavnici zunaj trga.²⁾

L. 1459, v pondeljek po Svečnici, so v cerkvi sv. Ivana pokopali lastnika Dolnjega grada, viteza Jurija Schweinbecka, katerega nagrobni spomenik se še vidi na listni strani velikega oltarja.

L. 1478, na dan sv. Mihaela, sta cerkvena ključarja tržanu Ulriku Pernerju prodala hišo, katero je bil rajni magister Matej Cimerman sporočil cerkvi.³⁾

L. 1582, dne 6. oktobra, je bila Sara, soproga Miklavža barona Alapiča, lastnika Dolnjega grada, v prezbiteriju pokopana. Čez štiri leta, dne 3. decembra 1586, so pa soproga pokopali.⁴⁾

L. 1593 je vsled naročila solnograškega nadškofa Bolfenka prišel sekovski škof Martin Brenner v Ljutomer ter je v tamošnji cerkvi posvetil dva oltarja in delil zakrament sv. birme.⁵⁾

L. 1594 so v grobnico v prezbiteriju položili Reichhardta Liechtenstainskega, solastnika Dolnjega gradu, ki je dne 4. julija t. l. umrl v Petrinji. Njegov nagrobnik je vžidan v južno notranjo steno prezbiterija.

¹⁾ Eine ewige vnd täglich haltende Fruehemeß. Listina v škofijskem arhivu v Mariboru.

²⁾ in ³⁾ Hofrichter, Luttenberg, 36 in 37. — ⁴⁾ S. Povoden, Hauptpfarrliches Geschichtsbuch, str. 105. — ⁵⁾ Knezoškofijski arhiv v Gradcu.

L. 1605 so cerkev oplenili in zelo poškodovali Turki, a z združenimi močmi so jo župljani kmalu popravili. Ko je l. 1607, dne 12. junija, prišel sekovski škof Martin zopet v Ljutomer ter si natančno ogledal cerkev, je našel v njej pet oltarjev, pa na nobenem razpela.¹⁾

L. 1616 je cerkev dobila nov tlak. Vsled sklepa občinskega odbora z dne 17. junija t. l. je moral v ta namen dati vsak tržan 1 gl., želar 15 kr., oženjen gostač pa 1 šiling. Denar sta pobirala tržana Jernej Tull in Mat. Albertič.²⁾ V tem letu sta bila najbrž postavljena tudi dva nova oltarja, kajti sekovski škof Jakob Eberlein, ki je cerkev 13. oktobra 1617 obiskal, je našel v njej 7 oltarjev. O teh povdarja zapisnik, da so bili vsi posvečeni in s potrebnimi rečmi dostojno opremljeni.

Presveto Rešnje Telo je bilo shranjeno na posebnem kraju; zato je škof ukazal, naj se napravi primeren tabernakelj in postavi na glavni oltar.

Ker v cerkvi ni bilo spovednice, ampak se je v žagradu spovedovalo, so morali v cerkvi postaviti spovednico.³⁾

L. 1626 so se vršile v cerkvi večje poprave, za katere je dežela dovolila precejšnjo podporo.⁴⁾

L. 1629 je bila v cerkvi pokopana Marija Ana, soproga Petra Draškoviča, lastnika Dolnjega gradu, ki je 52 let stara umrla dne 20. nov. 1629.⁵⁾

L. 1642 so spravili tržani nov oltar, katerega je napravil neki mojster v Ptuj.

L. 1644 so Ljutomeržani kupili nov zvon, katerega je sekovski škof dne 10. maja 1644 posvetil.⁶⁾

Po slavni zmagi čez Turke pri Sv. Gothardu dne 1. avgusta l. 1664 so hoteli tudi Ljutomeržani postaviti v župni cerkvi Materi božji hvaležni spomin. V ta namen so se zbrali dne 1. decembra t. l. popoldne na rotovžu ter sklenili, na mesto oltarjev sv. Andraža in naše ljube Gospe, ki sta bila zelo stara in »von alter Manier« (menda še gotiška), postaviti nov oltar blažene Device Marije. V ta namen je obljubil Adam Scheith, takratni cerkveni ključar, 20 tolarjev, Julijan Goman 10 tolarjev, Pavel Wichs 4 tolarje in Lukež Lukman 4 tolarje. Ako bi kateri teh poprej umrl, se ima dotični znesek izplačati iz njegove zapuščine.⁷⁾

L. 1670 so cerkev znotraj pobelili ter napravili tri nove klopi na moški strani. Lipniški mizar je dobil za klopi in za nastavek na krstnem kamenu 48 gl. V tem letu je tesar pokrpal streho na zvoniku ter nanj postavil petelina.

¹⁾ Deželni arhiv v Gradcu. — ²⁾ Knezoškofjski arhiv v Gradcu.

³⁾ in ⁴⁾ Knezoškofjski arhiv v Gradcu.

⁵⁾ Beiträge z. K. steiermärkischen Geschichte 1879, 161.

⁶⁾ Sim. Povoden, l. c. — ⁷⁾ Deželni arhiv v Gradcu.

L. 1671 so napravili pridižnico in zunaj na pokopališču kostenjak.¹⁾

L. 1674, dne 9. aprila, je urar prosil, bi-li smel uro popraviti in postaviti v veliki zvonik. Zahteval je za to le 35 gl. brez hrane ter obljubil, da bode delo do binkoštnih praznikov zgotovil. Tržani so njegovo ponudbo sprejeli ter slikarju in mizarju za vsak kazalnik obljubili 1 gl. 40 kr., potem še zajutrek in za južino bokal vina. Pa slednji je za dva kazalnika zahteval 10 gl.; vsled sklepa z dne 10. junija t. l. so mu dali le 8 gl.

Istega leta dne 11. maja so tržani enoglasno sklenili, naj cerkovnik zaradi hude ure spi po letu v malem zvoniku nad cerkvenimi vrati, da bo mogel pravočasno zvoniti, če se bliža huda ura. Iz tega poročila razvidimo, da je cerkev imela takrat dva zvonika. Vischerjeva slika Ljutomera nam kaže le enega. Najbrž je bila ta slika napravljena l. 1690, šele po povečanju cerkve, ko je zvonik na severni strani prezbiterija, ki je omenjenega leta pogorel, bil znatno znižan.

L. 1674 je cerkev dobila nove klopi in pridižnico. Delo je zgotovil za 60 gl. lipniški mizar Juriy Friderik Kösler. Voznina do Mure in po splavih do Krapja je stala 8 gl. 15 kr.; vrh tega je mizarski mojster dobil 3 tolarje »likofa.« Vsi stroški so vsled računa z dne 9. oktobra 1674 znašali 12 gl. 45 kr.²⁾

V naslednjem letu (1675) se je v Ljutomerski cerkvi vršila izvanredna slavnost. Dne 24. novembra t. l. je namreč priyor dominikanski v Novem kloštru, p. Dominik pl. Moškon, vpeljal bratovščino sv. rožnega venca in, kakor zapisnik povdarja, udeležilo se je prve procesije mnogo domačih in tujih ljudi.

Zaradi preteče kuge so tržani dne 17. februarja 1679 sklenili, spraviti za Polenšak novo bandero, ker je staro bilo že zelo poškodovano.

Dne 25. oktobra 1685 je dvorni kancelar, graščak branečki, baron Mauerburg, sporočil za zgradbo ali povečanje cerkve sv. Ivana v Ljutomer 400 gl. in 2 pečnici opeke.

c) Povečava in oprema cerkve.

Lapajne trdi,³⁾ da je cerkev v Ljutomeru dobila sedanjo obliko leta 1717 ali leto poprej; iz tega namreč, ker je bila omenjenega leta posvečena, se je sklepalo, da je zadnji večji del bil cerkvi takrat prizidan. To pa ni tako. Iz cerkvenih računov je namreč razvidno, da se je to zgodilo že v letih 1688 do 1690.

Zidati novo cerkev, ali pa vsaj zdatno povečati staro, je bila že dolgotrajna želja Ljutomeržanov, a zaradi vednega strahu pred Turki in njihovo

¹⁾ Cerkveni računi. — ²⁾ Deželni arhiv v Gradcu.

³⁾ Zgodovina štajerskih Slovencev, 290.

vimi zavezniki Kruci, zlasti pa zaradi hude kuge, ki je bila tudi Ljutomer večkrat obiskala, so delo odlagali od leta do leta. Ko pa je Andrej Raputh l. 1686 nastopil župnijo, je nagovoril župljane, da so se urno lotili dela. Že l. 1687 so napravili precej opeke ter ukrenili vse potrebno, da bi se delo moglo l. 1688 pričiti in l. 1689 dokončati. Po načrtu bi se imela ladija prvotne romanske cerkve podreti in postaviti novo osredje s tremi ladjami, majhen zvonik na zapadni strani pa dozidati. Zidarsko delo je prevzel Jakob Schmerlaub, zidarski mojster v Gradcu, tesarsko tesarski mojster v Lipnici Adam Dellacher in kamenarsko kamenar Matjaž Khuchler v Lipnici.

Brez dvoma bi se vse delo bilo po načrtu ob določenem času izvršilo, ko bi ne bila vmes prišla nepričakovana nezgoda.

L. 1688 so pred vsem napravili močen temelj. Pri tej priložnosti so izkopali mnogo mrtvaških kosti, katere je moral grobar zakopati v posebno jamo. Za to je bilo treba 6 težakov po 9 kr. na dan, skupaj 54 kr.

Kamenje so lomili na raznih krajih. Pri Eibiswalnerjevem vinogradu na Mrzlem polju so ga nalomili 5 kubičnih sežnjev, kar je stalo 7 gl. 30 kr.; pri Andreja Fluherja vinogradu poldrugi seženj za 1 gl. 52 kr, na Radomerščaku pri vinogradu podpolokovnika pl. Amenzage 4 sežnje za 5 gl., pri Lukaču v Kumerski grabi 4 sežnje za 5 gl. Tudi baron Mauerburg je dal brezplačno 14 kubičnih sežnjev kamenja. Več kot 200 voz je bilo treba, da so kamenje spravili k cerkvi. Vsi stroški za kamenje so l. 1688 znašali 33 gl. 54 kr.

Vapna so l. 1688 kupili 40 štrtinjakov po 2 gl. štrtinjak, in sicer pri Sv. Duhu 30 štrtinjakov in v Radgoni 10 štrtinjakov; razen tega so dali še doma vapno žgati. Za vapno so izdali l. 1688 skupno 96 gl. 45 kr. 2 pf.

Ker so nameravali staro osredje že proti jeseni podirati, so prezbitrij obili z deskami in obok močno podprli, kar je stalo 16 gl. 9 kr.

Zidarji, katere je nadzoroval polir Mihael, so v tem letu zaslužili skupno 44 gl. 46 kr.

Ker je nastopila rana zima, so morali z delom že oktobra prenehati. Zato pa so spomladi l. 1689 že pred Veliko nočjo začeli z delom. Kamenje so lomili na Strmecu, v Kumerski grabi, na Slamnjaku in nalomili skupno 22 sežnjev, vrh tega je daroval Blaž Ilija v Hermancih 7 sežnjev. Skupni stroški za kamenje so l. 1689 znašali 26 gl. 13 kr. 2 pf.

Prve dni maja je začel tesar Sršen s svojimi ljudmi podirati staro cerkev. Orgle, oltarje, podobe in drugo cerkveno opravo, kar je bilo v osredju cerkve, so spravili v zidano in z deskami krito bajto na zapadni strani cerkve. Iz zvonika so spustili velik zvon. A ko so hoteli dne 4. maja iz zvonika vzeti še dva manjša zvona, je nastal v trgu požar, ki se je tako

naglo razširil, da je v kratkem času bil ves trg v plamenu. Vnelo se je tudi župnišče in dasi so delavci pri cerkvi branili, kolikor so mogli, niso mogli zabraniti, da bi se ne bila vnela tudi napol podrta cerkev. Ogenj je uničil streho na prezbiteriju, oba zvonika in ves les, kar ga je bilo pripravljenega za novo cerkev. Tudi zvonova sta se raztopila. Ta nepričakovana nesreča je sicer Ljutomeržane zelo potrla, a pričetega dela vendar niso opustili.

Pred vsem so zopet obili z deskami prezbiterij, v katerem je ostal glavni oltar nepoškodovan, potem so 4 težaki iz oboka pospravili potrto opeko in ožgana bruna, da so mogli tesarji napraviti streho z desk za največjo potrebo. Majhni zvonik so toliko popravili, da so potegnili vanj veliki zvon ter ga z deskami pokrili.

V Gradec so poslali posebnega sela k zvonarju Reig-u, da bi prišel gledat, kaj bi se storilo z raztopljenima zvonoma. Dotični sel je dobil za pot v Gradec 45 kr. iz cerkvene blagajnice. Zvonar je takoj poslal svojega pomočnika v Ljutomer in bilo je treba 85 težakov, da so raztopljeno kovino izpod pepela in razvalin pobrali, oprali in raztopili. Očiščene kovine so še dobili 15 centov in 14 funt., kar je neki nemški voznik zapeljal v Gradec ter za to zaslužil 10 gl. 30 kr. Zvonar je vrh tega za dva nova zvona dobil 45 gl. Nova zvona je pripeljal po Muri do Mote, od tam pa so ju na vozu zapeljali v Ljutomer.

Vsi stroški za zvona so znašali 107 gl. 44 kr. 2 pf.

Med tem so zidarji marljivo delali ter so s kamenarjem iz Lipnice, ki je napravil stopnice, prage in podboje, zaslužili skupno 321 gl. 15 kr. 2 pf.

Za deske, late in drugi potrebni les so izdali 136 gl. 6 kr. 2 pf., za žreblje in drugo železo 10 gl. 7 kr. 2 pf., za tesarje in težake 156 gl. 13 kr.

Opeke so iz Cezanjevec pripeljali 23 voz, a plačali so le 1600 strešnikov, 700 žlebnikov in 650 opek za tlak, kar je znašalo 63 gl. 39 kr.; vso drugo opeko so dobili ali od Mauerburga, ali pa sami napravili.

Pozno v jesen je bila cerkev pokrita in drugo leto 1690 so jo zgotovili, le zvonik na zapadni strani je ostal nezgotovljen, v gornjem delu lesen in z deskami obit.

Od konca 17. do zadnje četrti 18. stoletja so ohranjeni natančni računi o popravilih in nabavah pri ljutomerski cerkvi in podajajo marsikaj tudi za zgodovino drobne umetniške obrti, a tu se moramo omejiti le na najvažnejše reči.

Ker so vsled požara stroški pri cerkvi zelo poskočili, je prosil župnik Andrej Raputh l. 1689, da bi smel prodati dva cerkvena vinograda, namreč na Mrzlem polju in v Stanovnem, kar se mu je tudi dovolilo.

Kmalu potem — julija 1690 — je župnik Raputh umrl in sledil mu je Miklavž Pergoznik. Ob njegovem času so vsled trškega sklepa z dne 13. decembra 1690 pokopališče okoli cerkve z deskami zagradili.

V naslednjem letu je dobila cerkev dva nova oltarja, namreč sv. Jožefa in sv. Antona Padovanskega. Za prvega je dal tržan Janez Mülpacher s svojo soprogo Marijo 200 gl., za drugega pa je Janez Varašič obljubil 300 gl. s pogojem, da morajo za to njega in njegovo soprogo Magdaleno pokopati v cerkvi pred tem oltarjem.¹⁾

L. 1702, dne 16. februarja, je cerkev obiskal Franc Ernest baron Rehling, višji duhovnik v Straßgangu. Pri tej priložnosti je bilo predvsem ukazano, da se v cerkvi pri zadnjih vratih napravi dve spovednici. Ker je neobhodno potreben tudi božji grob, naj kapelan pobira zanj po hišah. Obleko za azistirane maše naj kupi bratovščina sv. rožnega venca. V cerkvi naj se takoj v prezbiteriju napravi omrežje, da ljudstvo ne bode moglo k oltarju, kjer le duhovnika moti. Pridižnica naj se prestavi na steber pred oltarjem sv. Jožefa.

Se li je vse takrat izpolnilo, nam ni znano.

L. 1704 so cerkev oropali in oskrunili divji Krucci, ki so pobrali dragocenosti, oltarje razdejali in sežgali, v prazno cerkev pa postavili konje. Ko so te divjake s pomočjo Radgončanov odpodili, so oskrbeli cerkev z najpotrebnejšo opravo in sekovski knezoškof Jožef Dominik grof Lamberg je dne 27. aprila 1717 cerkev sv. Ivana Krst. slovesno posvetil in dva oltarja v njej, namreč oltar sv. Jožefa in Rožnega venca, popoldne pa birmal 2707 vseh.

Vladika je pri tej priložnosti izrazil župniku nasproti željo, naj bi se eden ali drugi zvonik povišal. Zaradi tega je župnik Matej Ozmec sklenil, že v naslednjem letu primerno povišati stolp, v katerem so tržani imeli svoj arhiv. Dne 7. januarja 1718 so pa tržani temu oporekali ter sklenili, da se bodo pri škofu pritožili. Ko bi zidali na že pričetem zvoniku za cerkvijo, bi trg rad pomagal in dal dve pečnici opeke, na trškem zvoniku pa ne pustijo zidati. Že dne 14. januarja t. l. sta odšla pisar in tržan Mernik v tej zadevi v Gradec, kjer pa nista ničesar opravila. Zato so se tržani nehote udali in dne 25. februarja dovolili eno pečnico opeke za zvišanje zvonika.²⁾

Ko je bilo delo zgotovljeno, so spravili zvonove v povišan zvonik, manjši zvonik so pokrili in na pokopališču postavili nov križ.

L. 1729 je bila cerkev znotraj pobeljena, okna popravljena in napravljen tlak. Cerkveni račun navaja v tem oziru 50 gl. 9 kr. 3 pf. izdatkov.

L. 1733 so bila popravljena okna na cerkvi.

¹⁾ in ²⁾ Deželni arhiv v Gradcu.

Največ zaslug za cerkev si je nabral župnik dr. Jožef Matija Petek, kajti leto za letom jej je oskrbel ali mašno obleko ali kak drug nov okras. V 13 letih njegovega službovanja v Ljutomeru (1734—1747) je bila prenovljena več ali manj vsa znotranja cerkvena oprava, pa tudi zunaj se je marsikaj spremenilo.

L. 1735, dne 9. maja, so začeli delati zid okoli cerkve. Dne 12. jul. t. l. je bilo pred glavnim oltarjem postavljeno obhajilno omrežje, katero je napravil ključavničar Krep iz Ptuja za 120 gl., slikar Ramschüßl iz Gradca pa ga je pobarval. Dne 6. avgusta t. l. so postavili klopi v prezbiteriju za 46 gl. Kmalu potem je kamenosek napravil v prezbiteriju nov tlak, kateri je bil zgotovljen dne 3. septembra 1735 ter je veljal 96 gl.

Cerkveni račun od l. 1735 navaja 305 gl. 52 kr. 2 pf. za cerkveno popravo in opravo.

L. 1736 je bil zid okoli cerkve zgotovljen in postavljena kapela sv. Florijana. Cerkev je dobila novo pridižnico, ki je veljala 152 gl. Dne 22. julija t. l. je prišel v Ljutomer sekovski škof Jakob Ernest grof Liechtenstein, ki je tistega dne in drugi dan ondi birmal 5784 oseb.

Cerkveni račun navaja v tem letu kot izreden izdatek pri cerkvi 311 gl. 10 kr. 2 pf.

L. 1737 je bil postavljen nov oltar v čast roženvenski kraljici. Podobar je zaslužil 260 gl., slikar Franc Anton Ramschüßl pa 250 gl. Stari bratovski oltar je bil ponovljen in posvečen v čast sv. Janezu Nep. Ponovljenje je stalo 50 gl.

V tem letu so bile spravljene tudi orgle z 12 spremeni. Napravil jih je Jurij Mitteregger v Gradcu za 300 gl., slikar je zaslužil 30 gl.

L. 1738 je župnik Jožef Matija Petek pritličje zvonika z lepim gotskim obokom osnažil in spremenil v kapelo. Dne 7. maja t. l. je prosil škofijstvo, da bi se ondi smela sv. maša služiti. To mu je bilo tudi že dne 11. t. m. dovoljeno.¹⁾

L. 1739 je bila napravljena lesena pregraja med prezbiterijem in osredjem cerkve. Podobar je zaslužil 40 gl., pleskar pa 50 gl. Cerkveni račun navaja tudi dve novi spovednici, za kateri je mizar dobil 20 gl., ključavničar pa 1 gl. 52 kr.

L. 1741, dne 25. aprila, je bil postavljen oltar sv. Križa. Napravil ga je Franc Abraham Sgahkar, podobar v Lipnici, za 100 gl., a Mat. Marchl, slikar iz Gradca, ga je do 7. septembra t. l. okusno pobarval. Zaslužil je 170 gl.

L. 1743 so raztopili staro cinasto rakev v grobnici in vlili 22 svečnikov, 2 centa 23 f. težkih. Ostali cin (11 f.) so prodali in denar porabili za delo. Cinjar je glasom cerkvenega računa zaslužil 37 gl. 3 kr.

¹⁾ Šk. arhiv v Mariboru.

Tega leta je dobila cerkev tudi nov tabernakelj za 80 gl.

L. 1744 je bila z dovoljenjem vogtijske gosposke napravljena velika grobnica v ozadju cerkve in kameniti tlak.

Tudi zvonik so v tem letu pokrivali ter za deske, žreblje in delavce izdali 16 gl. Slikar je dobil za jaslice 5 gl. Tudi pri glavnih vratih se je to leto nekaj delalo, ker beremo nad vrati letnico 1744.

L. 1745 so vsled cerkvenega računa sezidali dva vhoda na pokopališče, napravili nova vrata, v cerkvi pa položili nov tlak v stranskih ladijah. Med cerkvenimi izdatki je v tem oziru navedeno 219 gl. 37 kr.

Še l. 1747 je dal župnik Jožef Matija Petek kratko pred svojo smrtjo dne 16. maja, položiti (najbrž pred velikim oltarjem) marmornat tlak, napraviti nov božji grob in zanj prirediti zadnji zvonik.

L. 1752 so kupili dve zastavi za 34 gl. 12 kr. in popravili okna. Stekiar Matija Feller je zaslužil 40 gl. 19 kr.

L. 1756 je dal župnik Krištof Haring za oltar sv. Jožefa napraviti sliko tega svetnika. Napravil jo je domači slikar Jožef Tigel za 40 gl. Isti slikar je okusno pobarval tudi nastavek na krstnem kamenu, katerega je podobar naredil za 18 gl.

L. 1773 je cerkev dobila veliki zvon.

Za poznejša leta 18. veka nimamo nobenih podatkov o cerkvi sv. Ivana Krst. v Ljutomeru, a vsekako smemo trditi, da so se tudi v tej dobi v njej in na njej vršili razni popravki.

L. 1783 je obiskal Ljutomer sekovški knezoškof Jožef Adam grof Arko ter je dne 30. junija t. l. v njej birmal 1193 oseb.

L. 1788 so zidarji prekrili vso streho na cerkvi ter popravili zunanje stene, ki so bile, zlasti žlepci pod kapom, semtertje že precej poškodovane. Pri tej priložnosti so tudi manjši zvonik na zahodni strani cerkve znižali in tako zravnali, da se komaj pozna po debelejšem zidovju. Vsi stroški so znašali 335 gl. 36 kr. 2 pf.

L. 1794 so bile popravljene orgle, kar je stalo 70 gl., l. 1795 so pa znotraj popravili in pobelili obok in stene. Nadaljna popravila in olepšavo smo že omenili pri opisu cerkve.

B. Podružnica sv. Ane v Podgradju.

Proti jugovzhodu od Ljutomera stoji ob vznožju strmega hriba, na katerem se od starodavnih časov dviga Dolnji ali Ljutomerski grad, cerkvice, posvečena sv. Ani. Prvokrat se omenja kot podružnica ljutomerska l. 1545¹⁾ v straßburškem zapisniku. Sprva je bila posvečena Vnebovzetju

¹⁾ Straßburški zapisnik iz leta 1545 ima o tej cerkvi sledeče: „Ain Filial Khirhl zu vnser Fraun vndtern Schloß Luettenberg gelegen, so zu der Pfarr gehörig wirdet zu allen

D. M., a v drugi polovici 18. veka so jo začeli imenovati kapelico sv. Ane, kakor ljudstvo pripoveduje, radi neke slike, ki so jo ondi našli, in jo postavili na glavni oltar.

L. 1660 je dal cerkveni ključar Matjaž Camblek v cerkvisi napraviti na cerkvene stroške nov tlak. V ta namen je kupil 3500 opeke za 13 gl. 7 kr. 2 pf. Zidar Janez Puntsch iz Ptuja je dobil 23 gl. in 1 tolar likofa za plačo, strežnik pa 3 gl., skupno 21 gl. 30 kr.

Apna so porabili 2 štrtinjaka. Pri tej priložnosti so tudi žagrad znotraj in zunaj popravili in pobelili in v žagrad spravili novo omaro za 2 gl. 30 kr. Okoli cerkvice so izkopali jarek, da bi voda lažje odtekala.

O raznih popravilih pri cerkvisi imajo cerkveni računi in drugi zapisniki precej podatkov. Objavimo le važnejše reči.

L. 1663 so za popravilo strehe nakupili 12.000 skodelj, ki so stale 5 gl., pokrivač je zaslužil 2 gl. 15 kr., za letve so pa dali 18 kr. Tudi l. 1666 so porabili 5000 skodelj in 65 letvic za popraviljanje strehe.

L. 1674—1676 so napravili celo novo streho ter so izdali za letve, skodlje, tesarje in voznike 19 gl. 7 kr. 2 pf. Ker je bilo letev premalo, so še zopet v Ormožu kupili 30 letov po 3 kr., t. j. 1 gl. 30 kr.,¹⁾ za mitnino in mostnino pri vožnji pa 7 kr. 2 pf.

L. 1677 je mizar napravil klopi in vrata ter dobil s kovačem vred 45 kr.

L. 1685 je neki slikar pobarval pridižnico ter je zaslužil 7 gl. 30 kr.

L. 1686 je neki tesar zopet popraviljal streho in vrata in zaslužil 45 kr., za 12 kr. so kupili 200 skodelj, slikar je pa za barvanje nabiralnikov (Opffertaffel) dobil 1 gl.

L. 1694 so zopet prekrili streho nad duhovniščem in pevskim korom ter kupili v Ormožu 60.000 skodelj za 27 gl. 15 kr., vozniki so dobili 4 gl. 24 kr., mitnina in mostnina je pa stala 30 kr., žreblji so stali 7 gl. 28 kr., tesarji 5 gl., strežaiči 1 gl. 30 kr.

L. 1734 so nakupili od branečkega oskrbnika 14.100 opeke za 50 gl., l. 1735 pa v Radgoni vapna in druge reči.

L. 1736 so cerkvico obokali, potlakali in prenovili, kar je stalo 166 gl., povrh še za likof 4 gl. 10 kr. in polirju nagrade 11 kr.²⁾ Torej je imela prej raven lesen strop, kakor večina naših starih cerkev.

L. 1738 in 1739 so popravili okna, ker je steklar l. 1738 dobil 7 gl., ključavničar pa 27 kr., l. 1739 je zopet steklar dobil 24 gl.

Tudi l. 1746 so se vršila razna popravila, ker so od velikonedeljske komende kupili za 25 gl. vapna, zlasti so pa to leto dali napraviti v Lip-

vnser Frauen tage, vnd Khirhweih Zeitten im Jahr mit den Gottsdienst versehen. Hat gar nichts, dan maß Sij ersambeln, darvon Sij khaum die beleihung erhalten möge . . .“

¹⁾ Goldinar je namreč štel 60 kr. — ²⁾ Cerkveni račun.

nici pri kiparju Francu Abrahamu Sgakarju (Žagarju ali Skakarju) nov stranski oltar, a ni povedano, kateri. Plačali so zanj 25 gl.

Cerkev ima tri oltarje, veliki je posvečen sv. Ani, na moški strani sv. Patriciju in na ženski sv. Valentinu.

Cerkev nima zvonika, ampak dva zvona pod streho.

Služba božja se v tej cerkvi od nekdaj opravlja na velikonočni in na binkoštni pondeljek, na Markovo, na Anino (v nedeljo po sv. Ani), na praznik vnebovzetja in rojstva D. M. L. 1701 je bila služba božja tudi na Velikonoč in na Ulrikovo (4. julija).

Zapisnik škofa Eberleina l. 1617 (gl. Voditelj 1900, str. 157) pa pravi, da je prednji del z velikim oltarjem bil posvečen, o ladiji se to ni vedelo. V ladiji ni bilo svoda in ne tlaka, veliki oltar pa je bil dostojno opremljen.

Na Markovo je bila od nekdaj procesija k tej podružnici ter so ob tej priliki delali in podpisovali tudi cerkvene račune. Sledila je potem slovesna pojedina, ki je vzela precej cerkvenih dohodkov. Ni brez kulturno-zgodovinske zanimivosti račun l. 1707, ki izkazuje izdatke za pojedino na Markovo l. 1706. Potrošili so: govedine za 32 kr., za 6 kr. krpice (Flekh), teletine za 47 kr., 3 pare piščancev vrednih 22 kr. 2 pf., 1 purana za 1 gl. 15 kr., 1 par kopunov za 30 kr., 1 gos 15 kr., odojek 18 kr., zajec 15 kr., belega kruha za 15 kr., črnega kruha za 6 kr., soli se je porabilo za 7 kr., bele moke za 6 kr., prežganke za 3 kr., jajc za 3 kr., 2 funta masti za 18 kr., 2 stari kokoši 12 kr., zmočaja (Butter) za 6 kr., dišav za 36 kr. Čudno, da se ne omenjajo slastne muropoljske gibanice! Popili so pa cel polovnjak vina!

Cerkvica je imela svoj čas dva vinograda v Ilovcu in Hausbergu.

C. Cerkev sv. Roka v Cezanjevcih.

Ko je l. 1645 v Ljutomeru in okolici kuga zelo davila in morila, obračali so se tudi tukajšnji prebivalci z različnimi obljubami posebno do takoimenovanih kužnih patronov, namreč do sv. Roka in Sebastijana, da bi jih s svojo mogočno priprošnjo pri Bogu rešili strahovite šibe božje.

Tudi Cezanjevčani so takrat obljubili, postaviti kapelico na čast tema svetnikoma, in ko je kuga prenehala, so jo tudi nemudoma postavili. Stala je ta majhna kapelica sredi vasi tik ceste. Prednji, jako tesen del kapelice je bil zidan, v ostalem pa je bil zidan le temelj, drugo je bilo iz lesa, blata in desek.

Zelo neznatna je morala biti ta kapelica, pa tudi slabo zgrajena, ker je doslužila že v treh desetletjih, čemu se pa ne bomo čudili, ako pomislimo, da so jo postavili Cezanjevčani in njihovi sosedje v hudih časih in to samo s prostovoljnimi darovi.

Vkljub temu pa je ljudstvo svoje pobožnosti rado hodilo opravljat semkaj in posebno ob njunih godovih se je zbiralo tukaj obilo naroda; celo procesije so prihajale od blizu in daleč.

Ker pa je bila kapelica zelo tesna ter je začela razpadati in se podirati, je nastala potreba, zgraditi v Cezanjevcih večjo in trdnjšo kapelico, ki bi bolj zadostovala svojemu namenu.

Prvi je to misel sprožil ljutomerski župnik Grahovac in z veseljem so jo sprejeli Cezanjevčani, pa tudi takratni lastnik braneškega gradu, cesarski svetovalec in vladni kancelar T o m a ž I g n a c i j p l. M a u e r b u r g, in leta 1674 so se lotili nemudoma dela ter začeli pripravljati gradivo za novo kapelo, ki bi naj bila tako velika, kakor ljutomerska župna cerkev in postavljena na primernejšem, od ceste bolj odstranjenem prostoru.

Ko je bilo dovolj gradiva pripravljenega, je sklenil Mauerburg že dne 15. oktobra istega leta z Ivanom Poz-om, zidarskim mojstrom v Gradcu, glede zgradbe stavbeno pogodbo. Po tej pogodbi bi naj stavbenik pozidal čisto novo cerkev, jo obokal in pobelil, napravil tudi kor, žagrad, podstavek za tri oltarje in grobnico pred velikim oltarjem. Graščak bi vrh tega oskrbel težake in dal vse potrebno gradivo.

Tako bi bilo vse v najlepšem redu in delo bi se lahko takoj začelo, kar je bila tudi misel graščakova in Cezanjevčanov, samo višjepastirskega dovoljenja je še trebalo k stavbi. Pa ravno ta zadeva je nenadoma zavlekla celo reč tako, da se je z delom moglo pričeti šele prihodnje leto.

Že dne 19. oktobra 1674 se omenja pismo Mauerburga do sekovskega škofa Venceslava Viljema, v katerem mu najprej popisuje, kako je pred kakimi 30 ali 40 leti nastala sedanja kapelica in kako so se ljudje od blizu in daleč shajali semkaj častit sv. Boštjana in Roka.

Ker pa tudi on ta dva svetnika prav posebno časti, je sklenil, prestaviti cezanjevško kapelico na primernejši kraj ter s pomočjo soseskino postaviti cerkev, za kar ga je prosil tudi župnik ljutomerski in občani; zato prosi v omenjeno svrho cerkvenega dovoljenja z opombo, da že ima itak poseben privilegij, da sme na svojem zemljišču staviti cerkev.

Na to prošnjo je dobil Boštjan Parth, višji duhovnik v Gradcu, iz Solnograda ukaz (z dne 22. oktobra t. l.), naj poizve, s čim da hoče prošnjik omenjeno cerkev vzdrževati in koliko v ta namen vložiti, pa tudi, ali nima morebiti ljutomerski župnik kaj proti temu.

Višji duhovnik je storil, kar mu je bilo naročeno. Na njegov dopis dne 6. novembra t. l. mu je poslal graščak že dne 12. novembra svojo izjavo sledeče vsebine:

Ker se ne bode stavila nova cerkev, marveč se bode stara le prestavila in povečala, je očitvidno, da bode moral novo cerkev vzdrževati tisti,

ki je bil dolžan vzdrževati staro, njemu bi pa bilo težko, prevzeti v tej zadevi kake dolžnosti, ker itak da zemljišče.

Sploh pa bode vedel ljutomerski župnik, ki je kapelico v duhovnih rečeh (quoad spiritualia) oskrboval, najbolje razjasniti, kdo cerkvico zdaj vzdržuje in koliko ima premoženja sedaj. Obžaluje tudi, da se je stvar tako zavlekla, kajti mnogo opeke in druge tvarine, ki je bila v jesen pripravljenjena, bode škodo trpelo čez zimo. Ko bi pa hotel on sam zidati cerkev ali jo povečati, mu tega na njegovem zemljišču ne more nihče za-
brani.

Tudi od župnika Gregorja Grahovca je višji duhovnik zahteval dne 16. novembra t. l., naj se izjavi v tej zadevi, kar je ta tudi storil dne 24. novembra.

Pa sam Bog vedi, kaj ga je napotilo, da se je sedaj po robu postavil proti načrtu, katerega je bojda sprožil on sam. Gotovo je le, da je tudi v tem, kakor že v marsikaterem drugem oziru igral Grahovac žalostno ulogo.

Poročal je pa sledeče:

1. Omenjena kapela je bila pred kakimi 35 leti postavljena vsled obljube, storjene ob času hude kuge, in je deloma iz lesa, deloma iz desek; le prednji čisto tesen del je zidan, v ostalem je zidan le temelj.

2. Oddaljena je kapelica blizu eno uro od Ljutomera. Ves čas je bila podružnica, združena z župno cerkvijo v Ljutomeru.

3. V tej kapelici se opravlja služba božja štirikrat v letu, namreč: na god sv. Fabijana in Boštjana, sv. Filipa in Jakoba, sv. Petra in Pavla in sv. Roka, in sicer po ljutomerskem župniku, ali kogar on pooblasti.

4. Zemljišče, na katerem stoji kapelica, je sicer lastnina Mauerburgova, toda kapelice ni postavil on, niti njegovi predniki, nego miloščina in pobožnost vernikov, ki so hoteli Boga po dolžnosti zahvaliti.

5. Kapelica nima drugega lastnega premoženja, kakor majhen vinograd. Graščak ji neče tudi kaj gotovega dati, nego on nagovarja samo revne podložnike, naj bi oni postavili novo cerkev, toliko, kakor je v Ljutomeru. Oni pa nameravajo samo staro kapelico popraviti in ker je pretesna, jo podaljšati; s tem pa nečejo župni cerkvi nikakor škodovati.

6. Graščak župnika ni nikdar vprašal za dovoljenje. Zato pa on (župnik) predlaga, naj se graščaku, ki že itak ima v gradu svojo kapelico sv. Frančiška Ksav., ne dovoli prej stavljenje nove cerkve v Cezanjevcih, dokler ne vloži za vzdrževanje potrebne svote in ne obljubi, pomagati k zidanju nove cerkve in k popravi že postavljene. Ako bi pa on v to ne privolil, naj ostane stara kapelica na starem mestu, dokler je ne bode mogoče z lastnimi stroški ponoviti.

Ti dve izjavi — graščakovo in župnikovo — je poslal višji duhovnik dne 8. decembra t. l. v Solnograd ter dostavil svoje mnenje, da bi v teh slabih časih najbolje sodilo, staro cerkvico popraviti, kajti sicer se je bati, da se bode danes ali jutri reklo: »Ta človek je začel zidati, pa ni mogel dokončati.«

Po tem nasvetu pa se v Solnogradu vendar niso hoteli brezpogojno ravnati, marveč so naročili dne 7. januarja 1675 višjemu duhovniku, naj z ozirom na župnikovo izjavo poizve od Mauerburga, je-li vse tako, kakor trdi župnik.

Vsled tega je Boštjan Parth govoril osebno z Mauerburgom ter dne 2. februarja t. l. pisal v Solnograd, da je bil ta silno nevoljen ter se izrazil, da se sam za omenjeno cerkev ne bode več mnogo brigal, nego vprašal cerkvene ključarje, naj se oni sami izjavijo, kako da je bilo. Stara kapelica je bojda tako slaba, da se bo morala podreti, gradivo (kamenje in opeka) za novo cerkev je pripravljeno, z zidarjem pa tudi že sklenjena pogodba.

Zdaj pa sta tudi cerkvena ključarja Matija Makoter in Martin Obran z drugimi Cezanjevčani v tej zadevi pisala pismo višjemu duhovniku, v katerem dajeta slabo spričevalo resnicoljubju svojega župnika. Pišeta namreč, da so Cezanjevčani v svojo veliko žalost morali slišati, da njihov gospod Tomaž Ignacij pl. Mauerburg ni dobil dovoljenja, predstaviti in sezidati cerkvico sv. Boštjana in Roka, dasiravno je stara lesena ter zelo tesna in slaba — in sicer zaradi tega, ker je župnik ljutomerski poročal, da občani nečejo nove cerkve in je tudi nimajo s čim staviti. Tega pa oni nikdar niso govorili, kakor tudi ni res, da bi jim graščak ne hotel pomagati. Ravno nasprotno! Že dozda jim je pomagal, da se je spravilo skupaj vse, kar je potrebno ter se je z zidarskim mojstrom napravila pogodba. Samo oskrbe graščak neče prevzeti, kar pa tudi ni treba, ker ima cerkev lep vinograd in bo dobila brezdvomno še več ustanov. Zelo pa se čudijo, kako more zdaj nasprotovati ravno župnik, ki je vendar prvi sprožil to misel ter povzročil, da so se vršile vse dotične priprave. Konečno prosijo, naj višji duhovnik v njihovem imenu prosi za dovoljenje, ker bode vinograd vedno služil za vzdrževanje cerkve in bode tudi občina skrbela, da se cerkev ohrani v lepem stanu.

To prošnjo Cezanjevčanov je poslal višji duhovnik dne 16. marca t. l. v Solnograd in ob enem tudi pogodbo, sklenjeno z zidarskim mojstrom, na kar je dobil ukaz z dne 5. aprila, naj poizve in poroča o sledečem:

1. Kje je omenjeni vinograd, koliko je vreden in koliko prinaša;
2. koliko in kakšnega premoženja ima stara cerkev;
3. bode-li graščak pogojenih 600 gl. plačal iz svojega, ali pa se imajo vzeti iz premoženja stare cerkve;

4. se-li zaveže občina novo cerkev vzdrževati v dobrem stanu;
5. kolikokrat bode ondi služba božja in
6. ali ta cerkev ne bo na škodo župni cerkvi?

Pa še predno je mogel višji duhovnik odgovoriti na ta vprašanja, poročali so mu iz Solnograda dne 24. majnika, da je nadškof dal Mauergurgu dovoljenje, zidati novo cerkev, da pa višji duhovnik vsekako naj odgovori na dne 5. aprila t. l. poslana vprašanja.

Že dne 25. majnika, ko še torej ravno omenjenega poročila ni imel v rokah, odgovoril je Boštjan Parth na ta vprašanja. Pravi, da je hodil sam v Cezanjevce, kjer stoji v sredi vasi stara kapelica, postavljena iz lesa in blata, ki pa se že podira. Bilo bi pač dobro delo, ko bi se ta kapela podrla in postavila na primernejšem, od ceste nekoliko odstranjenem kraju nova cerkev, za katero je že kamenje, opeka in drugo potrebno gradivo pripravljeno. Glede vprašanja pa odgovarja:

1. Vinograd je vreden 100 tolarjev in rodi navadno 2 do 3 štrtinjake vina.

2. Premoženja ima cerkev skupaj 200 gl.

3. Graščak bode plačal iz lastnega 600 gl. za zidanje.

4. Občina se zavezuje, cerkev vzdrževati in spominjati se je v oporokah.

5. Želijo, naj bi se ondi sv. maša služila, kakor je bila navada v stari kapeli, namreč na Boštjanovo, Rokovo, Petrovo in Filipovo, ko prihajajo tje iz mnogih župnij procesije — pred vsemi tudi Ljutomeržani z župnikom, ki ima poglavitno opravilo.

6. Ker stara kapela župni cerkvi ni bila na škodo, tudi nova cerkev ne bode.

Z ozirom na vse to prosi v imenu cele občine za dovoljenje cerkev zidati, za se pa, da sme o priliki, ko bode šel na Spodnje Štajersko na Petrovo v Klek inštalirat novega župnika, v Cezanjevcih blagosloviti in vložiti vogelni kamen.

Dovolilo se mu je to dne 31. majnika 1675 in brezdvomno so potem takoj začeli zidati novo, še zdaj stoječo cerkev.

Zvonik so jej prizidali šele l. 1679, kakor je razvidno iz trških zapisnikov. V seji dne 12. avgusta omenjenega leta je namreč sodnik poročal, da graščak prosi ljutomerski trg za dva dolga pa ne debela hrasta za kapelo sv. Fabijana, Boštjana in Roka v Cezanjevcih, katere bi potrebovali za vezanje zvonika. Trg je ta dva hrasta tudi dovolil.

Ta cerkev, sprva le blagoslovljena, je v ll. 1680 do 1683 za časa hude kuge na daleko zaslovela in od vseh strani so prihajali verniki priporočevati se mogočnima priprošnjikoma sv. Roku in Sebastijanu. Z milodari

so l. 1682 spravili umetno oltarno sliko, katero je mojstrsko izdelal slavno znani slikar Adam Weißkircher.

Cerkev je zidana v renesanškem slogu. Ni sicer kaka umetniška stavba, a za podružnico dovolj lepa in prostorna. Prezbiterij, pravokotno zidan in okroglo obokan, meri sam za se 9 metrov v dolgosti, v širokosti pa 5 metrov. Osredje cerkve, enako kakor prezbiterij okroglo obokano, je nekoliko širje in višje. Dolgo je 11 metrov, široko pa 7 metrov.

Oltarje ima cerkev štiri in sicer lep veliki oltar sv. Roka in Sebastijana, na moški strani oltar sv. Antona Padovanskega, na ženski strani žalostne Matere božje, v ladiji na strani pa oltar sv. Frančiška Ksava.

Na moški strani visi v cerkvi zaobljubna podoba z napisom: »Dieses Bild hat der Ehren Johan Tenhartschitz verlobt 1680.«

L. 1716 je bila v Cezanjevcih vpeljana bratovščina sv. Antona Pušč., katero je papež Klement XI. 10. julija t. l. odobril in z odpustki obdaroval. Dotično papeževo bulo je dne 20. julija 1716 potrdil sekovski škof Jožef Dominik grof Lamberg. Isti škof je potem dne 29. aprila 1717 z veliko slovesnostjo posvetil dva oltarja, namreč glavni oltar v čast sv. Roku in Sebastijanu in stranski oltar sv. Antonu Puščavniku, vloživši vanju ostanke sv. mučencev Klementa, Aleksandra in Pavla.

L. 1763 je dal župnik dr. Anton Leygeb cerkev znotraj in zunaj z zvonikom vred popraviti in pobeliti. Bratovščina sv. Antona Puščavnika je dala za prenovljenje 64 gl. 37 kr., drugo se je nabralo, nekaj pa je dala cerkev sama.

1782 je bilo predlagano in sklenjeno, da se v Cezanjevcih ustanovi posebna duhovnija, a se je namera končno opustila.

V novejšem času je oskrbel cezanjevski rojak, dr. F r. F e u š, bogoslovni profesor v Mariboru, nov tlak, l. 1895 pa je iz župne cerkve dobila križev pot.

L. 1902 je dr. Feuš blagoslovil nove orgle s 5 spremeni. Napravil jih je Jožef Brandl v Mariboru. 400 K je daroval dr. Feuš, drugo se je nabralo.

Kmalu potem je bila cerkev znotraj in zunaj obnovljena ter okrog cerkve tla s cementom potlakana in napeljani kanali za odvajanje vode, ker cerkev zelo trpi radi vlage.

Ravno ko se ta knjiga tiska, se vrše pogajanja in priprave, da se v Cezanjevcih ustanovi nova župnija, kateri bi se priklupil zapadni del ljutomerske župnije.

D. Kapelle.

Tudi te male blagoslovljene stavbe so priče verskega življenja in mišljenja krščanskega ljudstva. Vse večje vasi ljutomerske župnije imajo lične kapelice, a so skoraj vse iz novejšega časa in preveč po enem načrtu

zidane, zatorej pogrešamo v njih stavbinske raznoterosti in živahnosti, kaj šele umetnosti. Vsaka ima stolpič in v njem zvonček, s katerim se je zvonilo zjutraj, popoldne in zvečer ter ob raznih slovesnih prilikah, kakor tudi domačim mrličem. Kruta roka svetovne vojne je te zvončke pobrala in iztrgala iz ljudskega življenja na deželi znaten del poezije.

Tudi glede naslovov vlada prevelika enoličnost; izvzemši cvensko, ki je posvečena sv. Jožefu, so vse posvečene devici Mariji, kar je sicer lepo znamenje Marijinega češčenja med tukajšnjim ljudstvom, vendar nekoliko razlike ne bi škodovalo. Zanimivo je, da se pri tem kaže odločno francoski vpliv, ker so kapelice večinoma posvečene Lurški Mariji. Pobudo tem naslovom (brezmadežnega spočetja) je dalo kajpada tudi dogmatično razглаšenje Marijinega čistega spočetja po papežu Piju IX. leta 1854 in v tem oziru so kapelice spomeniki v drugi polovici 19. stoletja v ospredje stopajoči verski ideji.

Večje kapelice so na Cvenu, kjer se sme tudi maševati, na Gornjem in Spodnjem Krapju, na Moti, v Pristavi, v Stročji vasi, v Babincih, Noršincih, Vogričevcih. Po drugih vaseh so manjši zidani križi in ob razpotjih leseni križi. V majniku se zbirajo ob večerih vaščani v teh kapelicah ter opravljajo šmarnice, ob nedeljah in praznikih pa molijo popoldne litanije tisti, ki ne morejo k župnijski cerkvi.

V Ljutomeru samem stoji na »starem placu« kapelica, posvečena sv. Ani. Postavili so jo l. 1756 in l. 1873 prenovili. Kapela sv. Florjana pri župni cerkvi je iz l. 1736.

Spomina vreden je kip brez madeža spočete device Marije na glavnem trgu. Marijin kip stoji na visokem stebru, ob vznožju sta na podstavkih sv. Rok in Sebastijan. Postaviti je dal ta kip l. 1729 takratni župan Matija Petek, oče župnika Matija Petka. L. 1854 so kip prenovili.

4. Bratovščine in ustanove.

a) Bratovščine.

Žarišče verskega življenja v župniji so razne bratovščine in družbe. Že v starodavnih časih so ljutomerski župniki vpeljali več bratovščin, ki so pospeševale bogoljubnost in poviševale vnanjo božjo službo. Stari vizi-tacijski zapisnik od l. 1545 omenja pred vsem bratovščino presv. Rešnjega Telesa, ki je dala vsak četrtek služiti peto sv. mašo. Župnik je dobival od te bratovščine na leto 2 gl. 5 β 10 pf. Kake posesti ni imela ta bratovščina; za vzdrževanje službe božje so udje zbirali prostovoljne darove. Zelo stara je bila tudi bratovščina na š e l j u b e G o s p e z lastnim kapelanom, ki je moral vsak teden na oltarju Device Marije služiti tri sv. maše. Za

to je dobil na leto 7 gl. Ta bratovščina je imela lasten vinograd, ki je donášal na leto 2 štrtinjaka vina.

V poznejši dobi nam je omeniti: 1. Bratovščina sv. Rožnega venca v župnijski cerkvi sv. Ivana Krst.; 2. bratovščina sv. Ane v Podgradju, in 3. bratovščina sv. Antona Pušč. v podružnici sv. Roka in Sebastijana v Cezanjevih.

1. Bratovščina sv. Rožnega venca.

To slavno bratovščino je v župnijski cerkvi sv. Ivana Krst. cerkveno-pravno ustanovil dne 24. novembra 1675 dominikanski priyor o. Moškon.

Ta bratovščina se je zelo razširila ter si je po letih pridobila precej premoženja. Posedala je vinograde in tudi precej gotovega denarja. Za povečanje župnijske cerkve sv. Ivana Krst. v Ljutomeru je l. 1688 in 1689 darovala 500 gl. in tudi v poznejših letih je pri vsaki večji popravi cerkve rada pomagala.

Premoženje je oskrboval od občine izvoljen in od župnika potrjen cerkveni ključar.

Dne 7. julija 1711 so v občinski seji sklenili, da se v Ljutomeru ne sme drugo vino točiti, kakor le vino iz vinogradov bratovščine Rožnega venca, to pa radi tega, da se bratovščini pomaga. Vsled sklepa z dne 18. decembra 1711 so krčmarji dobivali od bratovščine vino za 15 gl. štrtinjak, a če so koga zasačili, da je točil drugo vino, bil je kaznovan. Navadno so mu vzeli vse drugo vino.

L. 1717 dne 27. aprila je posvetil sekovski škof Jožef Dominik grof Lamberg bratovski oltar v čast kraljici sv. Rožnega venca, katerega je dala bratovščina postaviti v župnijski cerkvi.

Za cesarja Jožefa II. se je razdružila ta bratovščina; njeno imetje je porabila država.

2. Bratovščina sv. Ane.

Bratovščina sv. Ane je imela namen. izprositi posebno varstvo sv. Ane v vseh dušnih in telesnih potrebah, zlasti pa v smrtni uri. V ta namen so udje molili v čast sv. Ani vsak dan tri očenaše in češčena Marije in darovali na leto 1 groš, da se je za rajne ude služila sv. maša. Ako je kateri ud umrl, so ga spremljali drugi k zadnjemu počitku in molili zanj 1 očenaš in češčenomarijo.

Papež Klement XI. je tej bratovščini dne 31. maja 1706 podelil več odpustkov in sekovski škof Franc Anton grof Wagensberg jo je kot generalni vikar solnograškega nadškofa dne 28. aprila 1707 potrdil. Ob času Jožefa II. je ugasnila ta bratovščina.

3. Bratovščina sv. Antona Puščavnika v Cezanjevcih.

Ko se je početkom 18. veka zlasti v Cezanjevcih in po bližnjih vaseh pojavila kužna bolezen pri živini, so se vaščani zatekli k sv. Antonu Puščavniku ter ustanovili posebno bratovščino. Ta bratovščina, ki je bila od papeža Klementa XI. dne 10. julija 1716 odobrena in z odpustki obdarovana, je imela svoj sedež v podružnici sv. Roka in Sebastijana v Cezanjevcih pri stranskem oltarju sv. Antona Puščavnika, ki ga je sekovski škof Jožef Dominik grof Lamberg dne 29. aprila 1717 posvetil.

Poglavitni praznik je obhajala ta bratovščina dne 17. januarja, na god sv. Antona Puščavnika. Udje so se takrat udeleževali popolnih odpustkov, kakor tudi pri vstopu v bratovščino in na smrtno uro. Bratovski prazniki druge vrste so bili: štiri kvatrne nedelje, ob katerih so se služile sv. maše za žive in mrtve brate in sestre. Udom je bilo moliti vsak dan po 5 oče-našev in češčenamarij v čast sv. Antonu in plačevati po 3 kr. na leto; te doneske so oddajali na Antonovo. Iz njih so se najemale sv. maše in popravljali bratovski oltar.

Tej bratovščini je volil Koloman Jurinič l. 1718 svoj vinograd, a je morala kapeli sv. Ane v Podgradju plačati 10 gl.

Tudi tej bratovščini je doba cesarja Jožefa II. podpisala smrtno obsodbo; premoženje je porabila država v svoje namene.

* * *

V novejšem času so dušni pastirji spoznali važnost bratovščin in pobožnih družb ter se začeli zopet posluževati tega, za razvoj krščanskega življenja prekristnega sredstva in vpeljali več bratovščin. Dandanes so v ljutomerski župniji najbolj razširjene sledeče bratovščine (po škof. šematizmu l. 1924): bratovščina Srca Jezusovega in Marijinega, rožnega venca, tretji red, družba vednega češčenja in družba krščanskih družin, od stanovskih družb pa Marijina družba za mladeniče in dekleta.

b) Ustanove.

Ustanove so cerkvene glavnice, hiše ali zemljišča, s katerimi je zvezana dolžnost, da se opravljajo vsako leto gotova duhovna opravila, ali katerih dohodki se po volji ustanovnika morajo uporabljati v pobožne namene. Posestnica takih glavnice, hiš in zemljišč je torej cerkev, pa ona ne dobiva vseh dohodkov, ampak po določbi ustanovne listine se morajo dohodki uporabiti tudi za razna duhovna opravila, ali pa v nameravani dobri namen. Razločujejo se: a) navadne ustanove, n. pr. sv. maše, molitve, misijoni; b) pobožne naprave in ljudomili zavodi (pia et religiosa instituta), ki služijo v pomoč in tolažbo revežem in bolnikom, kakor zavodi

ubogih, bolnišnice, hiralnice itd. V obojem oziru se je v Ljutomeru v teku let mnogo storilo, redkokje je bilo napravljenih toliko raznovrstnih ustanov, kakor v Ljutomeru.

L. 1896, ko je Slekovec sestavil ljutomersko kroniko, je bilo pri župnijski cerkvi v Ljutomeru 73 ustanov. Vseh ne moremo objavljati, omejimo se le na starejše in pa na tiste, ki so cerkvi ali nadarbinu naklonile kako posestvo, denarne ustanove je itak svetovna vojna spravila ob veljavo.

1. Rudolf Lasberžki, lastnik Cvena, je z oporoko, pisano na binkoštno soboto 1410 volil ljutomerskemu trgu zemljišča pri Cvenu (Amersdorfer Gründe), cerkvi sv. Ivana Krstnika v Ljutomeru pa 10 funtov dunajskih vinarjev letnih dohodkov, za kar bi se naj služila rana sv. maša in v adventu zornica. Tudi je župniku sporočil mesnico tik župnišča, a za to je moral župnik služiti na Katarinino obletnico z vigilijami in črno sv. mašo in med letom štiri sv. maše za ustanovnika in njegovo rodbino ter kupiti dve voščeni sveči, ki bi naj pri opravih na njegovi grobnici goreli. Zemljišč so se pozneje polastili graščaki — mesnice pa tržani, in šele po dolgotrajnih pravadah si je cerkev priborila 300 gld., ki so bili združeni v državni obligaciji štv. 49.186 z dne 1. febr. 1871. Župnik je dobival na leto 12 gld. 18 kr., za kar je moral služiti na dan sv. Katarine obletnico z vigilijami in črno sv. mašo, med letom pa štiri sv. maše, na vernih duš dan pa k tumbi spraviti dve sveči. Organist je dobival na leto 42 kr.

2. Matija Reich, ljutomerski tržan, je l. 1666 cerkvi sv. Ivana Krstnika v Ljutomeru volil vinograd v Mihalovskem vrhu za dve sv. maši v letu. Ta vinograd so l. 1730 prodali za 500 gld. Cerkev je plačevala potem eno peto sv. mašo, namreč župniku 1 gld. 26 kr., organistu pa 21 kr.

3. Peter Šentak-ova ustanova. Peter Šentak, tržan v Ljutomeru je umrl dne 25. jan. 1674, sporočivši cerkvi 120 gld., katere je imel plačati njegov brat Ivan. Glavnica se je vplačala deloma 15. febr. 1689, deloma 11. julija 1695, ostanek pa šele početkom 18. veka. Vsled odloka kn. šk. ordinariata z dne 20. oktobra 1869 štv. 1641 se je imela služiti vsako leto ena peta sv. maša, za katero je dobil župnik 1 gld. 5 kr., organist pa 21 kr. iz cerkvene blagajne.

4. Ustanova Marije Mihalkovič ali za pravo Mihalovič. Marija Šebel, soproga rajnega Jurija Mihaloviča je sporočila l. 1666 cerkvi sv. Ivana Krstnika v Ljutomeru svoj vinograd na Plešivici, ki je bil l. 1717 za 212 gld. in dva cekina prodan. Za ustanovnico se je služilo vsako leto četvero sv. maš, namreč dve peti in dve tihi sv. maši, za kar je župnik iz cerkvene blagajnice dobival 4 gld. 30 kr. Vsled odloka kn. šk. ordinariata z dne 20. oktobra 1869 štv. 1641 je ustanovna dolžnost prenehala, ker se je glavnica vsled denarne krize leta 1811 celo skrčila.

5. Ustanova Jakoba barona Breunerja (Breiner), ki je početkom 17. veka cerkvi sv. Janeza Krst. v Ljutomeru sporočil svoj vinograd pri Železnih dverih za eno obletnico z vigilijami in črno sv. mašo, ki bi se naj služila 2. septembra. Ta vinograd je bil dne 26. novembra 1788 za 250 gld. prodan. Dotična glavnica je znašala pozneje 200 gld. in je bila v zedinjeni državni obligaciji štv. 49.186 z dne 1. februarja 1871. Župnik je dobival za obletnico 2 gld. 52 kr., organist 1 gld. 31 kr., cerkovnik 29 kr., cerkev pa ostanek 4 gld. 28 kr.

6. Gregorij Varašič-eva ustanova. Gregorij Varašič, večletni župan v Ljutomeru, je volil l. 1720 cerkvi sv. Ivana Krst. v Ljutomeru vinograd v Cuber-ju „brez vsakega bremena in obveze“ (sine omni onere et obligatione), pač pa je morala občina, ki je po njem podedovala vinograd na Gomili, plačevati na leto štiri sv. maše. Nekaj let je redno plačevala, potem pa je plačo ustavila, češ, da je nobena ustanovna listina k temu ne veže. Vsled odloka kn. šk. ordinariata z dne 20. oktobra 1869 štv. 1641 je preneha vsaka dolžnost.

7. Ustanova Gere Pucher. Gera Pucher, soproga l. 1645 umrlega župana v Ljutomeru, Mihaela Pucher-ja, je sporočila cerkvi sv. Ivana Krst. v Ljutomeru za vzdrževanje kapelana

vinograd na Radomerščaku, iz katerega je vsakateri župnik dobival za kapelana na leto štrtinjak vina.

8. Jurija Zidariča ustanova. Jurij Zidarič, tržan v Ljutomeru je v svoji oporoki z dne 30. jannarja 1679, volil trgu svoj vinograd v Brebrovniku s tem, da trg plača vsak mesec eno peto črno sv. mašo in razdeli vsakikrat, kadar se bode zanj služila sv. maša 1 gld. miloščine med uboge. Po mnogih spremembah je bila dotična, 600 gld. znašajoča glavnica združena v državno obligacijo štv. 49.186 z dne 1. febr. 1871. Župnik je dobival za 12 sv. maš 15 gld. 12 kr., organist 5 gld. 4 kr. in ravno toliko tudi cerkev.

9. Ustanova Lize Letha. Soproga Jerneja Letha, Liza — ne Marija, kakor ima ustanovna tabela, je okoli l. 1670 sporočila cerkvi sv. Ivana Krst. njivo na Veliki Gmajnici, ki je bila pozneje prodana. Dotična glavnica, ki je znašala 204 gld., je bila v že omenjeni zjedineni obligaciji štv. 49.186 z dne 1. febr. 1871. Župnik je dobival za eno tiho sv. mašo na leto 79 kr., cerkovnik 10 kr., cerkev pa 7 gld. 68 kr.

10. Matjaža Virtnika ustanova. Matjaž Virtnik, nagornjak v Kumerski grabi, je pred svojo smrtjo dne 20. novembra 1735 sporočil cerkvi sv. Ivana Krst. 100 gld. na eno peto črno sv. mašo, ki bi se naj vsako leto na dan njegove smrti služila.

11. Ustanova za večno luč Marije Jožefe pl. Schlungenburg, roj. Adelstein, napravljena leta 1730.

12. Ustanova Petra Križaniča. Peter Križanič, župan v Ljutomeru, je pred svojo smrtjo l. 1660 volil cerkvi sv. Ivana Krst. svojo hišo v Ljutomeru, dve veliki njivi, hosto in vinograd na Velikem Kogu. Hišo, njivi in hosto so kmalu prodali Gašparju Gasserju, vinograd pa poseda cerkev še dandanes. Cerkev je plačevala na leto župniku za osem sv. maš 6 gld. 30 kr., prvemu kapelanu 52 gld. 50 kr. in cerkovniku 84 kr.

13. Ustanova Marije Högler. Ta je župniku v Ljutomeru l. 1744 sporočila svoj vinograd v Vinskem vrhu, za kar ima služiti za njo in njeno rodbino na leto 12 sv. maš ter plačati cerkovniku 1 gld. 26 kr., cerkvi pa 1 gld. 89 kr.

14. Ustanova Marije Plavec. Ta je vsled ustanovne listine z dne 30. julija 1743 sporočila župniku v Ljutomeru svoj vinograd v Vinskem vrhu, za kar ima vsako leto služiti dve peti črni sv. maši z vigilijami in plačati organistu 2 gld., cerkovniku 41½ kr., cerkvi pa 1 gld. 99½ kr.

15. Ustanova Tomaža Ignacija barona Mauerburga in Franca Ser. grofa Codroipo. Tomaž Ignacij baron Mauerburg je v svoji oporoki z dne 4. febr. 1693 volil župniku v Ljutomeru gorno od cerkvenega vinograda v Mekotnjaku, ki je znašala na leto 3 gld. 41 kr., za kar bi naj župnik služil dve peti sv. maši. Franc Ser. grof Codroipo, lastnik Braneka, je pa namesto tega za župnijo kupil državno obligacijo štv. 2970 z dne 1. septembra 1843 vredno 150 gld., ki se je potem nahajala v zjedineni obligaciji z dne 1. febr. 1871 štv. 49.186 z zneskom 120 gld. Župnik je dobival na leto 2 gld. 40 kr., organist 1 gld. 4 kr. in cerkev 1 gld. 4 kr.

16. Ustanova Janeza Urbana Kobalja. Janez Urban Kobalj, trški pisar v Ljutomeru, ki je umrl dne 25. junija 1747, je že l. 1744 za novo grobnico v župnijski cerkvi sv. Ivana Krst. dal 150 gld., da se zanj in njegove stariše služi na leto šest sv. maš in sicer dve peti, namreč na god sv. Janeza Nep. in sv. Urbana, potem pa vsako kvaterno soboto pri oltarju sv. Rožnega venca ena tiha sv. maša. Ker so za grobnico potrošili le 100 gld., so ostalih 50 gld. vložili v cerkveno blagajnico in k tej svoti od doneskov pri pogrebih priložili toliko, da je glavnica za ustanovljene sv. maše zadostovala.

17. Ustanova Matjaža Augustiniča.

18. Ustanova Franca Krepa.

19. Ustanova Agate Mühlbacher.

20. Ustanova Helene Postatter.

21. Ustanova župnika dr. Matjaža Jožefa Petka. O tej ustanovi je bil že govor v življenjepisu tega župnika.

Pri podružnici v Cezanjevcih je bilo 16 ustanov z izključno denarnimi glavnici, tudi pri podružnici na Podgradju je bila ena taka ustanova.

c) Dobrodelni zavodi.

1. Bolnišnica.

Iz trških zapisnikov je razvidno, da je Ljutomer že v 17. veku imel lastno bolnišnico. Dne 18. maja 1674 je predlagal župan, naj se za stavbo bolnišnice izvoli stavbeni mojster. Izvolili so Jurija Mursoviča, ki je še istega leta postavil tik župniškega mlina bolnišnico. Tržan Peter Šentak ji je volil l. 1676 svoj mlin na Preseki. Tudi baron Tomaž Ignacij Mauerburg ji je v oporoki z dne 25. oktobra 1685 volil 200 gl.

Dne 10. februarja 1690 so v občinski seji sklenili, postaviti na mestu stare novo bolnišnico, a čez tri dni je baron Mauerburg predlagal, naj se nova bolnišnica stavi na drugem, primernejšem prostoru, v tem slučaju bo pomagal tudi on, kolikor mu bo mogoče. A vse kaže, da takrat ni prišlo do stavbe.

Dne 21. decembra 1720 je župan predlagal, naj bi se po stari navadi k božičnim praznikom iz dohodkov špitalskega mlina spekel kruh in razdelil ubožcem, kar se je enoglasno sprejelo.

Ker je Tomaž Ignacij Mauerburg s svojo oporoko z dne 4. febr. 1693 volil precejšnjo svoto za stavbo nove bolnišnice, je njegov sin Jurij Ign. Anton dne 25. maja 1725 izrazil željo, da postavi novo bolnišnico. Zahteval je od občine, naj mu odkáže prostor. Dali so mu na izbiro tri prostore, namreč staro bolnišnico, mlinarjev vrt in pa prostor pod pokopališčem tik šole, a graščak se ni mogel odločiti. Dne 26. junija 1726 je zahteval stavbišče pri šoli ali pa Čolekovo zemljišče, slednje proti primernemu plačilu in z obvezo, da bo plačeval davke. Radi tega je bila dne 28. i. m. posebna komisija, h kateri je prišel tudi zastopnik notranjeavstrijske vlade v cerkvenih zadevah, grof Janez Fil. Anton Gabelkhoven. Tržani so graščaku prodali Čolekovo zemljišče. Ni znano, se li je ta bolnišnica takrat postavila. Na branečki graščini je še dandanes vknjižena ustanova, da vsled oporoke barona Tomaža Mauerburga z dne 25. maja 1731 mora vsakateri lastnik Braneka vzdrževati bolnišnico v Ljutomeru ali pri Sv. Križu, kakor se spodobi revežem ter ondotnim sirotam dati vsak mesec 1 gl. in ravno toliko ženskam v bolnišnici.

Sedanjo bolnišnico je ustanovil dr. Ivan Gottweiß. L. 1850 je namreč kratko pred svojo smrtjo daroval občini svojo hišo v Ljutomeru in potrebno glavnico, da bi se po pravilih bolnišnice v Radgoni osnoval enak

zavod za obolele posle in druge reveže tudi v Ljutomeru. Iz početka je občina v zmislu ustanovne listine z vsem oskrbovala 12 revežev na dan, pozneje pa jim je dajala po 24 kr. na dan brez postrežbe. Dotična glav-nica znaša 5040 gl.

L. 1879 je občina v spomin srebrne poroke cesarja Franca Jožefa I. kupila hišo št. 97 ter jo priredila za tržansko bolnišnico. V njej dobijo ubožani in onemogli tržani obojega spola na stare dni stanovanje.

2. Hiralnica.

Ta ljudomili zavod, v katerem biva navadno po 12 onemoglih dekel, ki so dobivale drva za kurjavo in na dan vsaka po 7 kr., je ustanovila blagosrčna vdova Katarina Jagrovič, ki je umrla 78 let stara 20. februarja 1842. Z ustanovno listino z dne 1. januarija 1840 je namreč volila svojo hišo tik cerkve in vso gotovino, ki je ostala po končani zapuščinski raz-pravi, v ta namen, da bi se sprejemale uboge osebe obojega spola, zlasti onemogli posli ljutomerske župnije in bi se jim dajalo na dan po 4 kr. srebra. Dokler bi trg ne imel lastne bolnišnice, naj bi se vsprejemali v hišo proti postavni plači za zdravila in hrano iz okrajne blagajne tudi oboleli rokodelci in drugi bolniki.

Ustanovna glavnica je znašala 9160 gl. To ustanovo je potrdil c. kr. štajerski gubernij v Gradcu dne 29. januarija 1841.

3. Ubožni zavod.

Podlago temu zavodu je dala ustanova blagega, 13. julija 1815 umrlega župnika Franca Ksav. Leitenstetterja, ki donaša v ta namen na leto 60 gl. 22 kr. Po volilih in raznih drugih dohodkih se je premoženje po letih tako pomnožilo, da je bilo obdarovanih poprečno okoli 100 ubožcev. letih tako pomnožilo, da je bilo na leto obdarovanih poprečno okoli 100 ubožcev.

5. Pokopališče.

Do l. 1786 je bilo pokopališče okoli župnijske cerkve. Početkom 17. veka je bilo ograjeno z leseno ograjo. Ker se je l. 1617 plot na vzhodni strani že podiral, je ukazal sekovski škof o priliki vizitacije 13. okt. 1617, naj se pokopališče obzida in v njegovi sredini postavi rdeče barvan križ s podobo Križanega, v vznožju križa pa naj bode posoda z blagoslovljeno vodo. Isti vladika je tudi naročil, naj s pokopališča odstranijo vse drevje in grmovje, sramotni steber za prešestnike in druge zločince pa se naj prestavi na kak drugi prostor zunaj pokopališča.¹⁾

¹⁾ Kn. šk. arhiv v Gradcu.

Se li je naročilo škofovo izvršilo, ni nikjer zaznamovano, pač pa je iz cerkvenega računa od l. 1668 razvidno, da je še takrat pred vzhodnim vhodom pokopališča stal lesen križ, poleg njega pa sramotni steber (Prechel).¹⁾ Omenja se tudi zidan križ s škrinjico za darila.

Na zahodni strani je l. 1688 stala zidana in z deskami krita mrtvašnica, v katero so shranili oltarje in drugo cerkveno opravo, ko so povečevali cerkev.

Cerkveni račun od l. 1671 omenja na pokopališču tudi kostenjak (»Zinter am Freydhoff, allwo die Todtenpänner ligenn«). Za njegovo popravo so takrat izdali 4 gl. 57 kr.

L. 1690 pokopališče ni imelo nobene ograje; najbrž so bili zid l. 1689 porabili za povečanje cerkve. Vsled občinskega sklepa z dne 13. dec. 1690 so napravili leseno ograjo. Župnik dr. Matija Jožef Petek je pa l. 1735 dal okoli pokopališča napraviti zid. Zidati so začeli, kakor poroča stara kronika, dne 9. maja t. l.

L. 1731 so postavili nov kostenjak, stroški so znesli 36 gl. 28 kr. 2 pf.

Župnik Jožef Matija Petek je dal l. 1736 na pokopališču postaviti novo kapelo sv. Florijana. Župnik dr. Anton Leygeb je pa dal l. 1763 zid okoli pokopališča popraviti in postaviti dva nova lična vhoda in sicer enega pri kapeli sv. Florijana na vzhodni strani, drugega pa pri kostenjaku na zapadni strani.

Vsled ukaza cesarja Jožefa II. leta 1787 so se morala vsa pokopališča odpraviti od župnijskih in če mogoče tudi drugih cerkev. Vsled tega so Ljutomeržani napravili na južnovzhodni strani trga novo pokopališče, katero je župnik Jožef Janez Kranjc dne 12. avgusta 1787 blagoslovil. Prva na novem pokopališču je bila dne 24. avgusta t. l. pokopana 31letna tržanka Urša Lukner.

Ker pa novo pokopališče radi oddaljenosti in samotne lege nekaterim tržanom ni ugajalo, so l. 1796 prosili vlado, da bi smeli še zanaprej pokapati okoli cerkve vsaj odličnejše mrličje. Ker se jim je to dovolilo, so popravili pokopališče okoli cerkve, pokrili kapelo sv. Florijana in postavili mrtvašnico. Pa že v prvi polovici 19. veka se je vsled obnovljene prepovedi moralo pokapanje okoli cerkve celo opustiti in mrličji so se morali brezizjemno pokopavati na novem pokopališču zunaj trga.

Novo pokopališče je v novejšem času bilo že dvakrat povečano. Leta 1880 so župljani kupili precejšnji kos zemljišča ter ga darovali cerkvi za pokopališče. Ta del je dne 4. julija 1880 z dovoljenjem knezoškofa Jakoba Maksimilijana slovesno blagoslovil župnik Franc Šrol v pričo velike množice ljudstva.

¹⁾ »Breche, eine vorrichtung in welcher straffbare der öffentlichen beschämung ausgestellt wurden« (A. Ziemann, Mittelh. Wörterbuch, 43).

Drugokrat so pokopališče povečali l. 1888. Ta del je dne 13. maja t. l. blagoslovil Lavrencij Herg, mariborski stolni kanonik. Zemljišče ja dala občina, ki je zato dobila od cerkve njivo.

Pokopališče je cerkvena last in meri blizu 3 orale.¹⁾ Ima sicer vzvišeno, prisojno lego, vendar je zelo vlažno in v mokrotnih letih skoraj vsakega mrliča utopijo.

Drugo pokopališče v župniji je pri podružnici sv. Roka in Sebastijana v Cezanjevcih. Staro je toliko, kakor cerkev. Na njem se pokapljejo mrličii iz Cezanjevec, Vidanovec, Branoslavcev, Stare ceste in Mekotnjaka. Novejši čas so spravili pokopališče od cerkve na planoto zahodno od cerkve ter ga l. 1904 povečali.²⁾

Posebej so omeniti grobnice v cerkvi, kamor so nekđaj pokapali duhovnike ter druge odličnjake in dobrotnike.

Najstarejša grobnica je pred korom, sredi prvotne cerkve. Semkaj je bil l. 1414 položen veliki dobrotnik cerkve, Rudolf Lasberški, lastnik Cvena. Vsled ustanovne listine je moral župnik za obletnico, ki se je za Rudolfa Lasberškega in njegovo rodbino služila navadno na dan sv. Katarine, kupiti dve voščeni sveči, kateri sta med opraviłom nad grobnico goreli. V tej grobnici, ki je zdaj zasipana, počivajo tudi prvotni lastniki Dolnjega gradu, kar jih je v Ljutomeru umrlo. Ko so v prvi polovici 15. veka prizidali sedanji prezbiterij, so za graščake napravili večjo grobnico pred glavnim oltarjem. V njej trohnijo zemeljski ostanki raznih plemenitih oseb, katerih imena so nam većinomoma neznana. Pač pa smemo iz spomenika, ki je na epistelski strani glavnega oltarja vzdian v steno, sklepati, da v tej grobnici počiva vitez Jurij Schweinbeck, ki je umrl v ponedeljek po Svečnici l. 1459. Ravno tako je gotovo, da je tam pokopana bila Marija Ana, soproga Petra Draškoviča, lastnika Dolnjega grada in Trakoščana, rojena Alapi, ki je 52 let stara umrla 20. novembra 1629. Ko je namreč l. 1730 umrl branečki graščak Jurij Ignacij baron Mauerburg ter so njegove zemeljske ostanke dne 10. maja t. l. djali v grobnico pred oltarjem, so našli ondi cinasto rakev z napisom:

„Hic jacet Magnifica Dna Maria Anna Alapi, spectabilis et magnifici Dni Nicolai Alapi filia, conjux Dni Petri Draschkovitsch et Mater Caspari Draschkovitsch de Trachenstein et Luettenberg, quae devota Catholice vivendo, piissime in Dno obdormivit Annorum aetatis suae XXXXII, die XX. Novembris Anno MDCXXIX.“

Dotično rakev, ki je bila 2 centa 54 f. težka, so potem vsled ukaza sekovskega škofa zakopali na desni strani oltarja, a l. 1735, ko so polagali nov tlak, so jo zopet izkopali in djali v grobnico na levi strani prezbiterija tik starega žagrada, kjer so počivali njeni stariši. L. 1743 so rakev raztopili in napravili iz nje 22 oltarnih svečnikov.

¹⁾ Pokopališča pri cerkvah Lavantinske škofije str. 201. — ²⁾ Istotam str. 204.

V grobnico pred glavnim oltarjem je bila položena tudi hči Jurija Ignacija barona Mauerburga, Ana Eleonora, soproga Franca grofa Codroipo, lastnika Braneka, ki je 42 let stara umrla l. 1765. Pokopali so jo dne 9. januarija t. l.

Razen te grobnice sta bili v prezbiteriju še dve drugi in sicer dalje proti ladiji. V grobnico na levi strani prezbiterija sta bila položena Miklavž baron Alapi, lastnik Dolnjega grada, ki je umrl dne 1. decembra 1586, in njegova soproga Sara, rojena Pettthe, ki je umrla dne 4. oktobra 1582.

Njima sta dala Peter Draškovič, baron Trakoščanski, lastnik Klenovnika in Dolnjega grada in njegova soproga Marija Ana, hči Miklavža in Sare Alapi, napraviti lesen nagrobni spominek z napisom:

„Allhie ruhen in Gott der wohlgeborn Herr Herr Niclas Allapi, Freyherr zu Groß Khämnickh und Luettenberg, Hauptman zu Creuz, welicher gestorben ist den ersten Tag Dezember des 1586:isten Jahrs, und die wohlgeborn Frau Frau Sara Allapin ein geborne Pettain, weliche in Gott entschlaffen den 4ten Octobris des 1582isten Jahrs.

Diß Epitaphium hat der auch wohlgeborn Herr Herr Peter Draschkovitz, Freyherr auf Trackhenstein, Khlenonighk und Luettenberg und die wohlgeborn Frau Frau Marianna Draschkovitzin geborne Allapin alß nach eintretung der Herrschaft Luettenberg aufrichten lassen den 25-isten Aprilis des 1602. Jahrs.“

Ta spominek je visel nad vrati v zvonik ali stari žagrad, a l. 1761 so ga zelo poškodovanega odstranili.

Na desni strani prezbiterija tik sedanjega žagrada je sedaj zasipana grobnica. V njej počiva Reichhardt Liechtensteinski, dedni komornik na Štajerskem in deželni maršal na Koroškem, ki je dne 4. julija 1594 umrl v Petrinji. Njegova soproga Suzana, roj. Alberin, solastnica Dolnjega grada, mu je dala l. 1596 napraviti lep spominek iz belega marmorja, ki je v desno steno prezbiterija vzdian in ima napis:

„Alhie ligtt begraben der wolgeborn Herr Reichhardt, Herr von Lichtenstain von Muraw, Erbeamrer in Steyr und Landtmarschalkh in Karnten, welicher den 4. Tag Julii des 94. Jahrs im Feldtleger vor Petrinia verschieden, dem Gott Gnade. Dis Epitaphium hat lassen machen die wolgeborn Fraw Susanna Fraw von Liechtenstain geborne Albierin Wittib im Jahr MDXCXI.“

Razen teh grobnic je v prezbiteriju, zlasti okoli glavnega oltarja, še več zidanih grobov, ki so pa vsi že zasipani. V njih trohnijo in čakajo vstajenja zemeljski ostanki nekdanjih ljutomerskih župnikov, ki so do leta 1744 bili v Ljutomeru umrli; poznejši počivajo v kripti sredi cerkve. Kolikor nam je znano, počivajo tukaj sledeči župniki in drugi duhovniki:

Korošec Benedikt, ki je umrl l. 1563;

Simonič Pavel, ki je umrl v drugi polovici l. 1619;

Gaiger Janez, umrl l. 1638;

Slivar Juri, umrl junija 1669;

Raputh Andrej, umrl julija 1690;

Bernardin Martin, umrl 26. februarja 1715;
 Ozmec Matej, katerega so pokopali dne 14. aprila 1733;
 Fras Janez Mihael, župnik v Ljutomeru, pokopan dne 15. julija 1759;
 Žižek Matija, grajski duhovnik v Braneku, dne 26. marca 1760 »in die
 grüften beigesetzt«;

Korošec Janez Jurij, kapelan v Ljutomeru, pokopan dne 14. okt. 1768;
 Leygeb Anton, župnik v Ljutomeru, pokopan dne 8. februarja 1773.
 Jeraša Andrej, župnik v Ljutomeru, pokopan dne 7. julija 1779;
 Kranjc Jožef Janez, župnik v Ljutomeru, umrl dne 24. januarja 1800;
 Leitenstetter Franc Ks., župnik v Ljutomeru, umrl dne 13. jul. 1815.

Najbrž je bil v to grobnico položen tudi kapelan Anton Rubin, ki je
 dne 18. majnika 1819 umrl za legarjem.

Bratovščina sv. Rožnega venca je imela za odlične ude grobnico pred
 oltarjem device Marije, a v mrtvaški knjigi ni naveden noben mrlič, ki bi
 bil ondi pokopan.

Od nekdanj je bila tudi navada, da so cerkvene dobrotnike iz hvalež-
 nosti pokopavali v cerkvi brezplačno, za druge pa, katerim je bil vsled
 njih želje prostor za zadnji počitek v hiši božji odkazan, je morala rodbina
 za to plačati precej visoko svoto. Tako n. pr. se l. 1703 med cerkvenimi
 dolžniki navajajo dediči Janeza Horvata »vor Ihme, sein Weib und Khind
 die bestattung in die Khirche . . . 90 fl.«; — nadalje: »Der Andreaß
 Purggauer zu Fridau wegen bestattung seines Khindts in die Khirchen
 . . . 10 fl.«

Janez Varašič je l. 1691 obljubil, da bode postavil nov oltar sv. Antona
 Padov., naj tudi 300 gl. stane, a za to morajo njega in njegovo soprogo
 Magdaleno pokopati v cerkvi pred tem oltarjem. Dotično listino je dne
 26. junia 1691 potrdil župnik Miklavž Pergoznik.¹⁾ Se li je pa eno kakor
 drugo tudi zgodilo, nam ni znano.

V ladiji cerkve nam je pred vsem omeñiti prostorno grobnico, ki je
 največja in še sedaj obstoji. Vhod pokriva široka bela plošča in vanjo
 vodijo kamnate stopnice. Ta grobnica je bila z dovoljenjem vogtijske
 gosposke zidana l. 1744. Povod je dal Janez Urban Kobalj (Khowall),
 trški pisar v Ljutomeru. Ta je namreč v ta namen, da bi se sezidala grob-
 nica za odlične mrličje, daroval cerkvi sv. Ivana Krst. v Ljutomeru 150 gl.
 z dolžnostjo, naj se zanj in njegove stariše služi na leto šest sv. maš in
 sicer dve peti, namreč za god sv. Janeza Nep. in sv. Urbana, in vsako
 kvaterno soboto pri oltarju sv. Rožnega venca ena tiha sv. maša.

Grobnico je dal župnik dr. Jožef Matija Petek še v tistem letu posta-
 viti. Ker so pa zanj potrošili le 100 gl., so vložili ostalih 50 gl. v cerkveno

¹⁾ Deželni arhiv v Gradcu.

blagajnico in k tej svoti od doneskov pri pogrebih priložili toliko, da je glavnica zadstovala za ustanovljene sv. maše.

V to grobnico so pokopavali le bolj odlične osebe proti določeni taksi. Plačati je bil za odraslega mrliča 10 gl., za otroka za 5 gl., kar se je vračunalo cerkvi med dohodke.

Iz mrtvaških knjig in iz cerkvenih računov povzemamo, da v tej grobnici počivajo:

L. 1744. so ondi pokopali dete Gregorija Mavriča in ženo Štefana Brumna iz Radomerja.

L. 1746., dne 19. novembra je bil v grobnico položen oče takratnega župnika, Matija Petek, ki je umrl 79 let star. Istega leta so tam pokopali tudi Mavričevega in Geistovega otroka.

L. 1747. je v grobnici našlo počitek več oseb, namreč župnik dr. Jožef Matija Petek in njegova mati Gera, potem trški pisar in ustanovnik grobnice Urban Kobalj in slednjič še neki graščinski pritlikovec (Herrschaft Mallegischer Zwergl).

L. 1748. navaja cerkveni račun Jožefa Senčarja, tkalčevega sina; l. 1751. Uršo Krail, l. 1752. tržanko Agato Krail.

L. 1753., dne 5. maja so pokopali Andreja Leygeb-a, očeta župnika dr. Antona Leygeba, o katerem mrtvaška knjiga razločno povdarja „in Ecclesiae cripta sepultus“.

V naslednjih letih so bili v grobnico položeni sledeči:

Knaflič Jožef, grajski duhovnik v Braneku, ki je šele 26 let star umrl za jetiko dne 13. marca 1754.

Erjavec Matija, usnjar in trški župan, pokopan 12. maja 1755.

Stremitzer Ana, soproga branečkega oskrbnika Maksa Stremitzerja, pokopana 10. aprila 1757.

Kolenc Franc, zdravnik v Ljutomeru, pokopan 15. marca 1758.

6. Ljutomersko šolstvo.¹⁾

A. Šole v Ljutomeru.

a) Stara šola.

Ni dvomiti, da so Ljutomeržani, ki so bili že v srednjem veku kot tržani odlikovani z raznimi pravicami, z ozirom na svojo tržansko dostojanstvo in zaradi svojega in svojih otrok blagra skrbeli tudi za primerni pouk in odgojo svoje mladine. Premožnejši tržani so nedvomno svoje otroke pošiljali v bližnja ali daljna mesta, kjer so zlasti po samostanih imeli učilnice. Ker pa večini tržanov slabe gmotne razmere tega niso dopuščale, ustanovili so že v 16. veku v Ljutomeru lastno šolo, v kateri bi naj na občinske stroške vsprejet učitelj, ki je bil navadno obenem tudi organist, poučeval otroke v najpotrebnejših vednostih. Kdaj in kje da je bila ta prvotna šola v Ljutomeru postavljena, nam sicer ni znano, a toliko

¹ O razvoju našega ljudskega šolstva sploh beri med drugim „Trg Središče“ str. 204 do 209. Apih, Letopis M. Slov. 1894. O Ljutomerskem šolstvu: Slekovce v „Popotniku“ 1887.

je gotovo, da je že l. 1591 stala, kajti navaja jo z učiteljem Janezom Berličem najstarejši zapisnik občinskih sej v Ljutomeru dne 25. januarja 1591.¹⁾ Če ne prej, je v dobi protestantizma nastala v Ljutomeru šola.

Tudi pozneje so v raznih zapisnikih večkrat omenjeni učitelji in šola v Ljutomeru. Sploh ljutomerska šola spada med najstarejše na Spodnjem Štajerskem.

L. 1617 je sekovski škof Jakob Eberlein o priliki vizitacije v Ljutomeru dne 13. oktobra zapisal v svoj dnevnik, da ondi strežejo duhovniku pri sv. maši dečki, ki pohajajo šolo.²⁾

Po letih je znotranja šolska oprava s poslopjem vred bila potrebna vsestranskega popravka. Dne 10. junija 1672 se je učitelj Janez Leitner pritožil pri magistratu, da ni v šolski hiši ne mize, ne klopi in nobenega prostora. Vsled tega je bilo sklenjeno, oskrbeti vse potrebno.³⁾

Tudi učitelj Franc Hackhl je dne 11. avgusta 1677 prosil, naj bi Ljutomeržani dali šolo popraviti, kar so obljubili storiti.

Ta prvotna šola, ki je bila deloma lesena, je pogorela dne 7. maja 1689 pri velikem požaru, ki je uničil skoraj ves trg. Občna beda je bila sicer velika, a vsekako Ljutomeržani niso šole pustili v razvalinah, kakor več drugih hiš, temveč so jo dali zopet postaviti. Že dne 13. febr. 1690 je sklenil magistrat z Janezom Jurijem Flechsner, meščanom in tesarskim mojstrom v Gradcu, pogodbo, s katero se je imenovani mojster zavezal, popraviti celo šolo (das völlige Schulhaus), vežo in klet, in napraviti štiri trame in okna, potem tudi tri podboje in vrata, za kar mu je trg obljubil dati 80 gl. in 3 gl. likofa, ali pa 70 gl. gotovega denarja in polovnjak novega vina.⁴⁾

V tej šoli, ki je l. 1704 od Krucev precej trpela, je imel učitelj zelo tesno stanovanje. Zato so tržani dne 21. junija 1707 enoglasno sklenili, da se za šolnika in trškega pisarja postavi stanovanje ter oskrbi in zvozi za to potreben les.⁵⁾

Dne 8. maja 1725 je župnik Matej Ozmec zopet opozoril magistrat, da je šola zelo slaba in da bo treba staviti novo. Na njegovo prošnjo, naj bi trg k stavbi kaj pomagal, so odgovorili svetovalci v imenu vseh tržanov, da so prej pač vsikdar k šoli pripomagali, ker so imeli pravico, učitelja sprejemati in odstavljati, ker pa zdaj župnik sam brez vedenja ali volje magistratove učitelja vsprejema, ne bodo k šoli nič pripomagali. A župnik jim je odgovoril, da ako bi morala cerkev sama zidati šolo, ne bode on pustil nobenega tržanskega otroka hoditi v to šolo.

¹⁾ Deželni arhiv v Gradcu. — ²⁾ Qui scholas frequentant. Kn. šk. arhiv v Gradcu.

³⁾ in ⁴⁾ Deželni arhiv v Gradcu. — ⁵⁾ Istotam.

To je tržane vendar le spravilo na druge misli, zakaj dne 20. septembra i. l. so dovolili za šolo 4000 opeke in vrh tega še obljubili, da jo bodo sami zvozili.¹⁾

Prvotno je torej učitelje v Ljutomeru sprejemal in odpuščal magistrat ter jim tudi dajal primerno plačo, na leto navadno 35 gl., v 17. veku pa 43 gl. Navadno je imel v eni ali drugi vasi tudi zbirco, kjer je pač imel kaj učencev. V posebnih slučajih pa mu je trg privoščil še kak priboljšek. Tako n. pr. je dne 8. marca 1683 dovolil učitelju Janezu Adamu Khrois-u k prejšnji plači še četrтинко pšenice poleg zbirce. Za navijanje stolpne ure je dobival od trga po 3 do 4 gl. na leto, a zato je moral paziti, da je o hudem vremenu pravočasno zvonil.

Ako je od tržanov vsprejet učitelj ugajal župniku, mu je bila izročena tudi služba organista in cerkovnika; s tem so se mu dohodki zdatno povečali. Zato je navadno vsak na novo sprejet učitelj prosil magistrat, naj mu priskrbi še cerkveno službo, ker drugače ne more živeti. To se je navadno tudi zgodilo, le nekaterekrat čitamo, da si je župnik vzel drugega orglavca, ker mu od magistrata nastavljeni učitelj ni ugajal. A za cerkovnika si je moral učitelj sam dobiti sposobno osebo.

Cerkovnik je moral pred vsem skrbeti za navadno zvonjenje, a vsled trškega sklepa dne 21. novembra 1668 je moral tudi vsak večer ob osmi uri zvoniti z velikim zvonom, da so pijanci vedeli, kdaj jim je iti domov; kogar so pozneje zasačili v krčmi pri igri ali pijači, je bil ostro kaznovan.

Učitelj je moral paziti, da je cerkovnik ob hudi uri pravočasno zvonil in »točo preganjal.« Vsled enoglasnega sklepa dne 11. maja 1674 je moral v poletnem času spati v malem stolpiču nad cerkvenimi vrati. Če je bil v tem natančen, je dobil posebno nagrado, tako so n. pr. dne 28. marca 1710 »discantistu« Antonu Raku kupili tržani novo obleko.

Dne 22. septembra 1673 zasledimo prvič določeno šolnino in štolnino za cerkvena opravila. V seji dne 22. septembra 1673 se je plačilo učitelju določilo tako-le: za vsako četrтletje: za pouk v čitanju 15 kr., za čitanje in pisanje 30 kr., računanje 45 kr., od kondukta 15 kr., od pete maše 15 kr., vigilije 15 kr., poslednjega olja 15 kr., previdenje bolnika 3 kr., za perilo in pripravljanje hostij na leto 3 gl.

Koncem 17. veka je dobival vsakateri učitelj kot cerkovnik iz cerkvene blagajnice na leto 40 gl.²⁾ dne 11. junija 1677 so mu določili 45 gl., ker pa ni bil zadovoljen s tem, so sklenili, obrniti se na nadduhovnika, da stvar uredi.³⁾

Ob enem so v isti seji določili, naj bodo ob praznikih večernice ob 3. uri, ob sobotah pa litanije v poletnem času ob 6. uri.

¹⁾ Dež. arhiv v Gradcu. — ²⁾ Župnijski arhiv v Ljutomeru. — ³⁾ Dež. arhiv v Gradcu.

V prvi polovici 18. veka je imel učitelj v Ljutomeru 56 gl. 36 kr. stalne plače, od kapele v Dolnjem gradu je dobival povrh 1 gl. 15 kr., 16¼ vaganov ajde, od vsakega kmeta v vasi po 1 klobaso ali 3 kr., nekaj prediva ali 3 kr., 1 komad sira ali 3 kr. in nekaj proste zbirce za štolnino.¹⁾

Nekateri učitelji so tudi vino točili, a dne 22. oktobra 1728 je magistrat to učitelju Antonu Ročkerju strogo prepovedal. Njegovo prošnjo, naj mu dovolijo iztočiti še vsaj en polovnjak, je trg vendar le uslišal.²⁾

Koncem 17. veka si je pa graščak kot vogtijski gospod prisvojil potrditev sprejetega učitelja in ni dolgo trajalo, da je kot patron cerkve začel samooblastno nastavljati cerkvene služabnike. A temu se je župnik Matej Ozmec odločno uprl ter cerkvi priboril pravico imenovanja cerkvenih služabnikov. Zaradi tega so mu tržani l. 1725 o priliki zgradbe nove šole hoteli sicer nagajati, a slednjič so se vendarle udali.

Tudi župnik dr. Jožef Matija Petek je za časa svojega službovanja 1734—1747 imel v tem oziru hude borbe z graščino, a dolgotrajna pravda se je slednjič rešila vendarle ugodno zanj.

Ni pa bil tako srečen njegov naslednik Mihael Fras, ki je, hoteč se ogniti daljnim pravdam in stroškom, s posebno pogodbo prepustil graščini pravico imenovanja učitelja, a vsled tega tudi odklonil vsako nadaljnjo podporo za šolo. Zato je morala graščina pred l. 1757, ko je bila šola popravljena, plačevati par let za učitelja stanovanje.

L. 1725 postavljena šola je bila l. 1759 popravljena in tako povečana, da je lahko večje število otrok dobivalo v njej potreben pouk.³⁾

Ko je cesarica Marija Terezija s svojo reformacijo šolstva, zlasti pa z obširnim šolskim redom za nemške normalne, glavne in trivijalne šole z dne 6. decembra 1774 ustanovila šole po mestih in deželi, je postala tudi šola v Ljutomeru, ki je do tje bila le bolj zasebna, javna, in učitelju je bilo ukazano, prej ko prej napraviti na kaki glavni šoli skušnjo, da bode postal pravi učitelj.

Za cesarja Jožefa II. (1780—1790) je storilo šolstvo še znatnejši korak naprej. On je namreč l. 1784 ukazal, da se mora povsod, kjer je v okrogu pol ure 90 do 100 za šolo sposobnih otrok, ustanoviti ljudska šola, duhovnikom je pa še posebej naročil, naj ljudstvu šolo gorko priporočajo in jo pospešujejo. V tej dobi je dobil Ljutomer novo šolsko poslopje, ki je bilo postavljeno l. 1786 najbrž tam, kjer je stala prejšnja šola.

Ta šola, pritlična hiša na severnozpadni strani od cerkve je imela eno šolsko sobo in stanovanje s kuhinjo in kletjo za učitelja. Šolska soba je bila 7.65 m dolga, 5.09 m široka in 2.83 m visoka.

Že l. 1805 je bila popravila zelo potrebna. L. 1815 so jo popravili in postavili kravji in svinjski hlev. Ker je sčasoma število učencev vedno

¹⁾ Letopis Slov. Matice 1894, str. 259, 260. — ²⁾ in ³⁾ Deželni arhiv v Gradcu.

bolj rastlo, je bilo treba misliti na razširjenje šole. Po zimi je obiskovalo šolo po 50 otrok, v poletnem času manj, vendar čez 30.

L. 1809 so bili v Ljutomer všolani sledeči kraji: Ljutomer 105 hiš, Babinci 31 hiš, Noršinci 29 hiš, Kamenščak 29 hiš, Podgradje 21 hiš. Šolo je takrat obiskovalo 52 dečkov in 26 deklic. L. 1811 je bilo 62 učencev, l. 1812 pa samo 52.¹⁾

L. 1824 so se začele dotične priprave in tako so l. 1826 na vzhodni strani cerkve postavili ne daleč od stare novo šolo (hišna štev. 110), ki je stala 3526 gl. 25^{9/12} kr. V njej je bilo dvojje šolskih sob in stanovanje za učitelja. Pa tudi ti dve šolski sobi nista dolgo zadoščali. L. 1844 so morali prirediti tretjo učno sobo in nastaviti še enega učitelja. Od l. 1844 je Ljutomer imel trirazredno šolo.

Pozneje so se Ljutomeržani tako dolgo potegovali, da je njih trivijalna šola bila z odlokom c. kr. namestnije v Gradcu z dne 3. dec. 1859, štev. 290, povišana v glavno šolo. V ta namen so všolane občine vsled izjave dne 4. februarja 1858 obljubile: nagrade ravnatelju 52 gl. 50 kr., nagrade kapelanu 84 gl. Vsled izjave dne 16. decembra 1858 še za drugega podučitelja 136 gl. in za podučitelja, ki ga je imel vzdrževati učitelj, 31 gl. Skupaj 661 gl. 50 kr. Polovico je plačal trg, polovico pa druge občine.

b) Nova šola.

Z novo šolsko postavo z dne 25. maja 1868 in 14. maja 1869 je prišla ob vso veljavo stara šolska postava ter je šola stopila v novo razmerje napram državi in cerkvi. Kajpada se začne tudi za ljutomersko šolo sedaj nova doba. Vsled odloka c. kr. učnega ministrstva z dne 12. julija 1869, štev. 6299, je bila ljutomerska šola povišana v štirirazrednico.

L. 1869—70 je od 551 za šolo godnih otrok zahajalo v šolo 448, l. 1873—74 od 666 otrok 494.

Vsled postave z dne 4. febr. 1870 je bila šola v Ljutomeru uvrščena v II. plačilni razred s 600 gl. učiteljske plače. L. 1873 se je v najnižjem razredu napravila paralelka ter se ločile deklice od dečkov in nastavila za deklice prva učiteljica Ana Ludvik. V naslednjem letu se je ločil drugi razred in se nastavila za deklice drugega razreda druga podučiteljica. Vsled prošnje krajnega šolskega sveta z dne 28. julija 1876 je deželni šolski svet dovolil še 7. učno moč, namreč provizorično podučiteljico, da bi se tako še 3. razred ločil po spolu; a ta razred se je zaradi supriranja v drugih razredih šele aprila 1879 mogel otvoriti tako, da so bile za deklice vpeljane tri paralelke in le 4. razred za deklice in dečke skupaj,

¹⁾ Škofijski arhiv v Mariboru.

Z odlokom dne 12. avgusta 1880, števil. 4079, c. kr. deželnega šolskega sveta pa se je ločila dekliška šola popolnoma od deške tako, da je bila potem deška šola čveterorazredna s štirimi učitelji, dekliška pa samostalna trirazrednica s tremi učiteljicami, le vodstvo dekliške šole se je izročilo začasno nadučitelju deške šole.

Všolane so bile takrat v Ljutomer sledeče občine: Ljutomer, Noršinci, Babinci, Pristava, Stročja ves, Presika, Podkamenje, Nunska graba, Stročji breg, Rinčetova graba, Slamnjak, Podgradje, Brezovšak, Mrzlo polje, Železne dveri, Cuber, Kamenščak, Radomerje, Radomerščak.

L. 1876 je deželni šolski svet zaukazal v Ljutomeru ustanovitev nadaljevalne kmetijske šole. To šolo je prevzel učitelj Gabrijel Postružnik ter poučeval 12—16letne fante. Pouk se je vršil ob nedeljah ter jih je prihajalo včasi po 80. L. 1878—1879 se je vršil zimski tečaj od 8. decembra do 30. marca.

Novo šolsko poslopje.

Ne le krajni šolski svet, ampak tudi vsi župljani so vedno bolj spoznavali potrebo nove šole v Ljutomeru, vsi so imeli najboljšo voljo, a manjkalo je za stavbo primerne prostora in potrebnega denarja.

Da bi našel in pridobil primerno stavbišče, se je par let trudil v ta namen izvoljeni odbor. Najprej se je pogajal za Anušakov vrt, za katerega je lastnik zahteval 2000 gl. Dasi so mu zanj ponudili 1200 gl., ga ni dal, temveč je sam na njem postavil hišo. Pozneje bi bili radi dobili Sršenov vrt na južno-vzhodni strani od župnišča, pa tudi tukaj pogajanja niso imela zaželenega uspeha. Lastnik je namreč za prostor, ki meri le 1686 m², zahteval 3200 gl., kar se je vsem zdelo preveliko. Na to so sklenili, staviti šolo tik velike ceste na južno-vzhodni strani od Dubois, a tudi ta načrt ni obveljal.

L. 1888 se je praznovala štiridesetletnica vladanja cesarja Franca Jožefa I. Povom te štiridesetletnice je darovala trška občina krajnemu šolskemu svetu za stavbišče šolski vrt. Ker pa je ta bil premajhen, je zamenjala dve bližnji parceli ter tudi ti prepustila brezplačno za novo šolo.

Dne 12. julija 1888 je naznanilo namestništvo v Gradcu, da je cesar dovolil, da se sme nova šola imenovati Franc Jožefova šola in da je tudi za njo daroval 4000 gl.

Dne 18. avg. 1888, na rojstni dan cesarjev, je bil slovesno vložen vogelni kamen, a z velikim pompom pričeto delo je kmalu obtičalo. Izvoljeno stavbišče s položenim vogelnim kamenom se je zdelo marsikomu premokro in od cerkve preveč oddaljeno, pa tudi radi prahu in ropota ob veliki cesti ni bilo posebno primerno. Z ozirom na te pomisleke je krajni šolski nadzornik Janez Kukovec opozoril višje trga na primernejši, bližji in mirnejši

prostor, na njivo Jožefa Murata, kar je krajni šolski svet v svoji seji dne 14. avgusta 1889 enoglasno odobril ter Kukovca pooblastil, naj kupi dotično njivo, ki je merila 46 arov in 69 m². To se je kmalu zgodilo. Njiva je stala 600 gl. Da bi se prostor povečal, je kupil krajni šolski svet od vdove Marije Smodiš še hosto — 44 arov 92 m² veliko, tudi za 600 gl. — ter je sklenil, da bode še l. 1890 dal napraviti 333.000 opeke.

Prvotno stavbišče se je zopet prepustilo občini in ta pa krajnemu šolskemu svetu za šolski vrt.

Dotično novo stavbišče je ogledala in odobrila posebna komisija dne 28. novembra 1889.

V seji dne 20. februarja 1891 je krajni šolski svet sklenil, še tistega leta pričeti s stavbo nove šole, kar bi se bilo gotovo zgodilo, ko bi bile višje oblasti odobrile načrte. Ker so se pa morali vsi načrti predelati, se je moralo stavbeno delo preložiti na spomlad l. 1892. Vsekako pa je bilo sklenjeno, da bode šola l. 1898 zgotovljena.

Gradbo nove šole je prevzel zidarski mojster Jožef Michel iz Gradca. Stala je čez 50.000 gl. V pritličju so 4 sobe za dekliško šolo, v I. nadstropju tudi 4 za deško šolo, na severni strani soba za telovadbo, tudi stanovanje za učitelje in razne shrambe. Blagoslovljena je bila šola dne 12. novembra 1893, 25. nedeljo po Binkoštih.¹⁾

Obe stari šoli so dne 5. avgusta 1893 prodali na dražbi, dekliško šolo — nekdanj mežnarijo — je kupil cerkveni konkurenčni odbcr za 2720 gl. zopet za mežnarijo. Cerkev je dala 600 gl. Deško šolo je kupil poštar Fr. Mavrič za 7991 gl.

c) Vrsta ljutomerskih učiteljev.

1591. Berlich (Brlič) Janez. Trški zapisnik ima o njem dne 25. januarja 1591 opombo, da je s tačasnim šolnikom J. Berlichom »Hugo Wischizberger, gericht's Verwalter alhie« v prisotnosti Janeza Urunza, Mateja Kholluterja, Jurija Schoberna, Vrbana Schoberna sklenil pogodbo, da bo Brlič v redu navijal uro in bo zato dobil do prihodnjega Jurjevega od trškega predstojnika 1 porenski goldinar.²⁾

1609. Slattar Mihael, naveden kot priča 5. junija 1609; dne 11. decembra i. l. si je kupil posestvo Jakoba Škorjanca ter bil sprejet za tržana.³⁾

1617. Schwarz Janez, »ludirector«, naveden v vizitacijskem zapisniku sekovskega škofa Jakoba Eberleina 13. oktobra 1617. Zapisnik pravi o njem, da je marljivo opravljal svojo službo. Da ni bil le orglavec in pevovodja, marveč tudi učitelj, je razvidno iz tega, ker zapisnik o

¹⁾ Glej „Slov. Gospodar“ 1893, št. 47. — ²⁾ Deželni arhiv v Gradcu. — ³⁾ Istotam.

cerkovniku pravi, da ne zna duhovniku streči pri sv. maši, marveč strežejo dečki, ki pohajajo v šolo.

1652. *Therkolez Marko*. Tržani so mu 20. januarja i. l. zagotovili 5 gl. plače za navijanje ure.

1667—1668. *Mursovič Jakob* »von Deruetinzendorff bey St. Andree gebührtig«, je 12. jun. 1668 pričal zoper župnika Jurija Slivarja.¹⁾ Še istega leta je pustil učiteljevanje v Ljutomeru.

1670. *Peyer Mihael*. Dne 21. marca 1670 je za učiteljsko službo v Ljutomeru prosil Franc Schlaginhauffer, učitelj v Cmureku, pa je ni dobil, marveč 16. maja i. l. je bil sprejet Peyer, ki je dobil 35 gl. plače in zbirco v Noršincih. Služboval je menda le kratko časa.

1670—1672. *Merkas Peter*, učitelj in organist. Imel je l. 1670 tožbe z župnikom Dumbličem ter je bil potem odstavljen.²⁾ Pozneje se imenuje kot tržan ljutomerski.

1672. *Kiki Matija*, učitelj in cerkovnik do maja 1672. Dne 29. avgusta 1672 je pričal, da je župnik Dumblič v križevem tednu po navadi šel s križem in banderami v procesiji v vasi, a po končani procesiji se je mudil do pozne noči v raznih hišah. Ko se je pozno v noč vrnil domov, navadno okoli 10. ali 11. ure, so mu morali v župni cerkvi z vsemi zvonovi zvoniti, kar je seveda tržane močno vznemirilo.³⁾

1672—1677. *Leytner Janez*. Nastopil je službo 25. maja 1672 ter je dobil 43 gl. letne plače, pa šolnino in štolnino. Dne 10. junija 1672 se je pritožil na magistrat, da v šoli ni klopi ne mize in premalo prostora. Dne 3. decembra i. l. je prosil, da bi ga sprejeli za tržana, a so mu odgovorili, naj potrpi, ko se zopet snide večja občinska skupščina. Dne 16. decembra i. l. so mu pa zopet odgovorili, naj si prej poskrbi svoj dom (sich häuslich niderrichten). Dne 6. julija 1674 je dobil kos cerkvene njive za vrt, kmalu na to si je kupil hišo in postal tržan. Dne 20. marca 1677 se je odpovedal učiteljski službi, vendar je prosil, da bi mu še pustili vrt pri šoli, pa se mu ni ugodilo. Pozneje je bil cerkveni ključar in trški svetovalec. Ker pa je l. 1680 delal županu Mursoviču razne neprilike in ga je celo javno razžalil, je bil 20. septembra 1680 slovesno izključen iz svetovalstva.⁴⁾ Odšel je nato iz Ljutomera, s seboj pa odnesel kot cerkveni ključar cerkveni in bratovščinski denar.

1677. *Winterhakher Lovro*, naslednik Leytnerjev, sprejet za učitelja in orglavca 13. aprila 1677. Ljutomerske razmere mu niso uga-jale in je že meseca maja odšel. Dne 31. maja 1677 je za službo prosil Mihael Stainwender, a ga tržani niso sprejeli, marveč so se 11. junija pogajali z Leytnerjem in mu ponujali 45 gl. letne plače. Ker se mu je to

¹⁾ Dež. arhiv v Gradcu. — ²⁾ Šk. arhiv v Ljutomeru.

³⁾ Škofijski arhiv v Mariboru. — ⁴⁾ Deželni arhiv v Gradcu.

zdelo premalo, je odklonil ponudbo in magistrat je sprejel drugega učitelja. Ta je bil:

1677. Hackhl Franc Vincenc, ki je prosil za učiteljsko in orglavsko službo 2. julija 1677. A pri orglavski službi ni šlo lahko. Še dne 17. decembra 1677 je prosil magistrat, naj mu priskrbi tudi orglavsko službo, a se mu je odgovorilo, naj počaka do Treh kraljev, da se bodo tržani med tem posvetovali z župnikom. Svojo prošnjo je ponovil 7. januarja 1678, pa so ga zopet tolažili, naj potrpi, ko se bodo polagali cerkveni računi.¹⁾ Drugo kaj o njem ni znano.

1683. Khrois Adam. Dne 8. marca i. l. mu je trg k navadni plači navrgel še štiri četrtinke pšenice poleg zbirce. Dne 12. februarja i. l. je namreč prosil magistrat, naj mu priskrbi tudi cerkovniško službo, ali pa ga odpusti, drugače ne more živeti. Odgovorili so mu, naj potrpi, da se prej dogovorijo z župnikom. Z ozirom na to so mu nekoliko zvišali plačo, a je še istega leta menda odšel.

1684. Pekh Jurij Viljem. Dne 5. februarja 1684 je prosil za cerkovniško službo, a magistrat mu je po svoji navadi odgovoril, naj počaka do cerkvenega obračuna. Dne 22. aprila in 15. septembra 1684 je prosil, naj mu izplačajo njegovo plačo. Dobil je četrletno 10 gl.²⁾

1688—1692. Hueber Jožef, organist in učitelj. Omenja se v cerkvenih računih l. 1688, 1690, 1691, 1692, vendar ni zaporedoma služboval. Vmes nahajamo tudi druge učitelje. Iz cerkvene blagajne je dobival 40 gl. letne plače.³⁾

1690. Schröfl Janez Mihael. Meseca marca 1690 je prosil za plačo, 17. aprila i. l. je zopet prosil, naj mu magistrat da odpust in dolžno plačo. Ob Jurjevem je potem odšel.

1695. Gumpolshammer Adam je dobil 8. januarja 1695 tudi cerkovniško službo z opominom, naj posebno pazi na hudo vreme in pridno zvoniti.

1701—1709. Kravanja (Khrauonia, Khrabonia) Janez se navaja kot Ljutomerski šolnik v trških zapisnikih l. 1701, 1707, 1708. Dne 9. januarja 1682 je vprašal, če bo sprejet za organista, tržani so mu pa odgovorili, naj se v tej zadevi obrne na župnika. L. 1702 je postal trški pisar, ob Jurjevem 1707 pa je zopet prevzel službo organista in učitelja. Dne 17. junija 1707 je prosil že kot organist in učitelj, naj mu izplačajo zaostalo pisarsko plačo 3 gl. 20 kr. Dne 11. junija 1708 ga je tožil trški pisar Blaž Ozmec radi razžaljenja časti.⁴⁾ Kot učitelj je služboval v Ljutomeru do Jurjevega 1709.

¹⁾ Dež. arhiv v Gradcu. — ²⁾ Istotam. — ³⁾ in ⁴⁾ Župnijski arhiv v Ljutomeru.

1702—1707. Mo z J a n e z K a r o l, šolnik v Ljutomeru od Jurjevega 1702 do Jurjevega 1707. Bil je zakonski sin Janeza Moza, učitelja pri Sv. Petru na Ottersbachu in njegove žene Ane. Dne 16. junija 1692 se je pri Sv. Križu na Murskem polju oženil z Marjeto, hčerjo že rajnega Janeza Jakoba Gumbeshamer iz Lučan. Do l. 1691 je služboval kot učitelj pri Sv. Križu, kjer so se mu rodili otroci: Filip 23. aprila 1693, Jožefa 3. marca 1695 in Matej 3. septembra 1696¹⁾ L. 1698 je bil cerkovnik (aedituus) pri Sv. Lovrencu v Slov. gor., kjer se mu je 29. novembra i. l. rodila hčerka Barbara. Pozneje je zopet služboval pri Sv. Križu, kjer krstna knjiga našteva naslednje njegove otroke: Terezija 19. septembra 1700, Regina Marija 31. avgusta 1701. Koncem aprila 1702 je odšel za učitelja v Ljutomer, kjer so ga 12. januarja 1703 sprejeli za tržana.²⁾ Služboval je tu do Jurjevega l. 1707, potem je prepustil učiteljsko službo svojemu predniku Kravanju, a l. 1712 jo je zopet prevzel ter je poučeval v Ljutomeru do l. 1717. Potem se je vrnil zopet k Sv. Križu.

1709—1714. A m r i n g (Ambring) T o m a ž, učitelj v Ljutomeru od Jurjevega 1709 do 1714. L. 1704 je prišel k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah, kjer mu je soproga Helena porodila: Katarino 26. oktobra 1705, Marijo 14. avgusta 1707. L. 1709 se je preselil v Ljutomer, kjer sta se mu rodila otroka Jožef 24. marca 1710 in Ignacij 10. julija 1712.

Tudi l. 1719—1725 je še služboval v Ljutomeru, potem ga l. 1728 zasledimo kot cerkovnika pri Sv. Antonu v Slov. gor.³⁾

1717—1725. R a a b A n t o n, poročen kot ljutomerski učitelj (ludi-magister) dne 25. avgusta 1717 s Klaro Tekerinis⁴⁾, ki mu je 12. nov. 1717 porodila sina Andraža. V Ljutomeru je poučeval najbrž do l. 1725, potem pa se je preselil k Sv. Petru pri Radgoni, kjer je umrl kot šolnik 25. novembra 1751⁵⁾, sporočivši 300 gl. za 12 sv. maš, ki se imajo služiti vsako leto pri Sv. Petru. Njegova soproga je bila istotam pokopana dne 22. septembra 1751.

1725—1734. R o č k e r A n t o n, naveden kot boter prvokrat 11. avg. 1725. Soproga Dora, rojena Vuk, mu je v Ljutomeru rodila otroke: Marijo Ano 24. junija 1726, Jožefa 19. avgusta 1727, Marijo 27. avgusta 1729 in Leopolda 12. novembra 1731. Umrl je, šele 30 let star, v Ljutomeru in so ga pokopali dne 7. januarja 1734.

1734—1740. A m r i n g J o ž e f, sin Tomaža Amringa, poročen s Terezijo, roj. Raab, hčerjo učitelja Antona Raaba. Že 19. decembra 1733 je prosil ljutomerski magistrat, naj ga sprejme za učitelja. Sklenjeno je bilo, da župan gre k župniku in se pritoži zoper učitelja Ročkerja ter prosi, da postane Amring učitelj. Dne 2. aprila 1734 je ponovil svojo prošnjo, a

¹⁾ Krstna knjiga pri Sv. Križu. — ²⁾ Dež. arhiv v Gradcu. — ³⁾ Matrike pri Sv. Antonu v Slov. gor. — ⁴⁾ Poročna knjiga ljutomerska. — ⁵⁾ Mrtvaška knjiga radgonska.

magistrat mu je odgovoril, naj potrpi, dokler se ne poravna spor med župnikom in tržani v tej zadevi, potem naj zopet prosi. Kmalu na to je dobil učiteljsko službo.¹⁾ Zapisnik od l. 1739 pravi o njem: »Šolnik Jožef Amring, star 29 let, v službi tukaj 6. leto, nima nobene pritožbe; poučuje nekaj mladine, katero župnik večkrat poučuje in izprašuje v krščanskem nauku.¹⁾

1740—1745. Marko Janez Mihael, »ludimagister« v Ljutomeru od 23. aprila 1740. Kakor poroča stara kronika, ga je sprejel župnik na lastno roko (propria auctoritate), ne da bi ga predstavil graščinski gosposki, kar je dalo povod dolgotrajni pravdi, ki se je slednjič rešila vendarle ugodno za župnika. Marko Janez Mihael je služboval od 1723 do 1731 kot cerkovnik pri Sv. Lovrencu v Slov. gor. Od tam je l. 1731 prišel k Sv. Miklavžu v Ljut. gor., kjer je služil do l. 1734, ko je prišel v Ljutomer. L. 1745 se je zaradi bolehnosti odpovedal službi in je umrl 60 let star dne 3. junija 1758.

1745—1758. Kokl Janez Jurij, »ludimagister« v Ljutomeru sprejet dne 23. aprila 1745. Dne 27. julija i. l. si je v zakon vzel Marijo Ano, hčer rajnega učitelja Antona Ročkerja. Umrl je 38 let star v Ljutomeru dne 20. marca 1758. Po njegovi smrti se je med župnikom Mihaelom Frasom in graščakom vnela zopet pravda radi imenovanja učitelja.

1758—1771. Ročker Leopold, »ludimagister« v Ljutomeru sprejet 20. marca 1758, je služboval do nov. 1771. Bil je zak. sin A. Ročkerja, učitelja v Ljutomeru in Dore, roj. Vuk ter se je narodil 12. nov. 1731. L. 1756 je prišel za organista in učitelja k Sv. Križu²⁾, odkodér se je koncem marca 1758 preselil v Ljutomer. Umrl je 40 let star v Ljutomeru hišna štev. 73 in je bil dne 6. novembra 1771 pokopan. Njegova soproga Ana Marija je umrla 45 let stara v Radgoni, kjer so jo pokopali 7. dec. 1774.³⁾

1771—1774. Haring Franc, učitelj in organist v Ljutomeru. Narodil se je l. 1745 pri Sv. Trojici v Slov. gor. ter je l. 1769 prišel v Ptuj, kjer je služboval kot šolnik in pevec do l. 1771, ko je s 1. novembrom nastopil službo v Ljutomeru. Soproga Marija Ana, roj. Guster, mu je v Ljutomeru porodila dne 20. avgusta 1773 sinčka, ki je bil krščen na ime Franc Ksaver. Iz Ljutomera je odšel k Sv. Petru pri Radgoni. Tam so dne 14. novembra 1782 pokopali njegovo soprogo Marijo Ano, ki je 48 let stara umrla kot »resignirte Schulmeisterin zu St. Peter.«⁴⁾

1774—1782. Sebecz Anton, »der kunstreiche Schulmaister«, je služboval v Ljutomeru od l. 1774 do 28. julija 1782, ko je umrl. Narodil se je dne 7. januarja 1742 v Zavrčah, kjer je njegov oče Jurij bil večletni

¹⁾ Deželni arhiv v Gradcu. — ²⁾ Matrike pri Sv. Križu na Murskem polju.

³⁾ in ⁴⁾ Mrtvaška knjiga radgonska.

učitelj. L. 1770 je prišel za organista k Sv. Križu, od tam pa l. 1774 v Ljutomer. Ko je umrl učitelj Anton Sebecz, postal je Jurij Ritz »ludimagister« v Ljutomeru, ki si je l. 1783 Sebeczevo vdovo Ano Marijo vzel v zakon.

1782—1803. Ritz Jurij, učitelj v Ljutomeru od 1782 do 30. nov. 1803, ko je 48 let star umrl. Soproga Ana Marija, roj. Murko, mu je dne 25. decembra 1783 porodila hčerko Marijo. Ob njegovem času je bila l. 1786 postavljena nova učilnica, v kateri so pomagali učitelju poučevati »kantorji« ali »kantnarji.« Taki so bili: 1787 Anton Ledenik, ki se imenuje celo »Schulmeister«; 1791 in 1792 Matija Bizjak, pozneje učitelj v Negovi; 1795 Jožef Stibler; 1798 Lovro Frandijaš od Sv. Lovrenca pri Ptuj, ki je 19 let star utonil dne 19. maja 1798; 1800, 1803 Karol Knopf, ki je pozneje bil do 1829 učitelj na Muti.

1803—1806. Moray Filip, učitelj v Ljutomeru od decembra 1803. Narodil se je l. 1771 v Rogatcu. L. 1805 je dekan o njem škofijstvu poročal to-le: »... ist in der Kirche und Schule sehr trüg und nachlässig. Schade, daß es so viel Kinder gibt; daher wird wohl nothwendig seyn, einen andern aufzunehmen.« O učilnici pravi dotični zapisnik, da je bila pred nekaterimi leti nova postavljena, a vsekako je že popravka zelo potrebna. Po zimi je obiskovalo šolo 50 in še več otrok, po letu nekoliko manj, a vedno še čez 30.¹⁾

1806—1816. Huber Andrej, učitelj v Ljutomeru od l. 1806 do 17. januarja 1816, ko je 52 let star umrl »an Krämpfungen.« Narodil se je v Ljutomeru dne 26. novembra 1764 kot sin tržana Antona Hueberja in Julijane, roj. Sauerwein. L. 1786 je prišel za učitelja k Sv. Križu, od tam pa l. 1806 v Ljutomer, kjer mu je dne 9. novembra 1808 umrla žena Rozalija, stara 45 let, na to je dne 22. januarja 1809 vzel v zakon Ano, 50letno vdovo rajnega Jurija Belaja, ki mu je pa že dne 27. marca 1810 za sušico umrla. Čez dva meseca, 27. maja i. l., je vzel 46letno vdovo Nežo Frölich. Njemu je od l. 1809 pomagal njegov sin Ivan, ki mu je l. 1816 tudi kot učitelj sledil.

1816—1817. Huber Ivan. Narodil se je dne 10. maja 1786 pri Sv. Križu, kjer je nekaj časa pomagal očetu pri pouku, potem je pa prišel v Ljutomer, kjer je po smrti svojega očeta postal učitelj. Radi nekaterih spletk ga niso takoj imenovali za stalnega učitelja. To ga je užalilo in se je koncem l. 1816 odpovedal učiteljski službi. Vzel je v najem dominikansko pristavo v Stari vesi, a ker se v kmetijstvu ni razumel, je odšel za pisarja v Branek. L. 1848 se je preselil v Ljutomer, kjer je odprl železno trgovino ter je umrl dne 18. oktobra 1858, zapustivši trgovino sinu Adamu.

¹⁾ Škofijski arhiv v Mariboru.

1817—1847. Postružnik Janez Nep., učitelj v Ljutomeru od l. 1817 do 26. novembra 1847. Bil je zakonski sin Valentina Postružnika, učitelja pri Sv. Juriju na Ščavnici, in Lucije, roj. Vavpotič, ter se je narodil dne 10. marca 1788.¹⁾ L. 1809 je prišel za učitelja v Središče.²⁾ Naslednje leto je dne 5. decembra odšel za učitelja k Sv. Marku niže Ptuja, kjer je služboval do l. 1817, ko je odšel v Ljutomer. Vsi njegovi sinovi so postali učitelji. Umrli je od mrtvouda zadet dne 26. novembra 1847. Ob njegovem času so službovali v Ljutomeru sledeči učiteljski pomočniki: Martin Šleinc 1823—1824, Vaclav Čížek 1824—1827, Andrej Dolmač 1831—1832 in 1833—1836, Andrej Viličnjak 1836—1837, Mihael Avguštinovič 1837—1838, Jožef Šmidinger 1838—1846, Jakob Valenko 1840—1841, Gabrijel Postružnik 1841—1842, Jakob Lukovnjak 1842—1843, Janez Postružnik 1843—1845, Andrej Slanič 1844, Janez Bratko 1844—1848, Franc Bauder 1846 do 17. marca 1851, ko je umrl.

1848—1891. Postružnik Gabrijel, učitelj v Ljutomeru od 7. avgusta 1848 do 15. septembra 1891, ko je stopil v pokoj. Narodil se je v Ljutomeru dne 1. junija 1825 kot sin učitelja Janeza Postružnika ter je po dovršenih domačih šolah odšel na graško pripravnišče, kjer je dne 2. julija 1841 dobil spričevalo zrelosti za podučitelja na ljudskih šolah. Prva njegova služba je bila doma v Ljutomeru, odkoder je čez leto dni prišel za podučitelja k Sv. Petru na Ottersbachu. Tam je služil pet let, potem pa se je l. 1847 preselil v Cmurek, kjer je naredil skušnjo za stalnega učitelja, zraven pa z izvrstnim uspehom tudi skušnjo iz godbe in iz sadje- in vinoreje. Dne 7. avgusta 1848 je sledil svojemu očetu kot učitelj v Ljutomeru, kjer je radi svoje marljivosti in vzglednega vedenja bil l. 1861 imenovan »vzgledni učitelj« ter je posloval do l. 1870 tudi kot šolski vodja, potem pa do jeseni l. 1891 le kot učitelj. Takrat je stopil v pokoj³⁾ in je umrl 22. okt. 1903. — Do l. 1859 so poslovali sledeči učiteljski pomočniki: A. Kosi 1848—1852, J. Cvetko 1852—1853, Bl. Sterzin 1853—1855, Jernej Kocuvan 1854, Janez Kranjc 1854—1856, Ferdinand Čížek 1854—1856, Alojzij Janžek 1856—1857, Ferdinand Postružnik 1856—1858, Anton Čagran 1858—1860.

L. 1870 je postal začasni šolski vodja takratni župnik dr. Anton Klemenčič. — Za nadučitelja je l. 1870 bil imenovan učitelj 4. razreda 1870—1871. Bauer Janez. Narodil se je l. 1832 v Neugrammatin na Češkem⁴⁾ ter je prišel dne 10. novembra 1863 za provizoričnega učitelja v Ljutomer, kjer je l. 1870 postal nadučitelj in šolski vodja, ob enem c. kr. šolski nadzornik. Oktobra 1871 je odšel za nadučitelja v Cmurek, kjer je kot c. kr. okrajni nadzornik služboval do l. 1875. V Ljutomeru so ga v 4.

¹⁾ Krstna knjiga župnije Sv. Jurija na Ščavnici. — ²⁾ O njem gl. Trg Središče str. 226.

³⁾ „Slov. Gospodar“, 1892, št. 15. — ⁴⁾ Schematismus 1872.

razredu nadomeščali Jožef Delakorda 1870—1871 in Jurij Bregant 1871.

1872—1878. Lapajne Ivan, nadučitelj in šolski vodja. Rojen l. 1849 na Vojskem na Kranjskem, pisatelj slovenski. V Ljutomeru je nastopil službo dne 1. aprila 1872, v jeseni 1878 je odšel v Krško ob Savi, kjer je umrl. Ob njegovem času so v Ljutomeru službovali naslednji podučitelji in podučiteljice: Jožef Hanžekovič začasno 1871, potem je odšel na Nižje-Avstrijsko, Simon Meglič 1872—1873, Blaž Pernišek, provizorični podučitelj 1872—1875, Ema Toman iz Ljubljane, učiteljica od 8. jan. 1873 do konca šolskega leta 1875. Iz Ljutomera je odšla v Judenburg, pozneje pa v Gorico. Ana Ludvik iz Zagreba od 10. novembra 1873 do konca šolskega leta 1874. Janez Žirovnik iz Kranjskega, podučitelj od 9. dec. 1873 do konca šolskega leta 1874, potem je odšel v Stari trg na Kranjskem. — Fanica Ekl iz Ljubljane, podučiteljica od 20. novembra 1874 do 10. februarja 1876, potem definitivna učiteljica do l. 1890, ko je bila umirovljena; pozneje soproga graščinskega oskrbnika De Senibus. Žižma Hrašovec, pomožna učiteljica od 19. maja 1875 do konca istega šolskega leta. — Janez Mikl je prišel kot učiteljski pripravnik iz Celovca za provizoričnega podučitelja v Ljutomer dne 1. septembra 1875; od 24. januarja do 9. maja 1879 je supliral obolelega učitelja Freuensfelda v Veržeju, potem je zopet supliral v Veržeju od 31. marca 1880 in je koncem avgusta i. l. bil radi prevelike strogosti odpuščen od učiteljske službe. Anton Klanjšček, provizorični podučitelj od 23. septembra 1875. Od 15. junija do 31. avgusta 1876 je supliral v Cezanjevcih. Pozneje je učiteljeval v Cirkovcah.

1879—1893. Horvat Jožef, nadučitelj in šolski vodja od 10. apr. 1879 do 17. jan. 1893. Narodil se je dne 7. februarja 1836 pri Sv. Urbanu višje Ptuja ter je začel dne 2. oktobra 1854 službovati kot podučitelj pri Sv. Martinu pri Vurbergu. Od tam je l. 1856 prišel k Sv. Rupertu v Slov. gor., od tod pa čez tri leta k bližnjemu Sv. Bolfenku. A čez dve leti je postal učitelj pri Sv. Duhu višje Lučan, kjer je bil dne 16. januarja 1867 imenovan »vzglesni učitelj.« L. 1869 je odšel za nadučitelja v rojstno župnijo Sv. Urbana, od tam pa čez 10 let v Ljutomer¹⁾, kjer je nagloma umrl dne 17. januarja 1893. Bil je zelo dober učitelj. — Za njega so na ljutomerski šoli službovali: Ana Dev, omožena Ivančič, od 5. maja 1876 provizorična podučiteljica, potem definitivna učiteljica od l. 1878. L. 1915 je stopila v pokoj. — Olga Blumauer, prov. podučiteljica od 12. sept. 1878 do 11. aprila 1881. — Jakob Kovačič, podučitelj od 31. marca 1880 do 8. avg. 1889, pozneje učitelj pri Sv. Trojici v Slov. gor. — Jakob Fric, suplent od 10. jan. do 13. aprila 1881. — Marija Orač, prov. podučiteljica od 11.

¹⁾ Glej „Popotnik“ 1893, št. 4.

aprila 1881 do 20. marca 1882. — Jakob Marin, prov. podučitelj od 17. aprila 1881 do konca oktobra 1882. — Katarina Preširen, učiteljica od 20. marca 1882 do 15. sept. 1883, ko se je preselila v Kranj. — Anton Čagran, suplent od 30. okt. 1882 do 22. marca 1883. — Josip Freuensfeld od 22. marca 1883 do 23. dec. 1893, ko je v Pragi na operaciji umrl. Ta nadepolni vzgojitelj in slovenski pesnik je dvakrat obiskoval c. kr. pedagogij na Dunaju in sam plačeval namestnika v Ljutomeru. Nadomestovala sta ga Marija Veranič od 1. nov. 1887 do 16. julija 1888 in Jože Strniša od 3. nov. 1890 do 16. julija 1891. Umrl je v najlepših letih. — Jakob Goznik, suplent od nov. 1883 do 1. aprila 1885. — Barbara Höchtl, podučiteljica od 1. aprila 1885 do 31. julija 1891. — Franc Dernjač, podučitelj od 8. avg. 1889 do 22. marca 1894, ko je postal učitelj-voditelj nemške šole. — Ernestina Razlag, učiteljica od 1890 do 1908. — Josipina Wessner, podučiteljica od 1. novembra 1891 do 1923. — Anton Čagran, suplent v šolskem letu 1891-1892. — Berta Huber, suplentinja 1892-1897.

1893—1923. Robič Janez Evang., nadučitelj in šolski vodja od 15. maja 1893. Rojen 23. decembra 1849 pri Sv. Miklavžu v Ljutom. gor., je, dovršivši učiteljišče v Mariboru, postal s 1. nov. 1869 podučitelj pri Sv. Jakobu v Slov. gor. Dne 1. aprila 1871 je prišel za učitelja na mestno deško šolo v Ptuj, kjer je služboval do 1. novembra 1882, ko je postal nadučitelj pri Sv. Vidu blizu Ptuja. Od tam se je maja 1893 preselil v Ljutomer, kjer mu je učno ministrstvo l. 1896 podelilo naslov ravnatelja. Povodom njegove službene 50letnice l. 1919 so ga v Ljutomer všolane občine Pristava, Slamnjak, Noršinci, Presika in Kamenščak imenovala za častnega občana. Dne 1. marca 1923 je na lastno prošnjo bil vpokojen, po 53letnem vestnem službovanju. O priliki vpokojitve mu je višji šolski svet v Ljubljani v imenu pokrajinske uprave za mnogoletno in uspešno delovanje na polju vzgoje in pouka izrekel priznanje in zahvalo. — Za njegovega službovanja so bili v Ljutomeru nameščeni sledeči: Franc Čeh, podučitelj od 1. novembra 1893. — Minka Lapajne, provizorična podučiteljica od 1. nov. 1893 do 15. sep. 1894. — Rozina Coriary, suplentinja 1893-94. — Ivan Karba, učitelj od 1. nov. 1894, umrl 1913. — Ivanka Kralj, suplentinja od 1. nov. 1894 do 15. sept. 1895. — Matilda Mihalič-Kavčič, prov. podučiteljica od 1. nov. 1895.¹⁾ — Ivan Pušenjak 1894. — Matija Perger 1894. — Ivan Vrščaj 1894—1896. — Ana Karba-Janžar 1897 do smrti 1901. — Jožef Slekovec 1898—1899. — Rudolf Dostal 1904—1908. Marija Leber 1904—1909. — Marija Ros 1906—1907. — Ivan Baukart 1909—1918. — Milada Jastrobnik 1912—1913. — Friderik Venigerholc 1914. — Matej Vunderl 1919. — Franc Zacherl 1899 do sedaj. —

¹⁾ Z novjšimi podatki je pisatelju blagovoljno postregel g. nadučitelj J. Robič, za kar mu bodi tukaj izrečena iskrena hvala.

Ciril Mikl 1912. — Nadina Mihalič 1918—1919. — Miroslava Zacherl 1918—1923. — Franc Lubej 1919. — Alojz Stopar 1920. — Minka Savec 1920—1921. — Leonida Rauter-Herzog 1908 do sedaj. — Julijana Stopar-Robič 1908 do sedaj. — Darinka Lubej-Sever 1921 do sedaj. — Do Robičeve vpo-kojitve 1923 je bilo vodstvo deške in dekliške šole skupno, odslej pa je po naredbi višjega šolskega sveta vodstvo dekliške šole ločeno od vodstva deške šole. Ob začetku šolskega leta 1923-24 sta dobili obe šoli po eno začasno vzporednico k' 4. razredu.

1923—. Robičev naslednik je na deški šoli K a r b a š F r a n c, šolski upravitelj in okrajni nadzornik, rojen l. 1886 v Melanjščaku pri Kapeli. Vodstvo dekliške šole vodi upraviteljica Mara K o c u v a n. — Poleg že omenjenih so l. 1925 poučevali na deški šoli: Ciril Mikl, učitelj, Franc Lubej, učitelj, Alojzij Stopar, učitelj, Ana Herzog, učiteljica, Boško Jugovič, učitelj srbohrvaščine (na obeh šolah). Na dekliški šoli pa učiteljice: Julijana Stopar-Robič, Darinka Lubej-Sever, Angela Schwarz in Angela Golar-Karba, učiteljica ženskih ročnih del.

č) Enorazredna realka v Ljutomeru.

Ustanovnik te šole je dr. I v a n G o t t w e i s s, bivši oskrbnik in najemnik branečke graščine, potem veleposestnik in trgovec v Ljuto-meru, umrl dne 1. maja 1850. Ta za Ljutomer velezaslužni mož se je narodil v Mariboru l. 1779. Dne 26. decembra i. l. so ga našli izpostavljenega pred vrati neke mariborske hiše ter ga pogojno krstili na ime Gottweiss. Za botra mu je bil mariborski kipar Jožef Holzinger, ki ga je tudi vzgojil. Ker je deček bil nadarjen, ga je mestni župnik in dekan Andrej Kavčič dal v šole. V Gradcu je študiral modroslovje, potem pa pravo ter je postal dr. prava. Ko je 11. marca 1803 umrl Jurij Oblak, profesor poetike v Gradcu, je graška vlada nastavila kot suplenta Gottweissa s polovico profesorske plače. A že 16. novembra i. l. je bil prestavljen v Maribor, kjer je 14. decembra i. l. postal pravi profesor stilistike. Slovel je kot nemški pesnik, zlasti lirik, a učiteljska služba mu ni ugajala, zato je l. 1807 odšel za uradnika v Branek, kjer je l. 1809 vzel v zakon Alojzijo, hčer branečkega najemnika Franca Ksav. Koggla in Katarine, roj. Neubauer, rojeno 22. januarja 1781. Dne 25. decembra 1810 mu je porodila sina Friderika Hieronima Franca Ksav., ki pa je že 13. oktobra 1814 umrl in se še njegov nagrobnik zdaj vidi pri cezanjevski cerkvi celo s slovenskim napisom: »V gomili ti naš Friček spi, naj volja božja se zgodi.« Pozneje je sam vzel graščino v najem ter si pripravil precej premoženja. Zadnja leta je preživel v Ljutomeru. Bil je zelo izveden in ljudomil mož, prijatelj Slovincem. Kmet in gospod, mladost in starost, vse se je zbiralo krog njega in ga

povpraševalo za svet. Bil je ud štajerske Kmetijske družbe in sam nadvojvoda Ivan ga je večkrat vprašal za svet v raznih zadevah. L. 1848 je bil poslanec v štajerskem deželnem zboru, bil je zelo spreten in v politiki zmeren. Za Ljutomer je storil veliko dobrega. Ustanovil je v Ljutomeru bolnišnico, zravnal Globetko, zasadil drevored ter skrbel za olepšavo in povzdigo trga. Po velikem požaru l. 1827 je bil trg lepše in varnejše pozidan. V oporoki z dne 16. novembra 1848 je določil 8000 gl. v srebru za ustanovitev obrtne šole z izrecnim določilom, da naj bo učni jezik slovenski in nemški. Ta šola se je osnovala l. 1861, a že l. 1863 spremenila v enorazredno realko.¹⁾

Voditelji in učitelji.

M e d v e d K a r o l, zač. učitelj od 1861 do 22. maja 1862, ko je umrl. Rojen v Vojniku 15. oktobra 1835, je začel 26. oktobra 1857 službovati kot podučitelj na spodnji realki v Celju, odkoder je prišel l. 1861 v Ljutomer.

H a f n e r F r a n c, začasni učitelj od l. 1861 do 1863. Narodil se je 1. avgusta 1839 v Gornjemgradu ter je začel službovati 29. oktobra 1858 kot podučitelj pri Sv. Križu pri Slatini. Od tam se je l. 1860 preselil na glavno šolo v Celju, odkoder je v naslednjem letu prišel v Ljutomer. L. 1863 je postal nadučitelj v Slovenjemgradu ter je ondi posloval do l. 1871, ko je prišel na c. kr. vadnico v Maribor. L. 1876 je postal c. kr. okrajni šolski nadzornik ter je umrl v Mariboru 2. nov. 1876.

M o t z J o ž e f, učitelj od 1. februarja 1863 do l. 1868. Narodil se je v Gorici 28. marca 1839 ter je prišel dne 1. februarja 1863 za učitelja v Ljutomer, odkoder se je l. 1868 preselil v Maribor ter je ondi služboval do l. 1870, ko je postal c. kr. profesor v Gorici.

S p o n d a K a r o l, učitelj od l. 1868 do 1870. Bil je Čeh, iz Lhahote pri Naklu.

K r y l I v a n, voditelj in učitelj od 4. dec. 1870 do 1915. Narodil se je 14. majnika 1842 v Naklu pri Olomucu ter je dne 3. julija 1869 postal meščanski učitelj v Brnu. Od tam je prišel v Ljutomer, kjer je služboval kot učitelj na realki do svoje smrti dne 15. decembra 1915. Po njegovi smrti je realka prenehala.

d) Nemška ljudska šola v Ljutomeru.

Otvorjena kot enorazrednica ob Veliki noči l. 1894. Otrok je bilo vpisanih 79, večinoma slovenskih. L. 1895 je Schulverein postavil novo poslopje na stari jezdarnici ali poznejšem živinskem sejmišču zunaj trga.

¹⁾ Dr. R. Peinlich, Geschichte des Gymnasiums in Graz 1874, pg. 106. Hofrichter, Luttenberg 30; Lapajne. Zgodovina 291, 292.

Občina ljutomerska je dala prostor, štajerska hranilnica v Gradcu 3000 gl., ljutomerska pa 1000 gl. Prvi učitelj je bil Franc Drnjač, rojen na Spodnji Polskavi 28. novembra 1854, 1. novembra 1874 je začel službovati kot podučitelj v Slov. Bistrici, odkoder je 8. avgusta 1889 prišel v Ljutomer za podučitelja ter je 22. marca 1894 postal učitelj in voditelj nemške šole. Po prevratu se je ta šola spremenila v meščansko šolo in se je opustila realka. Vodstvo meščanske šole je prevzel Ivan Baukart, rojen v Celju l. 1889. — Razen njega so doslej poučevali na meščanski šoli: F. Trobej, Hermina Mahorčič, Julijana Perko, V. Razinger, Mesojedec, Milica Jug, Marija Čulk, Angela Schwarz in Josip Križman.

B. Šola v Cezanjevcih.

Ustanovitelj te šole je blagi dr. Janez Gottweiss. On je dal l. 1824 v Cezanjevcih tam, kjer je stala lesena hiša za cerkovnika, postaviti novo šolo, katera se je otvorila l. 1827. L. 1881 so šolsko poslopje prezidali in s tem pridobili drugo šolsko sobo, tako da je bilo mogoče, šolo razširiti v dvorazrednico. L. 1893 so še vzeli tretjo učno sobo v najem in otvorili tudi tretji razred.¹⁾

Prvi cezanjevski učitelj je bil Mühling Kristijan 1827—1832. Narodil se je l. 1799. Iz Cezanjevec je odšel l. 1832 za učitelja k Sv. Bolfenku na Kogu, kjer je bil l. 1845 odstavljen. Pa vsled prošnje je to službo zopet dobil ter je posloval tam do konca šolskega leta 1849, ko je odstavljn odšel najbrž na Ogrsko. — Njemu je v Cezanjevcih sledil:

Vanek Vaclav, ki je kot začasni učitelj služboval do l. 1837. Rojen dne 26. decembra 1807 v Königstadtu na Češkem, je začel učiteljevati dne 28. avgusta 1825. Iz Cezanjevec je odšel l. 1837 za učitelja na Polenšak, od tam pa l. 1845 na Runč, kjer je služboval še l. 1863. — Njegov naslednik v Cezanjevcih je bil:

Viličnjak Andrej, 1837—1840. Bil je zakonski sin Andraža Viličnjaka, želarja v Mekotnjaku, župnije ljutomerske, in Neže, rojene Kutnjak ter se je narodil dne 23. oktobra 1813. Šolati ga je dal njegov stric Martin Viličnjak, župnik pri Sv. Lovrencu na Dr. polju. L. 1836 je prišel za učiteljskega pomočnika v Ljutomer, od tam pa v naslednjem letu za učitelja v Cezanjevce, kjer je posloval do l. 1840. Potem je odšel za učitelja v Veržej ter je ondi umrl dne 19. julija 1859.

Adamič Jakob, 1840—1859. Rojen pri Sv. Juriju na Ščavnici dne 5. julija 1817 je prišel dne 10. oktobra 1836 za učiteljskega pomoč-

¹⁾ Kosi v „Popotniku“ 1895, str. 183.

nika na Polenšak, od tam pa koncem l. 1837 v Središče. L. 1840 je postal učitelj v Cezanjevcih, od koder se je l. 1859 preselil na Polenšak, kjer je služboval deset let.

Šijanec Lovrenc, 1859—1867. Glej križevske nadučitelje!

Terstenjak Matija, 1867—1875. Rojen pri Sv. Bolfenku na Kogu dne 31. julija 1840, je začel službovati dne 1. novembra 1857 kot podučitelj v Ormožu. Od tod je l. 1860 odšel k Mali Nedelji ter je ondi podučiteljeval do l. 1862, ko je bil premeščen k Sv. Barbari pri Vurbergu. Pa še v tistem letu je moral k Sv. Marku, od tam pa l. 1864 k Sv. Tomažu višje Velike Nedelje. Čez eno leto je prišel k Sv. Marjeti na Pesnici, od koder je moral l. 1866 za provizorja v Soboto. Pa že v naslednjem letu je postal učitelj v Cezanjevcih, kjer je posloval do l. 1875. Potem je bil učitelj pri Sv. Andražu v Slov. gor., od koder je odšel že l. 1876 v Majšberg, kjer je učiteljeval do 10. marca 1883, ko je umrl.

Kranjc Janez, 1876—1888. Narodil se je dne 23. novembra 1833 na Polenšaku ter je prišel 1. oktobra 1854 za podučitelja v Ljutomer. Od tod je l. 1856 odšel k Sv. Tomažu višje Velike Nedelje, kjer je služboval do l. 1859. Potem je služil pri Sv. Juriju ob južni žel., od koder je l. 1862 moral za provizorja k Sv. Trojici v Halozah. Čez tri leta je prišel za podučitelja k Sv. Križu na Murskem polju. L. 1871 je postal učitelj na Humu, od koder je l. 1873 odšel na Polenšak ter je ondi učiteljeval do l. 1876, ko je prišel v Cezanjevce. Tam je l. 1883 postal nadučitelj.

Juvan Jožef, 1888—1892. Rojen v Slaču na Kranjskem l. 1838, je postal učitelj 1. novembra 1857. Služboval je na raznih krajih na Kranjskem, potem v Gradcu pri Maria-Hilf in pri Sv. Andražu, odkoder je l. 1879 prišel na Ptujsko goro, odtod pa l. 1883 k Sv. Vrbanu pri Ptuju. L. 1888 je prišel za nadučitelja v Cezanjevce, kjer je 15. sept. 1892 stopil v pokoj.

Schneider Fran od 1. oktobra 1892 do 1918. Rojen v Ljutomeru, 1. novembra 1883 prišel za podučitelja na Cven, odtod pa za nadučitelja v Cezanjevce. Umrl je dne 10. maja 1918 na vodeniki.

Po Schneiderjevi smrti je prevzel vodstvo Leopold Čulk.

Na cezanjevski šoli so še poučevali: Fran Zacherl, rojen l. 1868, dvakrat, in sicer drugič osem let do 1900, ko je bil nameščen v Ljutomeru; Frančiška Nemec; Alojzija Gorjak-Kožuh; Antonija Herzog; Jožef Velnar; Minka Sever; Ivo Seršen; nadučiteljeva vdova Ivana Schneider do vpokojitve l. 1925; njena hči Frančiška Schneider; nadučiteljeva hči Marija Čulk od l. 1920 do 1925, ko je bila premeščena na ljutomersko meščansko šolo, in Martina Cvetko, ki je kot absolventinja nastopila l. 1925.

C. Šola na Cvenu.

Lično enonadstropno poslopje sredi ravnega polja se je postavilo l. 1882 in dne 16. oktobra i. l. se je otvorila enorazredna šola za Cven, Moto in oboje Krapje. L. 1883 so jo razširili v dvorazrednico, l. 1894 pa v trirazrednico. Prvi učitelj in od l. 1883 nadučitelj je bil T o m a ž P u š e n j a k, rojen 18. decembra 1861 v Bunčanih h. št. 31 kot zakonski sin Jakoba in Gere Pušenjak. Dne 1. novembra 1880 je prišel za podučitelja h Kapeli, od tam pa 15. oktobra 1882 za učitelja na Cven, kjer je l. 1883 postal nadučitelj in je kot tak umrl dne 23. januarja 1920.

Za njim je prevzel začasno šolsko vodstvo Jožef Velnar, rojen l. 1891 v Ljutomeru, in po njegovem odhodu v Pliberk na Koroškem Mara Kocuvan, rojena l. 1884 v Velikih Laščah, sedaj nadučiteljica na dekliški šoli. Pozneje je bil nadučitelj Andrej Horvatič, sedaj pa je Matej Vunderl, rojen 19. septembra 1897 v Cezanjevcih. — Razen njih so poučevali, oziroma še poučujejo na tej šoli: Marija Mursa, Frančiška Schneider, Malčka Mursa, Mihaela Horvatič-Maglica, Minka Sever, Ivo Seršen, Igo Hauptman, Vera Kutin, Antonija Mursa.

Č. Šola na Stari cesti¹⁾

je ustanovila občina Stara cesta, ki je bila poprej všolana v Cezanjevce, l. 1901, ko ni prišlo s Cezanjevčani do sporazuma, kje naj stoji novo šolsko poslopje, namenjeno obema občinama. Šola je bila otvorjena meseca decembra 1901. Prvo leto je supliral vpokojeni nadučitelj Andrej Vrabl od Male Nedelje. V jeseni l. 1902 se je razširila šola v dvorazrednico, ko je prišel tja za nadučitelja Ivan Tomažič, rojen l. 1876 v Hermancih, z ženo učiteljico Marijo, roj. Škerlec, rojeno v Ljutomeru. K šoli spada $\frac{3}{4}$ orala velik vinograd in je obdana od lepega šolskega vrta, katerega je zasadil Ivan Tomažič. Ivan in Marija Tomažič sta delovala na tej šoli do 1. aprila 1919, ko sta bila vpoklicana v službovanje v Maribor. Po njunem odhodu je poučeval kot suplent Ciril Mikl, učitelj v Ljutomeru, poleti 1919 pa je bil nastavljen za nadučitelja Franjo Gabrijelčič, begunec iz Goriškega. Kot druga učna moč je bila nameščena učiteljica Frančiška Schneider, rodom iz Cezanjevec, ki je bila ob Veliki noči 1925 premeščena v Prekmurje. — V bližini šole stoji kapelica Srca Jezusovega, v kateri opravljajo šolske maše.

¹⁾ Po podatkih g. nadzornika Tomažiča.

7. Trg Ljutomer.¹⁾

A. Postanek in ime trga; trške pravice.

Otokarjev urbar omenja Ljutomer okoli l. 1265 že kot trg ter nam poroča vsaj nekaj o njegovem obsegu. V trgu (in foro) je bilo takrat 150 posestnih enot (aree) in povrh še 2 in vsaka je plačevala po 40 denarjev. Tudi sodnija v Ljutomeru je plačevala na leto 24 mark, katere je pobiral oskrbnik radgonske župe (officialis).

Okoli l. 1265 je torej Ljutomer že trg z lastno sodnijo. »Aree« so bile manjše gospodarske enote kakor kmetije po vaseh. Ljutomersko občinsko zemljišče obsega 807 ha, dočim n. pr. Vučja ves, ki je v 13. stoletju imela 26 posestev, obsega 472 ha. Vštevši skupno občinsko zemljišče, bi od 152 ljutomerskih posestev prišlo na vsako poprečno po 5.30 ha, torej zelo majhne količine, in vendar so plačevale enak davek kakor vaše kmetije po 40 denarjev.

Za najstarejšo zgodovino ljutomerskega trga so krajevna imena edini vir. Prazgodovinske najdbe nam za trg sam ne podajajo posebnega gradiva. Na Kamenščaku so se našli predmeti novokamenene dobe, okoli Ljutomera so se našli bojda rimski denarji cesarja Hadrijana, onstran Kamenščaka proti Radomerju so velike prazgodovinske gomile, a vse to nas opravičuje k večjemu do sklepa, da je okolica ljutomerska že pred Rimljani bila naseljena in se je tukaj nekje s Kamenščaka spuščala v ravnino stara rimska in še predrimska cesta. Za trg sam ne moremo iz vsega tega ničesar sklepati.

Trditev, da je na mestu sedanjega Ljutomera bila že v predmadžarski dobi kaka naselbina, se mora omejiti le na golo možnost, naravnost ni nobenega dokaza, da bi bila prav na mestu današnjega Ljutomera že v rimski ali celo predrimski dobi kaka naselbina. Prazgodovinske izkopnine, ki se pripisujejo Ljutomeru, se niso našle v Ljutomeru samem, marveč v okolici. Tako je nekdanji ljutomerski kapelan Fr. Vrbnjak l. 1851 poročal Historičnemu društvu v Gradcu²⁾ o izkopninah ljutomerskega glavarstva, a iz ljutomerske okolice poroča le o gomilah med Cezanjevci in Branekom — po njegovi misli ob stari rimski cesti.

Oglejmo si ime trga samo v njega zgodovinskih oblikah. Pred vsem nam je tukaj izločiti l. 1174 omenjeni kraj Luttenwerde, ker je zelo dvomljivo, se li nanaša na naš Ljutomer. Takrat je namreč solnograški nadškof Adalbert podaril borovskemu samostanu (Vorau) cerkvene in duhovske pravice ter svoj del desetine v kraju »Luttenwerde«. Neimenovani pisatelj, ki je opisal Ljutomer za Janischev topografični slovar, je iz tega skle-

¹⁾ Glej „Časopis“ 1919, str. 63 i. d. — O razvoju in pomenu trgov sploh glej knjigo „Trg Središče“ str. 270 i. d. — ²⁾ Dež. arhiv, rokopis št. 781.

pal, da je Ljutomer takrat že imel lastno župnijo. Toda o cerkvi sploh ni govora v listini¹⁾, k večjemu bi s to listino borovski samostan dobil župnijske pravice in bi se s tem Ljutomer izločil iz radgonske župnije. Toda Ljutomer ostane še naprej v radgonski župniji in borovski samostan ni nikdar imel v Ljutomeru kakih pravic. Ker pa nadškof Adalbert III. ni bil postavni škof, tudi njegova darila niso obveljala; tako bi vkljub temu bilo mogoče, da se imenovano darilo nanaša na Ljutomer. Vendar zgodovinarji kakor Zahn, Jaksch i. dr. umevajo pod Luttenwerde v listini l. 1174 Lichtenwörth na Nižjem Avstrijskem, ki se sicer l. 1163 imenuje Seinchenwerde. Zato se nam je držati le drugih nedvomno zanesljivih podatkov.

L. 1249 se imenuje Lvtenberg, l. 1283 pa Lotenberg, okoli l. 1300 Lutenperch, 1307 Lutenberg, 1431 Lutemberg itd.

Razen tega imamo oblike: 1242 Lutenwerde, 1293 die insel Lutenwerd, okoli 1310 Luotenwert. Pripomniti pa je, da se z obliko Lutenberg označuje vedno le grad in trg, dočim se Luttenwerde še v poznem srednjem veku imenuje celo spodnje Mursko polje, še l. 1441 se n. pr. Ilijaševci nad Sv. Križem imenujejo »Ygelsdorf in Lutenwerde«. Že vsled tega odpade Trstenjakova razlaga, ki Luttenwerde izvaja od »Ljuta brda«.²⁾ »Luttenwerde« se v listinah ne imenuje trg sam ali breg ljutomerski (Kamenščak), marveč vedno le ravno — in povrh močvirno — polje, popolno nasprotje od »ljutega brda«.

Tudi ne kaže našega Ljutomera vspejati s hrvaškim Ludbregom v Podravini, ki se že v XIII. veku navaja v obliki Ludbregh³⁾ in mu je muropoljsko narečje dalo obliko »Lübreg«, torej »Lotmerku« in »Lübre-gu« ne more biti enak izvor in razvoj.

Kremlj je pa mislil, da je ime Ljutomera »najbrže« od Ljutomicov, neke zelo razširjene panoge hrvaškega plemena.⁴⁾ Kremljevi misli pri-trjuje tudi pisec dotičnega članka v Janischevem leksiku. Misel stvarne zveze med Ljutomerom in Ljutomici je res vabljiva, še bolj pa zveza z osebnim imenom Liutemir—Ljutomir, ki je bilo nekdanj med Slovenci zelo razširjeno ter se že l. 850 imenuje med slovensko-panonskimi velmoži tudi Liutemir. Stvar bi bila zelo lahka in razvidna, ko bi le imeli na razpolago v historičnih virih ali govorici oblike: Ljutomer, Ljutomerje ali slično, kakor imamo Radomerje, Radomerščak in Radomirje za Radomera in Radomira pa Radoslavce za Radoslava. Toda ne v zgodovinskih virih, ne v ljudskem narečju ni sledu o taki obliki. Ime Ljutomer je uvedel šele Stanko Vraz ter je obveljalo v knjigi in polagoma prodira po knjigi in šoli tudi v ljudsko govorico. Staro in v muropoljskem narečju zasidrano

¹⁾ Kremlj. Dogodivšine str. 142, stavi cerkev ljutomersko v to leto.

²⁾ V Novicah 1853, str. 123. — ³⁾ Akademijski Rječnik. — ⁴⁾ Dogodivšine str. 142 op. 2.

ime je le Lotmerk¹⁾, in njega prebivalci so Lotmeržani. Oblika Ljutomer je za zgodovinsko raziskavanje nerabna in se tudi ne more primerjati s češkimi Litomeřicami. Kakor nemško je tudi slovensko ime zloženo iz dveh besed Lot-merk. Če bi Lot — Lut bilo osebno ime, bi Lotmerk lahko razlagali tako: Lotova (Liutova) marka, t. j. okolica, zemlja, krajina, »okrogлина«, kakor označujejo prekmurski Slovenci vsebino pojma »marke«. In res beremo okoli l. 1310: »uf der Marc der Luotenwert«.²⁾ A se večkrat spremeni v e; n. pr. mesto Zamarkova se sliši tudi Zamerkova, mesto Somrak (osebno ime) Somrek itd., torej Lotmerk mesto Lotmark. Ime je prvotno nemško, ki si ga je Slovenec spremenil v Lotmerk. Ali pa pomenja prva beseda Lot — Lut osebno ime ali stvarno kakovost zemlje, je li nemška ali slovenska ali latinska (lutum — blato), je težko določiti. Bodi že prvo ime v zloženki slovenskega ali nemškega izvora, nemška oblika imena nam kaže, da nam je tu opraviti s poznejšo naselbino (grad in trg), ko je že nemška oblast prevladala in so krajem dajali nemška imena. Seveda iz tega ne sledi, da prej ni bilo tu nobene naselbine ali da so semkaj naselili same Nemce. Naselbina je lahko bila že starejša, in je lahko imela starejše domače ime, pa je v madžarskih navalih propadla. Potem so jo feudniki solnograških nadškofov naselili in postavili obrambni grad ter je ime dobila po tem feudniku, ki je lahko bil tudi Slovenec — Liut ali Liuto — Liuzo, katero ime se večkrat omenja v bratovščinski knjigi šentpeterskega samostana v Solnogradu.³⁾ Če bi pa prva beseda pomenjala stvar, ne osebno ime, utegne biti le prevod kakega slovenskega poznamenovanja.

Z istim imenom so nemški kolonizatorji poznamenovali celo ljutomersko »okrogolino«, dodavši mesto — berg besedo werde: Luttenwerde. Wert, werdes pomenja v stari visokonemščini nizko obrežje, werder — word sipino, ki se dviga iz vode, je z zelenjem in lesom obrasla ter se nekako ločuje od ostale zemlje, tvori nekak otok. Ime se izvrstno vjema z značajem spodnjega Murskega polja, kakor si ga moramo predstavljati v 12. in 13. veku. Zemlja »Luttenwerde« se opetovano imenuje otok, latinski: insula. V resnici je bilo tudi nekdanje spodnje Mursko polje razkosano v same otoke in »osredke«. Med Vučjo vasjo in Bunčani se odcepi od sedanjega murskega korita starodavna Murica, ki se v neštetih, včasi skoraj štirikotnih zavojih vleče skozi celo Mursko polje, gre skozi Bunčane, obteka na zahodni strani Veržej, teče skozi Banovce, Grlavo, Kri-

¹⁾ Končni soglasnik je k ne g, ker se sliši: z Lotmerka, v Lotmerki itd., v pridevniku pa se pojavi prvotni g, ki se spreminja v ž: Lotmeržan, ne Lotmerčan.

²⁾ Zahn, ONB. Luttenberg.

³⁾ Kös v Letopisu 1886, str. 124, 125; Miklošič, Die Bildung der slavischen Personennamen. Denkschrift d. k. Akad. Phil. hist. Cl. X. str. 286 i. d.

ščance, Šalince, se cepi zopet v panoge, pri Noršincih se ji pridruži nova struga, ki prihaja od Borec in predstavlja mursko strugo, ko je Mura v 16. stoletju drla mimo križevske cerkve. Da so jo Ogri takrat semkaj nagnali, je bilo mogoče le, če je že prej od pradednih časov bila tukaj kaka stara struga. Naposled se Murica mimo Babinec zavije proti Cvenu, potem v južni smeri proti Pristavi, kjer se združi s Ščavnico. Tudi Globetka in Ščavnica sta s svojimi pritoki nekda še v obilnejši meri kakor sedaj napajali zahodno-južni del Murskega polja. Na zahodni strani Sv. Križa se pozna starodavna murska struga, ki se je nekje pri Bučočevcih ločila od murskega korita. Vsi ti potoki in jarki so deloma naravni, deloma umetni in so v polni meri določali značaj, ki ga pomenja nemška beseda »wert — werde« — sipina.

Da je Ljutomer delo nemške kolonizacije, nam spričuje še drugo krajevno ime.

Precej stare zgodovine ljutomerske se skriva v krajevnom imenu *Hausgasse* in *Hausberg*. »Hausgasse« se imenuje ulica v zgornjem delu trga, ki gre od Starega trga (st. placa) proti vzhodu, Slovenci jo imenujejo »Haužanka«, »Hausberg«, slovenski Aužgovec je pa hrib za in nad »Haužanko«, kjer stoji sedaj nova šola. Obojno ime ima davno preteklost in se da v virih mnogokrat zaslediti. Tako se že l. 1395 imenuje Hausgasse (Hawsgassen) im Altenmarkt, v 15. in 16. stoletju in dalje še večkrat, »Hausperch« se omenja l. 1328, l. 1371 stražarnica — die Hochwart am Hawsparg, l. 1405 se imenuje vinograd — weingart Pattocz am Hawsparg, l. 1498 se ta vinograd imenuje »der Altenmarktweingart am Hausperg ze Luetenberg« ter je brezdvomno isti vinograd, ki se l. 1395 imenuje kratko »vinea Altenmarkt«; spodaj v trgu kajpada ni bilo vinograda in vrh hriba ne trga, marveč to je vinograd na hribu tik trga t. j. na Hausbergu.¹⁾

Odkod ime »Hausgasse« in »Hausberg«? Srednjevisokonemška beseda hus za sedanjo Haus, anglosaksonski hus, gotski hus²⁾ (v zvezi s hort) pomeni prvotno branišče, ograjen, zavarovan prostor, po priliki isto, kar je prvotno pomenila slovenska beseda grad — gradišče (graditi), potem utrdbo in bivališče, kjer se varno prebiva. V srednjem veku »haus« pomeni grad, kakor je razvidno iz mnogobrojnih vzgledov. Omenimo le Hausambacher, znani grad pri Hočah nižje Maribora, l. 1164 se imenuje ta grad »Domus«, okoli l. 1200 »Huos« in castrum Hus, l. 1202 Huse, 1255 Haws. Hausberg se imenuje hrib severovzhodno od Gratweina, kjer

¹⁾ Zahn, Ortsnamenbuch, Luttenberg.

²⁾ Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Straßburg 1910; Ziemann, Mittelhochdeutsches Wörterbuch ad voc. hus.

je nekdaaj stal grad Lueg, z enakim imenom se označuje včasih Schlossberg v Gradcu, enako grad pri Mariboru, Brucku, Lipnici, Radgoni itd.¹⁾

Tudi pri Ljutomeru se l. 1405 grad imenuje h a w s Luetenberg in l. 1451 das Mitteregk am Hawsperg. Iz tega sledi, da nam je prvotni grad ljutomerski iskati na hribu tik nad trgom, po priliki tam, kjer sedaj stoji ljudska šola. Ta prostor se je od nekdaaj imenoval »Vahtarnica« ter se že l. 1371 imenuje »Hochwart«. Stari grad nad trgom je izginil najbrž v hudih bojih med kraljem Matjažem in cesarjem Friderikom III. Unrest vsaj poroča, da je l. 1477 Ljutomer požgal grof Jurij Zagorski², l. 1479 so ga pa Turki do tal podrli in požgali. Takrat je izginil stari grad in se je dvignil Spodnji grad, kake pol ure nižje od Ljutomera. Kajpada ta prvotni grad ni bil grad v današnjem pomenu, marveč priprosti brambni stolp proti sovražnim napadom. Enake prostore so Slovenci imenovali gradišča, katero ime se je na mnogih, celo potujčenih krajih ohranilo do današnjega dne. A pri Ljutomeru ni sledu o takem imenu. Iz tega sledi, da je prvotni »grad« v Ljutomeru šele delo nemške kolonizacije solnograških nadškofov, oziroma njih ministerijalcev. S tem seveda ni rečeno, da so bili prvi naseljenci sami Nemci, še celo dotični ministerijalec je lahko bil slovenskega rodu. Grad se je imenoval Lutemberg. Ob vznožju »grada« je bila naselbina, iz katere je nastal trg in je dobil ime po gradu. Kakor ime Stari trg samo kaže, so prvotni trg tvorile le hiše, ki dandanes proti zahodu in vzhodu zapirajo »stari trg« in ki so stisnjene pod breg — Hausberg. Kakor v mnogih drugih krajih, so tudi tu za prebivalstvo postavili cerkev izven trga samega, na vzvišenem prostoru ob vznožju Kamenščaka. Ta hribček se je nekdaaj zval Cerkvenjak — Kirchperg, sčasoma so pa tudi na prostoru pred cerkvijo postavili hiše in je tako nastal sedanji cerkveni trg, nižje pa, kjer je dandanes glavni del trga, je v starodavnih časih bilo močvirje; stari ljudje so se še spominjali, da je na glavnem trgu tu in tam poganjalo iz zemlje trstje, znak, da je tu bilo nekdaaj močvirje. Daljni okolišč cerkve se je nekdaaj imenoval Lelein, tako se l. 1491 imenuje »der Kirchperg in der Lelein vmb Luetenberg«. Zahn izvaja ime Lelein od slovenskega Ledina in bi si torej svet okoli cerkve v starih časih morali predstavljati kot prazen, s travo porasel prostor. Ta razlaga je kajpada mogoča, dasi bi prej pričakovali nemško obliko Ledein.

Pootokarski štajerski urbar sicer med strelskimi dvorci radgonske župe ne omenja Ljutomera, imamo pa zanesljivo poročilo iz 15. stoletja, da so i tu bili strelski dvorci. L. 1430 dne 9. decembra je namreč Gašpar Lokavski poleg drugih zajmov dobil v dediščino tudi 1 dvor in 27 dvorcev v trgu Ljutomeru (1 Hof und 27 Hofstätten zu Lutenberg gelegen in dem

¹⁾ Zahn, ONB. ad voc. Haus. — ²⁾ Muchar, VIII., 93.

Markt).¹ L. 1444 dne 16. novembra pa dobi v zajm 1 strelski dvor v Ljutomeru Janez Payr. Ta dvor je stal pod starim gradom med dvoroma Otona Stubenberga in Erazma Pernečkega (zu Lutenberg vnder dem hauss gelegen . . .).²) Pernečki je že l. 1441 dne 12. februarja dobil v zajm pol strelskega dvora v Ljutomeru. Ti ljutomerski strelski dvorci in zajmi se še v 15. stoletju večkrat omenjajo,³) to zadostuje kot dokaz, da so v Ljutomeru samem res bili strelski dvorci in zajmi niso bili ustanovljeni morda šele v poznejših časih, ko so strelski dvorci več ali manj izgubili svoj prvotni pomen in ohranili le še ime. Segajo torej v starejše čase, ko so se sploh na Murskem polju uvajali strelski dvorci za obrambo deželne meje. Vsekako nam ti strelski dvorci vsaj nekoliko pojasnjujejo početek ljutomerskega trga ob vznožju prvotnega gradu.

V listini avstrijsko-štajerskega vojvoda Friderika Babenberškega z dne 6. aprila 1242 se omenja že tudi grad.

Kedaj je Ljutomer dobil pravice trga, ni znano, a toliko je gotovo, da se je to zgodilo najbrž že v prvi polovici 13. veka, ker se v zapisniku deželnih dohodkov (urbarju) od l. 1265 navaja že kot trg (forum — Marktort) tudi Ljutomer.

Vse kaže, da je početek ljutomerskega trga pripisovati njegovemu značaju kot obrambni strelski naselbini. Graščina prvotno ni imela onega pomena, ki so ga imele graščine v drugih krajih; »grad« nad trgom je bil le za brambo; sodstvo v starejši dobi ne pripada graščini, marveč trgu, ki je dolgo časa bil od graščine neodvisen ter podložen le deželnemu knezu, oziroma poprej solnograškim nadškofom. Slično se je Branek razvil v graščino iz prvotnega strelskega brambnega stolpa. Enaki »stolpi« so bili pri Gajšovcih, v Lokavcih, Noršincih, Babincih, okoli Razkrižja itd. Celo nad cerkvijo ljutomersko je imel ščitništvo (vogtijo) v starejših časih trg in ne graščina; trg je tudi nastavljal kapelane in učitelje ter vodil in potrjeval cerkvene račune. Šele s pogodbo l. 1684 se je trgu ta pravica znatno omejila, popolnoma pa je prenehala l. 1712.

Razni vladarji so Ljutomeržanom podelili, oziroma potrdili razne pravice, kakor kažejo dotične listine. Prva je izdana v Radgoni dne 12. julija 1342. Z njo je podelil avstrijski vojvoda Albreht II., katerega so Ljutomeržani v Radgoni pozdravili, ljutomerskemu trgu vse tiste pravice, katere so takrat imeli že Radgončani.

Ti pa so imeli sledeče pravice: Vojvoda Friderik jim je l. 1308 podelil pravico, da si smejo voliti sodnika in šest prisednikov. Isti jim je v nedeljo pred Svečnico l. 1318 dovolil, da smejo svoje dolžnike, ako pridejo

¹) Beiträge 32, ur. 209. Zu Lutemberg in dem Markt nam kaže, da je Lutemberg za pravo le grad na hribu, trg pod njim pa se imenuje po njem.

²) N. m. nr. 10/1. — ³) Istotam št. 13/2, 82, 103, 225/1, 284/1. 8, 296, 329.

v mesto, prijeti in pri domači sodnji tožiti. Nadalje je isti na dan sv. Neže l. 1320 dovolil, da smejo, kakor meščani v Fürstenfeldu, s svojim blagom tržiti na Avstrijskem in na Štajerskem prosto vsake mitnine. Tudi je isti v pondeljek po beli nedelji l. 1331 prepovedal, da ne sme nihče drug v bližini vina točiti. Njegov naslednik Albreht I. pa je na dan sv. Neže l. 1335 prepovedal, da ne sme nihče tako daleč, kakor sega sodnijska oblast radgonska, napraviti mitnine. Ako bi se pa vendarle kdo drznil kaj takega storiti, je moral Ulrik Walseejski, glavar na Štajerskem, to zabraniti.¹⁾ Vse te pravice so dobili z omenjenim pismom tudi Ljutomeržani.

Albrehtov najstarejši sin Rudolf IV. kot naslednik v vladi, je meseca januarja 1360 prišel v Gradec. Ondi se je zbralo mnogo odlične gospode iz vsakega stanu, da bi se mu poklonili kot novemu vladarju. Oglasili so se tudi zastopniki mest in trgov s prošnjo, da bi jim blagovolil potrditi njihove pravice. Ljutomeržanom je že v nedeljo pred godom sv. Školestike, to je dne 9. februarja 1360, potrdil vse pravice, katere jim je bil podelil njegov oče dne 12. julija 1342 v Radgoni.²⁾

Ta vojvoda, imenovan Ustanovitelj, je spomladi l. 1362 na svojem potovanju po Štajerskem dne 28. aprila prišel tudi v Radgono in Ljutomer, kjer je podpisal zavezniško pogodbo z bamberškim škofom v bran proti cesarju Karlu IV., s katerim se je bil sprl.³⁾

L. 1365 se je napotil na Laško, kjer ga je v Milanu dne 27. julija t. l. dohitela nagla smrt.

Za njim sta nastopila vlado brata Leopold Pobožni in Albreht III., ki sta skupno vladala. Poslednji je v pondeljek pred godom sv. Aleša (12. julija) l. 1367 z listino, dano na Dunaju, potrdil Ljutomeržanom vse pravice, katere so bili prejeli od vojvoda Rudolfa dne 9. februarja 1360 in od vojvoda Albrehta dne 12. julija 1342.

Tudi poznejši vladarji so s posebnimi listinami potrdili svoboščine in pravice Ljutomeržanom, po vsebini le obnavljajo listino Albrehtovo: Viljelm, dne 1. februarja 1396 na Dunaju; Ernest Železni, dne 1. februarja 1423 v Gradcu; Friderik, dne 3. decembra 1443 v Gradcu; Maksimilijan I., dne 2. junija 1498 v Rottenbergu; Ferdinand I., dne 10. julija 1528 na Dunaju; Karol, dne 7. junija 1579 v Gradcu; Ferdinand II., dne 23. septembra 1597 v Gradcu; Ferdinand III., dne 25. avgusta 1648 v Lincu; Leopold I., dne 10. februarja 1689 na Dunaju; Jožef I., dne 16. maja 1707 na Dunaju; Karol VI., dne 29. julija 1713 na Dunaju; Marija Terezija, dne 5. septembra 1742 na Dunaju. Ta je Ljutomeržanom tudi dovolila pet letnih sejmov, namreč vsak kvatrni torek in velikonočni torek. Ako bi pa

¹⁾ Die Privilegien der k. k. landesf. Stadt Radkersburg, 7—9.

²⁾ Steierm. Geschichtsblätter, III., 109. Gl. prilogo. — ³⁾ Muchar, VI., 360.

kateri teh torkov bil zapovedan praznik, smejo sejem imeti sledeči delavniki.

Te sejme je potrdil cesar Jožef II. z listino, dano na Dunaju dne 14. junija 1788. Tudi cesar Ferdinand I. je dne 13. avgusta 1838 imenovane sejme odobril in obenem dovolil dva živinska sejma, namreč na veliko-nočni torek in na kvatrni torek.

Potrjenje trških pravic so si morali izposlovati od vsakega novega vladarja in je prišlo precej drago. Tako so n. pr. l. 1790 plačali dvornemu uradu za pergament, škatljo, trak, pečat in pisarijo 16 gl. 59 kr. in za potrjenje sejmov še posebej 1 gl. 2 kr.

Že v starih časih je slovel Ljutomer po svojem vinu in vinska kupčija je bila v Ljutomeru že v starih časih dobro razvita. Radi izvrstne kakovosti ljutomerskega vina so gledali razni svetni in cerkveni velikaši ter razni samostani, da z nakupom ali po darilih vladarske milosti in drugih oseb dobe vinograde v ljutomerski okolici.

Tako je l. 1314 dne 17. marca štajerski deželni pisar (notar) Albreht Zeyrich podaril ravnskemu cistercijskemu samostanu (Ravna — Rein nad Gradcem) v Ljutomeru vinograd, imenovan Enderlein za vsakdanjo sv. mašo za sebe in sorodstvo v čast sv. mučencu Klementu, do katerega je imenovani Albreht gojil posebno češčenje.¹⁾ L. 1322 je pa istemu samostanu podaril vinograd na Stročjem vrhu (Schützenberg) pri Ljutomeru za zadušnico neki Oton Dürnsteiner s svojo ženo Kunigundo. Ta vinograd je dajal polovico gornine. Listino je pečatil v pondeljek po sredpostni nedelji Konrad Ljutomerski. Osem let pozneje je vdova po istem Konradu darovala ravnskemu samostanu »iz posebne pobožnosti« kot zadušnico za sebe in soproga, ki je bil pokopan v ravnskem samostanu, vinograd na Hausbergu.

L. 1328 dne 13. januarja je prodal ravnskemu samostanu Elbel Ljutomerski s privoljenjem svoje žene Lize, otrok in drugih dedičev, za deset mark srebra svoj vinograd na Hausbergu pri Ljutomeru. Kupno listino sta pečatila Hartnid Mansberg, takratni gradnik (Burggraf) ljutomerski, in Oton Dürnsteiner, za priče so pa bili Leutold Mundoffen (Munda), Haintzl, nečak Dürnsteinerjev, Vreg (Breg), Ivanov sin (Eibans Sohn) in župnik ljutomerski Rueger.²⁾ Najbrž so to bili sami Ljutomeržani.

Koncem 14. stoletja je imel ravnski samostan že štiri vinograde pri Ljutomeru. V pondeljek po Markovem l. 1399 je namreč vojvoda Viljem »Veseli« v svojem in v imenu svojih bratov Leopolda, Ernesta in Friderika oprostil štiri vinograde ravnskega samostana pri Ljutomeru, ime-

¹⁾ Mitteilungen 43 (1895), str. 14. Ta Albrecht je bil v sorodstvu z ugledno dunajsko rodovino Zeyricher. — ²⁾ Mitteilungen 43, str. 31.

novane Slenich (Slamnjak?), Altmarkt (Hausberg nad starim trgom), Sefner in Schützenberg, vse gornine, ki jo je moral samostan dajati vojvodskemu kletarju. Menihi so se zato obvezali, da bodo opravljali vsako leto v nedeljo po Markovem slovesno obletnico za vojvodsko rodovino. Grof Herman Celjski, ki je imel takrat v zastavo vojvodsko gornino pri Ljutomeru, je dné 11. decembra 1399 privolil v to.¹⁾

Ta listina nam podaja nekoliko luči tudi za razvoj trga Ljutomera. Ker je v listini govor o »starem trgu« (Altenmarkt), se predpostavlja, da se je do takrat bil razvil že tudi novejši del trga, oni bližje cerkve.

Pozneje je ravenski samostan še z nakupom povečal in zaokrožil svoja vinogradniška posestva nad »starim trgom.« Poleg samostanskega vinograda je imel svoj vinograd neki Jakob Pauer, ki je s svojo ženo Krimhildo prebival v Ljutomeru »pod gradom.« Ta vinograd je dne 10. aprila 1424 s privoljenjem deželnoknežjega oskrbnika Janeza Hautzen-dorfa prodal ravenškemu samostanu za 18 funtov pfenigov. Vinograd je dajal graščini ljutomerski $8\frac{1}{2}$ veder mošta in pet goriških polovnjakov (Berghälblinge) gornine. Dne 22. maja 1441 je pa prodal Štefan, sin Heurichter-jev²⁾, v Stročji vasi s privoljenjem vojvodskega glavarja v Radgoni Konrada Preunerja ravenškemu samostanu svoj vinograd na Stročjem vrhu za neimenovano svoto denarja. Vinograd je dajal $5\frac{1}{2}$ veder in 3 goričke polovnjake gornine.³⁾ Deset let pozneje, dne 6. decembra 1451, je zopet ravenški prošt Andrej kupil vinograd na Hausbergu, imenovan »Hengl«, od Mihaela Obdacherja, župana v Algersdorfu.⁴⁾

Vinograde pri Ljutomeru so v 14. stoletju imeli Viltuški gospodje (Viltuš — Wildhaus med Selnico ob Dravi in Mariborom). Na Treh kraljev dan 6. januarja 1353 je namreč Albreht Viltuški v svojem in v imenu svoje žene in dedičev izročil svoj vinograd na Stročjem vrhu pri Ljutomeru grofu Frideriku Celjskemu.⁵⁾

Henriku Wallsee je pa vojvoda Albreht III. dne 12. julija in dne 9. septembra 1367 podaril do preklica vso desetino od njegovih vinogradov,⁶⁾ torej so tudi mogočni Wallseejci imeli vinograde okoli Ljutomera. Iz Albrehtove listine je namreč razvidno, da je že Henrikov oče Henrik star. imel vinograde pri Ljutomeru in je bil oproščen gornine.⁷⁾

Tudi benediktinski samostan v št. Lambertu je l. 1372 21. jun. kupil vinograd na Stročjem vrhu od graškega meščana Konrada Pernbühlerja. Drug vinograd na Stročjem vrhu je prodal št. lambertskeemu

¹⁾ Mitteilungen 43, str. 5—6. — ²⁾ Henricher je slovenski Senčar, katero ime je v ljutomerski župniji precej razširjeno. — ³⁾ Mitteilungen 45 (1897), str. 154, 155.

⁴⁾ Muchar VII, 361. — ⁵⁾ Krones, Die Freien von Sanneck 171, št. 172.

⁶⁾ Muchar VI, str. 381. — ⁷⁾ Listina v državnem arhivu na Dunaju, Repertorium XXIV. (Poročilo dr. Fr. Kosa.)

benediktinskemu samostanu dne 1. oktobra 1343 neki Leutold »beim Holz«.¹) Dne 20. marca 1401 pa je isti samostan dobil za ustanovljeno obletnico od vojvoda Viljema 24 veder gornine in vinske desetine v Ljutomeru. L. 1438 dne 22. aprila je zopet št. lambertski samostan kupil od Miklavža Stročenskega (von Schützendorf) vinograd v Ljutomeru.²)

Tudi admontski samostan se je pobrigal za vinograd v ljutomerski okolici, že l. 1300 dne 4. avgusta je admontski opat Engelbert kupil od radgonskega meščana Lubeta Valba³) vinograd pri Železnih dverih. L. 1469 je kupil opat Janez III. Trautmannsdorfer na Kamenščaku neki vinograd in pozneje l. 1497 je opat Lenart pl. Steinach kupil istotam še drug vinograd.⁴) Še sedaj stoječo admontsko zidnico pri Ljutomeru je postavil opat Matej Ofner, ki je nastopil svojo službo dne 13. dec. 1751.

Še celo nadškof solnograški Ortolf je kupil 1. septembra 1348 od deželnega pisarja štajerskega Janeza in njegove žene Lize neko hišo v »Havžanki« (in der Burggasse) pa želarijo nasproti in dva vinograda v Ljutomeru za 900 gl. in 12 gl. »likofa«.⁵)

Tudi razne graške meščane srečavamo že v 14. stoletju kot posestnike raznih vinogradov v ljutomerski okolici. Tako je n. pr. l. 1447 graški meščan Ulrik Völkel prodal strelski dvorec pri Ljutomeru in vinograd na Stročjem vrhu drugemu meščanu Janezu Schlaursbacherju.⁶)

V srednjeveškem Ljutomeru so se naselili tudi judje in so se posamezni tržani pri njih zadolžili. Tako je neki Jurij Schuster v Ljutomeru dal dne 9. julija 1416 dolžno pismo čez 40 funtov dunajskih vinarjev judu Hansen Judlein v Voitsbergu, l. 1419 pa je ta Hansen Judlein bil že v Ljutomeru in mu je isti Jurij Schuster dne 27. septembra dal zopet dolžno pismo čez 30 funtov dunajskih vinarjev, l. 1440 dne 13. februarja pa judu istega imena neki Pavel Smole dolžno pismo čez 7 mark dunajskih vin., a ta Hansen Judlein je zopet v Voitsbergu.⁷)

Trški grb.

Kot trg je dobil Ljutomer že v davnih časih tudi svoj grb, ki ga ima občina še sedaj v svojem uradnem pečatu. Ni sicer znano, kateri vladar je podelil trgu grb, gotovo se je pa to zgodilo najpozneje že v 15. stoletju. Prvotni grb je bil srebrn ščit, v katerem je po trati dirjajoči enorogi

¹) Muchar VI, 298. — ²) Istotam str. 278.

³) Valbi ali »črni Ogri« so Kumani, posebno nearijsko pleme temne polti. Za časa kralja Bela IV. (1235—1270) so se naselili tudi med Muro in Dravo. Njih ostanke še danes opažamo v Krabonošu pri Sv. Juriju na Ščavnici.

⁴) Schmutz, Topogr. Lexicon I, 14, 15. — ⁵) Muchar, VI., str. 314.

⁶) Istotam VII, 341. — ⁷) Izpisek r. dr. Fr. Kosa iz Repertorija III. drž. arhiva na Dunaju, ki ga je dal na razpolago »Zg. dr.«

konj, v levem gornjem kotu so trije rdeči križci.¹⁾ Pozneje je prišel grb še zmaj, pred katerim se konj visoko vspenja.

B. Prepiri z graščaki in drugi nemiri.

Dokler so Ljutomersko graščino upravljali deželnoknežji oskrbniki, so več ali manj spoštovali od vladarjev trgu podeljene pravice in svoboščine. Ko so pa graščino dobili Schweinbecki, je nastala napetost med graščaki in trgov in prišlo je do opetovanih razprtij ter dolgotrajnih pravnih, ker so graščaki večkrat posegali v trške zadeve, tržani pa so bili glede svojih svoboščin silno občutljivi. Najhujši prepiri so bili v drugi polovici 17. stoletja. Ko je trg za zadolženega grofa Draškoviča plačal dolg 4731 gl., je Draškovičeva kuratela opetovano proglasila trg neodvisnim od graščine ter je dne 28. maja 1677 izdala tudi listino, da je prenehala vsaka zveza med trgov in graščino ter da je trg podložen le deželnemu vladarju. Toda Ljutomeržani so zamudili, trg vknjižiti v deželno knjigo, listina pa se jim je izgubila. Že tri leta pozneje je Tomaž Ignac Mauerburg zahteval, naj se odpovejo dobljeni pravici. Tržani seveda niso hoteli izpustiti drago kupljenih pravic in začela se je pravda, ki se je dne 16. decembra 1684 končala neugodno za trg.

Glavne točke dotične pogodbe so sledeče:

1. Mauerburg in njegovi nasledniki zastopajo trg pred deželnimi stanimi glede davkov, doklad itd. in iste plačujejo. Za izredne davke jih mora trg odškodovati.

2. Mauerburg in nasledniki se zavežejo, tržane vselej braniti in nikdar ne pripustiti, da bi se jim godila kaka krivica.

3. Trg naj si voli svojo oblast, sodnika in svetovalce, kakor od nekdaj. Vendar ti morajo biti graščaku vdani in pošteni, sodnik sposoben za svojo službo, vsako leto mora graščaku po navadi obljubiti, da se bo potegoval za njegove koristi in mu bo s tržani vred pokoren.

4. Sodnik in svetovalci so v vseh civilnih zadevah vsem svojim podložnikom, kakor od nekdaj, prva inštanca, prizivna inštanca pa je v graščini. — Meje njihove sodne oblasti (pomirje, Purkfridt) ter druge svoboščine in pravice ostanejo iste, kakor pod Draškoviči, Alapiči itd.

5. Tržani smejo pasti in drva sekati v tistih gozdih, kakor doslej, vendar ne smejo gozdov čisto izsekati in lesa tratiiti; tudi smejo ribiti v Ščavnici in drugih potokih na trškem ozemlju. — Pobirati smejo tudi davke ob Mihelovem, zemljiščni davek na Markovo, deseti snop in druge doklade. Ostane jim tudi mostnina, katere so pa grajski podložniki prosti.

6. Graščina ima pravico, vsako leto potrditi sodnika in svetovalce, ima zavetništvo (vogtijo) nad župno cerkvijo in podružnicami, in dve

¹⁾ Vidimsky, Städtewappen IV, 35.

mesnici v trgu. Zaradi prepuščenih dveh sejmov se graščina odškoduje vsako leto z živili.

7. Noben sodnik ali svetovalec ne sme biti odstavljen in noben tržan ne sme izgubiti tržanske pravice, tudi ne sme biti nobeden sprejet brez vedenja in dovoljenja graščinske gospode. To velja tudi o trškem pisarju.

8. Mesto prejšnjih 400 gl. na leto bodo odslej plačevali samo 350 gl. Odpustijo se jim tudi pravdni stroški, potnina itd. Za deželne doklade bodo odslej plačevali 19 gl. 3 šilinge 9 pfenigov.

Dne 28. januarja 1685 je sodnik s svetovalci prisegel, nato je bila velika pojedina na občinske stroške.

Razpori med graščino in tržani pa s tem niso prenehali. Trije Mauerburgi, Tomaž Ignacij starejši, Tomaž Ignacij mlajši in tega sin Jurij so bili Ljutomeržanom hudi gospodje. Vtikali so se v vse njihove znotranje zadeve, za pogodbo se niso nič zmenili. Dne 19. decembra 1690 jim je graščak priposlal ukaz, s katerim je hotel trg popolnoma podjarmiti; zahteval je:

1. Mesto treh se naj odslej predlaga za sodnika pet ali šest kandidatov.

2. Da se zboljša denarno stanje, se naj v prihodnje nobenemu županu ne dovoli več plače kakor od dveh sejmov, tedenskih sejmov, oprostitev desetine in tretjina glob.

3. Sodnik ne sme kupovati posestev pod roko za sebe, marveč jih mora dati ceniti in prodati onemu, ki več ponuja.

4. Pečat naj bo shranjen na kraju, do katerega imajo po eden ključ sodnik in dva tržana, da ne bo mogel sodnik pristransko pečatiti listin.

5. Pupilarnega denarja se ne sme nihče dotakniti.

6. Odloki na sodnika, svetovalce in trg se ne smejo tržanom prikrijevati.

Tržani so 19. decembra izvolili za l. 1691 za sodnika Jerneja Jurešiča z 21 glasovi. Ta je nasproti Mauerburgu branil trške pravice. Graščak mu je zagrozil in nagajal s tem, da je zahteval četrletne račune ter da mu mora polagati račun tudi o mostnini, ki je doslej spadala k dohodkom županovim. Svetovalstvo je kajpada temu ugovarjalo. Prepir se je razpredel dalje, dokler ni graščak dne 30. septembra 1691 odstavil Jurešiča in nastavil za župana Janeza Varašiča, tržanom pa strogo zaukazal, da imajo odslej le tega slušati.

Vsled tega so tržani poslali k Mauerburgu tri može, da bi zagovarjali župana Jurešiča, pozneje je šel tudi on sam h graščaku, ki se je na to pomiril.

Dne 18. decembra so za 1. 1692 volili župana že po novem ukazu. Postavili so namreč pet kandidatov, med temi je dobil Jurešič 35 glasov, Varašič 3, Muršovič 2, Habjanič 2 in Horvat 8.

V trški seji dne 28. decembra je naznanil župan, da graščak zahteva, naj pridejo on in dva svetovalca v Branek ter tam prisežeta. Sklenili so, da župan ni dolžan iti v Branek in tam prisegati. Doslej so prisegali vedno le v trški hiši, ne sedanji graščak ne njegov oče ni kaj takega zahteval. V tem zmislu so odpisali graščaku, toda že drugi dan je došlo graščakovo pismo, v katerem zahteva na podlagi točke 3 sklenjene pogodbe dolžno prisego, ob enem zahteva, naj se pisar Ogrin odstavi in nastavi Miklavž Fuks.

Nato se je sklenilo, naj gre župan z Matjažem Purgauerjem in Janezom Marbugerjem v graščino ter obljubi službeno zvestobo, nikakor pa ne sme priseči.

Župan je tedaj šel z omenjenima svetovalcema v Branek. Graščak ni hotel sprejeti samo obljube, marveč je zahteval prisego, da bo gosposko v vsem spoštoval, vsa njena povelja izpolnjeval, da ne bo proti njej ničesar delal, govoril, pisal ali rovaril, temveč se držal pogodbe.

Župan se je branil prisege, češ, da je že »jedel in pil« in da mora prej tržane vprašati. Razljučen graščak mu je nato prisežni listič iztrgal iz rok.

Še istega dne je popoldan poročal o tem župan v trški seji. Sklenili so, drugi dan zgodaj poslati v Branek svetovalca Matija Čoleka in Jurija Smrekarja, vprašat graščaka, kdaj in kako naj župan stori zaobljubo.

Dne 30. decembra je poročal župan, da je Habjanič prejšnji dan prinesel od graščaka pismo, katero prečita. Sklenilo se je, da župan ni več dolžan iti v Branek, pač pa se bodo radi vsega tega pritožili pri višji sodniji, naj ona odloči. Dva svetovalca: Jožef Müllpacher in Jernej Čolek pa naj gresta graščaku poročat, da tržani ne dopustijo županu iti v Branek prisegati.

Odposlana svetovalca sta drugi dan poročala, da je bil graščak zelo razjarjen ter da je zaukazal svojemu oskrbniku Koseju, naj vlovi, zveže in zapre vsakega tržana, ki ga dobi na graščinskem ozemlju, on da jih bode že naučil, kako se ima gosposka spoštovati. Županu pa ukaže pod kaznijo 100 cekinov, naj še isti dan pride v Branek prisegat.

Župan vpraša svetovalstvo, kaj mu je storiti, če ga graščak prisili k prisega ali celo zapre. Sklenili so, da ostane pri prejšnjem sklepu, noben župan ne bo šel prisegat v Branek in nihče ne sme biti zaprt. Še enkrat župan prebere vse dopise v tej zadevi, da je celo svetovalstvo s pisarjem vred odpuščeno in da mora župan pod kaznijo 100 cekinov priti prisegat. In zopet se je enoglasno sklenilo, da se ne pošlje k prisegi noben tržan,

najmanj pa župan. Pač pa naj gre sedanji župan Jernej Jurešič v tej zadevi takoj v Gradec, da vlada razsodi med trgom in graščakom. Župana je spremljal tržan Obrán in dobila sta pooblastilo celega tržanstva, potrjeno z občinskim pečatom.

Dne 10. januarja 1692 je že poročal župan, kaj je opravil v Gradcu. Priporočal je zadevo trškemu zastopniku in tajniku deželnega glavarja dr. Porthnerju, ki je pri deželnem glavarju izposloval deželni ukaz, naj ostane vse pri starem, pa bode mir.

Tako je dobil Mauerburg nekoliko po nosu. Hitro si je pa zmislił drugo, hotel je napraviti razpor med tržani. Po svojem oskrbniku Juriju Koseju je zahteval dne 11. januarja, ko se je volilo novo svetovalstvo, naj se imenoma oglasijo tisti tržani, ki so ž njim. Dasi so mu skrivaj bili nekatere naklonjeni, kakor so pokazali poznejši dogodki, vendar se iz strahu pred sotržani nobeden ni upal postaviti na njegovo stran; vsi so se izrazili, da držijo s trgom. Graščak je moral vtakniti v žep novo blamažo.

Kako je imel Mauerburg Ljutomeržane v želodcu, je pokazal 28. jun. 1692 pri inštalaciji novega župnika pri Sv. Križu. Ko mu je menda vino v glavo stopilo, je imenoval Ljutomeržane »robate cepce« (grobe Flegl) in hujše od svinjskih pastirjev ter je ukazal, naj se zapreta župan in pisar. Se li je to izvršilo, ni znano, a dne 18. decembra je za prihodnje leto zopet bil s 33 glasovi izvoljen za župana Jernej Jurešič. Branil se je sicer, da je imel z gosposko že dovolj sitnosti, a tržani niso odnehali.

Tri dne pozneje je predlagal Mauerburgov oskrbnik Jurij Kosi, naj magistrat in tržanstvo z dobrega odstavita Jurešiča. Jurešič vstane in predlaga mesto sebe Jurija Mursoviča. Ta vpraša zbrane tržane, kaj mislijo; če se udajo, bo graščak vedno pometal ž njimi. Sklenili so enoglasno, da vsak ostane pri tem, kakor je glasoval dne 18. decembra. V tem vstopi med nje Mauerburg sam in zahteva, naj Jurešiča odstavijo ter si mesto njega izvolijo, kogarkoli hočejo in mu ga predložijo v potrjenje. Tržani vprašajo, zakaj bi ga naj odstavili. Graščak odvrne, da ima vzrokov dovolj in če tega ne storijo, jim bo sam nastavljal župana ter poskrbel, da mu bodo pokorni.

Tržani so se res udali ter si izvolili Janeza Horvata z 29 glasovi za župana.

Od l. 1692 do l. 1696 manjkajo trški zapisniki in tako umolknejo poročila o prepirih. Sicer pa je — najbrž l. 1693 — v tem času umrl Mauerburg, zapustivši nedoletne dediče, katerim je bil za variha začasni gospod graščine Karol Ferdinand baron Schoffmann. Tudi ž njim so prišli Ljutomeržani kmalu navskriž. Prva praska se je začela 21. aprila 1697.

Neki na Cvenu služeč hajduk barona Schoffmanna Matija Horvatič je do krvi pretepel hajduka Ivana Horvata, uslužbenca grofa Ratkaja,

solastnika Dolnjega grada. To se je zgodilo ne samo na trškem ozemlju, marveč v trgu samem, v hiši Mihaela Košiča na »Starem placu.« Tržani so po svojih pravicah razgrajča zaprli.

Gospa Schoffmanca je pa drugi dan poklicala v Branek vse kmete in želarje svojih vasi ter viničarje in jim pod kaznijo zaukazala, naj oboroženi naskočijo Ljutomer ter siloma rešijo hajduka iz ječe. Ako bi se jim Ljutomeržani ustavljali, naj streljajo na njih in se z orožjem branijo — na njeno odgovornost.

Res se je zbralo na Kamenščaku veliko kmetov, želarjev in viničarjev, oboroženi s puškami, sabljami, z debelimi poleni, drogi in sulicami, pripravljeni, da udarijo na trg in tam razsajajo.

Baronica pa še je prej poslala v Ljutomer svojega domačega učitelja, župana Vida Mavriča, oskrbnika Janka Soviča in služabnika Janeza. Ti so pred trško hišo glasno zahtevali, naj se hajduk z dobrega izpusti. Tržani so ugovarjali, a hajduka so vendar izpustili in si pridržali v dokaz le njegovo orožje.

Schoffmann se je odslej še bolj vtikal v znotranje trške zadeve.

Za 1. 1708 jim je vsilil za župana tržana in zdravnika Bošt. Platzerja, dasi je Gregorij Varašič bil izvoljen z večino glasov. Tržani niso hoteli priznati vsiljenega župana, vsled česar jih je Schoffmann zatožil pri dež. glavarstvu ter izposloval ukaz, naj sprejmejo Platzerja za župana do prihodnje volitve in naj spoštujejo gosposko, drugače bi se proti njim strogo postopalo. Vkljub temu so tržani vstrajali pri Varašiču in poslali dva tržana v Gradec, da razložita, zakaj ne marajo Platzerja. A opravila sta slabo, ker je Schoffmann v Gradcu imel vplivne prijatelje.

Pri novi volitvi dne 21. decembra 1708 so zopet izvolili Gregorija Varašiča za župana s 44 glasovi. A že drugi dan zvečer med 7. in 8. uro je sklical izredno sejo ter prečital dopis deželnega glavarja, ki mu ga je prinesel deželni profoz. Baron Schoffmann je bil namreč Ljutomeržane znovič zatožil, ker niso hoteli Platzerja pripoznati za župana in deželni glavar je zaukazal prijeti in v Gradec pripeljati: župana Greg. Varašiča, svetovalce Matjaža Habjaniča, Matjaža Petka, Jurija Lenčarja, Martina Štumpfa, Mihaela Skoka in četrtnika Petra Žernika. Navedeni moške se dvignejo in oporekajo; ne zavedajo se nobene krivde, ker zadeva se tiče celega trga. Če ima graščak s trgov kaj opraviti, naj to stori po postavni poti, oni pa se ne dajo zaničevati in zasramovati ter prosijo občino, naj jih brani.

Nato se enoglasno sklene, da imenovanih ne zapustijo. Če jih zahteva deželni glavar v Gradec, se pride zagovarjat vse tržanstvo. Platzerja na noben način ne priznajo za župana, marveč vsi ostanejo pri svojih glasovih, njih edini župan in sodnik je gospod Varašič.

Deželni profoz Salakovič vpraša nato, ali mu hočejo zahtevane osebe izročiti ali ne. Sklene se, da se mu da odgovor jutri, ker je sedaj že pozno in Schoffmannovo pismo preobširno.

V tem nastane zunaj na ulici velika rabuka. Sliši se pretepanje in streljanje. Ne vede, kaj je, teče župan ven, da bi napravil mir. Konečno se je zvedelo, da se je postavilo kakih 50 Cezanjevčanov peš in na konjih na grabo. Ker je bil ravno kvatrni sejm in veliko ljudstva, se je raznesel glas: Kruci so tukaj! Nastal je krik in zmešnjava, začel se je pretep in streljanje. Nekateri so začeli bežati z ženami in otroki v hoste in ko bi ne bil prišel župan, bi nastal velikanski pobjoj. Pretepli so dva profozova hlapca, dva Cezanjevčana sta bila nastreljena, nekega braneškega viničarja so v gnječi pogazili, mrtev pa ni bil nihče. Ko so Cezanjevčani videli odločnost tržanov, so odbežali tako naglo, da ni bilo moči v temi nikogar dohiteti.

Na kvatarno nedeljo 23. decembra 1708 se je zbrala cela občina v trški hiši. Župan je prebral ukaz deželnega glavarja in profozov odlok, naj se zgoraj imenovanih 7 mož zgrabi. Prečitala se je tudi Schoffmannova obtožba. Ker pa so bile v njej same laži, so oporekali vsi, da se tožba opira na same laži. Če jih pa deželni glavar kliče v Gradec, se gredo prostovoljno tje zagovarjat. Sklenili so soglasno:

Deželnemu profozu se naj odgovori, da spoštujejo ukaz in dekret, ker pa je tožba oprta na same laži in poprej niso bili opominjani, ker je pred durmi sovražna nevarnost (Kruc), ker so blizu visoki božični prazniki, pota pa zelo slaba, ker take sramote niso zaslužili, še manj zakrivil, se ne morejo ravnati po tem ukazu. Saj pa tudi ni mala reč, če se cel trg tako krivično napada. Profoz pa jim je odgovoril, da prej ne more odpotovati, dokler se mu pismeno ne obvežejo, da se pridejo sami zagovarjat. To so tudi storili in obljubili, da pridejo 8. jan. 1709 v Gradec.

Profoz in braneški pisar Janez Pichler sta nato odšla v Branek. Bila sta v strah, da se jima kaj zgodi in župan jima je moral trikrat podati roko, da se jima nič ne zgodi. Župan je pač opozoril pisarja in župana Mavriča na posledice, kaj se pravi po noči napadati trg, navzoči trgovci, ki so videli rabuko, so pa morali spričati to v pismu, ki se je poslalo v Gradec.

Magistrat se je sedaj obrnil na trškega zastopnika v Gradcu dr. Wildonerja. Že 31. decembra 1708 je župan prečital v seji tri pisma od njega. Naznanil jim je, da je najboljš, če pridejo v Gradec in se ž njim pogovorijo. Župan jih zopet opozori, da se je branil izvolitve, pa so ga prisilili. Izvolijo naj 10 do 12 starejših mož, ki bodo šli ž njim v Gradec in naj izvolijo tudi začasnega župana mesto njega.

Za takega je bil izvoljen z 20 glasovi Matija Čolek, za odposlance v Gradec pa so bili izvoljeni: Kren kot vodja, Pušenjak, Vid Lasič, Blaž Plavec, Štefan Padarič, Andrej Redovnjak, Matija Kosec, Tomaž Kolarič, Karol Motz in Matija Mursovič.

Dne 22. januarja 1709 je župan Varašič že poročal o poti v Gradec, češ, da so vse dobro opravili. Potovanja se je udeležilo 17 oseb in so potrošili 112 gl. 24 kr.

Pravda je sedaj tekla po takrat navadni dolgi poti. Koncem l. 1709 se je Varašič odpovedal županski časti in na njegovo mesto je bil izvoljen Jurij Lenčar (21. decembra), toda dr. Wildoner jim je naznanil, da je volitev neveljavna, dokler ne izteče pravda, zato naj začasno za par tednov izvolijo Habjaniča, kar se je tudi zgodilo.

Med tem je mladi graščak Jurij Ignacij Anton Mauerburg postal polnoleten in je sam prevzel graščino. Dne 11. junija 1710 so Ljutomeržani vpričo komisarjev novemu gospodu zaobljubili zvestobo. A že pri tej slovesni priliki je prišlo do nesoglasja. Tržani so se pritožili zoper župana Habjaniča, češ, da si ga niso oni izvolili, marveč rajni Schoffmann jim ga je vsilil. Mladi Mauerburg je zahteval, naj ga imajo do konca leta, potem pa si lahko po stari navadi izvolijo novega. Toda tržani so temu ugovarjali, češ, če bi ta župan županoval celo leto, bi lahko graščak izvajal iz tega pravne posledice, ki bi jim bile na škodo. Baron in navzoči komisarji so jih zagotavljali, da ne zahtevajo tega radi kakih pravnih posledic, marveč le za to, da se izvrši volja deželnega glavarja. Če imajo zoper nastavljenega župana kako pritožbo, naj to predložijo pismeno in če se pokaže potreba, se jim dovoli nova volitev.

Tržani so bili s tem zadovoljni in so priredili novemu graščaku obilno pojedino. Gospodje so se precej pijani odpeljali v Branek, pripomni občinski zapisnik.

To pivsko prijateljstvo je pa imelo kratke noge. Iz seje 24. avg. 1710 zvemo sledeče:

1. Da je 7. avgusta i. l. mladi baron Mauerburg poslal svetovalstvu in tržanstvu odlok, v katerem jim ukazuje pod kaznijo 100 cekinov, naj se 8. i. m. zberejo k seji in se odločijo, ali hočejo Habjaniču izročiti sodnje žezlo ali ne ter o tem takoj poročajo v Branek.

2. Vsak teden morajo priti dvakrat v Branek vprašat, kaj jim je stori v tej ali oni trški zadevi.

3. Baron Mauerburg zahteva, da mu morajo priti nasproti do križa na Kamenščaku.

4. Trgu ni treba imeti komornika, marveč le blagajnika, pa tudi zanj morajo izprositi potrjenje.

5. Ako kak tržan ali trški prebivalec kaj zakrivi, ga bo graščak sam kaznoval v gradu.

6. Ob proščenju pri Sv. Križu morajo tržani baronovim podložnikom pomagati stražiti.

7. Dne 8. avgusta jim je poslal nov odlok, v katerem jim žuga radi županskega žezla s kaznijo 1000 tolarjev.

8. Dne 22. avgusta jim je strogo zaukazal, naj pridejo sodnik in svetovalci pod kaznijo 1000 tolarjev ter izgube svetovalstva in tržanstva celo gotovo v graščino, da zvejo nadaljne ukrepe.

Z ozirom na to so se odločili, poslati v Branek nekdanje odposlanstvo: Habjanič, Varašič, Kikl, Lenčar, Pavel Kren, Vid Lašič, Franc Ozmec, Peter Žeronik, Žgajnar in Kolarič.

Dne 29. avgusta so mogli poročati, da je baron opustil vse nove zahteve, hotel je pa imeti od njih pismo obvezo, da med letom izvoljenega župana ne bodo odstavili.

V Gradec so zopet poslali Varašiča, pisarja Lašiča in Ozmeca, da se o baronovi zadevi pogovorijo z dr. Wildonerjem in če le mogoče, z dobrega poravnajo.

Naveličali so se že dragega tožarjenja in dne 19. septembra so res Habjaniču izročili župansko žezlo, pa ga takoj nato zopet zaprli v trško zakladnico v zvoniku. Baron pa jim je obljubil, da vse to ne bo imelo nobenih pravnih posledic.

Miru pa vendarle ni bilo. Novi razprtiji je dal povod župan Habjanič. V seji dne 26. novembra se je pritožil bivši župan Varašič, da je Habjanič na povelje oskrbnika Koseja dal na razpolago kužnemu komisarju trškega slugo. Temu in še nekemu murskemu stražniku je potem komisar zapovedal, Varašiča prijeti, za lase vleči iz hiše in odvesti h Koseju. Župan Habjanič ni po svoji dolžnosti proti tej nepostavnosti ugovarjal, zato naj tržani presodijo, kaj je zaslužil.

Habjaniča so radi tega obsodili na 6 tolarjev kazni in ga prej ne izpustijo iz trške hiše, dokler ne plača.

Na 2 tolarja kazni so obsodili tudi medicarja Hebenreicha, ki je ovadil Varašiča, in ker je šel tega pravit komisarju, so mu dodjali še 2 tolarja in zažugali, da ga zaprejo na podstrešje trške hiše, dokler ne plača.

Dne 2. decembra je Varašič že zopet tožil Habjaniča, da ga je zatožil graščaku, ki ga je dal zapreti v samotno sobo v Braneku. Hudo užaljeni Varašič vsled tega odloži svetovalstvo in se odpove vsemu. Toda svetovalstvo ni sprejelo odpovedi, češ, prisegel si trgu in ne baronu. Naj potrpi do volitve novega župana in takrat se bode sklenilo, kaj je storiti v tej zadevi.

Deset dni pozneje pa je bil Varašič sam izvoljen za župana za l. 1711. S tem so mu tržani izkazali popolno zaupanje in dali zadoščenje, obenem pa pokazali samozavest in ponos na svojo trško samoupravo. Vsak nov tržan jim je moral priseči, da bo branil trške pravice in živel s sotržani v miru. Izrazili so svoje ogorčenje, da se je med njimi našel ovaduh in je celo župan sam pomagal gosposki kršiti trške pravice.

Meseca januarja 1711 se je šel Varašič v Gradec zagovarjat in je mesto sebe nastavil za začasnega župana Lenčarja.

Kužnega komisarja Ponikvarja in graščaka je ravnanje ljutomerskih tržanov strašno jezilo. Lenčar je v seji dne 27. januarja prečital komisarjevo pismo, v katerem se je pritoževal, da je Varašiča bil dvakrat poklical, pa ni prišel, da bi ga bil že zaprl, pa je bilo treba še vladinega dovoljenja, tržani pa se bodo imeli še zagovarjati, ker držijo z Varašičem. Graščak je zahteval od njih vse trške zapisnike, pa mu jih niso hoteli izročiti.

A Varašiča so med tem v Gradcu zaprli in mu je huda predla. Dne 28. februarja se je prečitalo njegovo pismo, v katerem vpraša, je li trg voljen plačati zanj stroške, po končani pravdi se bo že pokazalo, na koga padejo stroški. Naznanili so mu, naj si za sedaj preskrbi denar v Gradcu, ker trška blagajna je prazna, vino pa se sedaj ne more prodati, drugod pa ni dobiti denarja. Pozneje mu bo trg vse povrnil.

Dne 18. maja je baron Mauerburg odstavil po Varašiču nastavljenega začasnega župana in mesto njega nastavil Kikla. Tržani so izjavili, da sicer spoštujejo odlok graščakov, a da on krši pogodbo, ker med letom odstaviti ali nastaviti župana more le izvoljeni župan. Počakati hočejo torej, kaj Varašič poreče k temu; ta pa jim je svetoval, menda da bi se rešil ječe, naj le priznajo začasnega župana Kikla.

Meseca junija jih je prosil Varašič, naj mu pošljejo 150 gl. Pa zopet mu niso mogli ugoditi. Krivdo so pripisovali bivšemu županu Habjaniču, ki ni iztirjal davščin ter je še trg bil na dolgu graščini davka 350 gl. in kuhinjskega regala za 8 let v znesku 90 gl. Ljudje so se branili toliko let nazaj plačevati. Graščak je prijemal tržane, tržani pa Habjaniča, ki pa ni mogel ali ni hotel kaj plačati. Končno so se meseca septembra pogodili, da Habjanič plača trgu 135 gl.

Meseca novembra je bil v seji navzoč že tudi Varašič, ki se je vrnil iz dolgega zavora v Gradcu. Prosil je svetovalstvo, naj mu povrnejo stroške, ki jih je imel le radi trških zadev. Sklenili so, mu ugoditi. Graščak je zahteval, naj Habjaniča sprejmejo nazaj v svetovalstvo, Lenčarja pa odpustijo. Prav zvito je Varašič stavil Habjaniču vprašanje, če si želi nazaj v svetovalstvo. Ta je izjavil, da si ne želi celo življenje več. Ko mu je izvabil to izjavo, je pa objavil graščakovo pismo.

Graščak je zabranil tudi tržanom na lov hoditi in da ribe morajo dati ceniti v Braneku. Začeli so se novi prepiri in preganjanja med Ljutomeržani in graščakom, ki je dal celo zapreti župana Skoka in Lenčarja ter zahteval, da odstavi še dva svetovalca. Zoper graščakovo postopanje so se pritožili zopet v Gradec.

Dne 21. decembra je bil zopet Varašič izvoljen za župana s 36 glasovi ter 8. januarja 1712 tudi potrjen. Med tem se je vlekla tožba v Gradcu, graščak pa je vedno z novimi zahtevami dražil tržane. Sedaj si je izmislil to, zdaj ono.

Končno sta komisarja Viljem baron Prank in Karol Žiga Klaffenau dne 5. februarja 1712 poročala deželnemu glavarju, da so vsi prepiri med graščakom Mauerburgom in Ljutomerskimi tržani poravnani. Jedro precej obširne pogodbe je sledeče:

Pogodba iz l. 1684 ostane še naprej v veljavi. Glede županske volitve se naj vsako leto že meseca novembra naznanijo 4 kandidati, med temi stari župan. Od teh sme graščak enega črtati, ne da bi povedal razlog, drugega pa z utemeljenim pomislekom, a če tržani zahtevajo, mora določiti nepristranskega sodnika, kateremu se morata obe stranki pokoriti. Ako graščak zamudi imenovati takega sodnika, smejo dotičnega kandidata voliti, če pa magistrat zamudi s svojo zahtevo, pa obvelja stari župan.

Županov račun potrjuje trg sam, le sirotinske, cerkvene in bolnišniške račune graščina.

Ako župan med letom umrje, se predložijo graščini kandidati kakor ob koncu leta; če hočejo župana ali kakega svetovalca radi nesposobnosti odstraniti, mora v to privoliti graščina.

V prepirih zaradi mej trškega ozemlja ima magistrat pravico, imenovati nepristransko sodišče.

Varihe ali jerober nastavlja magistrat, a če je navaden tržan, ga sme graščina odstaviti.

Glede zaostalega davka mora graščina poslati trikratni opomin, potem sme rubiti.

Na tržanskem ozemlju ne smejo prijeti nobenega graščinskega služabnika, razen če ga zasačijo v nevarnem pretepu. V takem slučaju se naj stvar naznani takoj v grad in čaka na daljnje povelje.

Ako tržani niso zadovoljni z razsodbo trškega starešinstva, ali to neče soditi, je prizična inštanca v graščini.

Kadar hočejo objahovati svoje meje, morajo to naznaniti graščini.

Ako se pri desetini godi komu krivica, se sme pritožiti v graščini.

Tržani in njih sinovi smejo loviti, toda brez hrupa in brez mrež. Graščak pa sme tu in tam loviti po tržanskem ozemlju tudi z mrežami.

Če tržan dobi veliko divjačino, jo mora odnesti v grad, kjer se mu plača strelšina.

Vkljub tej pogodbi vendar ni bil konec razprtijam. Radi zaostale dače iz l. 1703 je še graščak vedno drezal tržane, ti pa Habjaniča, končno jih je »nepristranski« sodnik dr. Gregorič obsodil l. 1713 plačati še 173 gl.

Istega leta je nastala huda pravda zaradi lova. Tržani so jo začeli z veliko samozavestjo, končali pa žalostno v ponižni popustljivosti.

Meseca januarja 1713 je določil graščak velik lov okoli Sv. Križa, naslednji dan pa v Ljutomerskih goricah. Pričakovati je bilo, da bodo lovci zopet nastavili mreže ter sramotili tržane in rogovilili v samem trgu. Pogodili so se bili, da sme le enkrat na leto graščak loviti po njihovih gozdih, ne pa po njivah in travnikih in po trgu. Sklenili so torej, če bi lovci zopet pričeli tako kakor prejšnje leto, da gre starešinstvo in nekaj tržanov ugovarjat in, če treba, mreže siloma odstrani. Ugovor se je res izvršil, graščak pa je bil vsled tega tako užaljen, da je ustavil službo županu in nekaterim svetovalcem. Graščakov odlok je tržane hudo razburil; župan je izjavil, da rajši sam odstopi, kakor bi ga graščak odstavljajal. Isto storiijo sveovalci. Od graščaka nastavljeni župan Kikl pa izjavi, da rajši zapusti trg, kakor bi se dal izrabljati graščaku. Občina ni hotela priznati odloka graščakovega. Zopet je stvar šla v Gradec. Tam so jih najprej imeli za lopove, ko so pa baronu Pranku dali ljutomerskega vina, je takoj postal mehek in jim svetoval, naj zahtevajo komisijo pri dežel-nem glavarstvu. Konečno so se poravnali, da graščak ne sme več po trgu loviti, okoli trga pa, kolikor mu drago. Povrh so morali barona ponižno prositi odpuščanja, ker so ga s svojim protestom užalili. Ta klaverno izpadla tožba je trg stala 166 gl. 38 kr. Graščak pa še je povrh zahteval, da morajo priznati od njega nastavljenega župana Kikla, dokler sam ne pride doli.

Vkljub tej pohlevni popustljivosti jih graščak ni pustil pri miru, ščipal jih je, kjer je le mogel in kratil že itak zelo omejene pravice.

Dne 25. maja 1714 jim je prepovedal seje, ker si svetovalci niso prišli v Branek po potrjenje.

Enako je odstavil svetovalstvo l. 1717 ter jim zagrozil z globo 12 tolarjev, če bi se še udeleževali sej.

Velike sitnosti je delal graščak tržanom, ker jim je hotel pobrati za vojaške novince vse hlapce, tako da si po dnevu skoraj nobeden ni upal iz hiše. Tako n. pr. toži dne 7. februarja 1716 želar in tkalec Jernej Bodnik, da je njegov hlapec Martin nosil dne 6. februarja slamo iz trške parme ob dveh ponoči, ker si po dnevu ni upal. Napadli so ga hajduki in dva

lovca iz Cezanjevec, braneška podložnika Gregor Čulek in Blaž Makoter, ter zvezanega gnali proti Braneku. Ko je Brdnik to slišal, je hitel hlapcu na pomoč. Došel jih je blizu meje, pa vendar še na trškem ozemlju. Oni trije so pa tkalca strašno izbili, hlapca pa odvedli s seboj na Branek.

Magistrat je radi tega zahteval od oskrbnika Kalina, naj hlapca izpusti, krivce pa izroči sodniji, da jih kaznuje. Ob enem so celo zadevo izročili svojemu zastopniku dr. Wildonerju.

A nič ni pomagalo. Odslej so graščinski ljudje še bolj prežali na trške hlapce. Dne 19. januarja 1717 se je v seji župan pritoževal, da so jih samo tisti dan ujeli pet. Zopet so pisali svojemu zastopniku v Gradec in menda je sedaj kaj pomagalo. O lovu na ljudi ni več slišati, pač pa so sami dajali za vojaške novince poredneže in razbijače. Tako so n. pr. dne 20. februarja 1720 izročili Hermijevega hlapca, 27. i. m. pa nekega »Kerla« iz Pavlovskega vrha, ki so ga zasačili pri tatvini.

Najhujše jih je graščak pritiskal z iztirjevanjem davkov. Nalagal jim je tudi nove davke, n. pr. 1716 poseben davek za cesarsko vojsko, ki bi ga bil moral on sam plačati. Tržani so se ga branili, češ, da plačujejo davek, ki so ga dolžni po pogodbi, graščaka pa je jezila njih trma. Kako surovo je znal ravnati s podložnimi tržani, nam spričuje zapisnik seje z dne 7. avgusta 1716. Župan je namreč v tej seji poročal, da je graščak poklical k sebi župana, svetovalstvo in tržane. Dvakrat so odposlali k njemu odposlanstvo, pa ga ni hotel sprejeti. Poklical jih je v tretje. Zopet so odposlali župana, nekatere svetovalce in tržane. Ko so prišli k njemu, je govoril najprej baron. Na to se je Varašič v imenu trga zagovarjal in zavračal graščaka. To ga je tako razjezilo, da je zgrabil za palico in začel udrihati po Varašiču, kamor je ravno priletelo, nazadnje pa ga je zaprl. Na druge odposlance pa se je zadr, naj se mu takoj poberejo.

Zopet so poslali Skoka in trškega pisarja v Gradec tožiti; potrošila sta 43 gl. 27 kr., opravila pa menda nista nič, ker jih je graščak z iztirjevanjem mučil naprej, dajal jim čisto kratke obroke, po tri, včasih le po eden dan, in če niso mogli plačati, jim je dal živino odgnati s pašnikov. Nov davek za »cesarsko vojsko« je potem ostal, plačevati so ga morali celo naprej. V svojih sejah so se sicer širokoustili, da niso dolžni plačevati, a pomagalo jim vse skupaj ni nič. L. 1718 je hotel župana in tržana Mernika pridržati v zaporu, dokler trg ne plača davka, izpustil ju je le, ko sta zagotovila, da se vrneta, če trg v osmih dneh ne plača davka.

Nagajal jim je tudi s tem, da jim je leto za letom pošiljal nazaj v popravek pisma, s katerimi so naznanjali kandidate za volitev župana ali prosili za potrditev izvoljenega. L. 1718 ni hotel župana potrditi samo radi tega, ker v naslovu ni stalo: »Herrschaft und Grundobrigkeit« (gospodarska in zemljiška oblast), kar pa se prej nikdar ni zahtevalo. Grajska

pisarna je nalašč stikala po takih popravkih, ker iz seje dne 17. novembra 1716 zvemo, da je za vsak graščinski dopis bilo treba plačati takso.

Najburnejša doba je pa od l. 1723 do l. 1736, ko se je z malimi presledki celih 13 let vlekla dvojna velika in silno draga pravda. Obravnave so se vršile v daljnem Gradcu, graščaku je bila pot lahka do Gradca, tem hujše je bilo to za tržane.

Ena najimenitnejših trških svoboščin in pravic je bila sodna pravica, civilna in deloma kriminalna. Meje ozemlja, na katerem so imeli sodno pravico, so bile od starih časov natančno določene (pomirje, Burgfrid). Da se ne bi meje pozabile, so jih v starejših časih vsako leto, pozneje pa v krajših ali daljših presledkih objahovali. To se je vršilo z velikim hrupom in strelbo, tržani so oboroženi na konjih jezdili, naprej se je nesla trška zastava, skupno s sosednimi oblastmi so pregledovali mejnike in jih obnavljali, kjer je bilo treba. To se je imenovalo »objahavanje pomirja« (Burgfriedbereitung).

V seji dne 7. majnika 1723 je predlagal župan Martin Lačen, naj se vrši objahavanje trških mej dne 24. in 25. maja, ko ga že 14 let ni bilo. To se je naznanilo sosednim gosposkam in omenjena dneva se je res vršilo objahavanje, a pri njivi Kostanjevica je prišlo do prepira z grajskimi ljudmi, ki so trdili, da ta njiva spada pod sodnjo oblast v Braneku, tržani pa narobe. Prišlo je do krika in prepira in potem do pretepa; »zmagali« so tržani, ki so bili najbrž v večini.

A svoje »slavne zmage« se tržani niso dolgo veselili. Graščak jih je v svoji jezi takoj zatožil pri deželnem glavarstvu, odstavil jim župana ter nastavil nekega Paltaufu. Deželni profoz je dobil povelje, naj prime in v Gradec pripelje župana, pisarja, nekatere svetovalce in tržane. Poslali so sicer takoj odposlanstvo v Gradec, Leygeba, Petka in pisarja, da bi, če le mogoče, odvrnili od trga to sramoto. Poslali so tudi sladko ljutomersko vino v Gradec, ki so ga gospodje pač s slastjo popili, a pomagalo ni nič. Župan in nekateri drugi so morali v luknjo, pač pa jim je ljutomersko vince nekoliko prej odprlo vrata od ječe, ker dne 21. julija je bil župan že zopet pri seji.

Prišla pa je še druga sitnost. »Nepriistranski« sodnik dr. Gregorič jim je naznanil, da jih graščak toži radi globe, ki jim jo je naložil, ker niso hoteli priznati od njega nastavljenega župana Paltaufu, marveč so si izvolili Lenčarja. Poklicani so bili v Gradec k obravnavi, a izid ni znan, najbrž jim je bila kazen odpuščena.

V zmislu zgoraj omenjene pogodbe so dne 6. novembra poslali v Branek kandidatno listo za prihodnjo župansko volitev. Predlagali so Kurteka, Sentla, Bergerja in Lenčarja. Graščak pa jim je listo vrnil, češ, da

nobeden od teh ni sposoben za župansko službo. Tržani so se sklicevali na pogodbo, po kateri je smel graščak črtati k večjemu dva kandidata, ne pa vseh, in izvolili so starega župana Martina Lačna za l. 1724. Graščak je meseca januarja odstavil šest svetovalcev in samolastno imenoval drugih šest. Stvar je zopet šla v Gradec in dr. Gregorič je v marcu zahteval, naj tisti štirje kandidati pridejo pred njega v Gradec, da presodi sam, če so sposobni za župansko službo. Zadeva se je menda poravnala, ker je Lačen ostal v svoji službi.

Pravda radi objahavanja se je pa vlekla naprej. Vlada je imenovala dva komisarja, grofa Tadeja Attemsa in pl. Mauersperga, da preiščeta celo zadevo. Gospoda sta pa bila ali jako natančna ali jako počasna, ker poteklo je l. 1724, ne da bi se bilo kaj ukrenilo. Končno je bila komisionalna obravnava določena na 16. februar 1725. Za priče so bili poklicani grajski sluga in prizadeti podložniki, v imenu trga pa je šel v Gradec župan Matija Petek, Kolenc in še nekateri drugi. A pravda se še ni končala, 13. marca je zopet vlada poklicala 12 tržanov pred komisijo v Gradec. Potnino jim je plačal trg. Kdor se je vozil, je dobil na dan 30 kr., kdor pa je jezdil svojega konja, je dobil 45 kr.; štiri konje in voz so posodili štirje tržani, sena in nekaj ovsa pa je dal trg.

Z odlokom dne 25. maja 1725 je znotranjeavstrijska vlada končala pravdo in za tržane vsaj nekoliko pravice pripoznala. Odločila je, da se radi te zadeve nihče dalje ne nadleguje in ne kaznuje. Stroške naj nosi vsaka stranka sama, le profozove in jetniške stroške mora plačati Mauerburg in če je kdo že kaj plačal, mu mora povrniti. Tudi Lačnu mora vrniti vse, kar je potrošil na potu v Gradec.

Miru pa vendar ni prinesla ta razsodba. Od stroškov, v katere je bil graščak obsojen, ni videl trg niti vinarja. Začel je zopet nagajati tržanom ter jim kratiti sodnjo pravico nad pretepači in prešestniki. Ko je meseca septembra dobil še brco od vlade radi odstave 6 svetovalcev, je bil čisto divji. Ko so dne 15. decembra »v vsej ponižnosti«¹ prišli v grad plačevati davka župan in drugi, jih je začel pitati s »huncvut in kajoni«² (hundsfoot vnd Cuionen) ter je tako razsajal, da nobeden ni mogel do besede.

Na to je v seji dne 19. decembra župan Petek izjavil, da v teh razmerah ne sprejme več županstva, ker je že sit psov. Sklenili so, ker graščak vedno žali ne samo župane in svetovalstvo, marveč vse tržane, da na Tomaževo (21. dec.) ne volijo več župana.

In res, omenjenega dne je Petek odločno izjavil, da ne sprejme izvolitve več, vsi zbrani svetovalci so ga prosili, naj se žrtvuje še naprej, a ko se ni dal pregovoriti, so odstopili od volitve ter to sporočili graščaku in svojemu zastopniku v Gradcu, naj jim svetuje, kaj nadalje storiti.

Že naslednjega dne jim je graščak poslal kar štiri odloke:

1. Dokler ne izvolijo župana, se ne smejo vršiti občinske seje. Vse pravde in tržanski posli se odslej rešujejo v Braneku.

2. Trški pisar Lehenreiter se naj v treh dneh opraviči in naznani povzročitelje upora, drugače bo odstavljen in kaznovan.

3. Nekemu steklarskemu krošnjarju morajo vrniti robo, ki so mu jo vzeli.

4. Mnogi grajski podložniki se pritožujejo, da jim tržani kratijo za-sluzhek, ker prevzemajo preveč voženj. Ako bi se to dogajalo še naprej, imajo kmetje ukaz, dotičnikom vzeti konje.

Z ozirom na te odloke so zopet sklenili, naj župan in pisar po praz-nikih gresta v Gradec. Pisar ne sme v grad in drugi graščakovi ukazi se ne smejo izvršiti.

V seji dne 11. januarja 1726 sta Petek in pisar poročala o svojem potu v Gradec. Dosegla sta pri deželnem glavarju, da je graščak dobil ukaz, naj se opraviči v 8 dneh in naj se v prihodnje pod kaznijo 200 cekinov varuje takih surovosti.

Dne 8. februarja so zopet od graščaka dobili ukaz, naj nemudoma volijo župana izmed tistih, ki so mu jih lansko leto predlagali ter mu naj izvoljenega predložijo v potrjenje. Če pa tega ne storijo, jim bo sam nastavil župana. Ker jim je tudi dr. Wildoner to svetoval, so zopet eno-glasno izvolili Petka, dasi se je branil.

Poslali so takoj v grad po potrjenje župana, Igričeviča, Koloniča in še dva druga poštena tržana. Naročili so jim tudi, naj vprašajo oskrbnika, zakaj je graščina v njihovih lesovih zaznamovala drevje (Holz-Verkreuzigung). Ta »Holzverkreuzigung« je dala povod dolgi in dragi pravdi. Graščak jim je hotel vzeti pravico, sekati drva in pasti v grajskih goz-dovih. Župana je potrdil šele na pritisk Wildonerjev dne 2. maja.

Novo pravdo radi drv in paše so izročili zopet svojemu zastopniku dr. Wildonerju. A tudi graščak si je izvolil prav njega za svojega zastop-nika in si izposloval obravnavo na dan 15. junija. Šele dne 10. junija jim je dr. Wildoner naznanil, da ga je graščak najel za svojega zastopnika. Tržani so bili v največji zadregi, a so ga končno pregovorili, da jih ni za-pustil. Pravda se je vlekla počasi in l. 1726 sploh ni bilo nikakšnega izida. Začetkom l. 1727 pa jim je dr. Wildoner svetoval, z lepega se poravnati in sicer ustmeno. Tržani so se vdali in dne 10. februarja poslali 18 tržanov v grad, kjer so se vršila dolgotrajna pogajanja. Dne 21. marca so poslali župana in Kolenca v Gradec, da spravita vse v red, a dne 1. aprila sta poročala, da nista nič opravila. Pravda se je nadaljevala; da bi jo pospe-šili, so poslali gospodu Mauerspergu v Gradec polovnjak dobrega vina.

Dne 18. julija pa jim naznani, da bo pri prihodnji obravnavi treba dokazati, da so že pred l. 1684 imeli pravico, sekati v lesu in sicer oni sami, ne pa tudi graščina. A kako to dokazati, sedaj po blizu 50 letih? K sreči jim je nehote prišel na pomoč graščak sam. Ob neki priliki je namreč l. 1725 vpricho tržanov rekel dvakrat, da so se oni za pravo rešili s 3889 gl. takrat, ko je bil trg od dežele zarubljen ter imajo od tistega časa zase hoste in desetino. Te izjave se je še spominjalo 8 tržanov. Naslednjega leta 1728 jim je dr. Wildoner meseca februarja naznanil, da bo teh 8 prič moralo prisegati, a odločitve vendar ni bilo. Vlada je namreč imeovala novo komisijo, pred katero bi se naj stranki pogajali.

Tržani so bili voljni, spustiti se v pogajanja ter so poslali pisarja in Kolenca v Gradec h komisarju Mauerspergu. A naslednja tri leta ni nobenega poročila, kako se je stvar razvijala, razen da so januarja 1729 poslali dr. Wildonerju polovnjak starega vina, da bi kolesa počasni pravdi nekoliko namazali.

Med tem so se zgodile važne spremembe. Mesto Petka je bil za l. 1730 izvoljen za župana Paltauf, bivši zaupnik graščine, in 10. maja 1730 je umrl baron Mauerburg. Naslednjega leta so tržani prosili Wildonerja, naj hiti s pravdo, da ne zastari, ker je baron umrl in utegnejo pomreti tudi starci, ki se še spominjajo, da je pred l. 1684 le trg sekal v gozdovih. Poslali so mu kot nameček 20 tolarjev, ki pa niso Wildonerja posebno ganili. Šele dne 6. novembra 1731 je župan naznanil, da so dobile vse priče vabilo, naj pridejo dne 8. i. m. v pisarno deželnega glavárstva prisegat. Ker je vabilo došlo prepozno, ne morejo priče več priti v Gradec, vrhtega je oskrbnik Kuček zopet ponudil, naj se začnejo pogajati. Wildonerju so pisali, naj začasno pravdo ustavi in jim pošlje račun, pogajanja pa so se vlekla z varihom Mauerburgovih nedoletnih hčerk, baronom Gablhoffenom l. 1731, 1732 in 1733, a l. 1734 jim je oskrbnik Žuža naznanil, da s poravnavo ne bo nič. Zopet so pisali Wildonerju, naj nadaljuje pravdo. Vršile so se obravnave in zaslišbe prič l. 1734 in 1736, a do konca ni prišlo, ker je Gablhoffen nalašč zavlačeval pravdo s tem, da ni prišel k obravnavam. Tržani so se slednjič naveličali vsega in februarja 1736 zopet poslali Leygeba in pisarja k obravnavi v Gradec s polномоčnim pooblastilom. Tako je konečno prišlo do poravnave dne 24. februarja 1736.

Vsled sklenjene pogodbe so Ljutomeržani plačali stroške za profoza, ječo itd. Obdržali so pa pravico do drv. Od 4 kandidatov bo odslej graščak smel črtati samo enega. Tržani morajo voliti župana vsako leto na Tomažovo, kar se jim dovoli enkrat za vselej. Ako bi hoteli voliti kak drug dan, morajo dobiti dovoljenje. Svetovalstvo se ne bo volilo več vsako leto na novo, marveč se uvede stalno svetovalstvo. Kdor je namreč izvoljen za svetovalstvo, ostane do smrti, ako hoče in ako ga ne odstavijo. Novi sveto-

valec se voli takrat in predloži v potrjenje, kadar je kako svetovalsko mesto izpraznjeno. Škorjančeva njiva, radi katere je l. 1723 nastal prepir in pretep, spada zanaprej k trškemu ozemlju.

Tak je bil konec dolge in zadnje pravde. Naslednja leta ni več zaslediti večjih pravnih graščino. Končno se je pa s 1. januarjem 1788 odvzela magistratu sodnja oblast čez trg in Kamenščak ter izročila grajskemu sodniku Ignaciju Herzogu. Pustila pa se še je začasno magistratu inventura zapuščin, imenovanje varihov, oskrbovanje sirotinskega premoženja in sploh vse, kar ne spada strogo k sodnjemu postopanju.

Vsled odloka prizivnega sodišča z dne 29. maja 1789 pa se je magistratu zaukazalo:

1. vzdržati se vsakega pravnega oskrbnništva;
2. v štirih tednih urediti vse akte, zapisnike, sirotinske knjige itd., ter jih poslati v graščino;

3. zemljiško knjigo obdrži, dokler ima sposobnega knjigovodjo.

S tem se je predrugačila tudi znotranja uprava magistrata. Župan ni več sodnik, ampak le občinski predstojnik. Od l. 1799 načeluje trgu le župan in 4 svetovalci, od katerih mora vsaj eden biti skušan in pismen.

* * *

Iz časov velikih kmetjskih vstaj nimamo iz ljutomerskega okraja prav nobenega poročila, zato pa je bilo več bučnih prepиров z graščaki in s sosednimi Ogri. Posredno proti državni oblasti so nastali nemiri v drugi polovici 17. stoletja radi nastanjevanja vojaštva.

Dvorni vojni svet je l. 1633 prepovedal, na Ogrskem, Hrvaškem in v slovenskih deželah nabrane vojne novince voditi skozi avstrijske (nemške) dežele, to moštvo so morali voditi le skozi slovensko zemljo in Ogrsko. Tako so številne hrvaške novince vodili skozi Ljutomerske gorice in Mursko polje in dalje po Ogrskem. Nastanjevanju ni bilo ne konca ne kraja in ljudem je bilo to v veliko nadlego. Nevolja je končno prikipela do vrha in l. 1661 je nastala v Ljutomeru začetkom meseca julija velika rabuka proti vojaštvu. Že l. 1655 je ljutomerski graščak Gašpar Draškovič prosil deželne stanove, naj vendar prizanesejo njegovim podložnikom z neprestanim nastanjevanjem vojaštva, zlasti še s konji, ker ljudje imajo komaj dovolj prostora za lastno živino. Nič ni pomagalo. Ker so znovič siloma nastanili v trgu in sosednih vaseh vojaštvo ter zahtevali živež za ljudi in konje pa še druge prispevke, je končno bila mera polna. Na glas zvona so prileteli skupaj tržani in kmetje v toliki množini, da se jim vojaki niso mogli upirati. Bili so to Paschauerjevi dragonci. Poveljujočega poročnika so umorili, na drugi strani pa je padel verženski občinski pisar, znak, da je v rabuko posegel tudi Veržej. Po graščakovem posredovanju

so dragonce premestili v Radgono, drugače pa ni bilo kakih posledic. Zanimivo je za takratne pravne razmere, kako so se poravnali zaradi umorjenega častnika. Občinski svet ljutomerski je pooblastil svojega pisarja, naj se radi ubitega poročnika pogodi z obrstom Paschauerjem za pet štrtinjakov vina. Pisar je v ta namen šel v Radgono, ali obrst je delal težave, zahteval je šest štrtinjakov vina. Ljutomeržani so pristali na to in celo velikodušno dovolili, da si sam izbere v občinski kleti najboljše vino!

S tem je bila ta zadeva na prav priprost način poravnana, a nastanjanjevanju vojaštva in sličnih bremen še ni bilo konec. Vojaštvo bi sicer moralo deloma plačevati dano hrano in krmo, ker pa so bili vojaki slabo plačani, so navadno ostali dolžni. L. 1686 so zopet Ljutomeržani, Verženci, Ormožanci in Središčani napravili skupno vlogo na notranjeavstrijsko vlado, naj jim vendar prizanese z nastanjanjem, ker je že skoraj vsa perutnina polovljena, živina pa poropana, beda je tolika, da mnogi že zapuščajo svoje hiše.¹⁾

Ker so Turka takrat potisnili daleč od naših mej, so tudi te nadloge sčasoma prenehale, a prišle so druge.

8. Trška uprava.

1. Trško starešinstvo.

Najvišjo oblast v mestih in trgih je imelo po osem, deset ali dvanajst svetovalcev (Rathsgeschworene, Rathsverwandte), ki so se imenovali ožji občinski svet ali magistrat²⁾ z županom ali sodnikom na čelu. Listina iz l. 1342 izrecno priznava Ljutomeržanom pravico, voliti si župana-sodnika in svetovalce, njegove prisednike.

O zadevah občine in njenih prebivalcev je magistrat sklepal v svojih sejah, ki so bile dvojne vrste: navadne in slovesne. V večjih mestih in trgih so se navadne seje vršile vsak teden, v manjših po potrebi. Tako je ljutomersko starešinstvo imelo l. 1711 40 sej, l. 1712 pa 31, istotako l. 1713, l. 1714 je bilo le 21 sej, l. 1715 pa 30, l. 1716 46, l. 1717 22, l. 1718 20, l. 1719 le 16, l. 1720 pa 22.

K navadnim sejam so se zbirali le župan-sodnik in svetovalci; v teh sejah so reševali navadne tekoče posle, sprejemali račune, razsojali neznatnejše prestopke itd.

K slovesnim sejam so morali priti vsi svetovalci, četrtniki in tržanski odbor, kjer so ga imeli. Kdor je brez vzroka izostal, so ga občno kaznovali.

¹⁾ Glej Gubo, Aus Steiermarks Vergangenheit, Graz 1913, str. 56—71. 167—169.

²⁾ Latinska beseda magistratus pomeni poglavarstvo, starešinstvo.

Še važnejše so bile skupščine, katerih bi se poleg magistrata morali udeleževati vsi tržani, a prihajali so v večjem številu le takrat, če je kaka posebna zadeva razburjala tržanstvo.

Vsem tem sejam in skupščinam je predsedoval župan-sodnik, o katerega delokrogu nam je sedaj spregovoriti.

(O sestavi in delokrogu trških starešinstev glej natančneje v knjigi »Trg Središče« str. 379—405.)

2. Trški župan-sodnik.

Prvi dostojanstvenik, glava magistrata in celega trga je bil župan-sodnik. Kot sodnika si ga pa ne smemo misliti v današnjem pomenu besede. Trški predstojnik kot sodnik ni imel pravice sam koga soditi ali kaznovati, to pravico je imelo le starešinstvo in glas vsakega zapriščenega svetovalca je veljal ravno toliko kakor županov glas. On je bil le vidni zastopnik magistratske oblasti na zunaj, njegova naloga je bila, izvrševati to, kar je magistrat sklenil, ter skrbeti, da so se tudi tržani ravnali po sklepih magistrata. Le če je kdo te sklepe preziral ali prestopal, je imel župan kot sodnik pravico, kaznovati ga, ne da bi magistrat še posebej o tem sklepal. Volil se je na leto dni. Način volitve je bil več ali manj povsod enak.¹⁾

Župan je imel mnogo sitnosti in posla, plače pa malo, ker se je ta služba smatrala za častno. Zato so se te službe navadno vsi branili. Sam si je moral pobirati mestnino pri sejnih, prost je bil zrnske desetine in dobival je tretjino glob.

Mnogo preglavice so delali županu njegovi tržani in celo svetovalci, večkrat so ga celo osebno žalili. Le prepogostoma je manjkalo sloge, edinosti in pokorščine, dasi se je to ob novem letu vsikdar zagotavljalo in povdarjalo. Splošno pa je bila oseba županova častitljiva in če ga je kdo očitno razžalil, so se navadno tržani potegnili zanj. Najtežje stališče je imel nasproti graščinski gosposki. Pred graščakom je bil odgovoren za ves trg, nad njim si je graščak navadno hladil svojo jezo.

Če je župan med letom umrl, odstopil ali bil odstavljen, so izvolili drugega, pa le do konca tistega leta. Ako pa župan vsled bolezni ali nujnih potov v zasebnih ali trških zadevah ni mogel izvrševati županskih poslov, si je smel izmed svetovalstva izbrati začasnega namestnika. Ta je potem imel vse tiste pravice, kakor pravi župan. V pomoč so mu bili tudi razni funkcionarji. L. 1616 je imela trška uprava v Ljutomeru naslednje uslužbence: a) župan-sodnik, b) svetovalci, c) trški pisar, č) ob-

¹⁾ O volitvi župana glej knjigo »Trg Središče« str. 419 i. d.

činarji (Gemeiner, nekak tržanski odbor), d) cerkveni ključarji, e) logarji. Četrtnike (Viertelmeister) zasledimo prvič šele l. 1712.

V naslednjem podamo vrsto ljutomerskih županov-sodnikov, kolikor so se dali zaslediti v trških aktih.

Vrsta trških sodnikov in županov.

K o n r a d, »gewester Richter in Luttenberg«, je pečatil z Miklavžem Radomerskim (von Büchel) na praznik Vnebohoda 1363 listino, s katero sta Wolffhard »genannt der Kraner und gesessen unter dem Haus zu Luttenberg«, in njegova soproga »Jaut« darovala samostanu v Ravni (Rein) dva vinograda »Seffer unter dem Hausberg« in »Ellent an dem Schützenberge.«¹⁾

G r e u n s b e c k A n d r e j, na Binkošti 1419 priča, da je Rudolf Lasberški v ljutomerski cerkvi sv. Janeza Krstnika ustanovil večno vsakdanjo sv. mašo.

S w e i n b e c k I v a n, sodnik v Ljutomeru, podpiše na dan sv. Tomaža l. 1419 pogodbo z Radgončani zaradi trgovine v Ljutomeru.²⁾ Bil je 1402—1419 dvorni maršal vojvode Ernesta,³⁾ katerega je l. 1412 z drugimi vitezi spremljal v sveto deželo, kjer je bil imenovan vitez sv. groba.⁴⁾ L. 1419 mu je podelil Ernest grad in graščino Ljutomer, kar je tudi njegov brat Friderik dne 19. maja 1419 odobril.⁵⁾

K r a m a r T o m a ž, je pečatil dne 29. septembra 1478 listino, s katero sta Lenart Kadler, župnik v Ljutomeru, in Tomaž Vratnik, tržan in cerkveni ključar, Ulriku Pernerju, tržanu, prodala hišo v Ljutomeru, katero je bil rajni magister Matej Cimerman, tržan v Ljutomeru, sporočil cerkvi.⁶⁾

P i b i z S i m o n in šest tržanov so dne 4. julija 1528 hodili z župnikom, kapelanom in cerkvenimi ključarji k vizitaciji v Radgono.⁷⁾

K r e i t z e r S i g m u n d, tržan in župan v Ljutomeru, dobi dne 14. julija 1533 od Ferdinanda I. »Bann- und Achtbrief«.⁸⁾

A n d r e j, plača župniku Benediktu Korošcu na Jurjevo l. 1556 5 funtov vinarjev za rano sv. mašo. (Dež. arhiv v Gradcu.)

G o z m a n B l a ž, dne 5. dec. 1562 je kapelanoma Juriju Krobatu in Gregoriju Scherwitschu dal 10 funtov letne plače. (Dež. arhiv v Gradcu.)

B e n e d i k t, plača v nedeljo »Jubilate« l. 1564 župniku Petru Fabri 5 gl. za rano sv. mašo. (Dež. arhiv v Gradcu.)

¹⁾ Mitteilungen des hist. Vereines für Steiermark 43 (1895), 23.

²⁾ Hofrichter, Luttenberg, 36. — ³⁾ Muchar, Register, 388.

⁴⁾ in ⁵⁾ Muchar, Geschichte der Steiermark, VII., 125 in 154.

⁶⁾ Hofrichter, Luttenberg, 37. — ⁷⁾ Vizitacijski zapisnik v Gradcu.

⁸⁾ Hofrichter, Luttenberg, 37.

Stayan Boštjan, plača dne 25. novembra 1572 župniku Petru Fabri 10 funtov reinisch za ustanovljeno rano sv. mašo. (Dež. arhiv.)

Naslednje župane je Slekovec povzel iz trških zapisnikov in drugih virov:

Purgauer Urban, 1608, položil dne 19. junija 1609 račune.

Megge Gašpar, 1609—1613, 1614.

Babič (Wabitsch), izvoljen dne 1. januarja 1610.

Belovar Jakob, izvoljen dne 1. januarja 1611, še tudi 1612.

Vogrin Matej, 1615, 1616.

Armstorffer Baltazar, 1617—1618. L. 1611 ga navaja župnik med »Lutherisch vnd Ungehorsamb«, pa da je obljubil postati katoličan. (Kn. šk. arhiv v Mariboru.)

Vlašič Štefan, 1619.

Vogrin Peter, 1620.

1621—1628 manjkajo trški zapisniki.

Mikša Lukež, 1633—1635.

Padarič Mihael, 1636—1637.

Zidarič Jurij, 1641, 1642, 1647, 1648 in 1649. L. 1663 dne 21. decembra so ga zopet izvolili, a je izvolitev odklonil, češ, da je že star, nekoliko gluha in ne zna nemški.

Habijanič Matej, 1643, 1644.

Pucher Mihael, 1645, ko je dne 9. novembra umrl, je bil do novega leta izvoljen:

Habijanič Matej.

Mikša Lukež, 1646. Po njegovi smrti dne 25. maja i. l. je bil izvoljen do novega leta zopet

Habijanič Matej, ki se je sicer branil, a je moral izvolitev sprejeti in je županil še 1650, 1651, 1657.

Jelen Rupert, 1652 in 1653. Umrli je oktobra 1656.

Sorger Peter Pavel, 1654, 1655 in 1656; 1662 in 1663.

Križanič Peter, 1658 in 1659. Bil je velik dobrotnik cerkve, kateri je zapustil vse svoje imetje.

Mikša Lavrencij, 1660 in 1661.

Hrovatič Mihael, 1664. Branil se je sicer županske službe, ker da ima ženo bolno in zna le slabo nemški, vendar je moral prevzeti.

Stanglauer Matija, 1665 in 1666; 1673 in 1674.

Kikl Jurij, 1667, 1668 in 1669.

Scheith Adam, 1670, 1671 in 1672. L. 1672 je tožil župnika Jan.

Dumbliča.¹⁾

¹⁾ Škofjski arhiv v Mariboru.

Kikl Jurij, 1675. Umrl je dne 20. septembra i. l. med 6. in 7. uro zvečer. »Gott wolle ihme seelig ruhen lassen, vnd ein fröliche vrständt verleihen.« Do druge redne volitve je bil za župana nastavljen:

Scheith Adam, ki je potem izvoljen županil še 1676.

Šentak Janez, 1677 in 1678.

Scheith Adam, 1679 in 1680, ko je dne 26. januarja umrl. Izvoljen in nastavljen je bil za leto 1680. Dne 26. aprila 1679 je poročal, da je trška hiša potrebna temeljitega popravila, drugače se podere. Pooblastili so ga, da ukrene vse potrebno.

Mursovič Jurij, 1681 in 1682 in v drugi polovici 1695.

Rieder Janez 1683 in 1684. Ker ga je Mikša hudo razžalil, je dne 3. aprila 1684 rezigniral in je bil za tisto leto nastavljen:

Grießmüller Simon, 1684. Dne 28. aprila se je odpovedal, češ, naj si izvolijo sposobnejšega od njega, a svetovalec Mikša mu je odgovoril, da je prav on najspodobnejši, ker zna dobro nemški, slovenski in ogrski, kateri jeziki se tukaj potrebujejo.

Varašič Ivan, 1685 in 1686, 1688, 1689 in 1690.

Rieder Janez, 1687.

Juršič Jernej, 1691 in 1692. Imel je hude borbe z baronom Mauerburgom zaradi prisega.

Horvat Ivan, 1693, 1694 in 1695.

Müllpacher Jožef, 1696 in 1697, naveden kot boter.

Juršič Jernej, 1698, 1690 in 1700, naveden kot boter.

Habijanič Matija, 1701, 1702, 1703 in 1710.

Smrekar Jurij, 1704, 1705 in 1706.

Kurtek Matija, 1707.

Varašič Gregorij, 1708, 1709, 1711, 1712 in 1713. Neustrašen boritelj za trške pravice. Ker so ga v pravdi z graščino dne 13. februarja v Gradcu zaprli, je bil nekaj časa nastavljen za župana

Lenčar (Senčar?) Jurij, katerega pa je baron Mauerburg dne 18. maja odstavljal in nastavljal Kikla. Ko pa se je početkom novembra i. l. vrnil Greg. Varašič iz Gradca, županil je on do konca leta.

Senčar Jurij, 1714, 1715 in 1716.

Petek Matija, 1717, 1718 in 1719; 1725—1729.

Paltauf Anton, 1720, 1721 in 1722; 1730—1732.

Lačen Martin, 1723 in 1724. Umrl je dne 6. junija 1730.

Leitgeb Andrej, 1733 in 1734. Umrl je 72 let star dne 3. maja 1753 in je bil v cerkveni grobnici pokopan. Njegov sin Anton je postal župnik v Ljutomeru.

Petek Matija, 1735, 1736 in 1737. Ta za Ljutomer velezaslužni mož je bil oče slavnega župnika dr. Jožefa Matjaža Petka ter je umrl

79 let star dne 18. novembra 1746. Bil je moder in za prospeh trga zavzet mož. Sprožil je med drugim pametno, toda za takratne čase neobičajno misel, naj se ceste popravijo in za popravo cest naj skrbijo pred vsem tisti, ki jih najbolj rabijo, namreč tržani, ne pa samo revni želarji, katerih je itak bilo v trgu samo po osem in niso mogli zmagovati dela. Ljutomerske ceste so bile nepopisno slabe. Svetovalce je pač prepričal o tem, ne pa tržanov, ki so se trdovratno ustavljali, češ, doslej jih nikdar nihče ni šilil k temu, od starodavnih časov so ta posel opravljali želarji sami. Magistrat je moral napeti ostrejšje strune, da je starokopitne tržane pripravil k popravljanju cest.

Paltauf Anton, 1738, 1739 in 1740. Bil je medicar ter je umrl 73 let star dne 12. aprila 1756.

Geist Janez, 1741 in 1742. Nekaj časa študiral v Rušah.

Od l. 1743 do l. 1780 manjkajo trški zapisniki, a iz matrik in drugih virov so nam za to dobo znani sledeči župani:

Škorjanec Janez, 1744, omenjen kot boter dne 14. novembra.

Košič Janez, 1747. Pokopan dne 6. aprila 1757, 74 let star.

Škorjanec Janez, 1751 in 1752; l. 1751 naveden kot boter, l. 1752 kot starešina. Pozneje še zopet župan.

Erjavec Matija, usnjar, 1754 in 1755 do dne 10. maja 1755, ko je 74 let star umrl.

Lančič Janez, 1756. Pokopan kot »Iudex oppidi dignissimus« dne 4. januarja 1757, 60 let star.

Geist Janez, 1757, oče kartuzijanca p. Benedikta in benediktinca p. Gebharda. Umrl je 82 let star dne 13. junija 1760.

Škorjanec Janez, umrl kot »iudex« dne 1. novembra 1758 93 let star.

Rojko Filip, 1759.

Hartleuthner Janez Jurij, 1760, 1761 in 1762. Slednjega leta je prosil, da bi ga odpustili, kar se je tudi zgodilo.

Rojko Filip, 1763, 1764.

Turk Blaž, 1765, 1766. L. 1766 ga je tožil kapelan Jernej Martinčič.

Babnik Jožef, 1767 in 1768. Zoper njega se je nespodobno in surovo vedel Jakob Hrastovec. Zaradi tega je bil do zadoščenja na rotovžu zaprt in za 6 let izključen od vseh občinskih sej.

Turk Blaž, 1769.

Murata Matija, 1770. Ni sicer znal čitati in pisati, a vendar je vsled graščinskega odloka z dne 13. novembra 1770 smel biti izvoljen.

Hernja Andrej, 1771, 1772, 1773, 1775 in 1776. Bil je oče duhovnika Andreja Hernja, večletnega župnika v Gomilici. Umrl je l. 1786. Njegov mlajši sin Anton je radi umora končal na vislicah.

Babnik Jožef, 1777, 1778 in 1779.

Mihelič Andrej, 1780—1785 in še pozneje.

Hanžič Jakob, 1785.

Wanitsch Jožef, 1786—1787; 1792—1793.

Mihelič Andrej, 1788—1792.

Jagrovič Jožef, 1794—1798, 1800.

Staidl Peter, 1798—1799.

Mihelič Andrej, 1801—1814.

Osišek Franc, 1814—1818.

Mihelič Andrej, 1818—1834.

Huber Janez, 1834—1838.

Babnik Franc, 1838—1844.

Mihelič Andrej, 1844—1848.

Kornpichl Jožef, 1848—1863.

Steyer Franc, 1863—1870.

Steyer Jožef, 1870—1886.

Schwarz Janez, lekarnar, 1886—1889.

Steyer Jožef, 1889—1892.

Schwarz Janez, 1892—1895.

Thurn Julij, notar, 1895 do prevrata 1918. Za njegovega županovanja je bila 1911 napravljena trška elektrarna, 1912 pa napeljan telefon.

Misja Anton, posojilniški tajnik, je bil 1918 do 1920 občinski gerent.

Kukovec Viktor, tovarnar, 1920—1922, je bil po preobratu prvi slovenski župan.

Babnik Ludovik, posestnik in vrvar, 1922—1924.

Dr. Stojan Ivan, notar, od 1924 naprej.

3. Trški pisarji ali syndici.

Za uradne posle je imel trg navadno v pravoznanstvu kolikor toliko izurjenega pisarja, ki je imel v trški upravi velik vpliv, ker so župani včasih malo izobraženi možje. Iz matičnih knjig in drugih zapiskov se dajo zaslediti naslednji trški pisarji. Nekatere še sedaj v Ljutomeru živče obitelji bodo našle v njih svoje praočete.

Haimbl Janez. O novem letu 1609 je zapisal v trški zapisnik: »Bog mi daj milost, da bom srečno in častno opravljal to službo.« Služboval je do 19. marca 1610. Z novim letom 1612 je zopet prevzel službo ter je služboval do konca l. 1628. L. 1614 je imel 32 gl. letne plače, na-

slednje leto so mu navrgli še 1 gl. (»likofa«), l. 1616 pa 3 gl., razen tega je bil prost robote. Slaba plača je bila najbrž vzrok, da je koncem l. 1628 zapustil službo, a dne 12. januarja 1635 so ga znovič sprejeli v službo za zvišano plačo 40 gl. in 3 tolarje »likofa.« Posloval je potem do marca 1642, ko je najbrž umrl.

Hueber Gašpar, sprejet v službo dne 19. marca 1610 po odstopu Haimblovem. Nakazali so mu letne plače 27 gl. Služboval je do konca l. 1611.

Pašič Matija, sprejet ob novem letu 1629, ko je drugič odstopil Haimbl. Dne 6. februarja i. l. so ga v službi potrdili in mu obljubili 32 gl. plače, 2 tolarja »likofa« in 6 voz drv. Dne 9. marca so ga zaprisegli. Njegova hiša je bila prosta robote in davka. Geslo mu je bilo: »Božja roka je moja pomoč.« Služboval je do konca l. 1634, ko je zahteval krstni list in odšel neznano kam.

Vogelmayer Janez, sprejet za Haimblom dne 28. marca 1642 za 40 gl. letne plače, 5 tolarjev »likofa« in nekaj voz drv. A že 7. nov. i. l. je zapustil Ljutomer ter se preselil v Veržej, kjer je kot trški pisar služboval še l. 1643.

Stolz Mihael, po odhodu Vogelmayerjevem meseca novembra l. 1642 sprejet za poskušnjo, je bil dne 9. januarja 1643 stalno nameščen z letno plačo 40 gl in 5 tolarjev namečka, l. 1744 so mu nameček zvišali na 7 tolarjev. Mož je bil rodом iz Haussena pri Geltendorffu na Gorenjem Bavarskem. Kaka usoda ga je zanesla v Ljutomer, ni znano. Posloval je tukaj do konca l. 1644. Geslo mu je bilo: »Čast Bogu in nebeški kraljici Mariji.«

Torič Ferdinand, sprejet ob novem letu 1645 za plačo 40 gl., 7 tolarjev namečka in 10 voz drv. Navaja se kot priča v poročni knjigi l. 1656, a je služboval najbrž do konca l. 1660. Pozneje je l. 1670 od julija zopet opravljal pisarniško službo.

Ogrin Andrej je nastopil službo dne 10. junija 1667, stalno pa je bil nameščen dne 27. septembra i. l. proti obojestranski četrtletni odpovedi. Julija 1669 je odšel za oskrbnika v Dolnji grad, a pozneje ga zasledimo zopet kot trškega pisarja in sicer od oktobra l. 1677 do 1682, potem od 24. februarja do 24. maja 1684 in od l. 1690 do (najbrž) 1707.

Math Mihael je kot trški pisar l. 1672 podpisal cerkveni račun. Koncem leta je menda odstopil ali pa umrl, ker dne 13. januarja 1673 je prosil za pisarsko službo neki Primož Felicijan Fromblocher, pa je ni dobil, ker dne 17. februarja 1673 se že omenja kot pisar.

Mohr Matija, ki je pa opravljal to službo le do 12. avgusta 1673. Že dne 7. avgusta i. l. je bil sprejet v službo nov pisar:

Münich Jurij s 50 gl. plače, povrh je dobil za stanovanje trško hišo in vrt. Stavil je tudi pogoj, naj se odpravijo zakotni pisači. Služboval je do oktobra 1676. Takrat je nastopil službo:

Leinpekher Janez Matija. Že naslednjega leta 1677 dne 17. septembra se je pritožil župan zoper njega, da radi bolezni ne more opravljati svoje službe. Zato so ga dne 2. oktobra odpustili in mu dali nagrade 5 gl.

Donin Franc Ferdinand, sprejet dne 31. januarja 1682 za plačo 50 gl. in 1 cekin (3 gl. 30 kr.) navržka. Služboval je do 24. febr. 1684, potem je šel v Gradec delat notarske skušnje. Ko je položil notarijsko zaprisego, je dne 26. maja 1684 zopet nastopil pisarsko službo v Ljutomeru in je posloval najbrž do l. 1687.

Fuchs Miklavž 1687—1690. Prišel je v Ljutomer iz Središča, kjer je pisaril od l. 1682. Ker je v takratnih prepirih držal z baronom Mauerburgom, so ga tržani l. 1690 odstavili, a baron je dne 28. dec. 1691 zahteval, da Ogrina odslovijo in sprejmejo zopet Fuchsa. Tržani pa tega niso hoteli storiti. Nato jim je Mauerburg siloma vrnil Fuchsa. Tržani so se pritožili v Gradec in od tam je došla razsodba, da mora ostati »vse pri starem.« Fuchs je tedaj moral pustiti pisarsko službo, a je ostal še naprej v Ljutomeru, kjer mu je žena Marija dne 31. decembra 1696 rodila sina Silvestra.

Khrabania (Kravanja) Janez, učitelj in organist ter začasni pisar od novega leta 1707 do 29. marca i. l. Dne 17. junija i. l. je prosil, naj mu dajo še 3 gl. 20 kr. doplačila.

Stadler Daniel od 29. marca 1707 do novega leta 1708.

Kalin Janez Karol, poprej oskrbnik v Dolnjem gradu, od novega leta 1708 do junija i. l.

Ozmec Blaž od 23. junija do 23. oktobra 1708.

Haller Jakob, sprejet 23. oktobra 1708, odšel že 1. dec. i. l.

Prindl Anton sprejet 8. maja 1715 za poskušnjo na četrto leto. Za ženo je imel Evo Terezijo, vdovo po Janezu Juriju Khosse-u pl. Freyenfeldt. Umrl je l. 1716.

Staub Anton, sprejet 26. novembra 1715 na četrto leto.

Prauchhardt Andrej od febr. do aprila 1716. Dne 22. aprila 1716 se že imenuje »bivši« trški pisar.

Hueber Janez, naveden kot starešina v poročni knjigi 17. jun. 1709. Bil je sin ljutomerskega učitelja Jožefa Hueberja in je služboval nekje do l. 1715.

Höller Jožef Ignac je služboval od aprila 1716 do konca 1724.

Lechenreitter Janez Jurij. Njegova hči Marija Ana je dne 25. aprila 1725 vzela v zakon vdovca Miklavža Hueberja, varaždinskega

krojača. Službo je nastopil dne 21. decembra 1724 ter jo opravljal do smrti. Umrl je 64 let star v Ljutomeru, kjer je bil dne 3. januarja 1730 pokopan. Od l. 1699 je bil trški pisar v Središču, odkoder je l. 1710 prišel za oskrbnika v Dolnji grad. Čez 5 let se je vrnil v Središče ter pisaril do l. 1724, ko se je preselil v Ljutomer.

K o b a l j J a n e z U r b a n, »Syndicus« v Ljutomeru od l. 1730 do smrti l. 1747. Dne 27. julija 1734 je bil starešina. Njegova soproga Treza, roj. Lebič, mu je v Ljutomeru porodila Janeza Nep. Matjaža dne 15. februarja 1735. L. 1744 je daroval cerkvi sv. Ivana v Ljutomeru 150 gl., naj bi se za odlične mrličje postavila grobnica. Za to pa se ima služiti na leto 6 sv. maš in sicer dve peti, namreč na god sv. Janeza Nep. in sv. Urbana, za njegovo dušo, potem pa 4 tihe sv. maše, vsak kvatrni teden v soboto pri oltarju sv. rožnega venca za njegovo soprogo Terezijo.¹⁾ Umrl je 47 let star in je bil dne 26. junija 1747 položen v grobnico.

S t r e m i t z e r M a k s i m i l i j a n K a j e t a n, »Syndicus oppidi Luttenberg« od l. 1747 do l. 1756, potem oskrbnik in najemnik na Braneku. Bil je zakonski sin Janeza Jurija Stremitzer-ja, trgovca v Ptuj in Marije Frančiške, roj. Heipl, ter se je narodil dne 16. marca 1722. L. 1747 je prišel za pisarja v Ljutomer. O novem letu 1756 je postal »praefectus« v Braneku. Dne 8. aprila 1757 mu je umrla soproga Ana, roj. Goldschmid, in že dne 14. julija i. l. je bil poročen z Marijo Ano, roj. Fašenk, vdovo Purgaj iz Ptuja. L. 1763 je dobil branečko graščino v najem. On, ki je bil prej od trga plačan in odvisen pisar, je bil sedaj njegov gospod, ki je imel čezenj krvnosodno oblast in mu je potrjeval župane. L. 1765 je stopil v pokoj in je bil povzdignjen v plemeniti stan s pridevkom: »de Stremitzberg«. Živel je kratek čas v Ljutomeru h. št. 27, potem pa se je preselil v Hausambacher, katerega je dne 6. aprila 1766 kupil.¹⁾ Živel je ondi še l. 1800.

G a l l e J e r n e j, od novega leta 1756 do svoje smrti. Umrl je 45 let star v Ljutomeru, kjer so ga pokopali dne 6. septembra 1762. Dne 12. jul. 1762 je zaukazala graščina magistratu, naj ga odstavi radi pijančevanja. To ga je tako užalilo, da je od jeze in žalosti umrl.

S t a i n d l T a d e j, »Marktshreiber«, je bil sprejet koncem julija l. 1762. Toda že dne 24. decembra 1763 45 let star pokopan. Po njegovi smrti je prišel za pisarja

M e r n i k M a t i j a J o ž e f, od konca decembra 1763 do 18. avgusta l. 1779. Dne 7. maja 1764 si je kot vdovec vzel v zakon Maksimilijano, zakonsko hčer rajnega Franca Lehnerja »Reg. Caes. officialis Crisii in Croatia« in Barbare. Rojen je bil v Ljutomeru dne 19. februarja 1715.

¹⁾ Škofjski arhiv v Mariboru. — ²⁾ Schmutz, historisch-topogr. Lexikon, I., 39.

Umril je 64 let star v Ljutomeru, kjer so ga pokopali dne 19. avgusta 1779. Od l. 1743 do 1746 je bil pisar v Središču.

Herzog Ignacij, »Marktschreiber«, izvoljen l. 1779. Ko je s 1. januarjem 1788 prenehala trška sodnija, je prevzel v imenu graščine vse listine ter kot graščinski krajni sodnik vodil do smrti neodvisno od trškega magistrata sodne posle. Ob enem je opravljal službo trškega pisarja. Bil je dne 1. septembra 1783 poročen »cum Marianna D. Francisci et D. Annae filia cum dispensatione sine promulgatione.« Umrila je 42 let stara za vodenico dne 18. aprila 1805. Herzog je umrl 60 let star dne 26. januarja 1812 vsled otekline na glavi.

Bouvier Ferdinand Anton, »Syndicus« v Ljutomeru od l. 1812 do 1816. Soproga mu je bila Ana, roj. Höfler.

Stuckel Martin Anton, »Syndiker u. Justiziär« od l. 1816, najbrž do l. 1820. Umril je bojda v Gradcu.

Herzog Ignacij Franc, pisar od l. 1820 do 1836. Bil je domačin ter je umrl pri svojem bratu Francu Serafs. v Ljutomeru kot »samski uradnik« dne 12. julija 1841.

Herzog Franc Ser., brat prejšnjega, trški pisar od l. 1836. Leta 1848 je postal c. kr. vodja zemljiških knjig ter je umrl vsled kapi dne 10. maja 1852. Bil je tudi domačin in zadnji trški pisar.

4. Policijska oblast trškega magistrata.

Kot policijska oblast je moral trški magistrat v imenu občine in države skrbeti za občni mir, red in varnost. V prvi vrsti je imel za to skrbeti župan, ki je bil odgovoren za celo trško policijo. Podpirali so ga pri tem občinski stražnik in četrtniki.

Stražnik je imel po priliki službo današnjih policajev, a služba je bila odlična, bil je ob enem tržan in večkrat celo svetovalec. Okoli l. 1712 je dobival trški stražnik 48 gl. letne plače.

Imeli so tudi posebne nočne čuvaje. Včasi sta bila dva, včasih samo eden. L. 1699 sta bila dva. Klicala sta ponoči ure, pazila na tatove in drugo sodrgo, posebno pa na ogenj. Plače sta dobivala na leto po 12 gl. in par novih čevljev ter 17 kr. »likofa«.

Nadzorovati je moral magistrat tudi živila. Za slabo meso in vago je l. 1677 zagrozil s kaznijo 6 tolarjev.

L. 1716 je tožil župan ženo peka Kilhofferja, ker mu ni pustila na trgu tehtati svojega kruha in še ga je ozmerjala. Magistrat jo je obsodil, da mora župana prositi odpuščanja, pek pa plačati 4 tolarje kazni in prej ne sme iz trške hiše.

L. 1727 je ukazal graščak, da morajo tržani, ki prodajajo na trgu kruh, zrnje kupovati v graščini. Tržani so imeli pravico in navado peči kruh in ga na trgu prodajati. Ko se je pek Kilhoffer nastanil v trgu, so mu obljubili, da med tednom tržani ne bodo kruha na trgu prodajali na drobno, marveč le po hlebih za groš. A dne 13. marca 1715 se je pek pritožil, da vsi tržani pečejo kruh in hlebe režejo na majhne kose ter jih prodajajo po 2 in 3 vinarje. Tudi so radgonski peki dovažali žemlje v Ljutomer. Iz tega je razvidno, da se je v Ljutomeru spečalo veliko kruha, ker so ga hodili kupovat viničarji iz sosednih goric.

Za dobro in ceno meso je magistrat posebno skrbel. L. 1715 so hitro ustregli graščaku, ko je zahteval, naj zagrozijo trškima mesarjema s kaznijo 6 tolarjev, če ne bosta imela boljšega mesa. Dne 9. julija 1713 so se tržani pritožili, da je meso predrago; takoj je magistrat znižal cene mesu in zagrozil s hudo kaznijo, če bi mesarja radi znižane cene dajala slabše meso. Da bi imeli vedno sveže meso, je magistrat l. 1711 mesarjema zabičal, da morata vsak teden klati vsaj po enega vola. Da ne bi kje klala bolne živine in prodajala zdravju škodljivega mesa, je magistrat nastavljal dva mesna oglednika, ki sta morala ogledati vsako živinčce, preden se je zaklalo. Če bi mesar brez njune vednosti kaj zaklal, so mu zagrozili, da mu vzamejo meso in ga povrh kaznujejo z globo 12 tolarjev.

Mnogo posla je imela trška policija ob sejmskih dnevih. Kakor drugod, so se tudi v Ljutomeru sejmi vršili navadno ob nedeljah. L. 1720 je župnik zahteval vsaj za tedenske sejme, naj se prestavijo na druge dneve, a brez uspeha. Še tega ni dosegel, da bi vsaj med službo božjo ne trgovali. Nastopil je tedaj drugo pot. Pritožil se je pri deželnem glavarju Wildensteinu in ta je poslal v Ljutomer komisarja Janeza Fil. Ant. Gablhoffena, ki je prišel tjekaj dne 28. junija 1726. Očital je zbranim trškim očetom, zakaj se tedenski sejmi vršijo ravno ob nedeljah in se celo med pridigo in sv. mašo najbolj trguje, tako da ostane v cerkvi včasih samo le kakih deset ljudi. Svetovalci so ugovarjali, češ, da je v cerkvi sami včasih velik krik radi silne gnječe. Če pridiguje župnik, ki je dober govornik, ne gredo ljudje iz cerkve, če pa pridiguje kapelan ali g. Lamprecht, ljudje sicer odhajajo, pa ne v tolikem številu. Slednjič so se pogodili, naj se trguje od ranega jutra do 9. ure, med službo božjo pa mora biti trg prazen, po službi božji se zopet lahko trguje. L. 1735 dne 16. decembra se je zganil celo magistrat in ukazal, da noben krčmar ne sme med službo božjo točiti; kdor bi to storil, plača četrtniku 30 kr. kazni. Dejanski se je pa ta ukaz najbrž slabo izvrševal. Končno je cesarica Marija Terezija l. 1742 Ljutomeržanom potrdila 5 sejmov, toda le ob kvatrnih torkih in na velikonočni pondeljek, ne pa ob nedeljah in praznikih. Ti sejmi so bili le za robo, ne pa živinski. L. 1759 so tedaj prosili cesarico, naj jim

dovoli tudi dva živinska sejma, na praznik sv. Janeza Krstnika in na Mihelovo. Vlada je vprašala Radgončane in Ptujčane, če imajo proti temu pomisleke. Kaj so odgovorili, ni znano, oglasili so se pa tudi Verženci in prosili deželnega glavarja Wildensteina, naj se ta sejma ne dovolita. Zanimivo je, kako so Verženci utemeljevali svoj ugovor zoper mihelski sejem v Ljutomeru. Imeli so ta dan i sami sejem, toda niso ugovarjali radi svojega sejma, marveč izrazili so bojazen, da bi »Hrvati« (pač Prekmurci) hodili skozi njihov trg in pred njimi bi človek ne bil varen življenja (spominjali so se menda še Krucev); razen tega da imajo oni na Mihelovo proščenje in bi njihova cerkev trpela škodo, ker bi vse šlo na sejem in ne v cerkev. Ljutomeržanom se res ni ugodilo, Jožef II. jim je l. 1788 potrdil samo 5 kramarskih sejmov. Šele cesar Ferdinand I. jim je l. 1838 dovolil dva živinska sejma: na velikonočni torek in vsak kvatrni torek.

Ljutomeržani so morali večkrat tudi z orožjem iti na stražo k Muri ali k medjimurski meji. Razdeljeni so bili v osem stotnij¹⁾ s poročnikom in praporščakom. Posebno mnogo so trpeli l. 1664 in l. 1683. Med obleganjem Dunaja so vsi tržani morali od 3. julija do konca septembra noč in dan biti pri Muri, da so si skoraj vse konje vničili. L. 1662 je dobil magistrat povelje, poskrbeti za grmade, vsak tržan naj bo oskrbljen z živežem in vsak deseti mož pripravljen s konjem, da se pridruži cesarski vojski.

Vlada se je posluževala magistrata tudi v ogleduških poslih. L. 1686 je vsled vladnega ukaza poslal magistrat v Legrad k poveljniku tržana Martina Flösserja in Ivana Varašiča, če je res turški paša dospel do Kanize in mu sledi 10.000 mož; tudi l. 1690 so poslali dva moža v Legrad poizvedovat, če je Turek vzel že Osek.

Tudi v kužnih časih je moral magistrat dati stražiti mejo, skrbeti za strogo kontumacijo, za pogrebce in kužni lazaret.

Skrbeti je moral tudi za javno varnost. Ko sta l. 1671 bila obglavljena Zrinjski in Frankopan, se je njuna v Medjimurju zbrana vojska, kakih 8000 mož, razpršila na vse strani. Slabši elementi so začeli posamič ali v tolpah beračiti, krasti in ropati po Hrvatskem, Ogrskem in Štajerskem. L. 1673 je zaukazala vlada oblastem in tudi ljutomerskemu magistratu, naj polovi ropajoče skitače, huzarje in roparje ter naj sploh skrbi, da noben Oger ali Hrvat ne bo prestopil štajerske meje.

Tako je tudi l. 1723 izšel vladni ukaz, naj magistrat pošlje od vsake hiše po enega moža peš ali na konju, da se polovi tolovajska drhal, ki se je klatila v ključarovski in bučečovski okolici.

Končno je magistrat kot policijska oblast imel tudi dolžnost, skrbeti za snago in lepoto v trgu. O tem njegovem delovanju sta se v trških za-

¹⁾ Zapisnik v deželnem arhivu 3. avgusta 1660 in 13. junija 1664.

pisnikov ohranila le dva slučaja. L. 1610 dne 19. marca je magistrat prepovedal, v »grabi« napajati živino, prati perilo in druge nesnažne reči. Kdor bo pri tem zasačen, bo vržen v vodo (!) in kaznovan z 1 tolarjem. L. 1717 pa je hotel Florijan Pojasarič pred svojo hišo podreti lepo košato lipo. Magistrat mu je to prepovedal in zaukazal, deloma že odkopano drevo lepo z zemljo zagrniti, da si opomore, drugače bo plačal kazni 6 tolarjev. Slednji slučaj bi bil posnemanja vreden tudi dandanes, ko se tolikokrat brezobzirno greši zoper »varstvo« domačije in njenega častitljivega starega lica.

5. Sodna oblast.¹⁾

Sodnijo v Ljutomeru omenja že v 13. stoletju otokarski urbar. Žal, da nam isti vir nič ne poroča, je li bila to navadna nižja sodnija, ali pa višja, deželska ali krvna, kjer so se sodili zločini. Radgonskemu deželno-knežjemu upravitelju je plačeval Ljutomer 25 mark na leto. Da je pa trg Ljutomer imel prvotno višjo ali krvno sodnijo, je razvidno iz poznejših podatkov in običajev krvne sodnije pri graščini ljutomerski.

Ljutomeru je vojvoda Albreht II. l. 1342 podelil enake pravice kakor Radgoni, ta pa je imela prosto krvosodno oblast, torej jo je imel tudi Ljutomer. To spričuje še ohranjen zapisnik listin, v katerem je tudi listina kralja Ferdinanda iz l. 1533. S to listino je vladar potrdil Sigmunda Kreitzerja, ljutomerskega tržana, za sodnika ter mu podelil krvosodno oblast (Paan vnd Acht) do konca l. 1533 s pripombo, naj enako sodi bogatine kakor uboge, in niti z milostjo in prijateljstvom, niti s sovraštvom naj ne ravna drugače, kakor je obljubil in prisegel kralju.

Sodni akti ljutomerske (graščinske) deželske sodnije iz 17. in 18. stoletja poročajo o čisto posebnih pravnih običajih pri tej sodnji, iz katerih se da sklepati, da je nekdanje krvno sodstvo imel trg in je od tega prešlo na graščino. Iz teh aktov je razvidno, da je grajsko sodišče pač sodilo in obsojalo zločince, ni pa smelo končne obsodbe razglasiti in zločincea izročiti rablju.

Postopanje je bilo naslednje: Obsojence so izročali tržanom ob meji trškega ozemlja, na nekem mostu, kjer je trg oddajal svoje zločince dežeski sodnji. Obsojenca so prignali ali pripeljali zvezanega na dotično mesto, kjer so že čakali tržani in obsojenca spremljali v Ljutomer na trg. V trški hiši se je potem razglasila končna obsodba.

Trško sodišče je bilo sestavljeno iz sodnika-župana in 12 prisednikov. Najprej je krvni sodnik vso zadevo pojasnil, potem so pred sodišče postavili obsojenca ter mu točko za točko našteli vse zločine in ga vprašali,

¹⁾ Splošno o sodstvu na Štajerskem glej „Trg Središče“, str. 388 i. d. pa Planer Eug., Recht und Richter in den innerösterreichischen Landen.

je li res tako. Ko je priznal, se je izrekla obsodba, da se obglavi, ali pa z vrvjo zadavi in truplo sežge, pepel pa pokoplje. Nato so poklicali krvnika v tajno sodišče in mu prečitali obsodbo. To se je imenovalo »gehaimb Schranen-Recht«. Potem so vse to ponovili pred ljudstvom, kar se je imenovalo »das öffentliche Malefiz-Schranen-Recht«.

Grajsko sodišče tudi ni imelo lastnega morišča, marveč ljutomersko morišče je bilo na trškem ozemlju, na gričku jugozahodno od današnjega pokopališča, kjer je sedaj njiva.

Les, ki se je rabil na morišču za vislice, grmade itd., je moralo dati deželsko sodišče.¹⁾ Čudno je, da so tesarje, ki so stavili vislice in oder, morali vedno plačevati ljutomerski tkalci.²⁾

Ker trg ni imel svojega rablja, so navadno poklicali ptujskega, kadar je bilo treba. Rabeljsko opravilo pa se je smatralo za nečastno in nihče ni maral do skrajne sile priti ž njim v dotiko, zato so imeli v Ljutomeru posebno hišico, kjer je rabelj stanoval, kadar je imel opraviti v Ljutomeru.³⁾

Na to svojo pravico je magistrat skrbno pazil in gledal na to, da se je vse natančno vršilo po starem običaju. Še celo do onih zločincev je imel pravico, ki so med mukami umrli. Morali so namreč take mrliče pripeljati na morišče, pa tam sežgati in pepel pokopati. Včasih je pa sodišče take osebe dalo kar natihoma pokopati, a magistrat je oporekal in se včasih celo pri vladi pritožil, da so take osebe spravili v zemljo brez njihovega »pozdrava« (ohne unsere Begrüßung).

Magistrat je vselej priredil veliko pojedino, kadar so na njegovem morišču spravili s sveta kakega obsojenca, kakor je sploh bila navada pri deželskih sodiščih. Tu so se prav mastno gostili sodnik s svojimi prisedniki in uradniki, župan in svetovalci ter so navadno okajeni šli domov.

Ta običaj kaže, da je nekdanj trg Ljutomer imel krvno sodstvo ter spominja na stare ljudske sodne zборе.

Kdaj je Ljutomer izgubil to oblast, je težko reči, ker ni nobenih podatkov. Koncem 16. veka gotovo že Ljutomer ni imel krvne sodnije. Utegnili so jo izgubiti med l. 1533—1590, ko so izgubili tudi neodvisnost od graščine. Mogoče je dvojno. Ali so jih graščaki prisilili, žrtvovati svojo neodvisnost in so s tem izgubili tudi sodno oblast, ali pa se jim je odvzela najprej deželskosodnja oblast, potem pa so prišli tudi v odvisnost od graščakov.

Verjetnejše je slednje; § 6 zakonika Karola II. iz l. 1574 določuje, da gradovi, mesta in trgi morajo dokazati pravico do krvosodne oblasti.

¹⁾ Zapisnik v deželnem arhivu z dne 27. januarja 1673. — ²⁾ Zapisnik istotam z dne 21. avgusta 1673. — ³⁾ Istotam z dne 6. avgusta 1660.

Kateri tega niso mogli dokazati, so izgubili deželsko sodnijo. Najbrž tudi Ljutomer tega ni mogel dokazati, zato je izgubil krvno sodnijo in potem prišel tudi v odvisnost od graščakov.

A tudi sicer so graščaki znatno skrhali in omejili sodno oblast ljutomerskega magistrata.

V vseh zadevah in prepirih, tičočih se gmotnega blagostanja tržanov in drugih magistratu podložnih ljudi, je bil magistrat prva inštanca, druga pa graščina.

V prvi vrsti so spadale sem zapuščinske obravnave in delitve.

Kadar je kdo umrl, je magistrat popisal in precenil vso njegovo zapuščino, premično in nepremično imetje. Premičnine so se ob inventuri zaprle in zapečatile. Potem so se določile pristojbine, ki so se morale plačevati že od starodavnih časov, če je imetje šlo iz roke v roko.

Magistrat je moral dalje skrbeti, da se imetje razdeli, oziroma oporoka izvrši, in poplačajo morebitni dolgovi, oziroma upniki zavarujejo na posestvih. Če je trebalo zapuščino prodati, je tudi to oskrbel magistrat. Če so dediči bili maloletni, jim je moral nastaviti variha.

Sirotinske denarje je varoval magistrat v obokani, proti ognju varni shrambi in zvoniku. L. 1683 so jih radi preteče turške nevarnosti odnesli v daljno falso graščino in šele dne 11. avgusta 1684 sta jih Mikša in trški pisar prinesla nazaj.

L. 1704 pa so Kruci prišli preneglo ter so dne 9. februarja pobrali vse, l. 1708 pa so bili bolj previdni: pospravili so vrednostne reči v močno skrinjo in jo skrili v zvoniku, popis pa odposlali v Radgono. Dva dni pozneje so Kruci zopet oplenili trg.

Pri izročitvi imovine doraslim dedičem je pa šlo včasih trdo in je bilo mnogo prepira in tožb. Včasih so bili krivi zanikarni varihi, včasih magistrat, ki je bil zelo počasen pri sestavljanju takih računov. Večkrat so tudi sicer pošteni svetovalci in župani porabili sirotinski denar za nujne reči, ker je občinska blagajna bila navadno prazna, potem pa so »pozabili« povrniti, ali pa ni bilo s čim vračati.

V magistratovo področje so spadale tudi različne pogodbe, kakor: ženitne pogodbe, kupna pisma, vknjižbe in sploh vse, kar je dandanes poleg sodnije posel notarjev. Zato je v poznejših časih trški pisar moral imeti notarijatsko skušnjo.

Reševal je magistrat tudi vse pritožbe radi dolgov. Tržana ali trgu podložnega človeka nihče ni smel radi dolgov tožiti drugje kakor pri magistratu, vsakega zunanjega dolžnika pa so smeli prijeti na svojem ozemlju in ga gnati pred magistrat. To je šlo včasih prav brezobzirno. L. 1673 so n. pr. ogrski tollovaji oplenili in izbili ljutomerske čevljarje, ki so bili na sejmu v Dolnji Lendavi. Vsled njihove pritožbe se je magistrat o tem

posvetoval 24. in 28. januarja i. l. Ker ogrskim tolovajem niso mogli do živega, so sklenili, naj se Prekmurcem, ki pridejo v Ljutomer na sejem, vzame toliko živine in zrnja, da bodo čevljarji zadovoljni!

Pri magistratu so se pritoževali tudi rokodelci proti šušmarjem (fretarjem), ki so jim odjemali zaslužek.

Glede kompetence v kazenskih zadevah je imel magistrat večne praske z graščinsko gosposko. Navadne prestopke je sodil magistrat in mu ni stavila graščina nobenih ovir. V zapisnikih zavzemajo prvo mesto tožbe radi razžaljenja časti. Tržani so bili v tem sila občutljivi. Ta občutljivost na časti in poštenju se je še podedovala iz srednjega veka, ko so obrekovalce in razžaljivce obsojali na smrt, ali jim odrezavali jezike, iztikali oči itd. Tako je ljudem prešlo v kri in meso, da je razžaljenje na časti nekaj strašnega in vsako malenkost so smatrali za razžaljenje na časti in poštenju. Še celo graščaku niso prizanašali, marveč ga tožili v Gradec radi razžaljenja časti.

Če je bil župan očitno razžaljen, so se tržani in svetovalci potegnili zanj. Dne 20. sept. 1680 je v skupščini celega tržanstva poročal sodnik-župan Mursovič, da ga je neki Leithner imenoval »vaškega župana« (Dorf-Supan), radi tega odloži svojo čast in naj izvolijo drugega, ki bo Leithnerju všeč; nato zapusti zborovališče. Magistrat in vsi tržani sklenejo, da, ker je Leithner svojeglaven in uporen tržan in nima pravice odstavljati župana, ostane Mursovič župan, Leithner pa se popolnoma izključi iz svetovalstva in nima več sedeža ne med svetovalstvom, ne med tržani.

Precej občutno so l. 1712 v enakem slučaju kaznovali svetovalca Kralja, ki ga je dne 12. januarja zatožil župan Varašič, da se je preteklo soboto vedel nespodobno, iskal prepira z vojaki, zmerjal četrtnika in celo župana. Obsodili so ga, da mora župana in četrtnika očitno prositi odpuščenja ter izgubi svetovalsko čast.

Dne 24. maja 1720 so zaradi enakega prestopka sodili Seitla, ki je bil sploh surovega vedenja in je z grdimi besedami razžalil župana Paltaufaa, imenujoč ga »armes Richterl«. Plačati je moral 5 tolarjev in ni smel prej iz trške hiše.

L. 1727 dne 21. januarja je župan Matija Petek zatožil Matjaža Habjaniča, da je v Braneku grdo govoril zoper svetovalce in tržane, posebno zoper župana in pisarja. Naj se tedaj opraviči ali pa zapre. Poslali so ponj, pa ga ni bilo doma. Dne 31. januarja je pa sam prišel k seji. Takoj ga je prijel župan radi obrekovanja. Obsodili so ga v ječo.

Še celo velezaslužnemu bivšemu županu Gregoriju Varašiču se je pripetilo, da sta ga tožila l. 1715 magistrat in župan radi razžaljenja časti. Ko se je v seji dne 25. junija moral zagovarjati, mu je svetovalec Delros očital celo, da je zapeljivec trga, magistrat pa, da ga je z grdimi besedami

žalil. A tržani so se še spominjali njegovih zaslug in ga niso kaznovali, marveč mu naročili, naj se z lepega spravi in v prihodnje varuje žalitev.

Kako so svetovalci čuvali svojo čast, kaže slučaj iz l. 1729. Neki Čolek je svetovalce imenoval »osle«. Prisodili so mu zato dva dni zapora.

O obsodbah radi tatvin trški zapisniki nič ne poročajo. Najbrž o tem ni sodil magistrat, temveč grajska sodnija; o tatvinah, ki so presegle vrednost 25 gl., tudi grajski sodnik ni smel soditi, temveč deželna krvna sodnija.

Tudi z ropom ni imel magistrat nič opraviti. Pač pa je pri zločinih vodil predpreiskavo.

V sodno oblast trškega magistrata so dalje spadali zakonski nemiri in prepiri. Pri takih obravnavah pa je moral biti navzočen tudi župnik. Za vzgled nam bodi obravnava, ki se je vršila dne 26. februarja 1727 proti usnjarju Linceterju. Sodnik-župan je poročal v seji, da je moral dati tega človeka zapreti, ker svojo ženo pretepa, vedno pijančuje, nič ne dela, strašno preklinja in že leto dni ni bil pri sv. maši. Hudo sta ga prijemala župan in župnik, ki mu je zagrozil, da ga bo zatožil višji duhovski oblasti, nakar je Linceter obljubil poboljšanje.

Nadalje je magistrat sodil nečistnike in prešestnike ter nalagal sramotilne kazni. Najrajši je magistrat nalagal denarne kazni, kar je umljivo, ker je tretjino dobival župan, dve tretjini sta pa šle v trško blagajno. Vendar za nekatere prestopke so bile določene sramotilne kazni. Krivca so privezali na sramotilni steber, ali pa je moral po trgu nesti dva kame-nita vrča. Navadno so s tem kaznovali nečistnike, pretepače in razgrajače. Imeli so tudi veliko kletko z lesenimi ali železnimi klini ter v njo zapirali zlasti pijance in ponočnjake pa nesramne nečistnike, da so ljudje iz njih norce brili. Šele l. 1775 je dobil Ljutomerski magistrat ukaz, da naj odpravi to kletko (Narrenhäusel). Ta kletka in sramotilni steber sta stala nekdaž sredi trga, tam, kjer je sedaj Marijin steber. Ko pa je l. 1729 takratni župan Matija Petek dal postaviti kip Marijin, so sramotilni steber in kletko postavili na neko drugo mesto.

V vizitacijskem zapisniku z dne 16. februarja 1702 pa beremo določbo, da magistrat nima pravice, soditi nečistnike m e s t o c e r k v e. Cerkveno kazen nalagajo župnik in cerkveni ključarji, posvetno kazen pa magistrat, ki naj take krivce vselej naznani cerkvenemu predstojništvu, nasprotno pa tudi to magistratu, če je še stvar temu neznana.

Sodil je magistrat tudi o pretepih in sicer tudi takih s krvavimi ranami, ki so sicer drugod spadali pod oblast deželskega sodišča. Pretepi so bili v Ljutomeru nekdaž nekaj navadnega. Pripisovati so deloma takratni nizki stopinji ljudske izobrazbe, še bolj pa vplivu alkohola slovitega Ljutomeržana, ker ravno o praznikih, ko so ljudje popivali, so se dogajali naj-

večji pretepi in izgredi. Eden največjih preteпов, kar jih pozna Ljutomerska zgodovina, je bil na Telovo l. 1716, v katerega sta bila zapletena tudi trška četrtnika Seitl in Škorjanec in je s tem pretepom imelo opraviti celo deželjsko sodišče še l. 1718. Značilno je pri tem postopanje trškega magistrata. Seitl, ki je sam povzročil tisti pretep, je še postal stražnik in je l. 1721 moral zopet plačati 10 tolarjev kazni, ker je pretepel dva tržana. L. 1726 so se pritožili vsi tržani, da je prav radi Seitla vsako leto na Telovo v Ljutomeru pretep. Šele tedaj ga je magistrat odstavil. Mesto njega so izvolili za stražnika zdravnika Kolenca.

6. Čarovnice.

Najžalostnejše poglavje v zgodovini Ljutomerskega sodstva so obsodbe čarovnic. Znani so nam iz sodnih zapisnikov le slučaji iz 17. veka. Dandanes se nam zdi nepojmljivo, kako je mogla v stoletju, ko so živeli veliki možje Keppler, Leibnitz, Kartezij i. dr., pravna veda in praksa zaiti v toliko zablodo. A več ali manj ima vsako stoletje svoje senčne strani. Bodoči zgodovinar se bo istotako čudil, kako so l. 1914 bili na Slovenskem sploh mogoči znani dogodki in kako so se mogla med svetovno vojno dogajati nezaslišana divjaštva, kakršnih niti divjaki ob preseljevanju narodov niso počenjali. Zmota in zloba je strašna skrivnostna sila, pred katero vsaj hipno ne zmore nič ne omika ne vera.

O Ljutomerskih čarovnicah imamo naslednja poročila¹⁾:

O županovanju Andreja Scheitha stoji v zapisniku 10. dec. 1672 opazka, da je za njegovega triletnega županovanja (1670—1672) prišlo pred tajno sodišče in na morišče radi čarovništva in tatvine 32 oseb, dasi sicer zapisniki omenjajo le tri osebe.

L. 1673 so zadnji dan julija postavili pred tajno in javno konečno sodišče 8 žensk in 1 moža; 6 žensk so sežgali, moža pa obesili, 2 ženski so izšibali in spodili iz dežele.

Največ čarovniških obravnav in obsodb je bilo l. 1690. Dne 23. avg. je na mukah umrla Agata Majar, imenovana »Goldwäscherin«; sežgali so jo na morišču in pepel pokopali.

Dne 29. avgusta i. l. sta bili umorjeni in sežgani Magdalena in Gera Tučič iz križevske župnije.

Dne 9. septembra sta bila z mečem obglavljena in sežgana Andrej Misl, po domače Levak, in Marjeta Gregorič.

Dne 23. septembra je na mukah v ječi umrla neka stara Fundovka iz Cvena.

Dne 3. oktobra so radi čarovnije graščini izročili neko ubogo staro babljo Heleno.

¹⁾ Andreas Gubo, „Aus Steiermarks Vergangenheit“, str. 145—154.

Naslednji dan so prijeli že drugo revico, gostačko Matije Šunta.

Dne 9. oktobra so neko žensko iz Lokavec v ječi umorili in pokopali.

Dne 15. oktobra so zopet z mukami v ječi umorili Heleno Zmazek.

Dne 24. oktobra je bilo deželskemu sodišču izročeno 7 tržank iz Veržeja in 1 ženska iz Bunčan.

Posebno krut je bil dolnjegrajski sodnik Ludovik Lacherer, ki je obsodil neštevilno čarovnic. Ko so zoper njega prišle pritožbe od trga in branečkega graščaka, je vlada določila za komisarja dr. Janeza Tülbricha. Dne 5. novembra 1690 je poročal ljutomerski tržan Janez Obran, da se je ta gospod že naprej izrazil, da so po njegovem prepričanju sploh vse ljutomerske tržanke čarovnice, ki bi se s svojimi deklami vred morale izročiti deželskemu sodišču.

Dne 22. novembra 1690 je došel ta komisar v Ljutomer in takoj drugi dan je k smrti obsodil Agato Signorco in Gero Trunkovo radi čarovnije, tretja, Neža Krajnc je že prej umrla na mukah. Dne 9. decembra 1690 so ji peljali na morišče. Obe sta vse obstali in Trunkova je še rekla, da rada umrje in nikogar neče dolžiti radi svoje smrti. Obe so z vrvjo zadavili in trupli na grmadi sežgali, pepel pa zakopali.

Rešil je pa vendar trški magistrat šest drugih žensk, da niso morale pred deželsko sodnijo, kjer bi jih mučili. Po zapisniku z dne 16. junija 1699 so to bile: 1. Marija, žena Petra Winklerja, 2. Eva, žena Janeza Fischerja, 3. Liza Kosi, 4. Barbara Šentak, 5. Magdalena, žena Matije Purgauerja, 6. Agata, žena Janeza Obrana. Ovadila jih je neka kramarica, ki je že l. 1690 bila mrtva. Bile so sicer oproščene, pač pa so jim naprtili sodnijske stroške, vsaki po 44 gl. 47 kr., katere je pa pozneje trg plačal.

Ko so ljudje videli, da noben obtoženec ne uide smrti, so takoj začetkoma prostovoljno vse priznali in se tako s hitro smrtjo rešili nadaljnih muk.

Dejstvo je, da so se ljudje takrat v svoji praznovernosti res pečali s čarovništvom. Priznanje celo neverjetnih reči so izsilile deloma muke, deloma so pri tem sodelovale razne opojne (narkotične) pijače in jedi, potem pa strašna moč sugestije. Ubogi obtoženki so tako dolgo trobili v ušesa njeno čarovništvo, da je končno vsa zmedena sama verjela in vsemu pritrdila.

V čarovništvo so takrat verovali tudi najbolj izurjeni pravniki in zdravniki, kar je ljudi le potrjevalo v njihovem praznoverju.

7. Uprava trškega imetja.

V starih časih so imeli tržani skupne pašnike in hoste, sicer o skupnem tržanskem in občinskem premoženju nimamo poročil. L. 1698 so

ljutomerski tržani sami cenili občinsko premoženje na 3400 gl., dolgove pa na 2549 gl. V tej ceni pa niso bile vštete hoste, njive, travniki in pašniki, ki so jih takrat še skupno posedali.

L. 1834 je imela trška občina v svoji lasti: 1. trško hišo št. 15 (po takratnem štetju) s kletjo, parmo in hlevi; 2. hišo trškega sluge; 3. trški škedenj; 4. mlin s hišo št. 87 (od l. 1694); 5. leseno kolibo za orodje zoper požar; 6. vinograd s hišo v Gomili; 7. viničarijo s kletjo in stiskalnico v Brebrovniku. Trg je imel že l. 1712 pravico, prodajati tobak, kar je tudi nekaj neslo.

L. 1850 poroča Hofrichter, da je imela Ljutomerska občina znatno imetje v zasebnih in javnih zadolžnicah, mlin, opekarno in precej zemlje, namreč: $1\frac{1}{2}$ orala njive, 10 oralov travnikov, 67 oralov šume, 8 oralov pašnika, 3 orale vinograda v Gomili in $5\frac{1}{2}$ orala v Brebrovniku, kjer je bilo zraven še 23 oralov šume. Razen tega je imel trg ribičijo v Ščavnici in Globetki, neko prosto posestvo v trgu, mestnino ob sejmi in mostnino.

8. Ljutomersko občinsko ozemlje.

Na severozahodu dela mejo proti noršinski občini potok Globetka do parcele IX. 981, 1063/1, potem gre čez travnike v severni smeri do velike ceste Ljutomer—Radgona, prekorači cesto in gre najprej v severovzhodni, jugovzhodni in severni smeri proti Babincem, prestopi pri križu pešpot, ki vodi iz Babinec proti Ljutomeru, gre naprej po polju deloma v severni, deloma v severovzhodni smeri proti Cvenu, potem krene v jugovzhodni in južni smeri do meje pristavske občine in ob pristavski meji vedno v južni smeri do Ščavnice, ki dela potem občinsko mejo do izliva potoka Kostanjevice. Ta potok dela potem mejo, dokler ne krene proti zahodu na Kamenščak. Po vrhu Kamenščaka dela mejo deloma stara, deloma sedanja okrajna cesta, vsled tega spadajo nekatere hiše ob sedanji veliki cesti bližje trgu pod kamensko, bolj oddaljene pa pod Ljutomersko občino. Iz Kamenščaka gre potem skoraj ravna črta v severni smeri nasproti Cezanjevcem proti Globetki.

Imena posameznih parcel nam kažejo njih zgodovino in kultiviranje.

Če iz trga gremo po cesti v smeri proti Sv. Križu, opazimo nekako v sredini pota med trgom in kolodvorom skoraj štiriozgat ribnik, kjer ob severnem robu stoji staro zidano znamenje. Po ljudskem izročilu so tu v skupni jami pokopani Kruci; ko so trupla strohnela, se je zemlja sesedla in je nastalo močvirje. Polje med tem ribnikom in potokom Suhača se imenuje »Srednje trate«, znak, da je svoj čas tukaj bila ledina ali pašnik, ki so ga menda proti koncu 18. stoletja spremenili v rodovitne njive. Dalje proti severovzhodu do evenske občinske meje je polje

»Strotje« (ali Stročje). Polje za Kukovčevim parnim mlinom ob desni strani ceste se imenuje »G o r n j e t r a t e«, kjer je istotako šele pozneje nastalo polje. Nasproti ljutomerskemu kolodvoru se od velike ceste v vzhodni smeri odcepi poljska cesta in pešpot v Babince, ki se kmalu pravokotno obrne proti severu naravnost proti Babincem. Desno od tega oglja je polje Hraščica, ki nam naznanja, da je tu svoj čas bila hrastova šuma, od katere je ostal le še majhen del — last ljutomerskega župnika. Ta šumica tvori nekak štirikotni otok, ki ga od vseh strani obkrožuje jarek, ki je napeljan iz Murice, vijoče se od Babinec proti Cvenu. To je očitveno umetno narejena tvorba in je otočič brezdvomno nekdam služil za branišče. Pravokotna oblika daje celo slutiti, da je tu bil majhen rimski tabor. Nadalje se kos polja proti Babincem na desno imenuje »M a l a g m a j n a«, ki nam zopet razločno kaže njega preteklost; skrajni severovzhodni kot ljutomerskega ozemlja proti Cvenu (travniki in njive) se imenuje »Kümeš«, bodisi po nekdanjem posestniku ali pa po rastlini kümeš, ki raste divja po travnikih (kumin ali kumič, *Carum carvi*); južno od »Kümeša« se razpostira polje »V e l i k a g m a j n a«, potem bolj proti potoku Globetki Grušica in Grabenca. Da je bilo nekdam na ljutomerskem ozemlju toliko praznega sveta, »trat« in »gmajne«, je pripisovati ne le slabo razvitemu poljedelstvu starih časov, marveč tudi kakovosti zemljišča, ki je bilo nekdam še veliko bolj močvirno, kakor dandanes in zato manj pripravno za polje.

Če se iz Noršinec po veliki cesti vračamo v Ljutomer, imamo na desno do Globetke njive in travnike, imenovane Erjavec, prav gotovo po nekdanjem posestniku. Preko mosta Globetke se na desni strani kot med veliko cesto in Globetko imenuje P r e d o l. Če pa gremo od trga po pešpoti proti Cezanjevcem, so ob Ščavnici na levem bregu travniki, imenovani Brezje, ker je nekdam tukaj rastlo brezje, višje proti Globetki so novi travniki, nastali šele takrat, ko se je močvirnati svet dovolj osušil. Ob mejnem robu na desnem bregu Globetke, nasproti Erjavcu, ki je na levem bregu, je Gornja Hraščica. Na desnem bregu Ščavnice do vznožja Kamenščaka se mokrotni travniki imenujejo Š a r j e, kar popolnoma odgovarja kakovosti zemljišča. Najlepše gozdove ima Ljutomer ob severnem pobočju Kamenščaka. Znatno del teh gozdov se imenuje Bukovje, ker res rastejo tu lepe bukve. Njive in travniki ob južnem vznožju Kamenščaka se imenujejo »Pod Kamenščakom«.

Svet za sedanjim pokopališčem proti potoku Kostanjevici in Grezovščaku se imenuje v nemških listinah »Hochgericht«, t. j. prostor, kjer so svoj čas stale vislice za zločince.

Na vzhodni strani trga se kot med Ščavnico in Globetko, sedaj polje in travniki, imenuje »S p o d n j i k r ě«, kjer je istotako svet še sedaj pre-

cej močvirnat in so ga torej šele pozno izkrčili, kar mu je dalo ime. Zahodno od Spodnjega krča bolj proti trgu se polje imenuje Kotič in »Spodnje trate.« Med Spodnjimi tratami in potokom Kostanjevico, ki dela občinsko mejo, levo od velike ceste, ki gre v Središče, so »Spodnji travniki.« Največ polja imajo Ljutomeržani proti Babincem, kjer so njive že od najstarejših časov, ker je svet najbolj varen pred povodnjimi, potem proti Cvenu in Grezovščaku. Največ travnikov je ob Ščavnici in Globetki proti Cezanjevcem, Noršincem, Stročji vasi in Pristavi, kjer je tudi nekaj šume, imenovane »Babji ložič« in »Zagrajeni log.«

9. Rokodelske zadruge v Ljutomeru.¹⁾

Rokodelstvo je v starih časih v Ljutomeru dokaj cvetelo in ni lahko kdo postal tržan, če ni bil rokodellec. Tržani so sicer imeli posestva, obenem so pa bili večinoma obrtniki. Kakor drugod, združevali so se tudi ljutomerski rokodelci v zadruge, da so z združenimi močmi lažje branili in zastopali svoje stanovske koristi.

Zadruge sploh.

Zadruga ali ceh (Zunft, Innung, Bruderschaft, Zeche, Gilde) je bila z državnim dovoljenjem obstoječa zveza za opravljanje kakega rokodelstva upravičenih oseb, ki je imela namen, paziti na to, da se je dotično rokodelstvo izvrševalo le po določenih pravilih pod nadzorstvom izvoljenega načelnika, drugim osebam pa v okraju zadruge izvrševanje zabranilo.

Glede osobja so obsegale zadruge mojstre, pomočnike in učence, z ozirom na svoj namen pa so bile raznovrstne. »Dobrodelne zadruge« (Geschenkte Zünfte) so bile take zadruge, pri katerih je prejel vsak potujoč pomočnik primerno darilo. »Omejene zadruge« (Geschlossene Zünfte) so se imenovalle zadruge, katere so smele v svojem okraju imeti le določeno število mojstrov, ali pa rokodelstvo izvrševati le v določenih delavnicah. »Zatvorjene zadruge« (Gesperrte Zünfte) so bile zadruge, ki niso smele sprejemati tujih pomočnikov.

Razločevali so tudi enotne in zedinjene zadruge. Prve so obsegale le rokodelce ene vrste, druge so pa družile več različnih rokodelstev.

Navadni rokodelci, kakor: čevljarji, tkalci, sodarji, kovači itd., so imeli v vsakem mestu, navadno tudi v vsakem trgu posebno zadrugo, imenitnejši pa, n. pr. »padarji« in ranocelniki, ki so se prištevali do cesarja

¹⁾ Zahn Jos., Über Materialien zur inneren Geschichte der Zünfte in Luttenberg. Beiträge XIV. (1877), str. 83; XV. (1878) str. 74. — Gomilšek Jak., Zünfte in Radkersburg und Materialien zu ihrer Geschichte. Beiträge XVI. (1879). — Ljubša M., Das alte Zunftwesen. Graz 1898.

Jožefa II. rokodelcem, so imeli na Štajerskem svojo zadrugo le v Gradcu. Vidno središče, krog katerega so se zbirali, je bila zadružna škrinja ali zakladnica (Zunftlade). To je bilo njihovo svetišče, v katerem so shranjevali izvirnike rokodelcem podeljenih pravic in svoboščin, vrhu tega pa tudi vsa učna pisma (Lehrbriefe), kajti pomočnik, izučivši se svojega rokodelstva, ni dobil spričevala ali učnega pisma sam v roke, nego le prepis z zadružnim pečatom; ž njim je šel potovat na tuje, izvirnik so pa hranili v zadružni škrinji.

Kakor sploh vsa rokodelstva na Štajerskem, so bila tudi ljutomerska sprva združena z glavnimi zadrugami v Gradcu.

Najstarejše doslej na Štajerskem znano poročilo o rokodelski zadrugi je listina, s katero mestno starešinstvo v Gradcu l. 1293 dne 6. januarja potrdi stare pravice ondotnim sedlarjem.¹⁾ Tukaj so že glavne točke poznejših pravil rokodelskih zadrug. Sploh pa je naša dežela v srednjem veku bila pretežno kmetijska dežela in rokodelstvo po mestih in trgih ni imelo onega pomena, kakor v nekaterih drugih deželah in na Dunaju.

Pravi udje zadruge so bili mojstri, vendar so tudi pomočniki in rokodelski učenci bili v nekem oziru udje zadruge, ako so delali pri »poštenem«, t. j. v zadrugo vpisanem mojstru. Nezadružni mojster je težko dobil pomočnika, brezuspešno mu je ponujal celo večji zaslužek. Vsak pomočnik se je premislil dobro, prišedši na tuje, preden je stopil v delo pri takem mojstru, ker ta čas je bil zanj izgubljen. Ko je namreč zapustil takega mojstra, mu ta ni mogel potrditi v potno knjižico (Wanderbuch), da je delal pri njem toliko in toliko časa; njegov podpis ni veljal nič, veljavo je imelo le potrdilo zadruge z zadružnim pečatom. Takšen pomočnik se ni mogel vrniti s potovanja, dokler ni zamujenega časa zopet prebil pri zadružnem mojstru, povrh mu je ostalo ime »nepoštenjaka«, ni smel zahajati med pomočnike ter se udeleževati njih shodov, dokler se ni odkupil — s pijačo.

Zanimivo je, kako je iskal v Ljutomer došli pomočnik dela. Oglasiti se je moral najprej pri »očetu«, ki je poslal takoj po najmlajšega mojstra. Ta je moral voditi tujega pomočnika k vsem mojstrom in iskati dela zanj. Najprej ga je vodil k najstarejšemu, ako ga ta ni mogel porabiti, pa k tistem, ki je bil že najdalje brez pomočnika in je že najdalje povpraševal po njem. Ako ga tudi ta ni mogel porabiti, sta šla šele k drugim mojstrom vprašat po delu, oziraje se na njihovo starost. Vdove so zavzemale isto mesto kakor njih umrli možje. Zdaj šele, ko sta obtekala vse mojstre, je dobil najmlajši pravico do delo iščočega pomočnika. Pomočnika, ki se ni

¹⁾ Fr. Popelka, Eine Grazer Handwerkerordnung aus dem 13. Jahrh. v „Zeitschrift des Histor. Vereines für Steiermark“ 1918, str. 158—166.

popolnoma izučil, je smel sicer vsak mojster vzeti v svojo službo, toda nad 14 dni ga ni smel pridržati pri sebi, in ravno to je veljalo o pomočniku, ki se ni mogel izkazati z vsemi potrebnimi pismi (Kundschaften).

Posel najmlajšega mojstra pač ni bil prijeten, zato so izbrala nekatera rokodelstva namesto njega starega pomočnika (Altgeselle). Če pa so bili v Ljutomeru in okolici vsi mojstri s pomočniki že preskrbljeni in niso potrebovali došlega pomočnika, morali so mu dajati vsi po vrsti nekoliko dni hrano in stanovanje. Ko pa je pomočnik tudi na ta način vse mojstru obral in ni našel službe, moral je iti dalje na potovanje. Po svoje, kakor bi se njemu poljubilo, si pomočnik ni smel izbirati mojstra, že samo izraziti to željo, je bilo kažnjivo. Vstopiti je torej moral pomočnik ravno pri onem mojstru, ki je potreboval pomočnika.

V Ljutomeru in okolici je bilo veliko takih, ki so se pečali z rokodelstvom, ne da bi bili zadrugniki, bodisi da jih zadruga ni hotela sprejeti, ali pa sami niso hoteli pristopiti, ker je bilo s tem spojeno veliko bremen. Take so imenovali »nepoštene« — kazivce (Sterzer, Fretter, Störer, Pfuscher).

Do l. 1548 se deček ni smel učiti rokodelstva, katerega bi se sam hotel; nekateri stanovi, kakor n. pr. konjederci, so bili sploh izključeni od rokodelstev, ker jih noben mojster ni sprejel. Cesarski ukaz l. 1548 je to odpravil, vendar konjederske sinove so odrivali še dalje in šele v 3. kolenu so jih sprejemali, če je oče 30 let imel že drug »časten« zasluzek.

Učencev mojster ni mogel sprejemati v nauk, kolikor bi se mu zljubilo. Sodarski in lončarski mojster v Ljutomeru je smel imeti le po enega učenca; ko se je ta izučil, je smel sprejeti drugega. Pri sprejemu in pri odpustu sta plačala mojster in učenec po 1 tolar v zadrugno blagajno. Vsak učenec si je moral poiskati poroka, da bo določeni čas ostal pri enem in istem mojstru. Če je učenec ušel, je moral pri nekaterih zadrugah porok plačati do 12 tolarjev; od tega je $\frac{1}{3}$ dobila zadrugna blagajna, $\frac{2}{3}$ pa župan. Učenca, ki je ušel brez pravega vzroka, ni smel sprejeti brez dovoljenja zadruge noben mojster. Pri odpustu sta morala mojster in novi pomočnik dati pojedino, ki je stala pri nekaterih rokodelstvih več, pri drugih manj. Sin kakega mojstra se je smel že v zibelki oprostiti učenja, če pa je oče umrl, so ga drugi mojstri izučili očetovega rokodelstva.

Pozneje so si rokodelci ustanovili tudi po drugih mestih lastne zadruge, ljutomerski rokodelci so bili večinoma pridruženi radgonskim zadrugam. Šele početkom 17. veka so dobila nekatera, bolj razširjena rokodelstva dovoljenje, da so smela tudi v Ljutomeru ustanoviti podzadruge (Viertellade). Take so do novejših časov imeli: a) lončarji, b) kovači, c) sodarji, d) čevljarji in e) tkalci.

f

a) Lončarska zadruga.

Dovoljenje, da se smejo združiti v podzadrugo, je dal ljutomerskim lončarjem nadvojvoda Ferdinand II. dne 7. septembra 1602, zaščitni patent s pravili pa jim je dal isti vladar dne 12. maja 1603. Zadrugo so potrdili: Ferdinand III. v Gradcu dne 3. novembra 1645, Leopold I. v Gradcu dne 23. avgusta 1660 in zopet dne 15. decembra 1691, Karol VI. dne 15. julija 1713, Marija Terezija dne 16. avgusta 1746. Dotična pravila obsegajo 58 točk in se glase (v posnetku):

»V imenu presv. Trojice, Boga Očeta, Sina in sv. Duha, tudi v imenu sv. Device Marije oznanjenja, mučenca sv. Florijana, škofa sv. Nikolaja in sv. device Barbare so bila sestavljena ta pravila:

1. Na Telovo se imajo z zadružno zastavo udeležiti procesije vsi mojstri in pomočniki. Ako brez vzroka izostane, plača za kazen mojster 1 gl., pomočnik pol gl.

2. God sv. Florijana se ima praznovati. Za rajne zadružnike in zadružnice naj se v župnijski cerkvi služi tega dne zadušnica, pri kateri naj gori 12 sveč.

3. Tudi na god sv. Nikolaja se služi peta sv. maša, pomočniki pa naj pomagajo načelniku zadruge natikati in prižigati sveče.

4. Omenjena dva dni morajo vsi mojstri in pomočniki iti k darovanju ter darovati vsak najmanj 1 krajcar. Kdor brez vzroka zamudi darovanje, plača za kazen $\frac{1}{2}$ funta voska.

5. Mojster ali pomočnik, ki o Bogu ali svetnikih zaničljivo govori, preklinja in psuje, plača za kazen 1 funt voska.

6. Nobeden mojster ne sme v trgu in zunaj trga izvrševati lončarije, dokler ni s predloženim izučnim pismom in krstnim listom po pravilih sprejet v zadrugo ter napravil pet mojsterskih del: veliki lonec v obliki steklenice, natančno po meri v dveh komadih in pokrove zanju, potem vrč s 30 bokali, 1 gumb (1 Knopf), in v peč vloženo kahlo. Tudi mora postati tržan, plačati mojstersko južino, županu dati 60 komadov kuhinjske posode, v bolnišnici pa vsakemu revežu 4 vinarje.

7. Mojster mora biti oženjen. Če hoče pomočnik postati mojster, mora mojstrom v Ljutomeru dati 2 funta vinarjev in 1 funt voska.

8. Mojsterska dela ima pregledati načelnik zadruge in novi mojster ljutomerski zadrugi dati 1 funt voska.

9. Vsak mojster zadruge v trgu in okolici ima ob vsakih kvatrah v zadružno blagajnico plačati 1 šiling.

10. Sin mojstra, ki hoče postati mojster, je sicer oproščen od drugih točk, ne pa od mojsterskega dela in južine. Ako pa vdova ne vzame sina kakega ljutomerskega mojstra, ima dati toliko, kakor kak inostranec, ki želi postati mojster.

11. Vsak pomočnik, ki želi v trgu ali drugod v deželi postati mojster, mora poprej dve leti iti na potovanje, da si kaj izkusi in se bolj izuči.

12. Lončarije se ne smejo pomnožiti ter se mora vsaka nova zabraniti.

13. Nobeden mojster ne sme imeti več učencev kot enega, kadar pa temu potečejo leta, sme sprejeti drugega. Vsak učenec se mora tri leta učiti in nobeden ne more poprej postati pomočnik.

14. Vsak učenec, ki mora biti zakonski sin, se sprejme in za izučene ga proglasi pred zadrugo in odprto zakladnico. Vsakokrat plačata mojster in učenec vkup zadrugi 1 tolar.

15. Ako pade Marijin praznik ali praznik sv. Petra in Pavla na kak tržni dan, ne smejo lončarji tržiti, nego le ob navadnih dveh tedenskih tržnih dnevih. Kdor bi se v tem pregrešil, plača zadrugi za kazen 2 funta voska.

16. Kateri mojster bi ob zapovedanih praznikih žgal posodo in kuril v pečnici, plača zadrugi za kazen 2 funta voska.

18. Nobeden mojster ne sme v Ljutomeru prodajati loncev, ki niso dovolj ožgani. Lonce ima načelnik zadruga pregledati in slabo ožgane pobrati in dati v hiralnico.

19. Tujim mojstrom je dovoljeno priti na sejme.

20. Nobeden tuji mojster ali pomočnik ne sme v Ljutomeru in okolici delati za nižjo ceno; polovica takega zaslužka pripade domačim mojstrom, polovica pa sodniji.

21. Nobeden mojster ne sme prodajati krošnjarjem; vsak, ki se pri tem zasači, plača za kazen 6 funtov voska.

22. Vsak mojster mora na sejmihi lonce in posodo prodajati sam ali po svojih domačih ljudeh. Kdor bi se zasačil, da zanj prodajajo tuji ljudje, plača za kazen 3 funte voska.

Potem še pravila naštevajo do 58. točke druga določila, ki so manj pomembna.

Ljutomerska lončarska zadruga je l. 1751 štela 7 mojstrov; v Ljutomeru 4, pri Sv. Križu 1, v Cezanjevcih 1 in v Radoslavcih 1. L. 1859 je bilo v zadrugi 12 mojstrov, 2 pomočnika in 3 učenci.¹⁾

b) K o v a š k a z a d r u g a.

Že l. 1628 se je o tej zadrugi in njenih pravilih v Gradcu razpravljalo, a deželni glavar je dne 17. aprila t. l. še zahteval, naj se nekatere točke pravil preuredijo.²⁾

¹⁾ Hlubek, Ein treues Bild des Herzogt. Steiermark 304.

²⁾ Beiträge zur K. steierm. Geschichtsqu. 1882, str. 90.

Glavna kovaška zadruga v Gradcu je potem vsled prošnje Matjaža Steinerja in Marka Flacha, tržana in kovača v Ljutomeru, dala ondotnim kovačem pravico, združiti se v podzadrugo (Viertellade) s sledečimi pravi, danimi v Gradcu dne 14. marca 1638:

1. Patrona in priprošnjika kovaške zadruge sta sv. Elojim in sv. Gregorij; na praznik presv. Rešnjega Telesa pridejo vsi mojstri, pomočniki in učenci iste zadruge zaran ob šestih k načelniku zadruge (Zechmeister) ter ga spremljajo k službi božji z zastavo — po trije v eni vrsti. Potem se morajo vsi udeležiti cele procesije ter se pri njej spodobno vesti. Kdor bi se vedel nedostojno, ali skrivoma odšel, ali pa brez vzroka izostal, ima za kazen plačati mojster 2 funta, pomočnik funt, učenec pa pol funta voščenih sveč. Po končani procesiji pa morajo zopet vsi načelnika spremljati in iti tja, kjer imajo svojo škrinjo-zakladnico in zbirališče. Ondi naj se da pomočnikom pijače.

2. Ako hoče kovaški pomočnik v Ljutomeru postati mojster, naj je že domačin ali tujec, in je katera kovačnica prazna ter si vzame v zakon vdovo ali hčer domačega kovača, mora poprej še pri enem mojstru tukaj v kovačnici dve leti delati in imeti potrebno spričevalo, da je zakonski sin in da se je kovačije izučil pri mojstru.

3. Ako želi mojster sprejeti učenca, mora ga najprej vprašati, odkod je, kdo so njegovi stariši, ali je zakonski, in potem, ako ni nobenega zadržka, naj ga ob kvatrah za tri leta najme. Ko je učenec brez graje tri leta odslužil, naj se pred zbranimi mojstri in pomočniki in pred odprto zakladnico proglasi za izučenega ter se mu naj napravi učno spričevalo in povrh zaradi lepega obnašanja potrebno oblačilo. Dotični mojster in učenec pa imata po svojem premoženju napraviti ostalim primerno južino. Ako pa učenec pred časom brez pravega vzroka odide, se ne sme brez dovoljenja zadruge nikjer več sprejeti.

4. Ako ima mojster sina, se sme pred zbrano zadrugo že v zibelki oprostiti učenja; ako oče potem umrje, naj dečka drugi mojstri učijo, da ko doraste, more prevzeti očetovo obrt.

5. Vsi mojstri v Ljutomeru in okolici, ki so v zadrugi, morajo na kvartno nedeljo ob 11. uri priti k načelniku zadruge in vplačati svoj davek — en šiling. Kdor bi pa brez veljavnega vzroka izostal, mora za kazen kupiti 1 funt voščenih sveč.

6. Kdor k zbirališču pride s kakim orožjem, plača kot kazen pol funta sveč.

7. Kdor v zbirališču drugega psuje kot lažnjivca, mora kupiti 1 funt voščenih sveč.

8. Ako kateri mojster kaj ve, kar bi bilo zoper zadrugo in se je zgodilo to v zadnjih kvatrah, naj pred odprto zakladnico vstane in pove; takrat ima moč in veljavo. Kdor pa zamolči in pozneje pove, naj se dvojno kaznuje.

9. Ako umrje kateri mojster, žena njegova ali otrok, pomočnik ali učenec, naj se vsem naznani, da spremljajo rajnega z gorečimi svečami k zadnjemu počitku. Kdor bi nalašč izostal, naj je že mojster, pomočnik ali učenec, plača za kazen 1 funt voščenih sveč.

10. Ako kateri mojster vsled bolezni uboža in zadrugo prosi za pomoč, naj mu pomaga, toda on naj to pozneje hvaležno povrne.

11. Ravno tako, ako zboli kateri pomočnik ali učenec, naj mu zadruga pomaga. Ako pa umrje, naj se iz njegove zapuščine poravna, kar je zadruga zanj potrošila; ostalo naj se pusti sorodnikom.

12. Nova kovačnica se sme le z dovoljenjem gosposke in vseh mojstrov postaviti.

13. Ako mojster umrje, sme kovaško obrt voditi vdova; ako se pa ona omoži z nekovačem, izgubi to pravico.

14. Vsi mojstri v okraju morajo pristopiti k zadrugi.

15. Ako kateri mojster v okraju umrje, ne sme drug mojster ali pomočnik stopiti na njegovo mesto, dokler ni zadostil terjatvam in odštel davka.

16. Ko bi se hotel kateri mojster v trg preseliti in tam mojster postati, mora popreje napraviti mojstersko delo, plačati mojstersko južino in v zakladnico odšteti mojsterski goldinar.

17. Vsak mojster mora svoje delo dobro opravljati, drugače bode kaznovan. Delo ogledujeta in presojujeta dva v to svrhu izvoljena mojstra.

18. Ako kdo prižene konja podkavat, naj ga podkuje mojster ali pomočnik; če ga pa slabo podkuje ali zakuje, naj se popreje pogodi ž njim in potem sme vsak konja gnati h kateremukoli kovaču.

19. Taki, ki se kovačije, niso izučili in mojstrom škodo delajo, se ne smejo trpeti in tudi ne v kovačnico vzeti.

20. Nobeden mojster ne sme drugega žaliti, drugače bode kaznovan.

21. Ako se dva mojstra spreta, naj to zadrugi naznanita in se ondi spravita ali pa se pred sodnijo pogodita.

22. Ako mojster brez vzroka med tednom odpusti pomočnika, mu mora dati plačilo za celi teden; če pa pomočnik izostane, mu mojster ni dolžen dati plače, ravno tako tudi ne, če pomočnik dva ali tri dni praznuje.

23. Ako pomočnik ni zgotovil dela, ne sme mojster za to kaj terjati.

24. Ako se kateri pomočnik oglasi pri mojstru, ne sme ga popreje sprejeti, dokler ga ni naglasil očetu zadruge. Sploh pa ne sme več kot dva sprejeti, če drugi mojstri nimajo dovolj pomočnikov.

25. Ako pomočnik še ni dovršil tedenskega opravila in hoče zopet potovati, naj osem dni popreje službo odpove, potem lahko gre, vendar ne sme nikjer v trgu v službo stopiti. Ako ga pa mojster iz službe izpusti, sme — po stari navadi — povsod v službo stopiti.

26. Nobeden mojster ne sme drugemu pomočnika odgovarjati; kdor bi to storil, zapade kazni.

27. Ako bi se dva pomočnika sprla, naj zadruga napravi mir. Ako pa tega nečeta storiti pred zadrugo, naj ostaneta brez dela, dokler se ne pogodita.

28. Vsi pomočniki naj ob kvatrah vplačajo svoj davek in se naj pošteno vedejo.

29. Ako pomočnik nečisto živi ali se drugače nedostojno vede, naj se brez usmiljenja kaznuje. Tudi mojster, ki za to ve, pa molči, zapade kazni.

30. Nobeden pomočnik ne sme vzeti drugega napitka, kakor kar si je zaslužil.

31. Nobeden zunanji kovač ne sme svojega blaga pripeljati v Ljutomer, izvemši proste sejme. Prvokrat se ima posvariti, drugokrat pa se mu sme vse blago vzeti.

32. Na sejmih naj se pregleda vse blago; kar je slabega, naj se takoj pobere in proč vzame.

33. Kdor bi komu prigovarjal, da naj ne da delati pri katerem mojstru, se kaznuje.

34. Ako se mojster ali pomočnik te zadruge zoper eno ali drugo točko teh pravil pregreši ter neče sprejeti kazni, se mu naj odvzame roko-delstvo.

Sploh pa se imajo vsi pošteno vesti, zlasti pa ne sme mojster natakiniti vseh kotov in ulic . . .

Tudi zaščitni patent (Schutzpatent) so kovači ljutomerske zadruge dobili dne 6. decembra 1638 od Ferdinanda III., a pri večkratnih požarih so dotične listine zgorele. Zato so pozneje prosili za nov patent, vsled katerega bi se morali vsi kovači v okrogu 3 milj pridružiti zadrugi v Ljutomeru, kazivci pa odpraviti. Tak patent jim je tudi dne 19. avgusta 1701 podelil cesar Leopold.

Iz zapisnikov kovaške zadruge je razvidno, da so običajne pristojbine pri sprejemu in drugih priložnostih bile v raznih časih različne. L. 1831 so jemali: za sprejem učenca 30 kr., za oprostitev 1 gld., za mojsterske pravice 7 gld. L. 1843 je pa mojsterska pristojbina znašala: v Ljutomeru 12 gld., drugod pa le 8 gld.

L. 1859 je kovaška zadruga v Ljutomeru, h kateri so spadali vsi kovači središke župnije, brojala 65 mojstrov, 3 pomočnike in 6 učencev.

c) Sodarji.

Po številu udov in po obsegu je bila posebno močna ljutomerska sodarska zadruga, kar je v vinogradnem Ljutomeru umljivo. Do leta 1754 so ljutomerski sodarji bili pridruženi sodarski zadrugi v Radgoni, ki je dobila pravila in patent dne 18. decembra 1603 od cesarja Ferdinanda II. Pravila je potem potrdil, pomnožil in izboljšal Karol VI. dne 11. julija 1714 in odobrila dne 5. decembra 1744 Marija Terezija.

Vsled vladnega ukaza dne 22. avgusta 1754 je pa glavna zadruga sodarjev v Gradcu z ozirom na utemeljeno poročilo radgonske družbe poslala dne 11. decembra 1754 dotična pravila tudi v Ljutomer in dovolila, da se sme ondi ustanoviti podzadruga sodarjev. Tej so pripisali od ptujske in radgonske zadruge sledeče kraje: trg in župnijo Ljutomer, župnijo Sv. Miklavža od ogrske meje, župnijo Sv. Križa, Malo Nedeljo, Sv. Tomaž, Veliko Nedeljo, grad in mesto Ormož in Središče do Medjimurja.

Pravila sodarske zadruge imajo več ali manj enaka določila, kakor kovaška in lončarska. Razlika je v tem-le:

Patron zadruge je bil sv. Urban.

Kdor je hotel postati mojster in član zadruge, je moral napraviti sledeča mojsterska dela: a) en sod, b) dve vedrici za studenec »mit gefalzt«¹ Boden«, c) čeber z nogami za vino (»Standner«) in č) čveterooglati kopelski kad; vrh tega je moral v poln sod brez vsake škode vložiti novo dogo.

Vsled vladnega ukaza z dne 12. septembra 1711 ni smel nobeden krčmar v trgu in zunaj trga imeti lastnega sodarja.

Vsak mojster je imel ob vsakih kvatrah vplačati 16 vinarjev, pomočnik pa vsak teden 1 vinar. S tem denarjem se je zadruga vzdrževala.

Ako bi mojster ali pomočnik preklinjal Boga ali sploh hudobno govoril, je plačal za kazen pol funta voska.

Ako se je kateri pomočnik opijanil, so mu prisodili mojstri in pomočniki primerno kazen.

Kadar pridejo trgovci z dogami in mojster kupi, drugi pa pride, češ, da je že on to naročil in prepreči kupčijo, plača, ako to ni res, za kazen v zakladnico za 12 funtov voska.

Ljutomerska sodarska zadruga je stopila v življenje 24. febr. 1755, ko se je vršilo prvo brez dvoma zelo slovesno zborovanje mojstrov pred odprto zakladnico. Za zadružnega načelnika je bil izvoljen tržan Janez Geist, ki je bil poprej član radgonske zadruge, za njegovega namestnika pa Anton Marhofer, ki se je izučil obrti v Gradcu.

Istega dne je bilo pred odprto zakladnico sprejetih in vpisanih v združno knjigo (oboje ljutomerski obrtniki še sedaj hranijo) še deset mojstrov: Helena vdova po tržanu Andreju Postatorju, tržan Jurij Luknar v Ljutomeru, Jurij Mravljak v Jastrebcih pri Sv. Bolfenku, Urban Kokol v Veličanah, Jakob Zobovič v Grezovščaku, Ivan Pavličič in Jakob Vrečič v Rinčetovi grabi, Andrej Senekovič v Slamnjaku, Jakob Kebrič v Brebrovniku in Gregor Kapun v Ključarovcih. Tekom leta so bili sprejeti še Jakob Dragota na Gornjem Kamenščaku, Matija Golob, meščan v Čakovcu, Marko Farkaš, Vido Rajh in Lovrenc Osterc v Radoslavcih, Jakob Bratuša in Mihael Horvat, tržana v Središču, braneški podložnik Lovrenc Lebar, Matija Kosi na Grabah, dornavski podložnik Jakob Lah, ormoški podložnik Pavel Volaj, neki Martin Kopčič, Matija Kopriva v Slamnjaku, Jernej Schreiner, braneški »dvorni sodar«, Tomaž Žmave, meščan v Ormožu in Jernej Kokol v Veličanah. Iz njih imen in bivališča je razvidno, da je sodarstvo v naših krajih stara slovenska domača obrt.

L. 1755 sta bila dva učenca (Mihael Žagovec in Lovrenc Gregorinčič) oproščena za pomočnika, dva vajenca pa sta bila na novo sprejeta v uk.

Črez 50 let (l. 1805) je bilo vpisanih v zadruzi 21 mojstrov, l. 1855 pa 16 mojstrov, ki so plačali predpisano pristojbino. To so spočetka zelo redno plačevali, v nekaterih letih pa je popolnoma izostala, kakor n. pr. l. 1811 vsled posledic denarnega poloma. Da bi prispeval z denarnim zneskom v združno zakladnico, je bil 3. februarja 1812 sprejet za mojstra celo kaplan Vid Antolič.

Zadruga sodarjev v Ljutomeru je l. 1859 štela 30 mojstrov, 2 pomočnika, 6 učencev in 35 delavskih pomagacev.¹⁾

d) Čevljarji.

Ljutomerski čevljarji so bili precej časa vpisani v radgonsko zadrugo, ki je dobila pravila in ščitni patent dne 24. julija 1616,²⁾ a v 18. stoletju so dobili lastno podzadrugo. Njen patron je bil sv. Erhard. L. 1859 je štela 40 mojstrov, 55 pomočnikov in 36 učencev.³⁾

e) Tkalcji.

O tej zadruzi ni nobenih podatkov, ker je dotične listine uničil požar. Krojači, usnjarji, zidarji, kamenoseki so bili združeni v radgonski zadruzi. — Že l. 1610 se omenja tudi urar v Ljutomeru, l. 1755 pa svečar ali medicar Paltauf, očitno iz Nemškega priseljen.

¹⁾ Hlubek, Ein treues Bild des Herzogtums Steiermark, 304.

²⁾ Beiträge zur K. steirm. Geschichtsqu., 16, 66.

³⁾ Hlubek w. d. — V župni cerkvi je še sedaj zastava sv. Erharda, ki spominja na nekdanjo čevljarsko zadrugo.

9. Zdravstvene razmere, razne nesreče.

1. Ljutomerski zdravniki.

V Ljutomeru nahajamo že od starodavnih časov zdravnike; prvotni ljutomerski zdravniki pa niso bili kaki diplomirani doktorji medicine, nego le priprosti padarji in ranocelniki (kirurgi); šele v 19. veku je bil poleg dveh kirurgov v trgu tudi doktor zdravilstva.

Padarjev glavno opravilo je bilo, da so brili in česali ljudi, spuščali kri in stavili rožiče, rezali kurja očesa in imeli na razpolago kopeli, a v krajih, kjer ni bilo pravega ranocelnika ali doktorja, so zdravili tudi razne bolezni. Navadno pa so padarji bili tudi obenem ranocelniki ali kirurgi ter so bili do l. 1784 združeni z nediplomiranimi zdravniki v posebno zadrugo, katere sedež je za Štajersko bil v Gradcu. Patrona te zadruge sta bila sv. Kozma in Damijan.

Omenjenega leta 1784 je cesar Jožef II. razglasil ranocelništvo za prosto umetnost, ki ne bode, kakor doslej, rokodelstvo. Ranocelništvo so smeli zanaprej izvrševati le izprašani ranocelniki, ki so se vadili v kaki bolnišnici ter se mogli izkazati s spričevali, ne da bi se jim bilo treba vpisati v kako zadrugo, ali da bi si morali najeti kako brivnico. Prej je namreč bila brivnica za ranocelnike neizogibljiv pogoj; od leta 1784 dalje ranocelniki brivnic, kopeli, pomočnikov in učencev sploh niso smeti imeti. To obrt je pridržal cesar le brivcem, t. j. padarjem v ožjem pomenu besede.

Po novem zakonu je moral padar pri preskušnji dokazati, da ve vravnavati zlomljene in izpahnjene ude, obvezovati rane, da ve zdraviti opekline, strelne in druge poškodbe vsled sunka ali ubodljaja, da zna pripravljati gorke in mrzle kopeli in lečiti še druge bolezni.

Padarstvo je svoje dni spadalo med nečastna rokodelstva.

Do leta 1770 se od padarskega učenca ni mnogo zahtevalo. Zadostovalo je, da je znal čitati in pisati.

Po letu 1770 dalje so se morali padarji in ranocelniki šolati na kaki medicinski fakulteti ter niso smeli pripravljati zdravil, ako je bila v tistem kraju lekarna.

V naslednjem navedemo vse ljutomerske zdravnike, kirurge in doktorje, kar se jih da zaslediti v matičnih knjigah, trških zapisnikih in drugih virih:

V i d, padar v Ljutomeru l. 1575.¹⁾

R o s c h i t s c h H a n s, »Burger u. Bader« v Ljutomeru, naveden kot priča l. 1609.²⁾

¹⁾ Mitteil. des hist. Vereines für Steiermark XXXIII, 24.

²⁾ Deželni arhiv v Gradcu.

Schmidt Andrej, padar; l. 1629 dne 7. avgusta je prosil magistrat, da bi smel postaviti v trgu kopelj, kar se mu je dovolilo.¹⁾

Fischer Jeremija, padar, omenjen l. 1642.

Simonič Jakob, padar v Ormožu, je smel vsled magistratovega sklepa z dne 1. januarja 1667 eno leto lečiti v Ljutomeru. Ker si je dne 11. marca 1667 v Ljutomeru kupil za 40 gld. in 2 tolarja »likofa« pogorišče in postavil hišo, postal je tržan. Dne 29. marca 1674 je prosil, naj se padar David Zimmer odpravi, ker drugače ne more shajati.

Zimmer David, l. 1674 omenjen v Simoničevi prošnji, a je bil menda že prej v Ljutomeru in je kmalu potem umrl. Njegova žena Marija je bila kot vdova l. 1676 umorjena radi čarovništva.²⁾

Dellroß Janez Jurij iz Wildona je bil septembra 1675 sprejet za padarja v Ljutomeru. Prej navedeni Jakob Simonič se je sicer zaradi tega pritožil celo pri vladi, pa mu nič ni pomagalo, kajti vlada je dne 15. januarja 1676 razsodila, da sme Dellroß v Ljutomeru ostati in pomočnike vzgojevati. Magistrat mu je potem še dovolil, da sme v trgu imeti dve kopelji.³⁾ Posloval je v Ljutomeru do 18. maja 1720. Takrat je prodal hišo, njivo in hosto zdravniku Janezu Kolencu ter odšel v Radgono.

Platzer Boštjan, okoli l. 1700. Dne 20. avgusta t. l. je prosil magistrat, naj ne sprejme padarja Lačna. Ta je pa vendar bil sprejet, a Platzerja srečavamo v trških zapisnikih še l. 1708. Delal je Ljutomeržanom vsakovrstne sitnobe.

Lačen Andrej, sprejet za padarja v Ljutomeru koncem avgusta l. 1700.⁴⁾

Kolenc Ivan 1720 (?)—1729. Soproga Saloma, roj. Rab, mu je v Ljutomeru rodila: 4. avgusta 1720 Klaro, 12. marca 1722 Trezo, 29. nov. 1723 Franca, 2. jul. 1726 Marijo Ano in 24. dec. 1728 Julijano. Dne 28. maja 1720 je kupil od Dellroßa hišo, njivo in hosto. Umrl je 42 let star v Ljutomeru ter bil pokopan 9. maja 1729.

Mišica Peter 1729—1734. Bil je zakonski sin Jurija in Katarine Mišice ter si je 29. jan. 1731 vzel v zakon Salomo, vdovo prejšnjega zdravnika Kolenca, ki mu je 8. dec. 1731 porodila hčer Marijo. Ta se je 30. jan. 1752 poročila z zdravnikom Francem Voršičem. Mišica je umrl v Ljutomeru 13. jul. 1734, star šele 31 let.

Tonaj Jernej 1734—1742. Bil je zakonski sin Boštjana in Salome Tonaj iz Cmureka, bil je zdraynik in ob enem brivec (artis tonsoriae mechanicus). Dne 22. nov. 1734 je vzel v zakon Salomo, vdovo po Kolencu in Mišici. Umrl je, 40 let star, 6. nov. 1742. Čez 10 let (9. sept. 1752) mu je sledila v večnost soproga Saloma, stara 62 let.

¹⁾ Dež. arhiv v Gradcu. — ²⁾ Istotam. — ³⁾ Deželni arhiv v Gradcu. — ⁴⁾ Istotam.

Ekhard Ivan Jurij. Žena Marija Ana, roj. Ridler, mu je 22. jan. 1746 rodila hčerko. Marijo. Živel je v Ljutomeru še l. 1773, ker takrat je tožil kot mazača njega, Ivaña Ekharda in I. Kociperja kirurg

Vilbord Anton, o katerem drugo ni znano.

Saller Jožef Kazimir, kirurg, rojen Bavarec, ki je umrl v Ljutomeru 17. maja 1748, star šele 21 let.

Voršič Franc, zakonski sin Andreja Voršiča, zdravnika pri Sv. Vidu nižje Ptuja¹⁾ in njegove žene Marije. Kot grajski zdravnik v Braneku je 30. jan. 1752 vzel v zakon Marijo, hčer bivšega zdravnika Petra Mišice.

Kolenc Franc, zakonski sin Janeza Kolenca, zdravnika v Ljutomeru in Salome, roj. Rab, se je narodil 29. nov. 1723. Leta 1754 dne 14. marca je bil kot zdravnik v Ljutomeru s soprogo Gero boter. Umrl je v Ljutomeru dne 13. marca 1758.

Reitter Franc, zdravnik v Ljutomeru. Soproga Karolina, roj. Wilkin, mu je porodila: 14. maja 1766 Karola Sigmunda in 8. julija 1768 Ferdinanda Jožefa.

Hegedič Janez, »Chirurgus« v Ljutomeru, je prosil graščino, da bi smel kot tržan priseči, kar mu je bilo 7. sept. 1780 dovoljeno.²⁾ V matičnih knjigah se navaja še l. 1789, njegov sin Anton pa l. 1791 kot boter.

Kohout Tomaž, »bürgl. Wundarzt« v Ljutomeru, je v 40. letu svoje dobe dne 7. jan. 1799 vzel v zakon 30letno Rozalijo Kavčič, s katero ni imel otrok. Ko mu je ta novembra 1809 umrla, je vzel 4. jan. 1810 Katarino Peklar, ki mu je porodila: 7. aprila 1811 Janeza Nep. in 5. jan. 1814 Jožefo ter je 45 let stara umrla za legarjem dne 24. aprila 1823. On je umrl za vodeniko 5. jan. 1827, star 68 let.

Dilp Franc, kirurg v Ljutomeru, je umrl 21. nov. 1833 na zatrdanju jeter (an Leberverhärtung), star 35 let.

Rožič Anton, zdravnik v Ljutomeru od l. 1833. Njegov sin Aleksander, rojen 13. febr. 1837, je postal doktor zdravilstva. Umrl je v 82. letu starosti za kapjo v Ljutomeru dne 15. maja 1885.

Herzog Alojzij, rojen v Ljutomeru dne 28. marca 1810, je posloval od l. 1834 kot zdravnik ter je umrl 4. nov. 1884.

Prelog Matija, doktor zdravilstva v Ljutomeru 1842—1848. Temu izvrstnemu rodoljubu, odličnemu slovenskemu pisatelju in spoštovanemu zdravniku je zibel tekla v župniji Sv. Križa na Murskem polju, kajti narodil se je 27. sept. 1813 v Hrastju, h. št. 26. Njegovi roditelji Jurij in Urša Prelog so bili želarji in so svojega sinka pošiljali v ljudsko

¹⁾ Umrl ondi 27. maja 1731. — ²⁾ Dež. arhiv v Gradcu.

šolo kapelsko, ki je bila bližje njihovega doma, kakor farna, potem so ga dali v mesto Radgono, da bi se naučil nemškega jezika. Ker je kazal lepe sposobnosti in imel veselje do uka, dajo ga dalje šolat in ga pošljejo v Varaždin, kjer je dovršil leta 1833 šest latinskih šol z dobrim uspehom. Modroslovne šole je obiskoval na vseučilišču v Gradcu, potem pa je prosil, da bi ga sprejeli v duhovsko semenišče. A čutil je, da nima pravega poklica za duhovski stan, in tako je odšel v jeseni 1835 peš na Dunaj, da se izuči zdravništva. Sprvega se je imel na Dunaju vojskovati z velikimi težavami, kajti stariši so mu od kraja odrekli pomoč, ker ni stopil v duhovski stan. Vendar marljiv in stanoviten človek premaga vse protivnosti, in tako je tudi naš Prelog si dokopal trdna tla, dobil inštrukcij, našel dobrotljive prijatelje, ki so mu priskrbeli vse, kar je potreboval za nadaljevanje začetih študij. Pozneje so tudi njegovi stariši se sprijaznili z izvoljenim stanom in so ga podpirali po svojih močeh. — Leta 1841 je bil promoviran za doktorja zdravništva ter je nameraval najprej ostati na Dunaju, a ker se mu to ni posrečilo, je l. 1842 nastopil zdravniško prakso v Ljutomeru, kjer si je zaradi svoje neutrudljive delavnosti in izurjenosti takoj pridobil zaupanje cele okolice; tudi v sosedno Medjimurje so ga klicali radi za zdravniško pomoč, in njegovo stanje je bilo utrjeno. V Ljutomeru se je oženil z ljubeznjivo hčerjo radgonskega meščana in trgovca Grossingerja, Gabrielo, in tako je Prelogova hiša v Ljutomeru bila prijetno zbirališče omikanejših prebivalcev celega trga. — Prišlo je usodepolno leto 1848 ter je kakor povsod tudi v Ljutomeru »stekliše« vzbudilo. Počele so se politične stranke, »hie Welf hie Waiblingen«, tukaj Slovenci, tukaj nemškutarji, tukaj »modrordečebel«, tukaj »črnožoltozlato.« Razun nekaterih kmečkih šumov zoper »šribarje in ferboltarje« ni ravno v oni okolici bilo velikega razsajanja, vendar so v trgu naseljeni Nemci in slovenski renegati začeli narodne može strahovati. Posebno so napravili lov na slovenske zastave. Dr. Prelog se je že takrat zavedal svojega rodu in bil v zvezi s Stankom Vrazom in drugimi rodoljubi. O izgredih proti Prelogu v Ljutomeru smo (po dr. Verstovšku) poročali že zgoraj. Iz Ljutomera je zbežal dr. Prelog v Veržej, kjer je ostal do oktobra l. 1849, potem se je preselil v Maribor, kjer je vsestransko deloval in l. 1867 ustanovil »Slovenskega Gospodarja«. Umrl je v Mariboru 27. jan. l. 1872.¹⁾

Dr. Magdič Anton 1849—1851. Ko je dr. Prelog odšel v Veržej, se je iz Ormoža priselil v Ljutomer, a je tu ostal le nekaj čez poldrugo leto, potem se je vrnil v Ormož, kjer je umrl 23. jan. 1879. Doma je bil iz Ivanjkovec pri Svetinjah.²⁾

¹⁾ Natančneje o dr. Prelogu, dr. K. Verstovšek: Dr. Matija Prelog.

²⁾ O njem natančneje „Slov. Gospodar“ 1880, št. 42—52.

Andree Viljem, kirurg v Ljutomeru, je po večletnem poslovanju umrl za jetiko 31. dec. 1865, star 51 let.

Dr. Farkaš Ivan, rojen v Ilijaševcih, župnija Sv. Križa na Murskem polju. Umrl je v Ljutomeru 27. jun. 1905.

Dr. Rožič Aleksander, domačin, je nekaj časa pomagal lečiti očetu, a po njegovi smrti 15. maja 1885 je opustil zdravniško prakso ter se pečal le z gospodarstvom.

Dr. Spešič Jožef je deloval v Ljutomeru od decembra 1875 do avgusta 1889. (Glej: Trg Središče.)

Dr. Hely Karol, okrajni zdravnik.

Dr. Wozelka Ferdinand, okrajni zdravnik.

Dr. Rakež Franc, koncem l. 1894 je odšel v Šmarje.

Dr. Mihalič Anton, rojen v Bučkovcih pri Mali Nedelji 16. maja 1867; posloval je nekaj časa v vojaški bolnišnici na Dunaju, potem v Ljubljani; o novem letu 1895 s eje naselil v Ljutomeru, kjer je umrl dne 4. maja 1901.

Dr. Chloupek Karol, umrl 14. februarja 1913.

Dr. Varda Pavel, umrl l. 1917.

Dr. Falta Adolf, umrl l. 1920.

Dr. Heric Anton.

Dr. Haring Ludovik.

2. Človeška kuga.¹⁾

Že za časa Rimljanov nam zgodovina poroča o velikanski kugi, ki je l. 17, 80, 169—175, 225, 255, 334 in 380 po Kr. razsajala po vsem rimskem cesarstvu in gotovo zadela tudi naše kraje, toda o tem nimamo nobenih poročil. Umljivo je, da je tudi ob času preseljevanja narodov kuga večkrat morila, ker so razna ljudstva druga drugo porivala in zatrosila kugo iz vzhodnih dežel na zahod. Kranjski zgodovinar Valvazor poroča, da sta l. 792 silno izstopili Sava in Drava (brezdvomno tudi Mura). Mnogo ljudi in živine se je potopilo. Ko je voda upadla, so ostale povsod smrdeče mlakuže ter okužile zrak in posledica je bila strašna kuga pri ljudeh in živini. L. 872 in 873 je priletela velikanska množina kobilic v naše kraje. Ko so pocepale, so s svojimi trupli povzročile neznosen smrad in prišla je kuga. L. 1168 je v naših krajih razsajala tako strašna kuga, da je bojda pomrla polovica ljudi. L. 1195 in 1196 so zopet prišle v veliki množini kobilice, za njimi pa kuga. Ti veliki pomori in zraven madžarski napadi

¹⁾ O človeški kugi je precej obširno pisal po Peinliehu Matej Slekovec v „Slov. Gospodarju“ l. 1883, 1884 in 1885. Tukaj se omejimo le na to, kar se neposredno tiče Murskega polja in Ljutomera.

so bili vzrok, da so se mnogi poprej slovenski kraji čisto ponemčili, ker so se v prazne kraje doselili Nemci iz Bavarskega itd.

Iz 13. stoletja nimamo poročil o večjih pomorih v naših krajih, pač pa je »črna smrt« nemilo kosila l. 1348. Na Slovenskem se je začela na Murskem polju, kamor se je gotovo zatrosila iz sosedne Ogrske. Čez gorice se je potem razširila na Dravsko polje in dalje. Tu in tam so izumrli celi kraji in živina se je brez gospodarjev klatila okoli in na pol podivjala. Ljudje so bili čisto zbegani in so za pokoro hodili boso-nogi v celih procesijah ter se ob križih in kapelah drug drugega do krvi bičali. Končno se je ljudi polotil splošen obup. V blazni veri, da opojne pijače človeka obvarujejo pred kugo, so nepopisno popivali, kakor poroča italijanski pisatelj Boccaccio (izg. Bokačo), pijanosti se je pridružila raz-uzdanost in tako so ljudje le še bolj nadelali pot kugi, ki ima najboljšo žetev tam, kjer vlada nezmernost.

L. 1478 in 1480 je priletela na Štajersko velika množina kobilic, ki so opustošile tudi Mursko polje. Vsled smrada njih gnijočih trupel so naslednja leta nastale kužne bolezni. Posebno hudo je bilo pa v 16. stoletju.

L. 1529 so kraje med Muro in Dravo najprej Turki oplenili, potem pa je prišla kuga. L. 1543 so se pokazale kobilice in zaredile kugo. L. 1570 je bila zopet strašna lakota; ljudje so si mleli brezovo skorjo, tropine in želod za kruh ter jedli travo. Ljudje so kar na cestah padali od lakote kakor muhe. Za lakoto je zopet sledila kuga, ki je bila l. 1573 zlasti okoli Radgone zelo huda. Leta 1572 in 1573 je bila strašna suša in vročina toliko, da so se gozdovi zažigali, potoki in studenci so vsahnili, ljudje so morali od daleč za drag denar dovažati vodo. Za pomanjkanjem pa je prišla kuga. Tudi l. 1586 je bila po raznih krajih in tudi po Slovenskih goricah tako huda kuga, da so psi trgali gnila trupla, ker jih niso mogli sproti pokopavati.

Stoletje kuge se lahko imenuje 17. stoletje, ker iz tega časa že imamo natančnejša poročila. Kuga je razsajala v treh presledkih: 1623—1625, 1641—1648, 1679—1683. O prvi dobi nimamo glede Ljutomera nikakih poročil. Nekoliko več iz ll. 1641—1648. V novembru l. 1644 so bila radi kuge prepovedana vsa proščenja. Ljutomerski želarji so morali ob Muri stražiti, da nihče ni smel od one strani semkaj. Tudi naslednjega leta 1645 je moral izostati jesenski kvatrni sejem radi preteče kuge, ki je še v novembru razsajala v Veržeju in po drugih sosednih krajih.

Še hujše je bilo l. 1679—1683. Po takratnih poročilih se je bolezen lotila najprej živčevja in žil, druga kužna znamenja se mnogokrat niti pokazala niso, ker je prej nastopila smrt. Po kratkem glavobolu je bolnik izgubil zavest. Vsled silne znotranje vročine je jezik počrnel, v prsih ga je bodlo, udje so otrpnili, na nos in usta se je vlila kri. Tretji dan, če ni

prej umrl, so se pokazale na životu bule, brezdvomno znamenje bližajoče se smrti. Bolj krepki ljudje so se še nekaj časa vlačili in za silo opravljali svoja opravila, potem so se pa nenadoma zgrudili in izdihnili dušo.

Kakor drugod, je vladal tudi v Ljutomeru grozen strah pred kugo. Že dne 10. maja 1678 so tržani poročali vladi, da v Kaniži in okolici vse umira ter se kužna bolezen vedno bolj širi. Zato prosijo vlado, naj ustavi prevažanje na brodu grofa Szechia pri Moti, istotako pri Razkrižju, da se kužna bolezen ne zatrosi v Ljutomer.

Dne 17. febr. 1679 je poročal župan Adam Scheidt v glavni seji, da so Ljutomeržani svoj čas kupili za kapelo Matere božje na Polenšaku zastavo, ker so bili obvarovani nagle smrti. Ker je ta zastava že čisto raztrgana, predlaga, naj se kupi nova. Sklenilo se je, naj da vsak tržan in želar od svoje hiše po 6 grošev. Matija Habjanič in Vid Lašič pa naj pobirata dotične doneske po hišah.

Novembra 1. 1680 je davila kuga že tudi v Noršincih. Zato so sklenili tržani dne 20. t. m., da ne sme od tam in sploh z dežele nihče v trg. A kuga se ni zmenila za ta sklep. Vkljub nastavljenim stražam se je že drugi dan pojavila kuga v trgu ter kar v enem dnevu pobrala 23 oseb. Grozen strah se je polastil tržanov. Dne 23. novembra so najeli štiri pogrebneke ter jim določili plačo in sicer za tržane in njihove soproge po 1 gld., za vsakega otroka, hlapca ali deklo pa 30 kr. Reveže morajo brezplačno pokopavati, a zato jim da trg povrh še na mesec 2 mernika zmesi in vsak drugi mesec polovnjak vina.

Tudi so javili vladi, da hočejo Noršinci na vsej sili za kugo umrle pokopavati na pokopališču v trgu, a oni jim bodo to z oboroženo silo zabranili.

Nadalje so sklenili, naj Simon Griesmüller napravi toliko voščenih sveč, da bodo mogli ljutomersko cerkev trikrat okoli in okoli ž njimi opasati. V ta namen jim je cerkveni ključar posodil $4\frac{1}{2}$ funta voska. Neki Ivan Obranič pa je daroval $\frac{1}{2}$ funta voska.

Istega dne so vse dragocenosti, denar in zlatnino prenesli v zvonik, kjer so se shranjevale trške dragocenosti.

Dne 29. novembra jim je pisal kužni komisar Janez Maks. baron Stübich, bodo li poslali po kužnega zdravnika. To so kmalu potem tudi storili. Kakor poroča trški zapisnik, je dospel zdravnik Janez Karol Sigl kot »Magister sanitatis« iz Drvanje v Ljutomer ter je javil, da ga je vlada (oziroma kužni komisar baron Stübich) semkaj poslala, naj pregleda vse okužene hiše in zdravi za kugo obolele, kakor zna in more. Rekel je, naj se nikar ne bojijo; on si bode na vso moč prizadeval, da z božjo pomočjo zatre kužno bolezen, oni pa naj pridno molijo in prosijo Boga za pomoč.

Dne 16. decembra je potem imenovani zdravnik s trškim pisarjem Andrejem Ogrinom in Blažem Kosejem pregledal okužene hiše.

Dne 1. septembra l. 1681 je vprašal kužni komisar Bolfenk Gašper Khalhammer Ljutomeržane, koliko okužencev imajo v bolnišnicah in kako je z boleznijo v sosednih vaseh. Odgovor se ni glasil ugodno, zato je naznanil že naslednjega dne, da bo poslal tje kužnega zdravnika, naj mu pripravijo stanovanje, sploh pa naj strogo pazijo na to, da se bolniki takoj ločijo od zdravih. Z ozirom na komisarjevo pismo so se tržani posvetovali še istega dne, kje bi napravili novo bolnišnico in kje bi pokapali okužene mrliča.

Ker je začetkom oktobra zopet nagloma umrlo za kugo četvero ljudi, je ukazal kužni komisar v imenu vlade dne 5. oktobra, naj si neokuženi in zdravi tržani oskrbe spričevala pri kužnem zdravniku, potem lahko gredo za tri dni, t. j. 6., 7. in 8. oktobra k vinogradom, da opravijo trgateg. Bolni in okuženi tržani naj prepustijo trgateg proti povrnitvi stroškov zdravim. A pod kaznijo deset cekinov se brez dovoljenja komisarjevega noben tržan ne sme vrniti v trg. Nadalje jim je komisar zaukazal, naj oskrbijo kužnega zdravnika z živežem, okužencem pa se naj daje hrana na trške stroške. Zaradi pritožbe proti kužnemu zdravniku se naj obrnejo na dr. Ludovika Ambrozija Sauerja pl. Sauerburga.

Še celo po zimi se je tu in tam pojavila kuga, hujše pa je nastopila spomladi l. 1682 ter šele koncem septembra ustavila svoje grozno delo. L. 1682 se je v seji dne 25. oktobra magistrat zaobljubil, da bo prihodnjo spomlad na čast Materi božji in sv. Frančišku Ksav. napravil veliko romanje z vihrajočimi zastavami v Marijino Celje, da bi bili obvarovani kužne bolezni. So li tržani izpolnili to zaobljubo, ni nikjer zapisano.

L. 1782 so zopet priletele z Ogrskega kobilice, vničile sadeže in okužile zrak.¹⁾

Tudi pozneje je še večkrat strašila kužna bolezen, a posebnih poročil ni in v Ljutomeru menda ni bilo tako hudo.

3. Požari.

Do novejših časov so bile hiše v Ljutomeru lesene in s slamo ali skodljicami krite, ognjegasnih priprav pa ni bilo nobenih. Šele l. 1712 beremo, da je magistrat sklenil, nakupiti železne mačke, l. 1798 je zaukazal, da se nakupi 12 usnjatih vedric za donašanje vode in vsak premožnejši tržan si mora oskrbeti tako vedrico. O brizgalnici je govor šele v seji dne 10. jan. 1806.

¹⁾ Steierm. Zeitschrift 1842, str. 115—133.

Unrest poroča, da je l. 1477 Ljutomer požgal grof Jurij Zagorski.¹⁾ L. 1479 so Ljutomer do tal podrli in požgali Turki.²⁾ L. 1531 so v Ljutomeru velik požar zanetili turški roparji.³⁾ L. 1562 so trg in okolico opletili in požgali turški martolozi. L. 1605 so zopet Turki požgali ves trg. L. 1637 je začelo goreti pri Antonu Luku in je zgorelo več hiš. Pogorelci so tožili Luka, naj se mu ugrabi vse premoženje, kar se je tudi zgodilo. Vsled tega požara je magistrat zaukazal, da nihče ne sme doma žehtati pod kaznijo dveh cekinov, dimniki se morajo v 14 dneh zavarovati pred ognjem, o praznikih ne sme nihče doma peči kruha, da bi ne vzbudil jeze božje. L. 1639 je zopet hud požar vničil ves trg (Janisch). V januarju l. 1645 je začelo goreti pri Jurju Zidariču, pogoreli so štirje sosed, ki so zahtevali od Zidariča odškodnino. L. 1663 je začelo goreti pri Vlahu in je zgorel velik del trga. L. 1689 dne 7. majnika je zopet pogorel ves trg,⁴⁾ vsled česar so tržani prišli čisto na nič in se zakopali v dolgove, ker je trg istočasno moral plačati baronu Mauerburgu 2966 gld. 6 kr. 13 vin. odkupnine in so še kmalu potem sledili napadi Krucev. Še 10 let pozneje toži občinski zapisnik, da je vsled tega požara in po ogrskih vstaših ubožal ves trg. L. 1704 so Kruci trg do tal požgali. L. 1712 dne 12. febr. je opozoril župan, da je pred kratkim že četrtočasno začelo goreti. Dotične posestnike, Kikla, Lenčarja, Habjaniča in Lačna, je magistrat obsodil na dva dni zavora ali na 6 tolarjev ter jim zabičal, naj njihovi ljudje bolj pazijo na ogenj, kazen pa jim je potem zmanjšal na 1 dan zavora ali 2 tolarja. Tudi l. 1750 je bil velik požar v Ljutomeru ter je zgorelo 30 hiš. Ko se je istega leta cesarica Marija Terezija tri dni mudila v Ptuj, je prišlo tjakaj poslanstvo iz Ljutomera s prošnjo za pomoč. Cesarica je podarila za pogorelce znatno svoto denarja.⁵⁾ Tudi l. 1777 je bil v trgu eden največjih požarov, o katerem pa nimamo natančnejših poročil. Leta 1827 dne 12. novembra je pogorelo več kot polovica trga. Naslednjega leta je bil zopet večji požar. L. 1832 je pogorel Stari trg. To je tržane zmodrilo in zlasti po l. 1827 so začeli svoje hiše zidati in s slamo kriti. L. 1858 je bilo zaporedoma več požarov, požigal je neki hlapec.

Stari Ljutomerski grb.

¹⁾ Muchar VIII, 93. — ²⁾ Sl. Večern. 1894, str. 19. — ³⁾ Muchar VIII, 388.

⁴⁾ Deželni arhiv v Gradcu.

⁵⁾ Hönlisch, Geschichte des Dominikanerklosters in Pettau, str. 109. (Rokopis v dežel-nem arhivu v Gradcu).

10. Ljutomerske graščine.

A. Dolnji grad.¹⁾

Kake pol ure od Ljutomera proti jugovzhodu stoji na precej strmem, s trto obraslem griču obširno enonadstropno poslopje, ki gleda nekako ponosno, kakor bi se zavedalo nekdanje slave in moči, na proste kmečke hiše ob svojem vznožju. Pod gričem stoji vas Podgradje s cerkvico sv. Ane. Sedanje grajsko poslopje pa ni staro, postavljeno je šele v ll. 1859—1862. Prvotni grad, ki je naslikan v Vischerjevi prezanimivi zbirki štajerskih gradov in mest in še prej, l. 1601—1605 po Ivanu Klobučariču, je bil še veliko večji in veličastnejši. A odkar je prešel Dolnji grad v last braneč-kih gospodov, je začel bolj in bolj razpadati, ker ga nihče ni popravljajl; kar ni razpadlo, je uničil požar.

Dolnji grad je zibelka ljutomerskega trga; v nemškem jeziku se imenuje »Oberlüttenberg«, slovensko ljudstvo pa mu je dalo ime Dolnji grad za razliko od Braneka, ki stoji višje od Ljutomera in ga nazivlje »Gornji grad«.

1. Dolnji grad, lastnina solnograških nadškofov in deželnih vojvodov.

Izprva je bil ljutomerski grad s svojim zemljiščem lastnina solnograških nadškofov, ki so ga najbrž tudi postavili v bran proti Madžarom. To je sklepati iz tega, ker so solnograški nadškofje prepuščali grad v zajm deželnim vladarjem.²⁾ Prvič se grad omenja l. 1242. Po smrti poslednjega Babenberžana so po hudih bojih z Madžari prešla solnograška posestva na Štajerskem in s temi tudi ljutomerski grad v oblast češkega kralja Otokarja.

Ko se je Otokar dne 21. novembra 1276 moral odpovedati Štajerski in vsem drugim deželam, katere si je pridobil po smrti Babenberžanov, so postali zajmi zopet prosti. Rudolf Habsburški je nekatere teh zajmov spremenil v alode ali samovlasti, da bi ž njimi solnograškega nadškofa nekoliko odškodoval za stroške, ki jih je imel v boju proti Otokarju. Zato je pa nadškof Friderik že v početku leta 1277 izročil Rudolfovim sinovom in njih moškim dedičem vse zajme, katere so poprej posedali avstrijski in štajerski vojvodi. V priznanje te dobrote, ki jo je nadškof storil Rudolfu in njegovim sinovom, je cesar zagotovil solnograški cerkvi 300 mark letnih dohodkov, večinoma iz ljutomerskih posestev. Po večletnih prepirih z vojvodom Albrehtom je nadškof Konrad IV. prepustil te dohodke dne 24. septembra 1297 Albrehtu. Tako je postal Dolnji grad pri Ljutomeru z vsem, kar mu je pripadalo, last deželnega vladarja.

¹⁾ Gl. o tem natančneje „Časopis“ 1904, zv. 3—4, str. 159—184.

²⁾ Gl. Zahn, Urkundenbuch II, str. 515.

Dolnji grad so še v tej dobi posedali vitezi ljutomerski, izmed katerih so nam znani: Walter 1283—1285, Konrad, njegov stric Rudolf in sin Konrad. A ta je v listini z dne 4. avgusta 1300, s katero je admontski opat Engelbert od Lubeta Valba v Radgoni kupil vinograd pri Železnih dverih, že naveden kot dvornik (Bergmeister) deželnega vladarja.

Dne 12. julija 1342 je vojvoda Albreht II. podelil Ljutomeržanom vse tiste pravice, ki jih je že imela Radgona; sicer se pa Ljutomer navaja kot trg (forum, Marktort) z Radgono vred že l. 1265 v zapisniku deželnih dohodkov (Kammerrentenbuch). Kot trg je bil Ljutomer seveda pod varstvom grajskega grofa v Dolnjem gradu. Albreht je namreč takoj potem nastavil svojega oskrbnika v Dolnjem gradu.

Ti gradniki ali grajski grofje (Burggrafen) so kot vladarjevi uradniki opravljali sodnijske posle, skrbeli za javno varnost, ob času vojske pa nabirali vojake ter branili grad.

L. 1365 (?) dne 24. julija je vojvoda Rudolf zastavil svojemu komorniku Janezu Lasbergu in njegovim dedičem mesto Trušenj na Koroškem, grad Ljutomer in dve vasi v okolici ljutomerski za njegovo zvesto službo in proti izplačilu 2200 funtov dunajskih vinarjev.¹⁾

2. Schweinbecki.

Prvotna domovina Schweinbeckov je bila v Schweinbachu na Gornj. Avstrijskem, od koder se je eden že v 14. veku preselil na Štajersko.²⁾ Janez Schweinbeck, dvorni maršal nadvojvoda Viljema in potem Ernesta, je bil l. 1402 poveljnik 50 suličarjev. Dne 2. septembra i. l. sta upravitelja državnih dohodkov v Gradcu, Rudolf Angerfelder in Miklavž Morbrunner, dobila ukaz, naj mu od davkov za deželno varnost izplačata 200 funt. vin. kot polmesečno plačo za suličarje, s katerimi služi pri deželnih brambovcih. Za ženo je imel I. Schweinbeck hčer Friderika Hannau.

L. 1415 v nedeljo pred sv. Ožbaldom sta avstrijska nadvojvoda, brata Ernest in Friderik, z listino, dano v Inomostu, izročila Dolnji grad Ernestovemu dvornemu maršalu Janezu Schweinbecku za njegovo zvesto službo, zlasti pa, ker je bil Ernesta l. 1412 in 1413 spremljal čez morje v Palestino, kjer ga je povzdignil v viteški stan. Friderih Tirolski je to daritev potrdil še s posebno listino, dano na Dunaju dne 17. maja 1419,³⁾ l. 1422 pa je dobil več strelnih dvorcev v Babincih in več posestev v Ljutomeru.⁴⁾

Kot lastnik Dolnjega gradu je imel Janez Schweinbeck že l. 1419 neki prepir z Ljutomeržani, ki je bil s pogodbo dne 21. dec. t. l. poravnan.⁵⁾

¹ Krones, Urkunden zur Geschichte des Landesfürstentums 67, n. 259.

² Bartsch, Wappenbuch II, 117. — ³ Muchar, VII, 154. — ⁴ Beiträge 32, 284/1.

⁵ Hofrichter, Luttenberg 36.

Po tej pogodbi so smeli tržani sicer vse potrebščine brez skrbi kupovati, v Ljutomer na »lento« privažati, toda tukaj le na drobno prodajati. Tudi Radgončani so smeli blago v Ljutomer voziti in prodajati, a tudi le na drobno. Česar ne morejo prodati, naj jim Ljutomeržani shranijo, dokler se ne proda. S tem so bili tržani vsekako prikrajšani v prosti trgovini.

Umrli je okoli l. 1425, zapustivši Dolnji grad svojemu sinu Juriju. Ta je županu deželnega vladarja zabranil pobirati gorno v Ljutomerskih goricah, kar je povzročilo mnogoleten prepir med njim in vojvodom Friderikom. Slednji mu je hotel radi tega Dolnji grad vzeti ter je l. 1429 že imenoval Janeza Lokavškega za gradnika v Ljutomeru.¹⁾ L. 1430 dne 9. decembra je podelil Gašparju Lokavškemu, njegovemu stricu Frideriku ter bratom 1 dvor (Hof) in 27 dvorcev v trgu Ljutomeru, potem na Krapju 8 kmetij, v Šalincih 1 dvor in 8 kmetij, v Lokavcih 1 dvor in 17 kmetij, v Gajšovcih 7 kmetij, 1 dvor itd.; vsi ti so bili strelski dvorci.²⁾

A naposled je vendar le pustil Dolnji grad Schweinbecku, ki ga je 15. aprila, 1. julija in 15. novembra l. 1431 poklical na odgovor in opravičevanje, a ker je za Schweinbecka posredoval vojvoda Albreht V., je pravda še dalje trajala ter se je vkljub temu, da Schweinbeck, na dan 1. julija 1432 četrtnkrat v Gradec poklican, ni tje prišel, rešila ugodno zanj in njegove dediče.³⁾ Ostal je lastnik Dolnjega gradu in vojvoda mu je dne 17. februarja 1437 prepustil 279 polovnjakov gorne v Ljutomerskih goricah v dosmrtni užitek.⁴⁾

Namesto njega je dne 22. aprila 1438 pečatil »Dietz von der Heid« listino, s katero je samostan sv. Lamberta od Miklavža v Stročji vesi kupil vinograd v Podgradju (am Hausberg bei dem Schützendorfe).⁵⁾

Dne 2. septembra 1451 je njegovemu sinu solnograški nadškof Friderik dal v zajm zemljišča in gorno v Jastrebeih.⁶⁾

Umrli je v Dolnjem gradu v pondeljek po Svečnici l. 1449⁷⁾ ter počiva v presbiteriju župnijske cerkve v Ljutomeru, kjer ima krasen spominek iz rdečega marmorja. Dotična, čez 2 m visoka in nad 1 m široka plošča je vzdana v steno na epistelski strani glavnega oltarja. Na njej je izklesan vitez z odprtim naličnikom, stoječ ob dveh levih. Na njegovem grbu se nahaja merjasec. Ob krajnikih je sledeči gotski napis:

¹⁾ Dne 23. travnja 1429. priča kot „Burggraf in Luttenberg“ s svojim opravnikom Janezom Hautzenbaškim v listini z dne 23. aprila 1439. (Muchar, VII., 208).

²⁾ Beiträge 32, 209/1. 2. — ³⁾ Muchar, VII., 216. in 222. — ⁴⁾ Tisti, VII., 265.

⁵⁾ Tisti, VII., 279. — ⁶⁾ Tisti, VII., 362.

⁷⁾ L. 1449 dne 19. junija je že dobil kot dedščino po rajnem očetu (weilent Jörgen Sw. seinem vatter). Slekovec je krivo bral letnico na spomeniku 1459 mesto 1449.

»Anno. dni. M^o. CCCC^o. LVIII. ist. gestorben. der. edel. vnd streng. Ritter. Her. Iorig. der Sweynpeckh. am. nachsten. montag. nach. unser. lieben. frauin. tag. der. liechtmeß. hie begraben. dem. got. genad.«

Sedanji prezbiterij Ljutomerske cerkve je najbrž on postavil.

L. 1443 dne 16. novembra je dobil v zajm 1 dvorec v trgu Ljutomeru, potem Lokavčev (des Lokeczen) delež v Ljutomeru in 2 vinograda pri Ljutomeru Viljem Fleming, l. 1444 dne 16. nov. pa Janez Payr 1 strelski dvorec v Ljutomeru med dvorcema Otona Stubenberga in Erazma Pernečkega.¹⁾

Neki strelski dvorec v Ljutomeru, ki je stal nad prešo nekega Sleiberja in je dajal 20 dni robote, je dne 6. nov. l. 1443 dobil v zajm Janez Unger iz Brucka, razen tega 1 vinograd, imenovan Wuppel na Stročjem vrhu poleg vinograda Celjskih in drug vinograd na Hausbergu pri Ljutomeru, imenovan »štok«, med vinogradom Jurija Schweinbecka in nekega Walgerja.²⁾

L. 1441 dne 12. febr. je rimski kralj Friderik podelil Ortolfu Pernčkem kot starosti ter njegovim stricem Viljemu in Juriju polovico strelskega dvorca v Ljutomeru, potem vas Ilijaševce s kmetijami, dvorci in drugimi pripadninami, dva dela tamošnje desetine in več drugih vasi. Drug strelski dvorec v Ljutomeru z vinogradom na Stročjem vrhu je pa dobil dne 1. julija 1447 graški meščan Hans Schlauerspacher.³⁾

Schweinbeck Jurij, sin prejšnjega, ki je imel za soprogo Lizo Črnomeljsko, se je odlikoval v marsikateri bitki proti Turkom, a l. 1475 so ga pri Bizelju blizu Sotle z drugimi plemiči Turki vjeli in se je moral odkupiti za drag denar.⁴⁾ L. 1478 dne 16. julija je še dobil v zajm od Barbare, vdove po Krištofu Gullner, kupljenih 11½ strelskih kmetij v »Wunemitz« (Zahn misli na Bunčane, a so to najbrž Banovci), potem nekaj travnikov in livad (Au) v Kotu (Dewpwinkl) v Ljutomerski župniji. Kmalu potem je menda umrl, zapustivši Dolnji grad edinemu sinu Silvestru. Ta je imel za ženo Apolonijo Woytin iz Ogrskega, ki mu je porodila tri hčere: Marjeto, pozneje omoženo s Krištofom Frankopanom, Uršo, ki je vzela najprej Krištofa Breunerja, po njegovi smrti pa Andreja Rindscheitta; ime tretje hčere nam ni znano, a bila je omožena z Baltazarjem Alapičem.

Po smrti Silvestrovi so prevzeli gospodarstvo njegovi zeti, a cesar Maksimilijan jim je dne 8. januarja 1498 iz Inomosta naznanil, da je grad Ljutomerski, ki je po smrti Silvestra Schweinbecka zopet njemu pripadel,

¹⁾ Beiträge 32, 10, 79. — ²⁾ Beiträge 32, 329. — ³⁾ Izpisek I. dr. Kosa iz Repertorija XXIV. drž. arhiva na Dunaju. — ⁴⁾ I. A. Caesar, III. 547—548.

podelil Jerneju Pernečkemu,¹⁾ oskrbniku v Greißenecu, kateremu ga naj takoj izročijo. Tudi podložnikom je naznanil, naj bodo zanaprej pokorni novemu oskrbniku. Jernej Pernečki pa Ljutomera ni dolgo posedal, ker je v začetku 16. veka umrl brez moških potomcev. Za njim je malo časa oskrboval ljutomerski grad neki Lamberg. Ferdinand I. je pa takoj ob zavladi l. 1521 podelil ljutomerski grad Schweinbeckovim naslednikom, oziroma hčeram Silvestra Schweinbecka in njih soprogom, ki so se že dolgo zanj potegovali in sedaj po posredovanju vplivnih prijateljev dosegli svoje namene. L. 1524 dne 5. febr. je dobil Ljutomer in druge zajme svojih prednikov od cesarja Ferdinanda Janez Schweinbeck, dočim jih cesar Maksimilijan I. ni podelil njegovemu očetu.²⁾ Ta je pa najbrž kmalu umrl brez potomcev, ker potem zasledimo nove posestnike dolnjegrajske graščine: Alapiča, Rindscheita in Frankopana, ki so se odslej imenovali gospodje Ljutomerski. Grad je najprej posedal Alapič, za njim pa Rindscheit, zemljišča in druge dohodke pa vsi trije skupno.

3. Alapiči.

Plemenita rodovina Allapi je hrvaškega rodu, a pozneje se je pomadžarila in spremenila svoje prvotno ime Hlapčič v Allapi. Za rodovinski grb je imela ščit, v čigar rdečem polju se nahaja belo oblečena roka, ki drži meč, nad mečem pa se lesketa zvezda. Od l. 1578 so posedali tudi Metliko na Kranjskem.³⁾

Njih domovina je bila Velika Kamenica (Groß-Khamingkh) na Hrvaškem. Baltazar Alapič, solastnik Dolnjega gradu, je bil poročen s hčerjo Silvestra Schweinbecka l. 1480 in je prebival zdaj v Ljutomeru, zdaj na Hrvaškem, kjer je umrl v Veliki Kamenici l. 1530. S Schweinbeckovico je imel sina Janeza in hčer Katarino. Po smrti Baltazarjevi se je za Dolnji grad zelo potegoval Krištof Frankopan Brinjski, ki je po svoji ženi Marjeti, hčeri Silvestra Schweinbecka, postal solastnik dolnjegrajske graščine. A ker so Frankopani bili nasprotniki Habsburžanom, mu je kralj Ferdinand odbil prošnjo (meseca marca 1530). Krištofa Frankopana je pa to hudo razkačilo in je zato zoper kralja ščuval ljudstvo v Slavoniji, kjer je imel obsežna posestva; on je bil glavni začetnik ondotnih nemirov.⁴⁾

Pozneje se je pomiril s kraljem ter mu je l. 1538 prepustil gradova Kobašič in Breković, da bi se v njih zbirala vojska proti Turkom.⁵⁾ Dne

¹⁾ Jernej Pernečki (Bärenneck), tako imenovan po gradu Pernek ob Muri, je bil sin Viljema Pernečkega ter se je narodil okoli l. 1438. Oženjen je bil s Katarino pl. Sobriach ter je bival mnogo let v Negovi, dokler ga ni leta 1487. iz tega mirnega zavetja prignala ogrska sila. — ²⁾ Beiträge 32, 284/10. — ³⁾ P. Fl. Hrovat, Kranjska mesta, 119. — ⁴⁾ Prim. Mittheil. des hist. V. f. St. XXXIX. (1891), str. 19. — ⁵⁾ Smičiklas, Pověst hrvatska II., 38.

28. julija 1546 je z drugimi podpisal prošnjo za vknjiženje dediščine svoje žene Marjete na graščino Dolnji grad.¹⁾ Njen delež iz zapuščine Schweinbeckove je znašal 25 f. 2 š. 16 v.

Sin in naslednik Baltazarja Alapiča, Janez, je l. 1520 vzel v zakon Marjeto, grofico Zrinjsko. L. 1555 je vodil v vojaški granici 66 konjikov.²⁾ Ker se je kot neustrašen in pogumen vitez izvrstno obnesel v mnogih vojnah, ga je vladar istega leta pobaronil. Imel je dva sina, Nikolaja in Gašparja ter hčer Barbaro.

Njegova sestra Katarina je bila prvič omožena z Boštjanom plem. Weißeneck, ki je s svojima bratoma Jernejem in Petrom ter drugimi štajerskimi plemiči l. 1529 hitel na pomoč Dunajčanom, a vjeli so ga Turki ter je umrl v sužnosti. Njegova vdova Katarina je potem v pondeljek pred Svečnico l. 1542 vzela v zakon Gandolfa barona Kainach, ki je tako postal lastnik tretjine dolnjegrajske graščine, a je umrl že l. 1555 brez otrok. Katarina se je potem l. 1557 omožila tretjič z Janezom Helfenberškim, pa je tudi kmalu umrla brez otrok.

Nikolaj baron Alapič, sin Janeza Alapiča in Marjete, grofice Zrinjske, je bil stotnik v Križevcih na Hrvaškem. Imenoval se je »Freyherr zu Groß Khamnigkh vnd Luettenberg«. S svojo prvo soprogo Saro, roj. Petthe, sestro ormoškega graščaka Ladislava Petthe, je imel edino hčerko Marijo Ano, ki se je pozneje omožila s Petrom Draškovičem. Ko je Sara dne 4. oktobra 1582 v Ljutomeru umrla, je prodal Nikolaj več gosposčin Matjažu Amanu Grottenhoffskemu; dne 3. februarja 1583 mu je prodal 26 f. gosposke davščine, dne 20. novembra 1583 pa 5 funt.³⁾ Dne 17. okt. 1585 se je oženil z Lizo, hčerjo Viljema Rotalla, a umrl je že dne 1. dec. 1586. Pokopali so ga poleg njegove prve žene Sare v župnijski cerkvi sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru. Hči Marija Ana je dala pozneje s svojim soprogom Petrom Draškovičem svojima roditeljema napraviti leseno spominsko ploščo, kakor smo že zgoraj omenili.

V svoji oporoki z dne 10. decembra 1585 je Nikolaj Alapič sporočil Ljutomer svoji edini hčeri Mariji Ani proti temu, da izplača svoji teti Barbari 36.000 gld. 5 š. 2 v. vknjižene dediščine. Barbara, sestra Nikolajeva, je bila omožena z grofom Petrom Erdödy »von Eberan«, ki je bil do l. 1600 poveljnik Uskokov v Žumbergu, kjer je imel vedne sitnobe z deželnimi stanovi kranjskimi, ki niso hoteli pustiti Uskokov v deželno službo ter so mu odrekli vsakršno deželno podporo.⁴⁾

Najbolj se je proslavil najmlajši sin Janeza Alapiča, Gašpar. L. 1566 je bil v posadki slavnega junaka Nikolaja Zrinjskega v Sigetu. Po tragič-

¹⁾ Deželni arhiv v Gradcu. — ²⁾ Mittheilungen 1891, str. 74.

³⁾ Deželni arhiv v Gradcu. — ⁴⁾ Schumi, Archiv, II., 201, 202, 207.

nem padcu sigetske trdnjave se je srečno rešil ter l. 1571 postal poveljnik konjice v Kaniži.

L. 1573 dne 9. februarja je do nog potolkel pri Stubici kmetskega kralja Matija Gubca in tako zadušil kmetski upor. Kakor drugi plemiči, je tudi on grozovito ravnal s premaganimi kmeti.

Ko je bil kmetski upor zadušen, se je meseca marca 1573 vrnil v Kanižo, kjer je Ali-paša v Sigetu vedno čakal ugodne prilike, da bi se polastil te velevažne trdnjave. Eden Alapijev vojakov je med tem, ko njega ni bilo v Kaniži, pobegnil k Ali-paši v Siget ter mu prijavil, da zdaj lahko vzame Kanižo, ker so močvirja okoli trdnjave zmrznila in bi vojaki lahko po ledu prišli do obzidja. Ali-paša poskusi torej srečo; hitro zbere svoje čete, dobi tudi pomoč od paše sikloškega, pečuškega in kapošvarškega ter pride na tistem zvečer pred Kanižo. Sedaj pošlje begunca, da bolj natanko pregleda, ali je led dosti debel in da zve, kaj se godi v trdnjavi. Bil pa je to ravno zadnji dan predpusta, ko so se prebivalci razveseljevali ter pijani legli počivat; a dasi je bil Alapi, ki se je bil par dni poprej vrnil, opozorjen na pretečo nevarnost, vendar ni hotel verovati. Poslani vohun je vse to izvedel ter javil Ali-paši. Ta je takoj odpravil najboljših 800 junakov proti trdnjavi. Vodil jih je vohun sam. Ti pobijejo stražo, prodrejo v mesto ter začnejo moriti pijane in pospane vojake in druge prebivalce. Nastala je velika zmešnjava v mestu in edini zapovednik v mestu, Štefan Istvanfy, je pohitel v mestno trdnjavo, kjer je vzbudil Alapija in vojake, da branijo trdnjavo. Turki vendar niso mogli vzeti trdnjave, nego so poplenili mesto in se vrnili v Siget. Zaplenili so pa več tisoč ljudi, 748 konj, 2 topa in več drugih bojnih priprav. Ker je nepazljivi Alapič zakrivil to nesrečo, je bil odstavljen od poveljništva trdnjave kaniške. Ali ker je bil drugače dober vojak, imenoval ga je pozneje cesar Maksimilijan II. za bana hrvatskega zraven Draškoviča, ko je bil umrl Franjo Frankopan Slunjski (l. 1572). Poveljnik v Kaniži pa je postal Jurij Zrinjski, sin junaka Nikolaja.¹⁾

Imenovanje Alapiča za drugega bana je vzbudilo med hrvaškim plemstvom veliko ogorčenost; ker ni bilo po zakonu objavljeno v saboru, ga niso vpeljali kraljevi poverjeniki in ni prisegel pred saborom. Plemstvo se je sicer nekoliko pomirilo, a vojaško banovanje je toli ozlovoljilo Alapiča, da je odložil banstvo, a vendar je bil l. 1574 zopet Draškoviču prideljen za pomočnika.²⁾

¹⁾ Letopis Matice Slovenske 1889, 106.

²⁾ I. Kukuljević Sakcinski, Glasoviti Hrvati. Zagreb 1886. Str. 162—163; Smičiklas, Poviest Hrvatska II., 69.

4. Rindscheiti.

Poleg Alapiča in Frankopana je bil solastnik dolnjegrajske graščine še mož tretje hčere Schweinbeckove, Urše. Kakor že omenjeno,, je Urša v početku 16. veka vzela najprej Krištofa viteza Breunerja, lastnika Fladnice, Stübinga in Rabensteina. Ž njim je imela četvero otrok: Filipa, Jurija, Gašparja in Baltazarja, ki so bili dne 12. aprila 1550 povzdignjeni v baronski stan.¹⁾ Po smrti Krištofa Beunerja (okoli l. 1530) je vzela Urša za moža Andreja Rindscheita, ki je postal solastnik dolnjegrajske graščine. Spomin na Rindscheita se je v Ljutomerski okolici ohranil do današnjega dne; vzhodno od Dolnjega grada se namreč nahaja takoimenovana »Rinčetova graba«. Plemenita rodovina Rindscheit je imela za grb ščit z rdečim poljem, v katerem je črn ptič z razprostrtimi perotmi. Nad ščitom je viteška čelada, iz katere se dviga rdeče oblečen mož brez rok, z zašiljeno brado, na glavi pa ima visoko rumeno in rdeče obrobljeno kapo.²⁾ Po ženitvi z Uršo Schweinbeck so Rindscheiti sprejeli v grb tudi črno svinjo.

Kakor je razvidno iz listine z dne 28. julija 1546, je Rindscheit z ženo podedoval iz Schweinbeckove zapuščine 72 funt. 2 š. 16 v.³⁾

Andrej Rindscheit, sin Bolfenka Rindscheita in Marjete Galler, vdove Friderika Herbersteina⁴⁾, se omenja med onimi štajerskimi vitezi, ki so l. 1529 branili Dunaj proti krvoločnemu Turku.⁵⁾ L. 1539 pa ga nahajamo med poslanci in udi komisije, ki jo je vlada imenovala v dolgoletni pravdi z Madžari zaradi uravnave reke Mure.⁶⁾ L. 1540 je v imenu svoje soproge, Alapija in Marjete, vdove grofa Frankopana Brinjskega kot lastnikov dolnjegrajske graščine, tožil Ljutomeržane, da segajo glede krvosodne oblasti in ribištva v graščinske pravice. Dotična tožba se je po razsodbi deželnega glavarja Janeza Ungnada Soneškega dne 11. okt. 1540 rešila ugodno za graščino. Tudi radi ustanovnih zemljišč na Cvenu je začel l. 1549 pravdo s tržani, ki je tekla celih 50 let ter se je končala neugodno za trg šele 20. februarja 1591. Dotično zemljišče je postalo last cvenskega graščaka, ki je zanaprej plačeval cerkvi 10 funtov.⁷⁾

Z Uršo Schweinbeck je imel Rindscheit petero otrok, namreč:

Janeza Krištofa, o katerem je znano, da se je l. 1566 v vojni Krajini odlikoval s slovenskimi strelci iz Ljutomerske okolice. L. 1573 je bil poveljnik nad 300 slovenskimi strelci ter je l. 1575 imel 70 funtov vinarjev letne plače.⁸⁾ Oženjen je bil s Suzano, hčerjo Mateja Albera, zdravnika na Dunaju, s katero je imel troje otrok. Ko pa je l. 1581 umrl, je Suzana

¹⁾ Schmutz, H. Top. Lex. I., 148. — ²⁾ Bartsch, II., 103. — ³⁾ Dež. arhiv v Gradcu

⁴⁾ I. A. Caesar, Annales, III., 871. — ⁵⁾ Muchar, VIII, 372.

⁶⁾ Gl. Beiträge z. K. st. Geschichtsqu. 1883, pg. 92—136; Muchar, VII, 399.

⁷⁾ Hofrichter, Luttenberg 38. — ⁸⁾ Beiträge 1894, pg. 37.

vzela Riharda Liechtensteina iz Murave, dednega komornika na Štajerskem in deželnega maršala na Koroškem, ki je dne 4. julija 1594 umrl v taboru pri Petrinji. Njegovo truplo so prepeljali v Ljutomer in pokopali v prezbiteriju tukajšnje župne cerkve. Grobnica, v kateri počiva Rihard Liechtenstein, je sedaj zasipana, a nahaja se na listni strani prezbiterija, tik sedanje zakristije. Njegova soproga Suzana, roj. Alberin, solastnica Dolnjega gradu, mu je dala l. 1596 napraviti lep spominek iz belega marmorja, ki je v desno steno prezbiterija vzdignan in smo ga omenili že zgoraj.

Drugi sin Andreja Rindscheita je bil Ferdinand, ki se je oženil z Judito, hčerjo Krištofa Radmannsdorffa in Urše, roj. Gleininger. Umrl je 15. maja 1575 brez dedičev, vdova pa si je 2. junija 1578 vzela Jurija Kleindiensta.¹⁾

Razen teh je Urša Andreju porodila trojčke: Pankracija, Jurija in Silvestra, ki so umrli dne 30. avgusta 1534 ter počivajo v Straßgangu poleg svoje matere, ki ima ondi krasen nagrobni spomenik.

Ko je Urša Schweinbeck okoli l. 1550 umrla, je vzel Andrej Rindscheit Regino Windisch-Grätz, hčer Seifrída in Afre, vdovo Gašparja Radmannsdorffa. Ž njo je imel dva sina in tri hčere, namreč:

1. Sigmunda, ki se je dne 9. septembra 1576 poročil v Gradcu z Uršo, hčerjo Krištofa in Urše Radmannsdorff.

2. Seifrída, ki je odšel na Dansko in se tam oženil.

3. Judito, ki je 15. februarja 1582 vzela Henrika Eibiswalda, po njej smrti (16. novembra 1586) Janeza Jurija Steinpeißa in potem še Janeza Ruperta Sauraua.

4. Uršo, ki se je l. 1575 v Fürstenfeldu zaročila z Janezom, sinom Kolomana Prunnerja pl. Waßoltberg in soproge Rindsmaul.

5. Regino, od 9. septembra 1576 omoženo s Krištofom Mindorfferjem.

Andrej Rindscheit je umrl v pondeljek po cvetni nedelji l. 1569, mesec dni pozneje pa njegova druga soproga Regina.²⁾

Njegov sin Janez Krištof je s Suzano Alber imel troje otrok, namreč:

1. Andreja, ki je bil konjiški stotnik ter je imel za ženo Rozino, hčer Sigmunda Saurau. O njem še vemo, da je 12. aprila 1598 v Ljutomeru prodal Janezu Zidariču v Banovcih kmetijo z raznimi pravicami, kakor: da ima lastnik dotične hiše pravico drva sekati za domačo potrebo v graščinskih hostah.³⁾ Umrl je brez otrok l. 1611.

2. Uršo, ki je kot soproga Janeza Stibicha umrla l. 1616.

3. Regino, ki je l. 1609 v zakon vzela Krištofa Johnerja iz Pregrade ter je že l. 1610 umrla.

Sigmund, Andrejev sin iz drugega zakona, je imel z Uršo Radmannsdorffsko troje otrok, namreč: Sigmunda, Kristino in Regino. O Sigmundu

¹⁾ Caesar, Annales III., 871. — ²⁾ Caesar, I. c. — ³⁾ Arhiv v Veržeju.

nimamo drugih poročil, kakor da mu je deželni vladar 3. septembra 1582 podelil krvno sodstvo v Ljutomeru ter je podelitev veljala tudi za žensko koleno, kakor je bilo nekdanj pri Gašparju Breunenju.¹⁾ Kristina je vzela Janeza Krištofa Sauraua, po tega smrti pa Matjaža Wurmbranda. Regina je bila omožena z Lenartom pl. Lembschitz.²⁾

5. Draškovići.

Prvotna zgodovina veleslavne hrvaške obitelji Draškovićev je temna in negotova, razjasni se šele proti koncu 15. stoletja. Ohranile so se namreč tri glagolske listine³⁾ iz l. 1490, v katerih se omenja plemo Drašković in sicer v božki ali lički županiji. Svoja posestva so imeli Draškovići s te in one strani Velebita, zlasti okoli Knina in so se zato imenovali tudi Kninski. Radi turških napadov so se pozneje izselili na Hrvaško ter celo ubožali. Bartak (Jernej) Drašković, ki je umrl l. 1538, ni zapustil drugega svojim potomcem, kakor dragocen rodbinski meč. S svojo ženo Ano, sestro slavnega kardinala Jurija Utješenovića, je imel tri sine: Jurija, Gašparja in Ivana. Najstarejši, Jurij, se je narodil dne 5. februarja 1525; njegov ujec ga je dal skrbno vzgajati. Učil se je v Krakovu, na Dunaju, v Bolonji in v Rimu, kjer je postal duhovnik. Na tridentskem zboru je kot škof v Pečuhu zastopal kralja Ferdinanda ter bil eden najodličnejših govornikov. Vrnivši se iz Tridenta, je l. 1563 postal škof v Zagrebu. L. 1567 ga je pa Maksimilijan II. imenoval za bana hrvaškega ter njemu in bratu Gašparju podaril z listino dne 22. aprila 1572 grad Trakoštanj in Klenovnik za večne čase za svoto 20.000 gl. Odslej se Draškovići imenujejo Trakoščanski. Jurij je l. 1574 postal nadškof v Kaloči, a dne 18. decembra 1585 kardinal rimske cerkve z naslovom »s. Stephani de Monte Coelio.« Umrl je dne 31. januarja 1587. Njegov brat Gašpar je postal po bratovem vplivu najprej kraljevski svetovalec, l. 1560 dne 3. avgusta pa baron. Oženil se je z bogato hčerjo barona Lukeža Szekelya, graščaka ormoškega, Katarino, s katero si je priženil ogromno premoženja in posestev na Hrvaškem, Štajerskem in Ogrskem.⁴⁾ Živel je zelo razkošno in razuzdano ter je moral na starost več svojih posestev zastaviti ali razprodati. Umrl je dne 31. decembra 1585 na Trakoščanu, kmalu potem, namreč dne 18. avgusta 1587, pa tudi njegova žena Katarina. Oba sta pokopana v župnijski cerkvi na Bednji, kjer sta jim sinova Ivan in Peter postavila lep spomenik. Po smrti očetovi sta Ivan in Peter skušala zbolj-

¹⁾ Beiträge 32, str. 143. — ²⁾ Caesar, o. c. 871.

³⁾ Prim. Kukuljević, Glasoviti Hrvati, str. 155.

⁴⁾ Katarina je bila prej že dvakrat omožena; prvič z Ogrom Mihaelom Perenijem, drugič pa z nekim Čehom Mihaelom Tajkovičem. Kukuljević, Glasoviti Hrvati, str. 166.

šati gospodarstvo in zaceliti rane, ki jih je vsekala očetova potrata. Dne 27. junija 1605 je Ivan kupil od Jakoba Breunerja obsežno graščino Markovce nižje Ptuja, po kateri se je potem imenoval »Herr auf St. Marxen«.¹⁾ Že prej, l. 1593, sta oba posodila svojemu sorodniku Frideriku Sekelju 18.400 gld. proti temu, da imata pravico vzeti mu Krapino, ako jima čez tri leta ne vrne dolga. Ko ga pa po treh letih res ni poplačal, sta brata Draškovića z dovoljenjem hrvaškega sabora poslala »kraljevski brachium« (oboroženo moč) proti Sekelju, da mu odvzame Krapino, a ta jih je pričakal z oboroženo roko, mnoge ubil, druge pa napodil ter grad Krapino in Kastel prodal Keglevićem. Trajalo je več let, preden se je ta stvar poravnala.

Najmlajši sin Gašparjev,²⁾ Peter, je živel pri svojem bratu na Trakoščanu in se je l. 1592 hrabro bojeval pri Sisku. Okoli l. 1598 se je oženil z Marijo Ano, edino hčerjo Nikolaja Alapića, ki je podedovala ljutomersko graščino, katero bi lahko po očetovi smrti takoj prevzela. Ker bi pa morala svoji teti Barbari, grofici Erdödy, izplačati 36.000 gld. 5 š. 2 v. vknjižene dediščine in ker je bila takrat šele 7 let stara, so prepuštili njeni varuhi Dolnji grad z vsemi dohodki Barbari v užitek tako dolgo, da bi bil omenjeni dolg poravnan. Letnih dohodkov je bilo 2220 gl. 1 š. 18 v. Čez 14 let, namreč dne 15. januarja 1601, je vlada izračunila, da je grofica Erdödy v teh letih prejela 31.082 gld. 6 š. 12 v. in da ji Marija Ana ima plačati le še 5517 gl. 6 š. 2 v. To svoto je malo potem plačal Peter Drašković, ki je tako postal lastnik Dolnjega gradu, kamor se je preselil.³⁾ Kot »Freyherr auff Trackhenstain, Klenofnickh und Luettenberg« je podpisan že na listini dne 9. julija 1601, s katero spričuje, da je svoje posestvo v Banovcih prodal Janezu Zidariću.⁴⁾

Bil je vitez zlate ostroge (eques auratus), c. kr. svetovalec in komornik ter huzarski poveljnik v Krajini, dne 16. januarja 1606 je pa postal ud štajerskih deželnih stanov.⁵⁾ Dne 1. januarja 1607 je posodil Ani Sekelj, vdovi ormoškega graščaka Karola Sekelja, 3000 gld.⁶⁾ L. 1611 je bil z letopiscem Gregorijem Petevom hrvaški zastopnik na ogrskem saboru. To je zadnji nam znani podatek iz njegovega življenja. Umrl je dne 17. februarja 1616 najbrž na Trakoščanu. Omenjeni Petev ga v svoji madžarski kroniki hvali, da je bil moder in razumen mož, čistega in plemenitega srca.⁷⁾ Vdova Marija Ana je po njegovi smrti 22. aprila 1619 prosila vlado, naj se dediščina, ki jo je dobila po očetu, namreč dva dela

¹⁾ Izvirna listina na pergamentu v Dornovi.

²⁾ Drugi sin Jurij se imenuje z bratoma v listinah do l. 1590. Nekateri trdijo, da je bil poveljnik trdnjave Petrinje. Oženjen je bil z Julijano, baronico Herberstein, s katero ni imel otrok. Kukuljević, n. d. str. 175. — ³⁾ Dež. arhiv v Gradu. — ⁴⁾ Trški arhiv v Veržeju.

⁵⁾ Schmutz, Hist. Top. Lex. I., 271. — ⁶⁾ Dež. arhiv v Gradu. — ⁷⁾ Kukuljević l. c. str. 174.

Ljutomerske graščine s 121 funt. 7 š. 22 v. gosposkih davščin, prepíše na njo, ker njen sin Gašpar je bil še otrok, ravno tako njegove sestre. Imela je pa s Petrom sina Gašpara in šest hčera: Barbaro, Evo, Suzano, Uršo, Saro in Katarino. Živel je potem v Ljutomeru in je umrla 20. novembra 1629 v 52. letu svoje dobe. Položili so jo v grobnico njenih staršev v prezbiteriju Ljutomerske cerkve.

Po njeni smrti je Dolnji grad prevzel njen sin Gašpar, ki je bil materin poseben ljubimec. Rodil se je okoli l. 1602, najbrž v Dolnjem gradu. Razen Dolnjega grada je podedoval po očetu Trakoščan in Klenovnik, po materi pa Veliki Kalnik in Vukovino v Posavini. L. 1630 se je oženil z Ano Veroniko iz Eibisfelda pri Lipnici ter je obhajal velikansko gostijo, h kateri je povabil tudi Ljutomeržane, seveda ne iz prijateljstva, marveč, ker so po takratni navadi morali podložniki prinesiti s seboj bogato darilo. Vsled sklepa občinskega sveta dne 15. maja i. l. je moral vsak tržan dati 45 kr., vsak želar pa 30 kr., da so ženinu za vezilo kupili dragoceno čašo. Dotični denar sta pobirala tržana Ivan Solar in Pavel Mursovič.¹⁾ Svoji mladi soprogi je hotel pripraviti lepše in zložnejše stanovanje, kakor je bil tesni in starikavi Dolnji grad, zatorej se je pogodil v jeseni l. 1631 z lastnikom Braneka, baronom Salomonom Maylgräberjem, ki je navadno bival v Frauenthalu, da mu je prepustil Branek, nov grad z veličastnimi prostori in krasnim razgledom. H koncu l. 1631 se je preselil tje ter živel prav po grofovsko.

Hvalijo ga, da je bil pogumen in pobožen, a preradodaren, zato je prišel večkrat v zadrege ter je zlasti zadnja leta brez usmiljenja izterjaval davke okoli Ljutomera.

Služil je v vojski Ferdinanda II. in III. ter je bil kraljevski svetovalec. Zlasti ga je čislal Ferdinand II., ki je njega in njegovega bratranca Ivana dne 7. septembra 1631 povzdignil v grofovski stan. Radi te povišbe je pa menda postal nekoliko prevzet. Kmalu potem je imel hude prepire in tožbe v Ljutomerskim župnikom Janezom Geigerjem, ki so temu življenje v Ljutomeru toli ogrenili, da je prosil l. 1631 za drugo župnijo, katere pa ni dobil in je kljub neprijetnim razmeram župnikoval v Ljutomeru do smrti l. 1638. Zlasti je župniku nagajal grofov oskrbnik Peter Merkas, ki ga je očitno zasramoval in pri neki priliki hotel celo ubiti.

Ana Veronika mu je l. 1631 rodila hčerko Evzebijo. Ko je deklica izpolnila 14. leto, ji je oče poiskal imenitnega ženina — Nikolaja, starejšega sina Jurija Zrinskega in Lize Szechi. Dne 5. junija 1645 so zelo slovesno obhajali zaroko v Klenovniku. Še bolj sijajno pa se je vršila gostija v Braneku dne 11. februarja 1646. Že dne 8. januarja i. l. je pisal

¹⁾ Trški zapisnik Ljutomerski v deželnem arhivu.

grof Ljutomeržanom, naj pripravijo za gostijo 500 jezdecev, ali pa pošljejo 500 gld. Ker pa je to vendar bilo preveč, so se naposled pogodili za 60 gld. Vsaka hiša je plačala 45 kr. Ljutomeržani so bili povabljeni celo k poroki v Klenovnik. V trški seji dne 1. junija 1645 je bilo po županovem predlogu enoglasno sklenjeno, da pojde v Klenovnik 6 tržanov. Določeni so bili: Martin Schunta, Andrej Wellanzhy, Blaž Pojasarič, Mihael Horvat, Ivan Popaj in učitelj. Ob enem so prosili grofa, naj jim ne zameri, da ne pošljejo nikakoršnega daru. Ker pa je grof vendarle bil razžaljen, so vsled sklepa dne 4. julija kupili čašo in jo poslali mlademu ženinu.

Gostije v Braneku so se pa udeležili tržani: Zidarič, Grašič, Ramb, Vlašič, Mursovič, Šentak, Blaž Šoštarich, Purgauer, Janez Buha, Šunta in Hegler.¹⁾

Za doto je grof Draškovič dal Nikolaju Zrinjskemu gradova Trakoščan in Klenovnik, ta pa mu je v zameno položil 30.000 gld. Sorodniki Draškovičevi so proti temu sodnijsko prosvedovali. Ko je Evzebija l. 1651 umrla brez otrok, je zahteval oče Gašpar Draškovič, da se mu vrneto gradova Trakoščan in Klenovnik. Toda Zrinjski ni hotel poprej izročiti gradov, dokler se mu ne vrne položena svota. Vsled tega je nastal prepir, ki je imel za Mursko polje hude posledice.

Dasiravno je po lastni napovedi z dne 8. julija 1637 Gašpar Draškovič podedoval z graščino ljutomersko po očetu Petru 70 funt., po materi Mariji Ani pa 122 funt. 1 š. 12 v ter je še precej priženil, je vendar bil v neprestanih denarnih zadregah, kar je moral čutiti tudi trg Ljutomer. Že iz tega, da je že l. 1634 začel prodajati svoja zemljišča, smemo sklepati, da niso bile njegove gmotne razmere baš sijajne.

Najbrž sta nanj pritiskala svaka Dionizij Szechi in Gašpar Ratkay ter zahtevala doto za svoji soprogi Saro in Katarino. Saro, ženo Dionizijevo, je spodil iz ljutomerskega gradu ter soprogu prepustil Cven, a to še ni zadostovalo. Radi tega je prodal dne 22. aprila 1634 v Braneku graščaku baronu Salomonu Maylgräberju nekaj zemljišč in 16 funt. gosposke davščine.²⁾ Dva dni potem je sklenil zopet pogodbo v Braneku, s katero je Emeriku Topolzayu, oskrbniku ormoškemu, prodal tisti del ljutomerske graščine, ki ga je bil kupil od Sigmunda Ferdinanda Gleisbacha, skupaj 4 funt. 2 š. gosposke davščine. — Dne 30. junija 1634 je prodal Wolfu Sigmundu baronu Herbersteinu podložnike v Spodnjih Ključarovecih s 4 funt. gosposke davščine.

Dne 1. februarja 1637 je pa prepustil nekemu Adamu Hainrichu dva podložnika z 2 funt. 4 š. davščine. Dne 12. aprila 1639 je prodal z 9½ f.

¹⁾ Trški zapisnik v deželnem arhivu. — ²⁾ Gosposka davščina = Gült.

obdačeno gorno v Vuzmetincih Andreju Rainerju, tržanu v Cmureku. Dne 6. septembra 1642 je zopet prodal Juriju Sigmundu Gallerju 2 f. 5 š. 9 v gosposke davščine.

Dne 14. maja 1648 je pa v Spielfeldu podpisal listino, s katero je tamošnji graščakinji Sidoniji Elizabeti Khevenhüller, roj. Stubenberg, prodal podložnike v Lokavcih, 5½ kmetij in dva dela desetine, skupaj 10 f. Pritiskal pa je tudi na tržane, tako je l. 1649 radi zaostalih davkov imel župana zaprtega 6. in 7. novembra (Obč. zap. z dne 12. nov. i. l.) Naposled je dne 25. julija 1650 prodal Janezu Frideriku Prankhu in njegovi soprogi Elizabeti Mihalovce z 22 f. gosposke davščine.

A to vse še ni zadostovalo; najhujše je še prišlo po smrti njegove hčere, omožene Zrinjski. Znatne svote 30.000 gld. ni bilo zanj lahko skupaj spraviti. Draškovič tedaj z oboroženo silo napade in si prisvoji Trakoščan, Klenovnik je pa zastonj oblegel. Zrinjski je pa s svojo in nemško vojsko si kmalu zopet osvojil Trakoščan ter ga izročil šele potem, ko je dobil položeno svoto 30.000 gld. S tem še pa stvar ni bila končana. Nikolaj Zrinjski je ravno pred žetvijo l. 1652 nenadoma planil z vojaki na Mursko polje ter si prilastil devet vasi, ki so spadale k ljutomerski graščini, namreč: Moto, Cven, Pristavo, Podgradje, Stročjoves, Krištance, Grlavo, Banovce in Radomerje, češ, da ta zemljišča spadajo pod Čakovec. Gašpar Draškovič tega ni mogel zabraniti, ampak je stvar sporočil vladi, a minolo je 12 let, preden je bila rešena.¹⁾

Dne 19. avgusta 1659 so se stanovi, zbrani v deželnem zboru, v posebni pritožbi obrnili do cesarja, da s svojo veljavno besedo odpravi nekatere nepostavnosti in krivice, ki se godijo tu in tam. Med drugim tudi omenijo, da se je grof Nikolaj Zrinjski s silo polastil devet vasi, ki so od nekdanj spadale k ljutomerski graščini, ter jih noče vrniti postavnim lastnikom. Že pred petimi leti so stanovi zahtevali od njega, naj dokaže pravico do imenovanih vasi. Izprva je sicer to obljubil, a potem se je obotavljal ter trdil, da hoče stvar predložiti v razsodbo ogrski vladi, ki jo bode preiskala in natanko določila mejo. S huzari in hajduki je silil dotične vaščane k roboti in, ako so se le količkaj protivili, dal jih z živino vred odgnati v Čakovec, kjer so bili neusmiljeno tepeni in zaprti.

Vsled te pritožbe je bilo posebni komisiji ukazano, naj stvar preišče. Pa prišel je novembra l. 1671 le svetovalec deželne komore Viljem Calucci v Ljutomer, ki je dne 5. novembra i. l. vpričo 300—400 oseb pregledal stare mejnike in zaslišal najstarejše ljudi. Po tem izpovedanju si je grof Nikolaj Zrinjski z oboroženo roko prisvojil zemljišča 5000—6000 težakov in sicer l. 1652 ravno pred žetvijo. K temu ga je naščuval pri njem bivajoči menih Franc Cosmi.

¹⁾ Gl. o tej pravdi: Mittheilungen d. h. V. XXXIX (1891), str. 121—123.

Med solastniki ljutomerske graščine, ki so bili vsled tega oškodovani, se imenujejo Sara Szechy, roj. grofica Draškovič, baronica Ratkay, Mihael Svetonič in Jožef baron Prankh.

Že poprej je bila v tej zadevi tje poslana komisija, a morala je zopet oditi, ker se je Zrinjski zagrozil, da bode prišel s 400 konjiki, kar ni obetalo nič prijetnega.

Vsled dvornega odloka z dne 10. januarja 1672 je imela stvar preiskati tretja komisija in dne 19. marca je bila zaslišana vdova¹⁾ med tem umrlega grofa Nikolaja Zrinjskega.

Tretja komisija je pričela pregledovati meje dne 12. marca 1672 v Razkrižju in je rzsodila pravdo v prid ljutomerske graščine, ki je vsled tega smela po zakoniti poti iskati zadoščenja. Udje te komisije so bili zagrebški škof Martin Borković, višji davkar harmice v Nedeljišču in oskrbnika fiškalnih zemljišč, Peter Prasinsky ter svetovalec dvorne komore Calucci, potem pa zastopniki rodbine Zrinjske in lastnikov ljutomerske graščine in odvetnik Mihael Wellacher, ki je zastopal štajerske deželne stanove.

Zaslišanih je bilo od 123 povabljenih prič — 63, ki so vse izpovedale, da si je Zrinjski po krivici prilastil one vasi. Zastopniki rodbine Zrinjski in hrvatsko-slavonske kraljevine so pokazali sicer neko listino, s katero je stolni kapitol v Pečuhu že l. 1355 pričal, da je kralj Bela mejo med Ogrsko in »terra Teutonicorum« blizu tako določil, kakor je to Nikolaj Zrinjski zahteval. Pa pri tej priložnosti nikakor ni bilo določeno, da-li dotična zemlja spada pod Ogrsko ali Štajersko. O tem poroča tudi trški zapisnik ljutomerski.

V teh stiskah je Drašković dalje prodaval, kar e je še dalo. Dne 1. januarja 1652 je prodal ormoškemu županu 4 funt. gosposkih davščin. V pravdi z Nikolajem Zrinjskim so stroški do l. 1655 znašali že 600 gld., katere bi bil moral plačati Drašković. Ker pa ni plačal, so deželni stanovi zarubili trg Ljutomer in ga ločili od graščine. Da bi se iznebili odvisnosti od graščine, so tržani plačali dne 16. marca 1657 mesto grofa omenjeno svoto in s tem vsaj za nekaj časa dosegli neodvisnost.²⁾

Draškovićev položaj je postajal od dne do dne bolj neznosen in polom je bil neizogiben. Da bi si pomagal iz denarne zadrege, je dal 3. dec. 1658 Tomažu Ignaciju Maurerju, ki se je bil med tem nastanil v Braneku, v najem županiji Cezanjevce in Grabe, pa gorno na Hujbaru in bližnjih hribih. A tudi to ga ni rešilo. L. 1659 je bil v toliki sili, da je od Ljutomeržanov naprej pobral deželne davke, potem pa so jih ti morali še enkrat plačati deželnim stanovom, ker jih grof ni odpravil.³⁾

¹⁾ Spomladi leta 1652. se je bil Zrinjski drugič oženil z Zofijo Löbl.

²⁾ Hofrichter, Luttenberg, 25. — ³⁾ Trški zapisnik v deželnem arhivu.

Dne 4. aprila 1661 je prodal Gašparju Nadasdiju — »meinem lieben vettern« — dvorec Grlavo s 5 funt. 2 š. 7½ v. davščine, dasi do njega ni imel več popolne pravice.

Naposled je dne 13. septembra 1661 prepustil Tomažu Ignaciju Maurerju tiste podložnike, katere mu je bil že l. 1658 dal v najem, namreč Cezanjevce in Grabe ter gorno v Hujbaru in Desnjaku.

Pri vsem tem je pa bil zelo radodaren. Jezuitje so ga nagovorili, da jim je v Varaždinu postavil cerkev Matere božje, učilnico in samostan. Samostan in učilnico je dal postaviti iz močnega hrastovega brvenja, lepo in prostorno cerkev pa iz kamena. V cerkvi je dal napraviti grobnico za svojo rodovino. Kakor pripoveduje Habledelič v svoji knjigi »Zerczalo Marianszko« (1662), so mu zaradi tega mnogo nasprotovali sorodniki. A on se ni zmenil za to.

Toda sreča mu res ni bila nikjer mila. Komaj je bila stavba v Varaždinu zgrajena, je l. 1646 strahovit požar uničil do 100 hiš, med njimi tudi Draškovičev samostan z učilnico, dočim je cerkev ostala. Zopet so se jezuitje obrnili z največjim zaupanjem do Gašparja Draškovića, da jim pomaga postaviti nov samostan. To je tudi storil. Ko je bilo delo dovršeno, je dal še pred cerkvijo postaviti lep kip device Marije. V pokritje teh stroškov je l. 1648 prodal podložnike v Lokavcih, kakor smo že zgoraj omenili.

Njegovo lahkomiselno gospodarstvo se da nekoliko razložiti s tem, da ni imel otrok razen ene hčere, pa še ta je zgodaj umrla. Pred smrtjo ga je našla še ena stiska, ki je pa bolj zadela Ljutomer, kakor njega. Pri nekem Kristijanu Haringu si je bil pred več leti izposodil 4731 gld., ker pa niti obresti ni plačeval, ga je slednji tožil pri deželnih stanovih, in Ljutomer je bil zaradi grofa drugikrat zarubljen.¹⁾ Haring je ta dolg odstopil takratnemu graščaku v Braneku, vladnemu kancelarju Tomažu Ignaciju Maurerju, poznejšemu baronu Mauerburgu, kateremu so tržani dotično svoto izplačali. Zato pa jih je Draškovičeva kuratela opetovano proglasila za slobodne.

L. 1668 se ga je usmilila smrt ter ga rešila daljnih sitnob, Ljutomeržani so pa še več let uživali bridke nasledke njegovega slabega gospodarstva. Še istega leta so imeli tržani ž njim neko prasko, ker je njegov dolnjegrajski oskrbnik neopravičeno pobiral mestnino pri nekem križu.

Gašpar grof Drašković je bil poslednji lastnik Dolnjega gradu tega imena. Po njegovi smrti je bila lastnica Dolnjega gradu starejša sestra Sara, omožena z Dionizijem Szechijem, graščakom Gornje Lendave. Kakor je razvidno iz občinskega zapisnika z dne 13. maja 1672, so imeli Ljuto-

¹⁾ Janisch, Top. stat. Lex. II, 145.

meržani ž njo kot lastnico cvenskega gradiča prasko radi mlina v lesu, najbrž na Murici,, ki je obtekala cvenski grad. Sara je umrla okoli l. 1674 ter zapustila tri sine: Jurija, Gašparja in Petra ter dve hčeri: Julijano in Marijo. Ker so sinovi drug za drugim hitro pomrli, sta podedovali Cven in solastništvo Dolnjega gradu Julijana in Marija. Julijana je že dne 8. februarja 1686 prodala svoj delež Tomažu Ignaciju Mauerburgu star.,¹⁾ graščaku v Braneku, ki je kmalu potem kupil še delež njene sestre.

Kot solastnica Dolnjega gradu se l. 1671²⁾ navaja tudi baronica Ratkay. To je bila Katarina, sestra Gašparja Draškovića in žena Gašparja Ratkaya. Tudi ž njo, oziroma ž njenimi ljudmi, so imeli Ljutomeržani praske. Dne 17. februarja 1672 in dne 5. decembra 1673 so se Ljutomeržani celo oborožili, da bi s silo pobrali lovske mreže, ki so jih nastavili ljudje grofice Ratkay. Umrla je že l. 1673, zapustivši hčeri Konstanciji, omoženi Paradeyser, in Sigmundu Jožefu svoj delež pri Dolnjem gradu. Tako je postal solastnik tudi Janez Ernest Paradeyser, poveljnik Uskokov (1667—1688) v Žumbergu,³⁾ ki je priženil s svojo soprogo Konstancijo (roj. Ratkay) Dolnji grad. Pôsedal je tudi Mehovo na Kranjskem, odkoder je l. 1681 pisal zelo prijazno pismo Ljutomeržanom, ki so ravno takrat zaradi bramstvenega razmerja imeli hud prepir s Tomažem Ignacijem pl. Mauerburgom. Ponudil se jim je za gospoda ter svetoval, naj se z vsemi sredstvi potegujejo za to, da bodo zopet postali podložniki ljutomerske graščine, kakor so že vedno bili poprej; on in njegova soproga jih bosta branila ter ne dopustila, da bi se jim kratile stare pravice. O tej zadevi so v seji razpravljali dne 30. maja in dne 23. junija 1681. Vsled enoglasnega sklepa so odpisali Paradeyserju, da o tem ne morejo zdaj ničesar določiti, ker se hočejo poprej še s svojim doktorjem v Gradcu posvetovati; ko bi namreč postopali svojevoljno, bi se kancelarju Mauerburgu le še bolj zamerili.

Vsekako pa so v eni seji dali na glasovanje, bi li bili podložniki Mauerburgovi ali Paradeyserjevi. Za prvega je glasoval samo eden, za drugega pa 24. Sklenili so tudi, naj radi te zadeve gre sodnik z dvema tržanoma v Gradec in, če bi treba bilo, tudi na Dunaj k cesarju. To se je tudi zgodilo, pa pomagalo ni nič; tržani so kljub temu postali podložniki Mauerburgovi.⁴⁾

Kmalu na to, namreč l. 1688, je Paradeyser umrl in njegova soproga je svoj del Dolnjega gradu odstopila bratu Sigmundu Jožefu Ratkayu, ki je bil med tem v grofovski stan povzdignjen.

Sigmund Jožef grof Ratkay, Freyherr auf Khlain vnd Großen Tabor vnd Jurkhetin, Herr der Herrschafft Ober Luettenberg, der Röm. Kays.

¹⁾ Deželni arhiv v Gradcu. — ²⁾ Mittheilungen XXXIX., 122.

³⁾ Schumi, Archiv für Heimatskunde II., 207. — ⁴⁾ Dež. arhiv v Gradcu.

Mayst. Kammerer vnd der Gräniz vestung St. Georgen in Croathen Obrister«, kakor se sam v neki listini imenuje, je postal dne 26. marca 1685 član štajerskih deželnih stanov.¹⁾

Dne 23. aprila 1695 je prodal Radoslavce Maksimilijanu Sigmundu grofu Herbersteinu.²⁾ Istega leta mu je soproga Rozina Zofija porodila sina, ki je bil pri Sv. Ilju v Šaleški dolini na ime Karol Jožef Ignacij krščen in kateremu je kumoval Bolfenk Maks. Jožef grof Gaisruck.³⁾

Dne 28. oktobra 1697 je v Dolnjem gradu kot zemljiški gospod potrdil listino, s katero je Ivan Feyasch svojo kmetijo v Banovcih, katero je bil na pol od očeta Daniela, na pol pa od strica Jakoba Sivca podedoval, prodal Matjažu Korošcu in njegovi soprogi Heleni.⁴⁾

Dne 5. maja 1700 si je s soprogo Rozino Zofijo od podružnice blaž. device Marije v Podgradju izposodil 50 gld.,⁵⁾ katere je z obrestmi vred l. 1719 vrnil baron Mauerburg. Slednji je bil tudi že poprej za Ratkaya plačal marsikateri dolg in si vsled tega pridobil še njegov del Dolnjega gradu.

Med solastniki Dolnjega gradu je l. 1671 naveden tudi Oger Mihael Svetonič, ki je posedal dvor Grlava s 5 funt. 3 š. 7½ v. gosposkih davščin. Dobil ga je najbrž po Gašparju Nadasdiju, ki ga je bil kupil dne 4. aprila 1661 od grofa Gašparja Draškoviča. A ta dvor je vsled sodnijske razsodbe z dne 3. oktobra 1678 pripadel Tomažu Ignaciju Mauerburgu.⁶⁾

Solastnik Dolnjega grada je l. 1671 bil tudi Janez Friderik baron Prankh, kateremu je bil Gašpar Draškovič dne 25. julija 1650 prodal Mihaelovce z 22 f. gosposkih davščin. A Prankhov delež Dolnjega grada, namreč 40 f. 7 š. 8 v. gosposkih davščin, je kupil dne 5. decembra 1674 od Janeza Ferdinanda Tomaž Ignacij Mauerburg.⁷⁾

Tako so Mauerburgi polagoma nakupili vsa dolnjegrajska zemljišča in l. 1719 še grad, katerega je Jurij Ignacij Anton baron Mauerburg potem združil z Branekom. In čimbolj se je razvijal Branek ter širil svojo last in oblast, tembolj je ginila Dolnjega gradu nekdanja imenitnost, dokler niso podrtine zasule slednjih ostankov njegove slave.

B. Branek.

Na severni panogi gornjega Kamenščaka, dobro uro hoda od Ljutomera proti zapadu, stoji med Cezanjevci in Branoslavci grad Branek s prekrasnim razgledom čez Mursko polje in Ščavniško dolino. Svoje slovensko ime Branek je dobil v davnih časih po branišču ali braniku, ker so tukaj okolišni prebivalci ob času sovražnih navalov iskali zavetje. Slo-

¹⁾ C. Schmutz, Hist. Top. Lexicon v. St., III., 247. — ²⁾ Dež. arhiv v Gradcu.

³⁾ Orožen, V., 364. — ⁴⁾ Izvirna listina v Banovcih. — ⁵⁾ Cerkeni račun.

⁶⁾ Dež. arhiv v Gradcu. — ⁷⁾ Dež. arhiv v Gradcu.

vensko ime grada in pa v bližini najdene prazgodovinske gomile nam kažejo zelo visoko starost tega branišča. Lega grada Braneka ima popolnoma značaj staroslovenskih gradišč in branikov. Proti severu in vzhodu ga je ščitila v starih časih težko prehodna močvirna dolina, za hrbtom pa proti jugu in zahodu strmi Kamenščak. Poznejši gradovi, ki so jih čisto znova postavili šele nemški graščaki, so dobili tudi navadno nemška imena. Nemško ime Maylegg, Maleck ali Mallegg je prišlo šele veliko pozneje v navado in ni moglo spodriniti udomačenega in starejšega imena Branek. V stari nemščini pomeni »maleck« na robu hriba stoječ grad, pa tudi kraj, kjer se je vršila sodba.¹⁾

V starodavnih časih pa ni bil Branek grad v današnjem pomenu, marveč le obrambni stolp, okrožen z obkopi in jarki.

Po gradu je dobila ime tudi spodaj ležeča vas Branoslavci, ki se v listinah 15. veka imenuje Brunigl, Brungl in Brunnikg, kar so le izopačeneke za slovenski Branek. Gradov in selišč z enakim imenom imamo več po Spodnjem in tudi po Srednjem Štajerskem, koder so nekdanje prebivali Slovenci. Tako se l. 1347 omenja Bruen nekje pri Šoštanju, l. 1497 Prun pri Zrečah blizu Konjic, isto ime srečavamo l. 1430 severozahodno od Fürstenfelda, l. 1473 pa pri Altenhofenu v muravskem okraju, l. 1461 pri Mauternu v Lizinški dolini. L. 1441 se blizu Ptuja omenja Prundel in okoli l. 1400 enako ime pri Planini. Severozahodno od Wildona se l. 1406 navaja Pruenig in istega leta blizu Lipnice Pruenk.²⁾

O lastnikih branečkega gradu imamo iz starejših časov zelo malo poročil. Proti koncu 13. stoletja ga je posedal neki Bertold. Šele iz 15. stoletja nam je znano nekaj lastnikov gradu in vasi Branoslavci. Bili so to gospodje Pernečki, t. j. Branečki.³⁾ L. 1431 dne 12. februarja je vojvoda Albreht V. z drugimi zajmi v ljutomerski okolici podelil tudi »Brunigl« (Branek) Ortolfu Branečkemu in njegovima stričnikoma Viljemu in Juriju.⁴⁾ Kot njihovo dediščino jim je potrdil Branek tudi cesar dne 2. februarja 1441 z dvema tretjinama vse desetine v vasi Branoslavci, v Vogričevcih in Radomerju, pa dva dela vinske desetine na cezanjevskem, branoslavskem in vogričevskem vrhu.

Isto je dobil v zajm Viljem Branečki med l. 1453—1458, l. 1494 dne 8. aprila pa Jernej za sebe ter za Matjaža in Štefana Branečkega.⁵⁾

¹⁾ Ziemann, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch* 234. — ²⁾ Zahn, *Ortsnamenbuch* str. 71.

³⁾ Zgodovina starodavne rodovine Pernečkih gospodov (Pernegg-Pernegher) še ni natančneje preiskana in se tudi na tem mestu ne moremo ž njo obširneje pečati. Razna znamenja kažejo, da je rodovina dobila ime po Braneku, torej bi se pravilno morala imenovati Branekarji ali Branečki gospodje. Po rodbinskem imenu je dobila ime najbrž tudi graščina Pernegg blizu Brucka na Gor. Štajerskem.

⁴⁾ Muchar VII., str. 215, 295. — ⁵⁾ Starzer v *Beiträge* 32, št. 13.

Razen teh se omenja še l. 1427 Viljem Branečki kot štajerski dež. glavar,¹⁾ l. 1444 pa Erazem Branečki, ki je imel neko hišo v Ljutomeru.²⁾ Imamo še sicer več imen Pernečkih gospodov že v 12. stoletju, a ker se ne omenjajo v zvezi z našim Branekom, se ne oziramo na nje. L. 1532 je z Viljemom izumrla ta starodavna rodovina. Kdo je potem dobil v roke Branek, ni znano. Jasneja postane zgodovina branečkih lastnikov šele v 17. stoletju.

Koncem 16. ali začetkom 17. stoletja postane lastnik Braneka Jan ez Mailgräber.

Dne 22. februarja 1611 je s svojimi sinovi Salomonom, Hieronimom, Karolom in Ehrenreichom postal ud štajerskih deželnih stanov.³⁾

Od koga in kedaj je dobil Branek, nam ni znano, le to vemo, da je 25. marca 1612 od Wolfa Dietricha Schweinbecka, nekega dalnjega sorodnika ljutomerskih Schweinbeckov, kupil 9 f. 6 š. 5 v. zemljiških davščin, kmalu potem, namreč dne 7. decembra i. l., pa mu je ormoški baron Fridr. Sekelj prodal 230 f gosposkih davščin, s katerimi si je dohodke izdatno pomnožil.

L. 1618 je bil povzdignjen v vitežki stan, l. 1622 pa je postal baron s pridevkom »von vnd zu Maylegg.«⁴⁾

Mesto starega brambnega stolpa si je Mailgräber postavil grad, vendar se zdi, da so nekateri deli sedanjega gradu še starejši in da je že v srednjem veku tu stal večji grad. Po mnenju poljskega arhitekta Halickega je opeka v glavnem delu poslopja še iz 13. stoletja,⁵⁾ sprednji del je sploh starejši. Prostor pred sedanjim gradom je 30 cm pod sedanjo površino tlakan z opeko, v bližini gradu se povsod zasledijo v zemlji stari zidovi. Najnižje kleti so zasute. Na severni in južni strani so v sedanjih kletih strelne line.

Njegovi nasledniki so ga povečevali in lepšali, tako se je koncem 17. veka, ko je bil podrt stari brambni stolp, dvigalo tu veličastno poslopje s štirimi nadstropji, ki je imelo 65 sob, gledališče, kapelo z novim zvonikom in več drugih prostorov. Tak je ostal grad do l. 1870, ko se je po silnem deževju na severni strani usedla zemlja ter se je porušil del grada. Tudi ostali, še nepoškodovani del je bil v največji nevarnosti. Na severni strani so morali podreti še en del poslopja, ostale dele so pa zavarovali z močnim zidovjem. Sedaj je v gradu le še kakih 10—12 sob za graščaka s kapelo in stanovanjem za oskrbnika, pa obsežna gospodarska poslopja.

¹⁾ Krones v Beiträge 31, str. 185. — ²⁾ Starzer, n. m. št. 13.

³⁾ Schmutz, Top.-stat. Lex. II. 162. — ⁴⁾ Schmutz, n. d. II. 532; Steierm. Geschichtsbl. 1885.

⁵⁾ Po prijaznem obvestilu gospe graščakinje pl. Rudnicke.

V gradu je še zdaj več spomina vrednih umetnin, večinoma delo italijanskih umetnikov. V nekdanji kapeli je sedaj shramba za razno poljsko orodje. V zvoniku še visita dva zvonova, ki jima je vojna komisija radi starosti morala prizanesti. Večji ima napis: Florentin Streckfuhs gohs mich zu Graz im Jahre 1715. Na krilu ima 4 polrelijeve: sv. Jurija, Nikolaja, Janeza in Marijo. Manjši je iz l. 1720 ter ima napis: »Gloria in excelsis Deo« ter podobi dev. Marije in sv. Mihaela. — Na severni strani je nad pritličjem šest sob, ki so bile za časa Codroipov razkošno opremljene, a pozneje je vsak gospodar odnesel, kar se je dalo odnesti. — Proti južni strani so v drugem nadstropju štiri sobe. V »rdeči sobi« je na stropu v belem štku skrbno izdelan Amor, ki leti med dvema stolpoma branečkima in italijansko palačo ter s puščico prestreli dvoje src, kar najbrž spominja na zakonsko zvezo Ane Eleonore Marije z italijanskim grofom Fr. Codroipom (1744). Na oglih istega stropa so ljubki štukaturni amoret, v kotu pa lepa baročna peč. Nad z oljnatimi barvami slikanimi vrati sta dva krasna ornamenta ptičev, cvetlic in vaz.

Velika dvorana ima sivo-modre stene, obrobene z ornamentami v belem štku, zelo fino delo, kakršno se najde le po italijanskih gradovih. Posebno lep je severozapadni kot z orijentalnimi motivi: stolp z okni, palma, jezdec na velblodu, zmaj, knez na vozu, ki ga vleče polž, opica. V severoiztočnem kotu je kitajski motiv: beli otoki v rumenem polju, zadaj palača z zavesami med vitkimi sohami. Kitajski dostojanstvenik stoji na želvi, ki jo vleče služabnik. Za Kitajcem sedi bajeslovna žival, pol kit, pol ptič, na enem izmed otokov sedi zmaj. Na severni strani so upodobljeni dvorski norci v različnih vlogah. V jugozapadnem kotu je motiv iz grškega bajeslovja: mladenič gleda Diano v kopelji in se spremeni v jelena, zelo fino delo. V kotu pri renesanski peči je glava rimskega vojskovodje in doprsni kip iz časov Marije Terezije. V sredini stropa se na oblakih vozi Amor na zlatem vozu. V voz sta vprežena dva goloba. Prvotno bele štuke je pozneje neki domači slikar neukusno pobarval. Nad baročno slikanimi vrati je križarski vitez s knjigo in zastavo. Nad njim glava s cveticami v renesančnem slogu, gotovo starejše kot ostali deli. Velika plesna dvorana na južni strani je nekdanj pogorela in ogenj je uničil vse okrasje.¹⁾

Oženjen je bil Janez Mailgräber z Lizo, baronico Schrott iz Kindberga, s katero je priženil Frauenthal. Umrl je 23. julija 1626 v Ulmu na Nemškem ter počiva v cerkvi sv. Ulrika pri Frauenthalu.²⁾

Za njim je Branek podedoval njegov sin Salamon, »Freyherr von vnd zu Maylegg, Herr auf Frauenthall vnd Khrembs.« Ta je 22. apr. 1634

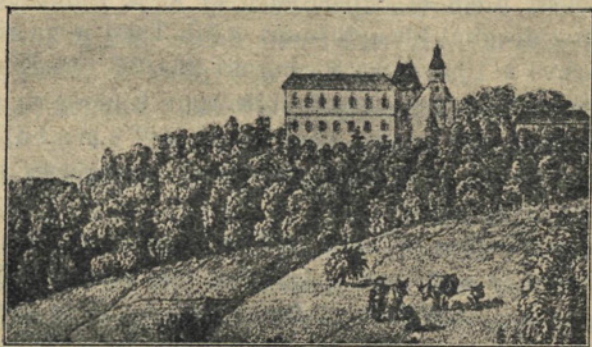
¹⁾ Po podatkih gospe graščakinje pl. Rudnicke. — ²⁾ Grobni napis pri Janischu I. 222.

kupil 16 f. gosposkih davščin od grofa Gašparja Draškovića.¹⁾ V ljutomerskih trških zapisnikih se omenja še l. 1649.

Grad Branek leta 1681.

Njegova hči Judita je okoli l. 1650 v zakon vzela tajnega dvornega svetovalca in kancelarja Tomaža Ignacija Maurerja s poznejšim plemenitaškim pridevkom Mauerburg.

Grad Branek leta 1825.

Okoli l. 1658 se je s svojo ženo Judito po večletni službi priselil v Branek ter tukaj stalno prebival. Posedal je tudi graščino sv. Jožefa na Kroisbachu blizu Maria Trost pri Gradcu.²⁾

Takoj po svojem prihodu je povečal grad in skušal pomnožiti grajske dohodke. Zato je dne 3. decembra 1658 od zadolženega grofa Gašparja Draškovića prevzel županijo Cezanjevce in Grabe, gornino na Hujbaru in v bližnjih vrhah v znesku 355 gld. 14 kr. na leto. Kmalu nato je pokupil

¹⁾ Dež. arhiv v Gradcu. — ²⁾ Schmutz, n. d. II. 523.

še več gosposkih davščin in dobil v roke večino posestev Dolnjega gradu, a gradu samega mu Ratkaji niso hoteli prodati. Šele njegovemu vnuku Josipu Ignaciju Antonu se je posrečilo Dolnji grad združiti z Branekom.

L. 1668 dne 23. februarja je postal ud štajerskih deželnih stanov, v l. 1672 je bil povzdignjen v plemeniti stan s pridevkom Mauerburg.

L. 1674 dne 5. dec. je kupil od Janeza Ferdinanda barona Prankha 40 f. 7 š. 8 v. gosposke davščine, med temi tudi Mihalovce z 22 f., katere je bil Prankh dne 25. julija 1650 kupil od Draškovića.¹⁾

Po dolgih pravdah mu je vsled sodnijske razsodbe dne 3. okt. 1678 pripadel tudi dvorec Grlava s 5 f. 2 š. 2½ v. gosposke in 6 gld. 5 š. 7 v. navadne davščine, kar je dotlej posedal neki Oger Mihael Svetonič.²⁾

L. 1685 je Tomaž Ignacij Mauerburg postal baron.

Dne 8. februarja 1686 je kupil od Julijane grofice Kery, roj. Szechi, še polovico Cvena, drugo polovico pa je kmalu nato dobil od njene sestre Marije, omožene Senay.³⁾

Umrl je v drugi polovici l. 1683 kmalu po gostiji svoje hčeri Rozine Barbare, ki je bila dne 30. maja i. l. poročena s Francem Krištofom pl. Amezaga.

Z Ljutomeržani je bil precej strog, sicer pa si je zapustil trajen spomin s cerkvijo sv. Roka in Sebastijana, ki jo je l. 1675 dal postaviti v Cezanjevcih, in z drugimi blagodušnimi volili. Tako je za zidavo ali povečavo župne cerkve v Ljutomeru v oporoki dne 25. oktobra 1685 sporočil 400 gld. in dve pečnici opeke, za bolnišnico v Ljutomeru pa 200 gld.

Zapustil je dva sina in eno hčer, namreč Tomaža Ignacija in Janeza Jožefa Seifrieda in prej imenovano hčer Rozino Barbaro.

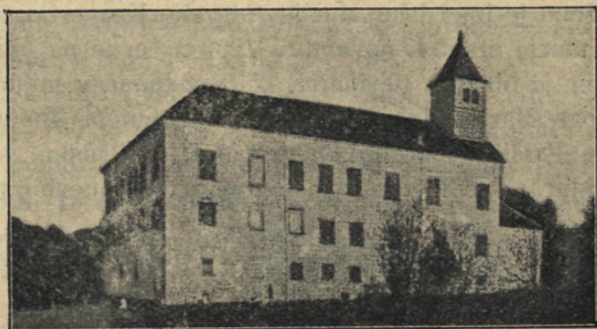
Vsled očetove poslednje volje je Branek prevzel najstarejši sin Tomaž Ignacij, bratu in sestri pa je izplačal določeno dediščino. Vsled pogodbe z dne 15. dec. 1686 je brat Janez podedoval po očetu 20.000 gld., za to je dne 14. januarja 1688 dobil od branečke graščine 29 funt. 4 š. gosposkih davščin in 12 gld. navadnih davkov, županiji Šalovce in Jastrebce, desetino v Šalovcih, Hudošanu, na Kogu, v Vuzmetincih in Vinskem vrhu, ravno tako tudi gornino. Sestra je dobila o priliki svoje poroke 50 funt. gosposkih davščin in 20 gld. navadnih davkov v županiji Vitancih in Radomerje, pa vinsko desetino na Radomersčaku in zrnsko desetino v Žerovincih, a po očetovi smrti ji je moral brat še izplačati 7000 gld.

Vsled pogodbe z dne 20. januarja 1689 je dobila 26 funt. 6 š. 18 v., t. j. 1743 gld., 3 š. 48 v. (1 funt. = 65 gld), dohodkov v Spodnjem Krapju,

¹⁾ Deželni arhiv v Gradcu. — ²⁾ Istotam. — ³⁾ Istotam.

v Babincih in Krištancih, pa županijo Radomerje, gornino na Hujbaru, Desnjaku, Radomerščaku in Kamenščaku.¹⁾

S soprogo Marijo, najbrž rojeno Schoffmann, je imel Tomaž Ignacij troje otrok: Jurija Ignacija Antona, Frančiško Antonijo in Rozino. Umrli je okoli 40 let star l. 1693 in postavil z oporoko dne 4. februarja i. l. za glavnega dediča Jurija. Ker je ta bil še maloleten, mu je postal sorodnik Karol Ferdinand Schoffmann varih.²⁾

Grad Branek v zadnjem času.

Brat Tomažev Janez Jožef Seifried se je narodil l. 1659. Bil je ces. stotnik ter se je okoli l. 1690 oženil z Ano Lizo, roj. baronico Schoffmann. Imel je ž njo več otrok, od katerih so znani:

1. Maks Rudolf, rojen l. 1698. Ta je oktobra l. 1723 vzel vdovo Ano Viktorijo Paumgarten, roj. Lebenegg, v Brezulah pri Slivnici.³⁾ Njegova hči Marija Jožefa je postala soproga Sigmunda Bernarda Führenberga.

2. Marija Jožefa, rojena l. 1700, je bila dne 24. maja 1722 v Ljutomeru poročena z Jurijem Krištofom Antonom baronom Adelsteinom, lastnikom Samošaka, ki je pa dne 21. marca 1725, star 38 let, umrl in je pokopan pri Sv. Marjeti niže Ptuja.⁴⁾ Vdova je potem dne 4. avgusta i. l. po očetu podedovane dediščine prodala Janezu Ksav. baronu Langu ter se je drugič omožila z nekim Schlangenburgom.⁵⁾ V ljutomerski župni cerkvi je ustanovila večno luč.

3. Tomaž Jožef, rojen 1702, umrl 12 let star dne 31. maja 1714 in je v Ptuj pokopan.⁶⁾

4. Jožef Mavricij Ksav., rojen v Radgoni dne 3. oktobra 1704.⁷⁾

5. Terezija, pokopana v Ptuj dne 3. decembra 1709, stara 3 leta.

6. Marija Klara Jakoba, rojena v Ptuj dne 19. aprila 1708.

¹⁾ Dež. arhiv v Gradcu. — ²⁾ Istotam. — ³⁾ Poročna knjiga v Slivnici.

⁴⁾ Mrtvaška knjiga pri Sv. Marjeti. — ⁵⁾ Dež. arhiv v Gradcu.

⁶⁾ Mrtvaška knjiga Sv. Ožbalda v Ptuj. — ⁷⁾ Krstna knjiga v Radgoni.

7. Janez Krst. Friderik Ignacij, rojen v Ptuju dne 26. junija 1709.

8. Sigmund Ignacij, 30 tednov star umrl in pokopan v Ptuju dne 22. marca 1713.

Ko je Janezu Jožefu umrla žena Ana Liza l. 1713 dne 11. junija v Ptuju, se je l. 1714 drugič poročil z Marijo Frančiško Jožefo baronico Prankh, kateri je vsled ženitne pogodbe dne 12. avgusta 1714 zaženil s 6 funt. obdačeno gornino v Ljutomerskih goricah, kar je dal l. 1716 dne 13. marca vknjižiti.¹⁾

Z drugo ženo je imel hčer Marijo Antonijo Ksaverijo, ki je, kot omožena Pogner, umrla dne 14. novembra 1750.²⁾ On je pa umrl okoli 60 let star v Ptuju ter je bil dne 10. marca 1719 pokopan v minoritski cerkvi.³⁾ Njegova soproga Marija Frančiška Jožefa je potem dne 6. aprila 1722 vzela v zakon Krištofa barona Eggersburga iz Pruske Poljske⁴⁾ ter je umrla 69 let stara l. 1734 ter bila pokopana v Mauerburgovi grobnici v Ptuj.

Sestra Rozina Barbara, rojena okoli l. 1662, je živela v Radgoni, kjer je bil njen mož podpolkovnik.

Jurij Ignacij Anton, dedič branečkega gradu, se je narodil l. 1688. Ker je ob očetovi smrti bil komaj 5 let star, je oskrboval graščino sorodnik Karol Ferdinand baron Schoffmann, prisednik deželne sodnije. Po svoji materi je dobil med drugim obširno županijo markovske graščine Ključarovce (Kellersdorf). Umrl je l. 1710. Kmalu potem je bil Jurij Ignacij Anton proglašen za polnoletnega ter je prevzel Branek in druga posestva. Z Ljutomeržani je imel hude in dolgotrajne prepire.

L. 1719 je poravnal razne dolgove Ratkajeve ter je postal edini lastnik Dolnjega gradu. Okoli l. 1718 se je oženil z Jožefo Katarino Elizabeto, roj. baronico Teuffenbach. Ta je polagoma razprodala vsa posestva, ki jih je podedovala. Dne 1. januarja 1720 je prodala Janezu Jerebu, kape lanu pri Sv. Petru niže Maribora, svoj gradič Lindek pri Celju z 10 f. 6 š. gosposkih davščin in 7 gld. 2 š. 15 v. navadnih davkov.⁵⁾ Dne 14. julija 1727 je prodala svojemu svaku Janezu Jožefu baronu Gabelhofenu, možu svoje sestre, grad Wiederdrieß s 68 funt. 2 š. 8½ v. gosposkih davščin in 60 gld. 6 š. 12 v. navadnih davkov in županijo Podgoro.

Kmalu potem je umrl baron Jurij Ignacij Anton Mauerburg 42 let star ter je bil dne 10. maja 1730 pokopan v Ljutomeru. Zapustil je dve maloletni hčeri, Ano Marijo Eleonoro in Marijo Jožefo, katerima je postal Karol Leopold baron Gabelhofen varih. Z vdovo Jožefo Katarino Elizabeto je potem gospodaril 14 let v Braneku. Obrnil se je celo na solno-graškega nadškofa, da mu je dne 5. marca 1735 dal v zajm sodnijo (>Bann

¹⁾ Dež. arhiv v Gradcu. — ²⁾ Mrtv. knjiga pri Vel. nedelji. — ³⁾ Mrtv. knjiga v Ptuj.

⁴⁾ Poročna knjiga Sv. Ožbalda v Ptuj. — ⁵⁾ Deželni arhiv v Gradcu.

u. Acht«) v Ljutomeru,¹⁾ potem dne 15. marca 1738, dasiravno solnograški nadškofje že davno niso imeli v lasti Ljutomera.

Vdova je umrla l. 1741, tri leta potem dne 4. novembra 1744 je bila starejša hči Ana Eleonora Marija v grajski kapeli v Braneku poročena z grofom Francem Ksav. Codroipo. Mlajša hči Marija Jožefa je stopila v samostan dominikank v Gradcu ter se je kot novicinja z redovnim imenom Ksaverija odpovedala v prid svoji sestri, omoženi Codroipo, vsej dediščini, ki jo je imela zahtevati po očetu in materi. Tako je starejša s soprogom Codroipo postala dne 20. februarja 1746 edina lastnica Braneka, Dolnjega gradu in Cvena.²⁾

Živela sta s soprogom večinoma v Italiji, a l. 1760 sta se vrnila na Štajersko in l. 1765 je umrla Ana Marija Eleonora, stara šele 42 let, ter je bila dne 9. januarja pokopana v prezbiteriju župne cerkve v Ljutomeru.

Hči Tomaža Ignacija barona Mauerburga mlajšega in sestra Jurija Ignacija Antona, Frančiška Antonija, ki se je narodila dne 14. febr. 1691 v Braneku, je l. 1723 vzela vdovca Maksa grofa Thurn »von Valsassini«, vojnega poveljnika v Varaždinu.³⁾ Prebivala je večinoma v Celju.

Najmlajša hči Tomaža Ignacija barona Mauerburga mlajšega Rozina, rojena početkom l. 1693, je okoli l. 1720 vzela Ignacija Herbarda pl. Jauerburga, cesarskega svetovalca. Za doto je dobila med drugim gradič sv. Jožefa na Kroisbachu.

Od l. 1744 je torej Branek v rokah grofovske rodovine Codroipo. Codroipi so furlanska rodovina ter so okoli l. 1700 bili povzdignjeni v grofovski stan. Njih grb kaže v dve polovici razdeljeno polje, katerega desna stran je črna, leva pa srebrnasta. Sredi polja je osmerožarna zvezda, v desni polovici, ki sega na črno polje, je srebrnasta, v levi na belem polju pa črna, enaka zvezda je tudi vrh krone.

Za Francem Codroipom je posedal branečko graščino njegov sin Jeronim Codroipo, potem Franc Codroipo, ki je umrl l. 1866, njegov sin Hijeronim pa še pred njim l. 1862. Vsled tega je prišlo do delitve branečke in ljutomerske graščine med sorodnike Codroipove. Dolnji grad je l. 1868 dobila grofica Lucija Gropplero von Troppenburg, roj. Codroipo, hči Franca Codroipo, Branek pa maloletni grof Hijeronim Codroipo, vnuk Franca Codroipo.

Po opisu l. 1771 je ljutomerska deželska sodnija obsegala naslednje kraje: trg Ljutomer, Cezanjevce, Grabe, Branoslavce, Gornje in Spodnje Radomerje, Sv. Križ, Ključarovce, Cven, Moto, Stročjo ves, Pristavo, Banovce, Podgradje, Krištance, Grlavo, Babince, oboje Krapje, Noršince,

¹⁾ A. J. Caesar, Staats- und Kirchengeschichte St. III. 477.

²⁾ Deželni arhiv v Gradcu. — ³⁾ Orožen III. 319.

Šalince, Borece, Iljaševce, Staro in Novo ves, Bučočevce, Lokavce, Logarovce, Radoslavce, Vogričevce.¹⁾

V Braneku samem pa ni bilo deželske sodnije, kakor tudi v Negovine, marveč položniki teh dveh graščin so spadali pod radgonsko deželsko sodno okrožje.

Deželska sodišča so pa bila prosta in neprosta. Prosto deželsko sodišče je bilo med drugimi v Ptuj in v Radgoni. Taka sodišča so bila prvotno neodvisna od sodišča deželnega glavarja, pozneje se jim je oblast precej skrčila. Neprosta sodišča so vodila le preiskavo, preiskovalni akti so se pa morali poslati deželnemu sodišču v Gradcu, ki je sodilo, ali gre za zločin ali ne, in je potem poslalo krvnega sodnika. V branečki graščini je bilo le neprosto sodišče.

Brančka graščina je imela začetkom 19. stoletja svoje podložnike v naslednjih krajih: Stara cesta, Radomerje, Desnjak, Hrastje-Mota, Grlava, Gomila, Krabonoš, Grabe, Grünauerberg, Grezovščak, Hermanci, Hujbar v ormoškem okraju in Hujbar pod velikonedeljsko komendo, Jastrebeci, Ivanjkovci, Kozarščak, Krapje, Križevci, Logarovci, Krištanci, Kumerščak, Lahonci, Ljutomer, Branoslavci, Mota, Mekotnjak, Mietsdorf, Zasadi, Presika, Precetinci, Plešivec, Pristava, Rinčet, Žerovinci, Ključarovi, Stročki vrh in Stročja vas, Žice pod hrastovsko graščino, Kamenščak, Podgradje, Veličane, Vitan, Vitanovci, Babinci, Cezanjevci, Cven.

Mnogovrstne sodnijske, davkarske in gospodarske posle so oskrbovali in opravljali s pomočjo raznih nižjih uradnikov in pisarjev oskrbniki (Praefecti, Pfleger, Verwalter), ki so do l. 1850 bili tudi okrajni komisarji, krajni in kriminalni sodniki, tedaj vsekako veljavne in imenitne osebe. Ljudstvo se jih je zelo balo, kajti bili so strogi in večinoma zelo trdosrčni. Zaradi kake majhne zamere so dali kmeta takoj v »kajho« zapreti ali pa na klop položiti ter mu je birič (lictor) nameril gotovo število batin. Zato so »ferboltarji« in »valpeti« ostali v slabem spominu do danes.

Ko se je dolnjegrajska graščina združila z Branekom in je graščak tukaj prebival, je bil semkaj prenesen tudi sedež deželske sodnije. Brank sam nikdar ni imel deželske sodnije. To je razvidno iz starih opisov deželskosodnih mej gornjeradgonske in ljutomerske sodnije. Iz teh opisov je pa tudi razvidno, da so se meje med obema sodnijama spreminjale. Opis radgonske deželske sodnije iz l. 1572 pravi, da je šla meja od tiste točke, kjer so se srečale ormoška, ljutomerska in radgonska sodnija preko Kamenščaka mimo nekega (takrat posekanega) hrasta proti Vučji vesi, potem čez Vučjo ves proti Babincem in Sp. Krapju, kjer je pri Muri stal mejnik, ki je kazal mejo med deželsko sodnijo in pomirjem trga Veržaja.

¹⁾ Mell-Pirchegger, Steirische Gerichtsbeschreibungen. Graz 1914, str. 312—320; 330 do 331.

Drug popis iz istega leta pa pravi, da so ljutomerski gospodje odtegnili radgonskemu sodnemu okrožju nekaj sveta od neke bukove šume (von dem puechwald, najbrž na Kamenščaku vrh Ljutomera) ter je šla ljutomerska sodnija navzdol do vasi »Vudohinschitzen« in »Pernonemcz«, ki nista drugo kot izopačenki za Vogričevce in Prnožlavce, potem čez Grabe (durch das dorfgräbl) ob cesti proti Ključarovcem in ob poti proti Ilijaševcem, Stari in Novi vesi in Vučji vesi (Oltendorf, kar more biti le Vučja ves). Ostale meje so kakor v prejšnjem zapisu.

Opis gornjeradgonske sodnije iz l. 1618 pa pravi, da je meja gornjeradgonske sodnije šla od radgonskega pomestja ob Muri do Sp. Krapja. Med Gornjim in Spodnjim Krapjem je meja krenila čez krapensko polje, kjer še sedaj stoji mejnik ob oglu spodnjekrapenskih vrtov ob pešpoti iz G. Krapja na Sp. Krapje. Odtod je šla meja do neke poti nad Šalinci, potem proti Sv. Križu in je nad Branekom prišla na srednji Kamenščak do ptujske ceste; pri nekem suhem, s tremi križi zaznamovanem kostanju so mejili trije sodni okraji: gornjeradgonski, ormoški in ptujski.

* * *

Branečki gospodje so imeli včasih tudi svoje grajske duhovnike. Znani so po imenu naslednji,

Fidler Matija, nagloma umrl, 50 let star, in bil pokopan dne 31. marca 1736.

Knaflič Jožef, umrl za sušico, 26 let star, v Braneku dne 14. marca 1754.

Žižek Matija, umrl 58 let star, dne 26. marca 1760.

Maister Ivan Mihael se omenja kot boter dne 7. oktobra 1753 in kot krstitelj dne 20. januarja 1760.

Vertolissio Valentin (najbrž Italijan) se navaja kot boter dne 9. decembra 1771. Umrl je kot beneficijat v Braneku dne 16. oktobra 1785, star 86 let.

* * *

Ko je bila zgodovina branečkega gradu v tisku, so prinesli časniki poročilo, da je Branek v noči od 31. decembra do 1. januarja 1926 pogorel in bo ostal najbrž razvalina. Res, tragičen je konec te nekdanj mogočne graščine. Mursko polje izgubi z Branekom eden najvažnejših in najslikoviteljših zgodovinskih spomenikov. Grajski arhiv, ki je vseboval mnogo zgodovinskega gradiva, so raztepli že prejšnji lastniki, zlasti Codroipi, ko so se odselili nazaj v Italijo. Upamo, da bo vsaj staročastito ime Branek spominjalo zanamce na davno preteklost.

C. Gradič na Cvenu.¹⁾

Na severovzhodni strani od Ljutomera pri Cvenu se vidi še dandanes nekoliko vzvišen in z jarkom obdan prostor, kjer je svoje dni stal gradič Cven. Kolikor se da posneti iz starih listin, je gradič postavil neki višji vojaški poveljnik A m a n, kateremu je vladar zaradi njegove vdane službe bil v 14. stoletju daroval precejšnji kos zemlje pri Muri. Okoli gradiča, postavljenega sredi močvirja ter z jarkom in nasipom utrjenega, so se naselili njegovi ljudje. Gradič se je imenoval »Wyen«, kar v srednjeveški nemščini pomeni v užitek prepuščeno zemljišče,²⁾ a selo so prvotno nazivali po lastniku gradu Amanova vas — »Amansdorf« — »grunt, da Amansdorf aussgelegen ist, das stozt an den rain ze Luetenberig an den markcht«. Tako poroča listina iz leta 1400³⁾

A že v prvi polovici 15. veka so začeli vas imenovati po gradiču »Wyen« — »Wienndorff« — tudi »ze Wyenn«, iz česar je nastalo sedanje ime Cven. V listini od l. 1580 se namreč razločno povdarja: »... gegen Wienndorff, da zuuor Amassdorf auff gelegen«. Tudi v ljutomerskem trškem zapisniku je dne 16. decembra 1690 čitati: »Ingleichen auch wider die Zwiendorffer von wegen des alten Zwienn oder Amerstorff genant«.

Gradič, ki je bil v spodnjem delu zidan, v gornjem pa lesen, je početkom 15. veka pripadal Rudolfu Lasberškemu. Ta je bil sin Janeza Lasberškega, komornika in glavarja v Radgoni, kateremu je vojvoda Rudolf bil dne 20. julija 1365 kot plačilo za zvesto službovanje zapisal 2200 funt. dunajskih vinarjev ter mu za to zastavil Dolnji grad in dve vasi z vsemi dohodki.⁴⁾

Koncem 14. veka je postal Rudolf Lasberški gradnik v Dolnjem gradu, kjer je posloval do svoje smrti l. 1410. Kratko pred svojo smrtjo je ustanovil v ljutomerski cerkvi večno rano sv. mašo in obletnico na dan sv. Katarine. V ta namen je sporočil na binkoštno soboto l. 1410 župniku v Ljutomeru in njegovim naslednikom mesnico pred župniščem, trgu pa je s pogojem, da plačuje župniku na leto 10 funtov dunajskih vinarjev, prepustil svoja cvenska zemljišča (Amerstorffergrund).

Pa dotična zemljišča si je v 16. veku prilastila graščina in dasi so se tržani mnogo let pravdali za nje, ostala so graščinska. Vsled tega je bil Cven do srede 17. veka združen z Dolnjim gradom ter so ga posedali dolnjegrajski graščaki.

Ko pa je Gašpar grof Draškovič tako v dolgove zabredel, da ni mogel sestri Sari, omoženi z Dionizijem baronom Szechy, graščakom Gornje

¹⁾ Gl. Slekovec v „Slov. Gospodar“ 1898, št. 17, 18.

²⁾ Ziemann, Mittelhochdeutsches Wörterbuch str. 650.

³⁾ Zahn, ONB. 320. — ⁴⁾ Muchar VI., 363, 373.

Lendave, izplačati dote, ji je moral prepustiti Cven. Vsled tega je Cven postal za nekaj časa Szechy-eva lastnina, dasi je bil v deželni knjigi še vedno vpisan na ime Gašparja Draškoviča.

Po smrti Sare Szechy, roj. Draškovič, je Cven dobil njen sin Jurij, potem tega brat Gašpar in po njegovi smrti Peter grof Szechy. Ko je tudi ta l. 1685 umrl, podedovali sta Cven s 100 funti gosposke davščine in 80 gld. 6 š. navadnih davkov njegovi sestri Julijana in Marija.

Julijana, omožena grofica Kery, je svojo polovico že dne 8. februarja 1686 prodala Tomažu Ignaciju baronu Mauerburgu. V naslednjih letih je kupil Tomaž Ignacij baron Mauerburg od Marije, omožene Senay, še drugo polovico ter je Cven združil z Branekom. Po smrti Tomaža Ignacija barona Mauerburga mlajšega l. 1693 je dobil Cven v oskrbovanje Karol Ferdinand baron Schoffmann kot varih maloletnih Mauerburgovih otrok in najemnik branečke graščine.

V njegovi dobi je zadela cvenski gradič velika nesreča. L. 1704 meseca februarja so namreč divji Kruci Cven oropali in napravili za okrog 11.500 gld. škode, potem so gradič še užgali in razdejali. Precej časa so potem iz ruševin štrlele okajene stene, a ker se za pogorišče ni nihče zmenil, so propadli zadnji ostanki gradu.

Murica, ki se vije od Babinec po polju, obkrožuje od treh strani ves prostor, kjer je nekdam stal grad in se še dandanes imenuje Kastelišče. Na severni strani so celino prekopali in tako je od vseh strani bil grad obkrožen z jarkom, po katerem je nekdam tekla močna struga, da je celo mline gnala, od katerih se še najdejo sledovi. Na njivi severno od Kastelišča, t. i. Frejščini, je posestnik Magdič pred nekaterimi leti izkopal žare s pepelom, katere so žalibog razbili. To svedoči, da je v bližini sedanjega Cvena že v prazgodovinski dobi bila naselbina.

Cvengradič je imel, dasi je bil sprva združen z Dolnjim gradom, potem pa z Branekom, lastno gosposko in tamošnji oskrbnik je v imenu lastnika-graščaka izvrševal tudi sodno oblast čez podložnike. Izmed oskrbnikov na Cvenu sta nam znana samo dva, namreč Blaž Mencinger l. 1674 in Jurij Khoše l. 1691.

Mencinger Blaž je bil l. 1673 oskrbnik v Dolnjem gradu, a že naslednjega leta ga navajajo kot sodnega oskrbnika (Landtsgericht-Pfleger) na Cvenu, kjer je posloval najbrž do l. 1680. Potem ga zasledimo do l. 1686 zopet v Dolnjem gradu. Leto za leto je namreč podpisan kot oskrbnik ljutomerske graščine v cerkvenih računih podružnice sv. Ane v Podgradju. Umrl je okoli l. 1686. Njegova soproga je potem kot vdova vzela v zakon ljutomerskega tržana Ivana Milbacherja.

Kosi (Khoše) Janez Jurij je naveden v trškem zapisniku dne 17. februarja 1691. Bil je zelo ugleden mož in graščak Tomaž Ignacij ba-

ron Mauerburg se ga je pogostoma posluževal, da je posredoval v raznih pravadah z Ljutomeržani. Pri tržanih pa Kosi ni bil priljubljen.

Po smrti Tomaža Ignacija barona Mauerburga mlajšega l. 1693 se je nastanil Kosi v Ljutomeru, kjer je imel lastno hišo in nekaj zemljišča. Opustivši službo grajskega oskrbnika, je posloval kot pravni zastopnik ali odvetnik, kakor je razvidno iz sodnijskih obravnav tistega časa. Tudi varih maloletnih Mauerburgovih otrok Karol Ferdinand Schoffmann ga je izvolil za svojega pooblaščenca in nadzornika zlasti v cerkvenih zadevah. Vsled njegovega vpliva so ga sprejeli Ljutomeržani l. 1694 za svojega tržana. Najbrž mu je Schoffmann pripomogel tudi, da je bil dne 15. oktobra 1695 povzdignjen v plemiški stan s pridevkom »Freienfeldt«. Nato se je dne 8. marca 1696 na vse večne čase odpovedal tržanskim pravicam, češ, da se plemstvo in tržanska pravica nikakor ne strinjata. Za tržane je bilo to hudo razžaljenje. Pozneje se je pa skesal in 3. marca 1700 je v laskavem pismu prosil Ljutomeržane, naj ga zopet sprejmejo med tržane ter mu pustijo prejšnje svetovalsko častno mesto.

To pismo je župan takoj poslal v Gradec trškemu odvetniku in ga vprašal, kaj naj stori. Odvetnik je odgovoril: »Ker se je Kosi na večne čase odpovedal tržanski pravici in odpoved pismeno naznanil županu, svetovalstvu in celi občini, naj tudi pri tem ostane. On bo že vedel, kako se naj plemič vede, saj je sam trdil, da se plemstvo ne strinja s tržansko pravico. Kar se pa tiče njegove hiše in drugih na trškem ozemlju ležečih posestev, ki v njegovi diplomi niso označena in izvzeta, naj si trg glede njih pridrži vse tiste pravice, kakor proti vsakemu drugemu tržanu.« Pri tem je ostalo in tako se je mož v svoji plemiški nadutosti opekел.

Umrli je okoli l. 1712. Njegova druga soproga Eva Terezija, vdova po Lavrenciju Mehla, je nato vzela v zakon Antona Prindla, trškega pisarja v Ljutomeru, po njega smrti pa l. 1717 Ljubljancana Jurija Vincencija Schwertla, zapriseženega solicatorja v Gradcu. Ž njim se je odselila v Gradec, ž njo pa tudi Kosijevi potomci iz prvega in drugega zakona.

11. Vasi ljutomerske župnije.

1. Branoslavci. Okoli l. 1300 se ta vas imenuje med strelskimi dvorci pod imenom »Curia ze Perchtoldn.«¹⁾ Nemško ime Malleggendorf in Mallegg za grad Branek je prišlo v navado začetkom 17. stoletja, ko si je Ivan Mailgräber postavil nov gradič, ki je dobil ime Maylegg, Malegg in Maleck. Ime »Perchtoldn« je nastalo po sicer neznanim vitezu Bertoldu. Po posestniku skovano ime Perchtoldn ni moglo izpodriniti že vdomačenega imena Branek-Branoslavci. Ime Prnožlavci (pri ljudstvu

¹⁾ Časopis za zgodovino in narodopisje 1919, str. 54.

velja kot zaničljivo) je vas najbrž dobila po Pernečkih gospodih (Pernegg, Pernegker), ki se v 15. stoletju omenjajo kot feudniki gradu in vasi in sicer je to bila njihova dediščina ter so najbrž potomci onega Bertolda in so svoje ime dobili po Braneku, po izopačeni obliki Pernegg-Pernecker, od Braneka je pa vas dobila ime Prnožlavci poleg prvotnejšega imena Branoslavci.¹⁾

Vogričevci se v listinah prvič omenjajo l. 1413 z imenom Wogoritsch, l. 1432 Wogaritsch, l. 1443 Wagricz in l. 1494 Bogeritsch. L. 1445 je vas štela le 8 hiš.

Vitanovci se v starih listinah ne dajo zaslediti.

Posebnost na Murskem polju je, da imajo vasi svoje »grbe«, zname-nja ali celo zastave. Ti »grbi« nimajo vselej uradnega občinskega zna-čaja, marveč včasih šaljiv in zbadljiv pomen. Zlasti pri gostijah in primi-cijah igrajo veliko ulogo ti grbi. Včasih imajo zgodovinsko ozadje, včasih se ujemajo z značajem in kakovostjo kraja, včasih so pa izraz ljudskega dovtipa in domišljije. Branoslavci imajo soma; vas leži blizu stoka poto-kov Bukovice v Turjo in Turje v Ščavnico, kjer dandanes sicer ni somov, pa so morda kdaj bili. V Vogričevcih imajo pri vsaki hiši drugo roko-delstvo, Vitanovci imajo pa čuka.

2. Cezanjevci. Ta lična vas s podružno cerkvijo sv. Roka in s štirirazredno šolo leži ob vznožju Kamenščaka blizu Ščavnice. Radi po-gostih povodnji so se vaščani nekdanj naselili nekoliko višje. Ker so se v bližini našle gomile, je sklepati, da je naselbina tu zelo stara, ne da se pa dokazati, da bi ime Cezanjevci bilo v zvezi z rimljanskim »Ad vicesi-mum«, t. j. pri dvadesetem milniku rimske ceste.²⁾ V listinah se ta vas prvič omenja l. 1319 kot Zesan, l. 1329 Zessern, l. 1393 Cesan, l. 1494 Ze-sarn. L. 1445 je že vas imela 30 hiš. L. 1460—1465 je dobil Ulrik Pes-ničar³⁾ v zajm kot dediščino med drugim 1 kmetijo v Cezanjevcih in še neko drugo istotam, na kateri je bil Pavel Belič (Welitz). Že prej, l. 1430, je dobil v Cezanjevcih 1 kmetijo Gašpar Lokavski. L. 1441 je pa Ortolf Branečki dobil v Cezanjevcih v zajm 2 kmetiji in 2 dela desetine od cele vasi.⁴⁾ O cezanjevski cerkvi smo govorili v poglavju o cerkveni, o šoli pa v poglavju o šolski zgodovini. Za šaljiv grb imajo Cezanjevčani »vizo«, ali kakor drugi pravijo: bizovino.

3. Cven — Krapje — Sp. Mota. Vas Cven stoji ob severovzhod-nem robu vaškega ozemlja, hiše se vrste v vzhodno-zahodni smeri ob cesti, novejša hiše so pa raztresene v južni smeri proti Ljutomeru in

¹⁾ Natančneje o tem v odstavku o gradu Braneku.

²⁾ Lapajne v „Slov. Gospodarju“ 1879, št. 32.

³⁾ O njem gl. več v „Časopisu“ 1912, str. 17 i. d. — ⁴⁾ Beiträge 32, 13/2, 15/4; 209/1

vzhodni proti pašniku, oziroma dirkališču. Občinski pašnik je bil namreč l. 1908 razdeljen ter so si posestniki na dobljenem zemljišču začeli staviti hrame. Po razdelitvi pašnika so zasuli tudi obširno in globoko mlako, pustili so le še prečen jarek. Tudi dirkališče so potem prestavili na drugo mesto. Prostor, kjer je nekdanj stal gradič, se še dandanes imenuje »Kastelišče« (castellum = grad, utrdba). Pri Kastelišču dela od Babinec pritekajoča Murica velike ovinke v podobi črke S. Da bi vsled ovinkov ob povodnjih voda preveč ne zastajala, so svoj čas napravili počez prekop; tako je nastal otočič, na katerem je nekdanj stal gradič. Na severozahodnem oglu imenujejo jarek »Šergovo jamo«, ker je bojda tam grajski »šerg« (birič) potopil zaklad iz strahu pred Kruci. Zunaj Kastelišča se njive imenujejo »Frajščine«, ena njiva pa »Jelenca«, kjer je najbrž graščina imela nekdanj log z jeleni. Dalje proti Babincem se poljske parcele imenujejo »Kümeš« in »Umlahi«. Na vzhodni strani vasi so za vaškimi vrtovi njive »Za graboj«, dalje ob cesti na Moto pa »Struge« in »Penje« (pen = panj). Od Kastelišča na jug proti Ljutomeru je Strotje in Brezje. Med nekdanjim pašnikom in Ograci je Hraščica, »Stara cesta« gre od vasi v jugovzhodni smeri mimo »Oplota« na Plitve in na Žabjak. Ob meji pristavske občine je še »Krčovje«, »Grabenca«, »Podložnica« in »Gmajna«. Parcele 402—436 v skrajnem kotu med Ščavnico in Murico, jugovzhodno proti Pristavi se imenujejo »Sela«; med njimi in Cvenom se pa parcele imenujejo »Stara cesta«. V »Selah« so pri izkopavanju jarkov večkrat zadeli na stupe, na katerih so stale nekdanj stavbe. Tudi blizu nekdanjega evenskega gradiča so kmetje izkopali prazgodovinske žare s pepelom. Med »Selami« in pristavskim zemljiščem so parcele Ograci in Ogračak. Iz vsega tega je sklepati, da je naselbina na sedanjem evenskem ozemlju prastara, četudi prvotno morda ni stala na istem mestu, kakor sedaj Cven. Tem bolj je pa čudno ime »Cven«. Dočim imajo vse druge okolišne vasi pristno slovenska imena, je ime Cven nastalo iz nemškega »ze Wyenn«. L. 1445 se vas imenuje Wyenn, takrat je štela 20 hiš; okoli l. 1500 pa Wynn. V srednji visokonemščini pomeni win (rodilnik winnes) pridobitev, posest na užitek, zajm (Besitz zum Nießbrauch, Pacht).¹⁾ Potemtakem bi to ime značilo zemljišče z gradičem, ki ga je dobil v drugi polovici 14. stoletja v dar od cesarja neki vitez Aman in se je imenovalo zajm (win) za razliko od drugih posestev, ki so bila v kmetskih rokah. Od gradiča pa se je ime preneslo na bližnjo vas, kakršnih slučajev imamo več. Vsekakor je vas starejša, kakor ta zajm. Wine pa pomeni v srednji visokonemščini tudi stanovati²⁾ (wohnen) in bi po takem Win (Wyenn) bilo le nekaka prestava za Sela.

¹⁾ Ziemann, Mittelhochdeutsches Wörterbuch, str. 650.

²⁾ Janssen F. V., Gesamtindex zu Kluges etymologischen Wörterbuch, str. 137.

Cven slovi daleč po svojih konjskih dirkah, ima tudi svoj poštni urad, L. 1867 se ob koncu vasi pozidali kapelo v čast sv. Jožefu, kjer se smejo opravljati šolarske sv. maše. O cvenski šoli smo govorili v šolski zgodovini.

Za šaljiv grb imajo na Cvenu »račico«, t. j. rakovo samico. Hudo-mušni sosedi jih dražijo, da so račico k biku gonili, pa bikovino dolžni ostali.

Krap je ima zelo staro in zanimivo zgodovino.¹⁾ Našli so se tukaj sledovi prazgodovinskih žganih grobov. Vas se prvič omenja v 13. stoletju. Tu je bil strelski dvorec, pozneje Marinič-Magdičeva hiša, sedaj Jožefa Bratine (parcela 22). L. 1430 beremo, da je prevzel Krapje kot dediščino za sebe, za strica Friderika pa za svoje brate in sestre Gašpar Lokavski. Takrat je bilo na Krapju 8 kmetij. L. 1443 in 1445 se že razločuje Gornje in Spodnje Krapje; v prvem je bilo takrat 17, v drugem 18 hiš. Ločitev v Gornje in Spodnje Krapje je povzročila najbrž Mura, ki se je preveč približala vasi. Še sedaj se je ohranilo ljudsko izročilo, da je velika cesta šla nekdam od Mote naravnost proti Spodnjemu Krapju tam, kjer si je Mura nekdam napravila svojo strugo. Sedanja velika cesta napravi res od Mote do Gornjega Krapja nenaravni, skoraj polkrožni ovinek, očitno zato, da se je izognila deroči Muri. Spodnje Krapje je bilo do l. 1848 podložno branečki graščini, Gornje pa graščini v Ernožu in Neuweinsbergu.

Na Gornjem Krapju so zaznamovati naslednja parcelna imena: proti Muri Sušnice, Siget, Jame, Palnice, Prodovje; proti Veržejju na zahod in sever: Britof, Opletar, Oplot, Na gomilah, Pri travnikih, pod grabami, Krčovje; na zahod proti Krištancem je Telečjak. Pri Spodnjem Krapju, sredi vasi, je mlaka, imenovana Toplice, nasproti Gornjemu Krapju »Za ogradi«, proti Babincem Kotič; proti Cvenu so Štuke in Gomile; proti Muri Somraščak, »pri jezu«, Ciganica, Oplitar, Osrečak (travniki) in Gajovje. Med vasjo in Muro se vleče dolg nasip, »jez«, ki se začinja že pri Bučevcih in se konča onstran Mote. Narejen je bojda za časa Marije Terezije proti murski poplavi, morda pa že prej v 16. stoletju, ko so Madžari potiskali Muro na našo stran in streljali na naše ljudi, ko so delali nasipe.

Za grb ima Krapje krapa, ob raznih slovesnostih tudi posebno zastavo s krapom.

Mota (Spodnja) je nastala bržkone precej pozno ter je ime dobila po ondodni mitnici, ker so ob deželni meji pobirali brodnino in cestnino. Kolikor je znano, se prvič omenja l. 1500 »an der Mauth«; pozneje so pi-

¹ Glej »Časopis« 1919, str. 49—51.

sali Mauthdorf, Mouthain, Mautha. V 17. stoletju je cela vas pogorela, tudi v 18. stoletju je bilo več požarov, l. 1874 je meseca avgusta pogorelo 7 hiš, zgorela je tudi neka 13letna deklica. L. 1878 je pogorelo 14 hiš.

Mota meji ob Muri na Prekmurje, vzhodno na Medjimurje, južno pa na Presiko in Cven. Sredi vasi so l. 1859 postavili kapelo sv. Janezu Nep. Zraven je shramba za požarno orodje, dalje proti vzhodu pa občinska stiskalnica in kovačnica.

Začenši na severni strani od Krapja, imamo na ozemlju motarske srenje mnogoštevilna parcelna imena njiv, travnikov in šum: Gmajna, Zaton, Krče, Telečjak, Oploček in šuma v Sigetu, Njivčice, Trate, Ciganica, Struge, Oplot, Lenta, Protje, Amerika, Osredok, Ciganjščak, Osrečaki, Būdina, za Graboj, na Pesku, Duge njive, Nakelj, Grabence, Krč, na Bregeh, Meka. Južno od velike ceste, začenši od Krapja, so Gomile, kjer stoji cvenska šola, za vasjo južno so njive »za ogradi« in Vidrače, kjer je ob cesti Mota-Cven pred kakimi 10 leti kmet Škrobar izoral velik srebrn denar.

Na Moti imajo za grb gosaka, ki so jim ga bojda Verženci hoteli vtopiti.

4. K a m e n š č a k je precej strm in visok breg, 243 m nad morjem, in se vleče od Ljutomera v zahodni smeri proti Braneku, občina Kamenščak pa se razprostira tudi čez pobočne hribe in doline. Iz Ljutomera se precej strmo vije cesta ter gre po hrbtu celega Kamenščaka; pri Slaviču na srednjem Kamenščaku se cesta deli: na sever se loči stranska cesta v Cezanjevce, na jug pa okrajna cesta v dol na Mekotnjak in v Ormož, po hrbtu pa gre okrajna cesta naprej proti Braneku in potem v dol proti Branoslavcem. Ob tej cesti je bilo na njivi »Gomilica« kakih 6 gomil, katere je posestnik razkopal, da si je zravnal njivo. Našli so se nekateri predmeti celo iz novokamenene dobe, ki se sedaj hranijo v muzeju »Zgodovinskega društva« v Mariboru. Ti predmeti nam spričujejo, da je bil Kamenščak že v sivi davnini obljuden, ko še ljudje niso poznali kovinskega orodja. Kakih 10 minut je na južni strani ceste mala kapelica Matere božje v spomin, da je tukaj branečki oskrbnik srečno ušel smrti. Severno pobočje Kamenščaka pokrivajo večinoma šume, na južnem pobočju so pa vinogradi, sadovnjaki in njive, spodaj pa travniki. Kamenščak ima rdeče-rumeno ilovico, pomešano s prodcem, zatorej tukaj ne kopajo vinogradov z motikami, marveč z dvozobatimi krampi. Hiše se vrste po vrhu ob cesti, pa tudi ob pobočju, večinoma so nove in zidane, vmes pa tudi še lesene. Del spodnjega Kamenščaka proti Ljutomeru se imenuje Pogorišče, ker je nekdam tu vse pogorelo; bolj južno je pa Rajžihar po nekdanjem lastniku (v srednjem veku) Reisicher.

Spodnji Kamenščak je tako srečen, da ima »Zlato goro« za grb, gornji Kamenščak pa ima »Žabo na lanci.« Že Stanko Vraz je zapisal narodno zabavljičo, ki pravi:

»Mi Kamenščanci
sami pijanci,
penez več nemamo,
hod'mo domo! —
Mamo še, mamo
žabo na lanci,
žabo odamo,
peneze 'mamo.

Radomerje je v dolu skrita vas z zidanimi hišami ob veliki cesti, ki gre čez »Kotnjakov breg« v Veličane in Ormož. V 15. stoletju se omenjajo razni vlastelini, ki so imeli podložnike v Radomerju. Tako je dne 21. junija 1422 dobil Janez Schweinbeck v Radomerju (zu Puchlarn) 7 kmetij, katerih je vsaka dajala po 1 marko penězov, 1 korec ovsu in 2 kopuna, dalje 1 dvorec, ki je plačeval na leto 40 penězov, potem dva dela velike in male desetine, končno je dobil 3 naseljene¹⁾ kmetije in 1 puščo. L. 1443 dne 16. novembra je iste kmetije dobil Jurij Schweinbeck. L. 1430 dne 9. decembra je dobil v Radomerju 6 kmetij Gašpar Lokavski, potem l. 1440 zopet 4½ kmetij, 12 veder gornine in dva dela desetine. Ortolf Branečki je dobil s svojima sorodnikoma Viljemom in Jurijem dne 12. februarja 1441 dve tretjini celokupne desetine, okoli l. 1460—1465 pa Ulrik Pesničar 3 kmetije. Do l. 1848 je bila vas podložna branečki in gornjeradgonski graščini. Ob položnem bregu nad vasjo proti Cubru je bil svoj čas skupni srenjski pašnik, ki so si ga najvejši čas razdelili ter spremenili v njive in travnike. Pred vasjo so »Duge njive« in Prelogi, proti potoku Kostanjevici pa šuma »Kače grabe«, za vasjo pa je Oplot.

Za grb ima Radomerje piškorja, ki še mrtev skače po hiši, če se ga osoli.

Po Žerovincih in Grmači so večinoma vinogradniške parcele brez razvitega imenoslovja.

5. Noršinci-Babinci. O razlagi imena Noršinci glej »Časopis« 1919, str. 51—52. Pri izkopavanju studencev in jam so večkrat zadeli na debela, skoraj že okamenela hrastova debela, znak, da je tukaj silno vodovje naplavilo zemljo in pokopalo padlo drevje prastarih šum, oziroma jih odkod privalilo. Kraj je še dandanes nizek in močviren, nekdanj je bil še bolj, zato so na tem sovražniku težko pristopnem kraju napravili menda

¹⁾ Naseljena ali ustanovna (bestiftet, gestiftet) se je imenovala kmetija, opremljena z vsem potrebnim orodjem in naseljena z delavnimi ljudmi.

že v 12. stoletju »strelnski dvorec«, t. j. branišče proti madžarskim napadom. L. 1425 se omenja v Noršincih celo brambni stolp. Poleg stolpa je bila vas, razen nje pa še »stara vas«, torej so Noršinci za pravo nastali iz dveh vasi. Sedanja vas leži ob veliki cesti Ljutomer—Radgona in ob Murici, ki se tukaj imenuje Rogoznica. Pred vasjo od ljutomerske strani stoji ob cesti l. 1821 postavljena soha sv. Janeza Nepomučana, v vasi pa lična kapela iz novejšega časa. Gornjeradgonska graščina je imela v Noršincih nekdanjo svojo pristavo, ki še sedaj stoji ob južnem robu vasi, a je sedaj v kmetiskih rokah. Tu je stal najbrž v starih časih strelnski dvorec s stolpom.

Parcelna imena okoli Noršinec nam kažejo zanimivo preteklost cele okolice. Na južni strani vasi med Murico in železniško progo je Rogoževčak, ker tu raste mnogo rogozja. Na severni strani ceste nasproti nekdanji pristavi so travniki, imenovani Krč, ker so svet nekdanj izkrčili in pripravili za travnike. Nasproti Babincem je Puščak in Kot. Dalje v severni smeri za vasjo je Oplot in Trate, kjer je bil nekdanj srenjski pašnik, sedaj so njive in travniki. Nadalje so med Babinci in Šalinci poljske parcele »Sela«, torej je najbrž tukaj bila nekdanj vas. Južno od Sel so njive Mlinšnice. Ime spominja na one čase, ko je tod tekla močna struga in gnala celo mline. Pred nekaterimi leti so našli tu mlinski gredelj, l. 1919 je pa Terezija Brunčič izkopala na svoji njivi — Mlinšnici — kos mlinkega kamena. Nad Mlinšnicami so parcele imenovane Tremišče. Ob veliki cesti na desno, ako gremo proti Sv. Križu, so njive Grabenca in Vršnica, Lanzgovica in Letmerščak, na levo po Prodnjače.

Nekdanj so imeli v Noršincih brambni stolp in strelnski dvorec, sedaj pa imajo za grb »rotovž«, kar je morda vsaj v rahli zvezi z nekdanjim strelnskim dvorcem in »rotovžu« podobno svoječasno pristavo.

Babinci so tudi imeli v 13. stoletju strelnski dvorec, pozneje se omenjata tukaj celo dva strelnska zajma. Več solnograških kmetij okoli Ljutomera, zlasti v Babincih, so imeli v zajmu cmureški gospodje; vsled smrti Reimberta Cmureškega l. 1245 so ti zajmi postali prosti in solnograški nadškofje so jih dali štajerskemu vojvodu, nekaj pa sekovskemu škofu.

Strelnski dvorci v Babincih se omenjajo l. 1422 i. d. Dne 15. oktobra 1425 podeli Friderik III. Jakobu Poyzenfurtter kmetijo v Babincih blizu trga Ljutomer, ki je bila njegova dediščina. Dne 16. novembra 1443 pa dobi eno kmetijo v Babincih Friderik Reisacher. Na Reisacherja še zdaj spominja »Rajžihar«, skupina poljskih parcel med Babinci in Krapjem in pa na Kamenščaku. Istega dne in leta dobi v Babincih za sebe in svoje brate in sestre Jurij Reczer dve kmetiji, ki jih je imel »Peli« (Belec?), eno kmetijo, na kateri je bil Ulrik Škof (Bischof), in eno, katero je pose-

dal Klobasek (der Würstel), ko se je Janez der »Lawn«, oskrbnik v Waidhofenu ob Ibsu na Gornjem Avstrijskem, odpovedal strelskim zajmom.

Dne 21. junija 1422 je v Dunajskem Novem mestu cesar Friderik III. podaril svojemu dvornemu maršalu Janezu Schweinbecku in njegovi ženi, hčeri Friderika Hannau, v Babincih 7 kmetij, katerih je vsaka dajala na leto 1 marko penězov, 1 korec ovsa, 1 korec prosa, 2 kopuna in 1 povestmo prediva; potem 1 dvorec istotam, ki je dajal 40 penězov, $\frac{1}{2}$ korca ovsa in 1 kopuna, nadalje v vasi in na polju dva dela velike in male desetine. Isto je potrdil Juriju Schweinbeku dne 16. novembra 1443.

L. 1478 je Janez Retzer prodal v Babincih 2 kmetiji Bolfenku Lokavskemu; eno teh kmetij je imel neki Vasolt, drugo pa Škof. Deželni vladar je dne 30. januarja i. l. v Gradcu Lokavskemu potrdil ta nakup. Ko so l. 1524 Madžari napravili nižje Radgone prekop in je Mura udrila proti Stari vasi mimo križevske cerkve po sredini Murskega polja, so tudi Babinci prišli v nevarnost, da jih voda podkoplje ali da vzamejo celo okolico Madžari. Celo Pristava in Stročja ves sta bili v nevarnosti.

Nekdanji strelski dvorec je bil tam, kjer je sedaj Misletova hiša, najbrž sta oba strelska zajma bila združena z enim dvorcem. Ohranilo se je še tudi ime »Kaštel«.

Vas je stišnjena v skrajni zahodni kot občinskega ozemlja proti Noršincem. Hiše se vrste ob stari Murici v polkrogu, proti vzhodu skoraj v krogu. Vas je stala v starih časih res sredi močvirja. Glavna skupina vaškega ozemlja se razprostira severovzhodno proti Krapju in Cvenu.

Ime Babinci izhaja iz osebnega imena Babič-Babnik, ki je okoli Ljutomera precej navadno.¹⁾ Babič se je imenoval človek, ki so mu starši umrli, pa ga je babica vzela v svojo skrb. Babinci nas spominjajo na nekdanje zadružno življenje.

Na babinskem ozemlju imamo naslednja parcelna imena: Nasproti noršinskemu ozemlju ob Murici Kotič, Moštranja, Murica in Gosinjak; ob meji ljutomerskega ozemlja Žabnjak, Rakošice, Tratne njive in Kümeš; nasproti evenskemu ozemlju Slokač, Trate in Tratice, kjer je bil pred kakimi 10 leti srenjski pašnik, pa so si ga razdelili; večje kmetske njive se imenujejo Trate, manjše želarske pa Tratice; nasproti Krapju je Dornjak in Kaniža, ob krištanski meji pa Zverinjak, Erjavice, Trobašec, Rajžihar, Tunf, mali in veliki Okržič, pa Duge trate. Kapelica sredi vasi je povečana l. 1890.

Za šaljiv grb imajo v Babincih »rüso«.

6. P r e s i k a z davčnimi občinami Nunska in Rinčetova graba. Presika je obmejna občina ob potoku istega imena, ki je od starodavnih časov do l. 1918 delal mejo med Štajersko in ogrskim Medjimurjem. Vas leži ob

¹⁾ Več o tem gl. „Časopis“ 1919, str. 49.

veliki cesti, ki se pri Stročji vasi zavije proti Hermancem in dalje v Središče ob Dravi. Radi meje je bila v prejšnjih časih tukaj finančna straža, zatorej še imajo dandanes v Presiki »kasarne« in pa »špital«, kjer so v kužnih časih kontumacirali sumnjive popotnike. Med cesto in potokom so položni travniki, ki pa v nižavi dajejo le kislo krmo. Na severnem pobočju Presiškega brega raste bukovje in hojčje, po južni pa in na višjih vrhovih so vinogradi. L. 1919 so v Presiki začeli kopati premog.

Nunsk a g r a b a se imenuje v nemščini Schützenberg, t. j. Strelčji vrh (in graba) ter se pod tem imenom omenja že l. 1317. To je bilo najbrž prvotno ime, nastalo po strelcih, ki so stražili mejo proti madžarskim napadom. Že od nekdaj ima tukaj obsežne vinograde ravenski ali runski samostan in slovensko ime Nunska graba je najbrž nastalo tako, da je Slovenec pridevek »runska« zamenjal z »nunska«, ki mu je bil bolj znan. Ena vinogradna panoga je znana pod imenom Šajtovšak od plemenite rodbine Scheitt, ki je živela v Radgoni ter je posedala več vinogradov v Nunski grabi. Drugi vrhovi se imenujejo: Lipnjak, Frajščak, Kūmeš, Katalanjščak, Strmec in Podhamer.

Rinčetova g r a b a (Rindscheid, Nachtigallgraben) meri 220 orolov ali 126'500 ha, med tem veliko izvrstnih vinogradov. Svoje ime je dobila po viteški rodovini Rindscheit, ki je posedala Dolnji grad. V starih matrikah se ta kraj imenuje: Runzetova graba, Rintschetgraben, Runtschen, semtertja tudi »Spodni Stermetz«.

V tej občini so zanimivi srenjski »grbi«. V Presiki imajo brod, ker vas leži blizu potoka, v Nunski grabi imajo »klošter«, kar se ujema z imenom in s posestvi v tej srenji, Rinčetova graba pa »slaviča«, kar je najbrž v zvezi z nemškim imenom »Nachtigallgraben«, a Slovenci poznajo le Rinčetovo grabo; pred Rindscheiti je gotovo kraj imel drugo ime, na katero morda spominja Nachtigallgraben in pa »grb« slavič.

7. P r i s t a v a s S t r o č j o v a s j o. O imenu in postanku vasi Pristave imajo domačini zanimivo izročilo. Tukaj ob stoku Ščavnice in stare murske struge, »Murice« imenovani, so si baje ribiči pristavljali svoje ute in kočje, iz katerih je nastala vas — Pristava imenovana, od pristavljanja (ob vodi). Stari ljudje so se še pred polstoletjem spominjali starih koč iz trstja, katere so nadomestile sedanje večinoma zidane hiše. Ta razlaga imena ni nemogoča, ker kake graščinske pristave, po kateri bi vas dobila ime, se nihče ne spominja in je ni dognati v pisanih, nam pristopnih aktih. Graščina je imela pač tukaj mlin s stopami, ki ga je po izročilu stavila »božina«, t. j. tlačani, iz trdega kamenja, pristave pa ni. Vendar vas se imenuje že 1445 Mayerhofel in je imela takrat 11 hiš. Ni verjetno, da bi ji bil Nemec (graščinska gosposka) dal to ime, če bi ne bilo tam nikakšne graščinske majerije. Število hiš nam daje slutiti, da je vas predstavljala

t. i. dekanijo, t. j. skupino 10 kmetij, ednajsta hiša pa je morda bila pristava, oziroma k njej spadajoča kmetija je bila navržek za vaškega župana, ker so župani pogostoma imeli po dve kmetiji. Vas v sedanjem svojem stanju je nekako tip razvoja in spreminjanja, ki ga je prehodila marsikatera vas pod vplivom časovnih razmer zadnjih 100 let. Ne samo, da so se stare koče nadomestile z zidanimi hišami, marveč tudi celo srenjsko ozemlje kaže temeljito izpremembo. Ko so Madžari v 16. stoletju potisnili Muro na štajersko stran, je mimo Pristave drla močna murska struga ter je ta vas, kakor tudi bližnja Stročja vas prišla v nevarnost, da jo Mura podkoplje. Ljudsko izročilo še ima v živem spominu, da je tod — po Murici — tekla nekdanja Mura. Pozna se še jako široka, od severa proti jugu močno vpognjena struga, ki je pred 100 leti imela globoke jame z velikanskimi ribami. Poznajo se še tudi jezovi, s katerimi so se vaščani nekdanj branili proti povodnji. Posebno visok jez gre čez nekdanjo Murico ter je v sredini razširjen in so na tem prostoru l. 1886 postavili lično kapelico. Ljudomili dr. Gottweis je brez inženerskih komisij na jako praktičen način dal napraviti prekope in staro strugo po kratki poti napeljal v Ščavnico. Kjer so bile prej globoke jame, da so konji plavali po njih, je nastal potem pašnik z malimi kalužami. Novejše hiše se niso več stavile ob izsušeni strugi, marveč »za ogradi«, kjer je še do l. 1884 stalo velikansko hrastje. Sploh so okoli Pristave bile krasne hrastove šume. Srenjski pašnik, kjer raste le trnje in bodeči striček, se še sedaj imenuje »Log«, kjer so nekdanj vaščani imeli žir za svoje svinje. Tudi zapaljenih hrastov se še mnogo najde, zlasti ob poljski cesti, ki gre od okrajne ceste čez »Deonce« (Delnice) in »Plitve« po »Lunarščaku« proti evenskim travnikom, so zadeli na prave velikane, iz katerih so si kmetje delali doge za polovnjake in kolje za gorice.

Pristava s svojo okolico je še dandanes izpostavljena velikim poplavam; voda dere včasih celo čez okrajno cesto, da ljudje niti z vozom ne morejo v Ljutomer, vendar taka velika voda ne traja dolgo. Kadar Ljutomeržanom pride voda do njihovih škednjev, pravijo: »Zdaj Pristavci pi-jejo.«

Svoje čase je imela vas tudi svoje kmete-svobodnjake, imenovane »Femberski« (od madž. fő-ember = poglavar, svobodnjak). Ti so bili na hišnih številkah 8, 10, 15, 18. Zanimiv je bil tudi nekdanj način postavljanja vaških županov. Za pravo je županska čast in oblast šla od kmeta do kmeta. Navadno so »na pametivo« (na praznik nedolžnih otročičev) postavljali novega župana. Eden je nesel z umetnimi cvetlicami in z rožmarinom okrašeno župansko palico od starega župana k novemu, drug je nesel »kaso«, leseno škrinjico z denarjem in pismi, štirje možaki so pa nesli »klado« na drogih. Prišedši v hišo, so novega župana lepo pozdra-

vili, stari župan mu je vse v redu izročil in napravil z njim račune. Zvečer so se pa gostili pri novem županu. Žene so prinesle jestvin, skupno so pa dali polovnjak ali celo štrtinjak vina. Z župansko palico je potem župan ali pa njegov sin hodil napovedovat »nameti«, t. j., da morajo iti nametavat nasipov proti vodi, in opravljat drugih srenjskih opravil. Če je kdo kaj ukradel, kar ni bilo vredno naznanjati graščinski sodniji, so ga »v klado djali« in postavili v javno sramoto ob cesto, ukradeno reč pa zraven njega. Sploh so tatvine bile zelo redke, celo zrnje so imeli včasi kar na podstenju.

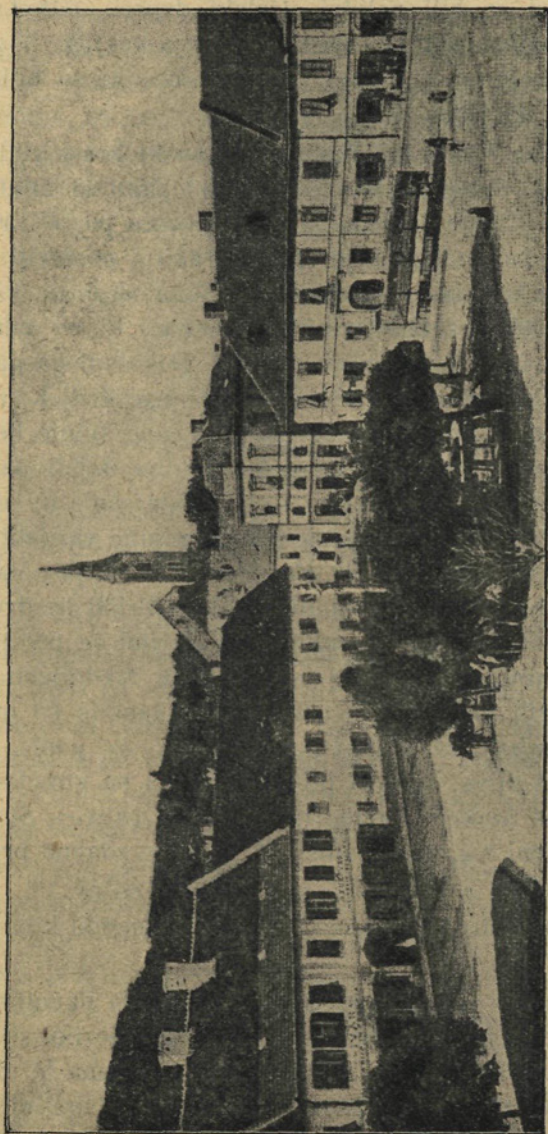
V vasi je bila tudi kasarna, oziroma pri h. št. 9, ki je bila bojda prva zidana, je bila pripravljena velika soba za nastanjanje vojakov in finančnikov, ki so stražili mejo. Stara zanimiva hišna imena so popolnoma izginila, najdalje se je ohranilo domače ime »Zetec« (boter), pri »Zetečovich« pri h. št. 7, a se je sedaj tudi izgubilo, ker je dotični rod izumrl. Sploh so v vasi izumrle vse stare rodovine in so se priženili ali priselili čisto novi ljudje.

Razen že vmes omenjenih parcelnih imen so še druga prav zanimiva za raziskovalca muropoljskega narečja in za poznavanje lokalnih razmer. Čez prej omenjeni Log teče potočič Kozarica mimo Ribnika ter se pri »Dragi« (travnik in pašnik) izliva v Ščavnico. Beseda »draga« je dandanes izginila iz vsakdanje rabe na Murskem polju, ohranila se je pa v parcelnem imenu. Ob mlinski zajezi se del Loga imenuje Šarovnjak, njemu nasproti pa je močvara »Rdeča jama«. Stara struga Ščavnice je delala med Stročjo vasjo in Pristavo velike zavoje, tekla po »Šnajdovščaku« v »Kotè«, dalje po »Tratah«, se zavila proti vasi in tekla po »Kotičih« v sedanje strugo. Tik ob bivši ogrski meji, kjer se Presički potok izliva v Ščavnico, je travnik »Kanjuh«, ki spominja na nekdanji log, kjer so se pasli »kanjuhi« (merjasci). Ob prejšnjem občinskem hrastju so zelo vpognjene njive, imenovane »Slokače«, dandanes pomeni na Murskem polju beseda »slok« le suh, nekdanj je pomenila tudi: upognjen. Blizu »Kamena«, kjer so l. 1754 postavili velik kamenit mejnik med Štajersko in Medjimurjem, je »Radomersko«, kjer ima pet radomerskih kmetov svoje njive. To je dalo povod mnenju, da so ti kmetje nekdanj pred Turki zbežali s polja v hribe — v Radomerje, zemljo pa pridržali. Stvar je pa drugačna; graščak jim je v zameno za neko zemljo pri Radomerju, ki jo je na vsak način hotel imeti, dal veliko več zemlje na odprtem polju. Nadalje so še na pristavskem ozemlju Krči in »Fünfl«.

V Pristavi imajo za grb mak, kar spominja tudi na stare čase; iz popisa deželnoknežjih zemljišč v 13. stoletju je razvidno, da se je takrat na Murskem polju gojilo zelo veliko maka.

Stročja ves leži pod hribom »Lipnjak« in »Podhamer« ob okrajni cesti, ki gre iz Ljutomera v Središče. Pri kapeli v vasi križa to cesto

ona v Pristavo in Podgradje. To kapelo, posvečeno sv. Trojici, so postavili l. 1866 na mesto starega trioglato zidanega stebra. Pri kopanju temeljev so izkopali mnogo človeških kosti, najbrž je bilo tu nekdej pokopališče za kužne mrličke, ker so enake stebre navadno stavili na taka grobišča. A ljudsko izročilo pravi, da so tu pokopali 60 Krucev. Od kapele proti vzhodu ob obeh straneh ceste se vrstijo snažne zidane hiše, katerih

LJUTOMER: Glavni trg.

lišče za kužne mrličke, ker so enake stebre navadno stavili na taka grobišča. A ljudsko izročilo pravi, da so tu pokopali 60 Krucev. Od kapele proti vzhodu ob obeh straneh ceste se vrstijo snažne zidane hiše, katerih

podstavki so večinoma iz kamnja, od ruševin Dolnjega grada. Veliko zidano hišo št. 48 s hodnikom na cesto so po izročilu postavili l. 1812; zidarji in težaki so delali zastonj, le da so hrano dobili, ker je bila takrat lakota.

V Stročji vesi so bili nekdanj strelski dvorci, odtod nemško ime Schützendorf in najbrž tudi slovensko (Strelčja vas).¹⁾ V zvezi s tem so menda stročki kmetje-svobodnjaki, »femberski«, ki so bili na stavbenih parcelah 18/2, 20, 25, 29.

Pred l. 1848 so bili v tej okolici velikanski hrastovi logi, kamor so domači in sosedni kmetje, celo iz velikonedeljske in miklavževske župnije gonili svinje v žir. Graščini se je plačevalo po 50 kr. do 1 gld. od svinje. Za svinje so v logu iz protja in rakitja postavili tudi svinjake, kamor so jih čez noč in ob slabem vremenu zapirali. Bolj oddaljeni gospodarji so najeli posebne svinjske pastirje, ki so vsaki svinji dali posebno ime in svinje so natančno poznale glas svojega pastirja. Ko se je oglasil pastir in začel klicati: Lisek, lisoga, črnjek, črnjoga, sivek, sivoga, žutek, žučoga, huj, lo, lo, lo! so poklicane svinje bežale k njemu, druge pa so se pasle naprej. Na večer so jim dajali pastirji nekoliko mlačne ali mrzle ščave, drugo krmo so si iskale same in se izvrstno podredile. Po l. 1848 je moral graščak mnogo zemlje razdeliti kmetom, a v logih je imel pravico sekati 10 let, kar je ostalo, je bilo občinsko. Nemilo je zapela sekira in padali so stoletni orjaki. Prišli so drvarji iz Kranjskega in do današnjega dne se sekire, s katerimi se podira drevje, imenujejo tukaj »kranjščice«. Sedaj je večinoma razdeljeno tudi občinsko zemljišče, od starih logov pa je ostalo tu in tam le še ime, kakor »na gmajni«, »na tratah«, »za graboj«, »na mlaki«, »v jami«. Dandanes so pa tod travniki in njive. Druga posebna imena na stročkem ozemlju so: Koti, Cipranj, Na Štukeh, Lambertica, Dugače (njive), Somarščak (neko močvirje), Zagrajani log, na Ščavnici, ki pa je že zdavna prestavljena.

L. 1874 je skoraj celo Stročjo ves vpepelil požar.

Za grb imajo v Stročji vesi med, ker se je menda kdaj tukaj močnejše gojila čebeloreja.

8. Slamnjak — Grizovčak. Slamnjak se imenuje le eden hrib, a se je ime preneslo na celo občino. V nemškem jeziku se hrib in občina imenujeta Kammersberg, slovensko ljudstvo pa pozna le »Kumersko grabo«, »Malo« ob vznožju Slamnjaka, »Veliko« pa v davčni občini Grizovščak. Ime Slamnjak ni izvajati od slame, marveč od besede slom — sleme; precej močvirni dol, poln komarjev, pa je dal ime »Komarska graba«, iz česar je Nemec napravil svoj »Kummer« ter ime prenesel na breg

¹⁾ Gl. „Časopis“ 1919, str. 57, 58.

— Kummersberg. Tudi v nemškem imenu »Grüsserschak (Slovenci pravijo Greseršak ali Grizovčak) tiči slovenska korenika, kakor kaže končnica —šak.¹⁾ Najbrž so se vsi vrhovi te davčne občine imenovali s skupnim imenom Grizovšak ali Kresovščak, pozneje so pa posamezne posestne celote dobile posebna imena, tako Lambergov breg po lastniku grofu Lambergu, »Železne dveri« po železnih vratih na neki kleti, Cuber pa najbrž tudi po nekdanjem lastniku in Abtov zid po benediktinski enonadstropni zidanici. Postavil jo je admontski opat Lenart Ofner, ki je nastopil opatsko službo dne 13. decembra 1751. Ob vznožju Abtovega zida je v »Židovskem bukovju« veliko večjih in manjših gomil, kar kaže, da je ta kraj že v davnih časih bil obljuden. Na strmi, proti poldnevu obrnjeni strani Grizovčaka je »Pekel«, kjer so ob južnem koncu zasledili premog. Tam kjer se ob koncu Lambergovega brega stikata Velika in Mala Kumerska graba, je bil še pred kakimi 100 leti graščinski ribnik, ki je sedaj spremenjen v travnike, od nekdanjega ribnika je v najnižji legi ostal še vodotok, kjer si dotični posestnik zbira vodo za mlin in žago.

Obe davčni občini sta pred vsem vinorodni, dasi po obsegu zemljišča šume, travniki in njive nadkriljujejo vinogradniške parcele.

Pod grad je je mala vas, ki se je razvila ob vznožju nekdanjega gradu; ker je grad bil postavljen po priliki koncem 15. stoletja, je tudi ta naselbina dokaj pozna.

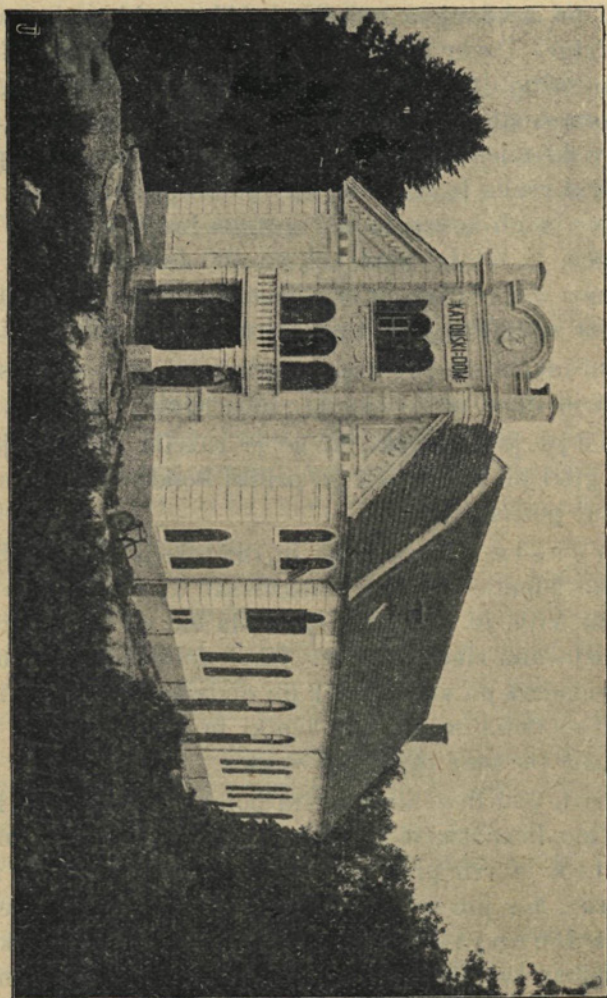
9. Stara cesta. Ta obsežna in raztresena občina obsega zahodni del Ljutomerske župnije ob meji tomaževske župnije. Ime je dobila po starodavni cesti, ki je že v rimskih časih šla tod od Ptuja proti Ljutomeru. Našel se je opetovano rimski denar. Hiše, deloma zidane, deloma lesene so zvršene večinoma po vrhovih ter jih obdajajo vinogradi in sadovnjaki. Ob vznožju in po dolih so njive, travniki in šume: Velika Libanja, Hrenova gošča, šuma Osraneč in Gornji Strmec.

Na Stari cesti pod Benetkom izvira potok Kostanjevica, ki dela potem mejo med občino Branoslavci in Kamenščakom. Za grb ima Stara cesta ježa. Benetek je vrh proti branoslavski občini in ima za grb čiriča, kar je čisto prav, ker jim čriček v dobrih vinskih letinah veselo prepeva. Davčna občina Desnjak obsega tri vrhe: pravi Desnjak, Hujbar (po posestniku Hujbar ali Huber) in Kozarščak. Desnjak ima nenavaden

¹⁾ Ker zgodovinske oblike tega imena niso izpričane, je težko določiti njega prvotno obliko, koren in pomen. Ta je lahko „kres“ ali „grez—grezina“. Prvo bi bilo mogoče le, če je prvotno ime bilo skupno vsem okoliškim (višjim) vrhovom, na katerih so stari Slovenci kurili kresove. Korenika „grez“ je pa opravičena le za sedanji obseg, na kateri se nanaša to ime. Neki poddel se imenuje „Plavč“, kar je isto, kar v zgornjih Slov. goricah „Plavč“ ali „Plač“, od splazenja. Oblika Grizovčaka res kaže, da se je ta del hriba nekdanj »pogreznil“ ali splazil.

grb, spušča namreč zarjo. To se godi takole: Ko je čas, da se gostovanjščaki razidejo, potegne kdo čez rešeto rdeč robec, v rešeto se postavi goreča luč. Ko stopi gospodar s to pripravo v sobo, ugasnejo vse druge luči in tedaj se vidi rešeto kakor krvavo jutranje solnce. Gostje vedo, da je gostija pri kraju.

Orlovski dom v Ljutomeru, dograjen leta 1925.

Kozarščak ima za grb kozo. Najbrž sta ime in grb nastala vsled tega, ker so ondotni mali posestniki imeli koze.

Mekotnjak meji proti severu na Kamenščak, proti večeru se drži Stare ceste in Desnjaka, proti jugu in vzhodu pa meji na Žerovince in Radomerje. Za grb ima »mesto«.

Priloge in dostavki.

Gradec, dne 9. februarja 1360. Vojvoda Rudolf potrdi
Ljutomeru trške pravice.

Wir Rudolph von Gottes Gnaden Herzog zu Oesterreich, zu Steyer vnd zu Khärndten, Fürst zu Schwaben vnnnd zu Elfsaßen, Thuen khundt, dafs Vnfere getreu: die Purgern von Luettenberg fur Vnnfs khomen vnnnd zaigten Vnfs Vnnfers Lieben Herrn vnd Vatters fellig. Handtüest vmb Ihre Recht vnnnd batten Vnnfs mit Vleifs ds Wier in die geruehten zu bestetten, vnnnd zu Verneuern, als haben Wier gethan, in der Weifs als hernach geschriben stehet:

Wier Albertus von Gottes genadn Herzog zu Österreich, zu Steyern vnd zu Khärndtn, Thuen khundt mit disem Brieff, dafs Wier Vnnfern Burgern zu Luettenberg, die gnad gethan haben vnnnd thuen auch dafs fy alle die reht haben sollen, die Vnser Burgern zu Rakerspurg habent vnd geben in, disen brieff versigelten mit Vnfern Insigel, Der geben ist zue Rakerspurg, da man zelt nach Cristi geburth Dreyzehenhunderth Jaarn, darnach in dem zweyundt Neunzigsten Jar. am St. Margarethn Tag. Nun haben Wier vorig. Herzog Rued: angesehen, die gnad die der Vorig. vnser Vatter Herzog Albertus gehabt hat, zu dem selbigen Purgern zu Luettenberg, vnd haben in die Neue Handtüest durch Ihre Pett willen bestett und erneuerth in der Weifs als sie von Worth zu Worth da oben geschriben stehet.

Dafs geben Wier zu Vhrkhundt disen Brieff besigelten mit Vnnfern Insigel. Der geben ist zu Grätz am Sonntag vor Scolastice Virginis nach Cristy . Geburth Dreyzehen hunderth Jahr darnach in den Sechzigsten Jar.

L. S.

Coll. vnd dem Original gleich Lauttentd den 8. Noëember à 1625.

Andth. Kheller m/p.

1717—1725. Slovenska prisega ljutomerskih tržanov.
(Prepis M. Slekovca.)

»Jas N. N. obetschan ... Bogo, vřim Svezom iedem tschift Jurament, da ielt mene posten Richter Rath i Posten gmeina vu ovom Lotmerřskom varafso Sa iednoga burgara Gori vsella Sato ias obettam da hotzam Segdar moiega Sivlenia postenomo varafho i Sufedom veram pokoren i posteniom Dubroto biti, nigdar nikei Sudbe, ali drugo dugovanie kres Varofh ali Susida moiega vun povedati neko hozem vse to kei trugi purgeri terpio S nimi terpeti, tako meni Bog i ta zifta Deviza Maria mati Bořsia i Sy Svezi i Sveti evangelium Pomagaj. Amen.«

Ljutomerski notarji.¹⁾

Högelsberger Fran od 2. 9. 1856—30. 6. 1869 (prestavljen v Lipnico);

Höchtl Karol od 15. 4. 1870—7. 3. 1878 (suspendiran);

Bař Lovro od 24. 11. 1878—22. 5. 1881;

řlamberger Anton od 30. 9. 1881—13. 9. 1898;

Thurn Julij od 2. 11. 1898—13. 3. 1919;

¹⁾ Naslednje tri pregleda je sestavil g. Niko Vrabl.

Substitut: Notar Hinko Požun iz Gornje Radgone do 29. 9. 1919;
 „ Not. kand. Fran Mastnak od 30. 9. 1919—2. 1. 1923;
 dr. Stojan Ivan od 4. 1. 1923 naprej.

Načelniki okrajne posojilnice v Ljutomeru.

Ivan Kukovec, posestnik v Ljutomeru od 1872—1908;
 Ludovik Babnik, posestnik in vrvar v Ljutomeru od 1908—1920.
 Josip Velnar, posestnik in mizar v Ljutomeru od 1920—1924;
 Jakob Rajh, posestnik v Ljutomeru od 1925 naprej.

Občinske volitve v Ljutomeru.

Boj za III. volilni razred se je pričel po prihodu poštarja Fr. Mauritscha in davkarja Aleks. Dullerja okrog leta 1885. Od tega časa so imeli Slovenci boj do prevrata.

Volitve 4. maja 1895:

I. razred:	Število volilcev	13,	volilo	5 Slovencev,	7 Nemcev;
II. „	„	32,	„	9 „	19 „
III. „	„	202,	„	102 „	32 „

Volitve 21. maja 1898:

I. razred:	Število volilcev	12,	volilo	3 Slovenci,	8 Nemcev;
II. „	„	29,	„	8 „	17 „
III. „	„	213,	„	93 „	63 „

Volitve 18. maja 1901:

I. razred:	Število volilcev	12,	volilo	3 Slovenci,	8 Nemcev;
II. „	„	27,	„	3 „	19 „
III. „	„	250,	„	113 „	73 „

Volitve 21. aprila 1904:

I. razred:	Število volilcev	12,	volilo	2 Slovenci,	8 Nemcev;
II. „	„	28,	„	6 „	20 „
III. „	„	248,	„	125 „	73 „

Volitve 24. aprila 1907:

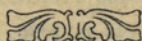
I. razred:	Število volilcev	12,	volilo	3 Slovenci,	8 Nemcev;
II. „	„	30,	„	5 „	20 „
III. „	„	250,	„	104 „	71 „

Volitve 12. maja 1910:

I. razred:	Število volilcev	12,	volilo	3 Slovenci,	9 Nemcev;
II. „	„	32,	„	— „	22 „
III. „	„	251,	„	133 „	70 „

Volitve 21. maja 1913:

I. razred:	Število volilcev	18,	volilo	— Slovencev,	15 Nemcev;
II. „	„	32,	„	— „	21 „
III. „	„	280,	„	152 „	83 „

Sv. Križ pri Ljutomeru.

II. Župnija Sv. Križ.

1. Župnija in cerkev.

Kakor druge župnije na Murskem polju, je tudi križevska župnija prvotno spadala pod pražupnijo radgonsko in župnik radgonski je pošiljal semkaj svoje duhovnike opravljat službe božje. Ko se je naseljevanje dovršilo in razmere po odgonu Madžarov kolikor toliko uredile, je eden radgonskih duhovnikov začel stalno tukaj prebivati, a odvisen je bil popolnoma od radgonskega župnika. Bil je njegov vikar, t. j. namestnik. Kdaj je Sv. Križ dobil stalnega duhovnika, o tem ni nobenega poročila, a v 13. stoletju ga je najbrž že imel. Te vikarje pri Sv. Križu in drugih podružnih cerkvah je nastavljal radgonski nadžupnik. On je bil patron in obenem zavetnik (vogt) tem cerkvam, dokler ni solnograški nadškof l. 1490 radgonske pražupnije vtelesil sekovski škofiji. Zavetništvo (vogtijo) nad križevsko župnijo je neznano kdaj in kako dobila braneška graščina. Patronat ima še dandanes sekovski škof. Leta 1445 je križevska župnija imela 21 vasi in 375 hiš. Njen obseg je bil že isti, kakor ga je imela do novejšega časa, ko se je izločilo Hrastje-Mota in je Veržej dobil samosvojo duhovnijo.

Stara cerkev.

Nedvomno je bila prejšnja križevska cerkev ena najstarejših na Murskem polju. Od nje je ohranjen le še prednji del, kjer je nekdanj velikega oltarja bila v zidu shramba za Najsvetejše, kakor je bilo običajno

v srednjem veku. Zidana je bila v gotskem slogu najbrž v 15. stoletju. Pred njo je bila gotovo še starejša cerkev, po kateri se kraj že l. 1267 poimenuje. Prva cerkev je bila najbrž še v romanskem slogu in majhna ter so jo nadomestili z drugo, ki je stala do pozidave sedanje.

Zvonik ni bil gotskega sloga, temveč so ga pristavili k cerkvi še le l. 1602. O priliki nove stavbe so mu dali gotsko obliko. Imel je prej lepo bakreno čebuljasto streho, krasen vzorec stolpnih streh baročnega sloga.

Stara cerkev je imela tri oltarje. Enega izmed teh, namreč sv. Boštjana na levi strani, je posvetil lavantinski škof Filip Renner 31. oktobra 1535 ter je pri tej priložnosti tudi birmal 600 oseb. V oltar je vložil ostanke iz gore Kalvarije, sv. Virgilija, Joahima, Uršule in njenih družic. L. 1593 je pa sekovski škof Martin Brenner posvetil vse tri oltarje in delil zakrament sv. birme.

V 19. stoletju so dali župljani s prostovoljnimi doneski l. 1832 cerkev poslikati ter jo je blagoslovil ljutomerski dekan Mihael Jaklin dne 24. novembra i. l.

V zvoniku je bilo četvero zvonov. Srednja dva je pretil l. 1874 mariborski zvonolivec Janez Dencl. Zaradi soglasja sta pretila zvonova bila za 5 centov težja, kakor prejšnja. Manjši je tehtal 6 stotov in 7 funtov, večji pa 12 stotov in 87 funtov. Stroškov je bilo 1144 gld., katere je plačala deloma cerkev, deloma župljani. Zvonove je posvetil o priliki birme knezoškof Jakob Maksimilijan dne 11. junija 1874. Vojna rekvizicija je vzela tri manjše zvone, veliki je še ostal.

Uro je napravil l. 1864 urar v Gnasu Andrej Berthold za 550 gld.

L. 1884 se je spravil na zvonik nov strelovod. Ob enem se je pozlatilo jabolko s križem in popravila streha na zvoniku; vse delo, katero je prevzel mariborski klepar Franc Gašparič, je stalo 1074 gld. 6 kr.

V jabolku so našli in zopet vložili listino od l. 1813 in 1849, kar kaže, da je tudi v teh letih bil zvonik popravljen.

Kapelica sv. Ane.

Tik cerkve stoječa kapela sv. Ane je bila postavljena l. 1582. Leta 1830 so jo dale matere na lastne stroške ponoviti in okusno poslikati. Blagoslovil jo je dne 24. julija 1831 ljutomerski dekan Mihael Jaklin.

Sekovski knezoškof Roman Sebastijan Zängerle je z listino dne 11. avgusta 1830 dovolil, da se sme v tej kapeli služiti sv. maša dvakrat v letu, namreč na velikonočno nedeljo ob 6. uri zaran — zaradi blagoslavljanja jedil — in na god sv. Ane. Pred povečavo cerkve so bile tudi nove maše navadno v tej kapeli.

Nova cerkev.

Ker se je ljudstvo namnožilo, je postala stara cerkev že zdavna pretesna. Župnik Anton Lacko je hitro po svojem nastopu začel resno misliti na stavbo nove cerkve in se l. 1890 oprijel težavnega dela. Opeko so napravili doma. Župnik sam je s posestniki prehodil gozdove in poiskal pripraven les za ostrešje, ki so ga ljudje dali brezplačno. Hodil je tudi od hiše do hiše ter nabiral prostovoljne darove v denarju. Ljudje so velikodušno darovali po svojih močeh in dovažali brezplačno les, opeko, kamenje in pesek. Stavbarsko delo je prevzel radgonski stavbenik Spranger, nadzoroval je pa delo inženir Riescha.

V nedeljo, dne 3. maja 1891, se je po večernicah Najsvetejše preneslo v kapelo sv. Ane, kjer se je začasno opravljala služba božja. Staro cerkev so začeli takoj razdirati. Zidovje je bilo slabejše, kakor se je mislilo. Vmes je bilo vulkanično kamenje, znak, da so za staro cerkev vozili kamenje od Kleka nad Radgono, kjer je prastari, zdavna ugasli najbližji ognjenik. Delo je hitro napredovalo. Dne 22. maja je bil slovesno blagoslovljen in vložen vogelni kamen. Dne 15. novembra 1891 je ljutomerski dekan Ivan Skuhala že cerkev blagoslovil. Prezbitarij je kot zgodovinsko znamenita stavba ostal star. L. 1892 se je dovršilo še preostalo delo. Ker sta ostala prezbitarij in zvonik, ni bila lahka stvar, med tema dvema objektoma izvesti p o v e č a v e cerkve in zadostiti umetniškim zahtevam. Povečava se je mogla izvršiti le tako, da se je cerkev razširila. Tu bi pa bil bolj umesten o s r e d n j i slog, a odločili so se za gotski slog in napravili prostor s tremi ladijami. Primerno s širino bi morala biti tudi višina, a tu sta zopet delala težavo zvonik in prezbitarij, vsled tega je novi del cerkve kot gotška stavba preveč potlačen. Tudi zvonik je zamenjal staro čebuljasto bakreno streho s šiljasto v gotškem slogu.

Dne 6. julija 1892 je knezoškof dr. Mihael Napotnik cerkev in veliki oltar posvetil. Proračun za stavbo je znašal 24.000 gld. Ker so pa les, pesek, vožnjo dali ljudje zastonj, je stavbenik Spranger prevzel delo za 16.000 gld. Med stavbo so se pokazala potrebna še nekatera dela, ki v načrtu niso bila zaznamovana; tako se je stavbeniku izplačalo 16.387 gld.

Od te svote se je z dovoljenjem pristojnih oblasti vzelo 7207 gld. iz cerkvene blagajne, drugo se je pokrilo s prostovoljnimi doneski in darovi posebnih dobrotnikov, med katerimi sta se odlikovala zlasti vpokojeni križevski župnik Lovro Kramberger in križevski rojak Jožef Slavič, župnik pri Sv. Ani na nemškem Štajerskem.

Ljudje so splošno z veseljem podpirali podjetje, vendar tudi ni manjkalo nasprotnikov, ki sami niso nič prispevali, pač pa bolj iz zlobe kakor iz stvarnih razlogov skušali preprečiti delo in grenili župniku njegovo skrb in truda polno delo.

L. 1893 je Jakob Brollo cerkev poslikal.

L. 1895 se je napravil lesen gotski nastavek na stranski oltar Lurške Matere božje. Načrt je napravil graški arhitekt Rajmund Mrkovič, mizarско delo je opravil Ivan Rozman, podobe je izrezal Jakob Gschiel, pozlatil in pobarval ga je Viljem Sirach, vsi trije iz Gradca. Oltar je blagoslovil mariborski kanonik dr. Ivan Križanič dne 12. maja 1895.

L. 1895 se je omislil tudi nov križev pot. Naslikal ga je na platno Jakob Brollo. Vse delo je stalo 51 gld.

L. 1896 je bil napravljen gotski nastavek na oltar sv. Ane. Mizarsko delo je dovršil domačin Alojz Gregorič z Moravskega vrha, pozlatarsko in pleskarsko pa Alojz Šket iz Maribora.

L. 1897 je bil postavljen tudi nastavek na Boštjanov oltar v južni stranski ladiji po istih mojstrih, podobe pa je izrezljala podobarska tvrdka v Grödnu na Tirolskem.

L. 1897 je takratni kapelan Josip Weixl ustanovil oltarno društvo za nastavek novega velikega oltarja.

L. 1901 je bilo delo dovršeno in oltar je zelo slovesno blagoslovil domačin, stolni dekan dr. Ivan Križanič dne 28. julija. Mizarsko delo je izvršil že omenjeni Alojz Gregorič, pozlatarsko V. Sirach v Gradcu, kamenoseško K. Kocijančič v Mariboru. Tvrdka Neuhauser & Jelle je napravila slikana okna ob velikem oltarju. Celo delo je stalo 5174 gld. Omenjeno društvo je nabralo 2706 gld., ostalo so plačali razni dobrotniki, med njimi kardinal Jakob Misija, križevski rojak, sam 1000 gld.

Stari oltar v rokoko-slogu je bil ves pirav in so ga morali sežgati. Ohranili so le stari tabernakelj, ki je sedaj v Anini kapeli, križ pa služi kot misijonski križ. Ohranili sta se tudi podobi Srca Jez. in Marijinega.

Pridižnico so napravili prej omenjeni umetniki v Gradcu. Za dohod na pridižnico iz zakristije se je predril slop.

2. Križevski dušni pastirji.

A. Vrsta križevskih župnikov.

Najstarejši po imenu znani križevski župnik je:

1. Papst Pavel, o katerem je znano, da je l. 1497 umrl izven rimske kurije (extra curiam romanam).

2. Schöber Friderik, magister prostih ved, duhovnik solno-graške nadškofije, je bil l. 1497 imenovan za križevskega župnika. Pozneje, l. 1501, ga zasledimo kot župnika v Radgoni.

3. Pichler Jurij je dne 4. julija 1528 hodil s kapelanom Žigom Pugserjem v Radgono k splošni vizitaciji. Služboval je pri Sv. Križu še

l. 1542, ko je cenil župnijske dohodke,¹⁾ od katerih je plačeval 11 gld. 3 š. 27 v. davkov. Rojen je bil pri Sv. Lenartu v Slov. gor., posvečen l. 1511 od lavantinskega škofa Lenarta na naslov Gašparja Stubenberga.

4. Rečnik Jurij okoli l. 1590.²⁾ Drugo o njem ni znano.

5. Murenus (Möhrhemius) Ivan. Bil je iz ljubljanske škofije ter je župnikoval pri Sv. Križu do l. 1598, ko je odšel k Sv. Lenartu v Slov. gor. in tam povzročal velike homatije.

6. Hrizogon Jurij, najbrž neposredni naslednik prejšnjega. Rodom je bil Dalmatinec iz zaderske škofije, posvečen l. 1590. L. 1607 ga je škof Martin Brenner pokaral radi slabega življenja in mu dal na razpolago, ali oditi ali se poboljšati. Obljubil je poboljšanje. O njem pravi škofov zapisnik, da je znal več jezikov in imel mnogo izkušnje.

7. Senex (Starec ?) Matija je l. 1611 poročal sekovskemu škofu, da je imel o Veliki noči 507 obhajancev, trije se vkljub opominu niso hoteli spovedati, med njimi neki Vid Bratuša, tržan v Veržeju.

8. Perovič (Peryevich, Perovicus) Gregor, župnik križevski od 28. novembra 1612. Doma je bil iz zagrebške škofije, študiral je pri jezuitih, posvetil ga je v Požunu vesprinski škof l. 1604. L. 1617 je bil še pri Sv. Križu ter je sekovski škof Jakob Eberlein o priliki vizitacije dne 12. oktobra o njem zapisal, da je bil takrat star 36 let. Kje in kdaj je umrl, ni znano.

9. Simonič Jakob od Jurjevega 1637. Rojen je bil v Ljutomeru l. 1602 kot nezakonski sin in je po spregledu prejel mašniški red na kvatno soboto v postu l. 1626 od sekovskega škofa Jakoba Eberleina, dočim je vse druge nižje rede dobil v Šopronju, kjer je najbrž študiral. Okoli l. 1630 je prišel za župnika k Sv. Juriju na Ščavnici, odkoder je l. 1636 odšel v Ormož. Po posredovanju radgonskega dekana je že naslednjega leta dobil župnijo Sv. Križa. Nadaljni podatki o njem niso znani.

10. Julijan Ivan 1645. Zoper njega se je pri škofu pritožil neki Ivan Pavlič, podložnik grofa Draškoviča v Ključarovecih, da ga je s pridižnice očitno izobčil iz cerkve. Cerkevni ključarji in Verženci so pa dne 4. in 7. maja 1645 pisali škofu, da to ni res.³⁾

11. Plokan Filip. O njem vemo le to, da je v drugi polovici februarja 1666 šel iskat zdravja v Radgono, pa je ondi umrl že 28. februarja ter so ga pokopali v ondotni mestni cerkvi sv. Ivana.

12. Dr. Žurman Ivan Jurij od marca 1666 do 9. oktobra, ko je postal župnik in dekan v Radgoni. Rodom je bil iz Kranjskega ter je l. 1656 prišel za kormajstra v Radgono, odtod pa l. 1666 k Sv. Križu. Tu je ob novem letu 1669 začel pisati krstno knjigo. L. 1672 je poročal

¹⁾ Cenitev dohodkov v dež. arhivu v Gradcu.

²⁾ Zapisnik škofa Brennerja v šk. arhivu v Gradcu. — ³⁾ Škof. arhiv v Mariboru.

škofijstvu, da je imel v župniji 2307 duš, rojenih je bilo prejšnje leto zakonskih 97, nezakonskih 9, poročenih je bilo 59 parov, umrlo je 89 ljudi. Dne 1. marca 1673 se je v krstni knjigi podpisal kot licencijat bogoslovja, dne 4. avgusta pa že kot doktor, torej je v tem času napravil predpisane izpite. Ko se je dne 9. oktobra 1675 radgonski župnik dr. M. Juraj odpovedal župniji, je sekovski škof Večeslav Viljem grof Hofkirchen še istega dne imenoval za njegovega naslednika križevskega župnika dr. Žurmana, ki je pa do nastopa novega župnika oskrboval tudi križevsko župnijo. Umrli je v Radgoni dne 6. junija 1678 in bil pokopan pri Sv. Petru.

Po Žurmanovem odhodu so se za križevsko župnijo oglasili štirje prošniki: Tomaž Zelenič, malonedeljski vikar, Anton Sibenreicher, vikar pri Sv. Antonu, Ivan Pintar, kapelan v Gomilici, in Marko Podviz, nenastavljen duhovnik. Žurman je priporočal malonedeljskega vikarja, a škof je podelil župnijo Ivanu Pintarju.

13. *P i n t a r I v a n* od marca 1676 do smrti dne 7. aprila 1678. V svoji prošnji za križevsko župnijo pravi, da je bil do takrat že deset let kapelan v Gomilici in v Ernovžu. Dne 28. februarja 1676 je poslal verženski župan Filip Reisacher v imenu vseh tržanov latinski pisano pismo sekovskemu škofu, v katerem Verženci prosijo, naj da križevsko župnijo ondotnemu kapelanu Mihaelu Vrbančiču. Škofu pa se je zdelo sumljivo, da bi trški župan pisal latinsko pismo in ni vpošteval njihove prošnje. Drugo o Pintarju ni znano.

Po Pintarjevi smrti je poslal ljutomerski župnik Gregor Grahovac svojega stričnika Ivana Vincencija Grahovca za upravitelja svetokrižke župnije, ki jo je upravljal četrť leta. Med tem se je oglasilo več prošnikov. Dne 27. aprila 1678 je polkovnik grof Paradeiser priporočal Gregorja Vršiča, o katerem pravi, da je služil pet let kot vojni kapelan, poprej pa je že služboval na raznih kapelanijah, da je zelo učen in izvrsten slovenski pridigar. — Razen njega so še prosili: Luka Sokolić, župnik pri Sv. Miklavžu, za katerega so prosili tudi križevski cerkveni ključarji, Andrej Zdenic, takrat kapelan pri Sv. Petru, Marko Podviz in Peter Ivančič, župnik pri Sv. Juriju v Medjimurju. Župnijo je dobil

14. *I v a n č i ć P e t e r*, od junija 1678 do julija 1681, ko je bil odstavljen. Ž njim niso bili župljani nikakor zadovoljni, tožili so ga pri škofijstvu že novembra 1678. Škof je naročil oskrbniku Ivanu Wendts-eissenu in Ivanu Grosshauptu, naj zaslišita župljane, kar sta storila dne 1. decembra i. l. Iz obširnega poročila le nekaj točec: Gašpar Husijan in Gašpar Kaloš, tržana v Veržehu, sta izpovedala, da župnik ni hotel imeti na Mihelovo običajne sv. maše, temveč je odšel v Medjimurje masla kupovat in tako ni bilo službe božje ne v Veržehu in ne pri Sv. Križu.

Drugi so izjavili, da župnik nima nobene družine, da ob nedeljah in praznikih sam poklada živini, potem gre šele maševati. Sumnjivo se je ljudem zdelo, da o Mariji ni nikdar pridigoval, kakor so to storili njegovi predniki.

Cerkveni ključar Nikolaj Pavličić iz Ključarovec je rekel, da župnik hodi po župniji brez duhovske obleke z modrim ogrskim robcem krog vratu, kakor kmet. Ob nedeljah žene pred božjo službo konje na pašo, potem seka zelenjad in šele ko nakrmi svinje, gre maševati.

Župnik se je nasprotno pritožil zoper župljane, da mu odrekajo desetino v žitu in vinu ter mora celo mašno vino kupovati.

Tudi l. 1680 se je vršila preiskava zoper njega, katero je vodil ptujski dekan in nadžupnik Ciprijan pl. Collonia. Ivančić se je branil proti obtožbam. Na pritožbo Veržencev je rekel, da je naprosil ljutomerskega župnika in vikarja v Ormožu, da bi ga namestovala; ko bi bil vedel, da ne prideta, bi bil sam ostal doma. Zanimal je, da bi kdaj ob nedeljah pred službo božjo živino krmil. Ravno tako, da bi nikdar ne pridigoval o Mariji, ali da bi hodil brez duhovske obleke okoli, le enkrat je doma na vrtu delal brez suknje. Na obdolžitev, da je neki otrok umrl brez krsta, je odvrnil, da ni on kriv, temveč botra. Dolžili so ga tudi zveze z ogrskimi uporniki. Rekel je, da je hodil večkrat na Ogrsko, ker ima tam mnogo žita, iz tega pa ne sledi, da je v zvezi z ogrskimi nezadovoljnimi.

Komaj je bila ta preiskava končana, za Ivančiča precej ugodno, so nahujskali Verženci bivšega cerkovnika Pipana, da je nagromadil zoper Ivančiča vsakovrstne grdobije. Na to je bil Ivančič odstavljen. Komaj pa se je to zvedelo, so se potegnili zanj Križevčani in prosili škofa, naj jim pusti Ivančiča, ker so v vsakem oziru ž njim zadovoljni. Tudi Verženci so se zanj potegnili, češ, da še niso imeli tako vnetega dušnega pastirja. Grozili so celo, da ne pustijo umestiti novega župnika, dokler se jim pismo ne naznanijo vzroki Ivančičeve odstave.

Ko je potem koncem julija 1681 prišel naslednik

15. Avgustin Valentin, je bilo ljudstvo tako nahujskano, da si ni bil varen življenja. Škofijstvo se je obrnilo na deželno vlado, ki je dala Ivančiča prijeti in ga izročila škofijstvu, da ga kaznuje, drugače da bo svetna gosposka ž njim postopala, kakor z zločincem. Razburjenost je vkljub temu trajala naprej in grenila življenje dušnim pastirjem. Šele grozna kuga in navali Krucev so pomirili razburkane duhove.

Avgustin je župnikoval od 15. julija 1681 do avgusta 1682. Poprej je bil kapelan v Cmureku, za časa kuge v Apačah in pri Sv. Vidu. Ko je došel k Sv. Križu, ga niso pustili v župnišče in nikjer ni dobil hrane. Na željo škofijstva je ostal vendar čez zimo; zoper najhujše uporneže se je

strogo postopalo. Avgustin ni bil prav zmožen slovenskega jezika. Križevčani so prosili za petrovškega kapelana Ivana Banta, katerega sta priporočala tudi radgonski dekan Ivan Krst. Fasol in gornjeradgonski oskrbnik Ivan Wendtseissen. A škofijstvo se na to ni oziralo, temveč je podelilo Sv. Križ Simonu Tandlerju, Avgustin pa je odšel nazaj v Cmurek.

16. T a n d l e r S i m o n od 30. julija 1682 do konca januarja 1687, ko je umrl. Tudi on je imel neprestane praske in tožbe z župljani. Že l. 1684 so ga tožili Križevčani, da računi preveč štolnine, da je prepirljiv in ljudi celo pretepa ter jih da kakor graščinska gosposka celo z verigami vezati in na vrata pripenjati, da pusti mrliče 5 do 6 dni nepokopane na pokopališču, da nikdar o pravem času ne mašuje, da je ob zadnjih ogrskih nemirih hodil z malopridnimi ljudmi na Ogrsko ter hiše požigal in plenil, da pred sv. mašo žganje pije, da si je v preteklem poletju sam s predivom zažgal župnišče in bi bila skoraj tudi cerkev zgorela, ko bi ne bili pravočasno pogasili ognja, da zelo nerazumljivo pridiguje. Z ozirom na vse to so zahtevali od škofa, naj Tandlerja odstavi in jim da za župnika bivšega ljutomerskega župnika Gregorja Grahovca.

Vršile so se dolge preiskave in zaslišbe pri Sv. Križu in v Veržeju, ker tudi Verženci so imeli svoje pritožbe. Končno se je cerkvena oblast prepričala, da so tožbe neutemeljene in celo nasprotovanje prihaja odtod, ker župljani niso zanj prosili, ampak za drugega. Tožbe so bile odbite, a že l. 1685 so prišli z novimi, stvar je šla celo pred nadškofa v Solnogradu. Konec vsem tem razprtijam je napravila Tandlerjeva smrt.

17. P o r n a t S i m o n od druge polovice februarja 1687 do 25. januarja 1692, ko je umrl. V svoji prošnji za križevsko župnijo pravi, da je tri leta služboval med krivoverci v Dobrni (Neuhaus na Ogrskem višje Gornje Lendave) v smrtni nevarnosti, ker neki luteran ga je udaril po glavi in močno ranil. Ker ni bil tam več varen, je odšel na Štajersko ter dve leti deloval med okuženci. Početkom l. 1682 je dobil duhovnijo Malo Nedeljo, kjer so pa bili dohodki tako pišli, da se ni mogel preživljati s svojo materjo, zato prosi za križevsko župnijo, ki jo je tudi dobil. Kot župnik križevski se je pogumno postavil na čelo četi, ki je šla proti Krucem. L. 1690 je dal napraviti veliko sliko, ki ga predstavlja na čelu oboroženega ljudstva na pohodu proti Krucem. Ta slika je visela v križevski cerkvi do časa cesarja Jožefa II., ko so jo odnesli v Ljutomer, kjer še sedaj visi v občinski hiši. Tako je nastalo mnenje, da je Pornat l. 1683 bil župnik v Ljutomeru, kar pa ni res. Iz križevskih krstnih matrik je vredno omeniti, da je Pornat krstil l. 1690 dne 27. marca mohamedansko deklico iz Grlave, hčerko nekega Mustafa iz Pečuha, na ime Julijana, botra sta ji bila Gašpar Mikše, župnik v »Haltendorfu« (?) in gospa Ana Marija Mandl, soproga lokavškega oskrbnika, dne 6. maja i. l. pa drugo

mohamedansko deklico iz Pečuha na ime Marija Katarina. Botra sta ji bila Jožef Milpacher in Marija Katarina Pohar, žena kapitana Poharja.

Pornat je umrl pri Sv. Križu dne 25. januarja 1692, ob 1 uri ponoči. Brezdvomno je bil prekmurski Slovenec.

18. Sunko Lovro od februarja 1692 do dne 9. februarja 1704. Rodom je bil iz Lučan pri Arvežu, posvečen dne 18. septembra 1677, ko je bil star 26 let. Za križevskega župnika je bil imenovan dne 3. februarja 1692, dne 22. februarja je prišel k Sv. Križu, a vmeščen je bil šele dne 28. junija i. l. Drugo o njem ni znano.

19. Baha Jurij Martin, magister prostih ved in modroslovja, od maja 1704 do aprila 1728, ko je umrl. O njem pravi neka opazka, da je samo slovenski pridigoval (allein ein windischer Prediger).

20. Neuhaus Ivan Ferdinand, baron in doktor bogoslovja, župnik pri Sv. Križu od junija 1728 do l. 1742. Rojen je bil na Kranjskem l. 1690, v mašnika posvečen l. 1715. Za Sv. Križ je prosil kot kapelan v Kirchbergu ob Rabi in sekovski škof Jakob Ernst mu je z ozirom na to, da je že 13 let deloval v dušnem pastirstvu in bil doktor bogoslovja, podelil župnijo dne 23. maja 1728 z naročilom, naj se čim prej da vmestiti po nadduhovniku med Muro in Dravo Franu Filipu grofu Inzaghu. Prvič je vpisan v krstne knjige meseca junija 1728. L. 1741 je postal kanonik v Ljubljani, kamor se je naslednjega leta preselil. L. 1761—1771 je bil stolni prošt v Ljubljani.

21. Šalamun Gregor od 3. maja 1742 do smrti dne 25. jan. 1747. Rojen je bil v Hrastovcu, župnija Sv. Rupert v Slov. gor., dne 3. marca 1707 kot zakonski sin Andreja in Marije Šalamun. Posvečen je bil dne 29. marca 1732. Služboval je v Strassgangu pri Gradcu, odkoder je prišel za župnika k Sv. Križu, a je umrl star šele 39 let. Mrtvaška knjiga pravi o njem, da je bil plemenit, pobožen in učen gospod.

22. Rapoc Ivan Krstnik, doktor bogoslovja, od maja 1747 do septembra 1751. Rojen je bil v Mariboru, študiral je pa od l. 1717 naprej na ruški gimnaziji. Od Sv. Križa je odšel za župnika v Gnas, kjer je služboval do l. 1777.

23. Kostwein Fran Anton od dne 30. septembra 1751 do novembra 1760. Tudi ta je prišel k Sv. Križu iz Strassganga ter je nastopil župnijo dne 30. septembra 1751. Od Sv. Križa je odšel za župnika v Ivnico.

24. Guman Martin, licencijat bogoslovja, od februarja 1760—1783. Narodil se je v Ljutomeru dne 11. oktobra 1719 kot zakonski sin Jurija »Kumona«, sodarja, in Lize, roj. Zörer. Od l. 1733 je študiral ne-

*) Ruška kronika.

kaj časa s svojim bratom Leopoldom v Rušah,¹⁾ potem pa v Gradcu, kjer je bil dne 6. aprila 1744 v mašnika posvečen. Potrebni naslov so mu dali Ljutomeržani.²⁾ Od oktobra 1746 do avgusta 1747 je bil za kapelana pri Sv. Miklavžu v Ljutomerskih gorica.³⁾ L. 1759 je prišel za vikarja k Sv. Petru pri Radgoni ter je ondi služboval do februarja 1760, ko je postal župnik pri Sv. Križu na Murskem polju; a je bil vmeščen šele dne 26. jul. 1764.⁴⁾ Umrl je koncem leta 1783 pri Sv. Križu.

25. Jelen Matija od novembra 1784 do smrti dne 27. septembra 1799. Narodil se je dne 6. oktobra 1741 v Lokavskem gradu, kjer je njegov oče bil oskrbnik. Njegova mati Ana Marija Varašič je bila Ljutomeržanka in sestra jezuita Matjaža Varašiča, ki je skrbel za nadepolnega dečka. Dne 22. septembra 1764 ga je sekovski škof Jožef Filip grof Spaur posvetil v mašnika. Kot bakalar bogoslovja je l. 1772 prišel za kapelana v Ljutomer, čez pet let pa v Radgono. Kot radgonskega kapelana ga je škof Jožef Adam Arko dne 6. decembra 1783 imenoval za župnika pri Sv. Križu, kamor se je preselil ob novem letu 1784. Radi velike gorečnosti za šolo, ki jo je kazal že v Radgoni, je bil odlikovan z zlato častno svetinjo. L. 1786 je postal dekan ter je umrl, poln zaslug dne 27. septembra 1799. Dekan Jelen je na neki dražbi v Gradcu kupil krasen baročni kelih, ki je še ohranjen in je bil nekdanj last od Jožefa II. razpuščenega samostana klaris v Gradcu, kakor je sklepati iz napisa in krasnih emailiranih podob na vznožju: Maria Eleonora Abtissin 1759, in lepih emailiranih podob na kupi: Zadnja večerja, Brezmadežno spočetje, sv. Jožef z Detetom, Frančišek Asiški in sv. Klara.

26. Magdič Anton od dne 19. decembra 1799 do smrti dne 4. januarja 1810. Tudi on je bil križevski domačin, rojen v Ključarovecih dne 17. januarja 1740 kot zakonski sin Filipa Magdiča in Marjete, roj. Hala. Dne 28. maja 1763 je bil posvečen v mašnika ter je primiciral, kakor si je sam zapisal v krstno knjigo križevsko, štrto nedeljo po Binkoštih dne 19. junija 1763. Do l. 1776 je kapelanoval na raznih krajih, tega leta je pa postal župnik pri Kapeli, od koder je prišel za župnika in dekana v svojo rojstno župnijo, kjer je tudi umrl.

27. Bratuša Anton od l. 1810 do smrti dne 1. oktobra 1825. Do l. 1817 je bil tudi dekan. Njegove življenjepisne podatke glej »Trg Središče« str. 241.

28. Manner Alojz od 1. marca 1826 do smrti dne 18. febr. 1862. Rojen je bil v Varaždinu dne 19. junija 1790, posvečen je bil pri Sv. Andražu na Koroškem dne 18. septembra 1813. Še istega leta je prišel za

¹⁾ Zapisnik ordinacij v Gradcu. — ²⁾ Vizitacijski zapisnik v Gradcu.

³⁾ Matrike pri Sv. Miklavžu.

kapelana v Gnas, od tam pa dne 21. novembra 1816 k Sv. Petru pri Radgoni. Od tod je bil dne 24. oktobra 1817 prestavljen v Apače, iz Apač pa dne 21. decembra 1822 k Sv. Marjeti ob Pesnici, kjer je od dne 5. novembra 1823 do dne 28. marca 1824 bil provizor, potem zopet kapelan, dokler ni 1. marca 1826 postal župnik pri Sv. Križu.

Dekan dr. Lovro Vogrin pravi l. 1846 v svojem vizitacijskem poročilu, da je v verskem oziru križevska župnija najbolj zapuščena v celi ljutomerski dekaniji, ker da župnik Manner nima nobenega zmisla za versko življenje in še to podira, kar kdo drug skuša napraviti. Njegova takratna kapelana sta se popolnoma navzela njegovega duha, zlasti Edvard Ronež. Manner še živi v spominu starejših ljudi. Nasproti ljudem, ki so imeli ž njim kaj opraviti, je bil strog in osoren. Hvalevredna je pa njegova ustanova dijaške štipendije. L. 1848 so se hoteli Grabčani v imenu »svobode« znositi nad njim. Opozorjen na nevarnost, je pobegnil v Veržej. Križevčani pa so se zavzeli za župnika, so pričakali Grabčane pri Borecih in jih spodili nazaj.

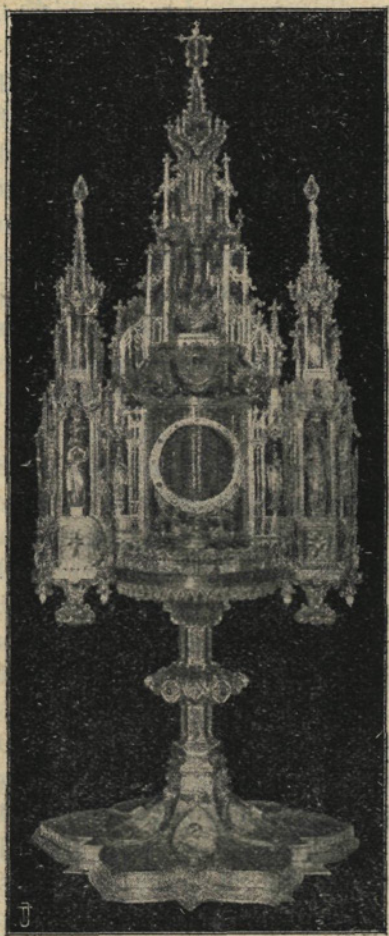
29. Kramberger Lovro od 31. julija 1862 do 6. novembra 1887. Narodil se je v Sitarovcih, župnije malonedeljske, 31. julija 1819, posvečen v Gradeu 27. julija 1845. Potem je prišel za kapelana v Fehring, od tam pa 4. septembra 1846 k Sv. Križu, kjer je ostal do 5. septembra 1853, ko je šel za kapelana h Kapeli. Tu je ostal do 31. julija 1862, ko je postal župnik pri Sv. Križu. Ker ga je l. 1887 zadel mrtvoud, je 6. novembra 1887 stopil v pokoj in živel v svoji hišici v Križevcih do smrti 15. oktobra 1893.

30. Lacko Anton od 6. novembra 1887 do smrti 26. aprila 1900. Rojen je bil kot zakonski sin Andreja Lacka, kmeta, in žene Marije, roj. Šramel, v Župečji vesi pri Sv. Lovrencu na Dr. polju dne 22. maja 1843. Kot bogoslovec tretjega leta je bil posvečen v mašnika 23. julija 1867. Po dovršenih bogoslovnih študijah je naslednjega leta 30. julija 1868 prišel za kapelana k Sv. Juriju na Ščavnici, odtod pa 18. januarja 1872 v Ormož. Iz Ormoža je 7. julija 1872 šel za kornega vikarja v Maribor, kjer je 25. januarja 1881 postal stolni kapelan. Dne 1. maja 1881 je nastopil župnijo pri Kapeli, katero je vodil do 6. novembra 1887, ko je odšel k Sv. Križu. Tu si je postavil trajen spomenik s stavbo nove cerkve, kakor poročamo na drugem mestu.

31. Weixl Josip od 29. julija 1900. Narodil se je v Zrkovcah v hočki župniji 2. oktobra 1867. Gimnazijske in bogoslovne študije je dovršil v Mariboru ter je bil 25. julija 1892 posvečen v mašnika. Služboval je kot kapelan pri Sv. Križu od 1892 do 1898, potem v Ljutomeru in Ptuj.

Po smrti dekana Ozmeca je l. 1923 postal upravitelj ljutomerske dekanije, potem pa 1. junija 1924 stalni dekan. Dne 28. maja 1924 je bil ime-

novan za škof. duh. svetovalca. Njegovo sodelovanje pri stavbi nove cerkve in nadaljevanje do dovršitve je omenjeno na drugem mestu.

Nova srebrna monštranca.

Baročni kelih.

Župnik in dekan Josip Weixl.

L. 1916 je bila naročena nova krasna gotška monštranca iz srebra, močno pozlačena in okrašena z dragimi kamni. Izdelal jo je Avgust Witte v Ahenu za 13.300 K. Od te svote je ena sama obitelj, ki ne mara biti imenovana, darovala 8000 K; cerkev je dala 2100 K, ostalo so zložili župljani.

L. 1925 je nabavil nove zvonove (tri), katere je zlila tvrdka inž. J. & H. Bühl v Mariboru za svoto 117.844 din. 15 p. K tej svoti so prispevali župljani in nekateri Amerikanci 68.638 din., ostalo je pokrila cerkev iz svojih dohodkov. Stari (veliki) zvon ima glas D, novi pa: najmanjši

C, srednji A, večji Fis, tako je zvonjenje prav ubrano. Zvonove je slovesno blagoslovil škof dr. Andrej Karlin dne 9. avgusta 1925. Stari veliki zvon je zlil Salezij Feltl v Gradcu l. 1793.

B. Kapelani.

1. Pugser Žiga 1528.
2. Jutroša Matija okoli 1590.
3. Feješ Ivan Štefan 1671—1672.
4. Vrbančič Mihael, od 1. maja 1675 do marca 1676.
5. Grahovac Ivan Vincenc.
6. Wauth Ivan 1680.
7. Senny Fr. Ks., od 1. decembra 1681 do aprila 1683.
8. Matevžič Lovro, od aprila do 19. maja 1683.
9. Frankovič Matija, od 18. februarja 1685 do septembra i. l.
10. Lukežič Marko Anton, od 16. junija 1686 do junija 1687.
11. Pacher Jurij, od 9. marca 1687 do konca aprila i. l.
12. Krulle Matija, 1687 kratko časa.
13. Tusilović Matija Pavel, pozneje v Tišini (Orožen I, 250).
14. Tolmejer Andrej 1689—1690.
15. Jamnik Mihael 1690.
16. Lukežič Marko Anton 1691—1693.
17. Nudl Andrej Adam 1693—1694.
18. Frankovič Matija 1696—1697.
19. Kolenc Luka 1697—1698.
20. Tusilović Matija Pavel 1698—1703 (drugič).
21. Schober Andrej Ferdinand 1702.
22. Grbosić Gašpar Baltazar, 1703 do 23. julija i. l., je bil Ljutomeržan.
23. Bukovšek Matija Leopold, 1703—1708, Ljutomeržan.
24. Lampreht Lovro 1703—1705.
25. Kališ Jakob 1707—1708.
26. Andorfer Ivan, 1708—1711, Konjičan.
27. Grčar Valentin, 1714—1718, iz Kamnika.
28. Bratuša Lovro, 1718—1728, Radgončan.
29. Miklavc Peter 1727.
30. Schreiner Tomaž 1727—1728.
31. Tomberger Ivan Tomaž 1728.
32. Wolf Ivan Kr. 1728—1733.
33. Plavec Peter Jožef iz Ormoža, 1731—1732.
34. Plepelec Ivan 1733—1743, Središčan.
35. Lampreht Lovro 1741—1742.

36. Glavač Anton Jožef, 1744—1749, iz Šmarja.
37. Mandič Ivan Krst. 1747.
38. Benkovič Ivan 1747—1748.
39. Ferfolia Lovro 1748—1750.
40. Pisch Ivan 1749—1754.
41. Puecher Ivan Jurij 1750—1752.
42. Kurnik Jernej 1752.
43. Panijan Ivan Alojz 1752.
44. Altenberger Fr. Ks. 1752—1758.
45. Pisch Ivan 1754.
46. Bec Miha 1758—1764.
47. Gerdič Jakob 1758—1761.
48. Korošec Jurij 1761—1762.
49. Panijan Ivan Alojz 1761—1773 (drugič).
50. Šoštarič Josip, 1764—1765, iz Godeninec.
51. Grivic Lovro 1765.
52. Rojko Jernej 1765—1767.
53. Poljanec Matej, 1767—1769, Središcan.
54. Kerzler Jurij 1769.
55. Novak Fr. Leopold 1769—1770.
56. Fassl Matej 1770.
57. Puševnik Simon 1770—1772.
58. Šeruga Jurij 1772—1777.
59. Poljanec Matej 1773—1774.
60. Bec Mihael 1774—1792.
61. Strnišča Jernej 1777—1779.
62. Vrbnjak Matej 1779—1781.
63. Strnišča Jernej 1781.
64. Guster Fr. Ks. Kajetan 1781—1788.
65. Hernja Ivan Jurij 1788—1797.
66. Šeruga Jurij 1797—1804.
67. Bratuša Anton 1798—1800.
68. Poljanec Andrej, 1804—1816, Središcan.
69. Drozg Jurij 1804.
70. Marič Jožef Benedikt 1808—1810.
71. Cvetkovič Jožef 1811.
72. Celigoj Alojz 1811.
73. Drozg Jurij 1812—1813.
74. Pučko Franc 1814—1816.
75. Deutscher Jurij 1816—1822.
76. Viličnjak Martin 1816—1821.

77. Štumberger Ivan Krst. 1822—1823.
78. Deutscher Jurij 1823—1826.
79. Šalamun Jakob, 1825—1834, Križevčan.
80. Rajšp Ivan 1833—1835.
81. Matjašič Anton 1834—1838.
82. Topolnik Simon 1835—1837.
83. Donša Štefan 1837—1842.
84. Košar Martin 1838—1839.
85. Fras Franc 1839—1840.
86. Simonič Franc 1840—1846.
87. Lipuš Rajmund 1842—1846.
88. Ronež Edvard 1846.
89. Kramberger Lovro 1846—1853.
90. Krois Franc 1846—1849.
91. Klobasa Matej 1849.
92. Cvetko Jurij 1849—1850.
93. Tutek Jurij, 1850—1851, domačin.
94. Rat Franc 1851—1852.
95. Štuhec Jurij 1853—1857.
96. Kosi Matija, 1853—1862, Središčan.
97. Lorenčič Andrej 1857—1859.
98. Toplak Franc, 1860—1864.
99. Satler Martin 1864—1866.
100. Klajnšek Mihael 1863.
101. Suhač Anton 1865.
102. Zadravec Jožef 1866—1867.
103. Štiper Ivan 1866—1867.
104. Kukovec Jožef 1867—1868.
105. Čurin Jurij 1868—1880.
106. Šabot Jurij 1868—1870.
107. Kunc Ivan 1875—1877.
108. Šoštarič Ferdinand 1880—1883.
109. Čurin Jurij 1883—1885.
110. Černenšek Franc 1885—1886.
111. Kramberger Lovro, spir. prov. od 17. oktobra 1886 do 7. oktobra 1887.
112. Stoklas Matija 1886—1887.
113. Keček Andrej 1887—1890.
114. Gaberc Martin 1890—1892.
115. Weixl Jožef 1892—1898.
116. Mihalič Jožef, 1898 do 1. avgusta 1903.

117. Zemljič Matija, od 1. avgusta 1903 do 1. septembra 1904.
118. Postružnik Anton, 1904 do 1. septembra 1907.
119. Golob Mihael, od 1. septembra 1907 do 1. avgusta 1908.
120. Bolkovič Anton, od 1. avgusta 1908 do 31. avgusta 1911.
121. Ostrž Franc 1911—1923.
122. Ašič Maks 1923—

3. Križevska šola.

Po izročilu so bili kapelani prvi učitelji in kapelanija najbrž prva učilnica — kapelanovi pomočniki so bili organisti in cerkovniki. Pri Sv. Križu se omenja šola v drugi polovici 18. stoletja, učitelji, »ludimagistri«, pa so v matrikah omenjeni že v 17. stoletju. Tudi pri podružnici v Veržaju je bila šola že početkom 18. stoletja za tržke otroke.

Prva učilnica pri Sv. Križu je bila lesena ter je po letih postala tako slaba, da ni bila več za rabo. Župnik Al. Manner je nagovoril župljane, da so l. 1830 šolo (staro) prodali in naslednje leto postavili novo enonadstropno šolsko poslopje; v pritličju je bilo stanovanje za učitelja, ki je ob enem opravljal službo organista in cerkovnika. Navadno je imel pomočnika, ki je stanoval v manjši sobici. V prvem nadstropju je bilo dvojje šolskih sob in majhen arhiv. — L. 1831 so župljani postavili za učitelja klet in hleve. Vsled fasije z dne 19. septembra 1810 je vsakateri učitelj pri Sv. Križu imel kot cerkovnik in organist v uporabo tudi vrt, ki je meril 408 kv. sežnjev, potem pa poleg drugih nedoločenih dohodkov tudi imenovano zbirco in sicer 5 mernikov rži, 6 mernikov ajde in 37 piščet. — Zbirca je bila l. 1852 rešena: za glavnico so kupili 5% zemljiško odvezno obligacijo z dne 1. marca 1857, št. 1752 v znesku 1370 gld, srebra, katera je bila v novejšem času prepisana na cerkovnika. — L. 1881 je postala trorazrednica, l. 1890 štirirazrednica ter so v ta namen prizidali potrebne prostore. Iz matrik in drugih zapiskov so znani sledeči učitelji-organisti:

Moz (Muz) Janez Karol, »ludimagister«. Vpisan prvikrat kot boter v krstno knjigo 26. avgusta 1691. L. 1698 je bil cerkovnik pri Sv. Lovrencu v Slov. gor. Pozneje zopet pri Sv. Križu. Bil je dvakrat oženjen in je imel 6 otrok.

Zirngast Karol od l. 1743 do l. 1754. L. 1754 se je sprl z župnikom Kostweinom zaradi štolnine in še l. 1755 je kot »Schullmeister und Messner in hl. Kreuz« tožil župnika pri škofu. Župnik mu je že ob novem letu 1754 vzel orgljanje, vsled tožbe pa je l. 1755 zgubil še učiteljsko službo. Odšel je k Sv. Lenartu v Slov. gor., kjer je l. 1760 naveden kot pek.

Ler Boštjan »magister organum« od l. 1754 do l. 1756.

Rošker Leopold 1756—1758, umrl kot učitelj v Ljutomeru.

V r a b l J o ž e f, »Schulmeister« pri Sv. Križu 1758—1759. L. 1758 ga je križevski župnik Fr. Anton Kostwein sprejel za učitelja, a graščina branečka je temu nasprotovala, češ, da ima ona pravico imenovati učitelja pri Sv. Križu, in ga je l. 1759 odstavila. Umrl je pri Sv. Juriju dne 4. oktobra 1778.

O s e š e k M i h a e l J a n e z, »Iudimagister 1760—1770.

S e b e c A n t o n, »Iudimagister« 1770—1774. Kdo je za njim prišel k Sv. Križu, ni znano.

P l u m a u e r J a n e z od l. 1780 najbrž do l. 1790.

H u e b e r A n d r e j od l. 1790 do konca l. 1805, ko se je prešedel v Ljutomer. Njegovo ime je pisano: Hubar, Huber, Hueber, Huebar, a sam se je podpisoval vedno: Huebar. L. 1804 mu je kot kantor pomagal njegov sin Janez.

C o f (Zoff) J o ž e f, učitelj od l. 1806 do 3. maja 1807.

S c h w e i g e l F r a n c, učitelj 1808—1819. Rojen je bil na Tirolskem in poučeval tukaj slovensko deco! L. 1809 je bilo vsolanih pri Sv. Križu iz Križevcev 31 hiš, iz Iljaševcev 39 hiš, iz Starevesi 56 hiš, iz Borec 26 hiš, iz Ključarovec 22 hiš, iz Lokavec 40 hiš, iz Grab 21 hiš, iz Logarovec 38 hiš, iz Kokorič 19 hiš. Otrok je bilo vpisanih 63 dečkov in 89 deklet, skupaj 152, a šolo jih je obiskovalo le 28 dečkov in 4 dekleta, skupaj 32. »Die Leute wollen ihre Kinder nicht schicken«, pravi dotični zapisnik. Šolski nadzornik je bil takrat Jurij Slekovec, župan. L. 1811 je bilo le 53 učencev, dasi jih je bilo vpisanih 232.

O učitelju Schweigelu pravi zapisnik, da gladko poučuje v slovenskem jeziku, ker da si je ta jezik prilastil že od mladosti. O šolskem poslopu pravi, da je bilo že v zelo slabem stanu. Zapisnik dalje priznava, da je večina župnije nasprotna šoli poglavitno iz tega razloga, ker se otroci učijo le nemški čitati in pisati, dasi ne razumejo nemški in se tudi ne naučijo nemški govoriti. Zato je treba starše s prisilnimi sredstvi siliti, da pošiljajo otroke v šolo. Od vsakega otroka se je plačevalo mesečno po 12 kr. šolnine. Čistega dohodka je imel učitelj letno 112 gld. 39 kr., poleg tega še zbirco.

Od Sv. Križa je Fr. Schweigel odšel l. 1819 k Sv. Barbari v Halozah, kjer je kot »Musterlehrer« umrl za jetiko 24. decembra 1832.

D o m i n k u š B l a ž, učitelj od l. 1819 do svoje smrti 12. maja 1846. Bil je izvrsten učitelj, zlasti vnet za nedeljsko šolo. Pri Sv. Marku je imel l. 1811 v vsakdanji šoli 11, v nedeljski pa 95 učencev. Naddekan Kellner v svojem poročilu od l. 1812 zelo hvali markovsko šolo in naravnost trdi, da je bila najboljša v celi dekaniji. Ko je prišel vizitirat nedeljske šole, našel je 99 učencev in med temi zakonske žene in može, ki se niso sramovali sedeti z lastnimi otroki v eni in isti šolski klopi.

Po Dominkuševi smrti je postal provizor Franc Meško.

V tem času so pri Sv. Križu službovali sledeči podučitelji:

Huber po 1830.

Anton Robič 1842.

Jurij Mikl 1835—1840.

Rajm. Dominkuš 1842—1844.

Franc Damiš 1838—1839.

Franc Meško 1844—1846.

Mihael Mavrič 1839—1844.

Vincencij Filipič 1844—1848.

Franc Vihar 1840—1841.

Regolec Franc, učitelj 1846—1872, potem je stopil v pokoj, odlikovan s srebrnim križcem za zasluge. Tudi Regolec je ostal v najboljšem spominu pri križevskih župljanih. Hvalili so ga, da je skrbel za lepo petje v cerkvi. Kot učitelj je bil lahko ponosen na svoj šolski zarod. Dolga vrsta odličnih mož svetnega in duhovskega stanu je hodila k njemu v šolo. Kot mlad učitelj v Ljutomeru je učil čitati in pisati pozneje slavne učenjaka Fr. Miklošiča. Pri Sv. Križu je imel med drugimi za učenca poznejšega kanonika dr. Ivana Križaniča. Kot vpokojenec je živel v Mariboru ter umrl 27. decembra 1897. Rojen je bil v Št. Ilju v Slov. gor. 8. julija 1801. Dne 1. novembra 1818 je nastopil podučiteljsko službo v Središču. L. 1824—1826 je učiteljeval v Vurbergu, od koder je prišel k Sv. Antonu v Slov. gor. (1826—1846), od tam pa k Sv. Križu. Pomagali so mu sledeči podučitelji:

Vincencij Filipič do 1848.

Ferdinand Postružnik 1855.

Tomaž Vihar 1848—1849.¹⁾

Lavrencij Šijanec 1856—1859.

Tomaž Šuta 1849—1850.

Martin Lukman 1860—1861.

Anton Čeh 1850—1851.

Janez Greiner 1860—1866.

Franc Rožman kratek čas.

Alojzij Zernec 1861—1864.

Vincencij Kocmut 1851—1852.

Matija Murko 1864—1865.

Jožef Freuensfeld 1852.

Franc Jurkovič 1866—1867.

Mihael Šipek 1852—1853.

Janez Krajnc 1865—1869.

Martin Forko 1853.

Štefan Kovačič 1868—1872.

Martin Horvat 1854—1855.

Med tem je leta 1868 prenehal za šolo »stari vek«, kakor so nekateri imenovali poprejšnjo šolsko dobo, in vsled novih šolskih postav zasvetil je šoli »novi vek«.

Šijanec Lavrencij, nadučitelj od l. 1872 do l. 1898, ko je stopil v pokoj in umrl v Mariboru 23. novembra 1908. Rojen je bil pri Sv. Juriju na Ščavnici 29. julija 1833. Službovati je začel 15. oktobra 1853 pri Sv. Jakobu v Slov. gor., 1854—1856 v Cirkovcah. L. 1859 je bil pri Svetinjah, potem je postal definitiven in dobil učiteljsko mesto v Cezanjevcih. Od tod je odšel l. 1867 k Sv. Lenartu pri Veliki Nedelji, potem pa k Sv. Križu.

¹⁾ Rojen pri sv. Magdalenii v Mariboru 14. decembra 1826, umrl kot učitelj pri Sv. Križu nad Mariborom leta 1869.

L. 1895 je bila križevska šola razširjena v petrazrednico. Za njegovega časa so službovali kot podučitelji: Jožef Strnišča 1872—1881, Pavlina Leitgeb 1881—1887, Ivan Karba 1881—1894, Anton Herzog 1887—1898, Ivana Matekovič, omožena Schneider, Josipina Hajne 1893 do sedaj, Ivan Pušenjak 1892—1894, Ivan Bernot 1895—1902, Ana Božič, suplentka, 1898—1899.

Herzog Anton, nadučitelj od l. 1898 do l. 1924. Rojen je bil 29. decembra 1865 v Ljutomeru. Dne 1. novembra 1884 je nastopil učiteljsko službo kot podučitelj v Veržeu. L. 1887 je prišel kot podučitelj k Sv. Križu. Od 1. februarja 1894 je opravljal tudi službo organista. Umrli je nagle smrti, zadet od kapi, 27. februarja 1924. L. 1912 je bila šola razširjena v šestrazrednico.

Pod Herzogom so učiteljevali pri Sv. Križu: Karol Mavrič 1899—1914, Frančiška Jandl, kot dijakinja 3. letnika, suplentka 1902, Elvira Vipave 1902—1905, Josip Bernot 1902—1904, Avgust Lah 1904—1906, Ivana Škrjanec 1905—1912, Elizabeta Vagaja 1905—1907, Alojz Rajh 1906—1908, pomožni učitelj, Leonida Herzog, suplentinja 1908, Franjo Cilenšek 1908—1919, Anica Ostrc 1912 do danes, Marija Tevšič 1912—1913, Marija Zacherl 1913—1917, Desimira Dolžan 1915—1917, Marija Karba, suplentinja 1916—1922, Antonija Herzog, suplentinja 1917—1921, Friderika Zacherl 1917—1918, Marica Lavrač, nam. učiteljica 1918—1919, Nadina Mihalič 1919, Matej Vunderl 1920—1922, Vera Kutin 1922 do danes, Viktorija Brandstetter 1922—1923, Anton Vrabl 1922 do danes, Jovo Kovič 1923—1925, Ivan Stopar 1924 do danes, Ljudmila Jazbinšek 1924 do danes.

Za Herzogom je postal šolski upravitelj pri Sv. Križu:

Šafarič Fran, poprej učitelj v Vučji vesi, rojen 1. novembra 1884 v Bučehovcih. Služboval je v Središču, pri Sv. Juriju ob Ščavnici, v Ščavnici gornjeradgonske župnije, v Vučji vesi, pri Sv. Lenartu v Slov. gor., v Čentibi v Prekmurju. Dne 10. avgusta 1914 so ga radi »srbofilstva« zaprli in 17. avgusta i. l. iz Ljutomera odvedli v graške zapore. Vojno sodišče ga je 21. oktobra i. l. obsodilo na 19 mesecev težke ječe. Po prestopu kazni je služil kot prostak tik fronte. Po prevratu je bil zopet nastavljen pri Sv. Lenartu.

Šola v Vučji vesi.

L. 1906 je bila v Vučji vesi otvorena nova dvorazredna šola. Od šole pri Sv. Križu so se izšolale občine: Vučja ves, Bučehovci in Zasadi. Z odlokom štajerskega deželnega šolskega sveta z dne 1. decembra 1913 je bila razširjena v trirazrednico.

Prvi učni moči na tej šoli sta bili: nadučitelj Fran Cvetko in njegova soproga učiteljica Vekoslava Cvetko, roj. Freuensfeld.

Službo na novoustanovljeni šoli sta nastopila dne 1. novembra 1906. Prihodnjo pomlad je nadučitelj Fran Cvetko naredil s pomočjo kraj. šolskega sveta šolski vrt in posadil pri šoli po načrtu okoli 100 sadnih dreves. Ustanovilo se je l. 1907 tudi »Kmet. bralno društvo«, ki še obstoja. Nadučitelj Cvetko je vežbal mešane in moške pevske zборе do l. 1920 in od l. 1915 do l. 1921 opravljal orglarsko službo v Veržeju. Dne 20. februarja 1910 se je ustanovila podružnica Vučjaves Kmetijske družbe štajerske (sedaj za Slovenijo), ki deluje še dandanes. Od začetka do srede aprila l. 1923 je načeloval podružnici nadučitelj Cvetko. Prvotno je podružnično okrožje obsegalo tudi Veržej, Banovce, Grlavo in Bunčane. Te občine so si pozneje ustanovile lastno kmetijsko podružnico. Strokovna predavanja in razne demonstracije, ki jih je podružnica prirejala, so zelo pospešile napredek v raznih panogah kmetijstva.

Razven nadučitelja Frana Cvetka in njegove soproge Alojzije so na šoli v Vučji vesi še delovali:

F r a n c Š a f a r i č, sedaj šolski upravitelj v Križevcih. On je nastopil službo dne 1. decembra 1913 in je ostal v staležu učiteljskega osebja v Vučji vesi do dne 21. novembra 1914.

Dne 1. jan. 1915 je prišla učiteljica **F r i d e r i k a Z a c h e r l o v a** iz Ljutomera, ki je ostala tukaj od 31. avgusta 1917.

S 1. septembrvm 1917 je bila na tukajšnjo šolo nameščena učiteljica **M i n k a Z a c h e r l o v a**, ki je s 1. septembrom 1919 odšla na konservatorij v Ljubljani in je sedaj strokovna učiteljica glasbe in petja na dekliški meščanski šoli v Mariboru.

Dne 1. novembra 1919 je nastopila učiteljica **D a r i n k a S e v e r** iz Ljutomera, ki je ostala na šoli do 31. oktobra 1920, naslednji dan pa je bila pozvana kot pisarniška moč k okr. šol. nadzorniku v Ljutomer.

Dne 1. novembra 1920 je nastopila službo učiteljica **T e r e z i j a B r a t i n a** ter ostala tu do 30. novembra 1921. Odšla je od tukaj v Prekmurje.

Dne 1. januarja 1922 je prišla na šolo Prekmurka, učiteljica **M a r i j a Š i m o n**, ki je ostala tu do 30. julija 1922. S 1. avgustom 1922 je bila stalno nameščena v Cankovi.

Dne 1. oktobra 1922 je nastopila učiteljica **G a b r i j e l a H e r z o g**, ki slušbuje še dandanes na šoli.

Ker je nadučitelj Fran Cvetko z dnem 18. aprila 1923 nastopil službo okrajnega šolskega nadzornika v Murski Soboti, je 1. septembra 1923 poslal okrajni šolski svet ljutomerski na šolo učitelja **F r a n a K o z a r j a** iz Veržeja. Ko je okrajni šolski nadzornik Cvetko bil dne 13. okt. 1924 razrešen službe v Murski Soboti, je učitelj Kozar odšel dne 28. oktobra 1924 v Tišino.

Dne 24. novembra 1924 je nadučitelj Fran Cvetko prevzel zopet službo okrajnega šolskega nadzornika, oziroma sreskega prosvetnega referenta v Murski Soboti.

Na izpraznjeno mesto v Vučji vesi je dne 1. januarja 1925 prišel učitelj S v o j m i r J a m š e k, ki je dne 18. oktobra 1925 odšel za začasnega učitelja meščanske šole v Ptuj.

4. Občine in vasi križevske župnije.

1. **Boreci.** Ta vas tvori za sebe davčno in politično občino. V otokarskem deželnoknežjem urbarju (seznamu deželnoknežjih posestev) se omenja neki kraj »In Puroske«, kjer je bilo takrat 8 kmetij in povrh je imel župan 2 kmetiji. Vsaka kmetija je plačevala po 40 denarjev davka in povrh predstojniku deželnoknežjega urada v Radgoni kot sodniku, ki je po dva- do trikrat na leto vodil po vaseh ljudske sodne zборе, še neke posebne davke, ki natančneje niso imenovani. Zgodovinarji splošno mislijo, da so ta kraj »Puroske« današnji Boreci. To ime izhaja iz starega jugoslovenskega imena Bore, Borec, kar je isto, kakor Boran in Borislav. Vas je torej dobila ime po starejšinu zadruga; Boreci (Boretci) so zadruharji Bore-ta. Vas enakega imena imamo tudi v Prekmurju. V nekoliko poznejšem pripisu k otokarskemu urbarju, kjer so našeti strelski dvorci, se omenjajo tudi Boreci pod imenom »Worautz«. Po izročilu je bil strelski dvorec boreski tam, kjer je sedaj Rožmanova hiša (tretja na levo, če se gre od velike ceste v vas). Po spričevanju starih ljudi je imela ta hiša nekdanj bojda nadstropje. Njena oblika in nenavadno velik prostor za dvorišče in vrt da sklepati, da je tu bilo res nekdanj nekaj posebnega. — V 18. stoletju je v Borecih prebival neki ogrski plemenitaš Ignac Batoni (domačini so napravili iz tega Batjanek), ki je imel v okolici obsežna posestva in posedal najbrž nekdanji strelski dvorec.

2. **Bučėčovci.** To krajevno ime je razložil že rajni dr. Štrekelj (Časopis 1906, str. 46—47). Ime izhaja iz besede volk, po muropoljskem izgovoru vuk. Naš b Nemec v izgovoru rad spreminja v w ali v, naš v pa nasprotno v b. Pod vplivom nemškega izgovora so Slovenci iz Vučėčovci napravili Bučėčovci, dočim je Nemec v pisavi ohranil prvotni V. L. 1445 se vas imenuje Woltschicz in je imela takrat 22 hiš. L. 1480 se že imenuje Woltschezophzen in l. 1500 Wolczizophen. V otokarskem urbarju se omenja župan Volčín, ki je bil najbrž iz te vasi in je morda po njem ali katerem njegovih prednikov vas dobila ime. Vas sama se pod sedanjim imenom ne omenja v urbarju, ker ondi imenovani kraj Wultschinsdorf je Vučja ves in ne Bučėčovci.

3. **Bunčani.** Ta vas se je v srednjem veku v nemščini imenovala »Waltherstorf« ter je l. 1445 bilo v tej vasi 8 hiš. Pod tem imenom se

omenja že v otokarskem urbarju v 13. stoletju. Da so pod »Waltherstorf« umevati Bunčani, je razvidno iz naslednjega: Dne 16. novembra 1443 je dobil Matej Kacijaner v zajm med drugim: 1 dvorec v Waltherstorf, 2 kmetiji in 1 brod (Urfar) ravnotam; potem kot med Waltherstorf, Oppendorf in Treglein (1 winkehl zwischen Waltherstorf, Oppendorf und des Treglein gelegen); nadalje 1 strelski zajm v Hrastju in 12 kmetij na Spod. Krapju z brodom.¹⁾ Potemtakem je Waltherstorf iskati nekje ob Muri, ker je bil ondi brod. V seznamu vasi križevske župnije iz l. 1445 se vasi naštevajo po gotovem redu, od zgoraj od Račjaka navzdol do Šalinec, potem nazaj in se vrsta zaključi z »Waltersdarff«. Med Veržejem in »Waltersdorfom« se še v dotičnem zapisniku omenja vas Poljana, ki je stala nekje na polju med Vučjo vesjo, Staro vesjo in Bunčani ter jo je Mura spodkopala. Pred Veržejem se omenja vas Boniczen, kar so Banovci, »Waltersdorf« torej ne more biti drugo kakor Bunčani. — Bunčani imajo vsekako tudi prazgodovinsko ozadje, dasi ni znano, da bi se bili našli tu kaki prazgodovinski grobovi ali drugi predmeti. Na južni strani zunaj vasi je levo od ceste proti Veržeju sredi polja štirikoten prostor, obdan z jarkom, v pradavni dobi brezdvomno branišče.

4. Grlava - Banovci. V otokarskem urbarju »Gyrlavesdorf« je Grlava, tako imenuje ljudstvo vas, uradni leksik jo imenuje Grlovo.²⁾ Tu je bila prava dekanija, t. j. vas z 10 kmetijami. Župan je posedal 2 kmetiji ter se je ena od njih imenovala »potenhube«, torej za nagrado sela. L. 1445 je vas štela že 12 hiš, ali pa se je morda pisec deželnoknežjega urbarja všteli in je županovi 2 kmetiji vzel med drugih 10. L. 1443 zasledimo obliko Gerle, l. 1445 pa Grlaw. Slovenska oblika kaže posesivni pomen in je nastala menda od osebnega imena. Gr'lin je moško ime, ki nas srečava v 14. veku.³⁾ V starem Zagrebu se omenja tudi žensko ime Grlica v 14. veku.⁴⁾ Na slovanskem jugu je več krajev tega imena. V sarajevskem okrožju v Bosni je selo Grlica, v Črni gori pa Grlić, v Srbiji je selo Grlišće in neka voda Grliška, zopet v Bosni so Grlaci, na Spodnjem Štajerskem imamo v ptujskem sodnem okraju Grlince, v šmarskem sodnem okraju pa Grličce. Tudi to ime nam kaže enotnost našega naroda na Štajerskem in v ostalih jugoslovenskih deželah. Ker se govori »na Grlavi« in ne v Grlavi, je morda vas dobila ime tudi po kaki vodi. — Deželnoknežji zajm (winkhel bey Gerle und ein hof darob) se omenja še l. 1449.⁵⁾

Banovci. Ime od bana, ali je malo verjetno, da bi spominjalo na avarske čase, če je že res beseda »ban« avarska. Vas se omenja v obliki Wanitzen najprej l. 1464 v listini, s katero je cesar Friderik III. dne 21. februarja i. l. Krištofu Minndorfu podelil v zajm gorno, desetino in

¹⁾ Beiträge 32, št. 173/1. — ²⁾ Adjektiv v ljudski govorici: grleski.

³⁾ Akad. Rječnik. — ⁴⁾ Mažuranić, Pravnopovj. rječnik 361. — ⁵⁾ Beiträge 32, št. 284/5.

druge dohodke v Veliki Trotkovi v župniji Sv. Benedikta, v Gorn.Porčiču, v Banovcih, v Hercegovščaku, v Slaptincih in eno hišo v Radgoni.¹⁾ — L. 1598 dne 12. aprila v Ljutomeru Andrej Rindtscheidt, lastnik Fridtberga in ljutomerskega grada, proda Ivanu Zidariču kmetijo v Banovcih z raznimi pravicami, kakor: da sme lastnik hiše sekati drva za domačo potrebo v graščinskih hostah.²⁾ — L. 1601 dne 9. julija v Ljutomeru Peter Draškovič spričuje, da je svoje posestvo v Banovcih prodal Ivanu Zidariču. — L. 1697 dne 28. oktobra v gornjem gradu ljutomerskem potrjuje Sigmund Jožef grof Radkaj, da je k njemu prišel Ivan Fejaš (Feyasch) in mu naznanil, da je svojo kmetijo v Banovcih, katero je bil podedoval na pol od očeta Daniela, na pol pa od strica Jakoba Sivca, prodal Matjažu Korošču, njegovi soprogi Heleni in vsem njegovim dedičem.³⁾ — Banovci so tudi neka vas v Slavoniji, v Prekmurju so pa Panovci, pravilno menda Banovci.

5. Ilijaševci tvorijo občino za sebe. Prvič zasledimo to vas l. 1413 pod imenom Egelstorff, pozneje se dosledno imenuje Iglesdorf, samo l. 1432 in 1434 Ilgtsdorf. L. 1431 je še pristavek »in Lutenwerde«, kar svedoči, da se je to ime raztezalo na celo spodnje Mursko polje. Ime je nedvomno nastalo po osebнем imenu Ilija ali Ilijaš. L. 1445 je vas imela že 24 hiš. V večkrat omenjenem otokarskem urbarju tega ali sličnega imena ni, najbrž je vas poprej imela kako drugo ime, ker niso redki slučaji, da se je ime vasi spremenilo. V urbarju je res nekaj imen, katerim ne moremo določiti lege, morda se pod katerim skrivajo tudi Ilijaševci. — L. 1441 dne 2. februarja je cesar Friderik III. podelil med drugim kot dedni zajm Ortolfu in njegovima mlajšima stričnikoma Viljemu in Juriju celo vas Ilijaševce, nadalje 2 kmetiji v Cezanjevcih, 2 dela desetine v Branoslavcih, Vogričevcih in Radomerju in končno 2 dela vinske desetine na branečkem in vogričevskem bregu.

6. Ključarovci-Grabe. V otokarskem urbarju se ta vas imenuje »Sluzlaersdorf in »Zluzlaustorf« ter je imela prvotno 12 kmetij. Še l. 1445 je bilo tu samo 12 hiš, dočim so jih sosedne, s Ključarovci v eno občino združene Grabe imele 7. Vas z enakim imenom imamo tudi pri Sv. Tomažu v ormoškem sodnem okraju. Sploh je na slovenskem jugu več krajevnih imen od besede ključ, ki je praslovanska. Ime Ključarovci pa ne prihaja naravnost od ključa, marveč od ključarja. V staroslovenščini pomeni (po Miklošiču) ključar čuvaja, gospodarja ali kakor pravijo Hrvati »gazda«, oskrbnika kakega stanovališča. V srednjem veku pome-

¹⁾ Muchar VIII, 35. — ²⁾ Izvirna listina v Banovcih.

³⁾ Ivan Fejaš je nedvomno potomec Ivana ali Nikolaja Fejaša, ki jima je cesar Rudolf II. 29. marca 1602 podelil nižje ogrsko plemstvo. Izvirna listina je sedaj v arhivu „Zgod. dr.“, št. 63, nekaj je bila v Banovcih pri „Femberu“.

nja ključar, latinski claviger, grajskega uslužbenca, ki je zapiral grajska vrata in čuval ključe. Mnogokrat je ključar isto, kar Nemec imenuje Pflieger ali Schaffer, pomeni tudi komornika. Pod vplivom nemškega naziva Pflieger je nastalo krajevno ime Flekušak v mariborskem okraju in osebno ime Flegerič. V imenu Ključarovci pa se kaže velika moč slovenskega jezika, ki je za imenovano grajsko službo rabil svojo prastaro domačo besedo in po njej določil tudi ime vasi, ki mora biti zelo stara, ko še ni bila germanizacija premočna, vendar je vas nastala že pod vplivom feudalnega zistema, kar kaže že število kmetij in razporedba hiš.

7. **Krištanci-Šalinci.** Med strelskimi dvorci na Murskem polju v 13. stoletju se omenja neki kraj »Tristram«, ki ga nikjer ni zaslediti. Izdajatelj tega važnega vira naše zgodovine, prof. Dopsch, zato misli, da je v izvirniku pisarska pomota in bi se imelo glasiti Cristram (izgovori: Kristram) ter bi to bili Krištanci, ali po domačem izgovoru Krištanjci. L. 1443 se vas imenuje Kristerdorf, l. 1445 pa Kristeldorf ter je takrat vas imela 8 hiš. Enako število tudi sosedni Šalinci, ki s Krištanci tvorijo eno občino.

Šalinci. V otokarskem urbarju iz l. 1265—1267 se omenja v Šalincih 12 kmetij, od katerih je imel župan 2, torej je dejanski bila dekanija. Šalinci se omenjajo tudi med strelskimi dvorci. Ker so podatki o dohodkih iz strelskih dvorcev v urbarju očitno poznejši dostavek,¹⁾ sledi iz tega, da so Šalinci po l. 1267 dobili strelski dvorec. L. 1430 se v Šalincih omenja en dvor in le 8 kmetij, enako tudi l. 1443, ko jih dobi v zajm za sebe in za brata Jurija Friderik Reysacher.²⁾ Tudi odlomek iz l. 1445 v Dun. Nov. mestu ima v Šalincih zaznamovanih le 8 hiš. Torej se je prvotno število kmetij skrčilo na 8, oziroma sta bili najbrž dve združeni s strelskim dvorcem.

Ime te vasi se v starejših virih omenja vedno v enaki obliki: Schalladein ali Schaladin. Deblo tega imena je pač isto kakor pri Šalovcih blizu Središča. Krajevnih imen z enakim deblom je prav mnogo. Na Spodnjem Štajerskem imamo Šaleško dolino z nekdanjim gradom in zaseljem Šalek, semkaj je šteti pač tudi Šavna (Šalna) Peč pri Širju blizu Zidanega mosta. Na Gornjem Štajerskem je v muravskem političnem okraju, v katastralni občini Frojach, razvaljen grad Schallaun, blizu Brucka pa Schalldorf, na Nižjeavstrijskem je v političnem okraju Oberhollabrun Schalladorf. Pomniti je, da so v vseh teh krajih nekdanj prebivali Slovenci. Na Češkem je v teplaškem okraju kraj Schallan, na Hrvaškem blizu Zagreba je Šalovec, pri Varaždinu pa Šalinec ali Šalinovec. Tudi na zahodnem Ogrskem proti štajerski meji je več krajev s tem imenom. V körmendskem okraju, komitat Vas (Železna županija) je vas Sál (izgovori: Šal), v okraju Kisek (Né-

¹⁾ Dopsch, n. d. str. 277 op. 1. — ²⁾ Beitrage 32, nr. 209/1, 249/4.

met-Ujvár) je pa vas Salafa (nemški Salidorf ali Schallendorf), na našem Prekmurskem pa Šalovci.

Rajni dr. Štrekelj¹⁾ je Šalince in Šalovce izvajal od debela šala, oziroma osebnega imena Šal', Šalin', nemška oblika Schaladein kaže na Šaletin, Šaleta, potemtakem bi Šalinci bili okrajšena oblika za Šaletinci. Med prekmurskimi Slovenci je še dandanes precej razširjeno rodbinsko ime Šalika, na štajerski strani so pa Žalihi. V ruščini pomeni šaláš kolibo (Hütte, Laubhütte), šalost in šal' pa razposajenost, norost. Deblo šal je menda prešlo tudi v madžarščino, kjer salak pomeni žlindro in goščobno brozgo, ki ostane za kako tekočino (Neige), salak-ére pomeni izrecno blato, glen (Schlamm). V srbohrvaščini pomeni šlaknja: Schlack. Z ozirom na to je vendar mogoče, da je pri krajevnih imenih z debлом šal- odločevala tudi krajevna lega in kakovost.

8. Križovci. Že v otokarskem urbarju se imenuje ta vas z imenom »Chreuze« in Chreuz ter je bilo tu 12 kmetij. Vojvoda Friderik je l. 1314 med drugim zastavil tudi Križovce.²⁾ L. 1445 je bilo tu le 11 hiš. Iz tega se da sklepati, da so eno kmetijo najbrž porabili za dotacijo vikarja, oziroma župnika. Dandanes se razločujejo Veliki in Mali Križovci. Veliki Križovci se imenuje skupina hiš krog cerkve in ta predstavlja prvotno vas. Mali Križovci so se razvili pozneje ob veliki cesti višje proti Ilijaševcem. Prvotna vas je nastala sredi močvirja, kakor je bila pri starih Slovencih navada. Na iztočni strani vasi se vije stara murska struga, kjer je še v 16. stoletju Mura valila svoje valove in ogrožala celo cerkev, a tudi na zapadni strani vasi se pozna stara struga, ki se vije od zapada proti iztoku ter se je nižje vasi stekala v prvo strugo. Tako je stala vas na nekakem otoku. S tem je v zvezi to, da vas neposredno obkrožujejo travniki, ker močvirnat svet ni bil primeren za njive. Nižje vasi blizu stoka se njive in travniki imenujejo »Siljišče.« »Silj« je dandanes več ali manj pozabljena beseda, pomeni pa močvirnato rastlino (Peucedanum palustre). Najstarejši in največji deli obdelanega vaškega ozemlja se razprostirajo proti Veržetu in Banovcem, dočim nam imena parcel jugozapadno za Malimi Križevci »Krči« in »Brezje« kažejo, da so te dele šele pozneje izkrčili ter spremenili v njive. Na sedanjem križevskem pokopališču je stal v starodavnih časih grad, ki sega morda še v prazgodovinske čase, toda razen imena »Gradišče« se ni o njem ohranil prav nobeden spomenik. Ker je vas dobila ime po cerkvi sv. Križa, je s tem pojasnjen njen početek. Prvotno je stal tu gradič, potem so najbrž benediktinci iz Št. Pavla postavili cerkev, krog cerkve pa so naselili kmete in vas je dobila ime po cerkvi. Kraj enakega imena je tudi v Prekmurju, na Hrvaškem in drugod.

¹⁾ Časopis za zg. in narodop. 1906 (IV. I.) str. 60—61.

²⁾ Archiv für österr. Geschichte D, 556, št. 130.

9. Logarovci-Gajšovci-Kokoriči. Izmed teh treh vasi, ki tvorijo eno politično občino, imamo za Gajšovce najstarejše zgodovinske priče. L. 1430 se tu omenja strelski dvorec kot deželnoknežji zajm in 7 kmetij, med l. 1453—1469 pa tudi brambni stolp ali gradič, katerega ostanki se še vidijo, imenoval se je ta gradič bojda »Goličan«. V seznamu strelskih dvorcev v dostavku k otokarskemu urbarju se omenjajo strelski dvorci v nekem kraju, imenovanem »Kalussen«. Pod tem bi se seveda dalo misliti tudi na Galušak. Ker pa so Gajšovci gotovo imeli strelski dvorec, dočim za Galušak to ni znano, in se z druge strani nobeno drugo ime v seznamu strelskih dvorcev ne more nanašati na Gajšovce, pomeni torej Kalussen Gajšovce, ki se sicer v starih listinah imenujejo tudi »Galaseyczen« in »Galascheutzen«. L. 1445 so Gajšovci imeli 13 hiš. Istega leta se prvič omenjajo tu Kokoriči (Kokonicz), kjer je bilo takrat le 5 hiš. Ime Kokoriči je nastalo najbrž po starejšinu Kokolu, pa se je l spremenil v r, t. j. mesto Kokoliči je nastalo Kokoriči. Logarovci se l. 1445 ne omenjajo in jih sploh ni zaslediti v srednjeveških listinah. Podložni so bili deloma lokavski, deloma branečki graščini. Ime Logarovci nam kaže dokaj pozni nastanek. Ime je očitvidno od logarja. Kjer dandanes stoji vas, se je v starih časih razprostiral log, ki so ga polagoma izkrčili in je nastala sedanja vas. Ker se še l. 1445 ne omenja med vasmi križevske župnije, se je pač razvila šele pozneje.

10. Lokavci. V otokarskem urbarju »Villa Lukauz«. Slekovec je mislil (v rokopisu križevske kronike str. 14), da je vas dobila ime po plemiču Lokavcu, ki se je početkom 14. veka tukaj naselil in si postavil gradič. Stvar bo pa drugačna; graščak je dobil ime od vasi, ne pa vas od njega. Slekovec je prezrl, da se vas omenja že v otokarskem urbarju in je torej veliko starejša, kakor gradič, ki bi si ga imel pozidati graščak v 14. stoletju. Če bi bil tukaj nastal v 14. stoletju najprej gradič in krog gradu vas, bi bil gotovo dobil nemško ime, kakor je pri pozneje nastalih gradovih navada. Kakor v premnogih drugih slučajih, je tudi tukaj graščak dobil svoje rodbinsko ime po kraju svojega sedeža. Lokavci s svojim ozkim, skoraj kot u zvenečim o v prvi slovki so lepo slovensko ime od besede l'ka, lonka, palus, močvirnat kraj, kakršen je bil in je deloma še dandanes svet okoli Lokavec.¹⁾ Lokavci spadajo med tiste prastare naselbine, ki so dobile ime po kakovosti kraja in ne po združnem starejšinu. Pristno slovenski izvor spričuje tudi oblika vasi, ker se hiše vrste skoraj v krogu brez pravega reda. Sedanja vas ima krasno zidane hiše, ki bi delale čast predmestju kakega mesta. V starih časih je to seveda

¹⁾ Za preteklost te vasi je pomenljivo krajevno ime, ki se je ohranilo do danes poleg hiše posestnika Kolmaniča »pri brodu«. Brezdvomno je tu morala nekaj teči večja struga. Sploh so v starodavnih časih naši potoki in reke imeli več vode kakor dandanes.

izgledalo vse drugače. Ob mlakah in jarkih so stale lesene, s slamo krite koče in vas ne bi mogla dobiti primernejšega imena kakor Lokavci, t. j. vas v močvirju. Proti Lokavcem dotekajo od zahodne strani kar trije potoki — nekoliko oddaljene Ščavnice niti ne štejemo. Grad na severni strani vasi je obtekala voda, ki je prihajala od Ključarovec, tudi polje proti severu in vzhodu je izprepreženo z ozkimi jarki. Prvotni strelski dvorec se je tukaj razširil v grad, kjer je bil pozneje celo sedež okrajne gosposke. — Lokavska graščina je obsegala 16 občin, namreč: trg Veržej, Staro in Novo ves, Grabe, Grlavo, Ilijaševce, Kokoriče, Križovce, Krištanec, Logarovce, Lokavce, Ključarovce, Banovce, Bunčane, Vučjo ves, Borece in Bučočovce. Ves ta sodnijski okraj je štel 577 hiš, 630 družin, 3261 duš. — Podložnike je graščina imela še v sledečih občinah: Jeruzalem, Kog, Križanjščak, Pavlovski vrh, Podgorci, Radoslavci, Žvab, Senik, Kamenščak, Trnovci, Vičanec, Vogričovci, Vinski vrh, Berkovci, Bodislavci, Brebrovnik, Cvetkovski vrh. — Od gospodov Lokavških so nam po imenu znani: Heinrich der Payer von Locawtz, priča v listini 10. 5. 1319, s katero je Arnold Pukel sporočil križnikom pri Veliki Nedelji za večno luč eno marko denarja od dohodkov hiše v Cezanjevcih (Czesan), katero je takrat imel župan Pratec.¹⁾ Dne 9. 12. 1429 je vojvoda Friderik star. v Dun. Nov. mestu potrdil Gašparju Lokacz, njegovemu stričniku Frideriku in tega bratom in sestram vse njihove zajme, namreč gradič in 27 hiš v Ljutomeru, 8 kmetij na Krapju, gradič ali dvor in 8 kmetij v Šalincih, gradič in 17 kmetij v Lokavcih, dvor in 7 kmetij v Gajšovcih (Gelascy-czyen) in v Mekotnjaku travnik in njiye imenovane Heinrichstorff, 1 kmetijo v Kupetincih, 6 kmetij v Radomerju (Puhling), 1 kmetijo na Grabah, 1 v Vogričevcih (Bogricht) in 1 v Cezanjevcih (Cesang).²⁾ Od l. 1730 do 28. januarja 1791 je lokavški grad, združen s Špiljem, posedala obitelj grofov Kacijanerjev, potem ga je kupil neki baron Fleury, najbrž francoski begunec, dalje pl. Köhrer v. Reichsheim, potem do l. 1808 ogrska obitelj Csémösy, a Jozefa Petković, roj. Scémösy, ga je prodala majorju Francu Ks. Schenklu, ki ga je prepustil l. 1838 svojemu mladoletnemu sinu Augustu. — Lokavški grb ima srebrno čapljo na modrem polju z zlato kačo v kljunu, okrog čaplje raste trstje, kar se popolnoma ujema s kakovostjo lokavškega zemljišča.

11. Stara-Nova ves. Prvotno je ta občina morala imeti kako drugo ime. Nova ves se je poimenovala naselbina, ki je nastala poleg prejšnje, in ta je za razliko od prve dobila ime Stara ves. Prvotno pa tako ni moglo biti, brez imena pa vas tudi ni bila. Torej je ime Stara ves z ozirom na Novo izpodrinilo prejšnje. Zgoditi pa se je to moralo že

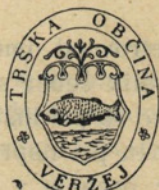
¹⁾ Križniški arhiv na Dunaju. — ²⁾ Churt, Geschichte K. Fried. IV. str. 479. — Muchar VII. 210.

pred 15. stoletjem, ker že l. 1443 zasledimo Novo ves, kjer je takrat stal neki brambni stolp, ki se omenja tudi l. 1468. L. 1445 je Nova ves štela 22 hiš, Stara ves pa samo 15.

12. Vučja ves. V otokarskem urbarju se imenuje ta vas Wultschinsdorf, Wltschindorf in Wltschin. Prvotno se je potemtakem najbrž imenovala vas Volčinja ves po županu Volčinu. Na našem jugu so osebna in krajevna imena od besede volk zelo pogostna. L. 1443 je deželno-knežje zajme v tej vasi (Wolfsdorf) cesar Friderik III. podaril Rudolfu Holenečkemu. V seznamu vasi križevske župnije iz l. 1445 se ta vas ne imenuje, ker ondi naveden kraj »Woltschitz« smatramo za Bučečovce. Pač pa se za Hrastjem omenja neki kraj Oppendorf, kar je najbrž vsproredno ime za Vučjo ves, pa se je sčasoma izgubilo. Precej vučenskega ozemlja je spodkopala Mura.

Do l. 1848 so bile vasi križevske župnije podložne naslednjim graščinam: Pod Branek: Grlava in Banovci, Križovci, Vučja ves, Ključarovci, Krištanci in Šalinci (deloma), Logarovci (deloma). Pod lokavško graščino: Lokavci, Grabe, Logarovci (deloma). Pod Gornjo Radgono: Bunčani, Korkoriči. Pod gornjeradgonsko spodnjo graščino (Schachenthurn): Bučečovci. Pod Negovo: Ilijaševci (deloma). Pod Ormož: Ilijaševci (deloma). Pod Freiberg pri Gleisdorfu: Stara-Nova ves.

Veržejski grb.

III. Zupnija Veržej.

1. Ime in postanek trga.

☉ imenu »Veržej« se je že mnogo ugibalo. Krempel je svojčas mislil, da je prva slovka avarska (var: avarsko taborišče). Trstenjak je po svoji navadi našel v tem imenu mitološki pomen in je izvajal ime od sanskritske besede var = voda. Na bolj realno podlago se je postavil Slekovec, ki izvaja slovensko ime iz nemškega Wehr in See. Zgodovinske oblike v listinah so naslednje: l. 1354 se kraj imenuje »in dem Wernse«, enako l. 1440, l. 1445 pa »zum Werensee«. Srednjevisokonemška beseda wer pomeni obrambo, utrdbo (propugnaculum, moenia) ter je v zvezi s srednjevisokonemško besedo wuor = nasip v vodi. Končnico see je Slekovec spravljal v zvezo s »sene«, »senewe«, kar da pomeni nekaj napetega, zlasti močno vrv pri brodu. Sicer pa srednjevisokonemško »see« pomeni ne samo jezero in morje v današnjem pomenu, temveč tudi močvirje. Nasip ali branišče v močvirju bi tedaj moglo dati ime kraju. A proti tej razlagi so naslednji pomisleki: 1. Razen umetnih zavojev Murice iz avarskih časov in nasipov proti povodnjim iz zadnjih stoletij ni nobenega sledu o kakem branišču, celo ne o »moenia«, obrambnem zidu. 2. V muropoljskem narečju se je še ohranila staronemška beseda wuor v besedi »bür«, bürati, napraviti nasip proti deroči vodi. Ako bi torej ime Veržej bilo v zvezi s to besedo, bi po muropoljskem narečju morali pričakovati »Bürži« in ne Verži, kakor imenujejo Muropoljci v svojem narečju ta trg. 3. Izključeno je, da bi bil Veržej šele srednjeveška naselbina, povrh z nemškim prebivalstvom. V Veržaju namreč so očitni sledovi prazgodovinske naselbine. In ta je imela tudi svoje ime. Prazgodovinsko žaro so našli delavci pri napravljanju opeke v »Ostrčevem oplotu«, v kotu med cestama proti Banovcem in Krapju, kjer je v 16. stoletju bil gradič srbskih vodov; najbrž je že v prazgodovinski dobi bilo tu kako branišče. Okoli l. 1886 so na iztočni strani trga na nekem travniku delali opeko, pri tem so izkopali žare s pepelom in bronastimi predmeti, ki so jih žalibog delavci razbili in zavrgli. L. 1912 je potem pisec teh vrstic poskušal z izkopavanjem v bližini, pa ni nič našel, pač pa mu je bližnji posestnik,

katerega hiša stoji le nekaj metrov od omenjenega najdišča, zagotavljal, da je pri kopanju kleti našel velik čeber s pepelom, ki ga je pa razbil, ker ni bilo notri zaklada. Enako so pri hiši št. 5 pri kopanju kleti zadeli na človeške okostnjake in na vrtu pri napravi jame za apno v pesku na ostanke mrličev. Tod je sicer pozneje v 16. stoletju Mura tekla in bi lahko bili tudi vtopljeni, toda hiša sama stoji na starem bregu in bi bilo čudno, da bi na tako malem prostoru bilo toliko vtopljenecv. Najjasnejši dokaz pa smo dobili l. 1923 pri napravi železniškega nasipa. Na prostoru sedanjega verženskega kolodvora so se našli ostanki nekega rimskega poslopja, staroslovenski grobovi in črepovi, ki spominjajo na starejšo ilirsko ali halstatsko dobo. Mariborski muzej hrani celo plosnato kamenito kroglo iz novokamenene dobe, ki se je našla v Veržeju. Ta predmet je lahko sicer prišel tudi od drugod, ker so ljudje imeli vero, da tak kamen varuje pred strelo, vsekako pa imamo v Veržeju veliko starejšo naselbino, kakor je nemška kolonizacija.

Dve posebnosti sta lastni temu imenu: a) e v prvi slovki ni polglasnik, ki ga muropoljsko narečje pred r sploh ne pozna, marveč je polni e; b) nedoslednost v sklanji. Imenovalnik je Verži (m. spol ednine), rodilnik pa Veržeja, n. pr. iz Veržeja, na vprašanje kam, se odgovarja: v Verži, a na vprašanje kje, se odgovarja: v Veržeh, pa tudi »v totem Veržeji«. Prilog od tega imena je »verženski« in prebivalci se imenujejo »Verženci«.

To nam kaže pot k besedi rž. Ravnica okoli Veržeja in Ljutomera se je v starih časih imenovala »Ruginesfeld«, kar pomenja rženo polje. Beseda rž je dandanes na Murskem polju prešla iz rabe, ohranila se je le še v prilogu ržen (kruh) in soržica (mešanica rži in drugega zrnja). V muropoljskem narečju dobi r na začetku besede, če za njim sledi soglasnik, pred sebe samoglasnik ali pa soglasnik h: mesto ržen se pravi eržen ali tudi hržen (rodbinsko ime Hržič), mesto Rjavec — Erjavec, mesto rdeči — erdeči ali ardeči. V muropoljskem narečju je še vpoštevati sledeče: Ako se predlog končuje s soglasnikom in naslednja beseda začne s soglasnikom, se med nju rad vrine samoglasnik e, ki dobi naglas in obe besedi se združita v eno, n. pr. ob tla — obétla. Z ozirom na to nam je lahko razložiti postanek imena Veržej. Prvotno se je morda glasilo v R'ži ali v R'žji, po muropoljski govorici v'Eržji ali Erži, potem se je predlog v stopil z imenom samim, kakor imamo pri toponomastiki (krajevnem imenoslovju) več slučajev. Tako je prišlo do sedanje oblike: Verži. To izvajanje potrjuje to, da se je še početkom 19. veka spodnje Mursko polje imenovalo Veržensko polje. Torej je to spomin na stari Ruginesfeld.

Stanko Vraz je nevede pogodil resnico, ko Veržej imenuje muropoljsko Tivo (Tebe na Grškem): »Z žitom ogradjena — Z desne Tiva

stoji« (Djulabije II, 79.) In v komentarju izrecno izjava to krajevno ime iz rži. Pesniško izvajanje seveda za zgodovinarja in jezikoslovca ni mero-dajno, toda Vraz je svoje naziranje očitvidno zajel iz tradicije, ki je sprav-ljala v zvezo Verži in rž.

Trg Veržej blizu Mure je bil svoje dni važno skladišče za vojne po-treščine, zlasti pa za sol, katero so v starih časih dovažali iz solnatih krajev Gornje Štajerske in Solnograške po Muri v naše kraje. Iz Veržēja so jo potem razvažali na razne kraje, celo v Ormož. Kot obmejna točka je bil v obrambnem in prometnem oziru važen, zato so ga deželni vladarji obdarovali z raznimi pravicami. Tu je bil tudi od starih časov brod čez Muro, katerega so imeli tamošnji prebivalci stražiti in braniti proti raznim sovražnikom, ki so iz Ogrskega le prepogostokrat silili v naše kraje.

Star zapisnik trških listin v Veržēju navaja kot prvo listino, s katero je bil Veržej l. 1300 povzdignjen v trg, a se je izgubila, da jo pa omenja listina vojvoda Albrehta II. iz l. 1354. To pa ni tako. V imenovani listini namreč Albreht izrecno pravi, da je prvotno listino dal Veržencem on sam.

Okoli l. 1340 je namreč potrdil Albreht (1330—1358) Veržēju vse tiste pravice, ki jih je imela takrat Radgona. Radgoni pa je l. 1308 dal Friderik Lepi pravico, da si sme voliti sodnika (župana) in šest prisednikov. V nedeljo pred Svečnico l. 1318 je isti vojvoda dal Radgončanom pravico, prijeti dolžnike, če pridejo v Radgono, in jih tožiti pri domači sodnji. L. 1320 na dan sv. Neže pa jim je dovolil, prodajati svoje blago prosto vsake carine in mitnine po Avstrijskem in Štajerskem. V pondeljek po nedelji »Quasi modo geniti« (bela nedelja) l. 1331 pa je vojvoda Friderik prepovedal, da ne sme v bližini Radgone nihče točiti vina. Njegov nasled-nik Albreht II. je na dan sv. Neže l. 1331 prepovedal, da ne sme v obsegu radgonske sodnije nihče postaviti mitnice. Ker pa so nekateri vendar to storili, je zaukazal dne 21. januarja 1335 štajerskemu deželnemu glavarju Ulriku Walsee, naj v prihodnje kaj takega ne dopusti. Potem je v pon-deljek po sv. Marjeti l. 1342 dovolil, da smejo Radgončani svoje blago tudi prosto tržiti po Koroškem. Enake pravice je torej dobil tudi Veržej.

L. 1353 je velikanski požar v Veržēju vpepelil večino hiš in zgorela je tudi prvotna listina. Zato so tržani ob novem letu 1354 prosili Albrehta II., da jim izda novo listino, da bi tako mogli izpričati svoje pravice, kar je bilo zlasti pri trgovini važno in potrebno. Vojvoda jim je prošnjo uslišal ter z listino, izdano na Dunaju na Antonovo (17. januarja) l. 1354 potrdil v prvi listini označene pravice ter še posebej zaukazal, naj njegovih ljudi v Veržēju nihče ne moti v njihovih pravicah. Ta listina se je še ohranila in je podlaga vsem poznejšim, zato jo v prilogi dobesedno priobčujemo.

Albrehtov sin in naslednik Rudolf IV. (1358—1365) je meseca januarja l. 1360 došel v Gradec, kjer je sprejemal poklonstva deželnihi stanov, mest in trgov, potrjeval stare in delil nove pravice in svoboščine. Prišli so tudi zastopniki Veržencev in prosili za potrditev od njegovega očeta podeljenih pravic. Z listino, izdano v Gradcu v pondeljek pred Svečnico (27. januarja) 1360 je Rudolf potrdil vse te pravice z izrecnim povdarkom, da imajo vse tržne svoboščine na mitnicah. (Geschichtsblätter, III, 109). Tudi ta listina je še ohranjena.

Veržej je torej deželnoknežji trg in ne patrimonijalni, t. j. ni dobil trških pravic od kakega drugega velikaša, ampak naravnost od deželnega vladarja. Deželni vladarji pa Veržeja niso obdržali v svojih rokah, temveč dali so ga v zajm kakemu zaslužnemu velikašu. Le-ta je potem dobival dohodke od tržanov. Kdo je bil prvotni zajmnik, ni znano, šele za časa vojvoda Ernesta Železnega l. 1413 zvemo, da je imel Veržej Rudolf Lasberger, dvornik Ernestove druge žene, orjaške Cimburge, kneginje Mazovske. Ta Rudolf Lasberger ni imel otrok, zato je v oporoki z dne 6. maja (v pondeljek pred Vnebohodom) 1413 v Novem mestu določil, naj njegovi deželnoknežji zajmi pripadejo njegovemu ujcu Leutoldu Sickelbergerju, med njimi prosti dvorec (Freihof) v Radgoni in trg Veržej.¹⁾ Ta Sickelberger je menda še istega leta dobil v roke Veržej, ker se je še istega leta potegnil pri Ernestu za Veržence, da jim je potrdil stare pravice z listino dne 23. novembra 1413 v Dun. Nov. mestu. — V 15. stoletju je bil Veržej znaten kraj, ker l. 1445 je bilo tu 55 hiš. L. 1697 je bilo izkazanih 89 tržanskih in 8 želarskih hiš.

Potem so še znana potrdila trških pravic od naslednjih deželnih vojvodov in cesarjev: L. 1521 dne 3. decembra je potrdil nadvojvoda Ferdinand od cesarja Maksimilijana dane pravice, poleg prejšnjih še dva sejma, namreč v nedeljo po najdenju sv. križa in na Mihelovo. Ker je sejm na Mihelovo bil slabo obiskovan, je nadvojvoda dovolil, da smejo ta sejm imeti že v nedeljo po vnebovzetju Marijinem; l. 1597 dne 6. oktobra nadvojvoda Ferdinand II., l. 1661 dne 8. marca na Dunaju cesar Leopold I. Vsled mnogih požarov, sovražnih navalov in vojnih prehodov so se že do takrat izgubile mnoge važne listine in zapiski, vsled česar so nastali mnogi prepiri in dolgotrajne pravde. Zlasti so Verženci pogrešali od vlade za tamošnjo mitnico določen tarif. Prosili so torej cesarja Leopolda I., naj jim potrdi avtentičen prepis. Cesar jih je dne 23. novembra 1691 potolažil, naj potrpijo, ker še od dvorne komore ni dobil dotičnega prepisa. Ali so pozneje kaj dobili, ni znano. Po veliki zmagi nad Turki pri Dunaju l. 1683 je cesar delil pohvale in milosti na vse strani, kjer si je kdo ste-

¹⁾ Repertorij aktov bivšega dominikanskega samostana v Ptuj u namestniškem arhivu v Gradcu št. 2115.

kel kakih zaslug za obrambo dežele. Takrat so Verženci dobili tudi zastavo, ki so jo verženski strelci ob slovesnih prilikah nosili še do svetovne vojne, a je bila že popolnoma razcapana, da je viselo na drogu le še nekaj cunj. Nadalje je potrdil trške pravice cesar Jožef I. na Dunaju 27. nov. 1706 in Karol VI. dne 29. julija 1713. Potrdilno listino Marije Terezije z dne 19. maja 1753 omenja njen sin in naslednik cesar Jožef II., ki je dne 8. januarja 1784 potrdil vse od njegove matere podeljene pravice, le sejme je od nedelje prestavil na pondeljek. Zadnje cesarsko potrdilo trških pravic je dal cesar Ferdinand I. leta 1846. L. 1848 so prenehale vse predpravitve, trgom je ostal le še naziv trga in pa sejmi, kolikor so jih novejša vlada dovolile.

2. Cerkev sv. Mihaela.

Štrasburški zapisnik od l. 1545 navaja kot edino podružnico Sv. Križa cerkvico sv. Mihaela v Veržeu. Ko so v 16. stoletju Ogri Muro potisnili na štajersko stran, se je nevarno približala trgu in cerkvi. Cerkvica je bila majhna. Kdaj je bila prva cerkvica postavljena, ne poroča noben vir. Patrocinij sv. Mihaela kaže na precejšnjo starost, ker so sv. Mihaelu posvečene cerkve večinoma zelo stare. Ko so l. 1605 prihruli ogrski hajduki s svojimi zavezniki, divjimi Turki, na Štajersko, so požgali trg Veržej in pri tej priložnosti je bila porušena in požgana tudi cerkvica sv. Mihaela. Tržani so tedaj v naslednjih letih iz hrastovih brun postavili na drugem, od Mure bolj oddaljenem prostoru novo cerkvico, katere stene so z ilom omazali in lično pobelili. Okoli nje so napravili pokopališče. Ko je l. 1617 prišel sekovski škof Jakob Eberlein k Sv. Križu, si je ogledal dne 12. okt. tudi novo cerkvico v Veržeu. V njej je našel tri oltarje, pa na prednjem še ni bilo slike. Za sv. mašo so imeli en pozlačen kelih iz srebra, katerega je bil neki hajduk l. 1605 nekoliko poškodoval. Mašnih oblačil niso imeli drugih, kakor le en črni plašč z manipeljem, štolo, albo in humeralom, vse drugo so donášali iz župne cerkve, ako se je sv. maša imela služiti v Veržeu. Potreben oltarni grobek (portatile) so dobili od kralja Ferdinanda, ki jim je daroval tudi neko srebrno podobo. Takrat so tržani prosili škofa, da bi jim posvetil novo cerkvico v čast sv. Mihaela, kakor je bila poprejšnja. Rad je vladika prošnjo uslišal ter je cerkvico in v njej eden oltar posvetil dne 17. junija 1618.¹⁾ Ta lesena cerkvica je stala najbrž na mestu sedanje.

Pri tej podružnici se je svoje dni opravljala služba božja 18krat na leto. Proti koncu 17. veka je lesena cerkvica začela razpadati in ker tržani niso ničesar storili za popravo, se je bilo bati, da se zruši. Škofijstvo se je tedaj začelo l. 1701 pogajati s pavlinci v Lepoglavi, da bi

¹⁾ Kn. šk. arhiv v Gradcu.

prevzeli veržensko cerkev, jo popravili in ustanovili tu samostan. Toda križevski in radgonski župnik sta se temu odločno uprla.

L. 1702 je cerkev posedala dva vinograda v Ljutomerskih goricah, katera ji je bil sporočil l. 1693 umrli Gregor Šegula, 15 orlov njiv in 200 gld. gotovine. Verženci so cerkev za silo popravili in l. 1703 prosili za lastnega duhovnika.

Župna cerkev sv. Mihaela v Veržej.

Nekoliko let pozneje so postavili sedanjo cerkev; na južnem oknu pod zvonikom je vklesana letnica 1760 s črkama M. K. Sedanja cerkev v Veržejju je morala biti postavljena že pred l. 1749. Tega leta namreč se je dne 3. junija verženski tržan in občinski svetovalec Franc Rubinič obvezal izplačati cerkvi 190 gld. 23 kr., kakor hitro bo cerkev potrebovala za nabavo raznih potrebščin, zlasti dveh oltarjev, ki sta bila takrat v delu. Ta dva oltarja sta najbrž bila stranska in gotovo namenjena za novo cerkev. Letnica 1760 torej pomeni, da je takrat bilo delo dokončano ali napravljeno dotično okno. Ustanovili so tudi bratovščino sv. Mihaela, katero je sekovski škof Jakob Ernest grof Lichtenstein dne 24. aprila 1736 potrdil. Njihovi želji po lastnem duhovniku se pa še dolgo ni ustreglo; k temu je bilo treba privoljenja graščine in zagotovila za vzdrževanje duhovnika. L. 1768 so se Verženci obrnili na svojega zemljiškega gospoda, grofa Ignacija Jožefa Kacijanerja v Špilju ter ga prosili, da privoli k usta-

novitvi lastne duhovnije v Veržeju. Utemeljevali so prošnjo s tem, da so s križevskimi župniki imeli mnoge pravde in prepire, Mura je le $\frac{1}{4}$ ure od trga, se pogostoma razlije in ne morejo včasih 5, 6 in 8 dni do župne cerkve. Med tem morajo bolniki umirati brez verskih tolažil in otroci ostajajo brez krsta, pa tudi kadar ni povodnji, umirajo bolniki radi oddaljenosti včasih neprevideni. Zato so se odločili, ustanoviti poseben dušeskrbni beneficij. Ker se pa to sme zgoditi le s privoljenjem graščakovim, prosijo, naj pomore k temu s svojim privoljenjem, da se zasede že dalje časa ustanovljena nadarbina.

Grof je dne 10. maja 1768 odgovoril, da da privoljenje, toda sami morajo prevzeti stroške, ker graščina ne prevzame in ne obljubi nobene obveznosti. Da bi duhovniku zagotovili primerno plačo, so tržani prodali več cerkvenih zemljišč in kupili državno obveznico z dne 1. avgusta 1768, št. 2638, v znesku 3750 gld. S to obveznico in privoljenjem graščakovim so predložili prošnjo sekovskemu škofijstvu, ki je dne 10. nov. 1768 dovolilo ustanovitev nadarbine v Veržeju.

Škof Jožef grof Spauer pravi v ustanovni listini, da Verženci radi velike oddaljenosti, osobito v slabem vremenu in pri čestih povodnjih težko zahajajo k službi božji v župno cerkev in ne morejo lahko dobiti duhovnika za previdenje bolnikov. Beneficijatu so pripravili stanovanje in 150 gld. letnih dohodkov.

Škof nalaga naslednje obveznosti:

1. Vsakočasni beneficijat mora vsak dan opravljati sv. mašo, v letnem času ob 6., v zimskem ob 7. uri, Ob nedeljah in praznikih, izvemši dneve, ko se opravlja slovesna služba božja, mora opravljati sv. mašo ob $\frac{1}{2}$ 10. uri na namen ustanovitelja in imeti krščanski nauk, bolnikom pa na trškem ozemlju deliti sv. zakramente. Štolnino pa mora izročiti križevskemu župniku.

2. Beneficijat nima pravice, imeti brez dovoljenja svojega predpostavljenega župnika peto sv. mašo, pogreb in mrtvaško opravilo, razen če se v Veržeju nastavi šolnik s primernimi dohodki; potem sme ob nedeljah in praznikih imeti mesto tihe peto sv. mašo.

3. Beneficijat ima pravico do prostega stanovanja, ki obstoji iz treh sob, kuhinje, shrambe, vrta. Na leto dobi polovnjak vina za sv. maše iz cerkvenih vinogradov ter 150 gld. plače od ustanovne glavnice. Če se bo glavnica znižala in naložili kaki davki, ga mora trški magistrat odškodovati ter skrbeti tudi za popravila pri župnišču.

4. Križevski župnik ne sme vsled ustanovitve tega beneficija trpeti nobene škode pri svojih pravicah. V vseh dušnopastirskih zadevah je beneficijat odvisen od župnika kakor njegovi kapelani ter mora pomagati

pri Sv. Križu ob shodih in kadar je potreba. Pri dajatvah, ki so od nekaj v navadi, ne sme trg župniku nič odtegniti. Vse druge zbirce se naj opuste.

5. Ker je dohodek beneficijatov itak majhen, se ne sme v slučaju bolezni nastaviti drug beneficijat in za časa bolezni opuščeni dve tedenski ustanovni sv. maši mu ni treba pozneje naknadno opravljati, dokler se ustanova morda ne zboljša.

6. Škof pridrži sebi in naslednikom pravico, nastavljati in odstavljati beneficijate, trški magistrat pa ima pravico, predlagati škofu tri sposobne in v dušnem pastirstvu v domači škofiji izkušene duhovnike.

7. Cerkovnika ne sme nastavljati ali odpuščati magistrat, marveč le križevski župnik, ki je dolžan nastavljati le nravno neprikorne in za pouk mladine sposobne osebe.

Pod temi pogoji potrdi škof za večne čase to ustanovo in izda ustanovno pismo.

Že decembra 1768 je prišel v Veržej prvi beneficijat Jožef Rep, katerega so z velikim veseljem sprejeli. Verženci pa so vkljub temu ostali še križevski župljani. Dasi so se večkrat potegovali za samostojno župnijo, je trajalo blizu 100 let, preden so to dosegli.

L. 1840 so prosili, da bi se smela opravila velikega tedna opravljati tudi v domači cerkvi. Škofijstvo jim je odgovorilo, da je njihova bogoljubna želja sicer hvalevredna, a z ozirom na razmerje med Veržejem in svetokrižko župnijo se ji ne more ustreči. Nekatera velikotedenska opravila so sploh nemogoča; kako bi se n. pr. mogla blagoslavljanje krstna voda, kjer sploh ni krstnega kamena? Dovolilo jim je, da smejo imeti božji grob, a vstajenje morajo obhajati ob drugi uri, kakor pri Sv. Križu. Na veliki četrtek je moral beneficijat k Sv. Križu in tam sprejeti sv. obhajilo.

Dne 3. julija 1848 je škofijstvo dovolilo, da sme beneficijat opravljati s privoljenjem župnikovim vsa duhovska opravila, izvzemši poroke, štolnino pri porokah in pogrebih pa mora odšteti župniku. L. 1850 so zopet prosili za samostalno župnijo, a prošnja je bila dne 27. sept. št. 2375 odbita. Šele dne 1. februarja 1863 je postal verženski duhovnik samostalen kurat, dotično listino je podpisal za čas vakature — po Slomškovi smrti — upravitelj škofije, stolni prošt Fr. Fridrih, in Veržej izločil iz župne zveze svetokrižke. Trg je pa izgubil pravico, predlagati škofijstvu duhovnike v imenovanje. Kurata, oziroma župnika, imenuje lavantinski škof sam.

Sedanja cerkev je lična in pravilno zidana stavba s predloženim zvonikom, eno ladijo in prezbiterijem, ki se končuje s tremi stranicami. Cerkev je 20 m dolga, 6 m široka in 10 m visoka. Na južni strani je prizi-

dana mala zakristija, nad katero je trg že od začetka dal napraviti pred ognjem varno shrambo za trški arhiv. Žal, da so pustili okno odprto in tako je dež in sneg uničil mnogo aktov. Prav prikladna je z opeko krita kratka zvonikova streha, kakršno imajo sicer zvoniki romanskega sloga. Od znotranje oprave, ki se omenja l. 1617, se ni ničesar ohranilo; v stolpu se hrani kamenit, precej poškodovan kip: žalostni sedeči Zveličar. Od treh zvonov je vojna rekvizicija pustila le najmanjšega, ki je bil iz l. 1528, pa je kmalu potem počil. Prenesli so potem semkaj zvon iz banovske kapele in k temu je l. 1924 Bühl zлил še nova dva večja zvonova.

3. Beneficijati, kurati in župniki v Veržeju.

1. Rep Jožef od 1. decembra 1768 do smrti septembra l. 1783. Narodil se je v Koračicah župnije Sv. Tomaža pri Veliki Nedelji 8. oktobra 1731, v mašnika je bil posvečen dne 12. junija 1756. Kraji njegovega prejšnjega službovanja niso znani, za beneficijata v Veržeju je bil imenovan kot kapelan v Apačah. Pokopali so ga v Veržeju 21. sept. 1783.

2. Pfeffelmayer Ivan Fortunat od 27. februarja 1784 do 27. avgusta 1803. Bil je poprej kapucin in je dobil verženski beneficij le začasno. Že l. 1786 je prosil dalje, a brezuspešno. Dne 13. februarja je bila v Radgoni razpisana izkušnja za verženski beneficij. Podvrgli so se skušnji: Matija Čolič, kapelan pri Sv. Rupertu, Anton Jožef Kikl, kapelan v Negovi in bivši radgonski kapucin Pfeffelmayer. Najboljše je izkušnjo prestal Čolič, a škofijstvo je sodilo, da bi slab verženski beneficij bil neprimerno priznanje za njegovo znanje in sposobnosti. Dobil ga je torej Pfeffelmayer, a radi slabih dohodkov se je odpovedal 27. avgusta 1803 in odšel nazaj v samostan.

3. Šeruga Jurij od 28. novembra 1804 do smrti 4. dec. 1826. Rojen je bil v Malih Križevcih dne 6. marca 1743. Posvečen je bil dne 16. marca 1771 na naslov braneške graščine, oziroma vasi Banovci, Grlava in Krištanci so mu jamčile mizni naslov. Služboval je kot kapelan pri Sv. Križu, v Ljutomeru, pri Sv. Benediktu. Umrl je v Veržeju dne 4. decembra 1826.

4. Sorger Jakob od novembra 1829 do 12. septembra 1839. Druge podatke o njem glej v knjigi Trg Središče, stran 143.

5. Čeh Ivan od 12. septembra 1839 do 12. septembra 1843. Narodil se je dne 18. oktobra 1800 v Velovljaku pri Ptuj in je bil v mašnika posvečen v Gradcu dne 29. julija 1832. Dne 2. oktobra i. l. je bil nameščen za kapelana pri Sv. Lovrencu na Pohorju, od koder je dne 12. sept. 1839 prišel za lokalnega kapelana v Veržej. Iz Veržeja je odšel za kurata k Sv. Jerneju v Radvanju, kjer je ostal do 28. oktobra 1854, ko je nastopil

kuracijo Sv. Bolfenka pri Bišu. Dne 1. maja 1862 je stopil v pokoj ter je umrl, star 74 let, pri Sv. Trojici v Slov. gor. dne 13. januarja 1875.

6. Medved Martin od 12. septembra 1843 do l. 1845. Narodil se je v Drgonji vasi župnije Cirkovce 29. oktobra 1806. Dne 29. julija 1832 je sprejel mašniški red v Gradcu ter je oktobra i. l. prišel za kapelana k Sv. Lovrencu na Dravskem polju, kjer je služboval do 15. avgusta 1834, ko je bil prestavljen v Hoče, od tod pa čez poldrugo leto k Sv. Lovrencu na Pohorju. Tu pa ni dolgo ostal, ker že oktobra 1837 je šel za kapelana v svojo rojstno župnijo v Cirkovce. Dne 15. junija 1839 je odšel k Sv. Marjeti na Dr. p. (?), od tod pa v Veržej. Iz Veržeja je l. 1845 odšel za kapelana k Sv. Barbari v Halozah, od tod pa l. 1847 v Leskovec, kjer je ostal do l. 1851, ko je postal župnik pri Sv. Tomažu, kjer je umrl dne 15. januarja 1855, star šele 48 let.

7. Cajnkarc Franc od 1845 do 1846. Rojen je bil pri Sv. Tomažu nad Veliko Nedeljo dne 1. oktobra 1809 in je bil posvečen v Gradcu dne 31. julija 1836. Najprej je služboval pri Sv. Lenartu pri Veliki Nedelji, potem 1837 do 1845 pri Svetinjah, od koder je prišel za začasnega lokalnega kapelana v Veržej. Tukaj je ostal sicer le kratko časa, vendar mu dekan dr. Vogrin daje dobro spričevalo, da je lepo skrbel za versko življenje. Iz Veržeja so ga l. 1846 prestavili v Kamnico, a l. 1848 je moral k Sv. Marku nižje Ptuja na pomoč ondotnemu oslabelemu častnemu kanoniku Andreju Ledeniku. Od Sv. Marka je l. 1850 prišel za kapelana v predmestno župnijo Device Marije v Mariboru, kjer je ostal do l. 1854. Potem je stopil k lazaristom in je umrl na Dunaju dne 19. februarja 1899.

8. Peitler Anton od 1846 do smrti 11. marca 1860. Rojen je bil pri Sv. Duhu nad Lučanami dne 8. junija 1808 in dne 29. julija 1838 v mašnika posvečen. Od 21. septembra do 19. novembra 1838 je bil kapelan pri Veliki Nedelji, potem do 31. decembra 1841 v Arvežu. Iz Arveža so ga prestavili na Muto, kjer je ostal do 14. januarja 1844, nato je prišel v Kamnico, iz Kamnice pa l. 1846 v Veržej, torej sta s Cajnkarcem zamenjala službo. V Veržejju je sporočil svojim naslednikom vinograd Krpec pri Štrigovi in tako vsaj nekoliko izboljšal pičle dohodke verženskim dušnim pastirjem.

9. Stranjšak Anton od 29. avgusta 1860 do smrti 18. sept. 1881. Narodil se je 27. maja 1810 v Bučkovcih malonedeljske župnije kot zak. sin kmeta Jurija Stranjšaka in Urše, roj. Vrbnjak. Posvečen je bil v Gradcu 29. julija 1838. Kot kapelan je služboval le pri Sv. Lovrencu v Slov. gor., od koder je prišel v Veržej. Bil je prijatelj Stanku Vrazu in po mišljenju zaveden Slovenec, dasi je bil vedno le v nemških šolah.

10. Janžekovič Lovro od 1. oktobra 1881 do 17. sept. 1921. Narodil se je pri Sv. Tomažu 1. avgusta 1842. Študiral je gimnazijo v

Mariaboru, v Varaždinu in v Oseku. Bogoslovne nauke je dovršil v Mariaboru ter bil 21. julija 1870 posvečen v mašnika. Služboval je kot kapelan: pri Sv. Jakobu v Galiciji od 18. avgusta 1870 do 30. novembra 1871, v Loki pri Zidanem mostu do 31. avgusta 1873, v Rajhenburgu (I.) do 4. oktobra 1876, v Žetalah do 30. aprila 1878, potem provizor istotam do 4. septembra 1878, zopet kapelan v Št. Ilju v Slov. gor. do 6. nov. 1878, nato provizor v Št. Jerneju v Radvanju, od koder je prišel v Veržej. V

Župnik Lovro Janžekovič.

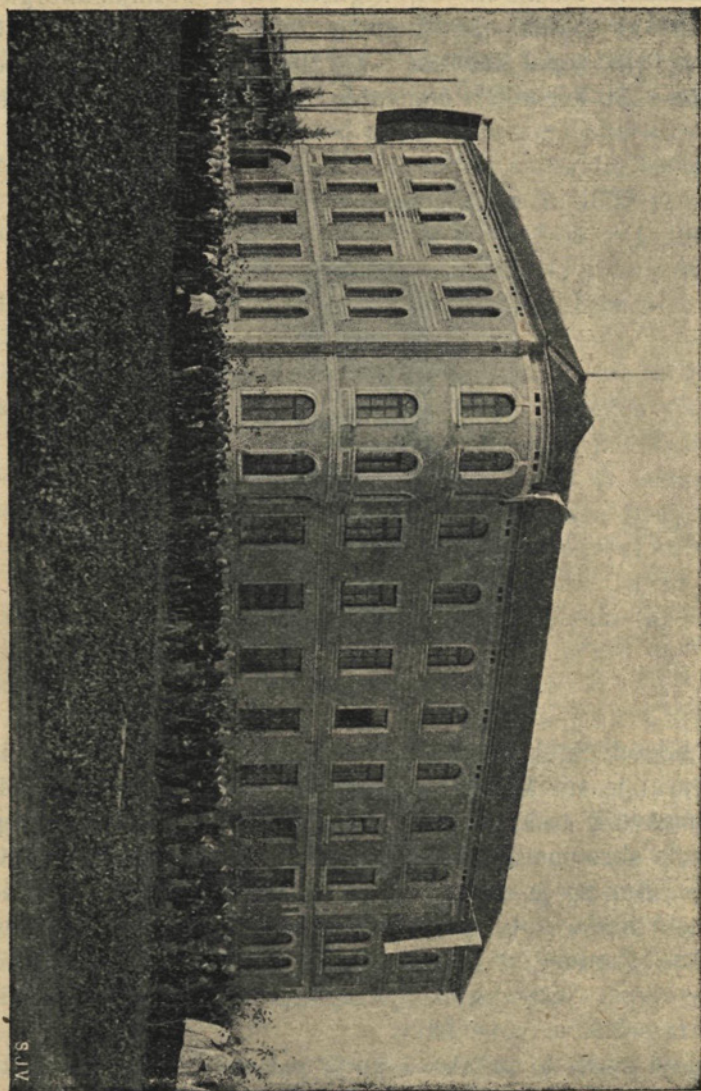
Veržeju je bil od oktobra 1881 do dne 24. aprila 1882 provizor. Za njegovega časa je bil Veržej iz kuracije povzdignjen v župnijo. Kot župnik je nagovoril trško občino, da je l. 1883 postavila prepotrebno novo, dasi zelo skromno župnišče. L. 1884 je dal poslikati cerkev in prenoviti oltarje. Ker se je okoli l. 1890 skušal od Ljutomera vtihotapiti v Veržej nemškutarski duh, se je po njegovem prizadevanju ustanovilo Bralno društvo. Zanimal se je tudi zelo za trško zgodovino in je v mlajših letih pisal v »Slov. Gospodarja« o Krucih, v izvestju ljutomerskih šol pa o verženskem srbskem vojvodstvu.

Po njegovi smrti je oskrbo župnije prevzela salezijanska kongregacija.

4. Marijanišče.

Zunaj trga Veržeja ob cesti proti Sv. Križu stoji veličastno dvonadstropno poslopje, zavod Salezijanske družbe častitljivega mladino ljuba Ivana don Boska.

Pobudo k ustanovitvi tega zavoda je dala obitelj Pušenjak v Veržeju, neoženjen brat in tri neomožene sestre, ki so l. 1908 sklenili svoje imetje prepustiti v dobrodelne namene. Po njih želji bi se naj ustanovil

„Marijanišče“ na dan blagoslovitve 27. oktobra 1912.

vzgojevalno-učni zavod, ki bi ga vodili Salezijanci. Ker pa njih premoženje, obstoječe večinoma v posestvih, ni zadostovalo za ustanovitev takega zavoda, so se prostovoljno oglasili tudi drugi dobrotniki z večjimi ali manjšimi svotami, med drugimi je trška občina dala 1000 K. Da se postavi za zavod primerna stavba, se je l. 1910 ustanovila stavbena družba »Mari-

janišče«, ki je zbirala prispevke in vodila stavbo. Osnutek za stavbeni načrt je napravil salezijanski takratni provincijal dr. Emanuel Manassero, izdelal pa je načrt g. Anton Jandl za svojega očeta, ki je prevzel zidarsko delo. L. 1911 20. avg. je dekan Martin Jurkovič blagoslovil temeljni kamen in delo je tako napredovalo, da je že 27. okt. 1912 škof dr. M. Napotnik zavod slovesno blagoslovil in otvoril. Naslednje leto se je še dozidal južni trakt z domačo kapelo Matere Dobrega sveta, katero je posvetil škof dr. Napotnik dne 8. septembra 1913.

Da se je moglo delo v tako kratkem času in z razmeroma majhnimi sredstvi dovršiti, so veliko pripomogli domačini in okoličani na obeh straneh Mure, ki so brezplačno in z veliko požrtvovalnostjo dovažali gradivo.

Po namenu ustanoviteljev in glavnih činiteljev pri stavbi zavoda bi se naj v njem otvorila nekaka gospodarska kmetijska šola. Ker je pa takrat Salezijanski družbi še primanjkovalo slovenskih moči, je prevzela zavod s pogojem, da v njem začasno otvori zavod za vzgojo domačega naraščaja. Da se pa vendar zadosti tudi glavnemu namenu, se je v zavodu po zimi 1913 in 1914 vršil gospodarski tečaj. Svetovna vojna je potem preprečila prvotne načrte in ves čas vojne je bil zavod poln vojaštva. Po vojni so se življenjske razmere temeljito spremenile, prej za gospodarsko šolo obljubljene podpore so izostale in tako se prvotni namen še do danes ni mogel izvršiti!

V zavodu je sedaj zasebna nižja gimnazija, ki ima na leto povprečno okoli 100 učencev.

5. Šola v Veržej.

Gotovo je, da je že začetkom 18. veka Veržej imel šolo. Pozneje je pouk za nekaj časa prenehal, z ustanovitvijo beneficija pa je tudi šola zopet oživela. Sedanja šola je postavljena l. 1837. L. 1883 je bila šola razširjena v dvorazrednico, z odlokom višjega šolskega sveta z dne 26. oktobra 1922 pa v trirazrednico, a dejanski se je začel pouk v tretjem razredu šele l. 1923.

Učitelji.

1729 Jurij Erlich — Schulmaister in Wernsee v trškem zapisniku.

1755 Štefanec Lovro, zakonski sin Jerneja in Neže Štefanec, »aedituus«, se je 3. februarja oženil z Alojzijo, hčerjo pisarja Turtltauba.

1788 Ignac Rudolf, učitelj, prosi 13. aprila, da bi mu tržani dali v hiši napraviti nov pod.

1795 Janez Keržner, učitelj. Prišel je tje prej kot ne od Sv. Lovrenca na Dr. p., kjer se njegovo ime bere od 1789 do 1792. V trškem

računu od l. 1797 se bere, da je dobival iz trške blagajne 26 glđ. letne plače.

1802 je prišel v Veržej J a n e z A r b e i t e r, sin Janeza Arbeiterja, organista in učitelja, rojen v Ptuju 20. oktobra 1768.¹⁾ Učitelj je postal l. 1787. L. 1811, ko je 20. junija pop. obiskal sekovski knezoškof Veržej, je poučeval 23 otrok.²⁾ Umrl je v Veržeu 24. junija 1828. Že za časa njegove bolezni je prišel l. 1827 tje za provizoričnega učitelja

1827 26. oktobra V e n c e s l a v Č i ž e k, rojen 8. julija 1799 pri Sv. Ilju. Služboval je poprej od 20. oktobra 1818 do 1. novembra 1819 pri Sv. Lenartu v Slov. gor., potem do 13. septembra 1824 v Apačah. Novembra i. l. je prišel v Ljutomer, kjer je služboval do 26. oktobra 1827, ko so ga v Veržej premestili. Dne 26. nov. 1828 je bil imenovan za definitivnega učitelja v Veržeu. Iz Veržeja se je l. 1840 preselil k Sv. Benediktu, kjer je služboval do 26. septembra 1861. Takrat je stopil v pokoj in umrl v Pilštanju 1. decembra 1883.³⁾

1840—1856 V i l i č n j a k A n d r e j, zakonski sin Andreja Viličnjaka, želarja v Mekotnjaku št. 15 ljutomerske župnije, in Neže, roj. Kutnjak. Rojen 23. oktobra 1813 ob 11. uri dopoldne.⁴⁾

F i l i p i č V i n c e n c, učitelj od l. 1856, umrl 41 let star 18. maja 1864. Rojen pri Sv. Tomažu pri Veliki Nedelji dne 18. januarja 1824, je postal učitelj 1. decembra 1843. Eno leto je poučeval pri Sv. Juriju na Ščavnici, štiri leta pri Sv. Križu na M. p., od l. 1849 pri Sv. Tomažu, od koder je prišel v Veržej.

F r e u e n s f e l d J o ž e f od l. 1864 do l. 1880. Rojen pri Mali Nedelji 2. sept. 1828 dne 15. septembra 1847 je prišel za podučitelja k Sv. Juriju na Ščavnici, 1. maja 1849 pa h Kapeli. Koncem aprila 1851 se je preselil k Sv. Križu, 1854 v Negovo do 1856. Potem je služil pri Sv. Juriju na Ščavnici, od koder je l. 1863 prišel h Kapeli, naslednje leto pa v Veržej. Odtod se je preselil v Runč, kjer je služil do l. 1882. Takrat je stopil v pokoj in bil organist v Ormožu, kjer je umrl 12. oktobra 1897.

R a j š p A l o j z i j. Rojen pri Sv. Benediktu v Slov. gor. 6. maja 1844, začel službovati 12. decembra 1865. Bil je podučitelj pri Sv. Lovrencu na Dr. p., odtod je novembra 1866 odšel v Negovo, od tam čez nekaj let k Sv. Antonu v Slov. gor. Odtod v Veržej, kjer je umrl l. 1882.

1883—1894 P i r c S r e č k o. Rojen je bil na Vrhniki na Kranjskem 13. jan. 1843. Ljudsko šolo je dovršil v Vipavi, v Gorici pa dva razreda realke in učiteljišče, potem je obiskoval kmetijski tečaj na Dunaju in kmetijsko akademijo v Ogrskem Altenburgu. Služboval je kot učitelj v Jelšanah v Istri od 1862 do 1873, od 1873 do 1878 v Rečici v Savinjski

¹⁾ Krstna knjiga v Ptuj, II., 104. — ²⁾ Škofjski arhiv v Mariboru.

³⁾ „Popotnik“ 1883. — ⁴⁾ Krstna knjiga ljutomerska.

dolini, 1878—1883 pri Mali Nedelji kot nadučitelj. Dne 6. marca 1883 je postal nadučitelj v Veržehu, dne 4. oktobra je pa v istem svojstvu odšel v Dobovo pri Brežicah, kjer je služboval do 4. oktobra 1901; ko je stopil v pokoj. Umrl je v Mariboru 7. januarja 1921. V svojem službovanju je dobil razna pohvalna pisma. Bil je izurjen tudi v glasbi, zlasti je dobro igral na glasovir in orgle.

V a u d a V i n k o 1895—1908. Utonil v Muri dne 23. junija 1908.

L a h A v g u s t 1908 provizoričen vodja.

Š p r a g e r F e r d i n a n d od 1. novembra 1908 do 27. jan. 1920. Rojen je bil 27. maja 1883 v Rošpahu pri Mariboru, učiteljske študije je dovršil v Mariboru l. 1902. Dne 1. maja 1905 je bil imenovan za definitivnega učitelja v Št. Ilju v Slov. gor. Kot nadučitelj v Veržehu je moral med svetovno vojno k 20. lovskemu bataljonu. Po preobratu je služil še dva meseca v jugoslovanski armadi pri mariborskem pešpolku. Kot vojak je dosegel čin nadporočnika ali po novem poručnika. Po osvobojenju Prekmurja je bil na lastno prošnjo prideljen kot šolski vodja na rim.-kat. osnovno šolo v Beltince.

Za Špragerjem je začasno vodil šolo I v a n M i h e l i č, za njim pa Š t e f a n i j a S p i n d l e r. L. 1925 je postal šolski vodja F r a n c K o z a r, rojen domačin.

Kot podučitelji so delovali v Veržehu J o ž e f S t r n i š č a, J o ž e f K o k l, I. Š t a m p a r, J. V r a b l, A. H e r z o g, učiteljica A. C o l n e r i č. Za bolezni Freuensfeldove in Rajšpove je začasno učiteljeval v Veržehu l. 1879 in 1880 I v a n M i k l. Od 1. oktobra 1923 poučuje tu R i k a F e r j a n č i č iz Kranja, od 24. novembra 1924 pa J a n k o M o d e r iz Slov. Bistrice.

6. Srbsko vojvodstvo v Veržehu.¹⁾

V obmejnih krajih, ob avstrijsko-turški meji bivajoči Srbi so stali v turški službi kot četaši in ogleduhi, pa so mnogokrat prestopili v cesarsko službo in kot hrabri bojniki delali Turkom mnogo nadlege, ali pa radi znanja jezika in poznavanja običajev uspešno izvrševali ogleduško službo za avstrijsko vojsko. Tako se je okoli l. 1542 po hribovju med Križevci in Koprivnico na Hrvaškem kot četaš skital neki I v a n M a r g e t i č. Bodisi, da so ga Avstrijci ujeli, ali se je sam premislil, nekaj let pozneje je bil v cesarski službi. Ker so mu doma kot odmetniku Turki zaplenili imetje, se je obrnil na cesarja Ferdinanda, da mu poskrbi za novo domovje. Vsled cesarjevega ukaza je naročil deželni glavar baron I v a n U n g n a d

¹⁾ Gl. Bidermann v „Mitteilungen“ XXXI. (1883). Po njem „Letno poročilo ljutomerskih šol“.

l. 1552 Veržencem, naj proti primerni odškodnini prepustijo kako posestvo Margetiču. Tržani so primorali Štefana Kopovškega, da je odstopil svojo želarijo, da je tako Margetič z ženo in otroki dobil streho. Toda odškodnine ni dobil Kopovšek ne od vlade, ne od Margetiča in čakal je zastonj par let, dokler mu niso tržani izplačali iz trške blagajne 20 cekinov. Kmalu potem je Margetič dobil v last še želariji Miklavža Ljubeta in Jurija Majcena. Tudi njima je trg izplačal odkupnino, prvemu 18, drugemu 20 cekinov. Povrh še mu je tržan Florijan Grampas prepustil zemljišče za 20 cekinov.

A Margetiču še tudi to ni zadostovalo. Obrnil se je l. 1555 na cesarja Ferdinanda, naj mu priskrbi še dvorec pri Veržeju, ki je bil last Andreja pl. Grabenskega, ker da s svojimi ljudmi težko izhaja. Vladar je tedaj naročil deželni stanovom, naj pripravijo Grabenskega do tega, da proda svoj gradič na deželne stroške Margetiču. Grabenski se je branil, dati svoj gradič iz rok, a deželni odbor se je 22. decembra 1555 znovič obrnil nanj, naj proda dvorec Margetiču in njegovim pribegom, ker se je v cesarjevi službi pokazal zvestega in zaslužnega v obrambi domovine, ima pa za svojo družino premalo zemlje.

Kmalu nato se je Margetiču izpolnila želja, dobil je gradič in ž njim precej zemljišča. Gradič je stal na južni strani trga med cestama proti Krapju in Banovcem, kjer se še pozna nekdanji jarek. Pripadal mu je sedanji prostor cerkve, šole (pokopališča), župnišča, tržanov Fr. Gabrea, Strnišča in Bundrla in bližnje cerkvene njive.

Ivan Margetič je često s svojimi ljudmi odhajal na vojsko. Ogrski zgodovinar Istvanfy ga v knjigi »Regni Hungarici . . .« pohvalno omenja ter imenuje izvrstnega vojvoda konjikov, insignis equitum praefectus. Posebno povdarja, da je l. 1553 v varaždinskem predmestju posekal sina imenitnega turškega paše Ulemana. To pripoveduje tudi jezuit Szegedi v knjigi »Rubricae iuris hungarici« ter še dostavlja, da je Margetič bil »Rascianus«, t. j. Srb. L. 1555 ga najdemo na hrvatski meji, l. 1556 pa kot poveljnika 49 konjenikov pri Ludbregu. Ž njim sta stražila ondi vojvoda Radko s 53 pešci in vojvoda Plavec Margetič, brat Ivanov. L. 1558 je veliko pripomogel k slavni zmagi krščanske vojske pri Sv. Juriju v Slavoniji. Okoli l. 1564 je Ivan Margetič umrl, ne ve se, ali doma ali v vojski. Sledil je sin Ivan II. Margetič, ki je imel v vseh stvareh za pomočnika strica Plavka. Ivan II. je izdihnil dušo na bojnem polju, sledil mu je mlajši brat Lazar. L. 1578 so ga Turki pri Gyuli vjeli ter se je kmalu na to poturčil. Poveljnik njegovemu krdelu je postal Marko Radkovič, bojda nezakonski sin Lazarjev.

Med tem je Mura Veržence prisilila, preseliti se na sedanji prostor, bližje Margetičevemu dvorcu. Z zavistjo so gledali na lepa posestva. Marge-

tičeva, ki so bila varna pred Muro, in bi jih kaj radi dobili v svoje roke. Zato nikakor niso hoteli dovoliti, da bi jih po Lazarjevem ujetju dobili njegova mati in sestra. Vendar nadvojvoda Karol jima je dovolil, da smeta tu ostati do oktobra 1587. Ker se je med tem za gotovo zvedelo, da se je Lazar poturčil, je nadvojvoda gradič z vsemi zemljišči 9. marca 1588 podelil Miklavžu Ožegoviču in njegovim moškim potomcem. Ožegovič je bil vojvoda pri Sv. Petru na Hrvaškem in deželni vladar mu je podelil verženski gradič z ozirom na njegovo dosedanjo zvestobo in junaštvo. Stavil je pogoji, da morajo gradič ohraniti v dobrem stanu ter ne smejo prav ničesar oddati ali pustiti poškodovati. Verženci pa niso mirovali. V sporazumu z luteranskimi štajerskimi deželnimi stanovi so ugovarjali proti tej podelitvi. Zato je nadvojvoda dne 23. julija 1588 izdal Ožegoviču drugo listino, s katero mu potrjuje, da sme verženski gradič z zemljiščem posedati vkljub vsem ugovorom. Isto je potrdil še enkrat 1. avgusta 1588. Kmalu potem je Miklavž Ožegovič umrl, njegov starejši sin si je veliko prizadeval, da reši verženski zajm, ki je bil združen ž njegovo graničarsko službo, pa ni uspel. Vkljub nadvojvodovim potrdilom je 5. maja 1590 dobil verženski gradič baron Jurij Rupert Herberstein, najemnik schachenturmske graščine v Gornji Radgoni in deželni višji konjar. Vendar je Veržej veljal še naprej kot sedež uskoških vojvodov in l. 1597 je opravljal to službo neki Jernej Šalamun; kakor je sklepati iz imena, tudi turški uskok.

V tem času sta se za verženski gradič potegovala tudi neki Blaž Vugula in Miklavž Dugofretič. Deželni stanovi so v tej zadevi 9. junija 1597 vprašali za svet mejnega polkovnika barona Ivana Žiga Herbersteina. Ta pa je izjavil, da veržensko vojvodstvo ni potrebno, ker je za obrambo meje dovolj poskrbljeno in se vsak čas lahko postavi na mejo potrebno število vojaštva, je tudi dovolj zaslužnih in izkušenih mož, da v slučaju potrebe prevzamejo vojvodstvo v Veržeju.

Ker so pa kmalu na to Turki začeli napadati Kanižo, je nastala velika nevarnost za kraje ob Muri, zato je nadvojvoda Ferdinand že 22. februarja 1600 podelil verženski gradič Juriju, sinu imenovanega Miklavža Ožegoviča. Še istega leta 20. oktobra je padla Kaniža in že l. 1602 so Turki pleneč in požigajoč prirazbijali do Radgone, Veržej je pa obranil Ožegovič s svojo četo. Ko so pa l. 1605 zopet prirazbijali Turki in ogrski hajduki, Ožegoviča ni bilo doma, bil je nekje na bojnem polju. Turki so tedaj neovirano oplenili in požgali trg, cerkev in gradič, ki se nikdar več ni vzdignil iz razvalin.

Jurij Ožegovič izgine v tem času, najbrž je padel kje na bojišču, zapustil je pa tri sinove: Petra, Friderika in Ivana, ki so vsled listine dne 22. februarja 1600 podedovali po očetu razrušen grad in zemljišče. A ti so

1. 1626 zemljo prodali cerkvi sv. Mihaela. Okoli l. 1610 se je oglasil pri verženskem magistratu tudi Marko Radkovič, nezakonski sin Lazarja Margetiča, za dediščino svojega očeta, seveda brezuspešno, ker je med tem vse bilo že v drugih rokah. Od teh posestev jih je le malo ostalo pri cerkvi. Deloma so jih prodali in porabili denar za stavbo nove cerkve, deloma za ustanovitev beneficija, marsikaj so si pa Verženci prilastili, ker je verženski magistrat večkrat prav samovoljno ravnal s cerkvenim imetjem.

Vojvodstvo je izginilo, a na nekdanje srbske uskoke še spominjajo mnoga rodbinska imena, ki so se ohranila vsaj kot hišna imena. Srbskega pokolenja so rodovine (deloma že izumrle): Aleksiči, Antoloviči, Juroviči in Juranoviči, Jurinci, Miklošiči, Šonaji (eni panogi Šonajev se pravi po domače Bežik, kar očitvidno spominja na ubežnike, uskoke). Na nekdanje strelce in četaše srbskih vojvodov še spominja stara trška garda, katero je z ozirom na njeno zgodovino potrdila tudi beograjska vlada.

7. Vrsta po imenu znanih verženskih županov.

Verženci so volili v starih časih svojega župana na kvatrni petek v adventu, na novega leta dan so ga predstavili graščaku v potrditev.

Iz raznih zapiskov so po imenu znani naslednji župani:

1581 Pavel Khorat (Koroša?).	1649 Mihael Štuhec.
1587 Andrej Hernja.	1650—1651 Ivan Klemenič.
1611 Pavel Štefanec.	1652 Mihael Štuhec.
1618 Boštjan Štefanec.	1653—1654 Janez Skormar.
1619 Boštjan Majcun.	1655—1656 Andrej Černič.
1620 Pavel Štefanec.	1657—1658 Valentin Herič.
1622 Andrej Bratuša.	1659 Boštjan Andrašič.
1623 Janez Andrašič.	1660—1661 Ivan Štefanec.
1628—1629 Boštjan Štefanec.	1663 Mihael Štuhec.
1631—1632 Miklavž Bratuša.	1664 Filip Reisacher.
1633 Matej Štefanec.	1665—1666 Matjaž Štefanec.
1634—1635 Matija Gerčnik.	1667 Martin Miklošič.
1636—1637 Blaž Gril.	1668 Filip Reisacher.
1638 Matjaž Štefanec.	1669 Ivan Štefanec.
1639 Matjaž Šorar (Spornar?).	1671—1673 Marko Jurinec.
1640 Pavel Štefanec.	1674 Gašpar Husijan.
1641 Blaž Gril.	1676 Filip Reisacher.
1642—1643 Anton Reichsperger.	1678—1679 Matjaž Khörš (Koroša).
1646 Vid Štefanec.	1680 Gašpar Husijan.
1648 Matej Štefanec.	

1682 Jakob Kurner.
 1684 Matjaž Khörš.
 1688 Jožef Milpacher.
 1691—1692 Filip Reisacher.
 1693—1694 Mihael Jurinec.
 1695—1698 Lovro Varašič.
 1699—1700 Janez Auer (Avar).
 1702—1703 Lovro Varašič.
 1706 Mihael Jurinec.
 1707 Mihael Füll.
 1715 Blaž Antolič.
 1718 Lovro Varašič.
 1721 Gregor Koroša.
 1723—1724 Lovro Varašič.
 1725 Mihael Jurinec.
 1726 Lovro Varašič.
 1729 Štefan Slana.
 1734—1735 Luka Antolovič.
 1736—1737 Marko Avar.
 1739—1740 Blaž Rupertič.
 1741—1742 Anton Kralj.
 1744 Mihael Koroša.
 1745—1746 Jožef Milpacher.
 1748 Jernej Gaberc.
 1752—1753 Simon Štefanec.
 1754 Janez Slana.
 1755 Jernej Gaberc.
 1756 Janez Slana.

1757—1759 Simon Štefanec.
 1760 Štefan Husijan, ki ga graščak
 ni hotel potrditi, a tržani so ga
 znovič izvolili.
 1761—1762 Jernej Gaberc.
 1763—1764 Simon Štefanec.
 1765 Gregor Antolovič.
 1768 Jožef Jurinec.
 1769 Štefan Husijan.
 1770 Jernej Gaberc.
 1771—1773 Jožef Jurinec.
 1774 Jožef Antolovič.
 1775—1776 Jernej Gaberc.
 1777—1778 Jožef Schönbauer.
 1779—1781 Jožef Jurinec.
 1781—1784 Vid Parnar.
 1787 Andrej Berko.
 1789 Franc Vid Husijan.
 1791 Vid Gaberc.
 1792 Andrej Berko.
 1794 Jakob Bunderl in Vid Hu-
 sijan.
 1795 Jurij Stanjko.
 1797—1799 Jožef Jurinec.
 1801 Jožef Purgauer.
 1806 Martin Bunderl.
 1810 Gregor Kralj.
 1811 Jožef Purgauer.

V 19. stoletju se vrsta županov ne da natančno določiti. Županovali so, nekateri po več let: Alojz Šonaja, Martin Pušenjak, I. Berko, Fr. Jurinec, Franc Sršen, Franc Gaberc, Martin Zelenko, Martin Šonaja, Avar Matija, Jožef Osterc, Martin Osterc, Fr. Sršen ml., od l. 1924 I. Smrekar.

Priloga.

Gradec, 31. januarja 1360. Vojvoda Rudolf podeli Ver-
 zencem enake pravice, kakor jih je imela Radgona.

Wir Rudolff von gots gnaden Herzog ze Oster(reich) ze Stey(er) und
 ze K(er)nden fürst ze Swaben und ze Elsazzen, Tun chunt das unser getrewn
 .. die Leutt in dem Wernsee fur uns chomen und zaigten uns (s)einen brif
 den in unser lib(er) Herr und Vatter seelig Hertzog Albert geben het, umb

ire rechte di si haben sullen in der weis als die unser purger ze Rakerspurch habent, und das wir o(p?) denselben brif geruchten ze bestetten und ze vernewn. Das haben wir getan, als hienach geschribn stet. Wir Albert von gots gnaden Hertzog ze oster, ze steyr und ze kernden tun chund: Sumb die gnad so wir unsern Leutten in dem Wernse getan habn das si alle die recht habn sullen die unser Purger ze Rakerspurch habent, das si uns furpracht habent, das der brif, den wir in darumb gebn heten, verprunnen sey, das wir wellen, das si noch bey denselbn gnadn beleibn und gebieten ernstl(ich) alln, den der brif gezaigt wirt, das si die obgeñ. unser leutt in dem Wernsee lassen beleibn bey alln den rechten so unser Purger ze Rakerspurch habñt. Mit urkund dits brifs. Gebn ze wienn, an sand Anthonii tag. Nach Kristis gepurde dreuzehn Hundert iar darnach in dem vir und funftzigistem iar. N(u)n habn wir vorgeñ. Hertzog Rud(olf), angesehen die obgeñ. unser Vatter denselbn unsern Leutten in dem Wernse getan hat, und habn in den vorgeñ. unser(s) Vatter(s) brif vernemt und bestättet als von wort ze wort da oben geschribn stet, also das si alle die recht als sein marktrecht oder Freyung an den mauttsteten oder wie die recht und Freyung genant sind, habn sullen in aller der weis und Maynung als die obgeñ. unser Purger von Rakerspurch habent und auch niessent. Mit urkund dits brifs. Gebn ze Gretz, an montag vor unserer frawn tag ze der Lichtmesse. Nach Kristis gepurde dreutzehn Hundert iar, darnach in dem sechtzigistem iar . . .

dns dux
Richard
Ortenberg.

IV. Župnija Sv. Jurija na Ščavnici.

1. Zgodovinski podatki o župniji in cerkvi.

Istočasno z Ljutomerom in Sv. Križem je nastal pač tudi vikarijat pri Sv. Juriju za zelo obsežno ozemlje današnje jurjevske in malonedeljske župnije. Spomin na nekdanjo odvisnost od radgonskega nadžupnika se je dolgo ohranil, ker so se v starejših časih jurjevski župniki imenovali le vikarji. V nekaterih sosečkah malonedeljske, prej jurjevske župnije, je še l. 1848 imel radgonski župnik pravico, dobivati od vsake hiše kopuna. Žalibog so podatki o zgodovini te župnije zelo pičli, ker je stare zapisnike in listine uničil požar. Župno kroniko je začel pisati šele dr. Lovro Vogrin l. 1857 in sicer že v slovenskem jeziku. Ta kronika nam je ohranila marsikako dragoceno zrno, vendar o starejši dobi nam podaja le zelo pičle podatke.

L. 1329 se omenja že jurjevski župnik Cezarij (her Cesarius pharrer datz sand Gorgen). Vsekako je dobil Sv. Jurij stalnega duhovnika že v 13. stoletju. Krempel in po njem lavantinski šematizem pravita, da je jurjevška cerkev pozidana l. 1336. Na kaj se opira ta trditev, ni znano. Tudi Zahn v svojem krajepisnem imeniku navaja letnico 1336, ko se v listinah prvič imenuje Sv. Jurij. Toda če se l. 1336 kraj imenuje po svetniku cerkve in če je 1329 tu bil že župnik, je cerkev nastala pač prej. A morda je sedanja cerkev, oziroma nje del, nastala l. 1336? Tudi za to trditev ni nobenega direktnega dokaza. Morda nam stavba sama da kak odgovor na to. Misli se, da sedanje duhovnišče (prezbiterij) predstavlja prvotno cerkev. Ker je pa bila premajhna, pravi dr. Vogrin v kroniki, so l. 1446 prizidali sedanjo ladijo in zvonik. Ker je sčasoma zopet bila premajhna, so ji v 17. stoletju pristavili levo stransko ladijo, ki se je potem imenovala »nova cerkev«. Staro steno srednje ladije so predrli in tako stransko ladijo zvezali z glavno. V istem stoletju je bratovščina rožnega venca postavila tudi rožnivenško kapelo na južni strani.

Za razvoj in postanek cerkve je važen naslednji podatek dr. Vogrina iz časa njegovega župnikovanja. Jurjevška cerkev je bila zelo globoka; po štirih stopnicah se je šlo navzdol v cerkev. Sosedo so Jurjevčane dražili, da imajo klet mesto cerkve. To je znamenje zelo visoke starosti, ker prvotno pač niso delali cerkve tako globoko v zemljo, temveč tekom stoletij se je zunaj vsled nalivov in pokapanja mrličev površina toliko dvig-

nila, da je cerkveni tlak v cerkvi prišel pod njo. Dr. Vogrin je tedaj dal zemljo zunaj odvoziti in znotraj tlak nekoliko dvigniti. Pri odvažanju zemlje l. 1856 so našli sledeče: Globoko v zemlji so zadeli na zid s strelskimi linami, torej je bilo tu nekdanj okoli cerkve branišče, gotovo »turški tabor«. Pri popraviljanju tlaka v glavni ladiji so našli vse polno kosti, torej se je tu pokapalo, preden je bila ladija prizidana. Celo pod stopnicami, ki so vodile v cerkev, so našli cel okostnjak. Ravno tako so našli kosti pri odvažanju zemlje in tlakanju stranske leve ladije.

Župna cerkev Sv. Jurija na Ščavnici.

Če se povspnemo na podstrešje cerkve, opazimo, da so stene glavne ladije nad obokom ometane in pobeljene. (Kaka slikarija pod beležem se ni našla.) Iz tega sledi, da je cerkev prvotno imela raven lesen strop, kakor večina naših starih cerkev. Pobeljeni gornji del stene je bil nekdanj v cerkvi pod stropom. V prednjem delu ali duhovnišču pa stene nad obokom niso pobeljene, znak, da je prezbiterij že takrat dobil obok, ko so ga postavili, in to je bilo v dobi gotike. Obok v ladiji nosijo v ta namen postavljeni služniki.

Na zvonikovi steni pod cerkveno streho je lepa gotska lina zazidana, stena okoli nje pa je neometana. Kako si je to razlagati? Cerkvena streha je morala biti nekdanj nižja, ko je cerkev imela samo lesen strop, torej je ona lina imela biti nad prvotno streho. Toda zakaj je potem stena okoli line neometana? Ali je stolp morda prvotno bil celo neometan? To ni verjetno. Najenostavnejše si pojasnimo stvar tako: Leseno stropani ladiji so predložili zvonik z linami nad staro cerkveno streho. Preden so pa zvonik ometali, so se odločili, napraviti v cerkvi obok, vsled tega je stolpova stena pod cerkveno streho ostala neometana, lina pa je pravilno izdelana, ker je prvotno bila namenjena za zunanjščino in ne za podstrešje. Vsled oboka se je cerkvena streha zvišala.

Vse to, stavba prezbiterija in stolpa ter obokanje glavne ladije, se je izvršilo še v dobi gotike, torej pred koncem 16. stoletja. Postanek in razvoj jurjevske cerkve si torej moramo misliti tako: prvotno cerkev so postavili še v romanskem slogu. Bila je le majhna kapelica, kjer je bilo le toliko prostora, da je duhovnik opravil pod streho sv. daritev, ljudstvo pa je stalo zunaj, oziroma so napravili leseno lopo. Da bi mrliče prevahal k župni cerkvi v Radgono, kakor bi se sicer po cerkvenih zakonih moralo goditi, tega radi velike oddaljenosti ne moremo misliti. Postavili so tu majhno svetišče in krog njega pokopavali mrliče iz te okolice. Kapelica je stala tam, kjer je sedaj prezbiterij, pred njo so pokopavali ljudi, zato mrtvaške kosti pod tlakom sedanje ladije.

Potem so pa h kapeli prizidali ladijo, najbrž še tudi v dobi romanskega sloga, gotovo takrat, ko so dobili sem stalnega duhovnika, torej pred koncem 13. stoletja. Sedanja glavna ladija je torej še iz tiste dobe, samo obok so ji pozneje napravili. V 14. stoletju so potem postavili nov, večji prezbiterij, ki še sedaj stoji, pozneje v 15. stoletju so še dostavili zvonik in obok nad ladijo, končno v 17. stoletju še stransko ladijo in južno kapelo. Sličen razvoj je ugotovljen tudi pri mnogih drugih starih cerkvah.

Končno še imamo nekaj starih napisov, o katerih pravita dr. Vogrin in Janisch, da so prava uganka. Pri zadnjih vratih stoji gotski škropilnik, ki ga ljudje imenujejo »kamen« in je bil nekdanj krstni kamen. Na tem kamenu je po kroniki napis, ki je žal sedaj nedostopen, ker je vzi-dan. Če je prav kopiran, sta prvi dve črki I. S. najbrž začetnici imena dotičnega župnika, ostala znamenja pa pomenijo letnico, pri kateri je tisočica izpuščena, kakor je bila v srednjem veku navada. Kronist je mislil, da bi to bila letnica 1018. To je izključeno.

Takrat še pri napisih niso rabili arabskih črk, celo ne v gotskem slogu. Tudi oblika številčk ne dopušča tega števila. Več ali manj gotovo je to letnica 1336, torej tisto leto, v katero Krempel stavi začetek cerkve in Zahn prvo omembo Sv. Jurija. Iz te letnice pa sledi le, da je takrat

bil napravljen krstni kamen. Verjetno je kajpada, da so se v tistih letih vršile pri cerkvi kake predelave, mogoče da je bil takrat postavljen sedanjí prezbiterij.

Tri stare napise ima tudi zvonik zgoraj pri strehi na severni, zapadni in južni strani. Radi velike višočine in nepristopnosti je težko napis zanesljivo posneti, gotovo pa je, da imajo vsi trije napisi neke številke. Na severni strani utegne biti letnica 1446, samo da je (najbrž nepismen) delavec narobe postavil zadnji dve številki. Na zapadni strani bi utegnilo biti 1416, na južni pa 1427 in zraven so še neke pišmenke.

Važen je tudi napis na starem zvonu iz l. 1509: Sancte Georgi, ora pro nobis! Sancta Maria, ora pro nobis! MCCCCCVIII. To je bil nekdanj največji zvon v celi okolici. Pravljičica pripoveduje, da se je njegov mogočni glas slišal celo do Belgrada, kar je Turke jezilo. Hoteli so zvedeti, kje ta zvon »brni«. Privihrali so na Mursko polje do Sv. Jurija in zvon z iglo predrli, potem pa ni imel več tako mogočnega glasu. Vredno je, da se ta ljubka pripovedka ohrani potomstvu. Dejstvo je, da je ta zvon preživel strahote turških napadov.

Kot starina se lahko omeni tudi nepojašnjena glava, vzdana v zunanjo steno pri zakristijskih vratih. Dr. Vogrin domneva, da je to glava kakega malika, ki je tu kdaj imel svoj tempelj. Za to seveda ni nobene opore.

L. 1733 je vdarila strela v zvonik in je pogorel; pokrili so ga potem šele l. 1738.

Zadnje popravilo pri cerkvi je bilo izvršeno l. 1916. Cerkev je za obsežno in močno obljudeno župnijo že zdavna pretesna, a novo stavbo so povojne razmere odmaknile v nedogleden čas.

Jurjevška župnija je obsegala srednji del ščavniškega obvodja in župna cerkev je bila postavljena prav v sredino župnijskega ozemlja ter je bilo na vse strani približno 1½ uro daleč do meje. L. 1445 je bilo v tej župniji (z malonedeljskim okolišem) naštetó 31 vasi in v njih 330 hiš.

Na severu je mejila ob potoku, ki teče med Cogetinci, Ivanjci in Krabonošem, z negovsko, oziroma prvotno z benediško župnijo do okoslavskega mosta, kjer se imenovani potok zliva v Ščavnico. Odtod je šla meja nasproti radgonski, sedaj kapelski župniji na vrh Murščaka čez kamenotom za mliúske kamene. Na iztočni strani je mejila z župnijo Sv. Križa ob grebenu in pobočju Murščaka do potoka Lipnice, potem ob tem potoku do Ščavnice in ob Ščavnici do izliva Bukovnice v Ščavnico. Tu je proti jugu mejila z ljutomersko župnijo ob meji, ki danes loči malonedeljsko in ljutomersko župnijo do glavnega grebena Slovenskih goríc. Tu je na grebenu mejila proti zapadu s pražupnijo Velika eNdelja, proti severo-

zapadu s ptujsko pražupnijo in od Galušaka naprej z benediško, oziroma pozneje antonovsko župnijo.

Zelo stara je bila v tej župniji bratovščina sv. rožnega venca, ki so jo ustanovili ptujski dominikanci. Glavni praznik je imela na Svečnico s skupnim sv. obhajilom in popolnimi odpustki. Ta dan je prihajalo od vseh strani zelo veliko ljudi in razvil se je polagoma sejem. Bratovščina je imela lepo imetje, a Jožef II. jo je zatrl, cerkev je dobila del njenega imetja in sicer dve glavnici, eno v znesku 618 gld., drugo 275 gld. Bratovske knjige so bile uničene. L. 1845 je bila bratovščina zopet vpeljana in je l. 1852 imela že 600 udov. Obstajala je tukaj tudi neka družba sv. Pavla in sv. Urše. Po naročilu škofa Otokarja Attemsa l. 1854 se je uvedla tudi družba za može, žene in dekleta, fantje se pa niso dali pridobiti.

2. Jurjevški dušni pastirji.

A. Župniki.

1. Cezarij 1329 podpisan kot sopriča v listini z dne 25. novembra v Radgoni.

2. Wolleber Janez 1501—1502, ko je umrl. L. 1501 se je odpovedal župniji, a je bil na lastno prošnjo zopet potrjen. Meseca aprila 1502 je bil že mrtev. Neki Joannes se že l. 1492 imenuje tukaj kot župnik.

3. Škrlj (Scörl) Jurij 1502, imenovan zadnjega aprila.

4. Filip Lepold 1528.

5. Gregor 1542. Tega leta je napovedal svoje dohodke: 1 funt 1 šil. 9 pf.

6. Adam Saxo oktober 1600—1613.

7. Bojasarič Matija 1615—1620, ko je odšel k Mali Nedelji.

8. Gregor 1623. Omenja se kot jurjevški župnik v krstni knjigi lovrenčke župnije.

9. Sumanechius (Simonič) Jakob 1634.

10. Žagar Ivan 1636—1640. Prezentiran je bil na župnijo Sv. Jurija 3. decembra 1636 ter je dobil pravico, odvezovati tudi pridržane grehe. Umrl je 6. septembra 1640. (Šk. arhiv v Gradcu.)

11. Krobath Jernej 1666.

11a Dumblič Janez 1668.

12. Stampfl Simon 1682—1683. Med l. 1676—1682 ga zasledimo kot kapelana v Radgoni. Dne 24. septembra 1682 ga je lipniški dekan Jakob Dobler vmestil na župnijo Sv. Jurija. Umrl je že 19. maja 1683 ter je bil 21. maja pokopan v Radgoni.

13. Wandt Ivan 1683—1690. Drugo o njem ni znano.

14. Janežič Jurij 1690—1692. Doma je bil iz Goriškega. L. 1643 dne 13. septembra ga je vipavski vikar Andrej Milorta priporočil za mašništvo. Bil je licencijat ali po drugih virih celo doktor bogoslovja. Dne 1. julija 1688 je bil sprejet kot »chorimagister« v Ptuj. Dne 16. aprila 1690 je prišel za župnika k Sv. Juriju, a ob novem letu 1692 je postal župnik in dekan v Radgoni, kjer je služboval do 30. junija 1700. Dne 16. junija 1700 je dobil župnijo v Stradnu. Ondi je prezidal cerkev in dal napraviti nove oltarje. Umrl je v Stradnu 2. oktobra 1707, kjer se njegov nagrobnik še sedaj vidi.

15. Grašič Ivan Jurij 1692—1701. O njem gl. »Voditelj« 1907, str. 159—160.

16. Tavčar Matija 1701—1705. Bil je rojen Celjan in l. 1693 star okoli 37 let, torej je bil rojen okoli l. 1656. Od decembra 1684 do novembra 1687 je bil kapelan pri Sv. Lovrencu v Slov. gor., potem od 1. novembra vikar pri Sv. Rupertu v Slov. gor. do 15. marca 1692. Od Jurjevega t. l. je bil vikar pri Sv. Lovrencu v Slov. gor. Koncem l. 1700 ali početkom l. 1701 je prišel za vikarja k Sv. Juriju na Ščavnici. Ptujski nadžupnik Andrej Döringer mu je l. 1693 dal lepo spričevalo, da je »dober slovenski pridigar«, pobožen, goreč in vzgleden dušni pastir, toda 7 let pozneje je moral isti dekan poročati, da je Tavčar storil javno pohujšanje in ga je moral odstraniti. Moral je torej zamenjati župnijo z Grašičem in se preseliti k Sv. Juriju, kjer je ostal do l. 1705.

17. Kos Matej 1705—1707.

18. Janežič Jožef 1707—1729. Bil je istotako Goričan, najbrž brat prej imenovanega Jurija. Graški vizitacijski zapisnik ga označuje kot »Italijana«. Od l. 1703 je bil kapelan pri Sv. Petru pri Radgoni. Dne 20. maja 1707 je bil prezentiran na župnijo Sv. Jurija. Za njegovega časa je prior ptujskih dominikancev Dominik Immanger dne 2. febr. 1717 vpeljal bratovščino rožnega venca v jurjevski župniji. Ta bratovščina je imela tudi svoj vinograd in je najbrž kmalu potem pozidala južno kapelo pri župni cerkvi. Umrl je na prisadu l. 1729 in so ga pokopali 2. julija. Ob smrti je bil star 58 let.

19. Kronabethvogel Pavel 1729—1733. Umrl ponoči med 11. in 12. uro dne 24. junija 1733. Drugo o njem ni znano.

20. Peračnik Anton Fran 1733—1749. Rojen je bil okoli l. 1682 v Slovenjgradcu, posvečen pa l. 1706 na Dunaju, kjer je najbrž študiral. L. 1712—1714 je bil kapelan pri Sv. Lenartu, od koder je večkrat krščeval pri Sv. Rupertu, ali pa je bil tudi tu nastavljen. Od 1715 do 1716 je služboval nekaj časa pri Sv. Benediktu. L. 1717 je prišel v Apače. Od 1726 do 1729 je bil provizor in vikar pri Mali Nedelji, od 1729 do 1733 pa pri Sv. Antonu. Dne 23. aprila 1733 ga je ptujski naddekan grof Inza-

ghi vmestil za župnika pri Sv. Juriju. Umrl je, 69 let star, l. 1749 ter so ga pokopali dne 18. avgusta. — V zapisniku z dne 12. decembra 1741 se bere o njem, da je bil zelo skop, baval se je bolj z gospodarstvom in kopičenjem denarja, kakor s knjigami in študijami. Vendar je v mladih letih spravil do »magistra« modroslovja. Župnišče pri Sv. Juriju je bilo takrat celo leseno in tako slabo, da se je moglo vsak čas zrušiti.

21. Herič Fran Ks. 1750—1765. Rojen je bil v Selnici, posvečen v Gradcu 10. aprila 1734, star 25 let. L. 1746—1747 je bil kapelan pri Sv. Ivanu v Zagajski dolini (Saggathal), potem do l. 1750 župnik pri Negovi, od koder je i. l. prišel k Sv. Juriju. Dne 6. junija 1765 se je odpovedal župniji in živel v pokoju tukaj. Pokopali so ga 23. januarja 1769, ko je bil star 60 let, torej rojen l. 1709.

22. Zemljič (Semblič) Matija 1765—1767. Od Sv. Petra pri Radgoni, je bil posvečen 9. julija 1741. Najprej je prišel za kapelana k Sv. Antonu, kjer je služil do februarja 1745. Kam je potem odšel, ni znano. Od avgusta 1753 do julija 1759 je bil kapelan pri Sv. Juriju na Ščavnici. Dne 28. maja 1759 imenovan za župnika pri Sv. Antonu, dne 8. junija 1765 pa pri Sv. Juriju, a tu je deloval le dve leti. V tem času je postavil sedanje župnišče. Na Mihelovo 29. septembra 1767 je šel v procesiji s svojimi župljani v Veržej, a nazaj grede je pri seliških njivah tako nesrečno padel s konja, da je še isti večer umrl.

23. Hietl Ivan 1767—1778. Rojen v Marenbergu 22. aprila 1725. Posvetil ga je škof Vigiliј Marija grof Firmian v Celovcu pri frančiškanih 27. julija 1749. Prvi kraji njegovega službovanja niso znani. 1765—1767 je bil vikar pri Sv. Petru pri Radgoni. Dne 3. oktobra 1767 ga je sekovski škof imenoval za župnika pri Sv. Juriju ter se je še istega leta odselil semkaj, a vmestil ga je strassganski nadduhovnik šele 4. julija 1773. Umrl je, od kapi zadet, 4. novembra 1778.

24. Martinič Jernej 1778—1789. Podatke o njem gl. med ljutomerskimi kapelani v »Voditelju« 1907, str. 169. On je pri Sv. Juriju l. 1784 postavil šolo in župnijske hleve, ki so stali do l. 1841. Tudi njega je zadel mrtvoud ter je umrl 2. avgusta 1789.

25. Welzl Andrej 1789—1816. Rojen je bil v Ivanjcih v negovski župniji 26. novembra 1749 kot zakonski sin Valentina Welzla in njegove žene Barbare roj. Bančkovič. Posvečen je bil 26. decembra 1772. Kraj njegovega prvega službovanja ni znan. Od l. 1775 do l. 1777 je kapelanoval pri Kapeli, od tod je prišel v Radgono. Dne 30. oktobra 1789 mu je sekovski škof podelil župnijo Sv. Jurija na Ščavnici, kjer je ostal do svoje smrti dne 28. februarja 1816. Dekan Magdič mu je v svojem poročilu na škofiјstvo l. 1805 dal dobro spričevalo, da je goreč dušni pastir, brez graje, dober pridigar in katehet.

26. Galič Mihael 1816—1820. Posvečen je bil 11. maja 1777. Takrat je bil star 26 let, torej je bil rojen okoli l. 1751 in sicer v Selnici ob Dravi. L. 1779 je prišel za kapelana k Sv. Martinu pri Vurbergu, kjer je bil še l. 1782. L. 1801 je bil kapelan pri Sv. Urbanu nad Ptujem, od koder je julija i. l. prišel za provizorja h Kapeli po smrti župnika Bohanca. Bil je potem župnik pri Kapeli 1801—1816. Takrat je dobil župnijo Sv. Jurija in je tu župnikoval do svoje smrti 10. marca 1820. L. 1805 pravi o njem neko poročilo v škofijskem arhivu v Mariboru, da je bil »goreč dušni pastir in dober duhovnik«.

27. Kramberger Simon 1820—1821. L. 1816—1820 je bil župnik v Brezju (?), od koder je prišel k Sv. Juriju, a je umrl že 5. okt. 1821.

28. Pušenjak Jožef 1822—1853. Rojen v Cezanjevcih 17. febr. 1781, posvečen v Gradcu 10. septembra 1807. Od 1. decembra 1810 do januarja 1822 je bil kapelan pri Sv. Ani v Slov. gor. in vmes provizor. Potem je postal župnik pri Sv. Juriju. L. 1851 je tako oslabel, da so mu dali duhovnega upravitelja. Umrl je 17. januarja 1853.

29. Vogrindr. Lovro od 24. aprila 1853 do 30. aprila 1861. Rojen 8. avgusta 1809 v župniji Sv. Trojice v Slov. gor., je bil kot bogoslovec 111. leta v Gradcu v mašnika posvečen 27. julija 1834. Po dovršenih bogoslovskih študijah je prišel 15. avgusta 1835 za kapelana v Maribor, od koder so ga 19. novembra 1838 poklicali v Gradec ter mu v tamošnji bogoslovnici izročili službo adjunkta. Ondi je nadaljeval študije ter je bil 17. februarja 1842 promoviran za doktorja sv. pisma. Dne 12. maja 1843 je odšel v Ptuj za vikarja. Že v naslednjem letu so mu ponujali profesuro pastirstva v Gradcu, a kakor sam pravi, iz ljubezni do slovenskega naroda, med katerim je hotel živeti in za njegov časn in večni blagor delovati, je odklonil častno ponudbo. Že kot bogoslovec je vmes nadomestoval bolanega profesorja zgodovine. Z ozirom na osebno prijateljstvo s Krempļem se je oglasil po njegovi smrti za malonedeljsko župnijo, katero je tudi dobil. Dne 12. februarja 1845 imenovan župnikom pri Mali Nedelji, je nastopil službo 23. marca i. l. Kot župnik pri Sv. Juriju na Ščavnici je bil 20. novembra 1853 imenovan za duhovnega svetovalca. Dne 1. maja 1861 je postal korar lavantinski in konzistorijalni svetovalec v Mariboru, 23. julija 1867 pa stolni prošt. Več let je bil tudi profesor pastirne in katehetike na mariborskem bogoslovnem učilišču. Umrl je v Mariboru 11. decembra 1869. Bil je blage, krotke narave in kakor pravi njegov življenjepisec Davorin Trstenjak v »Slov. Narodu« l. 1870, neomažeževanega življenja. Dr. Lovro Vogrin je objavil v Razlagovi »Zori jugoslavenski« večji sestavek: »Narodnost in vera«, v katerem dokazuje, da narodnost veri nikakor ne nasprotuje. Dalje je spisal kot župnik in dekan pri Sv. Juriju precej obširno kroniko tamošnje župnije, v Mariboru pa

1. 1863 tiskano izdal: »Tisučletno obhajilo v čast sv. Cirila in Metodija.« Razen tega je kot večletni profesor pastirne sestavil učno knjigo »Pastirna« in obširen veronauk, a oboje je ostalo v rokopisu.

30. Korošak Matej 1861—1864. Korošak je bil sin gostača Mart. Korošaka in njegove žene Urše roj. Hramič v Krabonošu, rojen 29. avg. 1805. Posvečen je bil v Gradcu 31. julija 1831. Od 27. septembra i. l. do 4. novembra je bil kapelan v Svečini, potem do 1. oktobra 1838 v Hočah, na to pa v Framu, kjer je 28. avgusta 1839 postal župnik, 13. maja 1857 pa tudi dekan in šk. duh. svetovalec. Dne 15. julija 1861 se je preselil v svojo rojstno župnijo, kjer je deloval kot župnik in dekan do svoje smrti 29. februarja 1864.

31. Kocbek Jurij 1864—1872. Rojen je bil pri Sv. Trojici v Slovgor. 14. aprila 1805 ter bil kot bogoslovec III. letnika pri Sv. Andražu 8. avg. 1830 posvečen. Služboval je potem kot kapelan v Lavantinski škofiji v Poljčanah, v Gornji Polskavi, pri Sv. Martinu pri Šaleku, pri Sv. Juriju pod Rifnikom, v Šmarju in pri Sv. Petru pod Sv. gorami. L. 1839 je postal župnik pri Sv. Danielu v Razborju, a se je l. 1840 odpovedal župniji in prestopil v sekovsko škofijo. Nastavljen je bil kot kapelan v Ptuj, a l. 1841 je šel za oskrbovalnega kapelana na Polenšak, pa se je v septembru i. l. vrnil v Ptuj ter ostal tu do l. 1845, ko je šel za provizorja k Sv. Urbanu. Dne 1. oktobra i. l. je šel za kapelana k Sv. Marjeti ob Pesnici in je ostal tu do 1. maja 1854, ko je postal župnik in dekan v Marenbergu. Kmalu potem je postal sekovski duhovni svetovalec, l. 1859, po preselitvi škofijskega sedeža v Maribor, pa tudi lavantinski. Iz Marenberga se je 1. sept. 1864 preselil k Sv. Juriju ter umrl tu 7. dec. 1872.

32. Simonič Jožef 1873—1887 župnik in dekan. Njegove življenjepisne podatke gl. v knjigi Trg Središče str. 130—131 med župniki središkimi in: Jak. Meško, dr. Fr. Simonič, Dr. Gregor Jož. Plohl. (Dunaj 1888) str. 110—115.

33. Kunce Ivan 1887—1914. Narodil se je v Ljutomeru 6. julija 1848 kot sin tamošnjega tržana in sedlarja Ivana Kunce ter njegove žene Jere, roj. Dečko. Kot bogoslovec III. leta je bil 23. julija 1871 v Mariboru posvečen v mašnika. Po dovršenih študijah je naslednjega leta prišel za kapelana k Svetinjam, od koder je avgusta 1873 bil prestavljen v Celje, a že februarja 1874 k sv. Magdaleni v Mariboru. Tu je kmalu zbolel in moral stopiti v začasni pokoj. Živel je pri svojih stariših v Ljutomeru. Ko je okreval, je 1. maja 1875 prišel za drugega kapelana k Sv. Križu na Murskem polju, od tod pa l. 1877 k Sv. Lovrencu na Dr. p., 1. jun. 1878 pa je prišel k Sv. Petru pri Radgoni. Od Sv. Petra je l. 1884 šel za provizorja k Sv. Marjeti ob Pesnici, potem pa še i. l. za kapelana k Sv. Petru pri Mariboru, od tod pa l. 1886 za vikarja v Ptuj, kjer je ostal do 16. okt.

1887, ko je postal župnik pri Sv. Juriju ob Ščavnici. Umrl je za vodeniko 20. avgusta 1914.

34. Štuhec Franc od 1. decembra 1914. Rojen pri Sv. Juriju na Ščavnici 28. novembra 1875, je bil v mašnika posvečen 25. julija 1901. Služboval je kot kapelan pri Sv. Tomažu nad Veliko Nedeljo, od 26. sept. 1901 do 31. julija 1902, potem je bil od 1. avgusta 1903 do 29. aprila 1904 benefician v Ptuj. Iz Ptuja je prišel za I. kapelana k Sv. Juriju na Ščavn. ter je služboval tu do konca aprila 1908, ko je bil prestavljen k Sv. Miklavžu pri Ormožu. Tu je ostal do konca maja 1912, ko je odšel za kapelana h Kapeli in tu je ostal do 30. novembra 1914, ko je postal župnik. Jurjevsko župnijo je nastopil 1. decembra 1916. Še istega leta je dal prenoviti cerkev. Deloval je tudi slovstveno pri »Voditelju v bogoslovnih vedah« in sicer v cerkvenopravni stroki.

B. Kapelani.

Radi obsežnosti jurjevske župnije so tukajšnji župniki pač že v davnih časih dobili duhovne pomočnike, a njih imena niso znana, šele iz župnijskih matic se da približno sestaviti vrsta kapelanov.

1. Seyssenberger Janez, »Gsellbrister«, 1528.
2. Badasch Gregor, Caplan, 1528.
3. Daimonitsch (Damjanič?) 1555.
4. Ferbetič Peter 1585 ali nekoliko pozneje.
5. Mastnjak Jakob do l. 1676, potem pri Sv. Antonu.
6. Trinko Andrej 1680—1682.
7. Grahovec Gregor 1681 do junija 1682.
8. Matešič (Matthesizh) Lovro od junija 1682, koncem maja 1683 je postal provizor in se po l. 1689 imenuje večkrat »praesbyter« (duhovnik).
9. Martin Spoll 1690 9. marca, »ta čas provizor« (pro tempore provisor).
10. Sigonio Janez Krst. se omenja 11. novembra 1691.
11. Vulavič (Wulaviz) Jakob od 2. marca 1693 do 18. nov. 1694.
12. Nudl Andrej Adam od 18. novembra 1694 do 28. jul. 1695.
13. Doller Matija od 22. julija 1695 do aprila 1697; potem zopet od marca 1698 do 18. aprila 1699.
14. Gerbošič Gašpar od 18. aprila 1699 do aprila 1702.
15. Bernekar (Werneker) Andrej od apr. 1702 do apr. 1705.
16. Končnik Lukež Jožef aprila 1705.
17. Brumec Peter od 18. junija 1706 do 11. maja 1715.
18. Pogačnik Mihael od 17. maja 1715 do 8. avgusta 1716.
19. Koren Jožef od 8. avgusta 1716 do 15. maja 1718.

20. Grčar (Gertscher) Val. od 15. maja 1718 do 8. marca 1732.
21. Šalamun Gregor 1731.
22. Plavec Peter od 8. marca 1732 do 23. decembra 1733.
23. Janežič Matej od 23. decembra 1733 do 17. novembra 1734.
24. Fras Janez Mihael 1732—1733.
25. Stampfer Karol Jožef od 17. nov. 1734 do 21. marca 1748.
26. Prevc Tomaž od 21. marca 1748, ki je po smrti župnika Peračnika dne 18. avgusta 1749 postal provizor, potem še do 12. junija 1750 kapelan.
27. Antonič Matej od 12. junija 1750 do smrti 7. avgusta 1751.
28. Modrey Andrej od 8. avgusta 1751 do junija 1753.
29. Ravnjak Primož Felicijan od junija do avgusta 1753; od junija 1767 do novega leta 1775.
30. Zemljič (Semblitsch) Matija Janez od avgusta 1753 do julija 1759.
31. Jager Janez od julija 1759 do 20. julija 1766, ko je postal župnik pri Sv. Antonu.
32. Kurnik Jernej od novembra 1760 drugi kapelan, ki februarja 1762 odide v Ljutomer. Na njegovo mesto pride:
33. Korošec Jurij 1762—1764.
34. Singer Lovro od avgusta 1763 do februarja 1764.
35. Grivic Lovro od februarja 1764 do 13. marca 1765.
36. Zakhn Jernej aprila 1765, kratek čas.
37. Paumgardtner Jurij od 17. sept. 1766 do 20. junija 1767.
38. Marvelak (Mravljak?) Janez od 30. julija 1769, le pol leta kot drugi kapelan.
39. Urbanič Jurij od 11. januarja 1775 do junija i. l., potem:
40. Martinič Jernej od junija 1775, od novembra 1778 župnik.
41. Šalamun Jakob od 2. junija 1776 do 23. junija 1785.
42. Domajnko Anton od 9. maja 1781, pokopan 8. avg. 1782, 26 let star.
43. Benko (Wenko) Janez od 18. junija 1783 do 27. sept. 1805, ko je umrl, star 56 let. Benko je bil dober sadjerejec in sploh blag duhovnik, ki je zapustil za seboj najboljši spomin. Dr. Vogrin pravi v jurjevski kroniki, da so se še pozni rodovi spominjali »gospoda Janeza«. Rojen je bil v Andrencih župnije Sv. Andraža v Slov. gor. dne 11. maja 1750.
44. Kocbek Jožef Ernest od 23. junija 1785, le kratek čas.
45. Čolič Matija, 15. julija 1786, le kratko. (Trg Središče 248.)
46. Kokl Janez Jurij 1787.
47. Drog Jurij od junija 1808 do novembra 1812.
48. Žigert Vid, nov. 1813.

49. Veršič Martin od novembra 1812 do 1829.

50. Sorger Jakob od 20. novembra 1814 do 15. junija 1829. (Trg Središče 143.)

51. Špicer Josip od 16. junija 1829 do junija 1830. (Gl. Trg Središče 129.)

52. Šerf Anton od 25. junija 1829 do 30. junija 1832.

53. Reismann Pavel ?.

54. Černivec Martin od 16. septembra 1830 do nov. 1849.

55. Kocmut Jurij 1832—1834.

56. Kosterwein Jurij od 28. junija 1834 do 30. junija 1844.

57. Schuster Franc 1844.

58. Pukšič Simon 1844—1845.

59. Čeh Anton 1845.

60. Fras Franc 1845.

61. Divjak Josip od 30. novembra 1849 do 15. novembra 1854.

62. Mavčič Josip od 28. oktobra 1850 do 23. aprila 1851.

63. Klemenčič dr. Anton od 30. marca do 14. novembra 1851 duhovni upravitelj.

64. Glavnik Andrej od 1. septembra 1845 do 26. oktobra 1850. Dekan ga v svojem poročilu hvali kot dobrega kateheta. (Trg Središče 149—150.)

65. Ferik Matija od 7. novembra 1851 do konca maja 1853 provizor.

66. Lovrenčič Andrej od 23. maja 1853 do 31. avgusta 1853.

67. Meško Jakob od 1. septembra 1853 do 12. aprila 1836. (Trg Središče 151.)

68. Klobasa Franc od 20. novembra 1854 do 31. avgusta 1864 (od 1. maja do 15. julija 1861 provizor).

69. Urbas Jurij od 11. aprila 1856 do 30. aprila 1873 (od 9. dec. 1872 provizor).

70. Rola Matija od 10. septembra 1864 do 31. maja 1866. (Pozneje kot kapelan v Mariboru 1874 odpadel od vere.)

71. Merčnik Anton od 1. septembra 1867 do 3. julija 1868.

72. Kukovec Josip od 1. junija 1866 do 6. marca 1867.

73. Lacko Anton od 30. julija 1868 do 17. januarja 1872.

74. Kocuvan Anton od 18. januarja 1872 do 31. maja 1878.

75. Geč Franc od 7. julija 1875 do 30. septembra 1881.

76. Simonič Janez Aleksander od 1. junija 1878 do jeseni 1. 1887.

77. Nachtigall Franc od 1. oktobra 1881 do 5. sept. 1882.

78. Inkret Anton od 6. septembra 1882 do 2. novembra 1886.

79. Šalamun Franc od 16. novembra 1886 do 14. sept. 1887.

80. Frangež Jernej od 14. septembra 1887 do 16. marca 1892.
81. Pernat Jernej od 30. marca 1892 do 11. novembra 1895.
82. Mojžišek Anton, Moravan, od 26. oktobra 1894 do 25. marca 1897.
83. Kovačič Anton od 1. septembra 1896 do 28. oktobra 1897.
84. Kozoderc Janez od 10. septembra 1897 do 1. novembra 1899.
85. Tomažič Ivan od 1. avgusta 1899 do 20. maja 1901. Sedaj stolni dekan.
86. Meško Jožef od 21. maja 1901 do 29. aprila 1904.
87. Spindler Franc od 1. avgusta 1901 do 10. novembra 1902.
88. Bosina Ivan od 1. avgusta 1902 do 16. septembra 1903.
89. Štuhec Franc od 1. maja 1904 do 1. maja 1908, sedaj župnik.
90. Mandeliček Franc od 1. novembra 1904 do 1. junija 1907.
91. Ozvatič Franc od 1. avgusta 1907 do 1. maja 1909.
92. Bratušek Franc od 1. maja 1908 do 1. novembra 1908.
93. Kristovič Mihael od 1. novembra 1908 do 1. maja 1909.
94. Lovrec Andrej od 1. maja 1909 do 1. avgusta 1910. Sedaj župnik v Ljutomeru.
95. Ratej Friderik od 1. avgusta 1909 do 1. septembra 1913.
95. Ratej Friderik od 1. avgusta 1909 do 1. septembra 1913.
96. Erhartič Martin od 1. avgusta 1910 do 1. avgusta 1912.
97. Cilenšek Franc od 1. avgusta 1912 do 10. maja 1913.
98. Oblak Janez od 1. avgusta 1913 do 16. avgusta 1917.
99. Kramaršič Alojz od 1. septembra 1913 do 1. junija 1914.
100. Lončarič Josip, provizor od 29. avgusta do 1. dec. 1914.
101. Vrečko Josip od 1. avgusta 1917 do 1. decembra i. l., ko je samovoljno zapustil službo.
102. Grifič Ignac od 15. decembra 1917 do 1. februarja 1919.
103. Ciglar Alojz od 1. julija 1918 do 15. decembra 1919.
104. Jurak Peter od 1. februarja 1919 do 1. aprila 1921. Sedaj opat celjski.
105. Sunčič Alojz od 1. aprila 1921 do 31. decembra 1923.
106. Satler Franc od 1. junija 1921.

3. Cerkev Sv. Duha na Stari gori.

Cerkev je lepa in prostorna stavba baročne dobe, 27'05 m dolga, 9'05 m široka in 10 m visoka s predloženim zvonikom. V cerkvi so trije oltarji. Veliki oltar je posvečen Sv. Duhu, čedna slika na platno predstavlja binkoštni praznik. Vrh oltarnega nastavka je župni patron sv. Jurij, nad glavno sliko pa pelikan. Ob strani glavne slike sta patrona zoper kugo: sv. Boštjan in sv. Rok, potem sv. Jurij in sv. Florijan, varih zoper

ogenj. Ogredje nosita po dva stebra na vsaki strani; v ospredju stoječa stebra sta svedrasta, na stebrovem deblu so razvrščena jabelka kot okrasek, v ozadju stoječa stebra imata gladko deblo z raznimi okraski.

Stranski oltar na evangelijski strani je posvečen brezmadežnemu spočetju device Marije, narejen l. 1711, kakor nam pove naslednji kronogram: HanC absqVe VLLa Labe ConCeptaM sInCere CoLe.

Ob straneh sta kipa sv. Apolonije, zaščitnice zoper zobobol, in neke druge mučenice s palmovo vejo, vrh ogredja pa staroslovenski svetnik sv. Vid, njemu ob strani pa sv. Urban, varih vinogradov, in sv. Ulrik, varih žitne žetve.

Stranski oltar na listni strani je posvečen sv. Luciji, ob strani svetnik v škofovski opravi, pred njim pa kleči človek (sv. Valentin?), na drugi strani sv. Blaž. Na vrhu je sv. Mihael, sv. Jernej, sv. Avguštin in Dominik.

Ta oltar je nedvomno v zvezi z bratovščino sv. Lucije, ki je bila ustanovljena pri tej cerkvi in ji je papež Inocenc XII. 22. novembra 1697 podelil več odpustkov, kar je sekovski škof Jožef Dominik kot generalni vikar solnograškega nadškofa na prošnjo župnika Jožefa Janežiča dne 26. maja potrdil.

Tej bratovščini je Peter Strah v Berkovcih z oporoko dne 16. februarja 1786 sporočil svoj vinograd v Moravskem vrhu. Ob času Jožefa II. je bratovščina prenehala.

Cerkvi sv. Duha je istotako v Moravskem vrhu zapustil vinograd Matija Slana, župan v Bolehnecih, z oporoko dne 16. julija 1711 z naročilom, da se zanj in njegovo ženo opravi vsako leto 12 sv. maš. Župnik bi imel dobivati iz vinograda na leto dve vedri mošta. Vsled ukaza okrožnega urada v Mariboru je bil ta vinograd l. 1794 prodan in na ime ustanove kupljena obveznica za 50 gld. Vsled tega je škofijstvo i. l. odločilo, da se zanaprej služita le dve sv. maši na leto.

Kdaj je bila cerkev sv. Duha postavljena? Župna kronika in po njej lavantinski šematizem pravita, da l. 1671. To pa ni mogoče. Tega leta so morda ljudje prosili, da smejo to cerkev postaviti. Dne 22. junija 1672 je namreč višji duhovnik v Gradcu dobil ukaz iz Solnograda, naj pozve in poroča, kdo bo vzdrževal cerkev sv. Duha, ki jo želijo Jurjevčani postaviti. Ker je sekovski škof določil, da bo za vzdrževanje treba zagotoviti 1500 gld., so prevzeli vknjižbo na svoje vinograde vsak po 100 gld. naslednji posestniki: Mihael Muhič, župan v Trbegovcih, Ivan Županec, župan v Drakovcih, Gregor Ros, Andrej Vavpotič, Koloman Bratkovič, Andrej Vuk, Andrej Lepuša, Jakob Hrašovec, Andrej Žnidarič v Žihlavi, Štefan Budja v Trbegovcih, Vid Ribarič v Trbegovcih, Urban Kocmut, Ivan Zorman, Jurij Županec v Lindovesi (Lindtdorff) in Vid Lešnjak v

Drakovcih. Skupno torej 1500 gld. Vse to je napisal in potrdil vpričo jurjevskega župnika Jerneja Hrovata Jurij Pilinger, oskrbnik šahenturmskega graščaka barona Wildensteina dne 17. julija 1672. Na podlagi tega je potem solnograški nadškof dne 27. septembra 1673 dal dovoljenje, da se sme staviti cerkev sv. Duha in dne 24. novembra i. l. je dobil jurjevski župnik dovoljenje, da sme blagosloviti vogelni kamen in maševati na prenosnem oltarju, ko bo postavljena lesena kapelica. Torej so prvotno morda namerjavali postaviti samo leseno kapelo. Zdi se, da župnik ni bil posebno vnet za to stavbo; branil se je, blagosloviti vogelni kamen, češ, da bi ljudje imeli premalo zaupanja, če bi on sam izvršil to blagoslovljenje. Zato je dobil dovoljenje za to graški nadduhovnik, ki je itak bil namenjen iti tisti čas na Spodnje Štajersko. Dotični odlok je od 25. maja 1674. Ker je pa l. 1697 že obstojala bratovščina sv. Lucije, je torej cerkev postavljena med ll. 1674 in 1697.

Ker je župna cerkev bila že koncem 18. stoletja pretesna,, je roka Jožefa II. prizanesla cerkvi sv. Duha, da je niso zaprli. Pozneje so okoličani hoteli imeti tu lastno župnijo, a za celo akcijo so stali krčmarji iz dobičarskih nagibov. Po dolgih prepirih in tožbah je škofijstvo odločilo okoli l. 1830, naj vsako nedeljo in praznik eden kapelan gre k Sv. Duhu, opravljat službe božje. Duhovčanje pa mu morajo oskrbeti voz, dati kosilo in po 2 gld. Duhovčanje pa tega niso hoteli storiti, ostalo je torej pri starem.

Cerkev je poslikal Jakob Brollo in je bila l. 1890 vsa prenovljena ter je gotovo ena najlepših podružnic v škofiji.

4. Šola.

Kdaj je pri Sv. Juriju nastala šola, ni znano. L. 1767 se že omenja kot obstoječa in znana stvar. Šolsko poslopje je dal postaviti župnik Martinič l. 1784. Cerkev in župnik sta plačala stroškov 287 gld. 22 kr., poleg tega so pomagali župljani z lesom, vožnjo in težaki. Poslopje je bilo enonadstropno; v pritličju je bilo stanovanje za učitelja, dve sobi, kuhinja in shramba, v nadstropju pa dve učilnici za dva razreda. Učencev je bilo takrat okoli 280.

Okoli l. 1856 podaje dr. Vogrin v župnijski kroniki naslednjo sliko o šoli: Učijo se navadni šolski predmeti, v drugem razredu tudi nekaj naravoslovja, domače povestnice, sadjereje in nekaj nemškega jezika. Ves pouk se vrši v slovenskem jeziku, ne več, kakor pred 20 leti, ko se je učilo vse v nemškem jeziku, v slovenskem pa niti besedice. Celoprepovedano je bilo šolarjem, med seboj slovenski govoriti, če je kateri le črnil slovensko besedo, je dobil batine. »Tako je bilo tukaj in drugod

še hujše. Tako so delali z nami, da bi nas ponemčili. Pa zastonj je bilo, naša ljubezen do maternega jezika je zmagala; nemščina se je morala umakniti ter slovenščini pustiti dostojno mesto. Veliko preganjanja in natolcevanja smo pri tem trpeli. Nemci so kričali in trobili po svetu, da smo panslavisti in da z Rusom držimo, pa ker smo pravico iskali, so morali obmolkniti.«

Nadalje pripoveduje dr. Vogrin, da mu je neki tajni svetnik Dr. (imena ne imenuje) zaupno povedal, kako je vlada l. 1849/50 — po uvedbi absolutizma — mislila štajerske, kranjske, koroške in primorske Slovence izbrisati izmed avstrijskih narodov in jih proglasiti za Nemce. Dolgo da je bilo to na tehtnici, a ko je vlada videla, da se slovensko slovstvo bolj in bolj razvija, je pustila slovenščini prosto pot. A sedaj, pravi dalje Vogrin, so največja ovira slovenščini nižji uradniki, stari šolniki in stari duhovniki. »Na te moramo čakati, da jih smrt pokolje!«

L. 1858 je dr. Vogrin kot šolski nadzornik poročal škofijstvu, da se v šolah opaža viden napredek, odkar služi materinščina kot učni jezik. Zanimivo je tudi, kako si je ljudstvo razlagalo »svobodo učenja«, ki je o njej nekaj slišalo zvoniti od l. 1848. To »svobodo« so namreč umevali tako, da je sedaj vsakomur prosto, pošiljati otroke v šolo ali pa ne. Oblastva so imela dokaj posla, ljudem dopovedati, da je njihova dolžnost, pošiljati otroke v šolo.

Pod učiteljem Mihaelom Vesiakom je bila zgrajena l. 1834 nova enonadstropna šola na prostoru stare lesene mežnarjije. V tej sta bila dva razreda, današnji 4. in 5. ter nadučiteljevo stanovanje; to je fronta, ki gleda proti vzhodu (cerkvi). Pred tem letom je bila v leseni mežnariji 1 soba za menjevalni pouk 1. in 2. razreda.

Imenovana dvorazrednica je bila na to razširjena v trirazrednico vsled odloka, oziroma obvestila okrajnega šolskega sveta Gornja Radgona z dne 8. februarja 1876, št. 410. Otvorjena je bila v oktobru l. 1876.

Razširjena v štirirazrednico je bila nato po odloku deželnega šolskega sveta v Gradcu z dne 18. septembra 1884, št. 4835, otvorjena pa 1. novembra 1884.

V petrazrednico s paralelko (da se loči 5. razred po spolu) je bila razširjena vsled odloka deželnega šolskega sveta v Gradcu z dne 18. marca 1902, št. 2017, ter otvorjena 1. aprila 1902. V tem času se je bil prizidal zadnji, tretji del, ogel proti severozahodu.

Zadnje razširjenje v šestrazrednico se je izvršilo vsled odloka deželnega šolskega sveta v Gradcu z dne 8. oktobra 1911, št. 3 7185/1. Otvorjena je bila šestrazrednica dne 1. novembra 1911. Pri tej priliki se je uporabila soba do sedaj deljenega 5. razreda za 6. razred.

Vrsta učiteljev, oziroma nadučiteljev.

Prvi po imenu znan jurjevski učitelj je:

1. V r a b l I v a n 1719—1764. Rojen je bil pri Sv. Juriju dne 13. nov. 1695. Isti se od 1. maja 1714 do 23. aprila 1719 izrecno imenuje »Meßner u. Schullehrer« pri Veliki Nedelji. (Grašč. arhiv.) Od Velike Nedelje je prišel k Sv. Juriju, kjer se omenja že l. 1736. Tu je o priliki vizitacije l. 1743 rekel škofu, da bi rad poučeval otroke, a jih starši ne marajo pošiljati v šolo. Vendar je nekoliko pozneje začel s šolo, ker se od l. 1758 naprej imenuje v matrikah »ludimagister« (učitelj), poprej pa samo »aedituus« (cerkovnik). Z ženo Katarino je imel več otrok, ki so pa zgodaj pomrli, odrastel je le Jožef, njegov naslednik. Umrl je 6. februarja 1764.

2. V r a b l J o ž e f 1764—1778.

3. P o s t r u ž n i k V a l e n t i n 1778—1799, ko je umrl.

4. B i z j a k M i h a s t., Ptujčan, 1799—1823. L. 1803—1804 se omenja kot podučitelj Ivan Vollstuber, rojen v Hočah 1786.

5. B i z j a k M i h a m l., 1823—1835. Umrl 13. junija 1836. Za njegovega časa se omenjajo podučitelji: 1826 Janez Sirk in Janez Janžek, 1828 Verlič in Koloman Peršak, 1833 Skanland, 1834 Tomaž Lupša.

6. P e r š a k K o l o m a n začasno 1835—1836.

7. F r e u e n s f e l d J o ž e f 1836—1871. L. 1825 je postal podučitelj. Za njegovega časa se omenjajo podučitelji: 1836 Peršak in Avgustinovič, 1837 Dominkuš, 1838 Janez Größlinger, 1839 Mihael Kavčič, Fr. Damiš, Fr. Schuster, 1844 Anton Čeh, 1847 Fr. Meško, 1850 I. Cvetko, 1852 Anton Kosi, 1858 Anton Kolbl, 1859—1860 Ivan Stiper.

8. S i m o n i č J a n e z 1871 do smrti 1876.

9. B o š t j a n č i č J a n e z 1876—1879.

10. M u n d a A n t o n začasno 1879—1880.

11. M i h e l i č J o ž e f 1880—1914. Narodil se je 3. marca 1845 pri Sv. Bolfenku na Kogu. Izdelal je gimnazijo z maturo v Varaždinu ter se najprej posvetil teološkim študijam, a izstopil je iz bogoslovja in se dal vpisati na univerzi v Gradcu, kjer je poslušal $2\frac{1}{2}$ leta predavanja prirodopisne skupine. Zbog gmotnih razmer študij ni mogel nadaljevati ter je štopil v službo pri Kapeli kot provizorični podučitelj in je služboval od 15. avgusta 1871 do 30. septembra 1872. Potem je vstopil v 3. letnik učiteljsča v Mariboru ter sprejel dne 26. julija 1873 na zavodu izpričevalo zrelosti. Kot prov. podučitelj je služboval v Šoštanju od 1. avgusta 1873 do 6. decembra 1873. Od 7. decembra 1873 do 30. novembra 1879 je služboval zopet pri Kapeli provizorno, do 31. marca 1880 pa definitivno. Dne 1. aprila 1880 je nastopil kot nadučitelj službo pri Sv. Juriju ob Ščavnici, kjer je še aktiven dne 6. julija 1914 umrl. Pod njim so služ-

bovali naslednji, po možnosti v kronološkem redu sledeči: 1. Munda Ant. 2. Kocmut Franc. 3. Marseiler Ana. 4. Sadu Fortunat. 5. Škrjanec Frančiška. 6. Schatz Jožef. 7. Hauptman Avgust. 8. Strelec Jožef. 9. Čulek Jožef. 10. Krajnc Ivan. 11. Huber Berta. 12. Kralj Ivana. 13. Benko Jožef. 14. Perger Matija. 15. Hübel Frančiška. 16. Majcen Alojz. 17. Kocmut Marija. 18. Nemec Frančiška. 19. Pulko Valentin. 20. Rajh Matija. 21. Kosi Jožef. 22. Vrabel Andrej. 23. Bernard Erlinda. 24. Tušak Radivoj. 25. Grosman Franca (učiteljica ženskih ročnih del). 26. Zencovich Ema. 27. Šafarič Franc. 28. Luknar Franc. Učitelja 7. in 8. sta ustanovila še sedaj obstoječe bralno društvo.

Po pokojnem Miheliču so vodili provizorno šolsko vodstvo: Kosi Jožef, Mavrič Karol, Kocmut Marija. Definitivno je nastopil v oktobru 1918 kot šolski vodja:

12. I v a n j š i č L j u d e v i t, roj. 20. avg. 1886 v Biserjanah. Po dovršenem učiteljišču v Mariboru je služboval na Hajdini in pri Sv. Marku niže Ptuja. Po dostanem izpitu za meščanske šole je služboval na vadnici učiteljišča v Mariboru (eno leto). Od l. 1918 slušbuje kot definitivni šolski upravitelj pri Sv. Juriju ob Ščavnici. V vojno službo je bil poklican ob mobilizaciji in služil do nastopa sedanjega mesta. Pod njim, oziroma za časa provizoričnih vodjev, so na šoli službovali: 1. Schmidlechner Ana. 2. Kuper Tomaž. 3. Brumen Marija. 4. Jaušovec Franc. 5. Jaušovec, roj. Bernard Erlinda. 6. Jenko Vinko. 7. Schmidlechner Franc. 8. Jastrobnik Milada. 9. Kovič Ivan. 10. Mursa Antonija. 11. Majcen Gab. 12. Kocmut Marija.

5. Šola pri Sv. Duhu na Stari gori.¹⁾

Pri Sv. Duhu se je ustanovila šola l. 1819 na prošnjo okoliških občin, ki jim je bilo predaleč, pošiljati svoje otroke v šolo k Sv. Juriju ob Ščavnici. Ti kraji so: Berkovci, Bolehnečici, Žihlava, Stara gora, Trbegovci, Sovjak, Kutinci, Galušak, Renkovci, Kokolanjščak, Gabre, Grabšinci in Moravski vrh. Za šolske prostore se je uporabila mežnarija, ki se je tekom let povečala, kakor je bila pač potreba. To poslopje še dandanes stoji pod imenom »stara šola«. Mežnarjeve posle in s tem tudi pravico do užitka mežnariji pripadajočega posestva je prevzel učitelj. Oskrbovati je namreč bilo treba podružno cerkev Sv. Duha. Nekaj dohodka je prinašala učitelju tudi šolnina in zbirca; poseben način zbirce je bil ta: na dan pred Sv. Tremi kralji je hodil učitelj od hiše do hiše in pisal na vrata »svete tri kralje«; ljudje so mu za to dajali klobase in mesa.

Šola je bila enorazrednica, a se je l. 1878 razširila v dvorazrednico, l. 1905 pa najprej v trirazrednico in nato v štirirazrednico.

¹⁾ Po šolski kroniki sestavil g. Anton Korošak.

Ker pa je prvotno šolsko poslopje postajalo pretesno, so l. 1903 začele všolane občine graditi novo šolsko poslopje, kjer se sedaj vrši pouk in ki ga domačini imenujejo »nova šola«. Gradba nove šole je trajala od l. 1903 do 1905. K tej šoli pripada tudi nekaj posestva, ki ga uživa nadučitelj, oziroma šolski vodja.

Kronološki red učiteljev pri Sv. Duhu na Stari gori.

Štuhec Jožef (je bil prvi učitelj, ki je živel jako borno in je umrl gladu v neki viničariji).

Freuensfeld Jožef 1821—1824.

Pavc Matija 1824—1829, ustanovil in izuril je godbeno kapelo.

Ferlitsch Franc 1829.

Domanjko Jožef 1837—1854.

Golob Franc 1854—1884, nadučitelj.

Čagran Anton 1878—1879.

Klanjšček Anton 1880.

Štampar Jurij 1880—1881.

Fritz Jakob 1881—1886.

Canjko Franc 1883—1894, nadučitelj, ustanovil drevesnico in šolarsko knjižnico.

Munda Anton 1886.

Škrbine Marija 1887—1889.

Kranjc Ivan 1889—1890.

Kocmut Franc 1890—1891, 1892—1893, 1897—1898.

Sterniša Jožef 1891—1892, 1899—1914, nadučitelj.

Vrabel Andrej 1893.

Benko Josip 1894—1896, nadučitelj.

Cvetko Franc 1898.

Duh Amalija 1899.

Pirc Katarina 1899—1901.

Schuller Kristina 1901—1924, pesnica.

Ciuha Ana 1905—1919.

Rajh Alojz 1905—1906.

Mavrič Karol 1905—1906.

Lah Avgust 1906, 1914—1917, nadučitelj.

Štefancioza Anton 1914—1915.

Herzog Alojz 1915—1916.

Mlinarič Josipina 1916—1918.

Fürst Janko 1917—1924, nadučitelj.

Fürst Marica 1918—1925.

Schmidlechner Ana 1919.
 Hauptmann Igo 1919, 1924, nadučitelj.
 Pukl Josip 1920—1921.
 Kozar Franc 1921—1923.
 Korošak Anton 1923—.
 Mihalič Marica 1924—1925.

6. Prebivalstvo, občine in vasi jurjevške župnije.

Uprav klasična so imena jurjevške župnije, ne manj zanimivo v vsakem pogledu je pa tudi ljudstvo te župnije. Dr. Vogrin nam l. 1857 v župni kroniki podaje o njem naslednjo sliko: Ljudje so krasne telesne postave in lepih duševnih lastnosti. C. kr. namestnik v Gradcu da se je o neki priliki izrazil, da je tu najbolj prebrisano ljudstvo cele Štajerske. Večinoma so takrat bili premožni kmetovalci in zavedni Slovenci. Ob Vogrinovem času so še moški nosili narodno panonsko obleko: »breguše«, robače z domačega platna, telovnik in kosmato kapo. Čohe in gabane, ki so bili nekdanj v navadi, je bilo že redko videti. Ženske so nosile jope in janke že bolj po mestno prikrojene, pa tudi kožuhe in kočemajke, ki niso drugo kakor dolge jope.

Narečje jurjevške in sosedne malonedeljske župnije je za jezikoslovca, posebej dialektologa, zelo zanimiv pojav. Med prebivalstvom mora biti mnogo priseljenih Hrvatov in Srbov, kakor kažejo imena že v najstarejših matrikah: Krobati, Horvati, Kegleviči, Markoviči, Juriči, Iljašiči (sedaj Ilešiči), Radkaji, Vuki, Adamiči, Ožegoviči, Matekoviči itd. Razen tega je zlasti v Krabonošu z domačini premešano neko nearijsko pleme, ki se očitno razločuje od drugih po temni polti, izbočenimi podočnimi kostmi, očesno barvo. Kot najbolj značilen zgled te posebne pasme navaja dr. Vogrin zelo razširjen Ferenčev rod in misli, da so to potomci kruca Ferenc Borsoša. Toda rod je starejši. Že dne 20. septembra 1682 zasledimo v krstni knjigi Uršo, hčer Andreja Ferenca, dočim so Kruci prišli šele pozneje na Štajersko. Posebnost te župnije so t. i. »nemešnjaki«, neka vrsta plemičarskih kmetov (od madj. besede nemes-plemenit). V matrikah imajo včasih tudi nemško ime »Edelmani«.

1. Bolehnečici (Bolehneci) z Berkovci. Zahn (ONB) krivo nanaša na Bolehnečice ime Galaseyczen l. 1430 in Galascheuzen l. 1443, pač pa označujejo to vas imena Walchnazen l. 1445, ko je bilo tu 19 hiš, Walhnetzen okoli l. 1480 in Walhenantzen l. 1498. Z zamenjavo začetne črke W in B bo enak slučaj kakor pri Wudischofzen — Bučočovci. Ime Walch je lahko po prestavi slovke la v al od besede Vlah, Walch-chen pa pomeni tudi »črne Ogre«, Otokarjeva kronika jih imenuje »Walben«, bo-

disi da so to Kumani ali pokristjanjeni in poslovenjeni ostanki Avarov. Kajkavski Hrvati okoli Varaždina imenujejo Prekmurce Bohnece, kar je le skrajšana oblika za Bolehneeci in to od Walchnetzen. V Bolehnečicah imamo torej prastare naseljence iz onstran Mure.

Berkovci se prvič imenujejo l. 1445 (Werkawczen), ko so imeli 19 hiš, kot Bolehnečici. Okoli l. 1500 se ta vas imenuje Werkanitzen. Najbrž je imela ta vas nekdanje drugačno ime. V otokarskem urbarju imamo nekaj krajevnih imen, za katera danes ne moremo določiti kraja, imena Berkovci pa ne moremo zasledovati od l. 1445 dalje nazaj. Ime je nastalo od rodbinskega imena Berko — Borko, na Hrvaškem tudi Forko.

Zaselje »Berkovski Prelogi« je novejšega postanka.

2. Galuša k. Od l. 1300 se med strelskimi dvorci omenja neki kraj Kalussen, ki se da razlagati za Galušak, vendar drugi razlogi govore bolj za Gajšovce.¹⁾ Ime Galušak je očitno nastalo od osebnega imena Galuš. Na Murškem polju je še danes razširjeno ime Gala. Končnica —uš kaže zopet na prekmurski ali hrvatski izvor. — V tej občini se nahajajo še vasi: Gaberc (od rodbinskega imena), Grabšinci, l. 1445 Grabatschinzen, z 10 hišami. Vas je zelo stara, ker omenja jo že pod imenom Grawischendorf otokarski urbar v 13. stoletju, ko je bilo tu 12 kmetij. Tu je bil tudi strelski dvorec, s katerim so bile združene tri in pol kmetije. Zato imajo Grabšinci še dandanes svojega plemičarja-nemešnjaka, lastnika nekdanjega strelskega zajma. Tako je tudi umljivo, da se l. 1445 našteva le 10 hiš, dočim je v 13. stoletju bilo 12 kmetij, ker so tri bile združene v eno. L. 1443 se vas imenuje Grabitschinzen. Prvotno slovensko ime se je glasilo Grabušinci, Grabišinci ali Grabu(i)činci po osebnem imenu Grabič, Grabiš, Grabač, Grabuš ali Grabuč, ki so bila običajna med Hrvati.²⁾

V Grabšincih imamo nedvomno hrvaško ali prekmursko naselbino, kar potrjujejo tudi rodbinska imena v najstarejših jurjevskih matrikah. Grabšinski strelski dvorec je okoli l. 1449—1450 dobil Rupert Grabšinski, l. 1522 pa ga je dobil Jurij Suhač. Suhači so potem posedali ta strelski dvorec menda do l. 1734, ko ga je kupila neka Marina Keršin.

Kutinci, Kukolanjšak, Moravski vrh in Rinkovci so le zaselja. Od teh je Kukolanjšak očitno dobil ime od nekdanjega lastnika Kukola. L. 1445 so Kutinci imeli 7, Rinkovci pa 6 hiš.

3. Sv. Jurij. Ta politična občina obsega naslednje vasi in zaselja: Jamna, Čakova, Videm, Biserjane, Blaguš in Brezje, razdeljene v dve katastralni občini Jamna in Blaguš. Kraj, kjer stoji župna cerkev, se imenuje Videm, vendar v starih listinah se kraj imenuje le po cerkvenem patronu. Krajev s tem imenom imamo na Sp. Štajerskem več. Razen Vid-

¹⁾ Časopis 1919, str. 60. — ²⁾ Monumenta Habsburgica Jugosl. akad. zv. III., str. 571. Acta Comititalia iste akad. zv. III., str. 59, 92.

ma ob Savi s prastaro župnijo se okoli l. 1490 omenja Videm v okolici Šmarja pri Jelšah, drug Videm je bil zapadno od Celja in ga Zahn išče v bližini Št. Ilja pri Velenju, l. 1424 se imenuje kraj »am Videm« pri Ponikvi, l. 1436 pa Bidem pri gradu Forchtenecku blizu Šoštanja.

Za vas Jamno nahajamo naslednja stara imena: 1336 Jan, 1395 Jansendorf, 1419 Janestorf, 1445 zu Jam (takrat 12 hiš), 1468 Janstorf, 1496 Janns, 1498 Jasendorf. Iz tega je sklepati, da to ime ni izvajati morda od jame, ker to bi si bil Nemec najbrž prestavil v Graben ali Grube, temveč od osebnega imena starešina-zadruharja — Janeza ali Janžeta. Kako je prišel m v slovensko ime, je seveda jezikovna uganka. L. 1336 dne 28. januarja je izročil neki Aloch de Loensperger v svojem in v imenu svojih bratov studeniškemu samostanu vas »Jan« v župniji Sv. Jurija na Ščavnici kot doto za teto Anglo, ki je stopila v samostan.¹⁾

Za vas Čakovo niso znane stare oblike imena. Slična imena pa nahajamo često med Hrvati, tako v Medjimurju Čakovec, v Slavoniji Čakovci, v Banatu Čakovo. Osebo ime Čak je zgodovinsko ugotovljeno, od njega so Hrvati napravili Čakovič, Madjari pa Čaky. Naše Čakovo je torej naselba hrvatske zadruge.

Biserjane so izpričane samo l. 1445 (Wesserian) z 10 hišami. Ime je nastalo najbrž od osebnega imena Bisar ali Vesar, ki ima prvotno isti pomen kakor Bizjak ali Vezjak, kajkavski Hrvat v Zagorju. Da z biseri nima to ime nič opraviti, je jasno.

Zanimivo je ime zaselja Blaguš. Zopet tista hrvatsko-prekmurska končnica —uš! V starih listinah (1443, 1445) se dobesedno imenuje Blagusch ali Wlagusch, samo 1478 in okoli 1480 se imenuje Plakusch. B in W sta hodila zopet enako pot kakor pri Bučevcih in Bolehnečicah. Kakor je od Gala nastalo Galuš(ak), tako od Vlaha — Vlakuš in pod vplivom nemške govornice Blaguš. Ime kaže tudi tu na hrvatsko-srbske koloniste.

Brezje je dandanes malo zaselje, ki se l. 1445 niti ne omenja, pač pa v otokarskem urbarju v 13. stoletju (Pirchdorf) z 10 kmetijami. Naselbina (in nje ime) je očitno nastala tako, da so izkrčili brezje.²⁾

4. Krabonoš. Ta vas tvori za sebe svojo občino ter je že od nekdaj bila nekako sama zase. Krabonošci so se nekdaj najrajši med seboj ženili in se zvesto držali svojih starih šeg. Med seboj so se navadno dobro zastopili. Če je prišlo do kake razprtije, so jo sami poravnali; starejši možaki so se zbrali in razsodili: Tako je! pa je bil konec prepira. — Krabonoš se imenuje tu in tam »žlahtni Krabonoš«. Prebivalci te vasi so bili od nekdaj dokaj premožni in večinoma orjaške postave.

¹⁾ Zbirka studeniških listin v deželnem arhivu v Gradcu št. 2097 c).

²⁾ Časopis 1919, str. 43.

Kakor ljudstvo, je tudi ime tega kraja neka posebnost. Med strelskimi dvorci na Murskem polju se v 13. stoletju imenuje neki dvorec »ze Kröb«, pod čemur se da misliti na Krabonoš. V 15. stoletju se opetovano omenjajo tu deželnoknežji zajmi. Vas se imenuje l. 1399 Grabanuschen, 1400 Grabanusch, enako 1459 in okoli 1480, 1445 pa Grabenoch in je bilo takrat v vasi 10 kmetij, torej t. zv. dekanija nemškega naselbinskega zistema. Ime se navadno razlaga tako, da pomeni človeka, ki nosi krabo ali krabuljo (larva, masque) in to da se nanaša na temno polt Krabonošcev. Nemogoča ni ta razlaga, toda vpraša se ali naj končnico Krabonoša izvajamo od nošnje in glagola nositi, ali pa jo naj marveč smatramo kot navadno od latinščine v prekmurščino in hrvaščino sprejeto končnico —us, —uš. Srednjeveške oblike govore za slednje. Akademski Rječnik srbskohrvatskega jezika pozna osebno ime Graban, ki pomeni človeka, »koti grabi«. Dodajmo temu imenu pri vaseh jurjevske župnije tako običajno končnico —uš, pa imamo Grabanuš, nenaglašeni u pa se sliši kot o, soglasnika g in k se pa rada zamenjujeta, tako pridemo do Krabonoša. Potem dobimo končno isti pomen, kakor v koreniki imena Kralovci, kakor bomo videli. Sicer pa koreniko krab— pozna že staroslovenščina. V Miklošičevem slovarju pomeni krabica ali krabija škrinjico ali kovčeg (arca). Potem bi se Krabonoš lahko umelo tudi za človeka, ki se je priselil in svoje imetje prinesel v kakem zaboječku, slično kakor so Bosanci avstrijske priseljene uradnike imenovali »kuferaše«. Vsekako so Krabonošci po svojem izvoru neko tuje pleme, bodisi avarsko-tatarsko ali kumansko-mongolsko. Da so taki »prišleki« »grabili«, je umljivo.

5. Kralovci, tako ljudstvo poimenuje kraj, po književni slovenščini bi se kajpada moralo glasiti Kraljevci. V srednjem veku so se razločevali gornji in spodnji Kralovci. V prvih je bilo 1445. l. 16 hiš, v spodnjih pa 11. Spodnji Kralovci se omenjajo že v 13. stoletju ter je bilo tu takrat 10 kmetij, od katerih je gotovo župan imel dve, ki sta se pozneje najbrž ločili, odtod l. 1445 11 hiš. Za čudo se l. 1560 stavijo Gornji Kralovci v župnijo Sv. Benedikta,¹⁾ kar bo pač pomota, ker l. 1445 se oboji Kralovci štejejo pod župnijo Sv. Jurija na Ščavnici in ni nobene stvarne podlage, na kateri bi pod Gornjimi Kralovci bila iskati druga vas kje v benediški župniji.

Poleg Chunegestroge se še omenjajo historične oblike: Chunigstrog, Kunigstrag in Khönigstra začetkom 17. stoletja.²⁾ Končnica troge-troc pomeni slov. dràga (mulde, alveus), globoka dolinica, kar dobro označuje lego te vasi. Slovensko ime Kralovci je pač izvajati od osebnega priimka Kralj, katero ime je še dandanes po Murskem polju in sosednih gorica

¹⁾ Zahn, ONB., str. 112. — ²⁾ Beiträge 36, št. 67/2, str. 130.

močno razširjeno z deminutivi Kraljič in Kraljek (ženske s tem imenom so Kraljice). Besedo kralj jezikoslovci navadno izvajajo od imena Karol (Veliki), a ni neopravičen dvom, ki ga je sprožil Mažuranič v svojem pravno-historičnem slovarju (str. 535—536). Čudno je namreč, da je ta beseda prodrla v vse slovanske jezike in to dokaj pozno (Karol Veliki je umrl l. 814), ko so slovanska plemena bila že raztresena in ločena drugo od drugega in mnoga niso bila v nobenem stiku s Karolom Velikim in njegovo državo. To je tem bolj čudno, ker nemška beseda König nima zveze s Karolom in torej ni mogla vplivati na tvorbo slovenske besede kralj. Bolj verjetno je torej, da je beseda mongolsko-turškega izvora, sprejeta v slovanščino še pred razdelitvijo plemen ter je pomenila sploh mogočnjaka, poglavarja, kar v prenesenem pomenu še dandanes pomenja. Krajevnih imen od kralja je na našem jugu vse polno. V Bosni je v bihačkem okraju kraj Kralje,¹⁾ v belovarsko-križevački županiji so kar štiri vasi z imenom Kraljevec, v Banatu se tako imenuje neko močvirje, v sremski županiji so Kraljevci, ime Kraljevica²⁾ nosita dve vasi v Bosni in znani trg v hrvaškem Primorju. Na Sp. Štajerskem imamo Kralovec pri Artičah v brežiškem okraju, celo v ljubenskem okraju na Gornjem Štajerskem je zaselje Krall, tam blizu je tudi pomenljiv kraj Edling, blizu je Windischbühel in ime občine Gai, v kateri se nahajajo vsi ti kraji, spominja na nekdanje naseljeno hrvaško pleme. Med pristno karantanskimi Slovenci pa ni kraja s tem imenom. Sklepati torej smemo, da so naše Kralovce naselili zadrugarji hrvaškega plemena. V Kralovcih je bila svobodnjaška kmetija (nemešnjak, plemičar) in sicer ravno na domu Dav. Trstenjaka. Hiši se pravi pri Edelmanovih.

S tem je morda v zvezi tudi korenika glagola *krast*, o katerem pravi Akademski Rječnik, da mu je korenika neznana. Po Štuličevem slovarju pomeni tudi grabiti (diripere, rapere) in po Daničiču opliniti koga (exspoliare), torej si s silo nekaj prisvojiti. Kral (brez j) je torej tatarsko-mongolski mogočnjak, ki je siloma osvajal zemljo in drugo imetje. Sčasoma je samostavnik dobil le pomen mogočnega gospoda, vladarja, glagol pa: skrivaj si kaj prilastiti.

6. *Murščak - Zasadi*. Na Murščaku se dajo zasledovati prastari vitezi, uslužbenci deželnega vladarja.³⁾ Svoj sedež so imeli najbrž na »Atilovem gradu« ali Kacijanu. Zasadi — nemški Neusatz, so očitno poznejša tvorba, vendar naselbina mi nastala morda šele v 16. stoletju, ko so se kmetje pred deročo Muro morali umakniti iz ravnine na bližnji hrib, ker omenjajo se že l. 1443, l. 1445 pa se ne omenjata ne Murščak

¹⁾ Kraj enakega imena je tudi v črnomeljskem okraju na Kranjskem.

²⁾ Na Češkem je pet krajev z imenom Kralovice. — ³⁾ Gl. Časopis 1919, str. 81—82.

ne Zasadi ne v jurjevski in ne v križevski župniji. L. 1450—1452 je dobil v Zasadih v zajm neko kmetijo Peter Eyspeck.¹⁾

7. Okoslavci. Zgodovinske oblike tega imena so naslednje: 1443 »dorf Warkusslecze bei der Stencz in S. Jorgen phar«, 1445 Wuskoszlawecz (takrat je imela vas 11 hiš), okoli 1460 zopet Warkuslecze, okoli 1480 pa Wokoschlaschezen in okoli 1500 Wolkofslaweczperg. Prvotno se je torej ime glasilo Vukoslavci od osebnega imena Vukoslava, ki je zelo običajno med Jugoslovani. Vas se je potemtakem razvila iz zadruga. L. 1445 je imela 11 hiš, okoli l. 1467 jo je imel v zajm Andrej Holenečki.

V to občino spadajo tudi Dragotinci. V srednjeveških listinah se ta vas imenuje l. 1357 v obliki Tragatinzen. Tudi to ime je nastalo od osebnega imena nekega zadrugarja in je pristno jugoslovansko. Iz starih spomenikov so znane tri oblike tega moškega imena. Od najstarejših časov do 14. veka srečavamo moško ime Dragota, od 13. veka naprej Dragotin ali Dragutin, od 13. veka tudi Dragut. Med župani radgonske župe se v deželno knežjem urbarju omenja tudi župan Droget, ki je le nekoliko potrjen Dragut. Od vseh teh oblik je lahko nastalo vaško ime Dragotinci. Tudi v Slavoniji imamo selo Dragutin, v banskem okrožju pa selo Dragotince.²⁾

8. Slabtinci. V tej občini so še vasi: Kupetinci, Selišči in Žihlava. Prvotno so se Slabtinci imenovali Slavatinci, od osebnega imena Slava ali Slavata. To kažejo zgodovinske oblike tega imena: l. 1381, 1431 in 1445 Slabatinzen (15 hiš l. 1445). Naš v Nemec navadno spreminja v b, vendar se l. 1443 vas imenuje Slawatinzen. Tudi ta vas se je razvila torej iz zadruga.

Kupetinci. L. 1443 se tukaj omenja 1 pust strelski dvorec (1 öden Hof), ki ga je dne 16. novembra dobil v zajm Viljem Fleming. L. 1453—1460 je Lenart Völss po svoji materi Ani, vdovi po Gašparju Lokavskem, dobil med drugim 1 dvorec v Kupetincih (zu Gubetnitzen) z njivami, travniki in vsemi pripadninami. To je gotovo tista kmetija, ki jo je bil Gašpar Lokavski dobil v zajm 9. decembra 1430 za sebe, za svojega strica Fridrika ter svoje brate.³⁾ Za ime te vasi še imamo naslednje oblike: okoli 1267 Cupettendorf, okoli 1300 Cuppendorf in Chuppet, 1431 Gupetinczen, okoli 1480 in 1500 Kupa- in Kopotinczen.⁴⁾ V zvezi s tem imenom je gotovo rodbinsko ime Kupljen (Küpljen), ki se ravno v župniji Sv. Jurija na Ščavnici nahaja zelo pogostoma. Kupljen je nastalo od starega jugoslovanskega imena Kupislav⁵⁾ ali Kupiša. Ime Kupetinci daje slutiti tudi

¹⁾ Beiträge 32, št. 62/1. — ²⁾ Gl. Veliki akademjski Rječnik jugosl. akademije pod to besedo. — ³⁾ Beiträge 32, št. 79, 83, 209/1. — ⁴⁾ Zahn, O. N. B. Kupetinczen.

⁵⁾ Smičiklas, Codex diplomaticus IV. str. 210, plana autem terra (pertinet) Cupizzlao iobagioni Gregorii ...

obliko Kupé-ta. Koreniko za Kupetince bo iskati v glagolu kupiti = colligere, kupiti se = congregari, združiti se v skupno posest (communione bonorum inire¹⁾), in ne od kupiti — kupovati = emere. V srbo-hrvaščini pomeni kupan = congregatus, kupno življenje moža in žene = skupno zakonsko življenje. Kupljen je torej član zadruge, Kupetinci so združeno selo, oziroma selo, ki ga je ustanovil zadrugar-Kupljen, Kupe ali Kupislav. Ta pomen je pri razlaganju pač veliko naravnejši, kakor kupovati, trgovati. Združna sela so pač ustanavljali kmetje-zadrugarji, ne pa kupei, ki so prebivali po mestih in bili največkrat tuje narodnosti. — Sličnih imen je na našem jugu veliko. V zagrebški županiji je več vasi Kupčina, v isti županiji je Kupeč-Dol, ki se omenja že l. 1249,²⁾ v Albaniji blizu Drača so Kupčine, Kupišinci so ime nekega sela na Hrvaškem v 16. stoletju, na Spod. Štajerskem imamo Kupčo vas (v celjskem okraju) in Kupčin vrh (v ptujskem okraju).

Dandanes so Kupetinci združeni s Selišči v eno katastralno občino, ki meri 429 ha (417) zemljišča. To je pač prvotno ozemlje 12 kupe-tinskih kmetij otokarskega urbarja, dočim so Selišči poznejša naselbina, kakor že ime kaže, ki se v listinah prvič omenja l. 1412. L. 1445 je bilo v Seliščih 11 hiš, v Kupetincih pa 9. Tudi Prekmurje ima Selišče.

Žihlava. Med vsemi krajevnimi imeni jurjevske župnije je prava uganka to ime, ki vzbuja sum, je li sploh domača korenika. L. 1445 se vas imenuje Sichlaw ter je imela takrat 12 hiš, l. 1480 se imenuje Sichel, 1498 zopet Sichlaw. V slovanščini zastonj iščemo koreniko »Žihl«. Ker se v 13. stoletju v sedanji jurjevski župniji omenja nekaj krajev, ki jih dandanes ne moremo določiti, je morda ta vas imela prej kako drugo ime, katerega izopačenka je Sichel — Žihl, ali pa je vas dobila, oziroma zamenjala ime po nemškem zajmniku (fevdniku) Sichelu. Čudno je tudi to, da je ta vas bila podložna vurberški graščini.

9. Stanetinci s Hrašenskim, Račkim in Rožičkim vrhom. Stanetinci so dvojni, eni v sodnem okraju Sv. Lenarta v Slov. gor., drugi na Murščaku. Tudi prvi so v starih časih spadali v radgonsko župo, vendar razne okoliščine svetujejo,³⁾ odločiti se pri Stanecendorfu v deželnoknežjem urbarju okoli l. 1267 za Stanetince v gornjeradgonskem okraju. Urbar nas pouči, da je bilo tu 8 kmetij, od katerih je imel župan dve. Kot deželnoknežji zajm se omenjajo Stanetinci (Stainatinzen) l. 1443.⁴⁾ Leta 1445 so Stanetinci v župniji Sv. Jurija na Ščavnici šteli 11 hiš, torej za 3 več kakor v 13. stoletju.

¹⁾ Smičiklas, n. d. str. 405. — ²⁾ Akad. Rječnik V, 798: Mažuranič, Pravno-povjest. Rječnik, str. 559.

³⁾ Gl. Časopis 1919, str. 41. — ⁴⁾ Beiträge 32, 310/8.

10. Trbegovci, okoli 1267 se imenuje Trebkoysdorf z 12 kmetijami, od katerih je župan imel dve. L. 1445 se vas imenuje Tribegoyzen ter je štela že 15 hiš. Na zvezo med Trbegovci in staroslovenskim osebnim imenom Trebegoj je opozoril že Kos,³⁾ natančneje je pa to razložil dr. Štrekelj (v »Časopisu« 1906, str. 61—62). Potemtakem je tudi ta vas dobila ime po svojem županu ali združnem starejšinu. — Tudi Sovjak, ki spada v trbegovsko občino, se imenuje že l. 1356 in sicer z imenom Sabyach, 1430 Zobiach, 1443 Sowiack, okoli 1500 se omenja tudi Veliki Sovjak.

¹⁾ Letopis Mat. Slov. 1886, št. 291.

V. Župnija Mala Nedelja.

1. Zgodovina in opis malonedeljske cerkve.

Cerkev ima sedaj dve različni ladiji. Večja, južna ladija je 9'35 m dolga in 6 m široka ter razdeljena v dva pravokotnika, ki imata gotske križne svode s prostimi rebresi. To ladijo razsvetljuje od južne strani dvoje gotških oken brez krogovičja. Gotski lok, ki loči glavno ladijo od prezbiterija, ni v sredini ladije, temveč nekoliko na levo, kar precej moti oko. Nesomernost je nastala najbrž vsled tega, ker so lok vravnali po nekoliko ožjem prezbiteriju, oziroma so ladijo na južno stran razširili. Sedanji svod prezbiterija je iz 17. ali 18. stoletja, stene so najbrž starejše.

Manjša ladija na severni strani, ki ima obliko stranske kapele, je enako dolga, kakor večja, a le 4.10 m široka. Razdeljena je v dva enaka pravokotnika, ki imata križne rebraste svode s sklepniki brez znamenj. Blizu kota vzhodne prečne stene se nahaja v severni strani edino zelo ozko okno s šiljastim lokom, torej napravljeno v dobi gotike.

Med obema ladijama sta razpeljani povprek dve progi, ki na sredi slonita na okroglem stebru z letnico 1547. V zahodnem koncu obeh ladij se nahaja pevski kor, ki sloni na dveh slopih.

Zvonik je predložen na zahodni strani in ima spodnji del do višine ladije čveterokotno obliko, druga polovica pa, kar se je vzdiguje nad ladijo, je osmerokotna ter pokrita z osmerooogelno piramido, ki je iz lesa in s kositrom obita.

Pod zvonikom, skozi katerega je glavni vhod v cerkev, se nahajajo v kotech štiri konzole, na katerih slonijo rebra gotskega svoda. Obročasti sklepnik je okrašen z znamenji kamnosekov ali zidarjev.

Na južni strani zvonika so prizidane stopnice na kor.

Nad žagradom, ki se nahaja na severni strani prezbiterija, je oratorij in shramba za cerkveno opravo.

Pod prezbiterijem je bila svoje dni grobnica, a vhod od severne strani zunaj cerkve je sedaj zazidan.

V znotranjščini ima cerkev tri oltarje, prednji glavni in dva stranska.

Prednji oltar v prezbiteriju je zelo majhen. Na njem je le pozlačen tabernakelj z dvema kerubinoma, nad katerim visi na steni oltarna slika presv. Trojice. Ta oltar je bil s sliko vred narejen l. 1862.

Stranska oltarja sta v osredju cerkve. V večji ladiji, na listni strani je priprosti oltar sv. Sebastijana, svoje dni bratovski oltar stare bratovščine tega svetnika. Drugi stranski oltar stoji v manjši ladiji na evangelijski strani in je posvečen Materi božji. V novjšem času ga zaljša ličen kip Lurške Matere božje, katero je l. 1888 kupila vdova Katarina Žnidarič. Poprej je bila na tem oltarju slika Marije Pomočnice, ki sedaj visi na steni. To sliko je l. 1847 spravił župnik dr. Lovro Vogrin; naslikal jo je I. Kreutzer v Gradcu.

Pridižnica, na katero vodijo stopnice iz žagrada, je v severovzhodnem kotu večje ladije. Do l. 1846 je bila ravno na voglu prezbiterijska in je imela celo priproste stopnice iz prezbiterijskega. Omenjenega leta pa jo je dal župnik dr. Lovro Vogrin prestaviti na sedanje mesto, zid iz žagrada predreti in napraviti nove stopnice. Stare, neprimerne stopnice je dobil mlinar Ritonja v Sitarovcih.

Pridižnici nasproti, tik oltarja sv. Sebastijana, je ličen kip sv. Jožefa.

Ob straneh tabernaklja v prezbiteriju sta sliki presv. Srca Jezusovega in Marijinega, kateri je z milodari župljanov l. 1845 kupil župnik dr. Lovro Vogrin.

V prezbiteriju na evangelijski strani visi slika Marije, kraljice sv. rožnega venca, na listni pa slika sv. Družine.

Podobe štirinajsterih postaj križevega pota, delo slikarja Heriberta Lampla v Gradcu, je l. 1845 kupil župnik dr. Lovro Vogrin za 100 gld. sr., frančiškan o. Bruno Jesih pa jih je 24. avgusta i. l. blagoslovil.

Prenosni tron za procesije s kipom brezmadežne device Marije je kupila l. 1869 Dekliška družba.

V severozahodnem kotu manjše ladije stoji krstni kamen.

Cerkev je dobila l. 1887 tlak iz cementnih plošč.

Kor je bil do l. 1800 lesen in zelo slab, a omenjenega leta je dal župnik Sebastijan Grampušič sezidati novega in napraviti stopnice zunaj cerkve.

Na koru so orgle srednje velikosti, ki imajo pedal in 8 spremenov. Napravil jih je l. 1810 orglarski mojster Ludvik Groß v Gradcu. Vsled pogodbe so mu imeli Malonedeljšani spomladi l. 1811, ko jih je postavil, plačati 800 gld. A ravno takrat, ko so mu našteli dotično svoto, je bil papirnat denar vsled cesarskega patenta z dne 15. marca 1811 znižan na peti del vrednosti in tako je mojster za orgle dobil prav za prav le 160 gld. Zaradi tega so mu Malonedeljšani iz usmiljenja priložili še 100 gld.

Stare orgle so za 300 gld. prodali Središčanom.

Zvonik je bil l. 1808 s kositrom pokrit, l. 1864 pa pobarvan in s strelovodom zavarovan.

Že površen pogled na stavbo kaže, da malonedeljska cerkev ni enotno delo, ampak precej nepravilna zmes ob raznih časih postavljenih delov. Toda kedaj so bili posamezni deli postavljeni, je vkljub letnicam, ki se nahajajo na zvoniku, stebru in južnih vratih, težko določiti. Gotovo je, da je južna ladija z zvonikom, oboki in prezbiterijem bila pozidana med l. 1521 in 1547.

Slekovec je mislil (v rokopisu malonedeljske kronike), da je severna ladija še iz romanske dobe, ker da je svod razdeljen v dva enaka štirikota, kar spominja na romanski slog, in ker je v vzhodni prečni steni vdolbena nekaka apsidica, kar bi tudi kazalo na romanski slog. A to ne drži.¹⁾ Svodni polji ne tvorita štirikotnika, temveč pravokotnik in tista apsidi podobna vdolbina nima za arhitektoniko nobenega pomena. Vdolbina namreč ni v sredini stene, kakor bi moralo biti, če bi to bila prava apsida, in stena bi morala biti na zunanji strani (sedaj v zakristiji) zaokrožena, kar pa ni opaziti. Vdolbina je bolj v kotu med prečno in podolgovato steno ter so jo nekdam izklesali, da so dobili prostor za stranski oltar. Gotsko okence ima tudi prav isti značaj, kakor okna v južni steni, ki so poznogotska. Enako imajo tudi svodna rebresa isti značaj, kakor rebresa v južni ladiji, torej sta bili obe ladiji istočasno presvodeni. Bržčas je cela cerkev imela prvotno raven lesen strop in je bila še nižja kakor sedaj. Presvodili so jo v 16. stoletju in vsled tega tudi stene nekoliko zvišali. To je sklepati tudi iz tega, da višina spodnjega štirikotnega dela zvonika ni v pravem razmerju s sedanjo višino cerkve.

Ako bi severna ladija predstavljala prvotno cerkev, bi na zapadni strani morala imeti vhod, o tem pa ni v steni nobenega sledu.

Steber med severno in južno ladijo tudi ne more biti ostanek prvotne stene, temveč je postavljen takrat, ko so svodili obe ladiji, ima namreč prav iste znake, kakor služniki ob južni steni, ki nosijo svodna rebresa. V njih se že pozna vpliv preporodnega sloga, kar se vjema s 16. stol. tjem. Preporodni vpliv se kaže tudi v spodnji zvonikovi lini z okroglim lokom in gotskim obrobkom. Na poznogotsko dobo kaže tudi rob na podzidku zvonika, ki se na oglovih pravokotno lomi, nalik palicam.

Vsekako je bila cerkev, katere obstoj v 15. stoletju je v listinah zagotovljen, v 16. stoletju temeljito prezidana in nekoliko povečana ter ji predložen zvonik. Na podstrešju se vidi, da je stara pročelna stena, deloma iz tesanega kamena, bila levo in desno od zvonika razdrta, ker je delala napotje povišani strehi.

V listinah se Mala Nedelja prvič omenja l. 1441 — »Suntaglein vnder Rakespurg«, l. 1480 pa že »Kleinsontag«. Ime je nastalo za razliko od

¹⁾ Stavbo je natančno preiskal g. dr. Stelè in po njegovih ugotovitvah so sestavljeni naslednji podatki.

starejše in večje Velike Nedelje. Prvotno je bila malonedeljska cerkev posvečena najbrž devici Mariji. Praznik presv. Trojice, kateri sta sedaj posvečeni veliko- in malonedeljska cerkev, je zaukazal šele papež Janez XXII. l. 1334. V naših krajih se je ta patrocinij močno razširil zlasti v 17. in 18. stoletju. Sprememba patrocinija pri Mali Nedelji se je zgodila najbrž takrat, ko so postavili sedanjo cerkev. Na okrajku zvonika nam letnica 1521 pove, da je sedanji zvonik bil takrat postavljen. Turške vojne, verske homatije in ponovne kužne bolezni so bile pač vzrok, da se je povečava cerkve dovršila šele l. 1547, kakor kaže letnica nad južnimi stranskimi vrati. Mali zvonček iz l. 1509 je torej starejši kakor sedanji zvonik. V tem času, najbrž okoli l. 1529, so postavili stranski oltar sv. Sebastijana in vpeljali v čast temu priprošnjiku v kužnih boleznih bratovščino.

Kakor je bilo že omenjeno pri zgodovini Sv. Jurija, je malonedeljska župnija spadala nekdanj pod jurjevsko župnijo in ž njo vred prvotno pod radgonsko pražupnijo. Kdaj je malonedeljska cerkev dobila lastnega duhovnika, se ne da določiti, vsekako se je to zgodilo najpozneje v dobi luteranskih homatij v 16. stoletju. Še dolgo se potem malonedeljski dušni pastirji imenujejo vikarji, t. j. namestniki jurjevškega župnika.

2. Pokopališče.

Prvotno pokopališče je bilo krog cerkve, napravljeno gotovo že takrat, ko so postavili prvo cerkev. Pokopališče in cerkev sta bila obdana z močnim zidom; v turških časih je bil tu tabor. Na pokopališču je bila stara kapelica sv. Ane, katero so l. 1785 vsled cesarskega ukaza podrli in gradivo porabili za stavbo šolskega poslopja. L. 1788 so opustili pokopališče okoli cerkve. Takrat je Gregorij Poštrak daroval cerkvi svojo njivo ob pobočju hriba severoiztočno od cerkve. Ko je l. 1834 razsajala huda griža, so pokopališče razširili, potem zopet l. 1894.

3. Župnišče.

Prvotno malonedeljsko župnišče je bilo leseno ter je l. 1695 dne 25. julija pogorelo, baš ko je došel novi župnik Marko Anton Lukežič. Novi župnik je moral potem dalje časa stanovati nad žagradom, v sedanjem oratoriju, dokler ni, večinoma z lastnimi stroški, postavil novega župnišča, ki je bilo zopet leseno. Ta stavba je v 90 letih popolnoma doslužila. Okoli l. 1786 ni bilo menda v celih ljutomerskih in radgonskih goricah tako slabe viničarske koče, kakor je bilo malonedeljsko župnišče. Ko je l. 1786 okrožni glavar Schmit pl. Ehrenthal prišel k Mali Nedelji, je kar strmel nad takim župniščem. Ko mu je župnik povedal, da schachenturnska gra-

ščina kot zavetniška (vogtijska) gosposka neče nič slišati o stavbi novega župnišča, je zaukazal, naj se zanaprej vsakih 14 dni poroča okrožnemu glavarstvu, se li je v tem oziru že kaj storilo. Grof Wildenstein, schachenturnski graščak, in sekovski škof kot patron sta morala prevzeti stroške, župljani pa so pomagali z vožnjo in težaki. Tako so l. 1788 in 1789 postavili sedanje župnišče. L. 1895 je bilo postavljeno novo gospodarsko poslopje.

4. Malonedeljski dušni pastirji.

A. Župniki.

Prvi po imenu znani dušni pastir pri Mali Nedelji je:

1. Kerič (Keritsch) Lenart, katerega je sekovski škof Martin Brenner koncem 16. veka ondi nastavil. Najbrž o njem velja poročilo, katero si je imenovani vladika dne 12. junija 1607 o priliki vizitacije v Ormožu zapisal v svoj dnevnik, kjer pravi o njem, da ni bil nič prida (homo nullius valoris), ki je trumoma spovedoval ljudi, zato so iz sosednih župnij vreli k njemu ljudje, ki niso bili trdni v veri, zlasti Ljutomeržani, svojim župnikom pa so odrekli pokorščino. Tudi v spomenici, katero je isti vladika dne 3. julija 1607 poslal nunciju Salvagu proti komendatorju in njegovim vikarjem pri Veliki Nedelji in v Ormožu, se navaja malonedeljski vikar z isto označbo ter da je delil obhajilo pod obema podoboma. V obeh slučajih imenuje škof malonedeljskega vikarja kot križniškega vikarja. A Mala Nedelja ni nikdar pripadala nemškemu redu in zato tudi komtur ni imel do nje nikake pravice. Nerazumljivo je, kako je mogel vladika v svojem zapisniku navajati ravno nasprotno. Brez dvoma je tu pomota; morda so si križniki skušali dobiti v oblast malonedeljsko cerkev. Enako je pomota, ko vizitacijski zapisnik škofa Jak. Eberleina l. 1617 imenuje Malo nedeljo Ljutomersko podružnico.

2. Renes (Renesch — Renesy) Mihael, vikar do konca l. 1617. Narodil se je v Dalmaciji v zaderski škofiji l. 1572 kot zakonski sin Teodorka in Ane ter je bil od šibeniškega škofa Vincencija Arigona dne 21. februarja 1596 posvečen v mašnika. Služboval je nekaj let v Dalmaciji, a okoli l. 1612 je prišel na Štajersko in župnik pri Sv. Juriju na Ščavnici, Adam Saxo, ga je poslal k Mali Nedelji. Ondi je služil do konca l. 1617, potem pa se je preselil za župnika v Središče. Toda ondi je služil le par let, kajti l. 1621 je bil že pri Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah.

3. Grecinič (Graeciniz) Tomaž, vikar od novega leta 1618 do l. 1620. K Mali Nedelji je prišel od Sv. Miklavža v Ljutomerskih goricah. Zoper njega se je o priliki škofovske vizitacije dne 13. oktobra 1617 pritožil Ljutomerski župnik Pavel Simonič, da brez njegovega dovoljenja njegove župljane poroča, krščuje, spoveduje in pokaplje. Vladika pravi v

svojem dnevniku o njem, da spoveduje trumoma, da je pohujšljiv človek in očiten krivoverec.

4. Grošelj (Grosselius) Štefan, vikar l. 1620. Poprej je bil župnik v Altenmarktu pri Fürstenfeldu. Od Male Nedelje je odšel že 5. novembra i. l.

5. Baša (?) (Bassanus) Franc, kapelan pri Sv. Juriju na Ščavnici, je postal 5. novembra 1620 vikar pri Mali Nedelji.

6. Jurkovič Mihael, vikar od l. 1635 do 1638. O njem se nahajajo v škofijskih zapisnikih v Gradcu sledeči podatki: L. 1635 9. julija je bil potrjen za dušeskrbje pri Sv. Juriju na Ščavnici, oziroma za Malo Nedeljo kot jurjevsko podružnico, a l. 1637 dne 22. oktobra stoji o njem opomba, naj se radi pomanjkanja duhovnikov in ker je obljubil poboljšanje, še pusti pri Mali Nedelji; a poboljšal se ni, ker že mesec dni pozneje se poroča radgonskemu dekanu, naj se malonedeljski vikar, če drugače ne gre, izžene s silo svetne oblasti. L. 1638 5. januarja se poroča, da je bil odstavljen ter ključi izročeni župniku pri Sv. Juriju. Jurkovič se je pa še vedno potikal v bližini z neko Berto in delal škandale. Zagrozilo se mu je, če ne odide, s cerkvenimi kaznimi in da ga dajo zapreti po svetni oblasti. Ista grožnja se je ponovila še 16. julija 1638. Potem ni več o njem sledu.

7. Kern (Khern, Khyrn) Janez Matija, se imenuje »župnik« (ne samo vikar). Dne 23. avgusta 1646 je bil v Ljutomeru zaradi žaljenja časti tožen in obsojen na 1 gld. kazni. Bil je najbrž iz Kamnika na Kranjskem. Prejel je višje rede v Gradcu l. 1626 in sicer 19. decembra subdijakonot, 25. i. m. dijakonat, 26. i. m. pa mašniški red. Pri Mali Nedelji je služboval do februarja 1648, potem pa je odšel za župnika k Sv. Benediktu v Slov. gor., kjer je l. 1662 umrl.

8. Cocelj (Zozell) Matija, vikar do l. 1674. Narodil se je pri Sv. Juriju pod Rifnikom ter je od junija 1655 kapelanoval kratek čas v Radgoni. Od tam je prišel najbrž k Mali Nedelji, kjer je umrl aprila 1674. V svoji oporoki z dne 4. aprila 1674 je sporočil: 1. kapucinom v Radgoni 100 gld.; 2. frančiškanom v Ormožu 100 gld.; 3. karmelitom v Gradcu 100 gld.; 4. svojemu sestriču Gašparju Gajšek, ki je v Gradcu študiral, 100 gld.; 5. svojemu bratu Danielu Cocelju pri Sv. Juriju pod Rifnikom 50 gld.; 6. svoji sestri Katarini, vdovi tam, 50 gld.; 7. svoji teti, Marjeti Grueber v Ptuj, 100 gld.; 8. Simonu Cocelju, svojemu bratiču, 100 gld.; 9. kapucinom v Ptuj 100 gld.; 10. cerkvi Matere božje v Radgoni 40 gld.; 11. bolnišnici v Radgoni 30 gld.; 12. na sv. maše 30 gld.; 13. Mihaelu Ileniču, trgovcu v Radgoni, ki ima biti izvršitelj oporoke, 100 gld.; 14. vsakemu ubožcu, ki se bode pogreba udeležil, 3 kr. Vse, kar bode še ostalo,

dobi Marjeta Grueber, sodarjeva soproga v Ptuj, ki je glavni dedič. Oporoko so podpisali: »Mathias Zozell, P. Bernardinus Berlich, Franciscanus, Mihael Illenitsch, Leopoldt Grueber, Pindter.« Po smrti Matjaža Cocelja je postal ljutomerski kapelan Daniel Bezjak provizor pri Mali Nedelji.

9. **Zdenic** (Sdenitz) **Tomaž**, vikar od junija 1674 do junija 1678. Koncem l. 1673 je prišel za kapelana v Radgono, odkoder je junija 1674 odšel k Mali Nedelji. Čez 4 leta je postal župnik in dekan v Radgoni, kjer pa je kmalu umrl. Pokopali so ga dne 10. septembra 1678.

10. **Bezjak Daniel**, vikar od 1678 do 1682. Dne 4. julija 1667 je prišel za kapelana v Ljutomer, kjer je bil po odhodu župnika Janeza Dumbliča kratek čas tudi provizor. Aprila 1674 je moral za provizorja k Mali Nedelji, l. 1677 pa je po odhodu vikarja Antona Sibenaicherja opravljal božjo službo pri Sv. Antonu v Slov. gor. Potem je prišel za vikarja k Mali Nedelji, kjer je početkom l. 1682 postal žrtev svojega poklica. Umrl je za kugo.

11. **Pornat Simon Jožef**, vikar od 1682 do konca febr. 1687. O njem gl. med župniki pri Sv. Križu.

12. **Grašič Janez Jurij**, vikar od 1687 do 7. decembra 1691. O njem gl. med župniki pri Sv. Juriju na Ščavnici.

13. **Jamnik** (Jambnikh) **Mihael**, vikar od decembra 1691 do 1693. Bil je rodom Rušanec ter je kapelanoval 1684—1685 pri Novi cerkvi. Junija 1690 je prišel za kapelana k Sv. Križu na Murskem polju, od tam pa marca 1691 v Radgono. Koncem l. 1691 je postal vikar pri Mali Nedelji, kjer je marca 1693 umrl.

14. **Lukežič** (Lukesig) **Marko Anton**, vikar od aprila 1693 do 21. aprila 1700. Kapelanil je od 16. junija 1686 pri Sv. Križu na Murskem polju, od koder je čez leto dni odšel k Sv. Lovrencu v Slov. gor. Ondi je služil štiri leta, potem pa je prišel zopet k Sv. Križu, kjer je po smrti župnika Pornata bil tudi provizor. Od tam je aprila 1693 odšel za vikarja k Mali Nedelji. Čez sedem let (21. aprila 1700) je zaradi bolezni rezigniral. Ob njegovem času je dne 25. julija 1695 pogorelo župnišče z vsemi starimi listinami.

15. **Posauko Janez Jožef**, vikar od 28. aprila 1700 do l. 1722. Narodil se je v Mariboru l. 1662 ter je bil v Gradcu od ljubljanskega škofa posvečen in sicer dne 9. aprila 1689 v subdijakona, dne 11. i. m. v dijakona, dne 12. i. m. pa v mašnika. (Graška škofija je bila takrat nezasedena.) L. 1695 je kapelanoval v Radgoni, potem pa pri bližnjem Sv. Petru, a dne 28. aprila 1700 ga je sekovski škof Rudolf Jožef grof Thun imenoval vikarjem pri Mali Nedelji. Z Velikonedeljčani je imel večletne pravde zaradi kapele, oziroma cerkve sv. Tomaža. Umrl je avgusta 1722.

16. Peračnik Anton Franc, vikar od 16. septembra 1722 do 6. novembra 1729. O njem gl. med župniki pri Sv. Juriju na Šč. Malo pred njegovim nastopom je l. 1722 strašna toča pobila malonedeljsko župnijo.

17. Sclanigg (Schlainigg, Schlaimnigg) Jožef Gregorij, vikar od poslednje pobinkoštné nedelje 1729 do decembra 1731. Narodil se je v Mariboru l. 1680 ter je bil v mašnika posvečen 11. decembra 1711. V dušno pastirstvo je stopil 11. aprila 1712 kot kapelan pri Sv. Lenartu v Slov. gor., kjer je šest let (1713—1719) opravljal službo božjo pri podružnici Sv. Jurija. Oktobra 1719 je prišel za kapelana k Sv. Benediktu v Slov. gor., od tam pa zadnjo nedeljo po Binkoštih 1729 za vikarja k Mali Nedelji. Čez dve leti je postal župnik pri Sv. Benediktu v Slov. gor., kjer je 50 let star umrl dne 18. novembra 1736.

18. Bratuša (Wratuscha) Lavrencij, vikar od novega leta 1732 do 6. junija 1733. Doma je bil iz Radgone. Drugo o njem gl. med ljutomerskimi župniki.

19. Wreschcon (Wrescon, Vrečko?) Gregorij, vikar 1733—1737. Rojen l. 1687 v Tolminu na Goriškem, je bil l. 1712 v mašnika posvečen. Kapelanoval je od l. 1717 v Ivnici, od koder je koncem leta 1719 odšel v Apače. Od tam se je oktobra 1722 preselil v Radgono ter je ondi kapelanil do l. 1729, ko je prišel zopet v Apače. Koncem oktobra 1731 je moral od tod k Sv. Antonu v Slov. gor., kjer je kapelanil do l. 1733, ko je postal vikar pri Mali Nedelji.

20. Piberšek (Piberschegg) Janez Jurij, vikar od maja 1737 do konca leta 1747. Narodil se je l. 1697 v Hrastovcu v župniji Sv. Ruperta v Slov. gor. ter je bil dne 8. aprila 1730 v mašnika posvečen. Dne 7. avg. i. l. za dušno pastirstvo potrjen, je kratek čas kapelanoval v Gomilici, potem pa v Ivnici. Od tam je moral l. 1731 k Sv. Petru niže Maribora v pomoč onemoglemu župniku. Služboval je ondi do junija 1733, ko je odšel v Ljutomer. A že maja 1734 je bil premeščen v Središče, od koder se je aprila 1735 povrnil v Ljutomer, kjer je kapelanil do maja 1737, ko je postal vikar pri Mali Nedelji. Tukaj je dne 13. februarja 1743, obdan od 19 sosednih duhovnikov, pokopal svojega 113 let starega očeta. Pri župnišču je dal izkopati 12 sežnjev globok studenec, v cerkvi pa napraviti novo pridiznico. Hotel je tudi župnišče zidati in svoja bližnja zemljišča župniji sporočiti, a ker so ga nekateri zlobneži vedno tožili, se je premislil in je zemljišča rajši prodal. Kakor je razvidno iz raznih zapisnikov, je imel pri Mali Nedelji vedne tožbe in zaradi tega se pač ni čuditi, da ga zapisnik od dne 14. decembra 1741 opisuje kot osornega, prepirljivega, nemirnega človeka, osovraženega pri župljanih in v celi okolici. O novem letu 1742 je bil za dva meseca suspendiran in radgonski kapelan postavljen za provizorja. V nove tožbe zapleten, je moral koncem l. 1747 rezig-

nirati. Odšel je v Radgono, kjer je še l. 1757 živel. Po njegovem odhodu je duhovnijo oskrboval takratni kapelan Matej Antonič. Za njegovega župnikovanja se okoli l. 1741 omenja pri Mali Nedelji neki puščavnik (eremita) Tomaž Kralj, ki je bil takrat 50 let star in ga je župnik pred tremi leti preoblekel. Poprej je bil čez 20 let vojak.

21. Stampfer Karol Jožef, župnik od 14. februarja 1748 do 30. januarja 1783. Narodil se je dne 18. aprila 1704 v Gornji Polskavi kot zakonski sin Franca Stampferja, oskrbnika, in Ane Barbare ter je bil dne 30. novembra 1728 v Vidmu na Laškem v mašnika posvečen. Kakor sam poroča škofijstvu, je bil pet let na gradu Angerju pri Weizu pri grofici Webersberg domači učitelj in grajski duhovnik, potem 14 let kapelan pri Sv. Juriju na Šč., namreč od novembra 1734 do 14. februarja 1748, ko je postal župnik pri Mali Nedelji. Kanonično vmeščen je bil 6. junija 1748. Župnikoval je blizu 35 let ter je kot zlatomašnik umrl dne 30. jan. 1783, star 78 let in 10 mesecev. V svoji oporoki z dne 21. januarja 1783 je sporočil cerkvi 50 gld. za večno luč, župniku pa svoj travnik v Godemarcih za dve sv. maši. Po njegovi smrti je postal provizor takratni kapelan Janez Nep. Benko.

22. Poljanec Matej, župnik od 9. februarja 1783 do 25. aprila 1798. Njegov življenjepis gl. v knjigi Trg Središče str. 138. Ob njegovem času je bilo l. 1788 postavljeno novo župnišče, a on v njem ni imel prijetnega življenja. Malonedeljčani, podšuntani od zloglasnega Mihaliča v Bučkovcih, so mu, kakor poroča stara kronika, vedno nagajali in ga slednjič celo pretepli, kar ga je tako užalilo, da je vsled tega dne 25. aprila 1798 umrl. Po njegovi smrti je župnijo blizu četrť leta oskrboval takratni kapelan Martin Kavčič.

23. Grampušič Sebastijan, župnik od 17. julija 1798 do l. 1824. Narodil se je dne 28. decembra 1756 v Bučkovcih ter je bil l. 1786 v mašnika posvečen. Služboval je najprej kot korepetitor v graškem semenišču, a po novem letu 1788 je prišel za kapelana k Sv. Andražu v Slov. gor. Od tam je odšel ob Jurjevem l. 1789 k Sv. Lovrencu v Slov. gor., kjer je kapelanil do l. 1793, potem je prišel za kapelana k Sv. Rupertu v Slov. gor., kjer je ostal do l. 1798, ko je postal župnik malonedeljski. Dne 17. julija 1798 je prevzel župnijo pri Mali Nedelji, za katero se je potem z veliko požrtvovalnostjo trudil blizu 26 let. Zboljšal je župnijske dohodke, v cerkvi odstranil stari leseni kor in sezidal novega ter l. 1804 spravil veliki zvon. Dekan Magdič je l. 1805 poročal o njem škofijstvu, da je študiranje njegovo največje veselje, zlasti katekizacija in pridigovanje, njegov najmilejši predmet je pastirsko bogoslovje. Poln zaslug za cerkev in župnijo je zaspal v Gospodu dne 10. marca 1824, star 68 let.

24. Viličnjak Martin, župnik od 1. septembra 1824 do 1. novembra 1831. Narodil se je dne 25. oktobra 1785 v Cezanjevcih, h. št. 21, Ljutomerske župnije, kot zakonski sin Lavrencija Viličnjaka, kmeta in Neže, roj. Nedog, ter je bil kot bogoslovec tretjeletnik v mašnika posvečen dne 14. septembra 1811. Po dovršenih bogoslovskih študijah je bil l. 1812 nameščen kot kapelan v Marenbergu, od koder je koncem novembra 1813 prišel v Ljutomer. Čez dve leti je moral k Sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah, kjer je kapelanil do novembra 1816, potem pa se je preselil k Sv. Križu na Murskem polju. Ondi je služil do 1. avgusta 1821, ko so ga premestili k Sv. Benediktu v Slov. gor. Od tam je moral l. 1824 za provizorja k Mali Nedelji, kjer je 1. septembra i. l. postal župnik. Že čez dve leti so mu župljani začeli na različne načine nagajati. Vsled tega je njegov položaj postajal od leta do leta bolj neprijeten in ni mu drugega kazalo, kakor odtegniti se sitnobam. Odšel je torej koncem oktobra 1831 za župnika k Sv. Lovrencu na Dravskem polju. Ker pa mu tudi ondotne razmere niso ugajale, je prosil l. 1837 za kuracijo Sv. Lenarta više Velike Nedelje, katero je tudi dobil. Decembra i. l. se je preselil tja ter je služboval ond i. 1849. Potem je šel v pokoj ter je umrl pri Mali Nedelji dne 13. septembra 1854, sporočivši 28 gld. za eno tiho sv. mašo.

25. Jaklin Anton, župnik od 1. novembra 1831 do 26. jan. 1836. Narodil se je dne 28. marca 1796 v Središču. Gl. o njem Trg Središče str. 248. Dne 1. novembra 1831 je prišel za župnika k Mali Nedelji, kjer je v kratkem času svojega službovanja s pomočjo župljanov veliko storil. Postavil je gospodarsko poslopje s kolarnico, škednjem in svinjskimi hlevi, popravil župnišče, spravil srednji zvon in novo streho na prezbiteriju ter zboljšal vinograde. Vsled prigovarjanja ptujskega nadžupnika in okrožnega dekana Jožefa Megliča je po novem letu 1836 menjal z župnikom pri Sv. Lovrencu v Slov. gor., Antonom Krempljem, ki je ond i. 1849. imel mnogo sitnob ter se je dne 26. januarja i. l. preselil tje. Umrl je ond i. 1. februarja 1867.

26. Kremplj Anton, župnik od 26. januarja 1836 do 21. dec. 1844. Rojen je bil dne 29. januarja 1790 na Poličkem vrhu št. 55, v župniji Sv. Petra pri Radgoni kot zakonski sin Mihaela Kremplja, gostača in Magdalene, roj. Zemljič. Krstni boter mu je bil petrovski kapelan Anton Bohanec. Latinske šole je dovršil deloma v Mariboru, deloma pa v Gradcu, kjer je l. 1811 stopil v semenišče. Zaradi posebne pridnosti in vzglednega vedenja je bil že v tretjem letu bogoslovja l. 1814 posvečen in sicer, ker v Gradcu takrat ni bilo škofa, pri Sv. Andražu v Lavantinski dolini. Prejel je 14. septembra i. l. subdijakonot, 18. i. m. dijakonat in 21. t. m. mašniški red. Po dovršenih bogoslovskih študijah je prišel dne 7. sept. 1815 najprej za kapelana k Svetinjam, od koder so ga čez pol leta premestili

v Ormož. Tukaj mu je nakopalo nepremišljeno govorjenje sitno preiskavo zaradi razžalitve Njegovega Veličanstva, ki se je pa zanj končala ugodno; bil je namreč spoznan nekriv. Z župnikom Jurijem Wagnerjem se ni posebno pogajal; istotako tudi s sosednimi župniki ne. Z vsemi je imel mnogovrstne, vmes prav umazane tožbe pri škofijstvu. Pa dasiravno ga je župnik l. 1819 tožil okrožnemu dekanu Kellnerju, da se rad prepira in da starejših duhovnikov ne trpi (»wenn er betrunken ist, so verschont er weder die Priester, noch sogar nicht einmal den Kaiser«), ga dekan v svojem poročilu na škofijstvo v vsakem oziru, zlasti pa kot kateheta in pridigarja zelo hvali, rekoč: »Es sind ihm wenige gleich an Fleiß sowohl, als an Kenntnißen.« Zaradi njegovih izrednih sposobnosti je bil novembra 1820 premeščen v Ptuj, kjer je do 26. oktobra 1824 bil kapelan, potem pa »chorimagister«, desna roka nadžupniku. Ondi ga je učeni zgodovinar, beneficijat S i m. P o v o d e n vnel za domačo zgodovino, katero je potem gojil vse svoje življenje. Dne 11. septembra 1826 je prevzel župnijo Sv. Lovrenca v Slov. gor. Pri nastopu je našel v cerkvi in župnišću vse zapuščeno in zanemarjeno, a v kratkem času je vse popravil. Leseno nadstropje župnišča je dal namestiti z zidanim in postaviti prostorno gospodarsko poslopje. Cerkev je dobila nov prednji oltar in tudi ostali so bili s pomočjo župljanov in drugih dobrotnikov do l. 1832 celo prenovljeni. L. 1828 je obhajal 300letnico lovrenčke cerkve, pri kateri priložnosti je imel znamenito pridigo, ki je bila na njegove stroške tiskana in med ljudstvo razdeljena. Istotako je tudi govor, ki ga je imel l. 1833 pri 100letnici na Polenšaku, šel natisnjen od rok do rok; vsakdo ga je hotel imeti ali vsaj čitati. Pa vkljub temu, da je toliko žrtvoval in se trudil za blagor slovenskega ljudstva, so ga nekateri nezadovoljneži začeli sovražiti, pri višjih tožiti in na vsak način preganjati. Ni mu torej drugega kazalo, kakor udati se nasvetu višjih in menjati z malonedeljskim župnikom Antonom Jaklinom. Po dogovoru bi se imel k Mali Nedelji preseliti že ob novem letu 1836, a nepričakovane ovire so zakrivil, da je novo župnijo nastopil šele dne 28. januarja i. l. Ker je po krivih tožbah proti svoji volji moral boljšo župnijo zamenjati s slabejšo, je bil sprva zelo potrten in nezadovoljen ter se je v vrsto župnikov vpisal kot »parochus coactus« (prisiljen župnik), a žlahtno in velikodušno srce najde tudi tam svojo zadovoljnost, kamor se je prej nerado odpravilo. Na prijaznem hribu je našel Krempelj sladki mir svojega srca ter je živel, ljubljen od ljudstva, zadovoljno in srečno. Mala Nedelja je postala ognjišče njegove književne delavnosti in le škoda, da je smrt tako naglo zastavila njegovo pero. Umrl je po kratki bolezni za vnetjem pljuč na Tomaževo l. 1844 v 53. letu svoje dobe. Umrl je, a njegov spomin še živi v narodu, kar si je tudi zaslužil, kajti bil je slaven govornik, goreč domoljub, neumoren slovenski

pisatelj in velik dobrotnik malonedeljske župnije. Zapisnik ptujske dekanije ga slavi z besedami: »Vir praestans, catecheta et concionator insignis«, t. j. odličen mož, učenik in govornik izboren. Slovensko ljudstvo mu je bilo udano z velikim spoštovanjem. Tako priznanje in enako neomejeno ljubezen si je bil Krempelj pridobil deloma s svojim očetovsko-milim, proti vsem postrežljivim vedenjem; največ pa je vplival s svojo mogočno besedo. On ima med slovenskimi govorniki odlično mesto; v Slovenskih goricah je zavzemal v tisti dobi gotovo prvo mesto. Kadar se je zvedelo, da bo de tu ali tam pridigoval Krempelj, privrelo je ljudstvo vedno ob blizu in daleč. Ni ga bilo govornika boljšega in bolj priljubljenega od njega. Z ognjeno besedo je vse vnel in očaral. Raič kaj lepo piše v tem oziru o njem: »... Kar je Krempelj povedal, bilo je narodu sveto; če je kdo pristavil: »Krempelj so tako rekli!« ni bilo več prepira v isti reči.« Niti po smrti se njegovi neštevilni častilci niso hoteli ločiti od njega. Mož, ki je bil pričujoč pri njegovem pretresljivem pogrebu, piše doslovno: »O Krempeljevem pogrebu se je čulo toliko vriščanje in cviljenje med ljudstvom, da so pobegnoli morali duhovniki s pokopališča, narod se ni dal od groba svojega premilega pastirja, modrega učitelja in ljubimca odpraviti.« Toda še več, kakor z ognjeno besedo, je vplival Krempelj s svojim spretnim peresom. Njegovo slovstveno delovanje je za štajerske Slovence, posebno za razvoj njegovih bližnjih rojakov, velikega pomena. Pisal je mnogo in dobro o raznih predmetih, kot zgodovinar pa si je pridobil neumrljivo ime. Že kot bogoslovec v Gradcu je zlagal slovenske pripovedi, pesmi in druge primerne in potrebne sestavke. V Ormožu je zapel o štirih letnih časih, o Krucih, o ljutomerskih nemškutarjih itd. ter zložil pesmi za vse nedelje po evangeljih. Ondi je za tisek pripravil tudi svoje pridige ter je dne 9. marca 1819 prosil knezoškofijstvo v Gradcu, naj bi mu dovolilo, da sme po škofiji nabirati naročnike. Ker mu pa prošnja ni bila uslišana, zagledale so pridige beli dan še le l. 1839. V Ptujju je dal na svetlo slovensko-nemški katekizem, pri Sv. Lovrencu je spisal molitvenik srednje velikosti za ljudstvo in izdal več pridig in življenje svetnikov. Pri Mali Nedelji je izdal »Male molitvenice«, slovenske predpise za učence, evangelje s kratkimi nauki, berilo za II. razred, kratke pridige za vse nedelje in praznike, več zgodovinskih sestavkov in nekaj zgodovinskih in narodnih pesmi. Ondi je za tisek priredil tudi svoje slavnoznane »Dogodivšine«, ki so izšle v Gradcu l. 1845. Tudi v nemščini je spisal več zanimivih zgodovinskih sestavkov ter jih objavil v »Pilger«-ju, prilogi dnevnika »Gratzer Zeitung« v letih 1840—1842. Te je pozneje dal ponatisniti I. C. Hofrichter v svoji knjižici: »Luttenberg« na st. 47—71. Ondi se nahaja tudi kratek življenjepis Antona Krempelja. — Krempelj pa je bil tudi velik dobrotnik malonedeljske župnije. Ne le, da je takoj

po nastopu župnije z novo fasijo in utemeljenimi razlogi priboril župniku in kapelanu pri Mali Nedelji večjo kongruo, je postal po smrti še večji dobrotnik s svojimi volili. Sporočil je namreč svojim naslednikom: 1. Svoj vinograd, katerega je bil kupil od učitelja Fréuensfelda za 180 gld. sr. Za to se ima vsako leto na Petrovo služiti popevana sv. maša za njega in za vse pri Mali Nedelji umrle duhovnike. 2. Svojo njivo na Glavici s hosto in vinogradom vred za eno obletnico z vigilijami, Libero in črno popevano sv. mašo za njega in njegovo žlahto. Obletnica naj se služi na Antonovo (17. januarja) in vrhu nje naj se v letu opravi na isti namen ena tiha sv. maša. Sporočitelj je ob enem izrazil vsekako opravičeno željo, naj bi se njemu v spomin Glavica zanaprej imenovala »Krempeljščak«. 3. Malo-nedeljski župnijski cerkvi je sporočil 300 gld. sr., za kar ima župnik za njega in njegovo rodbino služiti tri tihe sv. maše, a za to dobiti obresti od te glavnice, kar se jih ne porabi za plačilo ustanovnih deležev cerkvi, orglarju in cerkovniku. S temi volili je Krempelj župnijske dohodke zdatno zboljšal in v resnici zaslužil, da se njegovo ime ohrani v hvaležnem spominu. Da se temu za domovino zaslužnemu možu postavi dostojen spomenik, je bila mnogo let želja marsikaterega rodoljuba, a šele čez 50 let po njegovi smrti se je izvršila. Že dne 15. septembra 1867 se je obhajala pri Mali Nedelji v ta namen velikanska ljudska veselica in kmalu je bilo nabranih okoli 280 gld. in pri podobarju Fr. Teichmeisterju v Mariboru naročena lepa marmornata podoba. Toda vsled neugodnih razmer je imenovani umetnik preminil in ž njim tudi podoba, dasi se je za njo bilo plačalo že 250 gld. A dne 11. avgusta 1895 so štajerski Slovenci z izredno slovesnostjo odkrili krasen marmornat spomenik svojemu bivšemu »premilemu pastirju, modremu učitelju in predragemu ljubljencu« Antonu Kremplju. Narod je bil od vseh strani v ogromnem številu prihitel proslavljat enega izmed svojih najzaslužnejših mož. Cvet Slovenskih goric je bil zbran na onem prelepem hribčku, kjer počivajo ostanki slavnega pokojnika. Bil je ganljiv, nepozaben prizor, ko je duhovnik vpričo tisoč in tisoč pobožnih Slovencev opravljal pod milim nebom najsvetejšo daritev, ko je pod milim nebom zadonela slavnostnih govornikov (dr. Medved in dr. Gregorec) beseda. Navdušenje se je zrcalilo na žarečih obrazih, srca so utripala vroče ljubavi, vzvišena, praznična čustva so vnemala neštete množice. Vsakdo se je lahko prepričal, da ljubezen do našega Kremplja še vedno plamti, rod jo izroča rodu. Njegovo ime ne premine. Njegovo truplo sicer počiva v grobu, a spomin in slava njegova živita v hvaležnih in zvestih srcih Slovenskih goric. Lepo znamenje, kako naš plemeniti narod čisla svoje zaslužne domoljube!) — Po smrti župnika Antona Kremplja je župnijo oskrboval takratni kapelan Janez Nep. Hrzič.

1) O tem slavnem možu so med drugimi pisali: J. Macun v „Književni zgodovini slov.

27. Vogrin dr. Lovro, župnik od 23. marca 1845 do 24. aprila 1853. O njem je bil govor že pri jurjevških župnikih. O svojem bivanju pri Mali Nedelji je zapisal sam v spominsko knjigo pred odhodom k Sv. Juriju: »In hvala večnemu Bogu, zdrav, zadovoljen in srečen sem tukaj bival med svojimi župljani, blagoslovljen od milosrčne roke božje na vsem.« Pri Mali Nedelji je storil mnogo v čast božjo in v prid svojim naslednikom. L. 1845 je spravil križev pot in lepa kipa Jezusovega in Marijinega Srca, prestavil pridiznico, kupil dve albi in več drugih stvari. V naslednjem letu je dal poravnati prostor okoli cerkve in nasaditi jagnjede. Blizu cerkve je bil potem l. 1847 postavljen nov križ. L. 1850 je postavil novo kolarnico, l. 1852 pa nove stopnice pri cerkvi, župnišču in šoli. Preden se je l. 1853 preselil za župnika in dekana k Sv. Juriju na Šč., zapisal je dne 23. aprila v spominsko knjigo še sledeče besede: »In sedaj so moje zadnje ure tukaj potekle. Bilo je osem let, kar sem župnik tukaj bival, srečen in zadovoljen ter ne vem, ali bom takšno zadovoljnost drugod našel. Nekaj pelina je na hipe čaši mojega življenja sicer primešano bilo, pa ravno ne dosti; saj pa vsakdo ve, da brez vsega biti ne more. Očitno pa sem se prepričal, da, ako človek-mešnik za čast božjo skrbi, ga Bog častitega stori pri ljudstvu ter ga v vsem blagoslovi. Ino sedaj Te v duhu pozdravim, moj naslednik ter odhajam in rečem zadnje: Z Bogom! Dor. Laurentius Vogrin m/p, parochus ex amore erga populum.« (Župnik iz ljubezni do ljudstva.) Te v slovenskem jeziku pisane besede nam dovolj kažejo njegovo blago, za domovino plamteče srce. — Za dr. Vogrinom bi imel jurjevški provizor Matija Ferk iti za provizorja k Mali Nedelji, a ker slednji ni hotel sem iti, je ostal Vogrin do prihoda novega župnika pri Mali Nedelji.

28. Kreft Anton, župnik od 1. junija 1853 do 25. januarja 1864, ko je umrl. Bil je zakonski sin Lovrenca Krefta, želarja v Krabonošu, h. št. 60 in Marije, roj. Zorko ter je bil dne 16. decembra 1814 v župnijski cerkvi Sv. Jurija na Šč. krščen. Dne 28. julija 1839 kot tretjeletnik v Gradcu v mašnika posvečen, je začel dne 5. septembra 1840 pastirovati kot kapelan v Radgoni. Kot radgonski kapelan je bil l. 1848 poslanec v štajerskem deželnem zboru, kjer je med drugim predlagal združitev slovenske Štajerske z drugimi slovenskimi deželami, kar je Nemce precej razburilo. Iz Radgone je dne 1. decembra 1850 odšel v Negovo ter je ondi kapelanil do 13. junija 1851, ko je bil premeščen k Sv. Trojici v Slov. gor. Ondi je 13. junija 1852 postal provizor. Dne 1. junija 1853 je bil v Gradcu kano-

Štajerja“, str. 80—83. — B. Raič v „Narodnem Koledarju“ Matice slovenske za leto 1869, str. 86—94. — Dr. K. Glaser, „Zgodovina slovenskega slovstva“, II. del, str. 183 in 184, in Dr. A. Medved v „Dom in Svet-u“ 1895 št. 21, kjer se nahaja tudi slika Krempljeva.

nično vmeščen na župnijo Sv. Trojice pri Mali Nedelji in 9. i. m. se je tje preselil. V 11 letih svojega župnikovanja je okusil mnogo bridkosti. Ne le, da so mu od nekdanj nagajivi Malonedeljčani kljubovali, kjer so mu le mogli ter mu grenili življenje, imel je tudi z duhovsko in posvetno gosposko vedne pravde. Vrh tega ga je zadela še posebna nezgoda. Ko je namreč dne 22. oktobra 1857 ob 9. uri zaspal, je zaslišal neki ropot. Naglo skoči iz postelje ter hiti k oknu, da bi videl, kaj je. A ko se nagne skozi okno, izgubi ravnotežje ter pade tri sežnje globoko na tla pred župnišče. Z zlomljeno nogo in ves pobit je ležal potem par ur na prostem, dokler ga ni našel kapelan, ki je pozno v noči domov prišel. Trajalo je precej časa, da je zopet za silo okrevail. Koncem l. 1860 pa so ga celo obdolžili, da je poneveril cerkvene glavnice. Vsled tega so mu dne 2. januarja 1861 odvzeli oskrbovanje cerkvenega premoženja in mu na njegove stroške dali oskrbovalnega kapelana. Opravičil se je sicer, a prebridke izkušnje, o katerih je v spominsko knjigo napisal obširne jeremijade, so pospešile njegovo smrt. Umrl je dne 25. januarja 1864 v 50. letu svoje dobe. Provizor je postal kapelan Jakob Holc.

29. **Lorenčič Franc**, župnik od 1. maja 1864 do l. 1891. Narodil se je dne 4. oktobra 1821 pri Sv. Juriju v Slov. gor. ter je bil 27. jul. 1845 v mašnika posvečen. Po dovršenih bogoslovskih študijah je prišel l. 1846 za kapelana v Feldbach, od tam pa čez dve leti v Maribor. Ondi je služboval kot kapelan in katehet na glavni šoli do 13. novembra 1859, ko je postal provizor v predmestni župniji device Marije v Mariboru. Dne 1. maja 1864 je bil vmeščen na župnijo Sv. Trojice pri Mali Nedelji, katero je dne 8. i. m. nastopil. Dne 1. avgusta 1891 je stopil v pokoj. Živel je v pokoju v Radgoni, kjer je umrl dne 17. julija 1907. Svojo hišo v Radgoni z vrtom, cenjeno na 10.000 K, je sporočil dijaškemu semenišču v Mariboru, gotovino pa župni cerkvi svoje rojstne župnije Sv. Jurija v Slov. gor., kjer je dal še pred smrtjo na svoje stroške poslikati cerkev.

30. **Šoštarič Ferdinand**, župnik od 20. septembra 1891 do 5. decembra 1910. Narodil se je dne 28. maja 1851 pri Veliki Nedelji in je bil kot bogoslovec tretjega leta v Mariboru dne 23. julija 1876 posvečen v mašnika. Po dovršenih bogoslovskih študijah je bil dne 2. avgusta 1877 nameščen za kapelana v Hočah ter je služil ondii do 5. avgusta 1879. Potem je moral v Zibiko, kjer je kapelanil do 20. februarja 1880, ko je bil premeščen k Sv. Križu na Murskem polju. Od tam je prišel v Ljutomer, kjer je ob novem letu 1886 postal provizor ter je oskrboval župnijo do dne 25. marca i. l. Kapelanil je potem ondii še do 30. julija 1890, ko so ga poslali k Sv. Lenartu v Slov. gor. Tudi tukaj je bil l. 1891 od 7. aprila do 5. septembra provizor. Dne 20. septembra 1891 je postal župnik pri Mali Nedelji, kjer je umrl nagle smrti, od kapi zadet dne 5. decembra 1910.

31. Kolarič Jožef od 1. marca 1911 do 30. junija 1923. Rojen v Prevorju 13. julija 1869, posvečen v Mariboru 25. julija 1895.

32. Čemažar Jakob od 11. oktobra 1923 do 20. junija 1924. Rojen v Železnikih na Kranjskem 15. julija 1874, posvečen 25. julija 1898, je služboval v tržaško-koperski škofiji, kjer so ga Italijani po zasedbi Istre izgnali. Na to je bil sprejet v Lavantinsko škofijo in 1. septembra 1923 nastavljen za provizorja pri Mali Nedelji, 11. oktobra i. l. je bil imenovan za župnika. Baš na dan župnega patrocinija, na Trojičko nedeljo ga je zadela kap ter je čez nekaj dni, dne 20. junija 1924 izdihnil dušo.

33. Ostrž Franc od 1. januarja 1925. Narodil se je pri Sv. Tomažu 9. marca 1878 ter bil posvečen kot bogoslovec 3. leta 25. jul. 1903 v Mariboru. Služboval je kot kapelan v Ptuj, pri Sv. Vidu pri Grobelnem, pri Sv. Martinu v Rožni dolini, na Ptujski gori, pri Sv. Križu pri Ljutomeru in končno v Turnišču v Prekmurju. Dne 1. julija 1924 je postal provizor, 1. januarja 1925 pa župnik pri Mali Nedelji.

B. Kapelani.

Mala Nedelja se šteje sicer med manjše župnije, vendar je večinoma hribovita in zaradi tega starejši in slabejši dušni pastir ne bi mogel sam opravljati dušnopastirskih opravil. Zato je že od starih časov vikarju, oziroma župniku bil v pomoč kapelan. Kapelanski dohodki pa so bili pri Mali Nedelji vedno pičili. V 18. veku in še tudi nekoliko časa pozneje je dobival od vsakega kmeta merico rži, vrh tega pa tudi prostovoljno pšenično in vinsko zbirco, potem predivo in sv. maše. Hrano mu je dajal župnik, za kar je moral kapelan za župnikov račun odslužiti v tednu dve sv. maši. Slednje je pozneje odpadlo, ker si je župnik kapelanovo hrano vračunal v svoji fasiji med izdatke. Vsled fasije, katero je župnik Anton Krempelj bil l. 1837 z utemeljenimi dokazi vložil, je dvorna kancelija z odpisom dne 1. februarja 1838 št. 1927 odločila, da ima župnik za kapelanovo hrano vsako leto dobiti 100 gld. sr., a deželno poglavarstvo v Gradcu je dne 12. novembra 1842 št. 18153 dotični znesek zaradi ustanove Marije Vrbnjak, pri kateri se je pozabila pristaviti opazka, da se ustanova ne sme župniku vračuniti, znižala na 95 gld. 15 kr. Tako je ostalo do l. 1878. A takrat je bila imenovana zbirca dne 4. oktobra i. l. z glavnico 1019 gld. 20 kr. rešena in kapelan je zanaprej dobival na leto 50 gld. 96 kr. obresti, dopolnjujoči znesek iz verskega sklada, namreč 159 gld. 11 kr., pa župnik za hrano. Ko so pa duhovniške plače po zakonu z dne 19. aprila 1885 uravnavali, je dobil kapelan pri Mali Nedelji vsled odpisa c. kr. namestnije v Gradcu z dne 21. junija 1887 249 gld. 4 kr.

Iz raznih zapisnikov so znani sledeči kapelani:

Lamprecht Lovrenc 1704.

Lesičnik Martin Ignac 1707—1708.

Andorfer Janez 1708.

Ipavie Gregorij Ignac 1711.

Bratuša Lovro od novembra 1714 do maja 1718. Pozneje župnik.

Meisslinger Janez Jakob od konca julija 1719 do 1722.

Lašič Vid (I.) od 1746 do julija 1747. (Voditelj 1907, str. 160.)

Antonič Matej Franc Ks. od septembra 1747 do junija 1750.

Lašič Vid (II.) od junija 1751 do marca 1758.

Kurnik Valentin od marca 1758 do aprila 1760.

Korošec Jurij od aprila 1760 do novembra i. l.

Gerdia Jakob Andrej od februarja 1761 do 10. febr. 1779.

Benko (Wenko) Janez Nepomuk od februarja 1779 do junija 1783.

Lavrenčič Andrej od junija 1783 do 22. aprila 1784.

Kavčič Martin od maja 1784 do 13. novembra 1812.

Černivec Andrej od 13. novembra 1812 do avgusta 1817.

Miklošič Martin od avgusta 1817 do septembra 1822.

Žula Ivan od 16. septembra 1822 do 15. junija 1824. Za njim ni bilo 8 let kapelana pri Mali Nedelji.

Simonič Franc od 15. septembra 1832 do 1. oktobra 1840.

Hržič Janez Nepomuk od 1. oktobra 1840 do 24. marca 1845.

Ejlec Jurij od 1. februarja 1845 do 6. septembra 1848.

Strajšnak Martin od 6. septembra 1848 do 29. avgusta 1850.

Cvetko Jurij od 29. avgusta 1850 do 5. maja 1853.

Pernavsl Štefan od 17. junija 1853 do 11. septembra 1854.

Milošič Mihael od 11. septembra 1854 do 9. septembra 1857.

Vojsek Jožef od 9. septembra 1857 do novembra 1859.

Jančar Franc od novembra 1857 do julija 1858. Za časa boleznj župnika Krefta pomočnik.

Lorenčič Andrej od 3. novembra 1859 do avgusta 1863.

Holec Jakob od avgusta 1863 do 25. januarja 1864, potem provizor do maja i. l.

Kolednik Jakob od 10. maja 1864 do 1. septembra 1866.

Suhač Anton od 1. septembra 1866 do 1. maja 1868.

Kukovec Jožef od 1. maja 1868 do 3. marca 1869.

Košar Jakob od 5. marca 1869 do septembra i. l.

Arnuš Franc od 10. septembra 1869 do 18. aprila 1871.

Roškar Franc od 18. aprila 1871 do 1. julija 1887.

Pernat Jernej 1888 kratko časa.

Vidovič Jakob od 17. avgusta 1888 do 17. julija 1890.

Moravec Franc od 1. septembra 1890 do 1. avgusta 1891, potem provizor do 20. septembra i. l. in zopet kapelan do 5. aprila 1892.

Štrakl Matej od 1. avg. do 31. avg. 1891 pomožni duhovnik.

Murkovič Franc od 6. aprila 1892 do 16. februarja 1893.

Vojsk Alojzij od 16. februarja 1893 do 1897.

Kovačič Anton od 28. oktobra 1897 do 29. avgusta 1898.

Poplatnik Josip od 30. avgusta 1898 do 28. januarja 1902.

Zadravec Peter od 29. januarja 1902 do 15. novembra 1902.

Drofenik Anton od 11. decembra 1903 do 30. novembra 1904.

Petek Simon od 1. decembra 1904 do 15. decembra 1907.

Lorbek Franc od 16. decembra 1907 do 5. decembra 1910; potem zopet od 1. do 31. maja 1911.

Postružnik Anton od 1. junija 1911 do 30. septembra 1914.

Šlik Alojzij od 1. septembra 1918 do 13. oktobra 1918, ko je umrl.

Kuk Josip od 1. decembra 1918 do 31. decembra 1923.

Sunčič Alojzij od 1. januarja 1924.

5. Šola.

Pri Mali Nedelji so posamezni vneti duhovniki in organisti poučevali že v prvi polovici 18. veka otroke, a v pravem pomenu je bila šola ustanovljena l. 1783 v stari mežnariji. Dve leti pozneje (l. 1785) so vsled prigovarjanja takratnega kapelana Martina Kavčiča postavili učilnico z mežnarijo.

V ta namen so pred vsem porabili polovico imetja starodavne bratovščine sv. Sebastijana, ki je bila dne 11. oktobra 1783 vsled ukaza cesarja Jožefa II. zatrta. Ker je imenovana bratovščina imela ne le čez 300 gld. gotovine, nego tudi lasten vinograd in nekaj vina, kar je bilo prodano, je znašala za stavbo šole odločena polovica blizu 250 gld.; z drugo polovico so ustanovili ubožni zavod.

Vse drugo, kar se je za stavbo učilnice še več potrebovalo, so morale spraviti graščine, ki so imele svoje podložnike v malonedeljski župniji, namreč Negova, Schachenthurn, Gornja Radgona, Freysburg in Lokavci, potem pa sekovski škof kot patron.

Pri tej priložnosti so podrli tudi kapelico sv. Ane na starem pokopališču pri cerkvi ter kamenje in opeko porabili zlasti za kuhinjo v učilnici.

Koncem 18. veka je prej omenjeni prijatelj šole, kapelan Martin Kavčič kupil tik učilnice vinograd in drugo zemljišče ter prepustil to v prevžitek vsakateremu malonedeljskemu učitelju, ki bi naj za to šest naj-

boljših učencev poučeval brezplačno. Če bi pa šola prenehala, bi naj dobil vinograd kapelan, ki bi naj za to enega dečka pripravljaj za prvo latinsko šolo.

Prvotna učilnica z majhno in temno šolsko sobo je bila večinoma lesena in s slamo krita ter je že čez nekaj let celo doslužila. Dekan Anton Bratuša poroča dne 28. septembra 1812 škofijstvu o njej, da je v najslabšem stanju, se hoče podreti ter je za šolo obiskujoče otroke pretesna in pretemna. L. 1842 so šolo razširili v dvorazrednico. Zaradi tega je škofijstvo že l. 1813 prosilo vlado, naj ukrene, da se pri Mali Nedelji odstranijo omenjeni nedostatki in postavi nova učilnica. Toda šele 11. novembra 1817 je mogel dekan Mihael Jaklin škofijstvu o šoli pri Mali Nedelji poročati, da je stavba nove šole dovoljena, načrt narejen in od stavbene direkcije odobren.

Pa tudi nova, l. 1818 postavljena šola, po letih ni več zadostovala. Že l. 1850 so sklepali, kako bi jo povečali, in še tudi pozneje se je o tem večkrat razpravljalo, a ostalo je vse le na papirju do l. 1872, ko je bila postavljena sedanja lična učilnica.

Toda predno se je to zgodilo, so se šolske razmere celo predrugačile. Na podlagi državnega šolskega zakona z dne 25. maja 1868 je bil namreč tudi za Štajersko dne 8. februarja 1869 razglašen nov deželni šolski zakon, s katerim se je nadzorstvo čez šolo cerkvi odvzelo ter se izročilo državi in od nje za to izvoljenim osebam. L. 1888 je bila malonedeljska šola razširjena v trirazrednico in uvrščena v četrti plačilni razred. V šolskem letu 1902—03 so jo razširili v petrazrednico, 1924—25 pa v 4. razredu otvorili še vsposednico. Ker pa se stara učilnica s svojimi tescnimi prostori ni dala za to prirediti, so jo morali l. 1872 podreti in postaviti novo. Stavbo nove učilnice je prevzel in dovršil takratni šolski svet, kateremu je načeloval Filip Vrbnjak.

Občine so spravile kamenje, opeko in drugo za zidanje potrebno pripravo in pomagale z vožnjo in delavci. Sklenilo se je tudi, v novi učilnici prirediti za mežnarja stanovanje, kakor ga je imel v stari šoli, potem klet za cerkev in kapelana. In dasi so hoteli Bučkovčani zidanje dvakrat s silo zabraniti, se drugi občani niso dali preplašiti; vkljub mnogoterim oviram je bilo postavljeno lično poslopje z enim nadstropjem, ki je še dandanes kras Male Nedelje. V njem so priredili dve prostorni šolski sobi in primerna stanovanja za učitelje in mežnarja. Ko so pa l. 1888 šolo pri Mali Nedelji razširili v trirazredno, je moral mežnar vkljub vsem ugovorom iz učilnice ter je dobil drugo stanovanje.

Obiskovanje šole je bilo v prvih letih slabo, a pozneje je število učencev rastlo od leta do leta, zlasti nedeljska šola je bila zelo obiskovana. Iz raznih zapisnikov nam je o obiskovanju šole znano to-le: L. 1805 je

šolo obiskovalo po letu le do 5 učencev, po zimi nekoliko več. L. 1811 je obiskovalo šolo 45 učencev, l. 1812 pa zopet že samo 22, med temi le 6 deklet.

Odkar je ljudska šola razširjena v trirazrednico, je šolo obiskovalo: l. 1888 151 fantov in 157 deklet, skupno 308; l. 1889 159 fantov in 134 deklet, skupno 293; l. 1890 167 fantov in 136 deklet, skupno 303.

Dohodki učiteljevi so bili z ozirom na njegovo službo različni; nekaj mu je nesla učiteljska služba, največ pa je dobil kot cerkovnik in organist. Kot učitelj je pobiral šolnino. Ta je bila v prvih letih zelo pičila. Navadno se je plačevalo 5 do 10 kr. od otroka za četrtletje, a ker je le malo otrok šolo obiskovalo in so še med temi bili nekateri zaradi ubožnosti šolnine oproščeni, je znašala šolnina l. 1806 le 1 gld. 36 kr. L. 1820 pa je učitelj Jakob Najžar zapisal v napoved svojih dohodkov glede šolnine, da od dneva svoje nastavitve ni dobil niti krajcarja šolnine. Vzdržuje se le kot cerkovnik in organist, ti dohodki pa so tudi pičili, zato prosi, da se mu izposluje iz kakega sklada učiteljska plača.

Od Martina Kavčiča sporočen vinograd je po l. 1870 krajni šolski svet v sporazumljenju s cerkvenim predstojništvom prepustil v prevžitek organistu, a na dopis okrajnega šolskega sveta v Ljutomeru z dne 4. aprila 1876, št. 118, je kn. šk. konzistorij v Mariboru dne 2. maja i. l. št. 947, določil, da v smislu ustanovnikove želje pripada učitelju, oziroma nadučitelju pri Mali Nedelji.

Kot cerkovnik je imel učitelj pri Mali Nedelji svoje dni imenovano zbirco. Vsak kmet je moral dajati na leto 8 pintov ali merico rži, kar je znašalo skupaj 20 vaganov. Vsled postave z dne 18. julija 1871 je bila ta zbirca rešena. Dotična glavnica je znesla 1013 gld. 60 kr. in cerkovnik dobiva 51 gld. 68 kr. letnih obresti. Razen tega je imel učitelj kot cerkovnik prostovoljno pšenično, ajdinsko in vinsko zbirco ter je pobiral tudi repo, seno, otavo, predivo, jajca in klobase, kar je v dobrih letinah znašalo še enkrat toliko, kakor drugi dohodki. Kot organist je učitelj dobival šolnino pri pogrebih in delež pri ustanovah in sv. mašah.

Vrsta malonedeljskih učiteljev.

Prvi po imenu znani »aedituus«, cerkovnik in organist (in učitelj) pri Mali Nedelji je:

1. Raisperger Janez, ki je služboval l. 1650. Ko so l. 1794 podrli stari glavni oltar, so našli na neki deski sledeči napis: »F. M. Anno 1650 hoc Altare fieri et deaurari curravit Ioannes Raisperger Edituus Ecclesiae«, t. j. da je Janez Raisperger dal l. 1650 ta oltar pozlatiti.

2. Tivadar Štefan, l. 1695 naveden kot boter. Soproga Marija mu je porodila 14. junija 1696 Antona, 8. januarja 1701 Gašparja. L. 1705

je služboval pri Sv. Antonu v Slov. gor., kjer mu je 15. marca i. l. bil krščen sin Anton. Vdova Marija Tivadar je bila 30. aprila 1708 pri Mali Nedelji poročena z vdovcem Simonom Karba iz Bučkovec ter je umrla 54 let stara pri Mali Nedelji dne 2. februarja 1728.

3. Erlich Jurij 1714—1723. Bil je sin Janeza in Marije Erlich ter je kot cerkovnik pri Mali Nedelji vzel v zakon Barbaro, hčer Kolomana in Magdalene Pečko iz Bodislavec. Ta mu je pri Mali Nedelji 1716—1723 porodila petero otrok. Pozneje je bil »Schulmeister« v Veržaju, kjer se še navaja l. 1729.

4. Treiber Marko, naveden s soprogo Katarino in sinom Antonom kot boter 1724—1737, a omenja se še tudi l. 1738 in 1739.

5. Tabor (Thaber) Koloman, naveden kot boter 6. maja in 22. oktobra 1737. Bil je sin Janeza in Marije Tabor iz Trebetnic, župnije Sv. Lovrenca v Slov. gor., ter si je dne 21. avgusta 1719 pri Mali Nedelji vzel v zakon Uršo, hčer Jakoba Balaziča in Magdalene, roj. Domanjko iz Bučkovec, ki mu je dne 26. julija 1720 porodila v Bučkovcih hčerko Marijo. L. 1737—1743 je bil učitelj v Negovi. Junija 1748 je prišel zopet k Mali Nedelji ter je ondi kot »ludimagister« služboval do svoje smrti l. 1752. Pokopali so ga, 54 let starega, dne 7. decembra i. l. Mrtvaška knjiga poroča, da je bil tu učitelj štiri leta.

6. Čep Franc od l. 1740 do junija 1748. Narodil se je dne 28. marca 1721 pri Sv. Juriju v Slov. gor. kot zakonski sin Martina Čepa in Katarine, roj. Majhen, ter je prišel l. 1740 za organista k Mali Nedelji, kjer je služil blizu 9 let. Potem je odšel k Sv. Andražu v Slov. gor., od tam pa čez 4 leta k Sv. Lovrencu v Slov. gor. Ondi mu je bila 24. oktobra 1761 pokopana soproga Ana Marija, 34 let stara. Dne 6. maja 1762 je potem vzel v zakon Terezijo Amring.

7. Kokol Jožef 1752—1769. Bil je domači rojak ter se je narodil dne 17. marca 1720 v Moravcih kot zakonski sin Tomaža in Urše Kokol. Dne 21. avgusta 1743 si je kot »ludimagister« vzel v zakon Marijo, hčer malonedeljskega učitelja Kolomana Taborja, ki mu je pri Mali Nedelji porodila 1747—1753 troje otrok. Po smrti Kolomana Taborja je prevzel službo »ludimagistra« pri Mali Nedelji, katero je opravljal 17 let. Ker mu je dne 7. julija 1755 umrla soproga Marija, roj. Tabor, šele 33 let stara, je vzel dne 12. maja 1756 v zakon Terezijo, hčer Mihaela in Neže Bradčka (Wradažka) iz Kuršenec. Ž njo je imel šest otrok. Dne 5. junija 1769 mu je umrl sin Mihael, čez dva dni pa soproga Terezija Rozalija, 37 let stara. Kmalu nato je zapustil službo pri Mali Nedelji, a več nam o njem ni znano. Njegov sin Gregorij je postal učitelj ter je služboval koncem 18. veka pri Sv. Lovrencu v Slov. gor.

Anžel Andrej 1769—1777. Rojen 18. novembra 1731 v Moravcih kot zakonski sin Štefana Anžela in Neže, roj. Šebek, si je kot tukajšnji cerkovnik vzel dne 29. januarja 1769 v zakon Katarino, hčer Matjaža in Marije Karba iz Moravec. Ta mu je pri Mali Nedelji porodila 4 otroke. Umrl je kot župan v Moravcih, h. št. 99, dne 5. decembra 1777, star 46 let.

9. Paßist Mihael, najbrž od l. 1777 do 7. aprila 1783. Dne 26. novembra 1781 je bil v Ptuju poročen z Jozefo Garzachen, hčerjo Maksimilijana Garzachena, oskrbnika v Lučanah, s katero je imel sina Mihaela, rojenega pri Mali Nedelji dne 30. septembra 1782. Umrl je, 27 let in 6 mesecev star, kot »ludimagister« pri Mali Nedelji dne 7. aprila 1783.

10. Kropelj Anton od aprila 1783 do aprila 1784. Bil je sin Jurija Kropēja, trškega pisarja v Veržeju ter je prišel aprila 1783 za učitelja k Mali Nedelji. Ondi si je dne 11. februarja 1784 vzel v zakon Marjeto, hčer Jurija in Marjete Gnišak od Sv. Marjete niže Ptujja. Aprila l. 1784 je odšel za organista in mežnarja v Zavrčē. Ondi je služboval do l. 1794.

11. Ditlich Jožef od aprila 1784 do 15. oktobra i. l., ko je 60 let star umrl na prisadu (in pronth).

12. Židanek (Shidaneg) Pavel od oktobra 1784 do smrti dne 8. aprila 1800. Soproga Rozalija Pavlič mu je porodila 1790—1798 tri otroke. Umrl je, star 33 let, za jetiko 8. aprila 1800. — Kapelan Martin Kavčič ga v svoji stari kroniki v vsakem oziru hvali ter piše o njem, da je bil vseskozi poštenjak; uprav občudovanja vredna je bila njegova skrb za snago tako v cerkvi kakor drugod. Zelo ga je veselilo, če se je v cerkvi ali v župniji napravilo kaj dobrega. Ves čas, kar je tu bival, ni bilo slišati, da bi koga s kako besedo razžalil. Pusto zemljišče, ki mu ga je pri šoli izposlovala vogtijska gosposka, je lepo ogradil in zasadil s sadnim drevjem. Po celi župniji je zasadil najboljše sadno drevje, mladike in semenje je dobil od raznih graščin na Ogrskem. Iz njegove šole so izšli štirje dijaki in vzgojil je več drugih izvrstnih mladeničev in mož.

13. Caf Jožef od aprila 1800 do junija 1806. Bil je zakonski sin Matjaža Cafa, tržana pri Sv. Lenartu v Slov. gor., in Marjete, roj. Brazek, ter se je narodil dne 20. marca 1774. L. 1800 je napravil v Mariboru skušnjo za učitelja ter je prišel k Mali Nedelji. Dekan Magdič poroča l. 1805 škofiјstvu o njem, da je bil marljiv v šoli in v cerkvi, a imel je malo šolarjev. Dne 5. maja 1806 je še podpisal malonedeljsko šolsko fasijo, a koncem i. m. se je preselil k Sv. Križu na Murskem polju, kjer je umrl dne 3. maja 1807.

14. Frankl Anton, učitelj pri Mali Nedelji od junija 1806 do 1816. Narodil se je dne 12. januarja 1767 pri Sv. Benediktu v Slov. gor. kot zakonski sin Antona Frankla, učitelja in Ane Marije, roj. Höbel, ter je napravil dne 5. septembra 1783 skušnjo za učitelja.

15. Najžar Jakob 1816—1824.
16. Trstenjak Janez 1824—1826. Bil je spoznan za nesposobnega in je l. 1826 bila služba razpisana.
17. Freuensfeld Jožef od 25. marca 1826 do 13. junija 1836. Kot malonedeljski učitelj je bil 21. februarja 1827 v Ljutomeru poročen s Terezijo Person, hčerjo Tomaža Persona, mlinarja v Branoslavcih.
18. Plohl Vid 1836—1840, ko je umrl na griži.
19. Dolmač Andrej od 5. novembra 1840 do 3. februarja 1842.
20. Mikl Jurij od 3. februarja 1842 do l. 1850.
21. Majcen Jožef 1849 provizorično.
22. Šac Jožef 1850 do aprila 1864.
23. Kocmut Jakob od aprila 1864 do 4. maja 1871.
24. Zorman Matija 1871—1878.
25. Pirc Srečko 1878—1883. Gl. v Veržaju.
26. Herič Matija provizorično od 1. aprila 1883 do 1. aprila 1884.
27. Cvahte Simon od 16. aprila 1884 do l. 1920. Rojen pri Sv. Jerneju pri Konjicah 25. februarja 1854, je l. 1879 napravil zrelostni izpit v Mariboru ter 1. novembra i. l. začel službovati v Konjicah ter je ostal tu do l. 1884, ko je 16. aprila bil imenovan za nadučitelja pri Mali Nedelji. Umrl je za želodčnim rakom dne 7. februarja 1920. Po njegovi smrti je prevzela začasno vodstvo
28. Lupša Franja, roj. Jandl, do 15. oktobra 1920.
29. Čeh Ivan od 16. oktobra 1920.

Podučitelji pri Mali Nedelji.

- Cvetko Jurij 1846—47.
 Bezjak Andrej 1847—49.
 Majcen Jožef 1849—50.
 Postružnik Jernej 1850—51.
 Sobovič Miha 1851—52.
 Kranjc Janez 1855—56.
 Spindler Jurij 1857—58.
 Bezjak Peter 1859—60.
 Terstenjak Matija 1860—62.
 Hofgartner Jožef 1862—63.
 Štuhec Anton 1863—64.
 Bezjak Urban 1866.
 Štampar Jurij 1866—69.
 Munda Anton 1869—71.
 Brumen Martin 1873—75.
 Petrič Franc 1875—76.

Čagran Anton 1876—78.

Reich Janez od 10. oktobra 1878 do 1. oktobra 1881.

Kralj Marija 1881—1884.

Cvahte Marija 1884—1907, ko je bila vpokojena, a pozneje je v šolskih letih 1916—1919 zopet poučevala.

Koser Rudolf 1888—1892 začasni učitelj. Po njegovem odhodu je bil pol leta v enem razredu le poldnevni pouk.

Caherl Franc 1893—94.

Strnišča Jožef, nam. podučitelj 1894—96.

Prelog Ivan, stalni podučitelj 1896—1917, ko je bil poklican k vojakom, potem je pa stopil v pokoj.

Cvetko Franc 1899—1900.

Freuensfeld Alojzija 1900.

Cvahte Olga 1903—1917, ko je šla k Rdečemu križu.

Jandl Franja 1903.

Ros Marija, pozneje omožena Fürst, 1907.

Osterc Jožefa 1909.

Pavlič Roza 1917 do 1. aprila 1920, ko je odšla v Tišino.

Osterc Amalija 1918 do 15. januarja 1920, ko je bila prestavljena v Mursko Soboto.

Prelog Ivan ml. 1918.

Hauptman Ignac 1920.

Čeh Marija 1920—

Jandl Franja, sedaj om. Lupša, 1920—

Karničnik Josipina 1921—22.

Jančič Nada 1924—.

6. Občine in vasi.

Malonedeljska župnija obsega okoli 30 večjih in manjših vasi in sel, ki so bile svoje dni združene v 9 katastralnih občin z lastnimi župani. V novejšem času so pa o priliki uvedbe političnih občin katastralne občine tako sestavili, da malonedeljska župnija dandanes šteje le 4 politične občine. Te so: 1. Mala Nedelja, 2. Moravci, 3. Godemarci in 4. Radoslavci.

1. Mala Nedelja. Ta politična občina je svoje ime dobila po župnijski cerkvi sv. Trojice na Cerkvjenjaku, katera je od nekdanj znana pod imenom: Mala Nedelja. Obsega pa dve katastralni občini, namreč Bučkovce in Drakovce.

Bučkovci obsegajo Cerkvjenjak z župnijsko cerkvijo, šolo in pošto, potem Kolmanjščak in Bučkovce ter merijo 609 oralov ali 350.175 ha. L. 1445 je bilo v Bučkovcih le 12 hiš; vas je spadala takrat k župniji Sv. Jurija na Ščavnici in se je imenovala »Wulschoicz«. Ime vasi je nastalo brezdvomno od osebnega imena Vučko. Sprememba začetne črke

V v B se je izvršila na enak način, kakor pri Bučočovcih. Osebnost ime Vučko se glasi dandanes Pučko. V 18. veku se navajajo Bučkovci v listinah pod imenom »Linddorf« in bližnji hrib »Lindberg«, slovenski Lindoves. Krempelj trdi, da se je v tem krajevnem imenu ohranil spomin na oni »Lindolveschirichun«, v katerem je solnograški nadškof Liupram okoli l. 853 posvetil cerkev. Mogoče, toda dokaza za to ni.

Drakovci (Drahorn) se razprostirajo na severozahodni strani od Male Nedelje ob meji jurjevske župnije ter družijo Drakovce, Kamenščak, Kopinovščak, Lebneč, Lipovščak, Vrhovnjak in Zdolovje. Njih zemljišča, ležeča deloma v dolini ob Turji, deloma pa na hribih, merijo 728 oralov ali 418.600 ha. Drakovci so zelo stara vas, kajti navajajo se v listinah že l. 1265 pod imenom »Zdraconidorf«. L. 1300 se imenujejo »Zdraconidorf«, l. 1445 »Trackchern«, l. 1480 »Tracharen«, l. 1500 pa »Drachorn«. Ta vas je dajala poleg navadne dače kakor drugod še »minuta«, malo davščino in pa oddavke oskrbniku (iura officialis). Razen oskrbnikovih oddavkov v Borecih ni nobena vas v tej skupini dajala »malih davščin«, kakor ta po številu kmetij tako majhna vas. A ta okoliščina je brezdvomno v zvezi z obsegom občinskega ozemlja in s takratnim štadijem kolonizacije. L. 1445 je bilo v tej vasi že 14 hiš, po občinskem leksikonu iz l. 1918 jih je bilo 116, v prvi četrtini 19. stoletja pa (po Schmutzu) 82. Prava in prvotna vas je pod hribom v dolini potoka Turje, kjer imajo kmetje večinoma svoje njive in travnike, večji del občinskega ozemlja pa se razteza po hribovju ter steguje dva velika kraka na jug proti občini Moravci. Dandanes so po gričih raztresene male hiše, vinogradi, šume, njive. V 13. stoletju so ti prijazni griči bili še večinoma pokriti s šumami, v katerih so kmetje imeli pašo, žir, drva, morda tudi kaj lova. Tako nam je umljivo, da je teh pet kmetij moralo plačevati tudi malo davščino. Bilo pa je tudi prostora dovolj za trebljenje in krčenje, za napravo vinogradov in manjših posestniških enot. Novejši čas so se razkosale tudi nekatere velike kmetije. Na prvotni značaj zemljišča spominjata krajevni imeni Kopinovščak in Jazbine. V obliki Zdraconidorf je začetni Z nastal očitno pod vplivom slovenske govornice: Z Drakovec. Enaka oblika se še ponavlja okoli l. 1300.¹⁾ Našim Drakovcem podobno ime ima vas Drakova na Češkem, na Hrvaškem pa Dragovci v bivši Granici. Ime vasi je pač menda nastalo iz osebnega imena Drak' ali Drakon(ja).²⁾ Oblika »Zdraconi« daje slutiti, da so Drakovci okrajšava za Drakonovci.

2. Godemarci. Ta politična občina, ki obsega katastralni občini Godemarci in Bodislavce, se razprostira po hribih ob meji tomaževske župnije ter meri 1052 oralov ali 607 ha.

¹⁾ Zahn, O. N. B. Drahorn. — ²⁾ Na Murskem polju se še sliši ime Drakola, nekam zaničljiva oblika za Draš-Andraž.

Katastralna občina *Godemarci* obsega *Brumnovščak*, *Godemarce*, *Kranjšovčak* in *Marinščak*. *Godemarci* so l. 1445, ko so vas pisali »*Godimerzen*«, spadali k župniji Sv. Jurija na Ščavnici in so brojili 11 hiš. L. 1480 so v listinah navedeni kot »*Godemertzen*, *Godomerzperg*, *Godmerczenperg*«. Dobili so svoje ime brezdvomno po slovenskem plemiču *Godemaru*.

Bodislavci, ki so l. 1445, ko se je vas pisala »*Wodischlawczen*«, brojili le 9 hiš, obsegajo pa del *Brumnovščaka*, *Cerkvenjak*, *Ermanjščak*, *Vinščak* in *Bodislavce*. Ime te vasi je od osebnega imena *Vodislav* ali *Bodislav*. Imena *Brumnovščak*, *Hermanščak*, *Komanščak*, *Marinščak* so očitvidno nastala po najimenoitnejših posestnikih (*Brumen*, *Herman*, *Kolman* itd.).

V tej občini je svoje dni v takoimenovani *Bukevci* stala kapela sv. Tomaža, ki je početkom 18. veka po raznih »prikaznih« zelo zaslovela.

3. *Moravci*. Katastralna in politična občina *Moravci* se razprostira ob južnozahodni meji malonedeljske župnije po vinorodnih gričih in hribih ter obsega *Pekel*, *Kesovščak*, *Moravce*, *Moravski vrh*, *Novi vrh* in *Pistike*. Zemljišča merijo vkup 740 oralov ali 425.500 ha. *Moravci* spominjajo na *Rastislavovo* veliko *Moravsko* ter so v starih listinah navedeni pod sledečimi imeni: 1443 »*dorf Moreczen*«, l. 1445, ko je vas brojila 13 hiš, »*Moraczen*«, l. 1499 »*Moreczen*«, l. 1500 pa »*Moratzerperg*«. Tudi *Prekmurje* ima svoje *Moravce*.

4. *Radoslavci*. Ta največja politična občina malonedeljske župnije obsega katastralne občine *Kuršence*, *Precetince*, *Radoslavce* in *Sitarovce*, vkup 1902 orala ali 1086 ha.

Kuršenci s *Kuršenščakom* se razprostirajo po hribih, ki se od *Male Nedelje* vlečejo med *Turjo* in *Bukovnico* proti vzhodu. L. 1445 je vas, takrat »*Ku(e)rschawcz*« imenovana, imela samo 6 hiš. *Kuršenščak* so l. 1480 zvali »*Maisterperg*«, l. 1500 »*Naisterberg*«, iz česar so v 18. stol. napravili *Maistixendorf*.

Precetinci ležijo med *Turjo* in *Ščavnico*, deloma na ravnem ob *Ščavnici*, deloma pa po hribu med imenovanima potokoma. L. 1445 je vas z 10 hišami navedena pod imenom »*Pezetinczen*«.

Radoslavci ali tudi *Radislavci*, ki so svoje ime dobili od osebnega imena *Radoslava*, ležijo na ravnem ob *Turji*. Njih zemljišče meri 890 oralov ali 511.750 ha večinoma rodovitnih njiv in travnikov. L. 1445 je bilo le 19 hiš. V starih listinah so *Radoslavci* večkrat navedeni, tako n. pr.: l. 1441 »*Radislacz*«, l. 1443 »*Radislag*«, l. 1445 »*Radischlauczen*«, l. 1473 »*Radissletz*«, l. 1480 »*Rodislovcezen*«.

Sitarovci, majhna vas, so bili od nekdej združeni s *Kuršenci* v eno katastralno občino. L. 1445 sta v *Sitarovcih* (»*Cyteros*«) bili le 2 hiši.

VI. Župnija Kápela.

1. Občni zgodovinski podatki.

Kápela je zelo stara. Omenja se že v deželnoknežjem urbarju proti koncu 13. stoletja. Patrocinij Marije Magdalene odgovarja popolnoma svetniškemu krogu benediktinskega reda in lahko rečemo, da je kapela Marije Magdalene nastala pod vplivom šentpavelskih benediktincev.

Med onimi zajmniki, ki so morali skrbeti za varstvo radgonske graščine (Purchuta, Burghut), se omenja okoli l. 1300 Friderik Wildenhagen, ki je imel pri Kápeli 4 kmetije. Med ll. 1444—1449 je dobil te 4 kmetije pa Wildenhag z gornino vred Henrik Entzersdorfer. Menda po njegovem sinu Viljemu sta dobila kapelske 4 kmetije in Wildenhag brata Linhart in Andrej Kolonič (Kollnitzer).¹⁾ Ime »Wildenhag« je popolnoma izginilo in je bil to najbrž nekdanji okoliš Kocjanskega gradu.

Kápela se razen tega omenja tudi l. 1371, 1443, 1459, 1462 in okoli l. 1480. L. 1371 na Ulrikovo proda Herman Zehentner od vojvoda Albrehta v zajm sprejete dve vasi »zu Wildenhag« in Kapelo pri Radgoni Janezu Laspergerju, dvornemu maršalu vojvoda Leopolda in Reinhardu von Wahingen, dvorniku istega vojvoda za 100 funtov dun. vinarjev.²⁾ L. 1498 se omenja Janez Kelman predstojnik graščinskega urada (Amtmann) pri Kapeli, menda v Kocjanu.

V krajevnem zapisniku l. 1445 manjka Kapela, gotovo stoji tam mesto imena Kapela — Wildenhag, omenja se zopet kot radgonska podružnica v strassburškem zapisniku l. 1545 in končno izrecno kot cerkev v zapisniku sekovskega škofa l. 1617.

Naglas na prvi slovki je menda nastal pod vplivom madžarščine, ker sicer ima na Murskem polju beseda kapela naglas na drugi slovki.

Od starodavnih časov se je pri Kápeli redno vršila služba božja na belo nedeljo pa ob patrociniju (22. julija) in na praznik Marijinega imena. Službo božjo so navadno oskrbovali kapucini iz Radgone. Dne 24. maja 1763 so se okolišne občine obvezale, da bodo dajale lastnemu duhovniku, če ga dobe, vsako leto po 60 gld. 33 kr., še istega leta dne 20. septembra je vložil neimenovan dobrotnik (menda kapelski rojak dr. Andrej Kavčič) v deželno blagajno 1500 gld. v ta namen, da bi obresti od te glavnice do-

¹⁾ Beiträge 32, št. 65, 183/1. — ²⁾ Zapisnik ptujskega dominikanskega arhiva nr. 629, Repert. actor. v nam. arhivu v Gradcu št. 2164.

bival kapelski kurat. Na to je Kapela dobila lastnega duhovnika, formalno pa je sekovski škof ustanovil kapelsko kuracijo 22. januarja 1766 in ob enem določil, koliko štolnine ima oddajati v Radgono in k Sv. Petru in koliko zase pridržati.¹⁾ L. 1754—1763 so h Kapeli redno prihajali opravljat službe božje kapelani od Sv. Petra.

Kápelí so priklopili naslednje kraje: Očeslavci 45 hiš, 201 duša; Vel. Janiški vrh 100 hiš, 348 duš; Mali Janiški vrh 35 hiš, 66 duš; Boračova 25 hiš, 122 duš; Radinci 25 hiš, 154 duš; Radinski vrh 48 hiš, 192 duš; Rihtarovci 13 hiš, 74 duš; Turjenci 29 hiš, 135 duš; Gornji Kocjan 20 hiš, 59 duš, Spodnji Kocjan 18 hiš, 65 duš; Kapelski vrh 76 hiš, 336 duš; Hrastje 40 hiš, 205 duš; skupaj 474 hiš, 1937 duš.

Za toliko število vernikov je bila stara cerkev veliko premajhna. Vkljub veliki gospodarski krizi v prvi četrtini 19. stoletja so se vendar župljani l. 1823 lotili stavbe nove cerkve. Vrlo so jim pomagale tudi sosedne župnije, križevska, jurjevška in gornjeradgonska. Za stavivo so porabili ruševine starega gradu Kocjana. Dne 25. maja 1823 je zlato-mašnik Martin Kavčič blagoslovil temeljni kamen, a 13. junija 1824 so postavili že jabelko in križ na zvonik. Stavbeno delo je izvršil graški stavbenik Mihael Marek za 23.000 gld.

Cerkev je centralna stavba s kupolastim svodom, 20 m dolga, 18 m široka, v ladiji 15 m visoka, v prezbiteriju 12 m. Novo cerkev je posvetil na kvatarno nedeljo, 19. septembra 1835, sekovski škof Roman Sebastijan Zängerle, ki ji je podaril tudi za glavni oltar lično sliko sv. Magdalene. Sliko je izdelala umetnica Krescencija Stadler v Monakovem l. 1832. Rožnivenško podobo je naslikal l. 1853 radgonski slikar A. Jandl. L. 1835 je bil perzbiterij poslikan, ostala cerkev je bila pobeljena; l. 1859 je akademični slikar v Gradcu Alojz Trumer obnovil slikarijo v prezbiteriju, l. 1885 pa je celo cerkev znotraj na fresko poslikal Jakob Brollo za 1600 gld. Istega leta je graški pozlatar Jožef Bauer napravil nov, še sedaj stoječ veliki oltar, Boštjanov oltar na listni strani pa prenovil. L. 1861 sta se z milodari nabavila stranska oltarja sv. Ane in sv. Križa za 1200 gld. Blagoslovil ju je škof Slomšek 28. julija 1861.

Do l. 1868 sta se ohranila še od stare cerkve dva zvonova, srednji, ki je bil zlit v Gradcu pri Florentinu Staekfussu l. 1712, in mali, zlit pri Ivanu Juriju Angrerju v Gradcu l. 1746. Tretji — največji — je bil zlit l. 1825 pri Ivanu Feltlu v Gradcu. Teža in glasovi teh zvonov niso znani. L. 1868 je Albert Samassa zlit tri nove večje zvonove, katere je blagoslovil stolni prošt dr. Lovro Vogrin 29. junija i. l. Veliki je tehtal 22 stotov 13 funtov, srednji 7 stotov 27 funtov, mali 2 stota 95 funtov. Te zvonove je razen malega pobrala svetovna vojna.

¹⁾ Škofijski arhiv v Mariboru.

Pri Kápeli se je dne 19. junija 1870 vršil zadnji tabor, h kateremu sta največ pripomogla Ivan Kukovec in župnik dr. Anton Klemenčič, ki je tudi govoril na taboru. Tako se je vrsta slovenskih taborov začela in končala v ljutomerskem političnem okraju.

2. Vrsta kapelskih dušnih pastirjev.

A. Župniki.

1. Purgauer Leopold, prvi župnik pri Kapeli, 1763—1776. Narodil se je 5. novembra 1731 pri Sv. Lenartu v Slov. gor. kot zakonski sin tamošnjega tržana Jožefa P. in žene Ane, roj. Gomilšak. V mašnika je bil posvečen v Zagrebu dne 1. decembra 1754. Služil je kot kapelan v Strassgangu, od koder ga je nadduhovnik grof Inzagy prestavil v Radgono. Tu je ostal do l. 1763, ko ga je dekan imenoval za kurata pri Kapeli in tu je ostal 13 let. L. 1776 je dobil župnijo Sv. Benedikta, kjer je umrl za pljučnico dne 1. februarja 1787.

2. Magdič Anton Alojz 1776—1799. Potem župnik pri Sv. Križu.

3. Bohanec Anton 1800—1801, je bil doma od Sv. Križa pri Ljutomeru, rojen 11. januarja 1752. Dne 4. julija 1779 je bil posvečen v mašnika. L. 1781—1784 je bil za kapelana pri Kapeli. L. 1790 ga zasedimo kot kapelana pri Sv. Petru pri Radgoni, od koder je l. 1800 prišel za župnika h Kapeli, pa je umrl že čez leto dni 10. julija 1801.

4. Galič Mihael 1801—1816, je prišel po Bohančevi smrti najprej za provizorja od Sv. Urbana pri Ptuj, ter je še istega leta postal župnik. Od Kapele je l. 1816 odšel za župnika k Sv. Juriju na Ščavnici.

5. Drogz Jurij 1816—1821. Narodil se je v Limbušu 8. aprila 1780. Dne 16. septembra 1804 je postal duhovnik. Tri leta je kapelanoval v Jarenini, potem pa blizu pet let pri Sv. Juriju na Ščavnici, od tod je novembra 1812 prišel za kapelana k Sv. Križu na Murskem polju. Tu mu ni ugajalo muropoljsko narečje, pa je prosil, da bi ga predstavili kam v Slovenske gorice. Dne 15. januarja 1814 je postal kurat pri D. Mariji v Puščavi, kjer je ostal do 24. septembra 1816, ko je postal župnik pri Kapeli. Od Kapele je l. 1821 odšel za kurata v Špilje, kjer je l. 1850 stopil v pokoj in je živel potem v Št. Ilju v Slovenskih goricah, kjer je spisal kratko kroniko kuracije D. Marije v Puščavi.

6. Poljanec Štefan 1821—1824. Rojen je bil v Kraljevici na Hrvaškem 1. oktobra 1790 ter je bil 8. septembra 1813 v Zagrebu posvečen v mašnika. Od 20. oktobra 1814 do 1818 je bil kapelan v Ljutomeru, potem kratko časa začasen kapelan pri Sv. Andražu v Slov. gor. Še i. l. je postal vojaški duhovnik ter je ostal v tej službi do l. 1820, ko je meseca

aprila postal kurat v Špilju. Ko je naslednjega leta prišel v Špilje Drozg, je on odšel h Kapeli, kjer je župnikoval do l. 1824 ter v tem kratkem času postavil cerkev in župnišče. L. 1825 je odšel za kurata v kaznilnico v Karlavi v Gradcu, čez 4 leta pa je šel za beneficianat v Jurklošter. L. 1832 je stopil v pokoj ter se mudil na različnih krajih in pomagal v dušnem pastirstvu. L. 1835 in 1838 ga zasledimo v Cirkovcah, ll. 1839—1840 v Mihovcih, od tod se je preselil k Sv. Lovrencu na Dravskem polju, kjer je opravljal službo kapelana. L. 1843 je bil beneficianat pri Sv. Lenartu v Gabersdorfu ter je umrl 29. marca 1847. Bil je velik prijatelj ribištva, a sam nikdar ni jedel rib.

7. Černivec Andrej 1824—1833. Narodil se je v Gruškovcu, župnije Sv. Barbare v Halozah, 19. avgusta 1780. Posvečen je bil 16. septembra 1810. Najprej je prišel za kapelana v Ruše, 9. decembra 1811 k Sv. Tomažu, čez leto dni pa k Mali Nedelji. Avgusta 1817 je prišel v Leskovec v Halozah, kjer je kapelanoval do decembra 1819, ko je bil predstavljen k Sv. Barbari v Halozah. Od tod je meseca avgusta 1823 šel za provizorja k Sv. Tomažu, a koncem marca 1824 je odšel za provizorja h Kapeli, kjer je postal župnik in umrl 12. marca 1831. Pod njegovim župnikovanjem je bila kapelska cerkev dogotovljena ter je dobila znotranjo opremo.

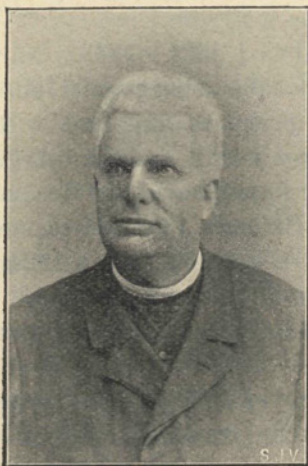
8. Mlinarič Ignacij 1833—1849. Rojen v Varaždinu 27. januarja 1800, je bil posvečen v Gradcu 21. novembra 1824. Decembra i. l. je prišel za kapelana v Leskovec, od tam pa oktobra 1828 v Marenberg, kjer je ostal tri leta. Od 13. septembra do 1. novembra 1831 ga zasledimo pri Sv. Marjeti niže Ptuja, potem pa je prišel za kapelana k Sv. Barbari v Slov. gor. L. 1833 je postal župnik pri Kapeli, kjer je umrl dne 23. decembra 1849. — Iz raznih pritožb in poročil je razvidno, da kot župnik ni bil posebno goreč, zlasti se je vdajal pijači. Na župnijskem posestvu je dal zasaditi mnogo žlahtnega drevja.

9. Rubin Martin 1850—1881, ko je 16. januarja umrl. O njem gl. »Trg Središče«, str. 244, kjer je poročilo v toliko popraviti, da ni bil kapelan v Lembahu, marveč v Hočah.

10. Lacko Anton 1881—1887. Gl. med župniki Sv. Križa.

11. Meško Martin od 29. januarja 1888—. Rojen v Pušincih pri Ormožu 27. oktobra 1845, je študiral gimnazijo v Varaždinu, bogoslovje pa v Mariboru, kjer je bil 21. julija 1870 posvečen za mašnika. Služboval je najprej kot drugi kapelan pri Sv. Petru pri Radgoni, potem kot tak v Ljutomeru. Iz Ljutomera so ga prestavili v Vuzenico, iz Vuzenice v Leskovec v Halozah, kjer je bil nekaj časa tudi provizor, iz Leskovca je prišel k sosedni Sv. Barbari, kjer ga je zopet zadela provizura. Iz Haloz je prišel k Sv. Petru pri Mariboru. Dne 29. januarja 1888 je postal župnik

pri Kapeli. Povsod, kjer je služboval, je zapustil najboljše spomine. Znan je po svoji prijaznosti, ljudomilosti in vnetem rodoljubju ter vestnem izpolnjevanju stanovskih dolžnosti. To mu je priznala tudi cerkvena oblast. Kot kapelskemu župniku mu je bila dvakrat poverjena (1903, 1915—1916) uprava ljutomerske dekanije. Škof dr. Mihael Napotnik ga je l. 1904 imenoval za duh. svetovalca, pod njegovim naslednikom pa je dne 7. novembra 1923 postal častni kanonik. L. 1920 je praznoval svojo zlato sv. mašo.

Martin Meško, častni kanonik in župnik Kapelski.

B. Kapelani.

Kmalu po ustanovitvi kapelske kuracije se je pokazala potreba duhovnega pomočnika.

1. Urbanič Jurij 1772.
2. Greisperger Jožef 1773—1775.
3. Welzl Andrej 1775—1777. Gl. med župniki Sv. Jurija na Šč.
4. Strnišča Jernej 1777—1780.
5. Repa Jurij 1780—1781.
6. Bohanec Anton 1781—1784. Gl. zgoraj med župniki.
7. Kokl Jurij 1784.
8. Kolbl Jurij 1784—1785.
9. Čiolič Matija 1785—1786. O njem gl. »Trg Središče«, str. 240.
10. Kocbek Jožef 1786—1787.
11. Sekol Jožef Konrad 1787—1791.
12. Lueff Jožef 1791—1800. Bil je prej kapucin.

13. Žigert Vid 1804. Potem več let ni zaslediti kapelana pri Kapeli. Potem sledi isti Žigert Vid 1814—1816.

14. Deutscher Jurij 1818—1819.

15. Marič Jožef Benedikt 1819—1820. Od Sv. Jurija na Prekmurskem.

16. Kramberger Matej 1822—1824.

17. Mukič Štefan 1832 do 30. aprila 1835. Bil je prekmurski Slovenec, rojen v Gornjem Siniku blizu Sv. Gotharda ob Rabi dne 22. decembra 1805.

18. Druškovič Štefan 1835—1836.

19. Fras Valentin 1836—1837.

20. Muršec Franc 1837—1839.

21. Ajlec (Eilec) Jurij 1839—1845. O njem gl. »Novice« 1857 30. decembra.

22. Pukšič Simon 1845—1847.

23. Karba Ivan 1847—1849.

24. Tutek Jurij 1849—1850.

25. Cajnkar Lovro 1849—1853.

26. Kramberger Lovro 1853—1860. Gl. med župniki križevskimi.

27. Kosi Matija 1862. Gl. »Trg Središče« str. 245.

28. Perger Franc 1862—1868. Gl. Slekovec v Cerkv. pril. »Slov. Gospodarja« 1885.

29. Simonič Ivan Aleksander 1868—1870.

30. Horvat Jožef 1870—1871.

31. Kunej Jožef 1871—1872.

32. Arnuš Franc 1872—1874. O njem gl. »Südst. Post« 1890, št. 88.

33. Vraz Anton 1874—1881.

34. Satler Jožef 1881—1883.

35. Cajnkar Jakob 1883—1884. Gl. »Trg Središče« 132—133.

36. Kostanjevec Jožef od 3. septembra 1884 do 10. apr. 1885.

Pozneje župnik na Kalobju.

37. Žnidarič Ivan 1885—1888. O njem gl. »Slovenec« 1889, št. 69.

38. Vidovič Jakob 1890.

39. Pernat Jernej 1891—1892.

40. Frangež Jernej 1892—1897. Sedaj župnik pri Sv. Marjeti na Pesnici.

41. Zadravec Ivan 1897—1899.

42. Horjak Ivan 1899—1909.

43. Cepuder Vladimir 1909—1911.

44. Topolnik Ivan 1911—1912.

45. Štuhec Fran 1912—1914. Sedaj župnik pri Sv. Juriju na Šč.

46. Lončarič Jožef 1914—1916. Gl. »Trg Središče« str. 250.

Sedaj župnik pri Sv. Jederti nad Laškim.

47. Strnad Friderik 1916—1917.

48. Hanžič Ivan 1917.

49. Mesiček Alojz 1917—1920 (umrl 21. februarja 1922).

50. Glavnik Fran 1920—1924.

51. Škofič Marko 1924—.

3. Šola pri Kapeli.

L. 1804 pravi dekan Magdič v svojem poročilu, da do takrat ni bilo pri Kapeli nobene šole. Tega leta je prišel h Kapeli za organista Ivan Trstenjak, ki je bil izučen tudi za učitelja. Začel je tedaj poučevati otroke, ki jih je zahajalo k pouku kakih 10—12, po zimi tudi do 20. Neka stara viničarija je služila cerkovniku za stanovanje in v tej kočuri je poučeval tudi otroke, dokler se ni podrla. Zato čitamo v poročilu o priliki birme dne 20. junija 1811, da je kapelski učitelj sicer izprašan, a šole ni, ker ni primerne prostora. L. 1812 so tedaj poleg stare mežnarije pozidali sobo za šolo in Trstenjak je potem poučeval 15—25 otrok do l. 1821, ko je odstopil. Poročila namreč pravijo o njem, da ni zaslužil pohvale ne glede na svojo stroko in ne glede na vedenje. (O njem gl. »Trg Središče«, str. 251.)

Ljudstvo je polagoma uvidevalo korist šole, l. 1837 so morali najeti še eno šolsko sobo in otvoriti še 2. razred. Do l. 1851 se je torej poučevalo v dveh razredih, potem je pa bila najeta soba odpovedana in do l. 1853 se je moral vršiti le poldnevni pouk. L. 1853 so pa k stari šoli prizidali še eno šolsko izbo in malo sobico za podučitelja. L. 1879 je 17. aprila deželni šolski svet dovolil trirazrednico, a dejanski se je tretji razred otvoril šele 1. novembra i. l. L. 1896 30. julija je deželni šolski svet kapelsko šolo razširil v štirirazrednico, a že 1. novembra 1897 je bil odprt tudi 5. razred. V ta namen so l. 1895 prizidali severni del šolskega poslopja. Tako je ostalo do danes.

Brata-duhovnika dr. Andrej in Martin Kavčič, kapelska rojaka, sta napravila v prid kapelske šole za nabavo dobrih knjig dve ustanovi: Andrejeva je v predvojnem času nesla na leto 10.18 K obresti, Martinova pa 14.60 K.

Vrsta kapelskih učiteljev.

1804—1821 Ivan Trstenjak.

1821, začasno do 25. maja Jakob Lešnik (Löschnigg).

1821—1871 Andrej Šef (Schöff). Bil je sin svetinjskega učitelja Ivana Šefa, rojen pri Svetinjah 12. novembra 1795. Meseca februarja

1921 je prišel h Kapeli ter je od 25. maja i. l. vodil kapelsko šolo celih 50 let, do svoje smrti 27. aprila 1871. Starejši ljudje so ga hranili v dobrem spominu. — Za njegovega časa so kot pomožni učitelji službovali pri Kapeli: Mihael Mavšič od 1. decembra 1836 do septembra 1837; Jakob Vizjak od 1. novembra 1837 do oktobra 1840; Ivan Bračko od 1. novembra 1840 do 1. novembra 1844; Martin Jurkovič od 1. novembra 1844 do 1. novembra 1845; Franc Kocmut od 1. novembra 1845 do 1. novembra 1847; Janko Munda od 1. novembra 1847 do 1. novembra 1848; Ivan Schmiedinger od 1. novembra 1848 do 1. novembra 1849; Jožef Freuensfeld od 1. maja 1849 do konca aprila 1851; Fran Vizjak od 1. novembra 1851 do 31. oktobra 1853; Jakob Kegl od 1. novembra 1853 do 31. oktobra 1856; Fran Zorman od 1. novembra 1856 do 1. novembra 1859; Fran Lukman od 1. novembra 1859 do 31. oktobra 1860; Ivan Stanjko od 1. novembra 1860 do 31. oktobra 1861; Jožef Majhen od 1. novembra 1861 do 31. oktobra 1862; Čagran Ant. in Freuensfeld Jožef ml. od 1. novembra 1863 do 1864; Ivan Grain od 1. novembra 1864 do 1865; Mihael Nerat od 1. novembra 1865 do 31. oktobra 1866; Glinšek Ivan od 1. novembra 1866 do 31. oktobra 1867; Jožef Poljanec od 1. novembra 1867 do 31. oktobra 1868; Sebastijan Kregar od 1. novembra 1868 do 31. oktobra 1869; Soršak Mat. od 1. novembra 1869 do 1870; Mihelič Jožef od 15. februarja 1871 do 30. septembra 1880 (o njem gl. med jurjevskimi učitelji). — Po Šefovi smrti je postal nadučitelj pri Kapeli

1871—1876 Jakob Kocmut. Nastopil je službo nadučitelja dne 4. maja 1871, a je bil 7. junija 1876 odstavljen. Nadučitelj je postal potem

1877—1901 Anton Kvas, ki je prišel semkaj 15. februarja 1877. Narodil se je 12. januarja 1852 pri Sv. Juriju na Ščavnici, učiteljsiše je dovršil v Mariboru l. 1872 ter je 1. avgusta i. l., nastopil službo kot podučitelj pri Sv. Rupertu v Slov. gor. Od Sv. Ruperta je prišel za podučitelja k Sv. Petru pri Radgoni 30. novembra 1872 ter je ostal tu do 15. februarja 1877, ko je postal nadučitelj pri Kapeli. Umrli je 11. decembra 1901. Za časa njegove bolezni in po smrti je vodil šolo začasno Miroslav Bernard. Dne 18. februarja 1902 je bil imenovan za kapelskega nadučitelja

1902 do sedaj Kvirin Pertl. Rojen v Knittelfeldu kot sin železniškega uradnika 30. marca 1875, je prišel l. 1877 v Ljubljano, kamor je bil prestavljen njegov oče. V Spodnji Šiški in v Ljubljani je dovršil ljudsko šolo ter dva razreda realke. Na to je vstopil v ljubljansko učiteljsiše, kjer je 25. julija 1895 napravil zrelostni izpit. Dne 1. septembra i. l. je nastopil podučiteljsko službo v Laškem (na slovenski šoli). L. 1897 je napravil v Ljubljani usposobljenostni izpit in na to bil nastavljen v Slivnici pri Celju, kjer je ostal do 31. oktobra 1899. Na to je prevzel najprej začasno,

potem definitivno vodstvo enorazrednice v Žusmu v šmarskem okraju. Iz Žusma je prišel h Kapeli ter prevzel nadučiteljske posle 4. aprila 1902.

Za Kvasovega in Pertlovega časa so učiteljevali pri Kapeli: Ivan Levec od 1. nov. 1879 do 15. septembra 1886. Atzler Fran od 1. maja 1880 do 15. septembra 1885. Tomaž Pušenjak od 15. oktobra 1880 do 11. dec. 1884 (pozneje nadučitelj na Cvenu). Fran Zemljič, prov. podučitelj od 1. novembra 1885 do 15. septembra 1886. Anton Vogrinec od 1. novembra 1886 do 31. oktobra 1899. Vinko Vauda od 1. novembra 1886 do 27. marca 1888 (potem nadučitelj v Veržeju). Jožef Kokl od 1. novembra 1888 do 30. marca 1898. Jožef Poljanec od 1. novembra 1896 do 31. julija 1900. Jožefina Kren od 1. novembra 1897 do 30. septembra 1902. Bila je prva učiteljica pri Kapeli. L. 1897—1898 so se uvedla ženska ročna dela na kapelski šoli. Karol Pribil od 22. aprila 1898 do 28. marca 1899. Terezija Petovar od 1. novembra 1899 do 31. oktobra 1911, ko je radi boleznì stopila v pokoj. Miroslav Bernard od 1. avgusta 1900 do 31. oktobra 1902, ko se je odpovedal službi. Ljudmila Poljanec od 1. novembra 1899 do 28. februarja 1920, ko je postala strokovna učiteljica na drugi dekliški meščanski šoli v Mariboru. Erlinda Bernard 1901—1902 začasno, ko je obolel nadučitelj Kvas. Amalija Duh, pomožna učiteljica od 1. aprila do 15. septembra i. l. Katarina Pirc od 1. novembra 1901 do 6. okt. 1910, ko se je omožila in odšla v Št. Ilj v Slov. gor. Marija Kocuvan od 1. nov. 1902 do Velike noči 1903, ko se je vrnila v Ljutomer. Jožef Kosi od 28. marca do 15. septembra 1903 začasni vodja radi obolelosti nadučitelja Pertla. Prov. učitelja Alojzij From in Ditmar Grösslinger 1903. From je ostal tu do Velike noči 1908, ko je odšel k Sv. Benediktu, Grösslinger pa je še i. l. odšel v svoj rojstni kraj v Puščavo. Jerica Krašovec 1903—1904 je namestovala obolelo učiteljico L. Poljanec. Mihelič Ivan od 1. septembra 1908 do sedaj. Od 30. januarja 1920 do 27. novembra 1924 je bil začasni vodja šole v Veržeju. Leopoldina Horvat, roj. Bonač, pomožna učiteljica od 11. maja do 8. junija 1903. Amalija Pirsch, pomožna učiteljica od 9. junija do 3. julija 1903. Hermina Mahorčič 1908—1911 namestovala Lj. Poljanec, ki je bila na višjih študijah na Dunaju, potem je še službovala tu do 15. septembra 1919, ko je bila prideljena na meščansko šolo v Ljutomeru. Alojzija Kocmut 1910 nadomestovala obolelo Terezijo Petovar, potem je odšla v Središče. Weber Marija, začasno l. 1910. Fürst Janko iz Veržeja namestoval l. 1911 obolelo Terezijo Petovar. Pušenjak Marija, hči bivšega tukajšnjega učitelja Tomaža Pušenjaka, nastopila pri Kapeli dne 1. novembra 1910, kot naslednica odstopivše Kat. Pirc. Visenjak Jerica 1912 namestovala obolelo L. Poljanec. Horvatič Andrej, prišel h Kapeli 12. decembra 1919 iz Bresta (Istra), kjer je bil upravitelj enorazrednice. Dne 13. junija 1921 je nastopil kot stalni nadučitelj službo na

Cvenu. Brumen Marija, kot začasna učiteljica od 9. februarja 1920 do 30. aprila 1920. Horvatič Mihaela, roj. Maglica, soproga Andreja Horvatiča, nastopila tukaj službo kot začasna učiteljica dne 3. maja 1920. Z dnem 13. junija 1921 je postala začasna učiteljica na Cvenu, kjer je kmalu zaradi bolezni opustila svoj poklic. Schmidlechner Frančiška, prišla kot namestna učiteljica h Kapeli dne 1. novembra 1920 iz Negove. Z dnem 1. decembra 1921 je bila začasno prideljena na osnovno šolo v Mursko Soboto. Ker je bila razpisana služba po učiteljici Lj. Poljanec za stalno nameščenje, se je ona potegovala za to službo in je bila imenovana za stalno učiteljico ter pri Kapeli zopet nastopila dne 2. oktobra 1922. Grossmann Ida, prišla kot namestna učiteljica h Kapeli 13. junija 1921 od Sv. Križa na Murskem polju. Miklavič Antonija, gojenka III. letnika zasebnega učiteljišča šolskih sester v Mariboru, tukaj službovala kot namestna učiteljica od 15. julija 1921 do 31. avgusta 1921. Vrnila se je nazaj v Maribor, da dovrši svoje študije. Seršen Ivo, začasni učitelj, tukaj nastopil 1. novembra 1921 iz Cezanjevec. Z dnem 31. maja 1922 je na lastno prošnjo izstopil iz učiteljske službe, da se posveti glasbi (glasovir na dunajskem konservatoriju). Mešnark Jožef, semkaj prideljen iz »službenih« ozirov ter da se priuči slovenščini, tukaj nastopil 3. marca 1922, dne 30. junija 1922 je bil suspendiran. Po končani disciplinarni preiskavi je dobil službo pri Sv. Juriju v Slov. gor.

4. Občine in vasi kapelske župnije.

1. Boračova. Ta vas spada med najstarejše kraje Murskega polja, ki se omenjajo v srednjeveških listinah. Med l. 1106—1124 je navedena med kraji v »Ptuijski marki«, ki jih je šentpavelski opat Vecelin dobil v zameno za posestvo v Glodnici na Koroškem od Engelberta Špohajmskega. Te kraje so pa potem opetovano Madžari hudo opustošili. (Kos, Gradivo, IV, št. 22.) Okoli l. 1193 sta si to vas s tremi drugimi po krivici prisvojila brata Ulrik in Bogomir (Gotfrid) iz Maribora. (Kos, n. m. št. 855.) V omenjenih listinah se ta vas imenuje Boratsowe, 1395 Waratschaw, enako 1400 s pristavkom »pri Muri«. L. 1404 zasledimo obliko Walatschaw, 1445 zopet Waratschaw; takrat je vas imela 15 hiš. L. 1457 se imenuje Waratschkaw, 1461 pa Baratschaw. Slično ime se navaja l. 1199 severozapadno od Podkloštra na Koroškem — Borče (Boriče — Vorich). (Kos, IV, št. 908.) Tudi v Srbiji se v 13. stoletju omenja župa Bor'č' — Borča, v Prekmurju je pa vas Boreča.

2. Hrastje-Mota.¹⁾ V otokarskem urbanju se kot deželnoknežji zajm omenja vas »In Aiche«, nedvomno sedanje Hrastje. Najbrž je tudi ta kraj spadal nekdanj k posestvom šentpavelskih benediktincev kakor

¹⁾ ČZN XV. (1919), str. 30.

Boračova, ki so jih prepustili v zajm štajerskim deželnim vladarjem. Dandanes tvorita Hrastje in Mota eno krajno in katastralno občino. Otokarski urbar našteva v Hrastju 30 kmetij. Za teh 30 kmetij je pač vzeti ozemlje obeh vasi, ki meri 780 ha. Nedvomno je k tej občini spadalo nekdanj veliko več sveta, ki ga je pa Mura razkopala in spravila na ogrsko stran, ker so jo Ogri potiskali na štajersko stran. L. 1752 dne 19. avgusta je neki 94 let stari Jurij Pintarič podal pred pričami na zapisnik naslednjo izjavo: Pred kakimi 60 leti, torej še v 17. stoletju, je Mura spremenila svoj tok ter se obrnila bolj proti ogrski strani in zapustila podložnikom v Hrastju veliko naplavljenega, z grmovjem obraslega sveta, ki ni bil za nobeno rabo. Tedaj je Pintaričev oče s predniki dveh kmetov, Tomaža Kegla in Matija Emberiča izkrčil grmovje in napravil občinski pašnik. Vsled tega so imenovani kmetje in sploh Hraščani imeli na tem zemljišču prosto pašo za svojo živino. Graščinska gosposka je to pravico tudi priznala še 26. avgusta 1758. V Hrastju je bil v starih časih tudi strelski dvorec, ki ga je l. 1443 dne 16. novembra dobil v zajm Matej Kacijaner. Vas je dobila svoje ime po hrastju, ki nam kaže nekdanjo kakovost vaškega zemljišča. Mota je vsekako poznejša naselbina in je dobila ime po mitnici, ker je bil tu brod čez Muro, kjer se je plačevala mitnina.

3. **Kapela.** Zgodovinske podatke o njej smo podali že zgoraj.

4. **Murščak-Zasadi.** Ta občina spada le deloma v kapelsko župnijo in smo o njej že govorili pri župniji Sv. Jurija.

5. **Očeslavci.**¹⁾ V otokarskem urbarju se omenja neki kraj »Schulein«. Ta Schulein je najbrž izopačena oblika za Sulz (Sulez), kakor se imenuje vas Očeslavci l. 1379 in 1445, ko je bilo ondi 16 hiš. Nemško ime je v zvezi z ondi izvirajočo slatino (slatina = salsugo, svn. sulze = Salzwasser; tudi slovenska slatina pomeni prvotno slano vodo). Slovensko ime Očeslavci spominja na staro osebno ime Očeslava.²⁾ Ker se nam historične oblike slovenskega imena niso ohranile, moramo računati le s tem, kako se vas dandanes imenuje. Tu imamo redek slučaj, da se nemško ime izvaja iz kakovosti kraja, slovensko pa iz združnega starejšina. Zato je najbrž prvotno tudi v slovenščini vas imela drugo ime, ki je izražalo krajevno kakovost in dalo podlago nemškemu imenu, po naselitvi hrvaških zadrugarjev pa je dobilo ime po starejšinu.

6. **Radinci.**³⁾ Prvič se fa vas imenuje l. 1436 Radein, l. 1445 Radusch, l. 1475 pa »das dorf zu Radein«. L. 1445 je bilo v Radincih 15 hiš. Najbolj je zaslovela ta vas po svoji slatini in zdravilišču.

¹⁾ ČZN 1919, str. 61–62. — ²⁾ Kos v Letopisu M. Sl. 1886, str. 129.

³⁾ Uradno poimenovanje je uvedlo obliko Radenci, kar pa ni pravilno. V muropoljskem narečju se nenaglasen i izgovarja skoraj kakor e. Kakor se piše Babinci, Noršinci itd., dasi se sliši skoraj kakor Babenci, Noršenci, tako je pravilno le Radinci.

Radinska Slatina.

Kjer je sedaj radinsko zdravilišče, je še početkom druge polovice preteklega stoletja bil mokroten travnik z neko mlako, kjer se je od časa do časa slišalo čudno šumenje in bubljanje, zato so domačini dali temu kraju ime »Bublja«. Največ zasluga, da se je odkrila vrednost tega vrelca, ima dr. Karol F. Henn, ki je kot dijak l. 1833 na potovanju iz Radgone v Ljutomer bil opozorjen na »Bubljo«. Voznik, ki ga je v večernem mraku peljal tod mimo, mu je rekel: »Ali slišite, kako Bublja žvižga in klopota? To bo jutri čarovniški ples!« Na vprašanje, odkod prihaja to šumenje, mu je voznik odgovoril, da pod tem vrelcem stoji kotel, v katerem čarovnice kuhajo svoje cmoke in ž njimi vničujejo polja in vinograde (točo). In res, pripoveduje Henn,¹⁾ naslednjega dne je strašna toča v celi okolici pobila polje in vinograde. Nazaj grede, si je Henn ogledal čuden studenec in zajel nekaj vode ter dognal, da vsebuje mnogo soli in ogljikove kisline. Opozoril je na to okolišne zdravnike, a nihče se ni zmenil za to. Pozneje je Henn postal sam zdravnik ter je deloval v Dobrni, v Rimskih toplicah in na Laškem. Opetovano je opozarjal na radinski vrelec, a dolgo časa ni našel nobenega odziva. Končno so se pa vendar poklicani krogi začeli nekoliko zanimati za to stvar. Tako že dr. B. Kopetzky l. 1855 v svojem seznamu štajerskih mineralnih voda poroča, da Radgončani večkrat hodijo po radinsko vodo. Slično jo omenja tudi dr. M. Mach v svojem popisu štajerskih zdravilnih in mineralnih voda l. 1858.

Zanimivo je še drugo ljudsko izročilo o postanku radinskega vrelca, ki ga je zabeležil Anton Geršak v »Tagespost« 14. februarja 1912. Neki vitez je dal ograditi velik kos zemlje proti Ogrskemu. Postavil je stražarja, da nihče ni mogel prestopiti ograjenega ozemlja, pač pa se je sam po cele dneve ondi mudil. Sčasoma so ljudje uganili, zakaj je bilo vse to. Na tistem ograjenem zemljišču je prebivala prej lepa šumska deklica, vila. Ljudje so jo imeli za čarovnico, ker je bila vedno mlada in lepa in je znala ljudem svetovati vsakovrstne zdravilne pijače. Na lovu je nekoč vitez zagledal lepo deklico, ki je zbežala pred njim. On je pa dirjal za njo, skozi grmovje in trnje so frfotali njeni zlati lasje. Pritekla je do malega jezera, ki je bilo tam, kjer je sedaj spodnji del radinskega kopališča, iz strahu pred zasledujočim jo vitezom je skočila v globoko vodo. Sredi jezera je zacvetela potem čudovita povodna cvetlica, katero je graščak hotel zmiraj čuvati. Tudi nad vrata svoje graščine je dal napraviti enako cvetlico. Njega so Turki ubili, vzdano cvetlico nad vrati odbili, cvetlico na jezeru pa je odnesla velika povodenj. Le pravljica še hrani spomin na čudovito deklico.

¹⁾ Pri Höhnu, Bad Radein. Wien—Leipzig 1914, str. 22.

Kdor pride v radinsko kopališče, ve, da je prostor s kopališčem in vrelcem znatno nižji, kakor ostali prostor, kjer stoje gostilna in druga poslopja. Ta prostor je poznejša murska naplavina (alluvium), dočim oni nižji svet s perivojem in hišami predstavlja stari murski breg in potopne plasti (diluvium), ki proti kapelskim gričem prehajajo polagoma v terciarno tvorbo. Radinski slatinski vrellec je preostanek in posledek nekdanja Kleku višje Radgone delujočega ognjenika. Iz neznanske globočine prihaja topla mineralna voda z ogljikovo kislino ter se v zgornjih plasteh shladi in pomeša s hladno vodo ter pride na površje kot slatina. Ti bolj ali manj močni vrelci so raztreseni od Gleichenberga doli do Sv. Lenarta v Slov. gor., kjer se polagoma izgube.

L. 1865 je dr. Henn slučajno prišel zopet v radinsko okolico. Med tem se je zemljišče z vrelcem vsled večkratnih poplav nekoliko dvignilo in Mura zasuknila bolj na ogrsko stran, sicer pa je bil vrellec zanemarjen in voda motna. Ker se nihče ni zmenil zanj, je sklenil sam, vrellec osnažiti in mu poiskati glavno žilo, da bi vsaj potomstvo imelo kaj od tega dragocenega naravnega zaklada. Odkupil je dotični travnik in z zelo priprostim tehničnimi sredstvi je poskusil srečo. Ko je dognal glavno žilo, je dal vanjo zabiti dolge hrastove cevi z železnim nastavkom na spodnjem koncu. Po dolgem delu se mu je končno novembra 1869 posrečilo, dobiti iz globine popolnoma čisto vodo. Potem je postavil hišo za stanovanje in gostilno, poznejši Annenbof — po njegovi ženi Ani — in še druga poslopja za skladišča. Uravnal je nekoliko zemljo in zasadil mal perivoj.

Ker je bil izkušen kemik, je sam analiziral vodo in dognal njene sestavine. L. 1871 je sledila tudi uradna analiza dr. I. Mittereggerja v Celovcu in še istega leta se je začela voda razpošiljati, je dobila dovolj odjemalcev in hitro zaslovela kot ena najboljših mineralnih voda v bivši avstrijski državi in na natrijskih kislinah ena najbogatejših v celi Evropi.

Dr. Henn, ustanovitelj slatinskega zdravilišča, je umrl 19. jun. 1877. Za njim je nadaljeval delo njegov sin Roman. L. 1882 je bilo otvorjeno kopališče, ki je prvo leto imelo 79 gostov in je veliko pridobilo, ko je bila l. 1890 izpeljana železnica do Ljutomera, še bolj pa po novi železnici Murska Sobota—Ormož, ker je s tem olajšan dohod gostom iz hrvatskih in srbskih krajev. Ustanoviteljeva vdova Ana je l. 1895 dala postaviti v perivoju lično kapelico v gotskem slogu, posvečeno sv. Ani.

7. Rihtarovi. V tej vasi je imela graščina svoj urad, tako je vas dobila svoje ime. L. 1445 se omenja pod imenom »Richtermeisterdarff« ter je štela takrat 13 hiš. Ime vasi pomeni prav isto, kar v Prekmurju Sodišinci, madj. Biroszek, le da tukaj madjarsko ime ni moglo iztisniti slovenskega, dočim je na štajerski strani bil nemški vpliv močnejši.

VII. Župnija Sv. Petra v Gornji Radgoni.

1. Cerkev in župnija sv. Petra.

Cerkev sv. Petra zunaj Radgone se omenja že l. 1545. Krog cerkve je bilo pokopališče za mestno župnijo. Na hribu poleg grada je pa stala od starodavnih časov cerkev sv. Ruperta, obdana z močnim zidom. To je bila prvotna radgonska župna cerkev. Ker je pa ta cerkev s svojim močnim obzidjem v sovražnih navalih bila nevarna, da bi se kje Turki ne vgnezdili v njej, je posebna vojaška komisija sklenila, da se naj cerkev podre, kar se je tudi zgodilo. Gradivo so porabili za mestno obzidje.

Zanaprej so nastavljali radgonski župniki posebne kapelane ali vikarje, ki so oskrbovali dušno pastrištvo po vaseh na desni strani Mure. Ob času protestantizma pa radi pomanjkanja duhovnikov dolgo časa ni bilo duhovnika pri Sv. Petru. Tako pravi sekovski škof v svojem vizitacijskem zapisniku 13. junija 1607, da že dolgo ni v tej cerkvi službe božje in mnogo otrok pomrje brez krsta. Od časa do časa je negovski vikar prostovoljno prihajal sem, opravljat službo božjo in so ljudje k njemu hodili k spovedi.

V prvi četrtini 17. stol., v dobi katoliške reformacije, so se razmere toliko izboljšale, da je radgonski župnik zopet redno imel po več duhovnikov, katerih eden je navadno bival pri Sv. Petru in opravljal duhovska opravila. Ti lokalni kapelani so se včasih imenovali tudi župniki ali vikarji. Ko so v drugi polovici 18. stoletja dobili k Sv. Petru še drugega duhovnika, je ta navadno ob nedeljah hodil h Kapeli opravljat službo božjo. Že l. 1640 je bilo postavljeno pri Sv. Petru malo župnišče. Končno je z dvornim odlokom dne 22. maja 1811 ta vikarijat bil povzdignjen v župnijo.

Stara cerkev sv. Petra je bila zelo majhna. Kakor je zapisal očividec, učitelj Fras, na neki listek, so jo 28. aprila 1813 podrli in stavbeno gradivo porabili za novo cerkev, kateri so temeljni kamen položili 24. maja 1812, 28. novembra 1813 je bila nova cerkev že gotova. Delo je stalo 21.000 gld. dun. vr. Ljudje so pridno pomagali z vožnjo in težaki.

A tudi ta cerkev je v kratkem postala pretesna. Prizidavali so razne kote, kar je celo stavbo sčasoma popolnoma skazilo in je še vkljub vsem prizidavam bila pretesna. Že okoli l. 1870 se je splošno priznavalo, da je potrebno cerkev povečati in ji dati pravilnejšo obliko, a manjkalo je

edinosti, denarja, podjetnosti in poguma. Našla se je tedaj velikodušna dobrotnica Ana Passagnoli, lastnica nekega vinograda v Črešnjevcu in velike hiše v Gradcu, ter je v svoji oporoki l. 1872 določila 3000 gld., ki se naj takoj izplačajo, ko se začne z novo stavbo, dotlej bi pa obresti dobivala njena hči Ivana. Naknadno je v ta namen določila še drugih 6000 gld., toda s pristavkom, da se izplačajo šele po smrti njene hčeri.

Sv. Peter v Gornji Radgoni.

Težavnega dela se je lotil župnik Anton Belšak. L. 1885 je pločevinasta streha na zvoniku bila že tako preluknjana, da je ob deževju voda tekla po zvonovih. Pod vodstvom drž. inženirja Riescha iz Lipnice se je vršil komisijonelni ogled. Navzočen konkurenčni odbor je pripoznal potrebo popravila, ali o kaki povečavi cerkve ni hotel nič slišati. A župnik Belšak se ni dal preplašiti. Naprosil je inženirja, da si je vso cerkev natančno ogledal in jo izmeril ter prevzel izdelavo načrtov za povečavo cerkve. L. 1887 je bil načrt zgotovljen; cerkev bi se naj od starega velikega oltarja proti zapadu povečala za 6 m, na severni strani bi se prizidala zakristija, od zakristije do zvonika pa postavila nova ladija, ki bi bila somerna s prizidavo na južni strani. Dotlej leseni strop bi se naj nadomestil z zidanim obokom. Proračun je znašal 14.500 gld. Škofijstvo in namestništvo sta proračun odobrila in zidanje dovolila, toda namestništvo je izrecno pripomnilo, da patron (religijski fond) ne bo nič prispeval. Najbrž vsled podpihovanja konkurenčnega odbora je pa okrajno glavarstvo ljutomersko stvar zavlačevalo leto dni, šele vsled energičnega nastopa župnika Belšaka je glavarstvo napovedalo komisijonelni ogled dne 24. novembra 1888. Načelnik konkurenčnega odbora Franc Bračko je pa naščuval konkurenčne odbornike in so se uprli vsaki povečavi. Župnik se je tedaj odločil, da se najprej poveča le prezbiterij, dotični proračun je znašal samo 3500 gld.; 3000 gld. je bilo že na razpolago vsled

oporoke imenovane Ane Passagnoli. A iz nemško-politične nagajivosti konkurenčni odbor ni hotel prevzeti niti 500 gld., odrekel je vsako pomoč celo s težaki in vožnjo. Župnik Belšak je tedaj sam prevzel svoto 500 gld. in začel z delom, ki ga je dovršil do konca septembra 1889 radgonski zidarski mojster Konrad Spranger.

Cerkev Sv. Petra v Gornji Radgoni.

V obliki, ki je nastala vsled povečave prezbiterija, cerkev nikakor ni mogla ostati. Proračun za severno ladijo in zakristijo je znašal 11.500 gld., 6000 gld. je bilo zagotovljenih v oporoki Ane Passagnoli po smrti njene hčere, ki je bila takrat stara že okoli 80 let, 4000 gld. so župljani prostovoljno zložili, nedostajalo je le še 1500 gld., a konkurenčni odbor tudi sedaj ni ničesar dovolil. Župnik pa se ni dal ugnati. Z zidar-skim mojstrom Sprangerjem se je sklenila pogodba, da se mu iz cerkvene blagajne plačujejo obresti od 6000 gld., dokler živi Ivana Passagnoli, nabra-nih 4000 gld se mu izplača, za preostalih 1500 gld. pa je moral jamčiti župnik sam. Dne 12. aprila 1890 se je z delom začelo in 20. oktobra i. l. je bilo končano.

Prezidava in povečava je prav dobro uspela. Cerkev ima tri ladije, je svetla in prostorna. L. 1891 jo je Tomaž Fantoni poslikal in 4. julija 1892 je škof dr. Napotnik prenovljeno in povečano cerkev slovesno po-svetil. V stari zakristiji, na južni strani, so napravili lurško kapelo, za katero je neka 20. januarja 1896 umrla pridna dekla sporočila 200 gld. Ker je spomladi 1892 Fantoni umrl, je slikanje v križevi kapeli dovršil radgonski slikar Schmiderer, a tako slabo, da jo je domačin Franjo Horvat

moral l. 1896 na novo poslikati. Nagajivi konkurenčni odbor je ostal dosleden v svojem nasprotovanju in župniku Belšaku zagrenil še zadnje dni življenja s tem, da mu je naprtil 362 K stroškov pri stavbi mežnarije, dasi je prej sam odobril stavbo.

L. 1900 je Josip Brandl v Mariboru napravil nove orgle. L. 1886 je zvonolivec Dencl v Mariboru zlil 4 nove zvonove, ki jih je posvetil škof dr. Stepišnik dne 20. junija i. l. L. 1908 je cerkev dobila še peti zvon, ki je stal 8956 K. Tehtal je 2239 kg in imel glas h. Zlil ga je I. Grassmayer. Posvetil ga je dr. Napotnik 11. oktobra 1908.

2. Pokopališče.

V starih časih je bilo pokopališče krog cerkve ter so še ohranjeni in v cerkveno steno vzdani trije nagrobniki. V pročelno steno ob velikih vratih je vzdan nagrobnik Suzane Nasinger in Katarine Tacl iz l. 1629, z dosta dobro izdelanima relijefoma, ki predstavljata klečeči ženski v meščanski noši 17. stoletja. Za prezbiterijem je pa vzdan nagrobnik radgonskega meščana in trgovca Štefana Ragiznika z relijeji cele obitelji in takratnega radgonskega mesta iz l. 1632. V severno steno je pa vzdan nagrobnik najemnika radgonske graščine Franca Antona Kernerja, ki je umrl, 79 let star, 16. novembra 1795.

Najbrž takrat, ko je nastala tu župnija in je bila stara cerkev porušena, so prestavili pokopališče na sedanje mesto in sicer za obe župniji, mestno in predmestno. Na pritisk svetne oblasti je bilo to pokopališče l. 1904 razširjeno, ob enem si je mestna župnija ustanovila lastno pokopališče onstran Mure. Novi del pokopališča je slovesno blagoslovil ljutomerski dekan Jurkovič dne 1. maja 1904.

3. Gornjeradgonski dušni pastirji.

A. Vikarji in župniki.

Prvotno je bil eden radgonski kapelan pri Sv. Petru, pozneje dva in v 18. stoletju trije; prvi se je imenoval »curatus«, ostala kapelana. V izkazih so bili ti včasi na prvem, večinoma na zadnjem mestu navedeni med radgonskimi dušnimi pastirji.

Tragintasch Andrej, »capellanus« pri Sv. Petru, je umrl l. 1492. Na njegovo mesto je nastavil sekovski ordinarijat

Stiker Miklavža dne 28. aprila 1492.

Petrus se navaja pri Sv. Petru l. 1560.

Miotis (tudi Miolis) Vid je služboval pri Sv. Petru do 23. aprila 1572, potem je postal mestni župnik v Radgoni.

Sumanethius (Simonič) Pavel, l. 1600 ordiniran »ad tit. mensae: ad beneficium suum ad S. Petrum extra civitatem Rakersburg.« (Gl. Voditelj 1906, str. 57.)

Hrestnik (Hrastnik) Gregor, »vicarius ad s. Petrum prope Rakerspurg«, okoli l. 1600.

Primus Caesar je nastopil vikarsko službo pri Sv. Petru 19. apr. 1611 ter poročal škofu, da je bilo pri Sv. Petru, »kakor je slišal«, okoli 3000 obhajancev. Mnogo je pa po vaseh bilo takih, ki niso hodili k spovedi.

Stichler Miklavž, okoli 1620—1625.

Lavrič Peter, ordiniran 1630, tri leta (?).

Jacominus Janez 1642.

Khreiner Mag. Lukež, od 26. decembra 1650 do 1652, ko je odšel za župnika v Ljutomer.

Svetel Martin 1661—1663.

Mast(n)iak Jakob, vikar od 1667 naprej.

Juraj Matija 1675—1678 (?), prej župnik v Radgoni.

Matevžič Lovro od druge polovice avgusta 1683 do smrti, dne 24. novembra 1689.

Grahar Martin 1691—1692.

Ledinek Matija 1693.

Posauko Janez Jožef 1700, kapelan.

Janežik Jožef, 1703 do julija 1707.

Ozmeč Matej od julija 1707 do maja 1715. (Gl. župnike Ljutom.)

Brumec Peter od 17. maja 1715 do 25. marca 1717. Doma je bil iz Gornjega Krapja ljutomerske župnije. Kapelanil je pri Sv. Juriju na Ščavnici od 18. junija 1706 do 17. maja 1715. Dne 25. marca 1717 je bil imenovan za župnika pri Sv. Antonu v Slov. gor., kjer je služboval do l. 1728.

Peračnik Anton od aprila 1717 do oktobra 1722. Pozneje župnik pri Sv. Juriju na Ščavnici. (Gl. med ondrotnimi župniki.)

Kronabethvogel M. Pavel od oktobra 1722 do 15. jan. 1728. Rodom iz Biša je bil l. 1693 posvečen v mašnika. L. 1700 je bil kapelan v Hočah, 1702—1704 pa pri Sv. Petru nižje Maribora. L. 1713 ga zasledimo kot župnika v Majšpergu, kjer je dne 13. novembra pričal, da ptujski minoriti niso prodajali soli po višji ceni, kakor se je prodajala v Slov. Bistrici, na Gori in v drugih sosednih krajih. Pozneje je bil župnik v Tišini na Prekmurskem, kjer je, kakor pravi v svoji prošnji za župnijo Sv. Antona v Slov. gor. z dne 20. novembra 1727, pridobil 500 ljudi za katoliško vero in si je s tem nakopal hudo sovraštvo pri krivovercih. Vse, kar si je bil poprej na Štajerskem prihranil, je potrošil v Tišini, zato je bil primoran zapustiti to župnijo in oditi k nadžupniku v Radgono,

ki ga je sprejel za nadštevilnega duhovnika. Po odhodu Antona Peračnika k Mali Nedelji ga je imenoval za vikarja pri Sv. Petru. (Gl. med župniki jurjevškimi.)

Bratuša Lovro od 15. januarja 1728 do marca 1732. (Gl. med župniki ljutomerskimi in malonedeljskimi.)

Grčar Valentin od marca 1732 do 20. oktobra 1733. Poprej kapelan pri Sv. Križu na Murskem polju in pri Sv. Juriju na Ščavnici. (Gl. tam.) Od Sv. Petra je prišel 20. oktobra 1733 za župnika k Sv. Antonu v Slov. gor., kjer je služboval do l. 1739.

Fras Mihael Janez od oktobra 1733 do 1744. (Gl. med župniki ljutomerskimi.)

Diemer Franc 1744—1757. Narodil se je pri Sv. Lenartu v Slov. gor. l. 1711 ter je bil v mašnika posvečen 15. junija 1737.

Leygeb Anton 1757 do 25. avgusta 1759. (Gl. med župniki ljutomerskimi.)

Guman Martin od 25. avgusta 1759 do 1760. (Gl. med križevskimi župniki.)

Puhar (Pueher) Janez Jurij 1760—1765. Rojen je bil v Radgoni 21. aprila 1726, v mašnika posvečen l. 1750. Od 23. novembra 1750 do 20. februarja 1752 je bil kapelan pri Sv. Križu na Murskem polju. Od Sv. Petra je l. 1765 odšel za župnika k Sv. Antonu, a že čez leto dni je nagloma umrl pri dekanu v Radgoni 16. julija 1766. Mrtvaška knjiga radgonska popisuje kratko ginljivo mrtvaško svečanost. Drugi dan ga je dekan s 7 duhovniki spremil do kipa sv. Janeza tostran mosta, kjer so čakali antonovski župljani in odpeljali svojega priljubljenega dušnega pastirja k Sv. Antonu in ga pokopali dne 18. julija.

Hietl Janez 1765—1767. (Gl. med župniki jurjevškimi.)

Jeraša Andrej 1767—1773. (Gl. med župniki ljutomerskimi.)

Panijan Janez Alojzij od februarja 1773 do l. 1776.

Leitenstetter Franc Ks. 1776—1792. (Gl. med župniki ljutomerskimi.)

Bohanec Anton 1792—1800. Rojen je bil pri Sv. Križu na Murskem polju 10. januarja 1752 kot zakonski sin Blaža Bohanca, gostača, in Urše, roj. Strelec. Posvečen v Gradcu 4. julija 1779. Od 1781 je bil kapelan pri Kapeli, od koder se je l. 1784 preselil k Sv. Petru in je tu l. 1792 postal vikar. Od Sv. Petra je l. 1800 odšel za župnika h Kapeli, kjer je umrl že čez leto dni.

Bratuša Anton 1800—1810. (Gl. Trg Središče, str. 241, in med župniki križevskimi.) Za njim provizor: Lah Janez.

Abraham Urban od maja 1812 do l. 1818. Vsled raznih umazanih pravad je moral župnijo zapustiti in iti za provizorja k Sv. Lovrencu

pri Ivnici. V jeseni i. l. so ga prestavili za kapelana v Hoče, kjer je umrl dne 26. junija 1823.

Gočeverič Matija 1818—1819. Narodil se je v Semiču na Kranjskem 14. septembra 1772 in je bil 6. aprila 1811 posvečen v mašnika. L. 1819 je menjal z župnikom Martinom Papežem ter odšel na Muto, kjer je župnikoval do 13. maja 1843, ko je stopil v pokoj. Umrl je dne 26. marca 1847.

Papež Martin od 1. avgusta 1819 do 26. septembra 1827. Narodil se je v Kostelu »na Ilirskem« 8. novembra 1781, posvečen je bil 9. sept. 1808. Tri leta in tri mesece je kapelanoval pri Sv. Tomažu, pol leta v Rušah, potem 8 mesecev provizor pri Mariji v Puščavi, 15. januarja 1814 je odšel za kapelana k Sv. Barbari, a 1. junija i. l. je postal župnik na Muti. Vsled zamenjave z Gočeveričem je 1. avgusta 1819 prišel za župnika k Sv. Petru, kjer je umrl 26. septembra 1827. Provizor: D a j n k o Peter.

Lah Janez od 23. aprila 1828 do 1. 1854. Rojen v Črešnjevcih dne 21. decembra 1777, posvečen 14. septembra 1805. Več let je kapelanoval v Radgoni. L. 1854 je stopil v pokoj in živel v Radgoni, kjer je umrl kot zlatomašnik 1. decembra 1856.

Kegl (Kögl) Ivan od 1. septembra 1854 do 10. maja 1858. Rojen pri Kapeli 1. maja 1808, je bil v mašnika posvečen 27. julija 1834. Do l. 1839 je bil kapelan v Rušah, potem so ga premestili v Radgono. Iz Radgone je l. 1843 šel za kapelana k Sv. Ani na Krembergu, kjer je služil do l. 1848, potem je odšel za kurata v Soboto. Iz Sobote je 30. avg. 1854 prišel za župnika k Sv. Petru, kjer je umrl 10. maja 1858.

Kurnik Janez od 23. septembra 1858 do 28. marca 1877. Rojen je bil pri Sv. Lenartu v Slov. gor., posvečen v Gradcu 27. julija 1843. Nekaj časa je služboval kot nadštevilni duhovnik v rojstni župniji, potem kot kapelan. L. 1846 je prišel za kapelana v Ptuj, kjer je ostal do l. 1849, ko je bil premeščen k Sv. Antonu v Slov. gor. L. 1854 je prišel v Ernovž. 23. septembra 1858 je postal župnik pri Sv. Petru in je tu umrl dne 28. marca 1877.

Kukovec Jožef, imenovan 28. junija 1877, je 3. julija i. l. resigniral.

Belšak Anton od 20. oktobra 1877 do 11. januarja 1901. Rojen pri Sv. Tomažu 1. junija 1837 kot najmlajši zakonski sin Jurija Belšaka, želarja, tkalca in sodarja, in Uršule, roj. Rakoša. Gimnazijo je dovršil z dobrim uspehom v Varaždinu l. 1857. L. 1858 in l. 1859 je študiral bogoslovje v Celovcu. Ko je bil škofijski sedež premeščen v Maribor, je prišel v 3. leto bogoslovja v Maribor. Dne 25. julija 1860 je bil posvečen v mašnika. Kraje njegovega službovanja gl. v knjigi »Nadžupnija Sv. Križa

pri Rogaški Slatini«, str. 59. Kot župnik gornjeradgonski si je stekel velike zasluge ne le s popravilom in olepšavo župne cerkve, temveč tudi na narodnoprosvetnem in gospodarskem polju, zato je bil trn v peti zagriženim narodnim nasprotnikom in renegatom. L. 1891 je v družbi odvetnika dr. Goričkega, notarja Otona Ploja, benediktinskega upravitelja Emerana Šlanderja, um. učitelja Josipa Zemljiča in posestnika Jos. Škerleca ustanovil posojilnico, ki je začela poslovati l. 1892 in je bila velikanškega pomena za gornjeradgonski okraj. L. 1894 je ustanovil »Kmetijsko bralno društvo«, ki še sedaj deluje pod imenom »Katoliško prosvetno društvo«. L. 1899 se je ustanovila tudi Kmetijska zadruga, ki pa se je l. 1908 prostovoljno razšla. L. 1864 in l. 1877 je Belšak potoval po Italiji in v Rim. Škof dr. Napotnik ga je 8. avgusta 1888 imenoval za duh. svetovalca. Umrli je za vodeniko dne 11. januarja 1901.

Osenjak Martin od 1. maja 1901 do 8. februarja 1917. Rojen na Hajdini dne 13. novembra 1852, je postal duhovnik 24. avgusta 1878 kot bogoslovec tretjega leta. Kraje njegovega službovanja gl. v »Voditelju« 1907. Od 6. aprila 1892 do 30. aprila 1901 je bil župnik v Vurbergu, odkoder se je preselil k Sv. Petru. Bil je ozki prijatelj rajnemu zgodovinarju Mateju Slekovcu, milega, dobrosrčnega značaja, odlikovan z zaslužnim križcem s krono. Njegova sestra Marija je bila žena ljutomerskega učitelja Gabriela Postružnika. Zadnja leta je mnogo trpel na zvapnjenju žil in želodčnem raku ter je umrl pri usmiljenih bratih v Gradcu 8. februarja 1917, a hvaležni župljani so ga prepeljali k večnemu počitku v domačo zemljo.

Kocbek Anton od 1917, rojen pri Sv. Ani na Kremb. 20. maja 1874, posvečen 25. julija 1898. Služboval je kot kapelan pri Sv. Rupertu v Slov. gor. od 5. avgusta 1898 do 9. maja 1901, potem pri Sv. Petru pri Mariboru do 12. septembra 1903, ko je postal provizor. Po nastopu novega župnika Mateja Štrakla je od 22. novembra 1903 do 11. novembra 1904 služil zopet kot kapelan. Dne 12. novembra i. l. je odšel za provizorja k Sv. Križu nad Mariborom, kjer je 1. marca 1905 postal župnik. L. 1917 je dobil župnijo Sv. Petra v Gornji Radgoni, katero je nastopil 1. julija. Župnik Kocbek je poleg vestnega opravljanja službenih poslov deloval povsod tudi na društvenem, prosvetnem in gospodarskem polju, žal, da je zadnja leta večkrat slabega zdravja.

B. K a p e l a n i.

Neki Anton Wißenegger je v svoji oporoki z dne 1. septembra 1758 določil 3000 gld. v ta namen, da naj vsakateri vikar pri Sv. Petru vzdržuje kapelana. Zato pa se ima zanj in za njegovo rodbino in verne duše opra-

viti vsak teden po ena sv. maša pri privilegiranem oltarju sv. križa. Ako bi vikar (oziroma župnik) ne hotel prevzeti te ustanove, naj se z omenjeno glavnico ustanovi nadarbina v bolnici sv. Duha.

Od časa do časa so pač že prej bili pri Sv. Petru poleg vikarja tudi duhovni pomočniki. Tako zasledimo ll. 1681—1683 nekega Janeza Bantha kot kapelana pri Sv. Petru.

Lesičnik Martin Ignac 1715—1718.

Koren Jožef 1718—1722.

Škorjanec Jakob od maja 1753 do aprila 1755.

Purgauer Leopold 1754—1763.

Čuček Andrej 1795—1760.

Stalna vrsta kapelanov pa se začenja l. 1760 s pomočjo prej omenjene ustanove.

Krajner Jožef 1761—1765.

Kurnik Valentin 1765—1769.

Urbanič Jurij Jožef 1769—1772.

Puševnik Simon Jožef 1774 do 12. januarja 1785, ko je umrl.

Bohanec Anton od decembra 1784 do 1792, potem vikar.

Kokelj Ivan Jurij 1784.

Furlani Karol 1797—1805.

Hettler Franc 1800 (?).

Mayerwieser Jožef 1801—1804 (?).

Lah Janez od 28. junija 1806 do 12. julija 1808.

Žigert Vid 1811—1812.

Zemljich Jakob 1812.

Kronabethvogl Andrej 1812 do oktobra 1813.

Antolič Vid od oktobra 1813 do 20. januarja 1815,

Dajnko Peter od 20. januarja 1815 do 9. februarja 1816.

Cvetkovič Jožef od 9. februarja 1816 kratek čas.

Manner Alojz od druge polovice 1816 do septembra 1817. (Gl. med križevskimi župniki.)

Adanič Janez od septembra 1817 do 22. septembra 1828.

Lah Anton od 22. septembra 1828 do 1832.

Kopšič Martin od 19. julija 1832 do 1836.

Kvar Simon od 20. julija 1833 do 1835 II. Od tega leta sta bila po dva kapelana.

Lah Anton 1835 do konca avgusta 1837 I.

Kopšič Martin od septembra 1837 do 10. decembra 1842 I.

Mukič Štefan 1835—1837 II.

Ferlan Andrej 1837—1838 II.

Družovič Andrej 1838—1841 II.

Vrabl Franc 1841—1843 II, do 1846 I.

Šetor Peter 1843—1846 II. («Voditelj» 1907, str. 307.)

Fras Franc 1846 II, kratko časa.

Kramberger Martin 1846—1848 II.

Holc Jakob 1847—1855 I.

Slanič Franc 1848—1851 II.

Roškar Franc 1851—1855 II.

Poljanec Andrej 1855 do 20. oktobra i. l. II. (Gl. Trg Središče, str. 150.)

Šrol Franc 1855—1859 I. (Gl. med župniki ljutomerskimi.)

Dolinar Matjaž 1855—1859 II, do 1861 I. («Voditelj» 1907, str. 308.)

Kolednik Jakob 1859—1861 II.

Rantaša Jurij 1861—1869 I. (Gl. »Slovenski Gospodar« 1901, št. 10.)

Antolič Ivan Nep. 1861—1864 II.

Ferenc Janez od 19. oktobra 1864 do 5. aprila 1868 II.

Hržič Jožef od 5. aprila 1868 do l. 1870 II. Umrl kot prošt ptujski.

Kukovec Jožef 1869—1871 I.

Meško Martin 1870—1873 II. (Gl. med župniki kapelskimi.)

Simonič Janez Aleksander od 1871 do 1. junija 1878 I.

Cobelj Jurij od 1874 do 1. oktobra 1880 II.

Kunce Ivan od 1. junija 1878 do 7. aprila 1884 I. (Gl. med župniki jurjevškimi.)

Mlasko Jožef od 1. oktobra 1880 do 1. junija 1882 II.

Irgl Franc od 10. avgusta 1883 do 20. aprila 1885.

Ilešič Jožef od 24. aprila 1885 do 12. februarja 1891.

Vidovič Jakob od 18. avgusta do 17. novembra 1886 II.

Osenjak Martin od 12. februarja 1891 do 6. aprila 1892 I. Pozneje tukajšnji župnik.

Štrakl Matej od 24. avgusta 1891 do 30. novembra i. l. II.

Moravec Franc od 6. aprila 1892 do 30. aprila 1896 I. Sedaj stolni župnik v Mariboru.

Vavpotič Matija od 1. septembra 1892 do 25. avgusta 1893 II.

Kosar Jakob od 25. avgusta 1893 do 10. julija 1898 II. Od 10. jul. 1898 do 30. aprila 1899 I.

Keček Andrej od 1. maja 1896 do 10. julija 1898.

Janžekovič Jožef od 5. avgusta 1898 do 31. avgusta 1903.

Gunčer Jožef od 1. maja 1899 do 11. januarja 1901, potem provizor do 30. aprila 1904.

Kosi Jakob od 1. avgusta 1901 do 5. maja 1902 II.
 Postružnik Anton do 31. avgusta 1904.
 Lončarič Josip od 19. julija 1902 do 31. avgusta 1904.
 Vogrin Janez od 1. septembra 1904 do 31. marca 1907 I.
 Goričan Janez od 1. septembra 1904 do 30. aprila 1908.
 Bratanič Rajmund od 16. septembra 1907 do 31. julija 1911 II.
 Pintar Anton od 1. julija 1908 do 30. novembra 1909 I.
 Zamuda Alojz od 1. avgusta do 31. decembra 1910.
 Luskar Ivan od 1. avgusta 1911 do 30. junija 1913 I.
 Veranič Anton od 1. avgusta 1911 do 31. julija 1914 II.
 Kramer Vinko od 1. avgusta 1913 do 9. februarja 1917 I.
 Bohak Jakob od 1. avgusta 1914 do 30. aprila 1915 II.
 Strnad Friderik od 1. maja 1915 do 30. aprila 1916 II.
 Slajé Milan od 1. avgusta 1916 do 31. avgusta 1922 II.
 Ašič Maks od 1. julija 1917 do 19. aprila 1923 I.
 Sajovic Jakob od 1. septembra 1922 I.
 Jeraj Franc od 1. aprila 1924 II.

4. Šola pri Sv. Petru.

Nekako proti sredini 18. stoletja se pojavljajo prvi sledovi šolskega pouka pri Sv. Petru. Prvotno je bila šola pač zasebna, pa je kmalu postala javna, ker je cesarica Marija Terezija pospeševala šolstvo. Prvotna šola je imela le eno učno izbo v cerkovnikovi hiši, ki je stala do l. 1822 prav na istem mestu, kakor sedanje šolsko poslopje. L. 1823 je bila razširjena v dvorazrednico; eden razred je ostal v starem poslopju, drugi pa je bil nameščen v novem pritličnem poslopju poleg sedanje mežnarije. Takrat je pohajalo šolo 68 dečkov in 20 deklic. L. 1877 je bila dvorazrednica takoj povišana v štirirazrednico, i. l. je bila otvorjena gospodarska nadaljevalna šola. Ker so bili razredi prenapolnjeni, so l. 1882 izšolali občine: Ščavnico, Plitvički vrh, Aženski vrh in od Polic št. 100 do 126. L. 1885 je dobil II. razred vsposednico. L. 1895 so prizidali šoli prostore za tri razrede in šolo povišali v petrazrednico z vsposednico k V. razredu. Vsled pritiska iz Gradca in ker je okrajni šolski svet bil v nemških rokah, se je v gornjeradgonski šoli hudo ponemčevalo in je sploh v obeh višjih razredih bil nemški učni jezik. Glavni cilj ni bil ta, da se mladina priuči nemškemu jeziku, ampak da se ji vtepe nemško mišljenje in preziranje slovenskega jezika. Ob začetku vojne l. 1914 se je zgodilo nekaj nepričakovanega: šolo so kratkomalo zaprli in šolske prostore porabili za vojaške namene! Po prevratu je 1. novembra 1920 bila šola razširjena v šestrazrednico z vsposednico k VI. razredu.

Vrsta učiteljev.

Rab Anton, pokopan 26. novembra 1751. L. 1717 v Ljutomeru.

Haring Franc je l. 1775 prišel iz Ljutomera k Sv. Petru. Njegova žena Haring Marija Ana, »resignirte Schulmeisterin«, je bila pokopana 14. novembra 1782.

Fras Simon, rojen pri Sv. Petru pri Mariboru l. 1752. L. 1777 je prišel k Sv. Petru pri Radgoni ter je tu služboval nad 50 let. Od l. 1806 mu je v šoli pomagal sin Franc Ksav., ki je i. l. z dobrim uspehom napravil učiteljsko skušnjo. Šolo je takrat pohajalo v zimskem času 60—70 otrok, v poletnem 40—50. Simonu Frasu daje dekan-nadzornik Magdič v svojem poročilu na škofiјstvo l. 1805 dobro spričevalo, da je bil marljiv in goreč v šolski in cerkveni službi. Umrl je l. 1832, star 81 let, v Spod. Grizu, kjer je imel svojo hišo. — Pomagali so mu v šoli njegovi sinovi Franc in Ignac ter Ivan Poljak. Njegovi dohodki so bili: nekoliko šolnine pa bernja, po 70 mernikov žita in prostovoljna zbirca mošta pri onih hišah, ki so spadale v mestno občino. Kot cerkovnik je dobival še od sekovske gospodščine po 40 mernikov žita, 20 mernikov pšenice in 3 štrtinjake vina.

Od maja 1832 do 6. januarja 1833 je šolo provizorično vodil Ignac Fras, potem je nastopil

Senekovič Andrej od l. 1833 do 30. septembra 1881. Ker ni bilo zanj stanovanja, je moral stanovati v mestni hiralnici, dokler se ni l. 1841 pozidalo novo šolsko poslopje na mestu stare mežnarije (kjer je še sedaj šolsko poslopje). Dne 4. maja je bil slovesno vložen temeljni kamen. Pomožni učitelj je bil takrat Jurij Schmidinger. V novem poslopju je bilo stanovanje za učitelja pa dve šolski sobi. Prejšnje šolsko poslopje je bilo potem do l. 1872 prazno. Tega leta so ga prezidali in napravili v njem stanovanje za učitelja in eno šolsko sobo. Dne 26. marca 1872 je bil na ta način otvorjen III. razred. Nadučitelj Andrej Simonič je bil dne 26. marca 1874 odlikovan z zlatim zaslužnim križcem. Bil je pozneje občinski predstojnik in častni občan Gornje Radgone.

Erženjak Simon od 1. oktobra 1881 do l. 1917. Narodil se je 1. oktobra 1839 v Podlogu pri Ptujski gori. L. 1861—1863 je obiskoval dva razreda realke v Mariboru, l. 1864—1865 pa preparandijski pouk istotam ter je 1. julija 1865 dobil zrelostno spričevalo. Dne 1. maja 1866 je postal suplent na dekliški šoli v Mariboru, 1. novembra i. l. pa je bil imenovan za provizoričnega podučitelja ter organistovega in cerkovnikovega pomočnika pri Sv. Petru, kjer je 1. januarja 1871 postal definitiven podučitelj, 1. oktobra 1881 pa nadučitelj. L. 1903 je dobil naslov ravnatelja in l. 1908 je bil odlikovan z zlatim zaslužnim križcem. Bil je

dober učitelj, pa hud nemškutar. Dosegel je pri nemškem Schulvereinu razna učila in se zato zavezal v njegovem duhu delovati. Okrajni šolski svet mu je opetovano izrazil pohvalo za »uspešno poučevanje nemškega jezika.« Novembra 1. 1916 ga je zadel mrtvoud in je od tega časa hiral. Umrl je 4. januarja 1919.

Dominkuš Jurij od 1. novembra 1917 provizorični vodja.

Mavrič Karol od 1. oktobra 1918 najprej provizoričen vodja, od 1. julija 1919 definitiven nadučitelj.

Podučitelji.

Za časa nadučitelja Andreja Simoniča so službovali pri Sv. Petru:

Rotman Jožef 1833, od Sv. Benedikta.

Stamen Andrej 1833—1838, iz Ormoža.

Dominkuš Rajmund 1838—1841, iz Ptuja.

Schmidinger Jurij 1841—1843, iz Svečine.

Schmidinger Friderik 1843—1850, iz Svečine.

Zemljich Jožef 1850—1855, od Sv. Trojice.

Mole Franc 1855—1859, iz Ormoža.

Srnc Alojzij 1859—1861, od Sv. Ane na Krembergu.

Ravšl Ferdinand 1861—1866, iz Ormoža.

Erženjak Simon od 1. novembra 1866 do 1. oktobra 1872. Ko je Erženjak 1. oktobra 1872 postal pravi učitelj, je bil kot pomožni učitelj nastavljen dijak 8. gimnazije

Weiß Jožef 1872 do 1. julija do 15. septembra i. l.

Kvas Anton 1872 do 4. januarja 1877, ko je postal nadučitelj pri Kapeli.

Gregorič Ivan 1877 suplent, zopet 1883—1884 in 1896.

Dominkuš Jurij, od 25. maja 1877 do 1919.

Košar Alojz, provizoričen, potem definitiven podučitelj od 28. oktobra 1878 do smrti 12. januarja 1916.

Mejovšek Konrad 1881—1883, suspendiran.

Šetina Viktor 1884—1885.

Jelovšek Amalija 1885 do 30. septembra 1891.

Dominkuš Marija star. 1889—

Negovetič Jožefina od 1. novembra 1891 do 2. jan. 1896.

Bonač Leopoldina, 1896 do 22. aprila 1899, potem na dopustu radi bolehavosti in koncem aprila 1900 izstopila.

Pirch Amalija od 1. novembra 1896 do 1. maja 1913, ko je stopila v pokoj.

Eppich Olga od 1. novembra 1896 do 26. maja 1898.

Pratscher Ivan od 6. julija do 24. avgusta 1896.

Bernard Matilda od 1898 do 31. decembra 1905, potem se omožila in izstopila iz učiteljske službe.

Bernard Erlinda, 1899 začasno kot namestnica L. Bonač.

Duh Amalija 1900.

Kren Jožefina od 1. aprila 1901 do 1919, ko je stopila v pokoj.

Lebar Marija od januarja 1905 do konca šolskega leta začasno mesto obbolele Amalije Pirch.

Mavrič Karol 1905 namestoval Amalijo Pirch, kateri je bil dopust podaljšan.

Herzog Antonija od 1. januarja 1906 do 10. aprila 1906 začasno.

Anoschek Marija iz Hainsdorfa, imenovana semkaj 16. aprila 1906 do 5. februarja 1919, ko jo je višji šolski svet v Ljubljani odslovil in dal na razpolago dež. šolskemu svetu v Gradcu.

Prager Alojz od 1. septembra 1908 do smrti 1911.

Veber Marija od 2. avgusta 1910 do maja 1911.

L. 1910 je bila dovoljena sedma učiteljska moč.

Plapper Ljudmila 1911.

Fürst Ivan 1911.

Dominkuš Marija ml. od 1. maja 1913 do —.

Osterc Marija 1913—1919.

Mihalič Nadina, učiteljica 1917, zopet začasno 1920—1923, od 8. marca 1925 stalno nameščena.

Menhart Berta 1918.

Mavrič Ana Ciuha, od 1. novembra 1919 do sedaj.

Vunderl Matej, nam. uč. od 5. novembra 1919, nam. obolelo Marijo Deškovič-Osterc.

Kovič Ivan, začasni učitelj od 1. novembra 1919 po Dominkušu.

Menhart Alojz od 1. novembra 1919.

Kovačec Anton od 1. novembra 1920.

Kovačec-Pintarič Marija od 1. novembra 1920.

Grossman Ida od 1. novembra 1920 začasno.

Šola na Ščavnici.¹⁾

Ustanovljena je bila z odlokom dež. šolskega sveta v Gradcu 18. apr. 1874, št. 2054. Otvorjena po adaptaciji prejšnjega kmetskega doma 5. nov. 1882. Všolani so bili semkaj kraji: Vsa občina Ščavnica s kraji: Ščavnica, Zagajski vrh, Plitvički vrh; vsa občina Plitvički vrh; kraj Lastomerci od občine Zbigovci; Aženski vrh in št. 100 do 126 od občine Police. Izprva ie bila le enorazrednica, drugi razred je bil otvoren 3. novembra 1891,

¹⁾ Sestavil g. Aleksander Koprivc.

tretji 1. januarja 1905; sedaj je trirazrednica. Adaptirana kmetska hiša je bila l. 1882 pripravljena za šolo.

Vrsta učiteljev in učiteljic: Jožef Seyfried, začasni šolski vodja 1882—1885. Franc Atzler, začasni šolski vodja 1885—1887. Fortunat Sadu, šolski vodja. Ivan Geršak, učitelj. Marija Selišek, učiteljica. Alojzij Adamič, učitelj. Matevž Špende od 2. aprila 1901 do 1914, nadučitelj. Avgusta Špende, učiteljica. Marija Špende, učiteljica. Antonija Herzog, učiteljica. Alojzija Gorjak, učiteljica. Alojzij Prager, učitelj. Valeska Koprivc, učiteljica. Marija Vokan, učiteljica. Erlinda Bernard, učiteljica, Franc Šafarič, učitelj. Tomaž Kupper, učitelj. Janko Fürst, učitelj in začasni šolski vodja. Janez Osmetz 1914—1918, nadučitelj. Rojen l. 1874 v Ljutomeru, usposob. izpit l. 1902. Milata Jastrobnik, učiteljica. Darinka (Franja) Sever, učiteljica. Koprivc Aleksander, šolski upravitelj. Rojen l. 1890 v Mariboru, usposobljenostni izpit napravil l. 1912. Koprivc Marija, učiteljica. Likar Marija, učiteljica.

5. Gornjeradgonski grad.

Sedanji grad je prostorno, dvonadstropno poslopje s stolpom in kapelo, ki je posvečena sv. Glavi. Krog gradu se še pozna stari jarek z nasipom.

Gornjeradgonski grad v 17. stoletju.

O zgodovini tega gradu bi trebalo še posebne raziskave, ki je tukaj ne moremo podajati radi preobilice gradiva. Grad sega v davno starino, postavili so ga najbrž uslužniki (ministerijalci) deželnih vojvodov, ki so

Radgono s celo okolico podedovali po Šponhajmcih. V madjarskih in turških navalih je bil grad važna utrdba. Deželni vladarji niso gradu sami posedali, temveč so ga dajali v zajm raznim velikašem, svojim zvestim uslužnikom. Od teh so po imenu znani: Adalbert 1129, Oton 1129, Bernard 1186, Herand, Hartnid in Riker 1189, slednji še 1200, Aloho 1269, 1284, 1287. Hartnid Radgonski je bil okoli l. 1142 menih benediktinskega samostana v Admontu. L. 1345 se omenja še Jakob, 1362 pa Wetzl, potem izumrje stara radgonska rodovina. L. 1363 na tiho nedeljo v postu je podelil vojvoda Rudolf bratoma Henriku in Ortolfu von Lindeck grad Radgono, katerega sta poprej imela v zajm še Konrad v. Schwaben in Bolfenk Kelc, a sta ga oba prostovoljno odstópila vladarju.

L. 1389 sta Ulrik in Barbara Sefer prodala grad Radgono z vsemi pripadninami za 395 funtov penězov krškemu škofu Ivanu in nekemu Konradu Fruetenu. L. 1443 je podaril radgonski grad kralj Friderik Leopoldu Stubenbergu, njegov naslednik pa ga je moral odstopiti nazaj cesarju, ker je bil zapleten v Baumkircherjevo zaroto (29. junija 1471). Potem so upravljali grad dalje časa cesarski oskrbniki. L. 1496 ga je imel sekovski škof Matej, 1494 Henrik in 1496 Janez Eberbach, 1501 Bolfenk Grabenski, 1505 pa Seifried Metnitz.

V 16. stoletju so ga imeli v zajm razni plemiči, oziroma vdove po njih: 1530 Marjeta Preiner, 1532 Ahacij Metnitzer, 1533 Rozina, vdova Ivana Ivniškega za sebe in maloletne otroke. L. 1547 je bil grad v rokah Adama Trauttmannsdorfa, 1551 pa Sigmunda Herbersteina. L. 1572 ga je dobil v zajm Gabriel Strein za 12.000 gld., potem dosmrtno za 20.000 gld. Okoli l. 1614 so imeli grad v zajm Schrattenbachi, l. 1621 pa že baron Gottfrid Stadl, l. 1623 knez Janez Ulrik Eggenberg. Ko je l. 1717 ta rod izumrl, je grad z vdovo Ano Eleonoro prešel na njenega tretjega moža Leopolda Herbersteina (1776). Vmes so ga poprej nekaj časa posedale graške klarisinje (okoli 1730). L. 1789 je kupil grad Radgono grof Fran Josip Wurmbrand.

Naša slika predstavlja gornjeradgonski grad, kakor ga je zarisal Vischer v drugi polovici 17. stoletja. Starejša je pa risba Ivana Klobučariča iz l. 1601—1605, ki kaže podolgovato dvonadstropno poslopje z malimi okni. Na desnem (gledalcu na levo) koncu je nekak štirioglat stolp z nekoliko višjo streho, tudi na levem koncu je prizidan stolpič, ki se končuje s sedlasto streho, znatno nižjo od strehe ostalega poslopja. Po priliki v sredini, nekoliko bolj na desno (heraldično) je nekak prizidek s samo zgornjimi okni, ki sega s poševno streho do višine oken drugega nadstropja. Tak je po priliki mogel biti gornjeradgonski grad v poznejšem srednjem veku.

6. Občine in vasi.

1. Črešnjevci. L. 1385 se imenuje ta kraj »am Kersperg«, 1422 Cherspachperg, 1426 Cherspach, enako 1445, ko je v vasi bilo 12 hiš.

2. Gornja Radgona. L. 1907 je gornjeradgonski okraj po 17 letih prišel končno v slovenske roke. Nemcem je pa šla vlada na roke s tem, da je povzdignila Gornjo Radgono v trg. Dotični cesarski odlok je bil izdan dne 17. avgusta 1907, razglašen po namestništvu dne 28. avg. 1907, št. 61. Kot nadomestilo so potem Slovenci zahtevali, da se povzdigne v trg tudi Sv. Jurij na Ščavnici, dakako da niso uspeli. Gornja Radgona je pa vendar ostala trg in po novi državni ureditvi kot obmejna točka dobila veliko važnost, da mesto izgubljene Radgone pritegne nase slovensko okolico.

O zgodovini te občine se da z gotovostjo malokaj dognati. V večkrat omenjenem otokarskem urbarju se v radgonski župi omenja Petersdorf z desetimi kmetijami. Na prvi pogled se zdi celo umevno, da je to Sv. Peter pri Radgoni ali Gornja Radgona. A pri natančnejem razmišljanju postaja stvar sumnjiva. Gornjeradgonsko občinsko ozemlje obsega le 60 ha, kar je veliko premalo za 10 kmetij. Ako se k temu pritegne še katastralna občina Hercegovčak s 328 ha, imamo 388 ha, kar je dovolj za 10 kmetij. Toda ta občina se v srednjeveških listinah imenuje Hertweisdorf, deželnoknežji urbar jo imenuje »Hartwigesdorf« in je tukajšnjih 5 kmetij imel v zajmu grajski stražnik vitez Helfenberg, dočim je onih 10 kmetij v »Petersdorfu« imela neka gospa Eppenstein.¹⁾ Verjetno je torej, da bi mesto »Petersdorf« imelo stati »Pfeffersdorf« — Stavenci, kjer je še l. 1445 bilo le 11 kmetij. — Drugi podatki so omenjeni v cerkveni in šolski zgodovini.

3. Ivanjšovci. Ta vas se imenuje l. 1445 »Eybbberstarf« in je imela takrat 23 hiš, bila je torej dokaj veliko selo. L. 1425 se imenuje Iswantzen, okoli 1500 pa Ismaniczzen. V otokarskem urbarju ni najti tega imena, najbrž je vas takrat imela kako drugo ime. Ime vasi je nastalo očitno po starejšinu ali županu Ivanu. V otokarskem urbarju se (brez označbe kraja) omenja župan I v a n c. Tudi v Prekmurju imamo Ivanjšovce in Ivanovce. Na Murskem polju je dokaj običajno rodbinsko ime Ivanjšič. Med ll. 1463—1469 se omenja kot gospod te vasi Ivan Zmollner, med ll. 1453—1458 pa Štefan Zmollner.²⁾

4. Lomanoši. Lomanoši — nemški Deutsch Radersdorf — so katastralna občina v politični občini Plitvica, ki spada v apačko župnijo. L. 1445 se v radgonski župniji omenja neka vas Radenstarff z 22 hišami,

¹⁾ ČZN 1919, str. 36. — ²⁾ Beiträge 32, št. 360/1, 2, 4.

ki pa ne more biti istovetna z Radinci, temveč so to najbrž Lomanoši. Omenja se že l. 1385.

5. **Lastomerci** in **Zbigovci** tvorita eno krajno in katastralno občino. Obe vasi se omenjata že v deželnoknežjem urbarju koncem 13. stoletja. V obeh vaseh so bili strelski dvorci. L. 1445 je bilo v Lastomercih 15 hiš, v Zbigovcih pa samo 8. Dandanes so Zbigovci po številu hiš in duš znatno večji. Okoli l. 1300 se Lastomerci imenujejo Lazmerstorf, l. 1445 pa Larstmerz.¹⁾

6. **Orehovci**. V otokarskem urbarju se imenuje neki kraj Presse z 10 kmetijami. Ta Presse je poznejši Presberg v krajni občini Orehovci. Ker pa katastralna občina Presberg obsega le 173 ha obdačenega zemljišča, ni na tako tesnem ozemlju prostora za 10 kmetij, zato je pod Presse pač umevati celo današnjo upravno občino Orehovci, ki obsega 504 ha zemljišča. L. 1445 je v »Press« bilo 13 hiš, dočim se Orehovci tudi v dotičnem popisu ne omenjajo, torej so vključeni pod imenom »Press«. Deželnoknežji zajmi se tu imenujejo l. 1443, ko je dobil 16. novembra vas z gornino, davščino in vsemi pripadki Leutold Stubenberg, 2 dvorca pa Gašpar Kapfensteiner. L. 1498 dne 30. aprila pa neki Janez Pretl pol dvora in 1 dvorec ter 8 veder gornine.

7. **Plitvički vrh**. To ime imata v gornjeradgonski župniji dva kraja: eden Plitvički vrh je v politični občini Ščavnica in je bil po avstrijski razdelitvi v gornjeradgonskem sodnem okraju, drugi je samo-svoja občina in je spadal poprej v radgonski sodni okraj. »Plitwitzerberg« se omenja l. 1428.

8. **Police**. V otokarskem urbarju se omenja neki kraj »Polchendorf«, kar so najbrž Police. L. 1445 se vas imenuje »Policz« ter je štela 10 hiš. L. 1469 in 1496 se tukaj omenjajo deželnoknežji zajmi, kar potrjuje domnevo, da so »Polchendorf« Police.

9. **Stavešinci** ali **Stavenci**. Ta vas je le katastralna občina v politični občini Očeslavci, ki spadajo pod kapelsko župnijo. Zagonetno je staro nemško ime »Pfefferdorf«. L. 1366 se imenuje Phefferdorf, l. 1445 Pfefferdarf z 11 hišami, okoli l. 1480 pa Pheffendorferperg. Mogoče, da je to ime istovetno s »Petersdorfom« v otokarskem urbarju, kakor je že omenjeno pri Gornji Radgoni. V tem slučaju bi nemško ime bilo nastalo po kakem posestniku Petru. Vkljub mogočnim vplivom nemških pisarn se je ohranilo slovensko ime.

10. **Ščavnica**. Ta občina spada le deloma pod gornjeradgonsko župnijo. V otokarskem urbarju se imenuje »Villa (vas) ze Stewitzen« med strelskimi dvorci. V 15. stoletju se večkrat omenjajo ščavniški

¹⁾ Natančneje o teh dveh vaseh in njunem imenu gl. ČZN 1919, str. 55—57.

deželnoknežji zajmi, a brez označbe, da bi bili strelski zajmi. Starim Slovanom je »ščava« pomenila po priliki to, kar dandanes slatina; ta pomen še ima beseda dandanes v poljskem jeziku. Ker je v obližju rečice Ščavnice vse polno slatinskih vrekev, je ime rečice nastalo po njih, od rečice pa se je poimenoval kraj.

11. Šratovci-Mele. Prvič se v listinah ime Šratovci-Schrattendorf omenja l. 1445, ko je v vasi bilo 9 hiš. L. 1464 se zove Schrottendorf, okoli l. 1480 pa zopet Schrattendorf. Mele ali Melovje, po mlinih ali pa po tem, da se je tu ob Muri zemlja rušila. Melince ima Prekmurje tudi tik ob Muri. Nemško ime je tudi staro. Že l. 1415 se imenuje »Kellermaisterdorf«, l. 1445 pa Keldermaisterdorf z 20 hišami. Bila je torej v starih časih zelo močna vas. Nemško ime je očitvidno nastalo po graščini, ki je imela tu svoja skladišča-kleti.

7. Seznam okrajnih sodnikov in notarjev v Gornji Radgoni.¹⁾

Ta seznam ni popolen, ker se za čas od l. 1850 do l. 1879 imena sodnih predstojnikov niso mogla ugotoviti radi velikega nereda, v katerem se nahaja sodna registratura, ki je nameščena v povsem neprimernih prostorih. V poznejših letih so bili sledeči vodje sodišča:

Mihael Novak od 22. junija 1879.

Karol Sock od 26. januarja 1884.

Dr. Gustav Wokaun od aprila 1895.

Ivan Stepischnegg od 10. novembra 1897.

Dr. Herman Neuberger od 8. februarja 1904.

Viljem Kronasser od 20. avgusta 1904.

Dr. Jožef Ducar od 9. septembra 1909.

Dr. Jožef Oswatitsch od 17. avgusta 1911.

Dr. Jožef Meschitz od 23. decembra 1911.

Dr. Herman Watzulik od 26. marca 1914.

Dr. Oskar Voitl od 28. julija 1914.

Dr. Herman Watzulik od 14. avgusta 1914 do prevrata, ko ga je narodni svet odstavil.

Po prevratu sta kratek čas službo opravljala samo od naše države prevzeta sodna uradnika Jožef Bogovič in Mijo Potočnik.

Gvidon Mihelič od 29. novembra 1918.

Štefan Vodošek od 14. decembra 1919.

Anton Cigoj od 12. februarja 1920.

Niko Ivan Vrabl od 18. januarja 1921.

¹⁾ Sestavil Niko Vrabl.

Dr. Fran Kovča od 24. aprila 1921.

Dr. Tomo Turato od 26. decembra 1921 naprej.

Od 1. 1903 do prevrata so bili dodeljeni za krajšo dobo razni pomožni sodniki in avskultanti, z eno edino izjemo (dr. Alojz Lešnik iz Maribora) sami Nemci, da bi se tukaj na jezikovni meji pripravili za službovanje v slovenskih krajih. — Po prevratu so zraven sodnega predstojnika službovali v Gornji Radgoni: avskultant dr. Dominik Drnovšek l. 1920, sodnik dr. Josip Lavrič l. 1921, potem sodniki Jakob Božič, Rudolf Ročnik, Maks Petrič, Avgust Habermut, Josip Rus, dr. Fran Kalin in dr. Jakob Svet.

Gornjeradgonski notarji.

Puff Hermann od 4. 3. 1875—7. 1. 1891 (se mu je omračil um);

Ploj Oton od 20. 7. 1891—25. 4. 1905;

dr. Strelec Franc od 4. 7. 1906—30. 6. 1911;

Požun Henrik od 11. 9. 1911 naprej.

Pred letom 1875 sta uradovala v Gornji Radgoni notarja Gottfried Schmidt in Filip Mravlag; točni podatki se ne dajo več ugotoviti.

8. Razvoj gornjeradgonskega sodišča po prevratu.¹⁾

Odredba poverjeništvu za pravosodje v Ljubljani z dne 16. okt. 1919 je občine radgonskega okrajnega sodišča na desnem bregu Mure podredila okrajnemu sodišču v Gornji Radgoni, v kolikor je naša politična oblast te občine že prevzela v svojo upravo. Izvrševanje sodstva pa je bilo možno samo, kolikor so se mu stranke prostovoljno podvrgle, ker so v »nevtralni coni« izvrševali avstrijski orožniki varnostno službo. Pod našo upravo je bilo namreč le ozemlje, ki leži južno od demarkacijske črte, določene dne 13. februarja 1919 v »mariborski pogodbi«. V Apačah sta bila samo dva jugoslovanska orožnika, ki sta bila dodeljena in podrejena tamošnji avstrijski komandi in nista mogla sprejemati ukazov od naših oblastev. Samo občina Nasova bivšega cmureškega sodišča in občina Plitvički vrh, kakor tudi kraji Lomanoše, Lešane in Spodnji Gris so bili v naši politični in sodni oblasti.

Po čl. 27. Saint Germainске mirovne pogodbe z dne 10. septembra 1919, ki pa je stopila šele 16. julija 1920 v veljavo, so naši državi končno-veljavno pripadli na desnem bregu Mure ležeči deli sodnih okrajev Cmurek in Radgona in bi nam po čl. 93 morala Avstrija takoj izročiti vse sodne spise in zemljiške knjige, ki se nanašajo na to ozemlje, kar je avstrijski državni urad za pravosodje že z naredbo z dne 24. aprila 1920 naročil svojim sodiščem.

¹⁾ Sestavil Niko Vrabl.

Od radgonskega okrajnega sodišča so pripadle okrajnemu glavarstvu v Ljutomeru in okrajnemu sodišču v Gornji Radgòni občine Plitvički vrh, Plitvica, Lutverci, Segovci, Apače, Črnci, Žepovci in Spodnji Gris, od cmureškega okrajnega sodišča pa občine Nasova, Žiberce, Podgorje, Konišče, Vratje, Vratji vrh, Drobotinci in Dražen vrh.

Vse te občine so bile od jugoslovanske vojske zasedene 18. jul. 1920, kolikor niso bile že poprej v naši oblasti. Po ljudskem štetju iz l. 1910 se je prebivalstvo gornjeradgonskega sodnega okraja vsled tega povečalo od 12.840 na blizu 17.800.¹⁾

Za vse od radgonskega okrajnega glavarstva nam pripadle občine bi morali sodišči v Radgoni in Cmureku našim sodiščem v Gornji Radgoni, Sv. Lenartu v Slov. gor. in v Mariboru takoj odstopiti vse teh krajev se tikajoče sodne spise in zlasti zemljiške knjige, za kar so ta sodišča že koncem julija 1920 zaprosila.

Izročitev pa ni šla tako naglo izpod rok, kakor so pričakovala naša oblastva. Avstrijska sodišča so delo namenoma zavlačevala s piškavimi izgovori, n. pr. da nimajo časa, poiskati spise in slično. To zavlačevanje je imelo v glavnem namen, vzbujati pri prebivalstvu Apačke kotline nado, da bode prišlo nazaj pod Avstrijo, deloma pa so se balí avstrijski notarji in odvetniki za zaslužek. Celo avstrijsko zvezno ministrstvo za pravosodje se je dne 10. februarja 1922 postavilo na stališče, da ne more naročiti okrajnima sodiščema v Cmureku in Radgoni, naj izročita zemljiške knjige za Apačko kotlino, ker baje »še ni bilo mogoče premagati političnih pomislekov, ki obstoje proti temu na avstrijski strani.«

Šele na pritisk naših centralnih oblastev je prišlo skoraj čez dve leti do izročitve sodnih spisov in zemljiških knjig dne 9. maja 1922 in sicer od cmureškega in radgonskega sodišča v Radgoni, ker se je cmureški sodni predstojnik bal, da ne bi nahujskano ljudstvo v Cmureku predaje s silo onemogočilo. Od cmureškega sodišča je gornjeradgonsko prevzelo 26 zemljiških knjig z realnimi registri in mapami, prepise vložnih številka katastralnih občin Fluttendorf, Diepersdorf in Gosdorf, v kolikor leže na desnem bregu Mure, ter nad 200 varstvenih in zapuščinskih spisov. Okrajno sodišče v Radgoni pa je ob tej priliki izročilo samo 12 zemljiških knjig tistih občin, ki leže v celoti na našem ozemlju, dne 7. julija nadaljnjih 15 knjig in zadnjih 18 knjig šele 29. septembra 1922, ko je prevzelo od gornjeradgonskega sodišča zemljiškoknjižne izvlečke onih delov katastralne občine Šratovci in Mele, ki leže na levem bregu Mure in so pripadli Avstriji.

¹⁾ V celem ljutomerskem srezu je bilo po štetju z dne 31. januarja 1921 32.747 prebivalcev, med njimi 28.950 Slovencev in 3578 Nemcev.

Pri pregledu prevzetih zemljiških knjig je gornjeradgonsko sodišče v približno 500 slučajih ugotovilo, da so nepristojna avstrijska sodišča izvršila vpise, ki so bili neveljavni. Sodišče je moralo klicati vse te stranke in sprejemati ž njimi nove predloge, tako da je bila zemljiška knjiga šele v jeseni 1923 popolnoma urejena.

Vsled povečanja sodnega okoliša in ogromnega naraščanja sodnih poslov se je l. 1922 izkazala nujna potreba, pomnožiti število sodnikov in sodnih uradnikov ter razširiti uradne prostore. To se je tudi zgodilo meseca avgusta 1922, tako da sta od tega časa razen sodnega predstojnika stalno dva sodnika v Gornji Radgoni. Povečalo se je tudi število pisarniških uradnikov.

Da se prebivalcem Apačke kotline olajša opravek pri sodišču, se vrše od 1. oktobra 1921 redno vsak mesec uradni dnevi gornjeradgonskega sodišča v Apačah.

VIII. Župnija Apače.

1. Cerkev in župnija.

Krajevno ime »Apače«, z naglasom na prvi slovki, je nedvomno nastalo po tem, ker so v Apački kotlini imeli benediktinci v Št. Pavlu obsežna posestva, katera so pa sčasoma dali v zajme deželnim vladarjem. V listinah se ime »Appestal« prvič omenja okoli l. 1200.

Cerkev naše ljube Gospe v Apačah se prvič omenja l. 1443. Cerkev je kajpada starejša, glavna ladija najbrž iz 14. stoletja. L. 1538 so jo temeljito prezidali in povečali. Postavili so sedanji prezbiterij, severno ladijo (ki jo ljudstvo imenuje »slovensko cerkev«) in zvonik v kotu med severno ladijo in prezbiterijem. Posvečena je Marijinemu vnebovzetju, kar kaže na visoko starost. Kdaj je dobila lastnega duhovnika, ni znano. Kot podružnica radgonske pražupnije se je osamosvojila najbrž nekoliko pozneje, kakor druge, bolj oddaljene. L. 1445 je že navedena kot župnija ter je imela takrat pod seboj 26 krajev z 207 hišami. K njej so spadali deli sedanje župnije pri Sv. Ani.

Do Jožefa II. se župnijske meje niso nič spremenile. L. 1785 so nameravali v Steinhofu ustanoviti novo lokalijo, kateri bi iz apačke župnije pripadle Lešane, a ta namera se ni izvedla. Večja sprememba se je zgodila z ustanovitvijo nove župnije pri Sv. Ani, ki je bila dotlej apačka podružnica. Iz apačke župnije so bili novi župniji prideleni kraji: Ščavnica h. št. 1—61, Rodmoški vrh, Grabe h. št. 7—15 in 17, Höllberg (menda Rožni grunt) št. 1—7, 14—42, 69, 71, Kremberg, Bačkova in Lokavci h. št. 29—36 in 38. Ostali del Lokavcev je prišel pod Cmurek, istotako Podgorje in Grabe.

Od l. 1787 do 1800 je bil v Apačah sedež dekanata, potem so pa prišle Apače v dekanijo Sv. Lenarta v Slov. gor., kjer so ostale do l. 1852, ko so jih pridělili dekaniji v Radgoni. Tako je ostalo do 1. decembra 1923, ko so Apače prišle pod upravo lavantinskega škofa ter bile prideljene ljutomerski dekaniji. Iz cmureške župnije sta kraja Podgorje in Grabe prišla nazaj v apačko župnijo, Lokavci pa celoma k Sv. Ani.

2. Vrsta apačkih župnikov.

Schaffer Harding 1416.

Feichter Adam od 19. avgusta 1570 do smrti decembra 1576.

- Fabri Peter 1577.
 Mittinger Virgilij 1588.
 Veldkürcher Krištof 1590.
 Ogriz Boštjan 1592.
 Lindtner Jernej 1592.
 Phillius Mihael 1593.
 Maninger Gašpar 1595.
 Mastier Jurij 1596.
 Sax Jakob 1602.
 Lindtner Gregor od 21. junija 1604 do smrti 1606.
 Haan Ivan 1606.
 Bohemus Daniel 1607.
 Pühler Aleksander 1610.
 Strauss Ivan 1615.
 Mülpach Erazem 1616.
 Osterperger Andrej 1616.
 Frankh Vid 1618.
 Trever Lambert 1623.
 Plankh Martin 1624.
 Žager Ivan 1632.
 Pavrič Ivan 1649—1650.
 Zorec Matej 1653—1654.
 Krois Štefan 1664.
 Svetel Martin 1667—1673.
 Marčinko (Martscher) Ivan 1673—1681.
 Trink Andrej 1681—1689.
 Gaber Andrej Jakob 1689—1693.
 Luechegg Marko Anton 1693—1702.
 Weitzer Ivan Krst. 1702—1741.
 Tschodes Matej 1741—1752.
 Fras Ivan Mihael 1752—1757.
 Diemer Franc 1757—1761.
 Mayerhofer Franc 1761—1775.
 Trabas Simon 1775—1777, potem odšel v Lučane.
 Friedrich Matija 1777—1786, potem stopil v pokoj in umrl
 24. septembra 1789. Dal je cerkev olepšati.
 Pirker Filip 1786—1792. Poprej je bil benediktinec v Št. Lambertu. Dne 1. septembra 1787 je postal dekan.
 Leittenstätter Franc Ksav. 1792—1800, potem odšel v
 Ljutomer in s tem je dekanija v Apačah prenehala. Gl. zgoraj str. 54.

Pregel Štefan 1800—1802. Prišel je v Apače od Sv. Lovrenca na Dravskem polju.

Verderber Andrej 1802—1814.

Ledenik Ignac 1814—1842. Ob njegovem času je v sušnem letu 1834 nastal v Apačah velik požar, ki je vpepelil tudi župnišče z gospodarskim poslopjem vred. L. 1842 je stopil v pokoj in umrl v Apačah 30. septembra 1845. Rojen je bil v Mariboru l. 1776.

Čeh Fran Ser. 1842—1858. Rojen v Vurbergu 26. julija 1802, je bil v Gradcu posvečen v mašnika 28. avgusta 1827 kot bogoslovec tretjeletnik. Najprej je služil kot kapelan v Radgoni l. 1828 do 1829, ko so ga prestavili v Slivnico. Od tod je l. 1830 prišel na Ptujsko goro, kjer je po smrti župnika Antona Krizmaniča 31. oktobra 1832 postal provizor, po nastopu novega župnika pa zopet kapelan. L. 1841 je šel za provizorja k Sv. Martinu pri Vurbergu, l. 1842 pa je dobil apačko župnijo. Umrl je, star šele 57 let, 23. aprila 1858.

Cvetko Jakob 1858—1881. Narodil se je pri Sv. Marjeti nižje Ptuja 30. decembra 1810. Posvečen je bil v Gradcu 26. julija 1835 ter je naslednje leto nastopil dušno pastirstvo. Od 5. septembra 1836 do 17. avgusta 1837 je bil kapelan pri Sv. Lenartu v Slov. gor., potem pa do l. 1858 vedno v nemškem delu Štajerske, dokler ni postal župnik v Apačah. Umrl je 28. februarja 1881.

Hanžič Jakob 1881—1894. Narodil se je pri Sv. Trojici v Slov. gor. 14. avgusta 1831. Študiral je v Mariboru in v Gradcu, kjer je bil 29. julija 1855 posvečen v mašnika. Služboval je kot kapelan v Gamsu pri Stainzu, v Gomilici, v Lučanah, Obrajni, Vel. Sv. Florijanu in kot župnik pri Sv. Duhu pri Lučanah, odkoder je prišel l. 1881 za župnika v Apače. Umrl je 20. septembra 1894. Sprevod mu je vodil radgonski okrožni dekan Fran Pintarič, nemško pridigo je imel obrajnski župnik Pöschl, slovensko pa takratni šentpeterski kapelan, sedanji stolni župnik mariborski Fr. Moravec. (Gl. graški »Feierabend« 1894 št. 13 z dne 28. okt., str. 469—472.)

Kukovec Ivan Nepom. 1895—1906. Rojen 21. maja 1832 pri Sv. Ani na Krembergu, je postal duhovnik 25. julija 1858. Kot župnik pri Sv. Radegundi v Hartmannsdorfu na Nemškem Štajerskem je po smrti župnika Hanžiča dobil l. 1895 župnijo Apače ter je služboval do smrti 6. marca 1906. Čutil se je Slovenca in je, kolikor je bilo mogoče, varoval slovenščino v apački župniji. Po njegovi smrti graški škof ni maral več nastaviti Slovenca, rajši Čeha:

Kuzala Franc 1906—1908. Rojen je bil v Kromerizu na Moravskem 27. septembra 1863. Umrl je že čez dve leti 30. oktobra 1908. — Za njim je postal apački župnik Nemec:

Potzinger dr. Leopold 1909 do sedaj. Rojen v Obrajni (Halbenrain) 27. septembra 1870, posvečen v Gradcu 20. julija 1893.

Dočim je naše rojake na Koroškem in v Primorju nemška in italijanska vlada pognala iz njihovih župnij samo radi tega, ker so bili rojeni Slovenci, so naše oblasti pokazale neprimerno višjo stopnjo narodne strpljivosti in nobenega župnika niso odstranile radi njegove narodnosti.

2. Kapelani.

Odkar so Apače pod upravo lavantinske škofije in v ljutomenski dekaniji, so službovali tu kot kapelani:

Ašič Maks od 19. aprila 1923 do 30. novembra i. l.

Messner Ivan od 1. decembra 1923.

Lah Stanislav od 15. avgusta 1924 II.

3. Šola.

V Apačah je sedaj trirazredna deška šola z dvema nemškima vsposrednicama in enaka dekliška šola. Slednjo vodijo šolske sestre, ki so se v Apačah naselile l. 1879 in so do l. 1925 imele svojo materino hišo v Eggenbergu pri Gradcu. Z odlokom lavantinskega škofijstva 22. aprila 1925 je zavod šolskih sester v Apačah bil ločen od materine hiše v Eggenbergu pri Gradcu ter je ustanovljena posebna jugoslovanska provincija.

Šola v Apačah je nastala l. 1804. Bila je kajpada pod avstrijsko vlado popolnoma nemška in je znatno pripomogla k ponemčevanju apačke kotline.

Odkar so Apače prišle pod jugoslovansko upravo, so službovali na apački šoli kot upravitelji: Resman Rado, Gabruč Andrej, Sadar Mirko, sedaj Janko Žel. Kot učitelji in učiteljice: Pukl Josip, Racek Ada, Rus Alojzija, Kovič Ivo, Šmid Marija, Dominkuš Maks, Večko Filip, Viher Miroslav; sedaj: Šetina Helena, Germek Stana, Erat Vladko. Radi jezikovnih razmer je bila pod našo upravo šola razširjena za 1 razred.

Petrarazredna šola je tudi v Miethsdorfu (Stogovcih, kraj še uradno nima slovenskega imena), namreč slovenska enorazrednica s 4 nemškimi vsposrednicami.

Ta šola je bila ustanovljena že l. 1800. Pouk se je vršil v raznih kmetskih hišah. L. 1836 so postavili pritlično šolsko poslopje. L. 1896 so pozidali še nadstropje in šolo razširili v štirirazrednico.

Začetkom februarja 1921 je prišla semkaj iz Škocjana na Koroškem prva slovenska učiteljica Antonija Ferjančič, ki še sedaj tu služi. Voditelj šole pa je ostal še do aprila 1921 nemški nadučitelj Henrik Močnik (!), njegova žena pa učiteljica. Novodošlo slovensko

učiteljico je pozdravil z nasvetom, naj se čim prej vrne, odkoder je prišla! (Kaj bi bilo, če bi si kaj takega dovolil kak slovenski učitelj na Koroškem ali v Primorju?!) Imenovani voditelj je pri šoli vničil, kar se je dalo: oknice, nekaj klopi in table je sežgal, šipe razbil, oziroma odnesel. Škode pa ni popravil.

V popolno slovensko upravo je prešla šola 6. aprila 1921. Vodstvo je prevzel učitelj Igo Hauptman. Kmalu nato je bila na to šolo imenovana gospa Antonija Kunc-Gaggenberger iz Pustrice na Koroškem. Dne 8. junija 1921 je bil prideljen tej šoli Ivo Seršen, učitelj pri Kapeli ter je ostal tu do konca šolskega leta. V šolskem letu 1921-22 je bilo učiteljsko osebje skršeno na dve osebi: Igo Hauptman in Tončka Ferjančič, ki sta poučevala po dva in dva razreda združena. Maja 1922 je bil semkaj imenovan za učitelja Janko Kokotec, učitelj v Osilnici, ki je ostal tu do konca 1922, ko se je vrnil v Osilnico. Dne 15. septembra 1922 se je Igo Hauptman odpovedal učiteljstvu, za voditelja je bil potem 15. novembra 1922 imenovan Rado Resman, ki še sedaj tu slušbuje. Dne 1. oktobra 1922 je bila na lastno prošnjo semkaj imenovana Rika Ferjančič, ki je odšla 1. oktobra 1923. Na njeno mesto je bila imenovana Ada Racek, učiteljica v Apačah. Ker se je takrat otvorila vsپorednica k II. razredu, je prišla semkaj iz Apač tudi Alojzija Rus. Dne 1. septembra 1923 je bila semkaj imenovana še Angela Lečnik, učiteljica v Mariboru. Tako je bilo t. l. na tej šoli pet učnih moči: voditelj Rado Resman, Tončka Ferjančič, Angela Lečnik, Ada Racek in Alojzija Rus. Dne 18. oktobra 1924 je bila Angela Lečnik nameščena na meščansko šolo v Vojniku, na njeno mesto je prišel abiturijent Karol Žolger.

Do 1. 1923 je bila ta šola štirirazrednica, tega leta je bila na ukaz višjega šolskega sveta otvorjena še ena slovenska dvorazrednica in nemška trirazrednica, od 1. februarja 1926 je slovenska enorazrednica s 7 nemškimi vsپorednicami. V nemških vsپorednicah se poučuje od 1. šolskega leta vsak dan po 1 uro slovenski, od 5. šolskega leta pa od 1. februarja 1926 vsled odredbe prosvetnega ministrstva »po možnosti« v vseh predmetih slovenski.

Tudi tu se kaže strpljivost in obzirnost naše vlade, dočim nad pol milijona naših rojakov na Koroškem in v Primorju nima niti ene šole v svojem jeziku!

Dostavki in popravki.

Med župniki ljutomerskimi na str. 39 sta pomotoma izostala:

1a. Portz Štefan, župnik v Ljutomeru pred l. 1376.

1b. Fert (Ferk) Peter, do l. 1376 župnik v Radgoni.

Z dovoljenjem papeževim iz Avinjona 17. aprila 1376 sta Ferk in Portz menjala župniji. Portz je šel iz Ljutomera v Radgono, Ferk pa iz Radgone v Ljutomer.¹⁾

Str. 109, vrsta 16 od spodaj, zadnji stavek pri učitelju Klanjščeku se naj glasi: Pozneje je učiteljeval na Hajdini — ne v Cirkovcah.

Str. 111, vrsta 2 od zgoraj, mesto Minka Savec čitaj Minka Sever.

Str. 113, vrsta 8 od zgoraj, mesto F. Trobej čitaj J. Trobej.

¹⁾ Lang, Acta Salzburgo—Aquilejensia I₂ (Graz 1906), str. 696—697.

KAZALO.

	Stran
Predgovor	III
Slovstvo	VII
Prvi del. Občni zgodovinski podatki o ljutomerskem srezu.	
1. Prazgodovinska in rimska doba	1
2. Staroslovenska doba do konca 13. stoletja	7
3. Strelnski dvorci	10
4. Turki na Murskem polju	13
5. Kruci na Murskem polju	16
6. Razprtije z Madjari zaradi Mure	21
7. Leto 1848	25
Ljutomerski okrajni glavarji	28
Seznam okrajnih sodnikov v Lju- tomeru od leta 1850	28
8. Politično in društveno življenje od začetka ustave do poloma avstrij- ske države (1860—1918)	29
9. Razne prireditve in proslave.	
Prvi slovenski tabor v Ljutomeru	33
Prva beseda v Ljutomeru 6. sep- tembra 1920	34

	Stran
A) Šole v Ljutomeru.	
a) Stara šola	96
b) Nova šola	100
c) Vrsta ljutomerskih učiteljev	102
č) Enorazredna realka v Ljutomeru	111
d) Nemška ljudska šola v Ljutomeru	112
B) Šola v Cezanjevcih	113
C) Šola na Cvenu	115
Č) Šola na Stari cesti	115
7. Trg Ljutomer.	
A) Postanek in ime trga; trške pravice	116
Trški grb	125
B) Prepiri z graščaki in drugi nemiri	126
8. Trška uprava.	
1. Trško starešinstvo	143
2. Trški župan-sodnik	144
Vrsta trških sodnikov in županov	145
3. Trški pisarji ali syndici	149

A) Župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika.	
a) Opis sedanje cerkve	66
b) Prvotna cerkev	69
c) Povečava in oprema cerkve	72
B) Podruž. sv. Ane v Podgradju	77
C) Cerkev sv. Roka v Cezanjevcih	79
4. Bratovščine in ustanove.	
a) Bratovščine	85
b) Ustanove	87
c) Dobrodelni zavodi	90
5. Pokopališče	91
6. Ljutomersko šolstvo.	

b) Kovaska	173
c) Sodarji	173
d) Čevljarji, e) Tkalci	174
10. Zdravstvene razmere, razne ne- sreče.	
1. Ljutomerski zdravniki	175
2. Človeška kuga	179
3. Požari	182
11. Ljutomerske graščine.	
A) Dolnji grad.	
1. Dolnji grad, lastnina solno- graških nadškofov in dežel- nih vojvodov	184
2. Schweinbecki	185

Na str. 66 so dostaviti kapelani:

T k a v c A n t o n od 16. septembra 1907 do 31. avgusta 1909.

T o p l a k F r a n c od 1. septembra 1909 do 1. avgusta 1913.

K o s M i h a e l od 1. avgusta 1909 do 1. avgusta 1913.

KAZALO.

	Stran
Predgovor	III
Slovstvo	VII
Prvi del. Občni zgodovinski podatki o ljutomerskem srezu.	
1. Prazgodovinska in rimska doba	1
2. Staroslovenska doba do konca 13. stoletja	7
3. Strelski dvorci	10
4. Turki na Murskem polju	13
5. Kruci na Murskem polju	16
6. Razprtije z Madjari zaradi Mure	21
7. Leto 1848	25
Ljutomerski okrajni glavarji	28
Seznam okrajnih sodnikov v Ljutomeru od leta 1850	28
8. Politično in društveno življenje od začetka ustave do poloma avstrijske države (1860—1918)	29
9. Razne prireditve in proslave.	
Prvi slovenski tabor v Ljutomeru	33
Prya beseda v Ljutomeru 6. septembra 1863	34
Miklošičeva svečanost	34
Proglas in proslava ujedinjenja SHS	35
Drugi del. Zgodovina župnij.	
I. Župnija Ljutomer.	
1. Postanek in obseg župnije	36
2. Ljutomerski dušni pastirji.	
A) Župniki ljutomerski	39
B) Kapelani	61
3. Cerkve in kapele.	
A) Župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika.	
a) Opis sedanje cerkve	66
b) Prvotna cerkev	69
c) Povečava in oprema cerkve	72
B) Podruž. sv. Ane v Podgradju	77
C) Cerkev sv. Roka v Cezanjevcih	79
4. Bratovščine in ustanove.	
a) Bratovščine	85
b) Ustanove	87
c) Dobrodelni zavodi	90
5. Pokopališče	91
6. Ljutomersko šolstvo.	

	Stran
A) Sole v Ljutomeru.	
a) Stara šola	96
b) Nova šola	100
c) Vrsta ljutomerskih učiteljev	102
č) Enorazredna realka v Ljutomeru	111
d) Nemška ljudska šola v Ljutomeru	112
B) Šola v Cezanjevcih	113
C) Šola na Cvenu	115
Č) Šola na Stari cesti	115
7. Trg Ljutomer.	
A) Postanek in ime trga; trške pravice	116
Trški grb	125
B) Prepiri z graščaki in drugi nemiri	126
8. Trška uprava.	
1. Trško starešinstvo	143
2. Trški župan-sodnik	144
Vrsta trških sodnikov in županov	145
3. Trški pisarji ali syndici	149
4. Policijska oblast trškega magistrata	153
5. Sodna oblast	156
6. Čarovnice	161
7. Uprava trškega imetja	162
8. Ljutomersko občinsko ozemlje	163
9. Rokodelske zadruge v Ljutomeru	165
a) Lončarska zadruga	168
b) Kovaška zadruga	169
c) Sodarji	173
d) Čevljarji, e) Tkalci	174
10. Zdravstvene razmere, razne nesreče.	
1. Ljutomerski zdravniki	175
2. Človeška kuga	179
3. Požari	182
11. Ljutomerske graščine.	
A) Dolnji grad.	
1. Dolnji grad, lastnina solno-graških nadškofov in dežel-nih vojvodov	184
2. Schweinbecki	185

	Stran
3. Alapiči	188
4. Rindscheiti	191
5. Draškoviči	193
B) Branek	201
C) Gradič na Cvenu	212
11. Vasi ljutomerske župnije	214
Priloge in dostavki.	
Vojvoda Rudolf potrdi Ljutomeru	
trške pravice	229
Slovenska prisega ljutomerskih	
tržanov	229
Ljutomerski notarji	229
Načelniki okrajne posojilnice	230
Občinske volitve v Ljutomeru	230

II. Župnija Sv. Križ.

1. Župnija in cerkev	231
Kapelica sv. Ane	232
Nova cerkev	233
2. Križevski dušni pastirji.	
A) Vrsta križevskih župnikov	234
B) Kapelani	243
3. Križevska šola	246
Sola v Vučji vasi	249
4. Občine in vasi križevske župnije	251

III. Župnija Veržej.

1. Ime in postanek trga	259
2. Cerkev sv. Mihaela	263
3. Beneficijati, kurati in župniki v	
Veržaju	267
4. Marijanišče	269
5. Šola v Veržaju	271
6. Srbsko vojvodstvo v Veržaju	273
7. Vrsta po imenu znanih verženskih	
županov	276
Priloga. Vojvoda Rudolf podeli	
Veržencem enake pravice, kakor	
jih je imela Radgona	277

IV. Župnija Sv. Jurij ob Ščavnici.

1. Zgodovinski podatki o župniji in	
cerkvi	279
2. Jurjevski dušni pastirji.	
A) Župniki	283
B) Kapelani	288
3. Cerkev Sv. Duha na Stari gori	291
4. Šola	293
Vrsta učiteljev, ozir. nadučiteljev	295

	Stran
5. Šola pri Sv. Duhu na Stari gori	296
Kronološki red učiteljev pri Sv.	
Duhu na Stari gori	297
6. Prebivalstvo, občine in vasi jur-	
jevške župnije	298

V. Župnija Mala Nedelja.

1. Zgodovina in opis malonedeljske	
cerkve	306
2. Pokopališče	309
3. Župnišče	309
4. Malonedeljski dušni pastirji.	
A) Župniki	310
B) Kapelani	321
5. Šola	323
Vrsta malonedeljskih učiteljev	325
6. Občine in vasi	329

VI. Župnija Kapela.

1. Občni zgodovinski podatki	332
2. Vrsta kapelskih dušnih pastirjev.	
A) Župniki	334
B) Kapelani	336
3. Šola pri Kapeli	338
4. Občine in vasi kapelske župnije	341

VII. Župnija Sv. Petra v Gor.

Radgoni.

1. Cerkev in župnija sv. Petra	345
2. Pokopališče	348
3. Gornjeradgonski dušni pastirji.	
A) Vikarji in župniki	348
B) Kapelani	352
4. Šola pri Sv. Petru	355
Vrsta učiteljev	356
Šola na Ščavnici	358
5. Gornjeradgonski grad	359
6. Občine in vasi	361
7. Seznam okrajnih sodnikov in no-	
tarjev v Gor. Radgoni	363
8. Razvoj gornjeradgonskega sodišča	
po prevratu	364

VIII. Župnija Apače.

1. Cerkev in župnija	367
2. Vrsta apačkih župnikov	367
Kapelani	370
3. Šola	370
Dostavki in popravki	372
Kazalo	373
Seznam slik	375

SEZNAM SLIK.

	Stran		Stran
Stari Ljutomer v 17. stol., naslovna stran.		Nova srebrna monštranca pri Sv.	
Simon Pornat gre proti Krucem . . .	17	Križu	242
Proslava ujedinjenja SHS v Ljuto-		Baročni kelih pri Sv. Križu	242
meru	35	Župnik in dekan Josip Weixl	242
Dekan Josip Ozmec	60	Veržejski grb	259
Stari ljutomerski grb	183	Župna cerkev sv. Mihaela v Veržeji .	264
Grad Branek l. 1681	205	Župnik Lovro Janžekovič	269
Grad Branek l. 1825	205	Marijanišče na dan posvetitve,	
Grad Branek v zadnjem času	207	27. oktobra 1912	270
Ljutomer: Glavni trg	225	Župna cerkev Sv.* Jurija na Ščavnici	280
Orlovski dom v Ljutomeru	228	Častni kanonik Martin Meško	336
Sv. Križ pri Ljutomeru	231	Gornjeradgonski grad	359

MATIČNA KNJIŽNICA
LJUTOMER

4891.9.82.4
D-9

SENNAM SLIK

SENNAM SLIK
1982